

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN.

VERZAMELD DOOR

H. W. EN B. F. TYDEMAN.

VII. DEEL.

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSÉ EN VAN BRAAM.

1827.

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN.

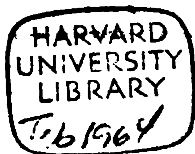
XVII. STUK.

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSÉ EN VAN BRAAM.

1827.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

INHOUD.

 van

GEDICHTEN.

Aan

Klagt

(*) [Aldus moet de naam gelezen worden; niet VAN WILDE].

Het doet ons leed, verscheiden belangrijke stukken, ons gunstig toegestaan, in dit Deel niet te hebben kunnen plaatsen. Maar het volgende Deel is reeds ter perse, en zal, buiten merkelijke verhindering, in het najaar kunnen worden uitgegeven.

20 Mei 1827. T.

VERHANDELING

OVER

DE NOODZAKELIJKHEID VAN DEN GODSDIENST VOOR EENEN STAAT.

DOOR (*wijlen*)

JER. DE BOSCH.

Vier antwoorden op de — niet slechts in die tijden, maar steeds — gewigtige vraag [op de volgende bladz. uitgedrukt] van de Heeren RH. FEITH, J. BROUWER, J. M. KEMPER *en van een' ongenoemden Duitschen Schrijver, werden door* TEYLER's Godgeleerd Genootschap, *in deszelfs XXe Deel, in 1808 uitgegeven. Het Genootschap beklaagde zich in de Voorrede voor dat Deel, niet wel meer dan vier Verhandelingen te hebben kunnen onderscheiden en uitgeven, uit een aantal van meer dan twintig op die Prijsvrage ingekomen antwoorden, en waaronder nog andere stukken, blijkbaar van kundige Schrijvers, geweest waren. Onder die geheel ter zijde gelegde Verhandelingen bevond zich ook deze, van den achtingwaardigen Geleerden* JERONIMO DE BOSCH; *en dezelve scheen mij en mijnen Broeder, niet minder dan aan mijn' geachten Vriend* A. DE VRIES, *aan wiens goedheid deze Verzameling dit Stuk verschuldigd is, der uitgave overwaardig, en, juist door de wijze van behandeling, welke het Genootschap misschien min doeltreffend oordeelde, zoo veel te geschikter, om met genoegen en met vrucht algemeen gelezen te worden.*

14 Aug. 1826. H. W. T.

Kunnen deugd en goede zeden bij een volk, vooral in dien trap van zuiverheid en algemeenheid, waarin zij bijzonderlijk onder een meer vrijen en republikeinschen regeringsvorm schijnen gevorderd te worden, eenen genoegzamen steun en duurzamen waarborg vinden in de beste menschelijke voorzorgen en hulpmiddelen van wetgeving, beschaving en opvoeding, zonder eenigen hoogeren en meer krachtdadigen invloed van godsdienstige begrippen of praktijken noodig te hebben; en wat heeft de dadelijke ondervinding onder vroegere en latere volken hieromtrent geleerd?

Naauwelijks had ik deze, door Ulieden, kundige Leden van TEYLER's Godgeleerd Genootschap!

 voor-

voorgestelde vraag gelezen, of ik gevoelde mij aanstonds opgewekt, om, ter beantwoording van dezelve, Ulieden ook mijne gedachten mede te deelen. De tijden, welke wij beleven, de groote staatsomwentelingen, daarin voorgevallen, gaven hiertoe voornamelijk aanleiding.

De aloude regeringsvorm dezer Landen is vernietigd, en eene nieuwe staatsregeling wordt in gebruik gebragt. De Godsdienst, door alle eeuwen heen zoo naauw aan het algemeen bestuur verbonden, is gescheiden van den Staat. Deze zoo bijzondere en verbazende veranderingen in den gewonen loop der dingen moeten noodzakelijk het gevoelig hart en den vooruitzienden geest van het menschdom treffen. De beste Vaderlander geeft zich over aan diepzinnige gepeinzen, om over de toekomende lotgevallen van zijne Medeburgers en Landgenooten, naar waarheid, te kunnen oordeelen. Het vooruitzigt is hem duister; maar het verlangen naar kennis omtrent zulke belangrijke gebeurtenissen doet hem niet rusten. Hij grijpt gewillig de gelegenheid aan, om daarover zijne gedachten aan het algemeen te openbaren. Ulieder uitnoodiging, brave en verstandige Mannen! beneemt hem hierin alle verder uitstel. Hij wordt gedrongen op te komen ter uitlegging van zijne denkbeelden, hoe weinig dezelve ook voldoende mogen bevonden worden.

De grootheid van het onderwerp is hier van een bij-

bijzonder vermogen. Het betreft niet alleen de welvaart van de ingezetenen van ons Land, maar ook die van alle volkeren der aarde. De Godsdienst was en is geweest tot op den huidigen dag, niet alleen de eenige waarborg, waartoe, in twijfelachtige gevallen en droevige omstandigheden, het verlegen menschdom altijd zijne toevlugt nam; maar ook de Godsdienst was en is geweest het groote middel, waardoor hetzelfde menschdom wordt gedrongen, om de bevelen van eenen Wetgever te gehoorzamen.

Ik zal niet beginnen van met STAPFER (1) uit te roepen: « *het stelsel, om een scheidsmuur tusschen God en den Staat, tusschen den Godsdienst en de Wet op te rigten, is een der middelen, gebezigd door eene geheime maatschappij van nieuwigheid zoekende Philosofen.* » Het oogmerk van de Vertegenwoordigers van het Bataafsche, dat is, van het braafste, van het godsdienstigste volk der wereld, kan niet anders dan welmeenend geweest zijn. Men wil het, de menschen onteerend, en de bladen der geschiedenis zoo menigmaal bezwalkend, misbruik onderscheiden hebben van den waren en heilzamen

(1) *Beschouwingen over den staat van den Godsdienst en deszelfs Bedienaars.* Zie Leydsche Courant van 26 Maart 1800, N°. 37.

men invloed, welken de Godsdienst op het hart der stervelingen behoort te hebben. Hiertoe strekt ook eenigzins, zoo ik mij niet bedrieg, de door Ulieden voorgestelde vraag. Gijlieden begeert te weten: of wetten, beschaving en opvoeding, door de Bestuurders van een vrij volk gegeven, genoegzaam in zichzelve kunnen zijn, om ware deugd en goede zeden aan te kweeken; dan of men in het algemeen, zal men het bedoeld oogmerk bereiken, zich van den invloed van den Godsdienst moet bedienen? Ik zal dit trachten te beantwoorden. Want ter bevordering van zulk eene heilzame bedoeling iets toe te brengen, is niet alleen nuttig, maar ook aangenaam. Men zou zulk een taak gewillig moeten ondernemen, zonder eene aanmaning van elders te behoeven. Dan de zucht tot eer, den beste menschen eigen, en het gering gevoel van eigene vermogens raden ons, de beslissing van den uitslag dezer pogingen liever over te laten aan het onpartijdig oordeel van ervaren en kundige lieden. De goedkeuring van dezen te verwerven, is de hoofdzaak. Met dit streelende denkbeeld vervuld, zal ik de mij voorgestelde taak beginnen en trachten te voleinden.

De vraag verdeelt zich, naar mijn oordeel, in drie deelen.

Het eerste deel is: *kunnen deugd en goede* ze-

zeden eenen genoegzamen steun, en duurzamen waarborg vinden in de beste menschelijke voorzorgen en hulpmiddelen van wetgeving, beschaving en opvoeding, zonder eenigen hoogeren en meer krachtdadigen invloed van godsdienstige begrippen of praktijken noodig te hebben?

Het tweede gedeelte, met het eerste naauw verbonden, bepaalt zich: *bij een volk, vooral in dien trap van zuiverheid en algemeenheid, waarin zij bijzonder onder een meer vrijen en republikeinschen regeringsvorm schijnen gevorderd te worden.*

Daar het derde gedeelte dit is: *Wat heeft de dadelijke ondervinding onder vroegere en latere volkeren hieromtrent geleerd?*

Men zal het mij wel willen ten goede houden, dat ik het laatste gedeelte dezer vraag het eerste beantwoorde; nademaal deze geschiedkundige beschouwing mij vooral zal moeten in staat stellen, om volgens eene aaneengeschakelde ondervinding van menschelijke harstogten en bedrijven, de waarheid te vinden. Want eene afgetrokkene redenering omtrent het nuttige en regelmatige kan hier wel aangenaam zijn wegens bevallige voordragt en vernuftige bijgebragte bewijsgronden; maar zij kan nimmer dat gewigt hebben, hetwelk de eenvoudige en onvervalschte geschiedenis van het menschdom oplevert. Men oordeelt veelal over de bij-

zondere begrippen en handelingen van Wetgevers en onderdanen, volgens zijne eigene neigingen en bedoelingen. Dan dit is de weg tot ontdekking van de waarheid niet. Men moet niet begeeren, dat men zich naar onze denkbeelden zal schikken; en wel bijzonder moet men dit niet doen bij eene onderneming, om zulk een wispelturig en raadselachtig voorwerp, als de mensch is, te ontwikkelen. Men moet zien, wat er gebeurt, en dan dat gebeurde vergelijken met hetgeen te voren geschied is. Dit baart leering. De bespiegeling is goed en allezins prijsselijk; maar de ondervinding is het, welke hier alles beslist. Gelijk niemand zijn leven gaarne zou toevertrouwen aan eenen zeeman, wiens kunde enkel en alleen op bespiegelende kennis, zonder eenige dadelijke ervaring, was gebouwd; alzoo zal ik hier niet ligt mijne toestemming geven aan fijn gesponnen redeneringen, zonder dat dezelve op het onwraakbaar getuigenis der geschiedenis zijn rustende. Laat jemand, met het boek van PLATO in de hand, zich een volmaakt Gemeenebest trachten te vormen; zoodra het plan wordt in gebruik gebragt, ondervindt men het onvolmaakte, en ziet zich in de welmeenendste pogingen te leur gesteld. CICERO zegt elders (2): « dat er een groot en uit-

(2) *De Officiis*, Lib. 1. Cap. 23.

uitnemend verstand wordt vereischt, om het toekomende met zijne gedachten te doorgronden, en een weinig te voren te kunnen bepalen, wat aan deze of gene zijde gebeuren moet, om te weten, hoe men bij deze of gene uitkomst van zaken handelen zal; dat een ieder zich voornamelijk dient te wachten van dezen misslag te begaan, dat hij ter eeniger tijd genoodzaakt worde te zeggen: « *ik had zulks niet gedacht.* » Is dit nu in de minste omstandigheden des levens, ter verkrijging van rust en welvaart, hoogst noodzakelijk, hoeveel te meer moet zulks worden in acht genomen, wanneer men over het heiligste onderwerp, den Godsdienst, en deszelfs allesvermogenden invloed op deugd en goede zeden, zal redekavelen. Hiermede is niet het welzijn van éénen, maar dat van duizenden verbonden.

Deze overdenkingen deden mij niet zoozeer op mij zelven vertrouwen, als wel mijne toevlugt nemen tot het onwraakbaar getuigenis der geschiedenis. Dit voorhanden hebbende, zullen de, daarvan afgeleide gevolgtrekkingen een bijzonder gewigt voor mij erlangen. Ik zal onpartijdig zien, wat er gebeurd is, om dan daaruit te kunnen besluiten: of wetgeving, beschaving en opvoeding genoegzaam zijn, om deugdzame menschen te vormen, dan, of hiertoe de krachtdadige medewerking van den Godsdienst volstrekt noodig is.

Men verhaalt: dat de oudste en kundigste ge-

neesmeesters, onder welke men bovenal HIPPOCRATES en ERASISTRATUS moet stellen, gewoon waren zich te plaatsen voor de legerstede van den lijder, en dan zeer naauwkeurig op te merken, niet alleen hoedanig de slagen van den pols, maar ook hoedanig de trekken van het gelaat, de wending der oogen, en de bewegingen des ligchaams waren, ook in die gevallen, welke eene mindere opmerking scheenen te verdienen; dat uit deze onafgebrokene, en met oplettendheid in het werk gestelde waarnemingen eeuwige regels zijn geboren, welke nog heden bevonden worden de ware aankondiging van een op handen zijnde herstel of zekeren dood te bevatten. Met zulk een oogmerk zal ik nu ook gaan nederzitten op het wijduitgestrekte veld der geschiedenis. Ik zal aandachtig beschouwen al, wat hier voorgevallen is, en eene onmiddellijke betrekking heeft op dat belangrijk onderwerp, hetwelk wij thans met genoegen, en, zoo wij hopen, niet zonder vrucht zullen behandelen.

Het begin der tijden, voor zoo verre het verhaal daarvan tot ons gekomen is, zal het allereerst onze aandacht moeten bezig houden, zoo uit hoofde van de achtbare oudheid en geloofwaardigheid dier gedenkschriften, als omdat het voorgevallene in latere dagen meestal aan de vroegere gebeurtenissen zijnen oorsprong verschuldigd is; daar de overlevering van het godsdienstige over-

overging van geslachte tot geslachte, en de Staatkunde zich steeds bediende van den Godsdienst, om zijne ontworpen plans wel te doen gelukken.

Op den voorgrond vertoonen zich twee voortreffelijke mannen, de alleroudste Schrijvers, de een van de gewijde, de ander van de ongewijde geschiedenis, MOZES en HOMERUS. Beiden waren zij dichters, beiden onderwezen in alle wetenschap, beiden zeer kundig, om de drijfveren en aandoeningen van het menschelijk hart in een helder licht te stellen. De een bediende zich van die bekwaamheden, om als wetgever het volk van Israël gelukkig te maken; de ander, om als onderwijzer van alle wetgevers, welke na hem zouden geboren worden, het menschdom nuttig te zijn.

Gelijk de Joden nog heden de boeken van MOZES voor goddelijk houden, en naar derzelver voorschriften verpligt zijn hun leven in te rigten; gelijk de Christenen, de goddelijkheid dezer boeken insgelijks erkennende, zich op derzelver getuigenis beroepen ter bevestiging van de waarheid des Nieuwen Verbonds; alzoo hebben de Wijzen van de beschaafdste volkeren, de Grieken en Romeinen, altoos gemeend (3), iets verhevens en heiligs in de schriften van HOMERUS gevonden te

(3) MAXIMUS TYRIUS, *Dissert.* 32.

te hebben, en zich van deszelfs spreuken en gezegden, ter meerdere overtuiging van het beredeneerde, overal bediend; zoodat de schriften van die beide mannen altijd zijn gehouden voor de leerboeken van het menschelijk geslacht.

MOZES.

Wat MOZES betreft: het zal genoegzaam zijn, omtrent hem aan te merken: dat hij, gelijk een ieder bekend is, alle zijne wijze lessen, bevelen, en inrigtingen aan de kinderen Israëls mededeelde op goddelijk gezag, en wel bijzonder, om deze zeer gewigtige reden: (1) « omdat, indien zij « naarstiglijk Gods stemme zouden gehoorzamen, « en zijn verbond houden, zij deszelfs eigendom « zijn zouden uit alle de volkeren der gansche « aarde, waarom God hen ook een priesterlijk « koningrijk en een heilig volk noemt. »

Het is waar: wij, verwijderd van die aloude tijden, waarin de menschen door eene dichterlijke en zinnebeeldige voorstelling tot de betrachting van hunne zedelijke verpligting moesten worden opgeleid, kunnen ons bezwaarlijk zulk een verheven doelwit voor den geest stellen. Men maakt aanmerkingen omtrent het ongewone; men vraagt angstvallig, hoe

(1) *Exod.* XIX. vs. 5 en 6.

hoe kan het zijn, dat God, die een ontoegankelijk licht bewoont, van aangezigt tot aangezigt (2), van mond tot mond (3), als een man met zijnen vriend, met MOZES sprak. Men wordt nieuwsgierig naar de verklaring van het wonderdadige, hetgeen men meent te ontdekken in de gemeenzame onderhandelingen, welke tusschen den Heere en MOZES gedurig plaats hebben; men wordt eindelijk in verrukking opgetogen, wanneer men leest (4), dat MOZES, staande op den berg Sinaï met God te spreken, van hem ontvangt de twee tafelen der getuigenisse, tafelen van steen, beschreven met den vinger Godes. Dan een ieder, die zich naar de denk- en spreekwijze dier oude tijden niet weet te schikken, en daarenboven geene kunde genoeg bezit, om dit ongewoon voorstel naar waarheid te verklaren, moet hier zijn oordeel niet vellen. Zeer vele geleerde mannen hebben over dit onderwerp een genoegzaam licht verspreid. Het is ons oogmerk niet, om hunne gezegden hier te herhalen; het eerbiedwekkend bekleedsel, waarmede het voorstel geschiedt, heeft voor voor ons genoegzame teekenen van echtheid en oorspronkelijkheid. Wij leiden uit dit alles alleen af,

(2) *Exod.* XXXIII. vs. 11 en *Deuteron.* V. vs. 4.
(3) *Numer.* XII. vs. 1.
(4) *Exod*, XXXI. vs. 18 en *Deuteron.* IX. vs. 10.

af, hetgeen door niemand kan geloochend worden: dat de gansche Mozaïsche Regeringsvorm eene Goderegering was, en dat al, wat deugd en goede zeden betrof, door God, bij monde van MOZES, aan het volk is geopenbaard. Het was God *alleen*, die regeerde, en voor wiens aangezigt de mensch, bewust van zijne onvolmaaktheid, moest sidderen. Het was God, op wiens lessen en bevelen men, van wege de dagelijksche ondervinding van het onvolkomene en onregelmatige, hetwelk de man bij zijne naasten vond, *alleen*, in die gewigtige onderwerpen van wetgeving, beschaving en opvoeding, kon vertrouwen. Het blijkt daarenboven uit de schriften van MOZES, om al het bekende in één te trekken, dat de eerste menschen en hunne afstammelingen bepaaldelijk onder het onmiddellijk bestuur van God stonden; dat God, na den zondvloed, een nieuw verbond oprigtte met NOACH en zijnen zade (5); dat hij ABRAHAM zijne bevelen gaf (6), zegeningen en groote beloften toezeide (7), ook een verbond met hem maakte, hem belovende, zijn geslacht zeer te zullen vermenigvuldigen (8), en tot volken te zullen stellen, waaruit koningen zouden voortkomen (9), stel-

(5) *Genes.* IX. vs. 9.
(6) *Genes.* XII. vs. 1 en 2.
(7) *Genes.* XIII. vs. 16.
(8) *Genes.* XV. vs. 18 en Kap. XVII. vs. 2.
(9) *Genes.* XVII. vs. 6 en 16.

en dat hij die belofte bevestigde aan ISAÄC (10) en aan JACOB (11), in welke beloften, hetgeen onze opmerking verdient, steeds wierd bepaald: dat er koningen uit hunne lendenen zouden voortkomen; zoodat het Opperwezen, ingevolge van deze belofte, begeerde, dat de regeringen der vorsten met den dienst, welken men Hem moest bewijzen, in een allernaauwst verband zouden staan. Dit blijkt ook uit de onafgebrokene vereeniging, welke in het bestuur des Joodschen volks tusschen MOZES en AÄRON altijd plaats had. De Heere had MOZES wel gesteld tot eenen God over PHARAO, maar op die voorwaarde, dat AÄRON, zijn broeder, zijn profeet zijn zoude (12). Met één woord, de Godsdienst was bij de oudste volken, en vooral bij de Joden, nimmer gescheiden van den Staat, maar met denzelven op het allersterkst verbonden. Wilde men zedelijkheid bevorderen, dan moesten er geene menschelijke, maar goddelijke wetten zijn. Hiervandaan die bijzondere eerbied, welken men den Priesters, in alle zaken van eenige aangelegenheid, betoonde. Hiervandaan die achtbare vereeniging, waarin ons, zoo bij

(10) *Genes.* XXVI. vs. 3 en 24.

(11) *Genes.* XXVIII. vs. 13, 14 en 15 en Kap. XXXV. vs. 11.

(12) *Exod.* VII. vs. 1.

bij gewijde als ongewijde schrijvers, de Priesters en de Koningen in een en denzelfden persoon worden voorgedragen, gelijk ons zoo aanstonds nader blijken zal. Want, schoon dit alles moge bekend zijn, zoo zal het echter wegens de belangrijkheid des onderwerps niet ongevoegelijk zijn, dat wij dit gebeurde wat verder uitbreiden, en door onze gezegden onwedersprekelijk bevestigen.

Wat den eerbied aanbelangt, den Priesteren weleer betoond, daarvan vindt men de schitterendste blijken. Toen de Koning PHARAO het gansche land van Egypte, en alle deszelfs inwoners, door den honger daartoe genoodzaakt, aan zich onderwierp, was het land der Priesteren daarvan wel bijzonder uitgezonderd (13). Toen God MOZES en AÄRON beval, dat zij de Israëliten van twintig jaren oud, en daar boven, ten strijde bekwaam, tellen zouden, wierden de Levieten onder deze telling niet begrepen, maar gesteld over den tabernakel der getuigenisse, en over alle deszelfs gereedschappen, en over alles, wat daartoe behoorde (14).

Uit deze bijzondere hoogachting voor het priester-

---

(13) *Genes.* XLVII. vs. 22 en 26. Aanmerkelijk zijn de woorden van JO. CHRYSOSTOMUS over deze plaats, *Operum*, Tom. IV. p. 626.

(14) *Numeri* I. vs. 49, 50, etc.

terdom moet ook worden afgeleid de gelijkluidende benaming, waarmede dan Priesters, dan Prinsen, dan Koningen ons in de heilige bladeren worden voor oogen gesteld (15).

Daar in die aloude tijden de beoefening van alle kunsten en wetenschappen voornamelijk den Priesteren was aanbevolen, zoo werden zij ook in die dagen tot Rigters gesteld, tot wie het volk gaan moest, om raad te vragen, wier lessen en bevelen eerbiedig te gehoorzamen de eerste pligt van den getrouwen en vromen Israëliet zijn moest (16).

JOSEPHUS, schrijvende tegen APIO, beweert te regt (17): dat MOZES, schoon hij God erkende voor den eenigen regeerder van het geheelal, echter gewild heeft, dat er priesters en hoogepriesters zijn zouden, welke de zaken, het al-

(15) 2 *Samuel* VIII vs. 17, 18; alwaar men de aanteekeningen van GROTIUS moet lezen.

(16) *Deuteron.* XVII vs. 9. Ook hier moet GROTIUS worden geraadpleegd; vergel. *Deuteron.* XXI vs. 5.

(17) *Contra Apionem* Lib. II § 21. Ἀλλ᾽ ὅσοι τῶν μετ᾽ αὐτοῦ πειθοῖ τε καὶ σωφροσύνῃ τῶν ἄλλων διέφερον, τούτοις τὴν περὶ τὸν Θεὸν μάλιστα θεραπείαν ἐνεχείρησεν. τούτοις δ᾽ ἦν καὶ τοῦ νόμου καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων ἀκριβὴς ἐπιμέλεια. καὶ γὰρ ἐπόπται πάντων καὶ δικασταὶ τῶν ἀμφισβητουμένων, καὶ κολασταὶ τῶν κατεγνωσμένων οἱ ἱερεῖς ἐτάχθησαν.

algemeene welzijn betreffende, moesten besturen; dat hij dezen niet wilde verkoren hebben uit de aanzienlijkste en rijkste, maar uit de welsprekendste en deugdzaamste mannen. Aan dezen moest niet alleen het bestuur van den godsdienst worden toevertrouwd, maar zij moesten ook hun toezigt hebben op de strikte nakoming van de bevelen der wet en het behoud der instellingen. Zij moesten de geschillen tusschen den man en zijnen naasten beslissen, en tevens zitten als strafoefenende regters over den veroordeelden zondaar. Uit welk alles volkomen blijkt de groote overeenkomst, welke bij de Joden tusschen priester, regter en staatsman werd gevonden; waarvan indien men nog eenige andere bewijzen begeert, zoo moet men maar alleen beschouwen, hoe menigmaal het ambt van koning en priester aan een en denzelfden persoon is toevertrouwd. Zoo wij ons niet bedriegen, zijn er vele redenen, om te gelooven, dat JETHRO, de vader van ZIPPORA, huisvrouwe van MOZES, en priester en koning geweest is (18); dan dit moge door den een (19) beweerd, door anderen ontkend worden, zulks doet weinig ter zaak. Niemand zal ligtelijk tegenspreken, dat

MEL-

---

(18) *Exod.* II vs. 16 enz.; III vs. 1 en XVIII vs. 1, enz.

(19) Zie HORN. *ad Sulpic. Sever.* p. 65. VENEMA *Hist. Eccles.* Tom. I p. 166 en MORERI *Diction.*

MELCHISEDEK tegelijk, en als koning en als priester des Allerhoogsten ons wordt voorgesteld, en dat, zoo bij de Joden, als bij andere volken, de koninklijke en priesterlijke waardigheid in een en denzelfden persoon menigmaal vereenigd is geweest (20). Zoo leest men immers bij VIRGILIUS (21):

« *Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos.* »

En CICERO merkt elders aan (22): « dat « bij de Ouden alle diegenen, welke den brei« del der regering in handen hadden, tevens « de waarzeggerijen bestuurden, dewijl men het « voor eene koninklijke zaak hield, en wijs te « zijn en te kunnen voorzeggen. » Dan, wat de Romeinen betreft: over hen zullen wij in het ver-

---

(20) CUNAEUS *de Repub. Hebraeor.* Lib. I Cap. 14 p. 144. VENEMA *Hist. Eccles.* Tom. I p. 134. « Sacerdotis et regis dignitas antiquitus fuit unita. » Men zie ook GROTIUS *de imperio summ. potest. circa Sacra* p. 26 en 27, en vooral BORGESII *Hist. Crit. Melchisedechi* Cap. 10.

(21) *Aeneid.* Lib. III vs. 80, alwaar DE LA CERDA kan geraadpleegd worden.

(22) *De Divinat.* Lib. I Cap. 40. « Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant; ut enim sapere, sic divinare regale ducebant. »

vervolg nader moeten handelen. Het is voor ons genoeg, hier zoo zeer niet aangetoond, als wel herinnerd te hebben, dat de gansche inrigting van het Joodsch Gemeenebest steunde op den onwankelbaren grond, dat God de kinderen Israëls lief had, en voor hen bijzonder zorgde; dat alle de wetten en instellingen, welke zij hadden, niet door hunne medemenschen, maar door God zelven waren bevolen, zoodat in alle hunne burgerlijke en godsdienstige handelingen het goddelijk gezag alleen werd gehouden voor den eenigen steun en waarborg, waartoe men zijne toevlugt moest nemen, en waarop men altijd veilig kon vertrouwen. Want hoe menigmaal de Joden ook mogen afgeweken zijn; hoe menigmaal zij de bevelen Gods mogen in den wind geslagen hebben, bij elke nieuwe afwijking gevoelden zij de noodlottige gevolgen van deze hunne onbezonnen' handelingen op de allernadrukkelijkste wijze; daar hunne vorsten of profeten niet nalieten, bij elke gelegenheid hen hun ondankbaar gedrag tegen hunnen Goddelijken Weldoener en Vader onder het oog te brengen. Toen na den dood van MOZES, JOZUA het opperbestuur in handen nam, liet die vorst niet af, het Joodsche volk te waarschuwen voor de onheilen, welke de verwaarloozing van de bevelen Gods na zich sleepte, en toen hij oud geworden was, en zat van dagen, was het de gehoorzaamheid aan God, wel-

welke hij zijnen broederen nog met stervende lippen op het harte drukte; zoodat het geenszins te verwonderen is, dat datzelfde volk, zich steeds de vermaningen van hunne vrome voorvaderen herinnerende, en de gevolgen daarvan bij ondervinding kennende, gedurig terugkeerde van zijne verkeerdheden. Want hoe men het Joodsche volk ook moge beschouwen, hetzij het onder Rigters of Koningen stond, hetzij het in slavernij of vrijheid leefde, hetzij het zegeningen of kastijdingen ontving, altijd bleef het in die overgeleverde meening volharden, dat God hun Heer en Koning was, van wien zij niet alleen geluk en voorspoed, maar ook voornamelijk die lessen, waardoor deugd en goede zeden werden bevorderd, moesten ontvangen. Dit getuigen zoowel hunne geschiedverhalen, als hunne zedelijke schriften, zoowel hunne volksgezangen, als de redevoeringen van hunne *Koningen of Leermeesters; ja* dat dit een onafgebroken, een algemeen aangenomen en onveranderlijk leerstuk was en zijn zal, bevestigt nog heden ten dage de opregte en vrome Israëliet.

Men ziet dus, dat de beste deugd- en zedepredikers bij het oudste volk, de Joden, niets hebben te weeg gebragt, noch ook in het vervolg zullen kunnen te weeg brengen ter volmaking van zedelijkheid, zonder zich te beroepen op Gods bevel, en de door God zelven ingestelde plegtigheden, ten minste zoo lang zij

hunne wetten, volgens de aloude overlevering hunner voorvaderen, zullen eerbiedigen.

De Heidenen, en daaronder bovenal HOMERUS, moeten nu onze aandacht bezig houden.

HOMERUS.

HOMERUS heeft tot verklaring van het onderwerp, hetwelk wij thans behandelen, veel meer overeenkomst met MOZES, dan men doorgaans denkt. Dit moeten wij naauwkeurig uitleggen, omdat zulks niet alleen van deszelfs oudheid getuigenis geeft, maar ook, omdat men daaruit kan zien, in welk eene naauwe vereeniging de Godsdienst en Staatkunde, welker hooge bedoeling de bevordering van deugd en goede zeden was, reeds van de vroegste tijden af, den menschen werden voorgesteld.

Het is waar, HOMERUS schrijft aan zijne Goden en Godinnen, van welke eenige den Grieken en andere den Trojanen begunstigen, menschelijke bedrijven en hartstogten toe, daar MOZES onbewimpeld en met eene onafgebrokene standvastigheid niemand anders erkent, dan een eeuwig Opperwezen, den JEHOVA, den eenigen God, te prijzen in der eeuwigheid.

Dan, al wie de *Ilias* met een dichterlijk gevoel doorleest, zal moeten bekennen, dat ook HOMERUS, onder welke menschelijke en dichterlijke bekleedsels hij zijne Goden en Godinnen moge voor-

voorstellen, meestal het oneindig vermogen van een eenig en alles aan zijne magt onderworpend Opperwezen in het beeld van Jupiter heeft vertoond. Dit is reeds door geleerde mannen bewezen, en de Oudvaders hebben zulks volmondig beleden (1). De heerlijkheid en pracht, waarmede Jupiter, op den Olympus zittende, met eene keten, die van den hemel tot op de aarde hing, in zijne handen, Goden en menschen tot zijnen wil buigt, kunnen hiervan tot een voorbeeld strekken (2). Maar men moet daartoe ook

---

(1) Zie WYTTENBACH *dissert. Leg. Stolpiani relig. Nat.* Tom. III p. 9. Men store zich derhalve niet meer aan het woord *Jupiter* of dat der *Goden;* want alhoewel HOMERUS Jupiter menigmaal doet nederdalen, om menschelijke daden te verrigten, zoo wordt echter met dezen naam, vooral in die plaatsen, welke wij zoo aanstonds zullen bijbrengen, meestal dat Wezen bedoeld, hetwelk de Dichter op eene andere plaats *God* noemt, en waarvan HORATIUS L. III *Od.* IV vs. 4, 5 etc. getuigt: *dat het* ALLEEN, *de logge aarde, de onstuimige zee, en het somber rijk, de Goden en menschen met gelijke regtvaardigheid beheert.* JAC. DUPORTUS in zijne Voorrede voor zijne *Gnomologie*, alsmede in den tekst, p. 160, beweert te regt: dat de woorden Elohim en Jehova, Goden en Jupiter, bij de Ouden meestal eene en dezelfde beteekenis hebben.

(2) *Iliad.* Θ vs. 5 et seqq.

ook vooral brengen de woorden van Ajax (3), die, ziende, dat Jupiter den Trojanen eenen bijzonderen bijstand biedt, zijne medgezellen waarschuwt met te zeggen: « Laat af, gij dwazen! « ziet gij niet, dat Jupiter, *welke alleen alles « regeert en bestuurt*, tegen ons is? » alsmede het gezegde van den onverschrokken Achilles (4): « dat Jupiter niet alle de overleggingen en raadslagen der menschen vervult, maar (5) dat zijn wil *alleen*, die veel magtiger is, dan die der broze stervelingen, in alles wordt volbragt; » welk denkbeeld door de gansche *Ilias* is verspreid. Dit denkbeeld wordt eindelijk ook bijzonder opgewekt door die godsdienstige handeling van Achilles (6), welke, God zullende bidden voor de behoudenis van Patroclus, uit een koffer een sierlijk gewerkten beker neemt, uit welken beker niemand had gedronken, noch voor eenige Godheid wijn was geplengd, dan alleen ter eere van den Vader der Goden, Jupiter.

Dan,

(3) *Iliad.* P vs. 629—632.

(4) *Iliad.* Σ vs. 328.

(5) *Iliad* A vs. 5. Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή. Men leze ook de aanteekeningen van POPE *Iliad.* O vs. 67, Tom. IV pag. 8—11. *The word of the Lord was fulfilld;* alsmede *Iliad.* Π vs. 688, en in het bijzonder *Iliad.* P vs. 176.

(6) *Iliad.* Π vs. 225—227.

Dan, daar bij de beantwoording van de vraag: « of ter bevordering van deugd en goede zeden, behalve andere middelen, ook godsdienstige begrippen of praktijken noodig zijn? » tegelijk met reden wordt gevorderd, dat men zal aantoonen, wat de dadelijke ondervinding onder vroegere en latere volkeren hieromtrent heeft geleerd; zoo zal het niet ondienstig zijn, dat wij ons in dit onderzoek nog wat naauwkeuriger bepalen, om de godsdienstige begrippen of praktijken van HOMERUS, welke niet algemeen bekend zijn, uit te leggen en te verklaren. Dit zal des te noodzakelijker zijn, omdat HOMERUS niet alleen diegene is, van wien alle Redenaars en Dichters, als uit eene onuitputbare bron, alle hunne bevalligheid en kracht, en alle hunne sieraden hebben ontleend, maar ook voor dengenen moet gehouden worden, welke, gelijk wij reeds met een enkel woord hebben aangemerkt, alle Wijsgeeren, Wetgevers en Staatkundigen heeft onderwezen; die, volgens het getuigenis van HORATIUS (7):

« . . . . ons veel klaarder en veel beter heeft geleerd,
« Wat schoon, wat schandelijk, wat nut, wat schaadlijk zij,
« Dan Crantor of Chrysip. »

wiens

(7) Lib. I Epist. 2 vs. 3 etc. Men voege hierbij het minder bekende getuigenis van THEMISTIUS *Orat.* XX pag. 236, welke HOMERUS niet alleen noemt: den leer-

wiens verzameling van schriften eindelijk bij de oude Grieken en Romeinen bijkans een en hetzelfde gezag had, als het boek, hetgeen men tegenwoordig Bijbel noemt (8). Men begrijpt dus van zelve, welk een groot gewigt er in gelegen is, om dezen Schrijver wel te kennen, naar wiens voorschriften niet alleen de aloude, maar ook sommige latere volkeren hunne zeden hebben ingerigt, en wiens godsdienstige praktijken meestal gelijk staan met die van MOZES.

Wij zullen beginnen met de godsdienstige denkbeelden van HOMERUS, voor zoo verre dezelve het bestuur van het hart, ter volmaking van zedelijke deugd, betreffen, open te leggen, en daarna verhalen zijne godsdienstige praktijken; niet, om daaruit eenig bepaald leerstelsel te vormen, maar om ter beoordeeling van ieder onpartijdige eenvou-

---

leermeester, maar ook den voorganger, leidsman en vader van ARISTOTELES en PLATO. *πρoπάτορα καὶ ἀρχέγονον τῶν Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος λόγων.*

(8) JACOBUS DUPORTUS, zich beroepende op het gezag van MERICUS CASAUBONUS, verklaart in zijne Voorrede voor de *Gnomologie* van HOMERUS, dat het gezag en de eerbied voor HOMERUS zoo groot was, dat deszelfs verzen voor Godspraken werden gehouden, en deszelfs bijeengezamelde Gedichten bij de Heidenen bijkans hetzelfde geloof genoten, als die van MOZES en de Profeten bij Joden en Christenen.

voudig datgeen, wat wij in zijne schriften lezen, mede te deelen; waarom wij ook met het eerste boek van de *Ilias* zullen beginnen, en eindigen, waar de *Odyssea* eindigt.

Dusdanig zijn dan de woorden, welke wij meenen, dat opmerking verdienen.

AGAMEMNON zegt tegen den vergramden ACHILLES, welke dreigt, om naar huis te vertrekken (9): « *Ik zal u niet bidden, om bij mij te blijven. Ik heb andere verdedigers, welke mij zullen eeren, en voornamelijk den oppersten raadgever Jupiter;* » en vervolgens (10): « *Zijt gij sterker, dan anderen, dit hebt gij van u zelven niet, dit heeft u God gegeven.* »

ACHILLES, zich onderwerpende aan de bevelen van MINERVA, drukt zich aldus uit (11): « *Het betaamt mij, schoon in woedenden toorn ontstoken, uwe bevelen, o Godin! te gehoorzamen; zulks is beter.* AL WIE DEN GODEN GEHOORZAAM IS, DIE WORDT OOK VAN HEN VERHOORD. »

PARIS, van zijnen broeder HECTOR beschuldigd zijnde, omdat hij maar alleen het schoon der vrou-

(9) *Iliad.* A vs. 173—175.
(10) ibid. vs. 178.
(11) ibid. vs. 216—218.

vrouwen najoeg, antwoordt hem (12): « *Verwijt mij niet mijne neiging tot de schoone voorwerpen der natuur; deze voortreffelijke gaven, welke de Goden aan de menschen schenken, moeten niet verworpen worden, dewijl niemand die zichzelven geven kan.* »

Ook vermaant HOMERUS de menschen (13): « *dat zij nooit hunnen eed, aan God gedaan, zullen breken;* » weshalve hij, wanneer die eed geschonden was, AGAMEMNON, sprekende tegen MENELAUS, de volgende woorden in den mond legt (14): « *Mijn waarde broeder! de eed, welken wij gedaan hebben, is niet vruchteloos, noch het bloed der lammeren, noch de offeranden, welke wij hebben geplengd, noch het geven der regterhand, waarop wij vertrouwd hebben; want, ofschoon Jupiter niet aanstonds zulk eene euveldaad straft, hij zal daarover nogtans welras een geducht regter zijn, en die overtreders zullen het ten duurste moeten betalen, ten koste van hun eigen leven, en dat van hunne vrouwen en kinderen: want daarvan ben ik in mijne ziel ten volle overtuigd, dat de dag komen zal, waar-*

---

(12) *Iliad.* Γ vs. 64—66.

(13) ibid. vs. 107.

(14) *Iliad.* Δ vs. 158—168.

waarop gansch Ilium met Priamus en al zijn volk zal verwoest worden en ten gronde gaan.» En hierop steunt het zeggen van Ajax (15): « *nooit zal Jupiter een beschermer zijn van meineedigen;* » maar daarentegen (16) « *wordt Gods gramschap tegen diegenen, welke hem niet eeren, en zijne offeranden verachten, verschrikkelijk.* »

Bij gelegenheid van dat uitmuntend verhaal, waarin ons Hector wordt voorgesteld, komende in de stad, zegenende den jongen Astyanax, en afscheid nemende van zijne huisvrouw Andromache, ontmoeten wij deze woorden van vertrouwen op de Goddelijke Voorzienigheid (17): « *O goede en eerbiedwaardige huisvrouw! bedroef u niet te zeer om mijnentwil. Niemand zal mij tegen den wil der Goden het leven benemen; maar ik denk ook niet, dat iemand, hetzij hij dapper, hetzij hij lafhartig is, immer Gods wil ontvlieden zal, wanneer die zaken eenmaal alzoo bepaald zijn.* » Veel overeenkomst heeft dit gezegde met dat van Nestor (18): « *Ziet gij niet, Diomedes! dat uwe krachten u niet kunnen baten. Heden geeft*

(15) ibid. vs. 235.
(16) *Iliad.* E vs 178.
(17) *Iliad.* Z vs. 486—489.
(18) *Iliad.* Θ vs. 139—144.

geeft Jupiter den roem en de overwinning een ander in handen, morgen zal hij die, bijaldien hem zulks zoo goed dunkt, ons wederschenken; want niemand, hoe sterk en vermogend hij ook zijn moge, kan Jupiters wil bepalen, dewijl hij veel sterker en magtiger is, dan al wat leeft.»

De betuiging van den berouwhebbenden koning Agamemnon heeft ook eene bijzondere kracht, wanneer hij zegt (19): « *De man, welke hartgrondig van Jupiter wordt bemind, vermag meer, dan vele legerbenden.* »

Phoenix, willende Achilles, door hem opgevoed en onderwezen, van de volharding in zijne gramschap terug brengen, bedient zich van deze woorden (20): « *Welaan Achilles! beteugel uwe gramschap. Het past niemand een onverzoenlijk hart te hebben; de Goden zelfs, welke de hoogste deugd, de hoogste eer en de sterkste krachten bezitten, laten zich door offeranden en ootmoedige gebeden verzoenen. De mensch, welke overtreden en gezondigd heeft, kan, door het plengen van wijn en het branden van reukwerk, de genegenheid der Goden wederom winnen. De Gebe-*

(19) *Iliad.* I vs. 116 en 117.

(20) *Iliad.* I vs. 492—499.

beden zijn de Dochters van den grooten Jupiter; zij vervolgen, met rimpels in het gelaat, met neergeslagene oogen en hinkende beenen, de hielen van hem, die verongelijkingen pleegt of misdoet.»

Heidenen derhalve vonden, zoowel als Joden, eenen genoegzamen steun en duurzamen waarborg voor hunne deugd en goede zeden in deze godsdienstige begrippen en praktijken, *offerende offeranden van liefelijken reuk den God van den hemel* (21); hetgeen wij nog nader zullen bevestigen.

Vervolgens leest men bij HOMERUS (22): « *dat het Opperwezen niet alle bekwaamheden aan één mensch geschonken heeft; dat hij sommigen de kunst des oorlogs, anderen de dans- en zangkunst had gegeven; dat er menschen waren, welke van het* OPPERWEZEN VOORZIGTIGHEID EN WIJSHEID *hadden ontvangen, welke hunne natuurgenooten tot groot nut en heil konden strekken, en steden en volkeren behouden.»* Met welke woorden men kan vergelijken die, welke in de *Odyssea* in het boek Θ (23) voorkomen.

Alle

(21) προσφέροντες εὐωδίας τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ. *Ezra* Cap. VI vs. 10.

(22) *Iliad.* N vs. 730—734; vergeleken met Λ vs. 520.

(23) vs. 167 et seqq.

Alle deze bijzondere gaven hingen derhalve alleen af van den wil van het Opperwezen. Dit blijkt ook, zoo uit hetgeen volgt (24), als uit de woorden van Hector (25): « *de magt en wil van Jupiter zijn zeer ligt te herkennen, zoowel ten aanzien van hen, wien hij den roem der overwinning schenkt, als ten opzigte van hen, wie hij de nederlaag doet bekomen, door hen niet te verdedigen.* » Waarvan Ajax niet minder overtuigd was, zeggende (26): « *Wanneer iemand wil vechten tegen dengenen, welke van het Opperwezen wordt beschermd, dan loopt hij ten verderve, en wordt gestraft over zijne dwaze roekeloosheid.* » En daarom beweerde ook te regt Ulysses (27): « *dat Jupiter de balans des oorlogs in handen had, en die deed rijzen en dalen naar zijn welgevallen.* »

Ook is van veel gewigt de volgende aanmerking van den Dichter (28), melding makende van de dwaasheid van Achilles, welke niet scheen te weten: « *dat de geschenken der Goden door de handen van stervelingen niet gemakkelijk konden verbrijzeld worden.* »

« *Nie-*

(24) *Iliad.* N vs. 743.

(25) *Iliad.* O vs 490—492.

(26) *Iliad.* P vs. 98, 99.

(27) *Iliad.* T vs. 223 en 224.

(28) *Iliad.* Y vs. 264, 265.

« *Niemand*, » dus vindt men elders (29) aangeteekend, « *niemand is het geoorloofd met Jupiter in het strijdperk te treden, dewijl,* » gelijk aldaar (30) staat, « *de Goden magtiger zijn dan de menschen.* »

Eindelijk zullen wij hier nog bijvoegen het gezegde van den ouden Priamus, zich verheugende, wanneer hij vernomen had, dat het lijk van zijnen zoon Hector, niettegenstaande de dagelijksche mishandeling, door Achilles aan hetzelve gepleegd, nu reeds sedert twaalf dagen van alle bederf was vrijgebleven. Het luidt aldus (31): « *Wat is het goed, dat men de onsterfelijke Goden eert, en hun billijke geschenken offert. Dit blijkt, dewijl mijn zoon, gedurende zijn leven, nimmer de Goden, die in den hoogen hemel wonen, heeft vergeten te dienen in zijn huis, zoo beschermen zij hem nu nog bijzonder bij zijnen dood.* »

Volgens dit bijgebragte uit de *Ilias* ziet men genoegzaam, dat HOMERUS, door de Oudheid onderwezen, even zoozeer als MOZES, gewild heeft, dat de mensch niet op zijne eigene krachten steunen, maar zich onderwerpen zou aan den wil

(29) *Iliad.* Φ vs. 193.
(30) vs. 264.
(31) *Iliad.* Ω vs. 425—427.

wil van den Allerhoogste, en dien alleen gehoorzamen; zoodat alle deze aangehaalde wijze lessen en vermaningen des Dichters hare aanprijzing en kracht alleen ontleenen van een godsdienstig beginsel.

Men vergunne ons, dit nog nader te betogen uit de *Odyssea*.

Wij kunnen echter hier, zoo min als in de *Ilias*, alles aanhalen, wat zijne betrekking op ons onderwerp heeft, en de afhankelijkheid der menschen van het Opperwezen, zelfs in het bedrijven van deugdzame daden, aantoont. Eenige weinige voorbeelden zullen voldoen.

Zoo leest men onder anderen (32), dat, wanneer de jonge Telemachus schroomde, zulk een eerwaardigen grijsaard, als Nestor was, aan te spreken, Minerva, onder de gedaante van Mentor, hem dezen raad gaf: « Zijt niet beschroomd, Telemachus! *sommige woorden zult gij zelve wel bedenken, en de overige zullen u door de Godheid ingegeven worden, want gij zijt geenszins zonder het onmiddellijk bestuur der Goden in de wereld gekomen of opgevoed.* »

Hiertoe moet men ook het volgende brengen, wanneer gezegd wordt (33): « *dat men de Goden*

---

(32) *Odyss.* Γ vs. 25 etc.

(33) ibid. vs. 48.

den moest bidden; want dat alle menschen de hulp der Goden noodig hadden: en (34) *dat het Opperwezen den omzwervenden man zelfs van het uiterste der aarde gemakkelijk kon behouden te huis brengen;* immers (35) *de God der Goden, Jupiter, heeft in het leven der menschen beurtelings dan goed, dan kwaad gegeven, dewijl hij alles in handen had, en magtig was te doen.* »

Ingevolge van dien wordt ook geleerd (36): « *dat Jupiter volstrekt naar zijn welgevallen, en goeden, en boozen, regtvaardigen en onregtvaardigen zijne gaven schenkt.* »

Daarenboven stelde men vast (37): « *dat de Goden ook alles wisten.* »

Ter nadere betooging hiervan dient het gezegde (38): « *Wat doet gij, snoode! mogelijk is er een God uit den hemel tot ons gekomen* (39); *want de Goden nemen overal de ge-*

(34) vs. 251.

(35) *Odyss.* Δ vs. 237 en 238.

(36) *Odyss.* Z vs. 188 en 189. Waarmede men vergelijken moet, hetgeen gezegd wordt bij *Mattheus*, Cap. V vs. 45, bij welke plaats noch GROTIUS noch WETSTEIN aan HOMERUS gedacht hebben.

(37) *Odyss.* Δ vs. 468.

(38) *Odyss.* P vs. 484—487.

(39) Hiertoe is ook betrekkelijk, hetgeen men leest, *Odyss.* H vs. 201 et seqq.

gedaante van vreemdelingen aan en doorkruisen allerlei steden en plaatsen, van nabij beschouwende de regtvaardige en onregtvaardige handelingen der menschen (40). »

Ondertusschen was de ontmoeting van een der Goden zeer gevaarlijk en niet voor een ieder geschikt (41).

Wij hebben reeds aangemerkt, dat met den persoon van Jupiter veelal bedoeld wordt de Opperheer van alles. Hierin worden wij wederom bevestigd, daar Mercurius en ook de Godin Calyp-

---

(40) Deze woorden worden door GROTIUS gebruikt ter opheldering van den brief aan de Hebreen Cap. XIII vs. 2, alwaar men ook de aanteekeningen van WETSTEIN moet lezen. Madame DACIER, Tom. IV p. 34—36, heeft hier insgelijks voortreffelijk beweerd: dat de gevoelens van HOMERUS eene groote overeenkomst hadden met de gewijde Schriften. Men voege hier bij hetgeen POPE aangemerkt heeft Vol. III p. 171 etc., en BARNESIUS op deze plaats. Dan al wie omtrent deze verschijning der Goden in menschelijke gedaante nadere onderrigting begeert, leze voornamelijk dat geen, hetwelk door den beroemden Hoogleeraar HEYNE is aangeteekend bij VIRGILIUS *Excurs.* XIII ad Lib. I. *Aeneid.*

(41) *Iliad.* Τ vs. 131. *Odyss.* Π vs. 161. Volmaakt overeenkomstig met hetgeen men in het Oude Testament leest *Exod.* Cap. XX vs. 19, Cap. XXXIII vs. 20, en *Rigteren* Cap. XIII vs. 22.

lypso, schoon tegen haar zin, erkent (42): *dat niemand der Goden immer den wil van den grooten Jupiter kan tegengaan of denzelven verijdelen.* Waarom ook Calypso geene zwarigheid maakt, om zich aan dien wil te onderwerpen, zeggende in het algemeen (43): *dat het goed was, indien zulks den Goden, welke in den hoogen hemel woonden, en veel beter wisten te denken, en hunne gedachten ter uitvoer te brengen, dan zij, behaagde.*

Dan met welk eene verhevene zedekunde deze denkbeelden van het Opperwezen gepaard gingen, kan men niet beter zien, dan uit het gezegde van de edele Nausicaä tegen hare dienstmaagden, wanneer de omzwervende Ulysses tot haar kwam (44): « *Verschaft den vreemdeling gelegenheid om zich te wasschen en te verfrisschen; geeft hem spijs, geeft hem drank; want,* » voegt zij er met nadruk bij, « *alle vreemdelingen en armen staan onder de bescherming van Jupiter, van wien zij tot ons komen.* »

Weshalve zoowel bij HOMERUS, als in de boe-

(42) *Odyss.* E vs. 103 en 104.
(43) vs. 169 en 170.
(44) *Odyss.* Z vs. 207 en 208.

boeken van het Oude Verbond (45), de pligt van menschlievendheid en barmhartigheid niet werd ter aanneming voorgesteld door scherpzinnige redeneringen over het welvoegelijke en betamelijke: dit werd in het algemeen erkend; maar hetgeen hier veel meer geldt, en die erkentenis in werking moet brengen, men drong hierop voornamelijk aan, omdat zulks de begeerte en wil van het oneindig Opperwezen was. Uit dien hoofde werd Jupiter bijzonder *de beschermer der hulp- en gastvrijheid-zoekenden genoemd* (46); *wiens toorn tegen hem, welke hierin misdeed, ten sterkste werd ontstoken* (47).

Maar men zal mogelijk denken, dat ik mij te lang bezig houde met de godsdienstige en zedekundige denkbeelden van HOMERUS te ontvouwen, en die te vergelijken met de schriften van MOZES en andere Schrijvers van de boeken des Ou-

(45) Dus leest men *Levitic.* Cap. XXIII vs. 22: « Gij « zult in uw inoogsten den hoek des velds niet gan- « schelijk afmaaijen, en de opzameling uwes oogstes « niet opzamelen. Voor de armen en vreemdelingen « zult gij ze laten; Ik ben de Heere uw God. » En daarom zegt ook Salomo, *Prov.* XIX vs. 17: « Die « zich des armen ontfermt, leent den Heere, en hij « zal hem zijne weldaad vergelden. »

(46) *Odyss.* I vs. 270 en 271.

(47) *Odyss.* Ξ vs. 283 en 284.

Ouden Testaments. Men verlangt liever een redeneerkundig betoog, waarbij, in deze dagen van verlichting, wordt aangetoond, in hoeverre men reeds van de oudste tijden tot nu toe is afgedwaald van de ware kennis der menschelijke vermogens en derzelver natuurlijke geschiktheid, om alles, wat zuiver, rein, eerlijk en deugdzaam is, van zelf te betrachten, zonder daartoe eenigen hoogeren, en meer krachtdadigen invloed van godsdienstige begrippen of praktijken noodig te hebben.

Dan, daar wij ons hier voornamelijk moeten bezig houden, om te zien, welk een belang de oudste Wijsgeeren en Dichters in het godsdienstige stelden, en hoe zij oordeelden over de bekwaamheden van den mensch, om in alles zijnén pligt te volbrengen; zoo zal het niet ondienstig zijn, dat wij hieromtrent eene bijzondere naauwkeurigheid in acht nemen.

Daar zijn ten minste nog twee plaatsen in de *Odyssea*, van welke wij niet kunnen nalaten melding te maken; schoon dezelve geenszins strekken tot verheerlijking van de zedelijke vermogens der menschelijke natuur, waarvan men zich zulk een verheven denkbeeld vormt.

De eerste is aldus luidende (48): « *Daar is geen*

(48) *Odyss.* Σ vs. 129—136.

geen schepsel van al, wat de aarde voedt, van al, wat op aarde adem haalt en kruipt, zwakker en ellendiger, dan de mensch. Zoo lang hij in de kracht zijner dagen is, en de Goden hem geluk en voorspoed schenken, denkt hij niet aan eenig toekomend kwaad, maar, wanneer de zalige Goden hem ook de smart van rampen en onheilen doen gevoelen, dan verdraagt hij die, maar met een wederstrevend hart. DE ZIELSGESTELDHEID VAN DEN MENSCH HANGT AF VAN DE GESTELDHEID VAN DEN DAG, HOEDANIG DE VADER VAN MENSCHEN EN GODEN HEM DIEN GEEFT. » Van welke laatste woorden de grootste Wijsgeeren, in vervolg van tijd, zich meer dan eens hebben bediend, en waarover door vele geleerde mannen gewigtige aanmerkingen zijn in het licht gegeven, welke wij niet zullen trachten goed te keuren of te wederleggen (49). — Zoo wij ons niet bedriegen, kan er een tweederlei zin uit dit aanmerkelijk gezegde van HOMERUS worden afgeleid; waarvan de eerste is, dat de gedachten en gemoeds-

(49) Men leze MERICUS CASAUBONUS *de superâ Homeri editione*, pag. 84 et seq., JAC. DUPORTUS *Gnomol. Homeri*, p. 252, AEGID. MENAG. *ad Diogen. Laërt.*, p. 430, HEYNE *ad Virgil. Geörg.* Lib. I vs. 420, en de aanteekeningen van Mad. DACIER en POPE op deze plaats.

moedsgesteltenis der menschen veelal afhangen van het weder en de lucht, hetzij die nevelachtig is, hetzij die met hagel en wind het aardrijk teistert, of dat dezelve door koele en zachte zomerwinden al het geschapene koestert en vervrolijkt.

Vele zeer gevoelige menschen hebben mij menigmaal verklaard, dat de gesteldheid van het weder een oneindigen invloed had, niet alleen op hunne gedachten, maar zelfs op hunne daden. Deze uitlegging zou ten minste zeer behaagd hebben aan den wispelturigen, maar tevens ook zeer gevoeligen J. J. ROUSSEAU, dewijl hij niet kan nalaten van zijn gestel dit getuigenis te geven (50): « Welk een ongelukkig geschenk des « hemels is eene gevoelige ziel! Wien deze te « beurt gevallen is, kan alleen kwelling en smarte « op aarde verwachten. Hij is een verachtelijke « speelpop der lucht en jaargetijden. Zonneschijn « of nevels, een donkere of heldere lucht zullen « zijn lot beslissen, en naar de verkiezing der « winden zal hij vergenoegd of treurig zijn. » — De andere zin dezer woorden zou eenvoudig aldus kunnen zijn: *de gemoedsgesteltenis der menschen hangt af van dat geen, hetwelk hun op den dag ontmoet, het zij geluk of ongeluk.*

(50) *Julie.* — Men zie ook de Verhandeling van H. VAN OMMEREN over Q. HORATIUS FLACCUS, p. 124.

lijk. En deze uitlegging keuren wij de beste, daar dezelve volkomen overeenkomt met het zeggen van TERENTIUS (51): *Wij allen zijn, naar mate de omstandigheden zich opdoen, of hovaardig of laag!* bij de verklaring van welke woorden DONATUS ook niet heeft nagelaten dit gezegde van HOMERUS aan te halen.

De tweede plaats is deze, waar wij dit gezegde van PENELOPE vinden (52): « *Wat is het, mijne waarde voedster! hebben de Goden u van uwe zinnen beroofd? want zij kunnen den allerwijsten mensch zijn verstand benemen, en dengenen, welke geen verstand bezit, wijsheid geven.* » Op deze woorden teekent POPE aan: « Dit is een voortreffelijk gevoelen, « het stemt overeen met verscheiden' uitdrukkingen « van de Heilige Schrift. God is de Heer der « geestelijke gaven; hij deelt die uit, of neemt « die weg, zoo het hem, naar zijne oneindige « wijsheid, behaagt: de gedachten van den mensch, « zoowel als zijn leven, zijn in de hand van den « Almagtige. »

Wij hebben deze plaatsen maar aangehaald, om te bewijzen, dat HOMERUS niet in het gevoelen der

---

(51) HECYR. Act. III s. c. 5 vs. 20, alwaar men ook de aanteekeningen van geleerde mannen moet lezen.

(52) *Odyss.* Ψ vs. 11—13.

der *Stoïcijnen* stond, welke, even als sommige Wijsgeeren van onzen tijd, beweerden, dat onze ziel volkomene vrijheid bezat, om te doen, al wat zij begeerde, en dus van de luchtgesteldheid van den dag geenszins afhing (53); dat zij zelf een deel der Godheid was, welke *ons* van zelve, wanneer men maar wilde, tot de hoogste deugdsbetrachting kon opleiden (54). Dit gesteld zijnde, dat de mensch zulk een uitmuntend zielsvermogen heeft, en dat dadelijk, zonder eenigen naderen invloed van godsdienstige begrippen noodig te hebben, kan in het werk stellen, dan hebben wij voorwaar alles te wachten van de beste menschelijke voorzorg en hulpmiddelen van wetgeving, beschaving en opvoeding; maar wij zullen gelegenheid hebben, om dit nog nader te onderzoeken.

Voor en aleer wij HOMERUS verlaten, moeten wij nog iets zeggen van zijne godsdienstige praktijken, waartoe wij voornamelijk brengen de offeranden en gebeden. Maar nademaal van deze in zijne werken gedurig wordt gewag gemaakt, zoo zullen wij ons vergenoegen, met slechts *één* voorbeeld bij te brengen, en wel uit het begin van de *Ilias*. Dit

(53) *De magt zelfs van nooit te zondigen.* Maar men zie de Verhandeling van BENTLEI over de Brieven van Phalaris, edit. Lennep. Tom. II p. 295.

(54) SENECA, Epist. 41.

Dit doen wij des te gewilliger, omdat uit dat voorbeeld terstond onwedersprekelijk blijken zal, dat HOMERUS zijne gansche *Ilias* ingerigt heeft, om den mensch eerbied en ontzag voor het Opperwezen in te boezemen, en te leeren, dat er niets ongelukkiger en verderfelijker is, dan te vallen in de handen van een vertoornd God. Dit geval moet eenigzins breedvoerig worden voorgesteld, omdat men daaruit kan zien, hoe HOMERUS godsdienstige begrippen en praktijken beschouwde, als de eenige grondslagen, waarop deugd en goede zeden moesten rusten.

Wanneer CHRYSËÏS, de dochter van CHRYSES, een priester van Apollo, in het verdeelen van den buit des oorlogs, aan AGAMEMNON was te beurt gevallen, zoo ging de priester, dit vernomen hebbende, naar AGAMEMNON, en bad dien Vorst en alle de Oversten des Griekschen volks, om hem zijn kind weder te geven, de uitmuntendste geschenken ten losprijs hun aanbiedende. Dan dit werd geweigerd, en de priester keert stilzwijgend terug langs den oever der bruischende zee, maar smeekt intusschen, in stille gebeden, den veelvermogenden God Apollo, om zich over dit schandelijk misdrijf, zijn' priester aangedaan, te wreken. De gebeden van CHRYSES werden verhoord. Een alles vernielende pest openbaart zich in het leger der Grieken. De waarzegger CALCHAS wordt geraadpleegd.

pleegd. Deze verklaart, dat alle de onheilen, die het leger drukken, nergens anders uit ontstaan, dan omdat men geweigerd had, de dochter des priesters van Apollo aan haren vader terug te geven. AGAMEMNON, schoon zeer vertoornd, dat hij zijn geschenk moest missen, durft echter het gezegde van CALCHAS niet in den wind slaan. Hij gehoorzaamt den Goden, en zendt CHRYSÉÏS, onder het geleide van den wijzen ULYSSES, terug aan haren vader.

Om te weten, welk een gewigt de oude volken stelden in het bevredigen van den vertoornden God, en hoe groot een waarborg zij daarin vonden voor hun geluk op aarde, kan nimmer beter worden aangetoond, dan door het beschrijven van deze buitengewone plegtigheid, waarmede de teruggaaf van CHRYSÉÏS aan haren vader geschiedt. Niettegenstaande de verderfelijke oneenigheid, welke door dit voorval tusschen AGAMEMNON en ACHILLES ontstond, waarvan de vierentwintig boeken van de *Ilias* gewagen, is alles in het Grieksche leger in beweging, om deze plegtigheid op de allernaauwgezetste wijze te volbrengen. AGAMEMNON laat verscheidene schepen van het strand brengen in zee, en bemant dezelve met bekwame zeelieden en roeijers. Honderd slagtdieren (55) met al het benoodigde worden ter scheep

(55) *Hecatombe.* Zie HESYCH. in V. en MEURSII *Grae-*

scheep gebragt. De Vorst zelve neemt de schoone, maar door hem nooit aangeraakte, CHRYSÉÏS bij de hand, en leidt haar in een schip, waarin de voorzigtige ULYSSES was, aan wien de bezorging van deze plegtigheid in het bijzonder werd toevertrouwd. De mast wordt opgeheven, de zeilen gespannen, en het anker geligt, Men vaart voorspoedig voort. Het gezelschap vertrokken zijnde, beveelt AGAMEMNON, dat het gansche leger zich zal reinigen, en het onreine benevens dat gene, waarmede men zich gereinigd had, zal werpen in zee. Dit geschiedt, en stieren en geiten worden geslagt, terwijl de reuk der offeranden, gewenteld in den rook, naar boven vliegt. De afgezondenen landen ondertusschen in het eiland Chrysa aan. Het anker wordt geworpen, en het vee, ter eere van Apollo tot slagting bestemd, aan land gebragt. ULYSSES leidt CHRYSÉÏS

Graecia Feriata p. 100; L. COELII RHODIGINI *Lect. Antiq.* L. XX Cap. 6, en D. HEINSIUS *ad Sil. Italic.* Lib. XII vs. 555, en eindelijk EV. FEITHII *Antiq. Homer.* Lib. I p. 54; maar deze offeranden geschiedden bij de Grieken en Romeinen voornamelijk, wanneer er besmettelijke ziekten of pest, gelijk alhier, zich onder het menschdom had geopenbaard. Dit getuigt ALEXANDER *ab* ALEXANDRO Lib. III Cap. 22; verg. JUL. CAPITOLIN. *in Maximo et Balbino* Cap. XI.

SEÏS uit het schip naar het outaar, en vertoont haar aan haren vader, zich van deze woorden bedienende: « O Chryses! de Vorst der Vorsten, « de Koning Agamemnon heeft mij gezonden, « om u uwe dochter weder te geven, en plegtige « offeranden ter eere van Apollo te verrigten, « opdat hij zich moge ontfermen over de Grie- « ken, wien hij bittere plagen heeft toegezonden. Dit zeggende stelt hij de dochter den vader in handen, welke zijn bemind kind met vreugde ontvangt. De Grieken scharen terstond de offerbeesten in reijen rondom het altaar, wasschen zich, en bereiden offerkoeken, wanneer Chryses zijne handen ten hemel heft, en aldus bidt: « Hoor mij, groote God! wiens pijlen zoo ver- « schrikkelijk zijn, hoor mij, daar gij met zoo « veel luister, en hier in Chrysa, en in Cilla, en in « Tenedos regeert. Zoo gij weleer mijne gebeden « hebt verhoord, toen gij mij eerde, en de Grie- « ken uwe gramschap deedt gevoelen, zoo vol- « breng nu ook mijne wenschen, en verlos de « Grieken van de allesvernielende pest. »

Dit gebed wordt wederom verhoord (56), en het

---

(56) Wanneer de Koning ABIMELECH de geschaakte SARA ongeschonden aan ABRAHAM wederschonk, werd hij, zijne huisvrouw en zijne dienstmaagden genezen. *Gen.* XX.

het Grieksche leger van eene allesvernielende pestziekte bevrijd; maar wanneer zij nu allen eenparig gebeden, en de offerkoeken bereid hadden, wendde men de hoofden der slagtoffers naar den hemel, en slagtte die aldus. Daarna werd het vel er afgetrokken, de dijen er uitgesneden, en met een dubbele laag van vet overdekt, waarop men nog andere raauwe deelen vleesch plaatste. De oude Priester, hout en kolen daaronder gelegd hebbende, stak dit in brand, en stortte wijn over het ternederliggend offer. Naast dezen stonden jongelieden met speten of roosters in de hand. Het smeer door de vlam verteerd zijnde, proefde men van de ingewanden, hakte het vleesch in kleinere deelen, en reeg die aan het spit, waaraf men het nam, zoodra het goed gebraden was. Dit gedaan zijnde, bereidde men den maaltijd, en at en dronk met vrede. Wanneer een ieder verzadigd was, bragten eenige jongelieden kruiken aan, en schonken daaruit wijn in bekers, die aan allen toedeelende, waarna de Grieken den ganschen dag tot laat in den avond lofzangen zongen ter eere van Apollo, die dit met vreugde aanhoorde.

Dusdanig waren de plegtigheden, of liever de godsdienstige praktijken der Grieken, waarvan men bij HOMERUS overal voorbeelden vindt, en waarin men zulk een groot belang stelde, dat den zwervenden Ulysses, naar zijn vaderland verlan-

gen-

gende, wordt voorspeld (57), dat hij niet eerder daar zal aanlanden, voor en aleer hij naar Egypte zal zijn teruggekeerd, om de onsterfelijke Goden aldaar plegtige offeranden toe te brengen.

Het zal sommigen mogelijk toeschijnen, dat wij wat al te lang bij HOMERUS hebben stilgestaan; daar bij de behandeling van zulk een gewigtig onderwerp, als de voorgestelde vraag bevat, nog vele andere zaken moeten worden opgehelderd en verklaard.

Dan, met hetgeen wij tot dus verre hebben voorgedragen, bedoelen wij niets anders, dan de bevestiging van het gezegde van den wijzen SOCRATES tegen zijnen vriend ARISTODEMUS (58): « Ziet gij niet, mijn Vriend! dat het aller-« oudste en wijste, wat men in de geschiede-« nis van het menschdom aantreft, van steden en « volken het allergodsdienstigst geweest is, en dat « in die dagen, waarin de menschen het meeste « verstand en het beste vooruitzigt hadden, er « ook het allermeest van de godsdienst is werk « gemaakt. »

Voorwaar, hoe hooger men in de geschiedenis opklimt, hoe meer men ontdekt dien oneindigen invloed, welken de godsdienst op de beoefening van

(57) *Odyss.* Δ vs. 475—479.

(58) XENOPH. *Memorab.*, Lib. I Cap. 4 § 16.

van deugd en goede zeden had. Bij het Joodsche volk is dit allezins zigtbaar en niet noodig verder te betoogen. Maar, « alhoewel MOZES, » gelijk zelfs in eene door Ulieden bekroonde Verhandeling te regt is aangemerkt (59), « door de leer van den « waren God en de verpligting van gehoorzaam- « heid aan deszelfs geboden tot eenen grondregel « van zijnen Staat te maken, den zekersten en « duurzaamsten grond gelegd heeft, om volks- « deugden aan te kweeken, en om zedeloosheid « en volksondeugden voor te komen, » zoo hebben echter ook de oudste Grieksche Dichters, Wijsgeeren en Wetgevers, wanneer zij de menschen in deugd en goede zeden wilden onderwijzen, en alzoo tot nuttige leden van de maatschappij vormen, altoos deze hunne zedeleer begonnen te verkondigen, met hunnen tijdgenooten eerbied voor de Godheid in te boezemen. Dit is ons reeds in HOMERUS gebleken.

Bij HOMERUS zullen wij nog vier mannen der Oudheid voegen, omdat dezelve eenen bijzonderen invloed op de beschaving van het menschdom schijnen gehad te hebben. Twee van hun leefden lang voor den tijd van den Griekschen Dichter; de derde was bijkans een tijdgenoot van hem, en de vierde gaf nieuwe wetten aan die van Athene omtrent vier honderd jaren na hem.

MI-

(59) TEYLERS *Godgeleerd Genoots.*, IX D. p. 214.

MINOS, THESEUS, LYCURGUS en SOLON.

Dat wij ons voornamelijk bij de Grieken bepalen, is niet, omdat wij meenen, dat onder andere volken, als de Egyptenaren, Perzianen, Chinezen, Indianen en Celten zulke godsdienstige Leeraars en Wetgevers, als wij hier aantreffen, niet zouden te vinden zijn; dit willen wij voorwaar niet beslissen: maar, vooreerst, komt alles, wat wij van de Leermeesters dier volken, betrekkelijk het vermogen, hetwelk de godsdienst op deugd en goede zeden heeft, uit hunne duistere en onzekere geschiedverhalen kunnen inzamelen, meestal met het gevoelen der Grieken hieromtrent overeen; de godsdienst en zedekunde kenden, zoo min bij de eenen als bij de anderen, eenen scheidsmuur. Voorts, ten tweede, hebben de Grieken de bevallige en tot de beschaafdheid opleidende kunsten en wetenschappen, of uitgevonden, of ten minste tot een' bijzonderen trap van volmaaktheid gebragt. Daarenboven zijn het de Grieken, wien, gelijk HORATIUS zegt (1), « de Zanggodinnen een' welbespraakten mond, en « een

---

(1) HORATIUS, *Art. Poët.*, vs. 323 en 324.

« een doorkneed verstand hadden geschonken; » hiervan getuigen ook hunne schriften, waaruit wij zelfs, wat meer is, het best de zeden en gebruiken van andere volken leeren kennen. Het zijn, eindelijk, de Grieken, bij wien, volgens de aanmerking van CICERO (2), « de wijsbegeerte, dat « is, de kennis, om zijne driften te beteugelen, « en zijn leven wel in te rigten, was geboren en « opgevoed. » Van dezen is die kennis overgegaan tot de Romeinen, en van de Romeinen tot ons en andere beschaafde natiën van Europa gekomen; zoodat het gezag der Grieken hier eene bijzondere opmerking verdient.

Zang- en dichtkunde schijnen bij hen de eerste aanleiding te hebben gegeven tot verlichting en beschaving; terwijl hunne voorouderlijke godsdienst zich meestal bepaalde tot godspraken en verborgenheden.

Van deze zinnelijke en tot het wonderbare overhellende neiging des volks hebben wijze mannen zich meer dan eens bediend ter bevordering van meerdere deugdsbetrachting en maatschappelijk geluk. Onder dezen kan men al vroeg den eersten MINOS, Koning van Creta, tellen; ten minste zoo men SOCRATES bij PLATO (3) geen ge-

(2) *Epist. ad Familiar.* Lib. VI Epist. 1.

(3) *Minos*, Vol. II p. 319, edit. SERRANI, welke plaats

geloof wil weigeren. Deze groote Wijsgeer, zijn vriend zullende overtuigen van de achting, welke men aan een wijs en deugdzaam man verschuldigd is te betoonen, gebruikt daartoe het voorbeeld van MINOS, van wien HOMERUS had gezegd: « dat hij negen jaren lang, of liever alle negen « jaren (4), met Jupiter had omgegaan en gespro- « ken; welke omgang echter niet had bestaan, « om met elkander te eten en te drinken, maar « een veel hooger en verhevener bedoeling had; « dat MINOS op deze wijze door Jupiter zelven « was onderwezen in de zuivere beginsels van ze- « delijkheid en deugdsbetrachting, en dus vol- « maakt in staat gesteld, om de heilzaamste wetten « aan zijne landgenooten te geven. » Dit is ook geschied; want alle Wetgevers, welke na hem gekomen zijn, hebben zijne instellingen en inrigtingen tot een voorbeeld genomen. Te regt zegt derhalve MONTESQUIEU (5): « de wetten van « Lacedaemon zijn hun oorsprong verschuldigd aan « die van Creta, en door PLATO verbeterd. »

Maar wij moeten zien, op welk eene wijze MI- NOS

---

plaats is overgenomen door VALERIUS MAXIM., Lib. I Cap. 2. ex. ext. 1.

(4) Men zie de aanteekening van CASAUBONUS op STRABO, Lib. X p. 730.

(5) *L'esprit des Loix*, Lib. IV Cap. 6 pag. 47.

NOS zijne wetten en instellingen aan het volk bekend maakte. Daar was buiten de stad, op den berg Ida, een hol, aan Jupiter geheiligd. Derwaarts begaf hij zich in eenzaamheid, en, wedergekeerd zijnde, deelde hij zijnen landgenooten mede al datgene, wat hij van Jupiter, van wien hij zeide een afstammeling te zijn, had gehoord, en hem bijzonder was aanbevolen, om het aan de verzamelde menigte te openbaren; hierin zooveel overeenkomst hebbende met de handelingen van MOZES, dat sommige geleerde mannen (6) hebben beweerd, dat MOZES en MINOS een en hetzelfde mensch geweest is. Alhoewel wij, zoo goed als iemand weten, dat de oude Wetgevers over het algemeen eene goddelijke inblazing, mededeeling, goedkeuring of onderrigting voorgaven, om hunne gezegden een onwedersprekelijk ge-

(6) Zie de aanteekeningen van JOH. NICOLAI op CUNAEUS *de Rep. Hebraeor.*, Lib. I. pag. 3. De geleerde Jood JOSEPHUS *contra Apionem*, Lib. II Cap. 16; dacht er anders over; nademaal hij Mozes en Minos met elkander vergelijkt. De plaats verdient opmerking en luidt aldus: *τοιοῦτος μὲν δή τις αὐτὸς ἡμῶν ὁ νομοθέτης (Μωϋσῆς) οἷον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν αὐχοῦσιν τὸν Μίνω γεγονέναι, καὶ μετ' αὐτὸν τοὺς ἄλλους νομοθέτας.* » Onze Wetgever (Mozes) was zoodanig een, als de Grieken pogchen, dat hun Minos geweest is, en na hem andere Wetgevers. »

gezag bij te zetten, en dus eene nadere betooging daarvan voor overbodig en nutteloos zou kunnen gehouden worden, zoo meenen wij echter, dat zulks, in het behandelen van het voorhanden zijnde onderwerp allernoodzakelijkst is; niet zoozeer om eene door de geschiedenis allezins bevestigde waarheid op te helderen, als wel op eene menschkundige waarneming aan te dringen, welke ons doet zien, dat de beste en verhevenste Zedeleeraars met alle hunne verstandelijke vermogens niets hebben kunnen te weeg brengen, om het ruwe menschdom meer beschaafdheid te geven, of deugdzamer te doen worden, zonder zich te beroepen op den allesvermogenden wil van een, ver boven alle menschelijke krachten verheven Wezen. Dit wisten MINOS (7), LYCURGUS, SOCRATES, NUMA, SCI-

(7) Over Minos kan men verder nazien STRABO, Lib. XVI p. 762, DIOD. SICUL., L. V p. 238, en *Hist. de l'Acad. des Inscr. et Bell. Lett.*, Tom. III p. 45, alwaar men ook het onderscheid van de twee Koningen van dien naam vinden kan. Eene plaats van PLUTARCHUS uit het Leven van Numa ed. BRYANI, p. 135, is hier ook van eenig aanbelang. « Indien wij « nu deze dingen voor waarheid aannemen, kunnen wij « dan wel met reden weigeren te gelooven, dat Zaleu- « cus, Minos, Zoroäster, Numa en Lycurgus, in het « oprigten van Republieken, en in het bestuur van groo- « te

SCIPIO, ZALEUCUS, en zelfs in lateren tijd MOHAMMED. Den THESEUS wist dit ook, wiens levensbeschrijving hier eene bijzondere opmerking verdient. Wij zullen daaruit kortelijk datgeen aanhalen, hetwelk zijne betrekking heeft op de naauwe vereeniging tusschen de godsdienst en de zedelijke beschaving der Grieken. Hij was de eerste, die aan den Staat eenen geregelden regeringsvorm gaf, en daardoor de zeden der ingezetenen aanmerkelijk verbeterde (8). De inwoners, weleer in twintig dorpen of gehuchten, waarvan elk zijne afzonderlijke regering had, verdeeld, verzamelde hij tot één ligchaam, hetwelk door eene en dezelfde regering werd bestuurd, en één gemeenebest uitmaakte, waarvan de zetel in de hoofdstad Athene was. Dit grootsch en verwonderlijk werk werd echter door THESEUS, noch ondernomen, noch ten einde gebragt zonder zich van godsdienstige praktijken te bedienen.

« Hij

« te Staten, eenen gemeenzamen omgang met de Goden « gehad hebben? Zoude men niet veeleer zeggen, dat « de Goden met deze groote mannen in de daad verkeerd « hebben, om hen te onderrigten, en hun de beste « middelen ter uitvoering van hunne groote ondernemin- « gen aan de hand te geven? »

(8) PLUTARCH. in *vitâ Thesei*, p. 21 et seq. edit. BRYANI. MEURSIUS *in Theseo*, Cap. 17. JO. LUZAC, *Socrates als Burger beschouwd*, pag. 96.

« Hij maakte een' aanvang (zegt PLUTARCHUS) « met het godsdienstige. (9) » Daar er te voren een feest ter eere van Minerva was gevierd, hetwelk men Athenaea noemde, breidde hij dit verder uit, en noemde het Panathenaea, als zijne betrekking hebbende op het gansche volk van Attica (10). Vervolgens de Koninklijke waardigheid afgelegd hebbende, gelijk hij openlijk beloofd had, ging hij aan het regelen der zaken van het gemeenebest. Dan dit alles geschiedde niet eerder, dan nadat hij de Goden plegtig offeranden toegebragt, en een nieuw offer had ingesteld, hetwelk men het Offer der Zamenwoning noemde, en ten tijde van PLUTARCHUS nog vierde. Welk een groot vermogen THESEUS begeerde, dat de godsdienst op zijne tot deugd en beschaafdheid opleidende instellingen zou hebben, kan niet beter blijken, dan uit de gansche inrigting van zijn gemeenebest. Zoodra hij het volk in drie onderscheidene rangen, van Edelen (11), Landbezitters en Ambachtslieden, had verdeeld, schonk hij aan de Edelen deze bijzondere voorregten, dat zij het be-

(9) ἀπὸ Θεῶν ἀρχόμενος. PLUTARCH. l. cit. p. 22.

(10) PLUTARCH. l. cit. MEURSIUS *in Panathen.* Cap. 2.

(11) εὐπατρίδαις. PLUTARCH. l. cit. p. 23, bij de Romeinen *Patricii* genaamd.

bestuur en de wetenschap van de dienst der Goden en heiligdommen, waarin de Staat het grootste belang had, zouden hebben, en dus priesterschappen bekleeden; dat uit deze heilige orde de Overheidspersonen zouden gekozen worden; dat met één woord, de oude adel, bij wien het hoogste gezag huisvestte, de Leeraars der wetten en godsdienstige plegtigheden zijn zou. En deze THESEUS was het, aan wiens wijze en heilzame instellingen het volk van Athene niet minder hunne allengskens hooger opklimmende beschaafdheid en voorspoed te danken had, dan het volk van Sparta bijkans vierhonderd jaren daarna aan LYCURGUS, omtrent welken voortreffelijken man het genoeg zal zijn, datgene aangeteekend te hebben, hetwelk ons PLUTARCHUS, in de beschrijving van zijn leven (12), heeft nagelaten:

« Wanneer de voornaamste wetten en inrigtin-
« gen, van hem gemaakt, door de gewoonte reeds
« behoorlijk waren ingeworteld, en zijn staatsbe-
« stuur genoegzame vastheid bekomen had, om
« op zichzelve te staan, en zichzelve te kunnen
« handhaven, en hij zich dus verheugen en ver-
« maak scheppen mogt, dat het schoon en uit-
« gebreid gestel van zijnen regeringsvorm dadelijk
« aan

(12) Tom. I p. 123. Vergelijk JUSTINUS Lib. III Cap. 2 en 3.

« aan den gang was geraakt, en langs den voor-
« schreven weg rondliep, (even gelijk PLATO
« zegt, dat God zich bij de schepping der wereld
« verheugde (13), wanneer hij dezelve het eerst
« in beweging zag geraken,) beving hem de lust,
« zijn werk, zooveel dit door menschelijke wijs-
« heid kon worden volvoerd, onsterfelijk te ma-
« ken, en voor het vervolg op een' onwrikbaren
« grondslag te vestigen. De geheele burgerij dan
« bijeengeroepen hebbende, stelde hij ter verga-
« dering voor, dat ja, zijne wetten, over het
« geheel vrij wel geraamd, en toereikende waren,
« om hen gelukkig en deugdzaam te maken, doch
« dat hij het voornaamste en gewigtigste stuk nog
« achterhield. Dit kon hij hun niet openbaren,
« voor dat hij eerst met Apollo had geraadpleegd;
« dat zij dus stiptelijk moesten blijven bij het vast-
« gestelde, zonder iets daarin te veranderen, of
« te verstellen, tot dat *hij zelf* van Delphi zou
« zijn wedergekeerd; dat hij, na zijne terugkomst,
« handelen zou volgens het goedvinden van Apollo.
« Nadat dit voorstel van allen gereedelijk was in-
« gestemd, zoodat men hem zelfs drong, om te
« vertrekken, nam hij eerst de Koningen en den
« Raad,

(13) M. DACIER, p 299 en 300, heeft opgemerkt, dat er eenige overeenkomst is tusschen dit denkbeeld van PLATO en het verhaal in *Genesis*.

« Raad, daarna ook het geheele volk, onder eede, « en liet hen beloven, dat zij bij de vastgestelde « regering blijven zouden, tot dat hij, LYCURGUS, zou terug gekeerd zijn; en onder deze « heilige verzekering ging hij op reis naar Delphi. « Den tempel aldaar ingetreden, en zijne offeranden verrigt hebbende, vroeg hij het Orakel (14), « of zijne wetten goed en voldoende waren, om « zijne landgenooten gelukkig en deugdzaam te « maken? Apollo antwoordde: dat zijne wetten « goed waren, en dat het Gemeenebest den « hoogsten trap van aanzien bereiken, en zich « daarbij handhaven zoude, zoolang men de « Staatsinstelling van LYCURGUS bleef behouden. « Deze Godspraak deedt hij in geschrift brengen, « en zond ze naar Sparta. Vervolgens eene tweede offerande aan den God geofferd, en van zijne « vertrouwde vrienden en eenigen zoon, welke « hem gevolgd waren, afscheid genomen hebbende, besloot hij zijne medeburgers nimmer van « den aan hem gezworen eed te ontslaan, maar « in Creta zijne dagen in stilte te eindigen; hetgeen ook geschied is. »

Schoon dit verhaal van PLUTARCHUS omtrent LY-

(14) Daar zijn er, die beweren, dat de Priesteres door geld was omgekocht. Men zie de aanteekeningen van VALCKENAAR op HERODOTUS, Lib. V p. 402.

LYCURGUS genoegzaam bekend, en door verscheidene vroegere en latere Schrijvers (15), uitgezonderd eenige weinige veranderingen, in het algemeen vrij eenparig is te boek gesteld, zoo hebben wij echter hetzelve hier wederom in zijn geheel willen plaatsen, om te doen opmerken, hoe voorzigtig en wijs LYCURGUS het zegel der goddelijkheid op zijne wetten drukte, en alzoo daaraan eene duurzaamheid gaf, waarvan men weinige voorbeelden in de geschiedenis zal aantreffen. Ten minste vijf honderd jaren, zoo niet langer, hebben de Spartanen de wetten van LYCURGUS geëerbiedigd; en wanneer, na meer dan vier eeuwen, LYSANDER daarop eenige inbreuk wilde maken, werd hij daarin, volgens het getuigenis van CICERO (16), « door diezelfde Godspraak « verhinderd, welke die wetten gevestigd en ver« eeuwigd had. »

Dus ziet men overal den eerbied voor de godsdienst medewerken tot heil van het menschdom.

---

(15) *Excerpta ex* NIC. DAMASCENO, VALESII, p. 446—451. STRABO, Lib. X p. 482. UBB. EMMIUS, *de Rep. Lacon.*, p. 75 et seq. NIC. CRAGIUS, *de Rep. Laced.*, Lib. III Cap. 1, en M. DE LA BARRE, *Mem. de l'Acad. des Inscript. et bell. Lett.*, Tom. VII p. 262 et seq.

(16) *De Divinat.*, Lib. I Cap. 43, en de aldaar door DAVISIUS aangehaalde plaatsen.

dom. De Spartaan, overtuigd, dat hij aan zijn vaderland toebehoorde, welk vaderland onder de bijzondere bescherming der Goden stond, leide zich toe, om den geest te versieren met de kennis van de groote pligten van de godsdienst. Zijn hart, wel aan strenge tucht gewoon, maar tevens met heiligen eerbied vervuld voor al hetgeen, hetwelk van de Goden werd aangekondigd, gehoorzaamde gewillig aan wetten, welker oorsprong en gezag niet aan menschelijke vermogens, maar aan den geopenbaarden wil der Godheid werden toegeschreven (17). POLYBIUS (18), niet alleen een geloofwaardig, maar zelfs een wijsgeerig Geschiedschrijver, verwondert zich zoodanig over de heilzame gevolgen, welke die op godsdienst, tucht en goede zeden gegronde wetgeving van LYCURGUS gehad had, dat hij meende zulks veeleer het werk van Goden, dan van menschen te zijn. « De vermaardste Wijsgeeren « der Oudheid (zegt TURPIN) (19) hebben er « allen het karakter der Godheid in erkend. »

Wat nu eindelijk SOLON betreft, « het was een « man, (zegt de Hoogleeraar LUZAC) (20), die « de

(17) TURPIN bij STIJL, *Opkomst en bloei der Nederlanden*, p. 12.

(18) Lib. VI Cap. 48.

(19) l. c. p. 65.

(20) *Socrates als Burger beschouwd*, p. 99.

« de diepste kennis van het menschelijk hart, de « beminnelijkste geaardheid en vredelievendheid, « de verstandigste inschikkelijkheid, de grootste « bedaardheid, in één woord, de voortreffelijkste « wijsheid bij de snedigste scherpzinnigheid en « uitmuntendste gaven in welsprekendheid en « dichtvermogen voegde; dus zeer geschikt, om aan « den burgertwist door nieuwe wetten een einde « te maken, het Gemeenebest te verbeteren, en « deszelfs bestuur op eenen vasten voet te bren- « gen. » Dan dit gelukte hem zoo wel niet, als LYCURGUS, door het inkruipen van eene verbasterde en toomelooze volksregering. Ook was hij meer een hervormer van oude, dan een schepper van nieuwe wetten. Hoe hij echter gezorgd heeft, dat alle zijne verbeteringen en nieuwe inrigtingen met eenigen hoogeren en meer krachtdadigen invloed van godsdienstige begrippen of praktijken zouden gepaard gaan, blijkt vooreerst uit het geval met EPIMENIDES (21). Op een' tijd, dat de verdeeldheid onder de burgers te Athene zeer hoog was geklommen, en de daaruit ontstane wanorde dagelijks toenam, wanneer schrikbarende verschijnsels en noodlottige voorspellingen de grootste rampen en ellenden aankon-

(21) PLUTARCH. *in Solon.*, p. 184 et 185. Verg. MEURSIUS *in Solone*, Cap. IX.

kondigden (22), kwam EPIMENIDES, een wijs man, beroemd als een vriend der Goden, en geleerd in goddelijke zaken, zoowel met opzigt tot de voorzegkunde, als de heilige geheimenissen uit Creta te Athene, en nam huisvesting bij SOLON, trad met hem in een zeer naauw verbond van vriendschap, was hem behulpzaam in zijne loffelijke ondernemingen, om de verderfelijke oneenigheden zijner medeburgers uit den weg te ruimen, en hun betere zeden te geven, ja baande voor hem den weg ter wetgeving, inzonderheid wat het godsdienstige betrof. Hij verzoende en heiligde de stad door plegtige zoenofferanden en reinigingen, en godsdienstige stichtingen; zoodat, onder het geleide van EPIMENIDES, het volk door SOLON wederom tot de heilige oefening van den godsdienst opgewekt en tot gehoorzaamheid en zachtaardigheid werd uitgelokt; waardoor het aanstonds eene grootere neiging en meer geschiktheid verwierf, om naar de voorschriften van regtvaardigheid en billijkheid te luisteren. Maar, ten tweede, kan men zien, welk een belang SOLON in den godsdienst stelde, en hoezeer de onderhouding daarvan hem ter harte ging, wanneer hij ten aanzien van het heiligdom te Delphi er

---

(22) PLUTARCH. loc. cit. Men zie over Epimenides E. CORSINI *Fasti Attici*, Tom. III p. 72 et seq.

er openlijk voor uitkwam (23), dat men hetzelve beschermen moest, de zaak van Apollo ter harte nemen, en diegenen, welke zich aan het Orakel vergrepen hadden, geenszins ongestraft laten; hetwelk ook op deszelfs aandrijven voornamelijk is ten uitvoer gebragt: waarbij men nog voegen moet zijne naauwgezetheid en wijs beleid, « wanneer hij « (24) den tweeden Archon bijzonderlijk den ti- « tel van Koning over de godsdienstige zaken « schonk; want, even als de Romeinen, waren de « Atheniënsers in het denkbeeld, dat de Konink- « lijke waardigheid in het naauwste verband stond « met den godsdienst, en daarom voerde hij, die « zich aan het hoofd van dit gedeelte van het staats- « bestuur bevond, zoowel te Athene als te Rome, « den (niets verder beduidenden) naam van Ko- « ning. » Doch de brandende ijver van Solon voor het godsdienstige bleek nog nader, toen hij (25) den Areopagitischen raad, — welke zijnen oorsprong in den nacht der fabelachtige tijden, in de duisterheid der eeuwen, welke de verhalen der oudste Ge-

---

(23) PLUTARCH. ibid. p. 183. Verg. MEURSIUS in *Solone*, Cap. VIII p. 25.

(24) Zie de voortreffelijke aanmerkingen van den reeds genoemden Hoogleeraar LUZAC, p. 109, welke wij hier met genoegen voor een gedeelte overnemen.

(25) LUZAC, loc. cit. p. 113 et 114. Verg. S. PETIT. in *Leg. Attic.*, L. III Tit. II § 14.

Geschiedschrijvers in oudheid te boven gaan, en mitsdien in de eerste kindsheid van den Atheenschen Staat verliest, — meerder en sterker dan te voren bevestigde, door zorg te dragen, dat deze achtbare Raad alleen uit afgetreden Archonten zou bestaan, dat is, uit mannen, die reeds twee malen een gestreng onderzoek naar hunne levenswijs en zeden hadden doorgestaan, en dus beproefd braaf en deugdzaam waren bevonden. En welk was het gezag van dezen Areopagus? Die raadsvergadering was niet alleen de opzigtster, de tucht- en zedenmeesteresse van den Staat, maar al wat het godsdienstige betrof moest voor hare regtbank komen. Naar waarheid zegt wederom dezelfde Schrijver LUZAC, wiens grondige kunde in het staatsbestuur der Grieken niet voor de wetenschap van vroegere of latere Geleerden behoeft te wijken: « De Areopagus had de handhaving van alle de « welherbragte gewoonten, wetten en voorregten « van het Gemeenebest, dus ook de instandhou- « ding van den godsdienst, en van alles, wat tot « den godsdienst betrekkelijk was, *als zijnde (ge-* « *lijk bij alle tot nu toe bekende, zoo be-* « *schaafde als onbeschaafde volkeren) door* « *eenen onafscheidelijken band en onderlinge* « *betrekking op het naauwst met den Staat* « *verbonden* (26). »

Maar

(26) LUZAC, loc. cit. p. 117.

Maar wat behoeven wij bij den Wetgever van het Atheensche volk, hetwelk, niettegenstaande hunne burgerlijke oneenigheden, altijd voor bijzonder godvreezend gehouden is, langer stil te staan. CICERO roept elders (27) de burgers van Athene tot getuigen, en zegt: « hier zijn tegenwoordig de mannen van Athene, aan wie « men de beginsels van welleVendheid, geleerd- « heid, godsdienst, landbouw, regten en wetten « verschuldigd is, en van wie geoordeeld wordt, « dat zij alle deze heilzame zaden van kennis over « den geheelen aardbodem hebben verspreid. »

HET VERMOGEN VAN DEN GODSDIENST OP DE WETTEN EN ZEDEN DER GRIEKEN NADER BETOOGD.

Het moet aan een gevoelig en godsdienstig mensch een bijzonder genoegen verschaffen, wanneer hij leest, dat het beschaafdste, het schranderste en kunstlievendste volk van den geheelen aardbodem het

(27) Pro L. FLACCO, Cap. XXIII. Men voege hierbij de door den uitmuntenden DE GROOT aangehaalde plaatsen bij *Handel.* Cap. XVII vs. 22. Ook is het der moeite waardig te vergelijken het tegenovergestelde getuigenis van CICERO, hetwelk hij weleer in een dergelijk geval van de *Galli* gaf. Pro M. FONTEIO, Cap. IX en X, pag. 446, edit. GRAEVII.

het allermeest de beoefening van den godsdienst, hoedanig dezelve ook moge geweest zijn, heeft ter harte genomen. Daar was geen besluit in den Raad, geene instelling van eenige aangelegenheid, geene wetgeving, geene aanprijzing van beschaving of leering van opvoeding, welke niet op dat onwankelbaar beginsel van eerbied voor, en afhankelijkheid van een allesvermogend Opperwezen, gegrondvest was. Men doorwandelt de geschiedenis der Grieken met een bijzonder vermaak, daar men bevalligheid, leerzaamheid en wijsheid zich rondom het altaar van den godsdienst ziet vereenigen. Men wordt gedurig opgewekt door, op de zintuigen werkende voorwerpen; welke altijd hebben gehad, en zullen hebben een veel vermogender invloed op de verbetering van het menschdom, dan de afgetrokkenste en scherpzinnigste redeneringen. Dit nu ontmoet men in Griekenland, en bepaalt zich niet alleen tot de Republiek van Sparta of Athene.

Al wie maar zijn oog wil vestigen op die veelvuldige feesten en bijzondere plegtigheden (1), welke ter eere van verscheiden' Goden en Godinnen in alle steden, vlekken en plaatsen door gansch Griekenland, bijkans dagelijks, werden gevierd,

---

(1) MEURSIUS *in Graeciâ feriatâ* maakt van meer dan drie honderd zulke feesten melding.

vierd, wanneer zang en dans de huppelende rijen vervrolijkte, welriekende bloemenkransen de jeugdige hoofden dekten, en de liefelijke reuk des altaars de dunne lucht doorwasemde, dan behoeft men zich niet te verwonderen, dat bij zulk een, ter eere van de Goden gedurig feestvierend volk, wetten en zeden enkel en alleen op de beginselen van godsdienst moesten rusten.

Alhoewel wij reeds te voren daarvan eenige voorbeelden hebben bijgebragt, doch welke zich meestal tot de gemeenebesten van Lacedaemon of Athene bepaalden, zoo zullen wij hier nog eenige bijvoegen, welke hunne betrekking ook op andere plaatsen van Griekenland hebben.

Dus verhaalt men onder anderen (2): dat de Wetgever van Thurium of Rhegium en Catana, CHARONDAS, en die van het landschap Locris, ZALEUCUS, des eersten leermeester, geene andere gehoorzaamheid begeerden, dan die op godsdienstige beginsels gevestigd was. De geschiedenis van deze Wetgevers is wel zeer duister, en aan vele zwarigheden onderworpen door gebrek aan behoorlijke bescheiden (3); wij kunnen evenwel uit hetgene

(2) WESSELING, Aanteeken. op Diod. Sicul. Lib. XII p. 485, en die van GIBBON, *the Decline and fall of Roman Empire*, Vol. IV p. 336 et seq.

(3) Men raadplege hieromtrent de aanteekeningen van R. BENTLEI op de brieven van Phalaris, Tom. II p. 185

gene wij bij sommige Schrijvers vinden aangeteekend genoeg oordeelen over het belang, hetwelk men overal bij de Grieken in eene godsdienstige voordragt stelde. DIODORUS SICULUS zegt onder anderen (4): « ZALEUCUS was afkomstig uit Italië, geboren in het landschap Locris, beroemd van wege zijne geboorte en verwonderingwaardig van wege zijne geleerdheid. Hij was een leerling van den Wijsgeer PYTHAGORAS. Deze, een groot gezag verkregen hebbende in zijn vaderland, en van het volk verkoren zijnde, om nieuwe wetten te maken, begon terstond met de Goden in te roepen. Dit toont de aanvang van zijn Werk, waarin hij met een bijzonderen nadruk van zijne medeburgers vordert, dat zij boven alles moesten gelooven en vaststellen, dat er Goden waren: men moest maar zijne oogen naar den hemel wenden, deszelfs sierlijk uitspansel beschouwen, en deszelfs geregelde orde nasporen, aanstonds werd men overtuigd, dat dit alles niet bij geval ontstaan of door menschen-handen was zamengesteld. Het was derhalve hun pligt, de Goden te dienen en te eeren, door wier weldadigheid al wat eerlijk, al wat goed is, tot hen gekomen

185—212 edit. LENNEP., alsmede die van GIBBON loc. cit. en *Memoir. de l'Acad. des Inscript. et bell. Lett.* Tom. XIV p. 387 en 496—499.

(4) Lib. XII p. 491, en STOBAEUS *Serm.* XLII p. 279.

men was. Men moest zijn gemoed zuiveren van alle besmetting en gebreken. Nademaal de Goden niet door offeranden en verkwistingen der boozen konden verzoend worden, en daar zij alleen behagen schepten in eerlijke en regtvaardige instellingen, en zuivere zeden van brave mannen, moest een ieder, voor zooveel in zijn vermogen was, en door daden, en door neiging en gedachten, trachten, Gode behagelijk te leven. »

Het is hier de plaats niet, te ontvouwen, of deze genoemde Wetgevers ouder zijn, dan men doorgaans voorgeeft, of zij leerlingen van PYTHAGORAS geweest zijn, dan niet. De door ons aangehaalde Schrijvers (5) kan men daaromtrent raadplegen. Het is voor ons genoeg, hieromtrent met CICERO (6) te zeggen: « dit zij, zoo als « het wil, wij spreken van datgeen, hetwelk ons « overgeleverd is. Laten alle burgers bij het be« gin van eene wetgeving daarvan overtuigd we« zen, dat er Goden zijn, door wie alles wordt « geregeerd en bestuurd, en dat, al wat er ook « ge-

(5) Men voege bij dezelve FABRICIUS, *Bibl. Graec.*, Tom. I p. 530 et *seqq.*

(6) *De Legibus*, Lib. II Cap. 6 en 7. Men vergelijke hiermede de woorden van PLATO, Lib. IV de Legg. p. 715 en 716, (door de Uitleggers van CICERO hier niet aangehaald).

« gebeurt, door hunne goddelijke medewerking en « bijzonder toevoorzigt geschiedt, en dat dezen « zich het allerverdienstelijkst omtrent het mensch- « dom maken, daar zij naauwkeurig acht geven « op de handelingen van een ieder, op al, wat « elk tegen zichzelven misdoet, met welk eene « gemoedsgesteltenis, en met welk eene zuivere « godsvrucht elk den dienst der Goden waarneemt; « dat de Goden weten, en bovenal in aanmer- « king nemen de daden van goeden en kwaden. « De zielen der menschen, met dergelijke denk- « beelden vervuld, zullen voorwaar geenen afkeer « hebben van al wat nuttig en waarheid is. » Zoodanig was de inleiding (προοίμιον) van de wetgeving der Grieken, inderdaad niet veel verschillende van het begin der Wet, door God weleer aan het volk van Israël gegeven: « *Ik ben de Heere uwe God.* (7) »

De kracht der Wet was dus voornamelijk daarin gelegen, dat zij niet door MINOS of LYCURGUS, niet door SOLON of ZALEUCUS, niet door menschen van gelijke bewegingen als anderen; maar door een veel hooger, wijzer en heiliger Wezen, dat behouden en verderven kon, door

(7) In de Aanteekeningen op deze plaats heeft de uitmuntende DE GROOT niet nagelaten, gewag te maken van het overredend begin van ZALEUCUS en CHARONDAS.

door den God der Goden, werd aangekondigd. Dit gaf gezag bij de waarheidzoekende menigte, dit gaf troost aan het bekommerd en rusteloos volk, en verschafte aan den beminnaar van goede zeden, orde en veiligheid, eenen duurzamen waarborg voor het maatschappelijk geluk.

Het is ook hierom, dat men reeds van de vroegste tijden af, wanneer men Landen wilde bevolken, en nieuwe steden stichten, voornamelijk zijne aandacht vestigde op de bevordering van den godsdienst.

Dus leest men (8) van den stichter van Messena, POLYCAÖN, welke in denzelfden tijd als MOZES leefde, dat hij, benevens zijne huisvrouw, van welke de stad haren naam ontleende, met de inrigting van zijn hof en stedelijk bestuur tegelijk eene geregelde godsdienstoefening invoerde.

Wilde men dit verder uitbreiden en tot latere tijden overbrengen, men zou zichzelven voorwaar in de menigte der voorbeelden verliezen; wilde men slechts gewagen van al datgeen, hetwelk PLATO, zoowel elders, als bijzonder in zijne boeken over het Gemeenebest, en die der Wetten, betrekkelijk dit onderwerp heeft nagelaten, men vond eerder een begin, dan een einde. « Over-

(8) Bij PAUSANIAS in *Messenicis*, Lib. IV Cap. 1 p. 282, edit. KUHNII.

« Overal, zegt die groote Wijsgeer (9), dat de godsdienst de grondslag van eene deugdzame en gelukkige regering is, en dat die niet kan worden daargesteld, zonder zich op de hulp en bijstand der Godheid te beroepen. »

Maar wij meenen omtrent dit alles reeds meer uit de geschiedboeken der Grieken te hebben opgedolven, dan sommigen wel zal noodig schijnen.

Het wordt tijd, dat wij ook van de Romeinen spreken. Voor dat wij echter hiertoe overgaan, kunnen wij niet nalaten bij het tot dus verre verhandelde, nog eene aanmerking te voegen.

Wanneer wij ons beroepen op het godsdienstig beginsel, waarvan de Grieken zich als eene inleiding tot de kennis hunner wetten en de regelmaat van hunnen zedelijken wandel bedienden, zoo moet men niet denken, dat dit willekeurig was, en van dezen of genen schranderen Staatsman, ter bereiking van zijne bijzondere oogmerken, kan worden gebezigd. Dit was er verre van daan; die wetten moesten het kenmerk van een' goddelijken oorsprong in zich bevatten, en dat eenige regt aankondigen, waardoor de menschelijke zamenleving onder elkanderen vereenigd is.

« De

(9) *De Republicâ*, Lib. IV p. 427, Vol. II ed. SERRANI: τῷ μέντοι Ἀπόλλωνι τῷ ἐν Δελφοῖς τάτε μέγιστα καὶ κάλλιστα καὶ πρῶτα τῶν νομοθετημάτων.

« De wetten moesten steunen op die ééne en on-
« wankelbare wet der natuur, welke noch gebo-
« ren, noch door het menschelijk vernuft uitge-
« vonden is; welker gezag niet afhangt van an-
« dere instellingen; van welke wet niets kan af-
« gedongen worden, veelmin dat dezelve eene
« vernietiging zou kunnen ondergaan; waarvan
« noch de Raad, noch het volk, het menschdom
« kan ontslaan; waarvan geen ander uitlegger dan
« de mensch zelve is; die niet anders was te Rome
« dan te Athene, niet anders te voren dan nu,
« maar altoos dezelfde zijn zal; welke alle men-
« schen in alle landen en alle tijden geëerbiedigd
« hebben, en waarvan een eenig onveranderlijk
« en eeuwig God alleen de milddadige gever en
« wijze insteller was (10). »

Hiervan vindt men een allervoortreffelijkst voorbeeld in het treurspel van SOPHOCLES, *Antigone* genaamd (11). De Koning CREÖN had eene wet gegeven, dat niemand het lijk van POLYNICES mogt begraven; dan, niettegenstaande dit bevel des Konings, begroef ANTIGONE haren broeder; waarop CREÖN haar vraagt, of zij zijn bevel niet wist? Zij zegt, dat zeer wel te we-

(10) CICERO, in *Fragmentis apud* LACTANTIUM, Lib. VI Cap. 8.

(11) Vs. 450 *edit.* BRUNCK, bij anderen vs. 456 en volg.

weten; maar voegt er tevens bij, « dit ook te weten, dat CREÖN, welke die wet gegeven had, geen Jupiter was, noch tot den rang der Goden behoorde, welke de ware Wetgevers der volken waren. Dat, volgens hare gedachten, CREÖNS bevelen zulk een oneindig vermogen niet hadden, waardoor hij, een sterveling zijnde, haar zou kunnen noodzaken, om die niet geschreven, maar onfeilbare wet der Goden te overtreden; eene wet, welke niet van heden of gisteren, maar eeuwig dezelfde was, welker oorsprong niemand wist. Dat zij, het trotsch bevel van geen menschenkind vreezende, derhalve wel zou zorg dragen tegen die heilige wet te zondigen, waarover de Goden haar buiten twijfel zouden straffen. »

Hiertoe moet men dan ook brengen het getuigenis, dat HERODOTUS van de Lacedaemoniërs geeft: « *dat zij meer belang stelden in den* « *wil van God te gehoorzamen, dan in dien* « *der menschen* (12). »

Maar ter ontwikkeling van dat denkbeeld, waarbij de weinig vermogende schepselen in zaken van zulk een groot aanbelang, als hervorming van zeden, wetgeving en staatsregeling, worden genoodzaakt, zich te beroepen op een veel vermogen-

---

(12) Lib. V pag. 402, τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ πρεσβύτερα ἐποιεῦντο ἢ τὰ τῶν ἀνδρῶν.

gender invloed, kan men met genoegen gewag maken van de woorden van (13) PLATO, welker korte inhoud dusdanig is: « De gezonde rede, welke zich van de waarheid bedient, die « van ouds bestaan heeft en nu nog bestaat, leert « ons, dat men de gedurige rampen en onheilen « noch ontwijken, noch ontvlugten kan in die « steden, *waarin niet God, maar de menschen* « *regeren.* »

Het tot dusverre verhandelde levert alzoo onwedersprekelijke bewijzen op, dat de Grieken, gelijk in alle hunne handelingen van eenig aanbelang, alzoo ook in het bijzonder, in het zamenstellen van hunne wetten en het regelen van hunne zedelijke bedrijven, begeerden, dat de Goden het hoogste gezag bekleeden en de voornaamste regeerders zijn zouden.

In hoe verre de Romeinen daarin de Grieken zijn nagevolgd, staat ons nu te onderzoeken.

---

(13) *De Legibus*, Lib. IV. p. 713. Vol. II edit. SERRANI: λέγει δὴ καὶ νῦν οὗτος ὁ λόγος ἀληθείᾳ χρώμενος, ὡς ὅσων ἂν πόλεων μὴ Θεὸς ἀλλά τις ἄρχῃ θνητὸς, οὐκ ἔστι κακῶν αὐτοῖς οὐδὲ πόνων ἀνάψυξις.

HET

HET VERMOGEN VAN DEN GODSDIENST BIJ DE ROMEINEN.

Dat het Romeinsche volk van deszelfs begin af, door alle eeuwen heen, een' bijzonderen eerbied voor den godsdienst gehad heeft, leert de geschiedenis. Om niet te gewagen van de dichterlijke versiersels en fabelachtige verhalen, waarmede de opkomst van Rome tot ons is overgebragt, zoo vindt men echter overal iets ongewoons, iets goddelijks aangeteekend, waarmede de stichting van dat doorluchtig Rijk is verbonden geweest. PLUTARCHUS (1) maakt geene zwarigheid te zeggen: « dat het Romeinsch gebied nimmer tot zulk een vermogen zou opgestegen zijn, indien hetzelve niet zekeren goddelijken oorsprong had gehad, en er met deszelfs beginsel niet iets groots en wonderbaarlijks ware vermengd geweest. » De voortreffelijke Historieschrijver LIVIUS toont zich hieromtrent, bij den aanvang van zijne Romeinsche Geschiedenis, wel wat minder ligtgeloovig dan PLUTARCHUS, maar kan echter niet nalaten te zeggen: (2) « Men geeft dit aan de Oudheid toe, « dat dezelve het menschelijke met het goddelijke « ver-

(1) In *Romulo* p. 46, ed. BRYANI.
(2) *Praefat.* p. 10 en 11.

« vereenigende, de beginsels der steden zeer heer-« lijk en luisterrijk doet voorkomen. Maar indien « het een volk geoorloofd is, hunnen oorsprong te « heiligen, door dezelve aan de Goden toe te schrij-« ven, dan heeft voorwaar, de in den oorlog behaalde « roem der Romeinen, zulk een' aanmerkelijken in-« vloed gehad en zulk een bijzonder regt daarop, « dat, wanneer zij het liefst Mars voor hunnen va-« der, en voor den vader van hunnen Stichter erken-« nen, het menschdom zich even zoo gewillig aan « dit denkbeeld, als aan hun gebied onderwerpt. » Wij vinden hierin niets ongerijmds; want zoodra een volk van kleine beginsels door eene allengskens opklimmende kracht van tucht en verbetering van zeden tot zulk eene hoogte wordt verheven, dat het over den ganschen aardbodem zijn gebied uitbreidt, zoo geschiedt zulks zekerlijk niet zonder een goddelijk *bestuur* (3); waarvan wij des te meerder worden overtuigd, wanneer wij zien, dat datzelfde volk, niettegenstaande zijne aangeborene woestheid en daaruit voortspruitende ongebondenheid, echter steeds godsdienstige beginselen aannam, en die door geheiligde oefeningen deed blijken.

Hun

(3) POLYBIUS in *Procemio* noemt dit liever: *τὸ κάλλιστον ἅμα καὶ ὠφελιμώτατον ἐπιτήδευμα τῆς τύχης*, pulcherrimum atque utilissimum Fortunae institutum.

Hun eerste Koning ROMULUS was zeer godsdienstig (4), en riep bij iedere gewigtige gelegenheid de hulp der Goden in (5). Zeer schielijk zag men de gewoonte stand grijpen, om uit het naburig Etrurië, hetwelk voor bijzonder godvreezend gehouden werd (6), Priesters, Wichelaars en Waarzeggers te ontbieden; ja men stelde al vroeg bij de Romeinen zulk een groot gewigt in den godsdienst, (7) dat men aan de tien of twaalf hoofdsteden van het genoemde Etrurië tien of twaalf jongelingen van de eerste geboorte zond, om in de godsdienstige plegtigheden bij ieder afzonderlijk te worden onderwezen; hetwelk ook de rede is, waarom CICERO zich zoo nadrukkelijk in zijne wetten (8) op het gezag der Waarzeggers en Uitleggers van wonderteekenen uit Etru-

(4) PLUTARCH. in *Romulo* ed. BRYANI, p. 67.

(5) PLUTARCH. ibid., p. 56, 57 en 61.

(6) LIVIUS, Lib. V Cap. 1: « Gens ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas. »

(7) CICERO *de Divinat.*, Lib. I Cap. 41. VAL. MAXIM. Lib. I Cap. 1. Men vergelijke hiermede hetgeen TH. DEMPSTERUS heeft aangeteekend in zijne *Etruria Regalis*, Lib. I Cap. 14 pag. 56, en vooral SCIPIO MAFFEUS, in zijne *Origines Etruscae*, Cap. 4.

(8) Lib. 2 Cap. 9. Zie aldaar de noten van HADR. TURNEBUS.

Etrurië beroept. De Romeinen hadden aldus het grootste gedeelte hunner godsdienstige plegtigheden en gebruiken aan die van Etrurië, een volk waarschijnlijk afkomstig uit Lydië in klein Azië, *te danken* (9). Dit is zeker, dat de voornaamste Goden der Romeinen, Jupiter, Juno, Mars, Pallas, Apollo en anderen, met denzelfden eerbied in Etrurië, als te Rome, werden gediend, en dat men in het allereerste begin van het Roomsche Rijk tusschen de godsdienstoefening van die beide volken eene bijzondere overeenkomst aantreft.

Maar was ROMULUS, gelijk ons door geloofwaardige Schrijvers berigt wordt, godsdienstig, niet minder was dit, gelijk een ieder bekend is, NUMA POMPILIUS (10). Deze, nadat hij eene onstuimige en door eenen ongetemden moed van alle kanten bijeenverzamelde menigte beteugeld had, bragt het van wege hunne menigvuldige strooperijen en gedurige oorlogen steeds aangegroeid en magtig geworden volk, door zijn wijs be-

(9) TH. DEMPSTERUS, loc. cit. Lib. I Cap. 4 pag. 12, en Cap. 17 pag. 69.

(10) PLUTARCHUS in NUMA, p. 138 en p. 159. Welk verhaal der moeite waardig is gelezen te worden, om daaruit op te maken, welk een hoogen eerbied de Romeinen, reeds in deze hunne kindsheid, der Godheid toedroegen. Wij hebben er een gedeelte uit overgenomen.

beleid, tot meer zachtzinnige en vreedzame gevoelens. Zijne aankomst was aanstonds godsdienstig. Hij verliet het land der Sabynen niet, noch toog naar Rome, voor en aleer hij den Goden plegtige offeranden had toegebragt. Het groote denkbeeld, hetwelk men van zijne godsdienstigheid alom gevormd had, vervulde den Raad en het volk, mannen en vrouwen, met vreugde en genoegen. De tempels werden bij zijne aankomst ontsloten, en meer dan gewone offeranden geslagt. Er was, zegt PLUTARCHUS, eene algemeene blijdschap, niet als of de stad eenen nieuwen Koning, maar een nieuw Koningrijk had aangewonnen. Toen hem de teekens der koninklijke waardigheid werden ter hand gesteld, weigerde hij dezelve aan te nemen, zeggende, dat de keuze des volks eerst door den wil der Godheid moest worden bekrachtigd. De Wigchelaars en Priesters dan met zich nemende, trad hij op naar het Kapitool. Hier ging de Opperwichelaar, na hem vooraf het hoofd bedekt en naar het Zuiden gekeerd te hebben, achter hem staan, leide hem de regterhand op het hoofd, en sloeg al biddende de oogen rond, om de voorteekens, welke van de Goden mogten gegeven worden, waar te nemen. Op de markt, waar het volk vergaderd stond, heerschte een diep stilzwijgen, daar elk met twijfelmoedig ongeduld op de uitkomst stond te wachten, tot dat

het

het opdagen van geluksspellende vogels het gedane werk wettig verklaarde. Toen deed NUMA het koninklijk gewaad aan, en kwam af tot het volk, hetwelk hem, als een zeer godvreezend en van de Goden bijzonder bemind mensch, met gejuich en omhelzing ontving (11).

Het eerste werk, hetwelk hij als Koning verrigtte, was het afdanken van de koninklijke lijfwacht; zich genoeg veilig achtende onder de bescherming der Godheid en het vertrouwen zijner onderdanen.

Daar nu ROMULUS (12), terwijl hij tot het volk sprak, onder het geloei der winden en het gekraak des donders, in eenen duisteren nacht van eene verschrikkelijke regenbui, op eene wonderbare wijze, uit het midden van hen was weggenomen, en nimmer meer gezien, zoodat men in het algemeen voorgaf, dat hij op deze wijze was ten hemel gevaren; zoo voegde NUMA, deze denkbeelden des volks koesterende en begunstigende, ook aanstonds bij het begin zijner regering aan de Priesters van Jupiter en Mars nog eenen derden van ROMULUS toe, welken hij Flamen Quirinalis noemde. Met godsdienstige denkbeelden

(11) ὡς εὐσεβέστατον καὶ θεοφιλέστατον δεχομένων, loco cit.

(12) LIVIUS, Lib. I Cap. 16. PLUTARCH. in *Romulo*, pag. 73.

den steeds vervuld, stelde hij ook het eerst, zoo men zegt, Vestaalsche maagden aan, ter bewaring van het altoos brandend vuur. Daarenboven verkoos hij nog andere aanzienlijke Priesters, en een Opperpriester (13); welke zoo veel was als een Uitlegger en Profeet, of liever Opperbewindhebber in zaken van den godsdienst, hebbende het opzigt niet alleen over de openbare godsdienstplegtigheden, maar tevens het oog houdende op de offeranden, welke in het bijzonder gedaan werden, ten einde zorg te dragen, dat men zich stiptelijk hield aan de instellingen. Ook onderrigtte hij de menschen, op welke wijze ieder de Goden best konde eeren en verzoenen. Men kan van NUMA getuigen, dat hij niets verzuimde, om de woeste Romeinen vreeze voor de Goden in te boezemen, en hunne driftige en oorlogzuchtige gemoederen tot bedaardheid te brengen (14), hetzij door veelvuldige offeranden, plegtige omgan-

---

(13) Over het gezag, hetwelk zulk een Priester, of liever Opperpriester had, zie PLUTARCH. in NUMA, p. 143. DION. HALICARN. *Antiq. Rom.*, Lib. II p. 127, en ONUPHRIUS PANVINUS, *de civitate Romana*, Cap. 33.

(14) PLUTARCH. ibid., p. 140. Maar men zie vooral LIVIUS, Lib. I Cap. 20 en 21, alwaar wij met genoegen die groote hervorming lezen, welke de godsdienstige NUMA aan Rome gaf.

gangen en dansen, welke hij zelf instelde en bestuurde, en waarin hij de noodige deftigheid met gepast vermaak gemengd had; hetzij dat hij voorgaf, goddelijke vermaningen en waarschuwingen te hebben ontvangen, en aldus zijne heilzame raadslagen en bedrijven met goddelijk gezag bevestigde. Overal heerschte dezelfde neiging tot het godsdienstige; maar onder dit alles vinden wij iets aangeteekend, waarvan wij niet kunnen nalaten melding te maken.

NUMA leerde ook, dat het Opperwezen niet onder de zinnen valt, maar onverganklelijk en onzigtbaar is; weshalve hij den Romeinen verbood, de Godheid onder eenige gedaante, hetzij van mensch, hetzij van dier, hetzij van iets anders, voor te stellen; zoodat, in dien vroegen tijd, geene geschilderde of gesnedene beelden te Rome, naderhand zoo vruchtbaar in dezelve, werden gevonden. « Gedurende de eerste honderd en zes« tig jaren, (zegt PLUTARCHUS) (15), bouwden « de Romeinen den Goden tempels en kapellen, « maar *onthielden zich van het maken van « beelden*, dewijl men oordeelde, het met den « eerbied voor de Goden onbestaanbaar te zijn, « zulke verhevene wezens door iets, dat laag en « ver-

(15) PLUTARCH. ibid., p. 141, ἄγαλμα δ᾽ οὐδὲν ἔμμορφον ποιούμενοι διετέλουν.

« vergankelijk was, te verbeelden, en dat men « zich niet anders, dan met de gedachten tot de « Godheid konde verheffen. »

Ondertusschen zijn de godsdienstige plegtigheden, door NUMA ingesteld, in stand gebleven, niettegenstaande er naderhand nog andere bij de eene of andere gelegenheid zijn bijgekomen.

Het is ons oogmerk niet, dit nopens elken tijd te doen opmerken; het zal genoegzaam zijn, wanneer wij aantoonen, dat de godsdienstige beginsels den Romeinen steeds zijn bijgebleven. Wij verkiezen uit eene groote menigte slechts twee voorbeelden aan te halen. Dezelve zijn genomen uit een tijdkring van bijna zeven honderd jaren, welke tusschen NUMA en AUGUSTUS verloopen zijn. Het eerste geval gebeurde meer dan drie honderd, het andere bijkans zes honderd jaren na de regering van NUMA; dus beide in tijdperken, zeer geschikt, om over het geheel eene zekere proeve te nemen van datgene, hetwelk wij bedoelen.

De eerste gebeurtenis is deze (16): Wanneer de Romeinen, zonder de Wichelaars geraadpleegd en behoorlijke offeranden verrigt te hebben, tegen de woeste Gallen waren ten strijde gegaan, werden

(16) LIVIUS, Lib. V Cap. 38 et seq. FLORUS, Lib. I Cap. 13. PLUTARCH. *in Camillo*, p. 306.

den dezelve geheel en al zoodanig geslagen en ten onder gebragt, dat te Rome zelfs niets meer veilig was. Het leger der Romeinen werd verstrooid en de vijand naderde de stad. De ontsteltenis en verlegenheid had zich alom verspreid. Men hoorde niet anders, dan wanhopige klagten, jammerend gekerm, en bitter geschrei. De meeste inwoners namen de vlugt. Onder dezen waren ook de Priesters, en wel van die bediening, welke door NUMA ter eere van ROMULUS was ingesteld, benevens alle de Vestaalsche maagden, waarvan een ieder zijne heiligdommen zorgvuldig met zich droeg. Dan terwijl deze gewijde maar verlegene schaar, vlugtende langs de rivier, eene veilige schuilplaats voor hare geheiligde goederen zocht, ontmoette haar L. ALBINIUS, een burgerman, die zijne vrouw en kleine kinderen, met de noodzakelijkste van zijne goederen, op een wagen wegvoerde. Deze, ziende de Priesteressen, torschende het heilige in haar schoot, hulpeloos en afgemat, langs den weg, nam terstond zijne vrouw en kinderen met het goed van den wagen, en liet de Vestalen daar op klimmen, om zich met de vlugt in de eene of andere Grieksche stad te bergen. « Zoo groot » (zegt een van de door ons aangehaalde Schrijvers), « zoo groot was de « eerbied voor den openbaren godsdienst, dat « alle bijzondere aandoeningen en betrekkingen « voor denzelven moesten wijken. »

Bij dit moet men nog iets voegen, hetgeen in hetzelfde verhaal voorkomt.

Toen een ieder de stad hopeloos had verlaten, behalve eenige weerbare mannen en jongelieden uit den Raad, welke, na zich van alle noodwendigheden voorzien te hebben, met hunne vrouwen, onder het geleide van MANLIUS, het Kapitool beklommen, en zich aldaar gevestigd hadden, zag men een aandoenlijk, maar opmerkingwaardig tooneel. De overige Priesters der Goden, en grijsaards, eerwaardig niet alleen door hunne jaren, maar ook door het Consulschap, dat zij bekleed, en de zegepralen, die zij gevierd hadden, konden niet van zich verkrijgen, de stad te verlaten, maar trokken, nadat zij de naar het Kapitool gewekene manschap dapperheid en moed hadden ingeboezemd, hunne offer- en staatsiekleederen aan. Voor hen, dus plegtig bijeenvergaderd zijnde, verscheen FABIUS, de Opper-Pontifex (17), sloeg een sluijer over hunne hoofden, en liet hun de handen leggen op hunne kin; toen hief hij een plegtig feestgezang aan, en zond een gebed op tot de Goden, waarbij de eerbiedwaar-

(17) Over de wijze van zich op te offeren voor een ander, moet men raadplegen die Schrijvers, welke DUKERUS heeft aangehaald in zijne aanteekeningen op FLORUS, Lib. I Cap. 13.

waardige grijsaards zich, als slagtoffers voor hun vaderland en medeburgers, lieten heiligen, in het volkomen vertrouwen, dat hierdoor Rome zou worden behouden. Want na deze plegtigheden verrigt, en zich op elpenbeenen stoelen, midden voor hunne woningen, geplaatst te hebben, werden zij, wier achtbaarheid en heiligheid den barbaarsten man vreeze en ontzag moesten ingeboezemd hebben, door de wreede Gallen, als offerdieren, geslagt.

Het tweede geval is van eenen anderen aard; maar tevens zeer geschikt, om ons een levendig denkbeeld te geven van de steeds standhoudende godsdienstigheid der Romeinen.

In het midden van de binnenlandsche oneenigheden, waarmede, ten tijde der Gracchi, bovenal Rome werd in rep en roer gesteld, was men, ter demping van deze verderfelijke beroerten, door de boeken der Sybillen vermaand, om de oude Godin Ceres met zich te verzoenen (18). Ofschoon er nu te Rome wel een zeer schoone en prachtige tempel van die Godin was, zoo vond men echter goed, om Priesters uit de eerwaardige vergadering van Tienmannen naar Enna, eene stad in Sicilië, alwaar Ceres met bijzondere pleg-

(18) CICERO *in Orat. in Verrem*, Lib. IV Cap. 49. VALER. MAXIMUS, Lib. I Cap. 1.

plegtigheden van de oudste tijden af gediend werd, te zenden, om door het volbrengen van statelijke offeranden de gunst dier Godin voor het volk van Rome te verwerven. « Men gaf zulk een « groot gezag (zegt CICERO) aan de oudheid van « dat heiligdom, dat, wanneer men derwaarts « ging, men niet scheen naar den tempel van « Ceres, maar naar de Goden zelve te vertrek- « ken. »

Dan, dat de Romeinen, ook bij andere gewigtige voorvallen, geene zwarigheid gemaakt hebben, om verafgelegene landen te bezoeken, en aldaar te offeren ter afwering van onheil voor het algemeene best, kan uit meer dan één verhaal worden bewezen (19). Het doordringend gevoel van godsdienst maakte de Romeinen veilig in zichzelve en geducht voor hunne naburen. Het was uit dien hoofde, dat men zich op hun gegeven woord en trouw zoo veilig kon verlaten, het was uit dien hoofde, dat ook het hoogst gezag in den Staat zich aan den dienaar van het heiligdom moest onderwerpen.

Men weet, welk een oneindigen invloed en vermogen de Volks-tribunen hadden (20). Wanneer

(19) CICERO *de Harusp. responsis*, Cap. 13. VALERIUS MAXIMUS, loc. citato.

(20) LIVIUS, Lib. XLVII epit. init. Zie ook ROLLIN,

neer evenwel CN. TREMELLIUS, met die waardigheid bekleed, den Opper-Pontifex, M. EMILIUS LEPIDUS, kwalijk had bejegend, werd hij in eene groote boete beslagen, en genoodzaakt, om vergeving te verzoeken. De Consuls zelfs, wanneer zij reeds in hunne Wingewesten waren aangeland, en aldaar bemerkten, dat er, bij hunne aanstelling, het een of ander in de godsdienstige plegtigheden verzuimd was, maakten geene zwarigheid, om daarvan aanstonds aan den Raad kennis te geven, terug te komen, en hun Consulaat neder te leggen, « niet begeerende (zegt CI« CERO) (21), dat de Staat een oogenblik zou « worden blootgesteld aan de onheilen uit een « verwaarloosden godsdienst voortkomende. » Dus dachten de Romeinen, dus dacht CICERO, uit wiens Werken wij, even als uit die van PLATO, nog een aantal plaatsen zouden kunnen bijbrengen, welke allezins bevestigen, dat een, deugd en goede zeden vorderend Staatsbestuur, wanneer het op geene godsdienstige gronden steunt, die deugd en goede zeden moet missen, en dus krachteloos en verderfelijk is; maar wij moeten ons

---

LIN, *Hist. Rom.*, Tom. 8 p. 240 en 241, benevens deszelfs aanmerkingen, Tom. I p. 115 en 116.

(21) *De Natur. Deor.*, Lib. II Cap. 4. VALER. MAXIM., Lib. I Cap. 1.

ons beperken, en daarenboven is het gevoelen van dien voortreffelijken man steeds overal kenbaar, daar hij in het begin van zijn werk *over de Natuur der Goden* (22) zegt: « dat, wanneer men weg« neemt dien heiligen eerbied, welken men Gode « verschuldigd is, men ook tevens alle trouw, en « alle gemeenschappelijke verbindtenis, welke on« der het menschdom noodzakelijk moet plaats « hebben, tegelijk met eene van de uitnemendste « en heerlijkste deugden, de regtvaardigheid, van « de aarde verbant en uitroeit. » Dit zij derhalve genoeg. Maar begeert men nog daarenboven het getuigenis van een vreemden, in het midden van Arcadië geboren, maar van een verstandig en waarheidlievend Schrijver, POLYBIUS, men leze dan, wat hij omtrent de godsdienstigheid der Romeinen heeft te boek gesteld (23): « Maar hetgeen (zegt hij) het allermeest heeft toe« gebragt tot de vermeerdering en grootheid van « het Romeinsch Gemeenebest, is het denkbeeld, « hetgeen men van de Godheid had; zoodat ik « geloof, dat die naauwgezetheid of liever bijge« loovigheid, welke bij andere volken verworpen « werd, bij de Romeinen geweest is het steunsel « van

(22) Cap. 2. Men vergelijke hiermede *de Officiis*, Lib. III Cap. 6.

(23) Lib. VI Cap. 54, edit. CASAUB. pag. 497.

« van den Staat; want men moet zich verwonde-
« ren, wanneer men ziet, welk een indruk dit
« godsdienstig beginsel op ieders denkbeelden maak-
« te, en welk een invloed hetzelve had op alle
« handelingen, zoo van bijzondere personen, als
« op die van mannen van den Staat, en wel zoo
« sterk, dat men zich daarvan naauwelijks een
« denkbeeld kan vormen. Wat mij betreft, ik
« twijfel niet, of zij, die zulks begonnen hebben,
« deden dit ten gevalle van de menigte (24).
« Want indien het mogelijk was, dat een Staat
« enkel en alleen uit wijze menschen bestond,
« dan zou men voorwaar dergelijke instellingen
« niet noodig hebben; maar nu, daar de me-
« nigte onstandvastig is en vol van ongeregelde
« begeerlijkheden, daar dezelve door verstande-
« looze driften tot de buitensporigste daden wordt
« gedreven, zoo schiet er niets anders overig,
« dan die te beteugelen door onzigtbare voor-
« werpen en schrikverwekkende tooneelen. Het
« komt mij derhalve voor, dat de Ouden, niet
« zon-

(24) VELLEJUS, bij CICERO *de Natur. Deor.*, Lib. I Cap. 42, dacht hier anders over, wanneer hij zegt: « Quid? ii, qui dixerunt, totam de Diis immortalibus opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus reipublicae causså, ut, quos ratio non posset, eos ad officium religio duceret, nonne omnem religionem funditus sustulerunt? »

« zonder groote reden, het denkbeeld van het « toevoorzigt der Goden, en dat van de straffen « hiernamaals, onder de volken hebben verspreid, « en dat men tegenwoordig roekeloos en zonder « reden handelt, wanneer men dit alles verwerpt. « Want, om niet te spreken van andere schade- « lijke gevolgen, welke de ongodsdienstigheid met « zich sleept, zoo vertrouwt maar eens, bij voor- « beeld, aan een Griekschen algemeenen Schat- « bewaarder een talent, — al is het, dat gij daartoe « tien zegels, tien borgtogten, en nog eens zoo « vele getuigen neemt, dit alles is vruchteloos, « om hem te noodzaken, u het aan hem vertrouw- « de geld terug te geven. Daarentegen heeft men « van de Romeinen, welke, en in hun magistraats- « bestuur, en in hunne gezantschappen, de be- « schikking over zulke groote sommen gelds heb- « ben, niets anders dan eene godsdienstige be- « lofte noodig, ter bewaring van eene onschend- « bare trouw. Bij andere volken is het een zeld- « zaam verschijnsel, dat iemand, wien 's Lands « penningen zijn toevertrouwd, daarvan geen « kwaad gebruik maakt; daar het, daarentegen, « bij de Romeinen eene zeldzame zaak zijn zou, « iemand te vinden, welke zich aan zulk eene « misdaad schuldig maakte. »

De gronden, waarop POLYBIUS zijne redenering bouwt, laat ik daar; dit weet ik, en dit heeft de ondervinding geleerd, dat, zoodra deze gods- dien-

dienstige beginsels bij de Romeinen verdwenen waren, en voor weelde, hoovaardij en gierigheid hadden moeten wijken; wanneer een Landvoogd, VERRES, zich niet meer schaamde, het heilig beeld van Ceres, om welke te bevredigen de voorvaderen naar Enna waren uitgetrokken, van alle hare sieraden te berooven; het magtigst, het uitnemendst gebied der wereld, in welker overblijfsels te kennen wij ons nu nog verlustigen, in een jammerpoel van ellende is ter neder gestort. Had POLYBIUS dit beleefd, hij had niet minder dan de verstandige Historieschrijver SALLUSTIUS (25), bij wiens leeftijd die groote val reeds begon, het volgende aan de nakomelingschap medegedeeld: « Nadat men eer in rijkdom begon te « stellen, en aan dezelve roem, aanzien en magt « verbond, verflaauwde de dapperheid, werd de « armoede tot schande gerekend, de onschuld als « kwaadwilligheid uitgekreten. *De* jeugd derhalve, « door den rijkdom vervoerd, gaf zich over aan « de weelde, de hebzucht en den overmoed; « roofde, verspilde, achtte haar eigen goed « niets, begeerde dat eens anders, en stoorde « zich in het minst noch aan schaamte, noch « aan kuischheid, noch aan *goddelijke*, noch aan « menschelijke wetten. Het is der moeite waardig, « bij

(25) *Bell. Catilin.*, Cap. 12.

« bij het beschouwen der huizen en landhoeven, « als geheele steden opgebouwd, de tempels der « Goden te zien, die onze vaders, *de aller- « godsdienstigste menschen*, gesticht hebben. « Die toch versierden de tempels der Goden door « hunnen eerbied, hunne huizen door hunnen « roem, en ontnamen den overwonnenen niets, « dan het vermogen om hen te schaden. Maar « dezen, daarentegen, de lafhartigste menschen, « berooven eervergeten hunne bondgenooten van « dat alles, hetgeen dappere overwinnaars aan « hunne vijanden zouden gelaten hebben; even als « of onregt te doen, uitsluitend heette van zijne « magt gebruik te maken. »

De verwaarloozing derhalve van de goddelijke sleepte den ondergang der menschelijke zaken met zich. Men heeft zijn oog maar te vestigen op dat tijdperk, waarin Rome aan zijne eigene grootheid begon te kwijnen, toen ieder hoogmoedig veldheer het gebied der wereld voor zich begeerde, en aan deze toomelooze drift niet alleen het dierbaar bloed zijner medeburgeren, maar ook al wat heilig en godsdienstig was, opofferde.

Toen, door dit buitensporige gedrag der voornaamsten, de eerbied voor de Goden allengskens verdween; toen men de godsdienstige instellingen en plegtigheden, waardoor het Romeinsch gebied tot het grootste aanzien was gebragt, niet alleen verachtte, maar zelfs ontheiligde; wanneer een

CLO-

CLODIUS zich niet meer schaamde, het priesterlijk gewaad der vrouwen aan te trekken, en dus vermomd in de gewijde vergadering der priesteressen, waartoe geene mannen mogten naderen, in het huis van den Opperpontifex, ter sluip in te dringen, om zijne onbezonnene driften te voldoen (26); toen was het gedaan met den luister van het magtig, prachtig en roemrijk Rome, en haar plotselijke val zou aanstonds daar geweest zijn, was er niet een CAESAR AUGUSTUS verschenen, over wiens karakter men, even als over dat van alle groote mannen, niet dan met de uiterste omzigtigheid moet oordeelen. Men neme de tijdsomstandigheden in acht, en zie, welke groote vernuften, welke verstandige wezens in de op elkander volgende burgerlijke oneenigheden, waardoor het groote staatsgebouw geschud en een gewisse ondergang gedreigd werd, van beide kanten zijn ingewikkeld geweest. De gemeenzame brieven van CICERO, zoo aan zijne andere bekenden, als bijzonder aan zijnen vriend ATTICUS geschreven, kunnen daarvan een waarachtig tafereel opleveren. Maar wij prijzen AUGUSTUS, omdat hij, aan het roer der regering gesteld,

(26) CICERO *ad Famil.*, Lib. I Ep. 9, en *ad Atticum*, Lib. I Ep. 12. Men vergelijke de aangeh. plaatsen bij SIMSONIUS in *Chronico* ad ann. mund. 3943.

PRIESTERLIJK GEZAG BIJ DE ROMEINEN.

Om nog nader te betoogen het allezins zigtbaar gezag, hetwelk de godsdienst in de bevordering van deugd en goede zeden, zoowel bij de Romeinen, als bij andere oude volken, gehad heeft, kan niets beter strekken, dan die bijzondere eerbied en hoogachting, welke men overal den priesteren bewees. Het is waar, dit zijn bekende zaken; maar wij zoeken geene onbekende dingen voor den dag te brengen. Wij meenen onze voorgenomen taak al zeer wel te zullen voleindigen, wanneer wij maar al dat bekende in een helder daglicht kunnen stellen, ter overtuiging van het waarachtig belang, hetwelk een iegelijk mensch in het betrachten van godsdienstige pligten, zoo voor het behoud van zichzelven, als dat van de Maatschappij, moet hebben. Bekend is ook het zeggen van TERENTIUS: « *nullum est jam dictum, quod non dictum sit prius.* » Maar hoe zouden wij, bij de verklaring van den onontbeerlijken invloed van den godsdienst op deugd en goede zeden, welken de ondervinding onder vroegere en latere volkeren oplevert, ons anders, dan tot bekende, of ten minste door de geschiedenis reeds kenbaar geworden zaken bepalen? Zulks vereischt het onderwerp, en vereischt

eischt zulks des te meer, omdat deze eerbied voor de priesterlijke waardigheid haren oorsprong schijnt te ontleenen, niet uit eenige menschelijke instellingen, maar uit dit, den mensch ingeschapen, en nimmer door eene dorre wijsbegeerte uit te roeijen denkbeeld: dat God regeert, en zijne geliefde kinderen op aarde heeft, aan wie hij, al ware het dan ook niet in een statelijk gewaad, de verkondiging van zijnen heiligen wil heeft toevertrouwd. Voorwaar het waren de Joden niet alleen, welke hunnen priesteren eerbied en ontzag betoonden; de Romeinen omhelsden hetzelfde beginsel.

In de geboorte van het Romeinsch Gemeenebest ziet men aanstonds de Priesterlijke met de Koninklijke waardigheid in een allernaauwst verband ons voor oogen gesteld. Want men vindt aangeteekend (1): dat, wanneer er tusschen IÜLUS, die de zoon van ASCANIUS en kleinzoon van AENEAS was, en tusschen SYLVIUS, zijnen oom, na den dood van zijnen vader, verschil ontstond omtrent het Rijksgebied van Latium, het volk wel de Kroon aan SYLVIUS schonk, maar tevens IÜLUS met geene mindere, ja zelfs met eene, zoo men dacht, voortreffelijker en vei-

(1) DION. HALICARN. *Antiq. Roman.*, Lib. I pag. 56, edit. HUDSONI.

veiliger waardigheid bekleedde, met het heilig Priesterschap, hetwelk sedert voor de eerste bediening van Staat altoos is gehouden.

PLUTARCHUS, sprekende van die aanzienlijke priesters, welke door NUMA zijn ingesteld, verhaalt: dat NUMA zelfs gezegd werd, de eerste van die priesters te zijn geweest (2); hetwelk wij echter niet kunnen aannemen, nademaal LIVIUS (3), welke, vooral in dit geval, geen minder geloof verdient, dan PLUTARCHUS, uitdrukkelijk zegt: dat NUMA, bij de invoering van zijne godsdienstige gebruiken, uit de Vaderen des Vaderlands tot priester verkoor NUMA MARCIUS, den zoon van MARCUS. En dit is het eenig geloofwaardig berigt, waarop men vertrouwen kan. Sommige Schrijvers (4), gelezen hebbende een verhaal van LIVIUS (5), waarbij gezegd wordt, dat bij de vier priesters, welke er toen waren, nog vier gevoegd zijn, hebben daaruit afgeleid, dat er van den beginne vier door NUMA waren ingesteld, en daaruit één verkoren was tot Opperpriester: dan, men gelieve in aanmerking te nemen, dat tus-

(2) In NUMA pag. 142, edit. BRYANI; ubi de Sacerdotibus agit. *φασὶν αὐτὸν ἕνα τούτων τὸν πρῶτον γεγονέναι.*

(3) Lib. I Cap. 20.

(4) ROSINUS *in Antiq. Roman.*, pag. 221, die de plaats van LIVIUS verkeerd aanhaalt.

(5) Lib. X Cap. 6.

tusschen de aanstelling van een of meer priesters, ten dezen opzigte door NUMA gedaan, en tusschen de gemelde vermeerdering van vier, waarvan LIVIUS in de laatste plaats gewaagt, meer dan vier honderd jaren verloopen zijn. Dan dit alles doet weinig tot dat geen, hetwelk wij hier zoeken te beweren; het heeft maar alleen zijne betrekking op de naauwkeurigheid van het geschiedverhaal omtrent de priesters der Romeinen.

Daar zijn uitmuntende schriften voorhanden (6), waarin de lotgevallen van het Romeinsche priesterschap, met zeer veel naauwkeurigheid en geleerdheid, behandeld zijn. Het zal aan onze meening voldoen, wanneer wij uit onwraakbare getuigen hier zullen hebben aangetoond het veelvermogend gezag der priesterlijke waardigheid, niet alleen in goddelijke, maar ook in menschelijke zaken. DIONYSIUS van *Halicarnasse* (7), PLU-

(6) Onder anderen ONUPHRIUS PANVINIUS, *de Civitate Romanâ, in Thes. Antiq. Rom.*, Tom. I p. 258 et *seq.* IAC. GUTHERIUS, *de vetere Jure Pontificio Thes. Antiq. Rom.*, Tom. V p. 3 et *seq.* IO. AND. BOSIUS, *de Pontifice maximo Romae Vet.*, ibid. pag. 225 et *seq.* Als ook M. le Baron DE LA BASTIE, *du Souverain Pontificat des Empereurs Rom.*, *Memoir.* de *l'Academ. des Inscript. et Bell. Lett.*, Tom. XII p. 355 etc. en Tom. XV p. 38 etc.

(7) Lib. II pag. 227 en 228, en PLUTARCHUS loco cit.

PLUTARCHUS en anderen spreken van dat priesterlijk vermogen, als iets, welks invloed zich over de gansche burgerlijke maatschappij verspreidde. De priesters gaven wetten, en waren aan geene wetten van anderen onderworpen. Hunne namen werden gesteld boven die van Koningen en Vorsten (8). De aanzienlijke mannen van Rome zagen met veel meer geduld aan, dat het Consulschap, dan dat het priesterschap in de magt van het volk kwam (9). Daar is eene aanmerkelijke plaats van CICERO (10), waaruit wij dat gezag bijzonder kunnen leeren kennen. De Redenaar spreekt de priesters aldus aan: « Daar « er vele dingen, o Priesters! door onze voor- « vaderen goddelijk zijn uitgevonden en ingesteld, « zoo is er echter onder dit alles niets voortref- « felijker, dan dat zij gewild hebben, dat gij te « gelijk het bewind zoudt voeren over den dienst, « aan de onsterfelijke Goden verschuldigd, en over « het hoogste belang van het Gemeenebest; opdat « aldus de voortreffelijkste en eerwaardigste bur- « gers door den Staat wel te besturen, en de « priesters door de bevelen van den godsdienst « wijsselijk te verklaren en uit te leggen, voor het « al-

(8) ARTEMIDOR., Lib. II Cap. 74.
(9) LIVIUS, Lib. X Cap. 6.
(10) *Oratione pro Domo* in het begin.

« algemeen welzijn zouden zorg dragen, en den « Staat behouden; » wanneer de Redenaar vervolgens aantoont, welke zaken van het uiterste aanbelang aan het oordeel en de magt van het priesterlijk genootschap des Romeinschen volks ter beslissing werden voorgedragen, zegt hij: « Het « zijn voorwaar deze, waarbij de waardigheid « van het Gemeenebest, het welzijn van alle bur« gers, derzelver leven, vrijheid, haardsteden, al« taren, huisgoden, middelen, bestaan en huis« vesting aan uwe eerlijkheid en magt worden « overgegeven en toevertrouwd. »

Al hadden wij geene andere voorbeelden, dan deze gezegden van CICERO, zoo zouden wij echter aanstonds moeten overtuigd zijn van den eerbied en het hoog gezag, hetwelk, ten tijde van dezen beroemden Redenaar, de priesters, zoo in burgerlijke, als godsdienstige zaken, bij het Romeinsche volk hadden.

Na de verandering van het Staatsbestuur namen de Keizers ook, om die gewigtige reden van een algemeenen invloed te hebben, het Hoogepriesterschap op zich (11). Daar C. JULIUS CAESAR reeds, volgens het verhaal van SUETONIUS (12), door

(11) DIO CASSIUS, Lib. LIII, *Hist. Rom.* pag. 712, edit. REIMARI.

(12) In C. JUL. CAESARE, Cap. 13.

door het verspillen van eene menigte gelds, zich in deze waardigheid had geplaatst, zoo was het geen wonder, dat AUGUSTUS, bij de eerste gelegenheid, zich ook daarin wilde vestigen: dan hierin werd hij verhinderd (13), omdat LEPIDUS, schoon niet op eene zeer wettige wijze verkoren, die gewigtige bediening bekleedde, en het geen mensch geoorloofd was, iemand daarvan te ontzetten (14). SENECA (15) schrijft deze daad van AUGUSTUS aan deszelfs zachtzinnigen aard toe, daar hij zijnen vijand van zulk eene hooge waardigheid niet wilde berooven: maar wij denken, dat hetzelve veeleer moet worden toegekend aan de naauwgezetheid van AUGUSTUS, welke vreesde, zulk eene hooge en goddelijke bediening te aanvaarden met het schenden van derzelver heilige beginsels. DIO CASSIUS (16) oordeelde er ten minste anders over, dan SENECA. Maar na den dood van LEPIDUS nam AUGUSTUS (17), drie

---

(13) DIO CASSIUS, *Hist. Roman.*, Lib. XLIX pag. 580, edit. REIM.

(14) VELLEJ. PATERCULUS, Lib. II Cap. 63.

(15) *De Clementiâ*, Lib. I. Cap. 10, noemende het Hoogepriesterschap, *Ornamenta principis*, het hoogste sieraad van den Vorst.

(16) Loco cit. οὐδὲ γὰρ ἐξῆν ζῶντά τινα ἀφελέσθαι.

(17) SUETONIUS *in Augusto*, Cap. 31, alwaar men de geleerde aanmerkingen van den voortreffelijken ISAC. CASAUBONUS moet lezen.

drie en twintig jaren daarnaar gewacht hebbende, het Hoogepriesterschap, niet zonder eenige bevreesdheid, aan (18); hij kende te wel het belang van den Staat, daarmede verbonden.

De Vorsten, welke hem opgevolgd zijn, hebben allen deze waardigheid bekleed, of ten minste zich dit hoog gezag in het godsdienstige, om het wereldlijk bestuur meer kracht bij te zetten, laten welgevallen (19).

BIJ DE CHRISTENEN.

Tot dus verre waren dan, volgens het onloochenbaar getuigenis der geschiedenis, de belangen van het burgerlijk en zedelijk bestuur der menschen altoos met die van den godsdienst op het allernaauwst verbonden. Men kende geene deugd of goede zeden, van deze heilige en maatschappelijke vereeniging uitgesloten: hetwelk nog veel meer kennelijk wordt door het gebeurde in vervolg van tijd; « wanneer dat groot Romeinsch gebied, of « aangevallen door openbaar geweld, of ondermijnd « door

(18) DIO CASSIUS, *Hist. Rom.*, Lib. LIV p. 758.

(19) DIO CASSIUS op de aangehaalde plaats, pag. 712 edit. REIM. Zie ook J. A. BOSIUS, *de pontif. max. Imp. Rom.*, Cap. 1 § 7, en M. le Baron DE LA BASTIE, *Mem. de l'Acad. des insc. et Bell. Lett.*, Tom. XII p. 361.

« door langzaam voortvloeijend verval, van zijnen « ouden luister werd beroofd, en allengskens te « gronde ging, drong eene zuivere en nederige « godsdienst, op eene zachtmoedige wijze, in de « harten der menschen, groeide op in stilte en « duisternis, kreeg nieuwe krachten door tegen- « stand, en plantte eindelijk de overwinnende « banieren van het kruis op de puinhoopen van « het Capitool (1). »

Dat van dien tijd af alle deugd en goede zeden enkel en alleen een vasten steun en zekeren waarborg moesten vinden in godsdienstige begrippen en praktijken, is onnoodig aan te toonen bij Christenen, welke, overtuigd van hun onvermogen in het bereiken van zedelijke volmaaktheid, hier geen troost of toevlugt vinden in de best mogelijke voorzorgen van menschelijke wetgeving, beschaving of opvoeding. Want, zagen wij, hoe Jood en Heiden, ter aanmoediging van algemeene deugdsbetrachting, zich tot den invloed van den godsdienst moesten begeven, daar zij opregtelijk meenden, in de beoefening van denzelven, den waren weg gevonden te hebben, voor een geregeld en met der menschen bestemming allezins overeenkomstig leven, hoeveel voortreffelijker moet hier

(1) GIBBON, *Decl. and fall of the Rom. Emp.*, Tom. I. p. 535.

hier dan niet het gedrag van den waren Christen zijn, welke, schoon hij zich aan de burgerlijke wetten gewillig onderwerpt, echter, wat zijne hoogere bedoelingen, zijne eeuwige vooruitzigten aangaat, aan geene andere wetten kan gehoorzamen, dan aan die van het heilig Evangelie; alwaar hij een troost vindt, welke door geene menschelijke wijsheid kan worden geschonken; alwaar hij leert, wat hij dagelijks bij zichzelven gevoelt waarachtig te wezen, — dat hij niet volmaakt is, maar alle oogenblikken de oneindige goedertierenheid van een heilig Opperwezen noodig heeft. Dan, eer wij dit verder gaan ontvouwen, zullen wij nog eens kortelijk nagaan, hoedanig deze geduchte overgang van de Romeinsche heerschappij tot eene regering van Christenen geschied is, ten minste voor zoo verre zulks den invloed der geestelijkheid op deugd en goede zeden betreft.

De alleroerste Christen Keizers droegen wel zorg, dat zij die Opperpriesterlijke waardigheid bij de Romeinen, gelijk wij gezien hebben, zoo hoog geschat, niet verloren; hetzij dat de noodzakelijkheid of hun staatkundig belang zulks vorderde, hetzij dat hunne eigene onverschilligheid in het godsdienstige en aangeborene heerschzucht in het wereldlijke daartoe aanleiding gaven. « De « titels, » zegt wederom GIBBON, welken ik hier gaar-

gaarne volg (2), « de titels, de eereteekenen, de « voorregten van een Opperpriester, welke hooge « bediening door NUMA was ingesteld, en door « AUGUSTUS bekleed, waren zonder eenige be- « denking aangenomen door zeven Christen Kei- « zers, aan wie een veel volkomener gezag was « toevertrouwd in dien godsdienst, welken zij « verlieten, dan in dien, welken zij beleden. »

Wat den eersten CONSTANTIJN, *den Grooten*, betreft; eene menigte van opschriften, door GRUTERUS verzameld, is voor handen (3), waarin hem, zelfs na zijne bekeering tot den Christelijken godsdienst, de titel van *Pontifex Maximus* wordt toegekend. En wat zijnen zoon, CONSTANTIUS, aangaat; men vindt, dat de vijanden van den geopenbaarden godsdienst hem, om deze reden bijzonder, prezen, omdat hij de godsdienstige instellingen hunner voorvaderen niet verwierp. SYMMACHUS (4) getuigt van hem, dat hij niets van de voorregten der Vestaalsche maagden afgeschaft, niets in de Priesterschappen der Edelen verminderd, aan geene plegtigheden der Romeinen eenige uitgave geweigerd had, zich steeds

(2) *The decline and fall of the Rom. Emp.*, Tom. II pag. 308.

(3) J. A. BOSIUS *de Pont. Max. Imp. Rom.*, Cap. 5.

(4) Lib. X Ep. 54.

steeds verheugende in het beschouwen van de tempels der Goden, en in derzelver stichters te leeren kennen.

VALENTINIANUS en VALENS, alhoewel zij den Christelijken godsdienst, met groote drift, schenen toegedaan te zijn, verheugden zich echter in het behouden van den titel, waarbij zij als Opperpriesters van het Romeinsch gebied werden erkend (5).

GRATIANUS was, zoo als verhaald wordt (6), de eerste, die weigerde den hoogen priesterlijken tabbaard aan te trekken; schoon er anderen zijn (7), die beweren: dat er verscheiden eeuwen verliepen, eer de Keizers van dezen titel afstand deden. Dan dit zij zoo; het is ten minste zeker, dat, schoon GRATIANUS dezelfde voorzigtigheid niet bezat, waarmede zijn vader en voorgangeren eenen eeredienst duldden, welken zij niet aanstonds geheel konden afschaffen, hij echter niet op eenmaal alle Heidensche plegtigheden heeft doen ophouden. Het is waar, hij liet, — zoo het schijnt,

---

(5) ZOZIMUS, *Hist.*, Lib. IV p. 434 et 435, edit. CELLARII.

(6) ZOZIMUS, ibid.

(7) M. le Baron DE LA BASTIE, *Mem. de l'Acad. des Insc. et Bell. Lett.*, Tom. XV p. 88, welke uitmuntende Verhandeling hier over alles een bijzonder licht verspreidt.

schijnt, op aanraden van den grooten Kerkvader AMBROSIUS (8), — het altaar der Overwinning, dat dierbaar heiligdom der afgodische Romeinen, in den Raad omverwerpen, en schroomde niet de Heidenen te verbitteren door het vernietigen van vele hunner godsdienstige voorregten; maar, wanneer men van den anderen kant eens in aanmerking neemt, hoe hij intusschen ongeschonden liet staan de standbeelden der Goden, welke ter vereering van het algemeen waren opgerigt; wanneer men ziet, dat er nog wel vier honderd vierentwintig tempels of kapellen te Rome overig bleven, opdat daarin het bijgeloovig volk hunne godsdienstigheid zou kunnen voldoen; dan heeft men geene reden, om zich over eene al te groote gestrengheid van dien Christen Keizer, in dezen, te beklagen, die zelfs toeliet, dat in iedere wijk der Stad de kieschheid van den naauwgezetten Christen door den reuk der afgodische offeranden werd gekwest.

Wanneer men dit alles met eenige naauwkeurigheid gadeslaat, moet men voorwaar prijzen het gedrag der eerste Christen Keizers, uit welke oorzaak dit ook moge gesproten zijn, daar zij niet aanstonds alle gewoonten en instellingen der Hei-

(8) GIBBON, *the Decline and fall of the Rom. Emp.*, Tom. III pag. 72.

Heidenen lieten varen, of op eenmaal alles weg-namen, waaraan het bekommerd bijgeloof zich nog gedurig bleef vasthouden.

Toen CONSTANTIJN *de Groote* zich ten voordeele van de Christenen verklaarde, waren alle de Leden van den Raad nog geenszins die beginsels toegedaan. De dienaars van den Staat en de oversten der legers bleven overal in hunne voorouderlijke begrippen volharden, en daar was naauwelijks een twaalfde gedeelte van het gansche Romeinsch gebied, hetwelk den Christelijken godsdienst had aangenomen. Daar behoorden tijd en de zachtzinnigheid der vorsten tusschen beiden te komen, om de menschen van hunne eens aangenomene begrippen terug te brengen. Zoo sterk als de wreede vervolging der Roomsche Keizers had medegewerkt, om het Christendom te doen stand grijpen, niet minder krachtig werkte hiertoe mede de *inschikkelijkheid* en *toegevendheid* der eerste Christen Keizers omtrent hunne broeders en voormalige geloofsgenooten. Dat bij alle godsdienstige en staatkundige hervorming dit werd in acht genomen! Men zag alle goede orde en vreedzame gezelligheid wederom ras ontluiken, daar bij zulke geduchte omwentelingen, zonder het aannemen van deze verdraagzame beginsels omtrent zijnen evenmensch, niet anders dan wanorde en algemeen onheil, met verbrijzeling van regten en wetten, worden geboren.

H Maar

Maar om verder aan te toonen, welk een groot vermogen de godsdienst op de gemoederen der menschen heeft, zal het niet onvoegzaam zijn te beschouwen, hoe de priesterlijke waardigheid binnen korten tijd een onbepaald gezag verwierf; want naarmate de Keizerlijke waardigheid in godsdienstig vermogen verminderde, nam het kerkelijk gebied meer en meer toe. Tot dus verre was, en het godsdienstige, en het staatkundige gezag in een en denzelfden persoon meestal vereenigd geweest, maar nu scheen het godsdienstige zich bijzonder tot eene kerkelijke magt te zullen bepalen.

De Bisschoppen, welke in de eerste en gouden eeuw der kerke enkel en alleen zorg hadden gehad over eene Christelijke gemeente, ten dien dage, over het algemeen gesproken, niet te groot, om in een gewoon huis te vergaderen, begonnen kerken op te rigten en ieder voor zich een kerkelijk regtsgebied te verkrijgen (9).

De Keizers, weleer het hoogste gezag in goddelijke zoowel als menschelijke zaken in handen gehad hebbende, werden door bisschoppelijk vermogen overmand, in de kerken geplaatst beneden de traliën des heiligdoms en onder de overige geloovige menigte (10). De bisschoppen groeiden aan

(9) MOSHEMII *Hist. Eccles.*, Sect. I Part. 2 § 12 13 pag. 44.

(10) GIBBON *the Decline and fall of the Rom. et Emp.*, Tom. II p. 212.

aan in magt en vermogen, uit hoofde van de boetvaardigheid, welke men meende, dat, volgens de voorschriften des Evangeliums, zoowel van de eerste, als van de geringste leden der Christelijke gemeente, moest worden afgevorderd.

Den steeds toenemenden invloed der kerkelijken zullen wij door eenige voorbeelden ophelderen, omdat wij daaruit leeren kennen de kracht van dat godsdienstig beginsel, hetwelk, gelijk wij reeds aanmerkten, allen menschen is ingeschapen; en waardoor zij zich niet alleen aan alles, wat zij maar eenigzins meenen een hoog goddelijk bevel in zich te bevatten, gewillig onderwerpen, maar waardoor zelfs, wanneer het er op aan komt, de trotsche sterveling zijne geliefde speelpop, zijnen hoogmoed, laat fnuiken.

Wanneer de Keizerinne EUSEBIA, huisvrouw van CONSTANTIUS, LEONTIUS, Bisschop van Tripoli, verzocht om bij haar te komen, schreef hij haar in dezer voege de pligtpleging voor, welke hij van haar vorderde (11): « Zoo ras ik « inkom, moet gij opstaan, tot mij naderen, en « u diep nederbukken, om mijnen zegen te ont- « vangen. Wanneer ik nedergezeten ben, moet « gij

(11) *Patres Apostol. ed.* CLERICI, Tom. II pag. 179, en TILLEMONT, *Hist. des Empereurs, article de* CONSTANCE (36) pag. 157.

« gij overeinde staan blijven, tot dat ik u een « teeken geef, om te gaan zitten. »

Wanneer THEODOSIUS *de Groote*, door GRATIANUS over het gebied van het Oostersch keizerrijk gesteld, na den moord, te Thessalonica gepleegd, de kerk te Milaan wilde intreden, werd hij daarin door den Bisschop AMBROSIUS wederhouden, welke hem liet boete-doen, en aldus erkennen het onderscheid tusschen den Priester en den Vorst (12).

Wanneer de heilige MARTINUS bij den Keizer MAXIMUS aan tafel zat, begeerde hij, dat de Keizer niet eerder den beker zou opnemen, dan nadat hij en zijn dienaar gedronken hadden; welk bedrijf door de tegenwoordig zijnde gasten en den Keizer zelf dermate werd geprezen, dat men MARTINUS aanzag als den godsdienstigsten van alle Bisschoppen (13).

Deze gevallen hebben wij enkel en alleen hier aangehaald, om nog eenige meerdere opheldering te geven van ons gevoelen, waarbij wij zulk een oneindig vermogen aan den godsdienst toeschrijven,

---

(12) THEODORET. *Hist. Eccl.*, Lib. V Cap. 18. Het berouw van THEODOSIUS wordt met zeer krachtige verwen afgeschilderd door AMBROSIUS, *de obitu Theodosii*, Tom. II p. 1207. Men vergelijke GIBBON *Decl. and fall of the Rom. Emp.*, Tom. III p. 54.

(13) SULP. SEVER. *in vitâ B. Martini*, Cap. 23.

ven, dat dezelve, in de gemoederen der menschen huisvestende, niet alleen hun zedelijk gedrag oppervlakkig of naar het uiterlijke regelen, maar zelfs hunne sterkste neigingen en toomeloosste driften kan beteugelen en uitdooven. Waarom dan ook de ware godsvrucht waarlijk het nuttigst, heiligst en waardigst geschenk des hemels is; daar hij de ziel verlicht en veredelt, en doordringende tot de verborgenste schuilhoeken van het hart, alle onreinheid, niet altijd zigtbaar voor anderen, van zelve uitwerpt, en vruchten doet geboren worden ter verkwikking en tot heilgenot van het gansche menschdom; maar wordt daarentegen deze godsdienst, gelijk maar al te veel geschied is, in een dom en wreed bijgeloof veranderd, dan wordt dezelve een allerverderfelijkst kwaad, een geesel voor de deugd, en een besmettelijke vernieler van alle godvruchtige oogmerken en daden. *Zoo liefelijk en welriekend de bloemen zijn met eene godvreezende hand op het pad des levens gestrooid, zoo verderfelijk en stinkend zijn de struiken, welke men van de hand des bijgeloofs ontvangt.*

De geschiedverhalen der Christelijke kerk zijn op iedere bladzijde bezoedeld met de schandelijkste vlekken van dit gruwzaam bijgeloof; en was het niet, dat de eerste welmeenende en onbevlekte handelingen der Christelijke gemeente ons zulk een zuiveren en heiligen indruk van haar

geloof en werken gaven, dat wij volkomen veilig zijn voor den gevaarlijken invloed, welken het gedrag der Christenen meestal in de volgende eeuwen bij ons moet te weeg brengen, men zou niet begeeren, hier te weten de handelingen van zijne natuur- en geloofsgenooten.

Maar wij zullen bij dit bijgeloof, of liever dit misbruik, hetwelk men van den godsdienst gemaakt heeft, niet lang stilstaan, ofschoon de ongeloovigen niet nalaten de schandelijke blijken van hetzelve op te zamelen, en tot vervelens toe uit te breiden, als of daardoor de ware godsdienst deszelfs kracht en waarde zou moeten verliezen. Het geroep houdt niet op:

« *Tantum Religio potuit suadere malorum;*

maar het alleskoesterend, wasdom en levengevend vuur, wanneer het op eene onvoorzigtige of vijandelijke wijze wordt gebruikt, vernielt vlekken, dorpen, ja steden zelve. Men roepe dan ook uit:

« *Ignis edax tantum potuit proferre malorum!*

Om het misbruik, hetwelk de onbezonnen en verkeerde mensch van de hem geschonken goederen maakt, het heilzaam gebruik te willen verwerpen, is dwaasheid. De regtsgeleerdheid en geneeskunde zijn zeer voortreffelijke wetenschappen, maar worden dezelve niet dagelijks misbruikt? De liefde

van

van ouders jegens hunne kinderen is eene heilzame neiging, of liever ingeschapen aandrift der natuur, maar hoe menigmaal zag men dezelve niet strekken tot bederf van het, zich pas te ontwikkelen beginnende, kind. De beste zaken, wanneer die niet met beleid en verstand worden bestuurd, missen niet alleen hun doel, maar brengen juist het tegenovergestelde te weeg: Wijs, wijs is het zeggen van LACTANTIUS (14): « *men moet geen* « *godsdienst zonder eenige wijsheid omhelzen; maar men moet ook nimmer eene* « *wijsheid zonder godsdienst goedkeuren.* »

Het kan ondertusschen van ons niet worden gevergd, om breeder uit te weiden in de geschiedenis van het menschdom, na dien tijd, waarin de Christelijke godsdienst door de Barbaren zelf, welke Europa overstroomden, was aangenomen, en zich overal gevestigd had. Ten betooge, dat de *dadelijke* ondervinding onder vroegere en latere volken geleerd heeft, dat deugd en goede zeden een' genoegzamen steun en duurzamen waarborg moesten vinden in den godsdienst, is genoeg gezegd. Men voege hier nog slechts bij deze eene aanmerking, waarbij men ondervinden zal, dat de wereldlijke bestuurders des volks ras begrepen heb-

(14) *De Falsâ Religione*, Lib. I Cap. 1. (Een boek, dat tegenwoordig niet genoeg gelezen wordt.)

hebben, dat zij zich van den invloed van den godsdienst moesten bedienen, en dien onder hunne bijzondere bescherming nemen; want hoe hoog het gezag der Monniken, Priesters en Bisschoppen ook moge gerezen zijn, de Vorsten, Koningen en Keizers zorgden echter wel, dat zij een oneindigen invloed op het kerkelijk bestuur behielden. Zij regeerden, begaven de bisdommen en beslisten veelal over het ware geloof. De wetten van THEODOSIUS, JUSTINIANUS en anderen, hieromtrent gegeven, dragen daarvan de zigtbaarste blijken (15).

Dan, daar ik, tot dus verre het veld der geschiedenis overgezien hebbende, tot de Christenen gekomen ben, welke hunnen naam zouden verloochenen, bijaldien zij ter aanmoediging van deugdbetrachting en goede zeden geenen invloed van godsdienstige begrippen en praktijken wilden erkennen, zoo vraagt men, waarom ik ook niet eenige melding maak van MOHAMMED, wiens godsdienst zich zoo verre over den aardbodem heeft verspreid. Maar elk, die maar een weinig in de geschiedenis ervaren is, weet, dat die Profeet

(15) Het gansche XVIe Boek van het *Codex Theodosianus* behelst niets anders dan voorschriften omtrent het ware geloof, en wetten en instellingen over kerkelijke zaken. [Ook de twaalf eerste Titels van JUSTINIAAN's *Codex*.]

feet en Wetgever der Arabieren alle zijne wetten en instellingen op dezen eenigen grond gevestigd heeft, zeggende (16): « *er is geen God dan één, en* MOHAMMED *is zijn Profeet.* » Dat hij ook heeft voorgegeven, even als alle andere hooge Wetgevers, bijzondere Goddelijke openbaringen te hebben ontvangen, en dus niet aan het volk verkondigde, wat *hij* dacht, dat hun nuttig en heilzaam zijn zou, maar beweerde, dat alles, wat *hij* sprak, tot hun geluk strekkende, hem werd ingeblazen, en dus van een volstrekt goddelijken oorsprong was; zoodat alle zijne voorzorgen en hulpmiddelen van wetgeving, beschaving en opvoeding in dezen hoogeren en meer krachtdadigen invloed van Goddelijke aanmaning en bevel hun' steun en duurzamen waarborg moesten vinden.

Wij meenen derhalve aangetoond te hebben, dat, van de vroegste tijden tot op den huidigen dag, voor zoo verre men ten minste de leer van het Christendom erkent, het ontegenzeggelijk uit de geschiedenis van het menschdom blijkt, dat alle ware zedeleer, zal zij duurzame wortelen schieten, en heilzame vruchten voortbrengen; moet steunen op dit eenig en zuiver grondbeginsel, dat God wil, dat wij deugdzaam en zedelijk zijn

(16) Men leze de Verhandelingen van TEYLERS Godgeleerd Genootschap, V Deel.

zijn zullen. Dit leerden de Wijzen van alle eeuwen, gelijk ons uit de geschiedenis door veelvuldige bewijzen gebleken is.

Wij komen derhalve tot het tweede gedeelte der vraag, waarin wij veel korter zullen kunnen zijn, als die reeds het getuigenis der Oudheid en de ondervinding omtrent dit gewigtig onderwerp voor ons hebben; namelijk: *Kunnen deugd en goede zeden bij een volk, vooral in dien trap van zuiverheid en algemeenheid, waarin zij bijzonderlijk onder een meer vrijen en republikeinischen regeringsvorm schijnen gevorderd te worden, eenen genoegzamen steun en duurzamen waarborg vinden in de beste menschelijke voorzorgen en hulpmiddelen van wetgeving, beschaving en opvoeding, zonder eenigen hoogeren en meer krachtdadigen invloed van godsdienstige begrippen of praktijken noodig te hebben?* —

[*Dit gedeelte, dat, hoewel korter behandeld, toch te veel plaats in dit Deel zou wegnemen, zal in het volgende gevonden worden.*

T.]

HERMOTIMUS,

OF

WAT IS WAARHEID, — EN WAARAAN ZAL MEN DEZELVE KUNNEN ERKENNEN?

Uit het Grieksch van LUCIANUS *vrij vertaald*

DOOR

J. C. FULLINK,

GYMNAS. ALCMAR. RECTOR.

LYCINUS.

Voor zoo ver ik naar het boek, hetwelk gij onder uwen arm draagt, en uit den haast, waarmede gij voortspoedt, moet opmaken, komt het mij voor, dat gij naar uwen leermeester heengaat. Want onder het gaan zelve schijnt gij eenig gewigtig onderwerp te overpeinzen, daar gij telkens uwe lippen beweegt, zachtkens in u-zelven praat, en met uwe handen allerlei gebaarden maakt, even als of gij bij u-zelve eenige redevoering of verhandeling declameert, of de eene of andere strikvraag, of ingewikkelde drogreden, of eenige andere redenaarskunstgreep bedenkt; zoodat gij zelfs onder het gaan uwen geest geen rust geeft, maar altijd werkzaam zijt, om iets nuttigs te overdenken en aan te leeren.

HER-

HERMOTIMUS.

Bij Jupiter, dat hebt gij juist geraden. Want ik was juist bezig, om mij de voorlezing, welke ik gisteren bij mijnen leermeester gehoord heb, te herinneren, en in alle hare bijzonderheden in mijn geheugen terug te roepen; want daar wij overtuigd zijn van de waarheid van het treffend gezegde van den *Coïschen* geneesheer HIPPOCRATES: « het leven is kort, maar de kunst lang, » hierom moeten wij geene gelegenheid, noch tijd om te leeren, nutteloos laten voorbijgaan. En dit zeide HIPPOCRATES enkel met opzigt tot de geneeskunde; want wat de wijsbegeerte betreft, deze kan men, zelfs in eenen langen leeftijd, naauwelijks bereiken, bijaldien men niet met eene onafgebrokene waakzaamheid, vlijt en inspanning van geest zijne oogen op dat doel steeds gevestigd houdt. Ook is het geenszins te doen om eene zaak van weinig aanbelang, maar, om door middel van wijsbegeerte de gehoopte gelukzaligheid te bereiken, of anderszins loopt men groot gevaar, om met de groote en onwetende menigte verloren te gaan.

LYC. Dat zijn heerlijke uitzigten, welke gij mij voorstelt, o HERMOTIMUS! Doch mij dunkt, gij moet niet ver meer van dat doel af zijn, wanneer ik den langen tijd en de buitengewone moeite, welke gij reeds aan de wijsbegeerte besteed heb, daarmede vergelijke: want, indien ik mij

mij wel herinnere, heb ik u sedert bijna twintig jaren met niets anders bezig gezien, dan om dagelijks bij onderscheidene Hoogleeraren de kollegiën te bezoeken, en, te huis gekomen zijnde, derzelver lessen u te herinneren en zoo veel mogelijk daarvan op te teekenen, en voor het overige steeds met alle ingespannenheid in de boeken te zitten blokken, zoodat gij u zelven naauwelijks den tijd vergunt, om den behoorlijken slaap te nemen. Het is derhalve geen wonder, dat gij door al die inspanning van geest er steeds zoo bleek uitziet, en zoo mager zijt, als een scelet. Wanneer ik dit alles in aanmerking neme, dan kunt gij, dunkt mij, niet ver meer af zijn van het doel, hetwelk gij u hebt voorgesteld, zoo gij misschien niet reeds lang hetzelve heimelijk en buiten mijn weten bereikt hebt.

HERM. Hoe zoude dat mogelijk zijn, daar ik nu eerst het regte spoor begin te ontdekken: want de deugd heeft, volgens HESIODUS, hare woonplaats ver van hier op eene hooge rots, en het voetpad, hetwelk daarheen leidt, is lang, stijl en hobbelig, en kost niet weinig vermoeijenis en zweet aan hun die hetzelve bewandelen.

LYC. Hebt gij dan gedurende deze twintig jaren nog niet lang genoeg op dien weg gereisd en zweet te koste gelegd?

HERM. Geenszins; want wanneer ik slechts

den top des bergs bereikt hadde, dan zoude mij niets meer verhinderen, om in het volle bezit dier gehoopte gelukzaligheid te zijn. Doch nu ben ik slechts in het begin van dien weg.

LYC. Maar diezelfde HESIODUS zegt immers, dat een goed begin de helft is van het geheel; zoodat ik niet mistaste, wanneer ik zeg, dat gij reeds de helft van uwen weg beklommen hebt.

HERM. Ook dat niet eens; want dan ware er reeds zeer veel door mij gewonnen.

LYC. Maar op welk eene hoogte of afstand omtrent zoudt gij dan nu zijn?

HERM. Ik ben nog slechts aan den voet van den berg, maar bestreef mij met alle inspanning van krachten, om hooger opwaarts te klimmen; doch de weg daarheen is ruw en gevaarlijk, zoodat men een leidsman noodig heeft die ons de hand toereikt, om ons opwaarts te helpen.

LYC. Is uw Professor dan niet in staat en genegen om u daarin te helpen, en, even als een tweede Jupiter, een gouden keten (*a*) van bewijzen en sluitredenen van boven neer aflatende, u aan dezelve naar de hoogte op te trekken, en u nevens zich in het bezit der deugd te plaatsen, tot welke hij waarschijnlijk reeds sedert lang is opgeklommen.

HERM.

HERM. Daar spreekt gij wel, vriend LUCIANUS. Ook zoude ik reeds voorlang door hem in de hoogte opgetrokken, en daarboven bij hem gezeten zijn, zoo het niet aan mij gehaperd hadde.

LYC. Gij moet slechts goeden moed houden, en op het doel van uwe reis zien, namelijk de gelukzaligheid daar boven te vinden, en wel te meer, daar gij zulk een leermeester hebt, die zoo bereidwillig is om u te helpen. Maar welke hoop geeft hij u om den top van dien berg te bereiken, en binnen welken tijd? — meent hij dat dit nog voor het volgende jaar zal plaats hebben? — of tegen de viering van de Eleusynsche Verborgenheden? — of van de groote feesten te Athene?

HERM. Dat is slechts een kort tijdsbestek, hetwelk gij daar opgeeft.

LYC. Dan tegen de eerstvolgende Olympiade?

HERM. Deze tijd is nog te kort voor de beoefening der deugd en tot het bereiken van die gehoopte gelukzaligheid.

LYC. Dan toch binnen twee Olympiaden. — Anderszins zoude men u van groote traagheid moeten beschuldigen, bijaldien gij den top van dien berg niet binnen zoo veel tijds zoudt kunnen beklimmen, als waarin men gemakkelijk eene reize

 van

van de zuilen van HERCULES (of van de zeeengte bij Gibraltar) tot aan de verafgelegenste Indiërs, en weer terug, zoude kunnen afleggen, al reisde men zelfs niet gedurig noch regelregt door, ja al bezocht men ook nog onder weg de tusschenbeide liggende landen; — en hoeveel hooger, steiler en glibberiger zou dan toch die rots moeten zijn, dan de hemelhooge berg *Aornus*, welke door ALEXANDER binnen weinige dagen stormenderhand ingenomen werd.

HERM. Dit voorbeeld staat daarmede niet gelijk, o LYCINUS, en deze taak kan in zoo een korten tijd, als gij wel meent, niet ter uitvoer gebragt worden, al wilden ook duizend ALEXANDERS dezelve aantasten; want anderzins zoude er gewisselijk eene groote menigte naar boven klimmen en den top bereiken. Doch nu beginnen er wel velen met grooten moed naar boven te klimmen; doch verre weg de meesten, wanneer zij halverwege gekomen zijn, en aldaar zoovele moeijelijke en ontoegankelijke wegen ontmoeten, worden zij daardoor afgeschrikt, laten den moed zakken, kunnen die vermoeijenissen niet langer doorstaan, maar keeren, van vermoeidheid hijgende, en van zweet druipende, terug. Doch zij, die ten einde toe volharden, en den top van den berg bereiken, deze leven van dien tijd af aan voor altijd in het genot van eene ongestoorde gelukzaligheid, en zien van hunne hoogte op de

de overige stervelingen als op een hoop mieren neêr.....

LYC. Goede hemel! waarmede vergelijkt gij ons niet al; niet slechts met Pygmeën, maar met zulke kleine insekten, als op de buitenste schors der aarde kruipen. Doch dit is geen wonder, daar gij reeds zoo hoog geklommen zijt, en zulke verhevene aandoeningen geniet. Wij dus, die nog tot het uitvaagsel van het menschdom behooren, en op dezen lagen aardbodem als mieren rondkruipen, heffen, na de Goden, ook tot u onze gedachten en gebeden op, als tot bovenaardsche wezens, welke eindelijk dien top bereikt hebt, en nu die gelukzaligheid zijt deelachtig geworden, waarnaar gij sedert zoo lang gestreefd hebt.

HERM. Ja, ware het mij slechts gelukt, om dien top reeds bereikt te hebben, o LYCINUS; maar er scheelt nog zeer veel aan.

LYC. Echter hebt gij mij niet gezegd, hoeveel tijd gij nog wel zoudt van nooden hebben.

HERM. Dit kan ik zelf niet naauwkeurig opgeven, o LYCINUS; echter meen ik, dat het niet langer dan twintig jaren zal aanloopen, voor dat ik den top van den berg zal bereikt hebben.

LYC. Mijn hemel, welk een lange tijd!

HERM. Maar het zijn ook dingen van het

hoogste aanbelang, waarom wij ons alle die moeite en arbeid getroosten.

LYC. Dat moge waar zijn. Maar heeft uw Professor, welke niet alleen een door en door wijs man is, maar ook de kunst van waarzeggen verstaat, of eenig Profeet, of iemand van hun, welke op de Chaldeeuwsche waarzeggerij afgerigt zijn, u eenige hoop gegeven, dat gij nog zoo lang leven zult? want men verhaalt, dat zij dit kunnen voorzeggen. Het is toch niet waarschijnlijk, dat gij, in het onzeker zijnde of gij wel zoo lang zult leven, dag en nacht zoo veel arbeids en vermoeijenissen zoudt uitstaan, indien gij eenigzins te vreezen hadt, dat de dood u, wanneer gij reeds digt bij den top des bergs gekomen waart, bij de beenen zoude pakken, en u welligt te midden in uwe bijna vervulde hoop van hier wegrukken.

HERM. Weg met zulk eene akelige voorspelling, LYCINUS. Mogt ik slechts zoo lang leven, om, tot wijsheid gekomen zijnde, slechts éénen dag mij in het genot van die gelukzaligheid daarboven te verheugen.

LYC. Is één dag u voldoende voor het doorstaan van zoo veel moeite en arbeids?

HERM. Ik zoude mij, in dat opzigt, met het minst mogelijke tijdsgedeelte willen te vrede stellen.

LYC.

LYC. Maar hoe, of van waar weet gij met genoegzame zekerheid, dat het daar boven zoo gelukzalig en heerlijk is, zoo dat gij deswegens alle die moeite en arbeid meent te moeten doorstaan; want gij zelf hebt immers dien top nog niet beklommen?

HERM. Ik geloof dit op de verzekering van mijn Professor. En deze toch weet dit ten volle, als zijnde hij reeds lang op den hoogsten top.

LYC. Heeft hij u ook verhaald, hoe het daar boven gesteld is, en welke soort van gelukzaligheid daar genoten wordt; en of dezelve in rijkdom, in roem en aanzien, of in onuitsprekelijke vermaken en wellusten bestaat?

HERM. De hemel verhoede, dat gij zoo onbezonnen spreekt. Al wat gij daar opnoemt, heeft niets gemeens met de gelukzaligheid, die uit een deugdzaam leven ontstaat.

LYC. Maar welke andere gelukzaligheidsgoederen noemt hij dan op, als verkregen wordende door hen, die aan het einde van hunne moeitevolle loopbaan en strijd gekomen zijn?

HERM. De wijsheid, de kloekmoedigheid, en hetgeen in zichzelven regtschapen, schoon en edel is; en de vaste overtuiging van te weten, hoe de natuur van elk ding gesteld is. Doch rijkdom, roem en aanzien, wellusten, en al wat tot het

lichaamsgenot behoort, dat alles heeft hij hier beneden afgelegd en achtergelaten, voor dat hij opwaarts klom; even gelijk men van HERCULES verhaalt, dat hij, nadat zijn lichaam op den berg Oeta verbrand was, een God geworden is. Want nadat hij al het aardsche en sterfelijke, hetwelk hij van zijne moeder aan zich had, had afgelegd, door het vuur gelouterd was, en enkel het reine en zuiver goddelijke, hetwelk hij van zijn vader JUPITER bezat, met zich nemende, is hij opwaarts naar de verblijfplaats der Goden opgevoerd. Bijna even zoo is het gesteld met hen, welke door de wijsbegeerte, als door een reinigend vuur gelouterd, en van hunnen waan en dwaalbegrippen omtrent alle zoodanige dingen, waaraan de dwaze menigte eene groote waarde pleegt te hechten, volkomen genezen zijnde, den top des bergs beklommen hebben, en alsdan eene ongestoorde gelukzaligheid genieten; aan rijkdom, roem, aanzien of zinnelijke wellusten niet meer denken, maar met een' lach van medelijden op die dwazen hier beneden nederzien, welke op dat alles zoo een hoogen prijs stellen.

LYC. Bij dien HERCULES, van wiens kloekmoedigheid en gelukzaligheid gij mij zoo veel heerlijks verhaalt, zeg mij eens, of zij, welke eens dien top beklommen hebben, en weer van daar willen afklimmen, om de goederen hier beneden te genieten, noodwendig aldaar moeten blijven,

om

om, in de verkeering met de deugd, den rijkdom, roem en aanzien en de wellusten dezes levens steeds te blijven versmaden.

HERM. Niet alleen dit, O LYCINUS; maar al wie eens tot dien hoogen trap van deugd gevorderd is, wordt niet langer beheerd door toorn, noch door vrees, noch door begeerlijkheid, noch door droefheid, noch door eenige andere hartstogt.

LYC. Bijaldien ik onbeschroomd de waarheid durfde zeggen.... doch ik wil niemand ergernis geven, noch ik houde het voor betamelijk, om de hiermede strijdige gedragingen van zoogenaamde wijze mannen aan den dag te brengen.

HERM. Geenszins; spreek vrijuit hetgeen gij te zeggen hebt.

LYC. Gij ziet, mijn vriend, hoe schroomvallig ik ben, om dit te doen.

HERM. Wees niet langer schroomvallig hieromtrent, mijn beste; want wij zijn immers slechts onder ons beiden.

LYC. Ik luisterde met veel genoegen naar uwe redenen, en was goedhartig genoeg, om u in dat alles te gelooven; doch toen gij verzekerdet, dat die zoogenaamde wijze mannen, de rijkdommen, roem en aanzien, ja ook alle zinnelijke wellusten

versmaden, en noch door toorn, noch eerzucht, hebzucht of begeerlijkheid aangedaan worden, toen (ik moet het u bekennen, want wij zijn slechts onder ons beiden) toen begon mijn geloof een weinig te dalen, daar ik mij herinnerde hetgeen ik zelf onlangs heb bijgewoond. — Wilt gij, dat ik u de personen zelve met namen noeme; of is het u genoeg, dat ik u enkel het geval verhale?

HERM. Neen, noem de personen bij name, wie zij zijn.

LYC. Gij moet weten, dat het uw Professor zelf was, — zijnde reeds een hoogbejaard en in alle andere opzigten een eerwaardig man.

HERM. Wat deed hij dan?

LYC. Kent gij dien blonden en twistzieken vreemdeling van *Heraclea*, welke zijn leerling is, en sedert lang gewoon is wijsgeerige redetwisten met hem te houden?

HERM. Ik weet wien gij bedoelt; hij heet DION.

LYC. Dezelfde. Dezen sleepte hij onlangs met geweld voor den regter, omdat dezelve, zoo ik meen, zijne kollegiegelden niet op zijn tijd betaald had; hij schreeuwde en raasde op eene geweldige wijze, en was zoo vertoornd, dat hij den jon-

jongeling in het aangezigt gevlogen en hem ongetwijfeld zijn neus zoude afgebeten hebben, zoo niet eenige bekenden, welke daar tegenwoordig waren, denzelven uit zijne handen gered hadden.

HERM. Ja, maar die DION is ook een slecht mensch en zeer achteloos in het betalen van zijne kollegiegelden: doch tegen de overigen, aan wien mijn Professor geld tegen interest uitzet, en welke velen in getal zijn, heeft hij zich nimmer zoo aangesteld. Ook moet ik er bij zeggen, dat dezelve hem de verschenen interessen stiptelijk op zijn tijd betalen.

LYC. Maar, gesteld al eens, dat zij hem niet betaalden, wat kan dat toch schelen aan zulk een man, wiens ziel door de wijsbegeerte gelouterd is, en die dus niets meer van die aardsche goederen behoeft, welke hij, even als een andere HERCULES, eens en voor altijd afgelegd en op den berg *Oeta* achtergelaten heeft.

HERM. Gij meent misschien, dat hij dat alles enkel voor zichzelven met zoo veel ijver najaagt; doch hij heeft nog jonge kinderen, voor welker belangen hij zorgen moet, opdat zij na zijn dood niet in armoede zouden vervallen.

LYC. Ja, maar hij had dezelven insgelijks tot de deugd behooren op te leiden, ten einde zij met hem eene gelijke gelukzaligheid deelachtig werden, en de rijkdommen leerden versmaden.

HERM. Ik heb thans geen tijd, om langer hierover met u te staan redetwisten; want ik haast mij, om de les van mijn Professor bij te wonen, opdat ik, door ongemerkt met u voort te praten, dezelve niet geheel en al misloope.

LYC. Stel u deswege gerust, mijn beste; want hij heeft doen aanplakken, dat er heden op zijn kollegie vacantie zoude zijn, zoodat ik u het overige gedeelte van uwen gang derwaarts kan besparen.

HERM. Hoe meent gij dat?

LYC. Omdat gij hem heden niet te zien zult krijgen. Indien men geloof moet slaan aan een boven zijne deur aangeplakt biljet, waarop met groote letters te lezen staat, dat er heden op zijn philosophisch kollegie geene lessen zullen gegeven worden. Want men verhaalt, dat hij gisteren op het gastmaal geweest is, hetwelk de rijke en aanzienlijke EUKRATES tot viering van den verjaardag zijner dochter gegeven heeft, en dat hij, toen de wijn opgezet en men duchtig aan het drinken geweest was, zich zeer verhit heeft door eene wijsgeerige redetwist met EUTHYDEMUS, een der Peripatetische wijsgeeren, omtrent zoodanige leerstukken, waarin deze van de Stoïcijnsche wijsgeeren verschillen. Daar nu die partij tot laat in den nacht geduurd heeft, is het geen wonder, dat hij door ijver om zijn leerstelsel te verdedigen,

gen, zich in het zweet geschreeuwd, en hevige hoofdpijn gekregen heeft. Ook had hij, om bescheid te doen op alle de gezondheden, welke door elk der aanwezige gasten voorgesteld werden, waarschijnlijk wat te veel gedronken, en zich ook met spijs overladen, meer dan zoo een oud man verdregen kan. Weshalve hij, te huis gekomen zijnde, een groot gedeelte van het een en ander door het nemen van een braakmiddel van boven weer is kwijt geraakt, en na eerst de stukken vleesch en andere spijzen, welke hij aan zijnen bediende, die gedurende den maaltijd achter hem stond, ter bewaring overgegeven had (*d*), behoorlijk geteld en geteekend te hebben, heeft hij zich ter ruste begeven, met last aan zijne dienstboden, dat hij voor niemand te spreken was. Ook sliep hij nog, toen zijn knecht MIDAS dit alles in mijne tegenwoordigheid aan eenigen zijner leerlingen verhaalde, welke aldaar reeds bijeengekomen waren, met oogmerk om het kollegie bij te wonen, doch toen onverrigter zake naar huis terug keerden.

HERM. Verhaalde MIDAS u ook, wie van beiden de overwinning behaald heeft, mijn Professor of EUTHYDEMUS (*e*)?

LYC. Ja, hij verhaalde, dat zij in het eerst met een gelijken uitslag gestreden hadden, doch dat eindelijk de overwinning zich voor de partij

der

der Stoïcijnen, welke door uwen Professor verdedigd werd, verklaard had; en dat EUTHYDEMUS er niet heelshuids van afgekomen was, maar eene zware wonde in het hoofd ontvangen had; want, dewijl dezelve al te trotsch en twistgierig was, om het aan uwen Professor gewonnen te geven, was deze door en door kostelijke man hierdoor zoo driftig geworden, dat hij zijne tegenpartij EUTHYDEMUS met een grooten Nestors-beker, welke hij toen juist in de hand had, een gat in de kop smeet, en op deze wijze eene volslagen overwinning behaalde.

HERM. Bravo! zoo behoort men te werk te gaan met de zoodanigen, welke voor personen, die wijzer en beter zijn dan zij, niet willen onderdoen!

LYC. Kostelijk gezegd, vriend HERMOTIMUS; want wat verbijsterde EUTHYDEMUS zoo zeer, om een zoo hoogbejaard man, welke boven de toorn en andere hartstogten zoo ver verheven is, juist op dat oogenblik, dat deze een grooten beker in de hand had, door zijn tegenspreken in een kwaden luim te brengen en tot dien trap te verbitteren.... Maar, daar wij nu toch, door de vacantie van uwen Professor, nog eenigen ledigen tijd over hebben om te verpraten, verhaal mij toch eens, bid ik u, op welke wijze gij het aangevangen hebt, om u in de wijsbegeerte te oe-

oefenen; ten einde ik, indien het eenigzins mogelijk is, onder uw geleide, die reis met u moge ondernemen naar den top van dien berg der wijsheid, der deugd en der ongestoorde gelukzaligheid; want ik mag toch niet hopen, dat gij mij, uwen ouden vriend, dien toegang zoudt willen afsluiten.

HERM. Bijaldien dit u regte ernst is, vriend LYCINUS, dan zult gij spoedig ondervinden, hoeveel gij boven de overige menschen zult uitsteken, en wel zoo, dat gij op hen allen als op kinderen zult kunnen nederzien.

LYC. O, ik zoude wel te vreden zijn, bijaldien ik binnen twintig jaren het slechts zoo ver bragt, als waartoe gij thans reeds gekomen zijt.

HERM. Wees deswegens niet ongerust. Toen ik zoo oud was, als gij thans zijt, (want ik gis, dat gij ook reeds veertig jaren achter den rug hebt), begon ik eerst mij op de wijsbegeerte toe te leggen.

LYC. Dat hebt gij juist getroffen, vriend HERMOTIMUS. Derhalve neem mij met u mede, en wees mijn leidsman op dien weg. — Maar zeg mij dit eerst: is het aan eerstbeginnende leerlingen geoorloofd, om hunne tegenbedenkingen in te brengen, wanneer hun leermeester het een of ander leeraart, hetgeen zij op goed geloof niet kunnen aannemen.

HERM.

HERM. Dat is volstrekt niet geoorloofd. Edoch, bijaldien het u lust, vraag mij intusschen en breng uwe tegenbedenkingen in het midden, des te spoediger zult gij vorderingen maken in het leeren.

LYC. Kostelijk gezegd, bij HERMES! wiens naamverwant gij zijt. Maar zeg mij eens, is er slechts één eenige weg, welke daarheen leidt, namelijk, die der Stoïcijnsche Wijsgeeren; of is het waar, zoo als ik gehoord heb, dat er nog meer wegen zijn, welke daarheen leiden?

HERM. Er zijn vele wegen; bij voorbeeld, die der Peripatetische, — der Epicurische, — der Platonische Wijsgeeren; daarenboven, die der aanhangers van DIOGENES, — van ANTISTHENES, — van PYTHAGORAS, en meer anderen.

LYC. Daar spreekt gij een waar woord; want er zijn velerlei secten van Wijsgeeren: maar houden alle die verschillende secten van Wijsgeeren denzelfden weg, of elk eenen verschillenden?

HERM. Elk hunner gaat eenen zeer verschillenden weg.

LYC. De waarheid zal, zoo ik meen, bij allen wel eene en dezelfde zijn; maar misschien zal hunne manier van beschouwen grootelijks verschillen?

HERM.

HERM. Dat is juist zoo, als gij zegt.

LYC. Maar antwoord mij eens op deze vraag, mijn lieve vriend; op welken grond sloegt gij, toen gij u tot de Wijsbegeerte begaaft, geloof aan den eersten den besten, welken gij ontmoette: en daar u zoo vele deuren openstonden, waarom gingt gij die allen voorbij, en keerdet gij in bij de Stoïcijnsche Wijsbegeerte; en waarom geloofdet gij, dat deze alleen u tot de deugd en de gelukzaligheid brengen zoude, en u den waren en regten weg daartoe aanwijzen; doch dat alle de overige naar kronkelpaden en dwaalwegen heenvoerden? — Maar gij moet u zelven in uw antwoord op deze mijne vraag niet beschouwen, zoo als gij thans zijt; maar mij antwoorden zoo als gij toen waart, namelijk, als toen even zoo onwetende, als ik thans ben, en niet wijzer dan de meesten onzer, om te kunnen onderscheiden en kiezen wat het beste zij. —

HERM. Ik begrijp niet, wat gij hiermede bedoelt.

LYC. Het is echter geene moeijelijke noch ingewikkelde vraag, welke ik u doe. Want daar er velerlei secten van Wijsgeeren zijn, namelijk de navolgers van PLATO, — van ARISTOTELES, — van ANTISTHENES, — als ook van de stamvaders der Stoïcijnsche Wijsbegeerte, ZENO en CHRYSIPPUS; — op welken grond toch hebt gij, met

voor-

voorbijgaan, van die allen, enkel aan dezen uwen Leermeester en Professor den voorkeur gegeven? Of heeft de Godspraak van APOLLO, welke eertijds CHAEREPHON naar SOCRATES wees, u naar de Stoïcijnsche Wijsgeeren heengewezen, u verzekerende, dat deze de beste van allen zijn? Want die Godspraak schijnt wel gewoon te zijn, om den eenen naar deze en een anderen naar eene verschillende secte van Wijsgeeren heen te wijzen, als wetende, welke van die voor elk het best geschikt en berekend is.

HERM. Niets van dit heeft bij mij plaats gehad, vriend LYCINUS; want ik heb nimmer eenige Godspraak deswege geraadpleegd.

LYC. Hield gij dan deze zaak niet voor gewigtig genoeg, om de Godspraak te raadplegen; of meende gij, dat gij zelf in staat genoeg waart, om dit alles te kunnen beslissen en het beste te kiezen?

HERM. Ik meende zoo.

LYC. Maar onderrigt mij dan eerst en vooral, waaraan men onderscheiden kan, welke de ware en beste Wijsbegeerte zij, zoo dat, wanneer men deze gevonden en aangenomen heeft, men alle de overigen gerust kan voorbijgaan?

HERM. Dat zal ik u zeggen. Ik merkte op, wel-

welke wijsbegeerte door de meesten gevolgd werd, en daaruit besloot ik, dat die de beste moest zijn.

LYC. Maar bij welke van die sekten vondt gij de meeste aanhangers; bij de Epicurische, — bij de Platonische, — of bij de Peripatetische Wijsgeeren? want ongetwijfeld hebt gij dezelve, elk in het bijzonder, opgeteld, ten einde daaruit, als bij eene stemopneming, op te maken, welke van die de meerderheid had.

HERM. Ik heb dezelve juist wel niet opgeteld, maar ik heb dit enkel bij gissing opgemaakt.

LYC. Zie eens, nu wilt gij mij alweer niet onderrigten, maar zoekt veeleer mij te misleiden, en de waarheid voor mij te verbergen, door mij te willen wijsmaken, dat gij eene zaak van zoo veel aanbelang enkel bij gissing, en naar het grooter getal van aanhangers zoudt beslist hebben.

HERM. Niet alleen hierom, o LYCINUS, maar nog daarenboven, omdat de Epicurische Wijsgeeren in het algemeen gehouden worden voor lekkerbekken en wellustelingen; de Peripatetische in het algemeen voor liefhebbers der rijkdommen, en velen van hun voor twistgierig; de Platonische voor hoogmoedig en roemzuchtig; wat de Stoïcijnsche Wijsgeeren betreft, deze zijn, volgens het zeggen van velen, manhaftig, en bezitten de

wetenschap van alle dingen, en leeren, dat al wie den weg der Stoïcijnsche Wijsbegeerte bewandelt, alleen rijk, alleen wijs, kortom, alles is.

LYC. Ongetwijfeld is dit u verhaald door personen, welke niet tot de secte der Stoïcijnsche Wijsgeeren behooren; want gij zijt immers niet eenvoudig genoeg om geloof te geven aan hun, die door vooringenomenheid hunne eigene secte met lofredenen verheffen en aanprijzen.

HERM. Geenszins, maar andere personen hebben mij dit alles verhaald.

LYC. Ook hebt gij het niet gehoord uit den mond van hunne tegenpartij?

HERM. Ook niet.

LYC. Waren het dan ongeletterde en eenvoudige lieden, van wien gij dit vernomen hebt?

HERM. Allezins.

LYC. Zie nu eens, hoe gij mij weer zocht te misleiden, en de waarheid voor mij te verbergen, even als of gij met een onnoozelen bloed te doen hadt, en als of ik eenvoudig genoeg was, om te gelooven, dat HERMOTIMUS, een verstandig man, en toen reeds veertig jaren oud zijnde, zich in eene zaak van zoo veel aanbelang enkel op het zeggen van ongeletterde en onwetende lieden

den zonde verlaten hebben in het doen van eene zoo gewigtige keuze.

HERM. Maar gij moet weten, dat ik hierin niet enkel anderen, maar ook mijne eigen oogen geloofd heb. Want ik zag hunnen sierlijken gang, zwierige kleeding, steeds peinzend en regt mannelijk gelaat, de meesten hebbende hun hair tot op de huid toe afgeschoren, en noch verwijfd, noch al te haveloos en afschrikkend, zoo als de Cynische Wijsgeeren, maar in dat alles den middenweg houdende, welke van allen voor de beste gehouden wordt.

LYC. Maar hebt gij dan nooit zoodanige gedragingen van hen gezien, als ik u zoo even te voren verhaald heb, aangaande uwen Professor; hoe zij geld op woeker uitzetten, met hoe veel hevigheid zij de intresten daarvan invorderen, hoe twistgierig zij zich in gezelschappen betoonen, en hoe ongemanierd zij zich verder aanstellen; of gaat u dat alles weinig ter harte, mits zij slechts een sierlijken gang, zwierige kleeding, langen baard, en een glad geschoren huid hebben: en zullen wij dit voortaan voor eenen veiligen regel en naauwkeurigen maatstaf moeten houden, en daaraan afmeten en erkennen, welke soort van Wijsgeeren de beste zij; zoodat men den zoodanigen, welke die uitwendige hoedanigheden niet bezit, en niet diepzinnig noch barsch van gelaat uit-

ziet,

niet, moet afkeuren en verwerpen? Maar zie toe, dat gij niet met mij gekscheert, om te beproeven, of ik mij door u hierin zou laten bij den neus leiden.

HERM. Hoe meent gij dat?

LYC. Omdat dit, mijn lieve vriend, de regel is, waarnaar men standbeelden beoordeelt, namelijk naar hunne houding en draperie. En in dat opzigt verdienen de zoo kunstig als fraai bewerkte standbeelden van PHIDIAS, ALCAMENES en MYRON verre de voorkeur boven die Wijsgeeren, van dewelken gij spreekt. Edoch, bijaldien men enkel daaraan de inwendige waarde dier Wijsgeeren moest beoordeelen, hoe zoude iemand die blind is toch moeten te werk gaan, bijaldien hij lust kreeg, om zich tot de Wijsbegeerte te begeven, daar hij noch hun gang, noch hunne houding, noch hunne kleeding zoude kunnen zien, om daarnaar zijne keuze in te rigten?

HERM. Maar ik spreek ook niet tegen eenen blinden, Vriend LYCINUS, noch ik bekreun mij om den zoodanige.

LYC. Er behoorde echter een voor allen gemeene regel of kenmerk gevonden te worden, omtrent eene zaak van zoo veel gewigt en aanbelang. Doch, indien het u zoo goeddunkt, dan mogen de blinden van de Wijsbegeerte uitgesloten blij-

ven,

ven, dewijl zij toch niet kunnen zien, waarop het aankomt; ofschoon zij juist het meeste noodig hadden, om zich op de Wijsbegeerte toe te leggen, ten einde niet al te zeer over hunne blindheid te treuren. Maar hoe zullen zij, die goed, ja scherp van gezigt zijn, uit de uitwendige houding en kleeding der Wijsgeeren derzelver inwendige geestvermogens en zielsgesteldheid kunnen ontdekken? — Doch hetgeen ik eigenlijk meende te vragen, is dit: was het niet uit begeerte en verlangen naar kennis en wetenschap, dat gij u tot hen begaaft, in de hoop van door hunne lessen en onderwijzingen eens een beter mensch te worden?

HERM. Juist zoo.

LYC. Maar hoe kondet gij uit die, door u straks beschreven kenmerken opmaken, wie van hun een regtzinnig Wijsgeer was of niet? Want die inwendige eigenschappen vallen zoo maar niet terstond in het oog, maar liggen meesttijds bedekt en verborgen, en men kan dezelve enkel door vele verkeering en gesprekken, en inzonderheid door daden, welke daaraan beantwoorden, ontdekken. Gij herinnert u immers de fabel van Momus? zoo niet, dan zal ik u dezelve mededeelen. Men verhaalt dan, dat MINERVA, NEPTUNUS en VULCANUS eens met elkanderen wedijverden, wie van hun het fraaiste kunstwerk

zonde vervaardigen. Toen vervaardigde NEPTUNUS eenen stier; MINERVA bouwde een huis; maar VULCANUS vormde een mensch; vervolgens kozen zij MOMUS tot scheidsman. Ik zal u niet ophouden, met u te verhalen, wat deze aan den stier van NEPTUNUS of aan het huis van MINERVA berispte; maar mij slechts bepalen tot den, door VULCANUS gevormden mensch, — waaraan hij dit te berispen vond, dat VULCANUS geene vensters in deszelfs borst gemaakt had, ten einde men, wanneer dezelve geopend werden, daardoor iemands inwendige zielsgesteldheid en neigingen zoude kunnen ontdekken, en te weten komen of hij waarheid sprak dan of hij loog: want daar MOMUS zelf stomp van gezigt was, dacht hij ook zoo omtrent de menschen; doch gij, die zoo scherpziende oogen hebt als eertijds LYNCEUS, kunt, dunkt mij, door de borst heen in 's menschen binnenste zien; en voor u ligt alles naakt en bloot, zoodat gij niet alleen weet, wat elk denkt en voorneemt, maar ook, wie van hun beter of slechter is.

HERM. Gij spot met mij, vriend LYCINUS. Doch ik heb met hulp der Goden mijne keuze gedaan, en dezelve berouwt mij geenszins. En dit is mij genoeg.

LYC. Doch dat alles kan mij weinig baten; gij zult mij immers niet onder het uitvaagsel van

het

het menschdom willen laten verloren gaan?

HERM. Maar van al hetgeen ik u tot hiertoe gezegd heb, is niets naar uw genoegen.

LYC. Dat is zoo niet, mijn lieve vriend; maar integendeel, gij wilt mij niets zeggen, dat mij voldoening kan geven; ja, gij schijnt de waarheid opzettelijk voor mij te willen verbergen en mij dezelve te misgunnen, opdat ik u in de Wijsbegeerte niet zoude op zijde streeven; ik zal dus beproeven, of ik uit mij zelven een wis kenmerk kan uitvinden om de waarheid te ontdekken, en onder die verschillende secten van Wijsgeeren eene veilige keuze te doen. Luister dus toe, indien gij lust hebt.

HERM. Dat wil ik gaarne, LYCINUS; want misschien zult gij mij iets wetenswaardigs daaromtrent kunnen mededeelen.

LYC. Dit moogt gij zelf toetsen en beoordeelen, maar gij moet mij niet uitlachen, wanneer ik als een ongeletterd en onwetend mensch in mijn onderzoek te werk ga. Ik moet wel zoo doen, omdat gij, ofschoon dat alles veel beter wetende dan ik, u niet duidelijker jegens mij wilt verklaren. Ik zal dan de deugd vergelijken bij eene stad, welker burgers in den hoogsten graad wijs, dapper, regtvaardig en matig zijn, kortom, slechts weinig van de Goden verschillende; geene

rooverijen, geweldadigheden, noch knevelarijen; zoo als bij ons veel plaats hebben, worden in die stad, noch bedreven noch geduld, maar derzelver burgers leven steeds in vrede en eendragt met elkanderen. Al hetgeen in alle andere steden twisten en oproeren verwekt, of hetgeen aanleiding zoude kunnen geven, om elkanderen lagen te leggen, wordt aldaar niet gevonden; want goud of zilver, zinnelijke wellusten, uitwendige roem en aanzien zijn reeds voor lang van daar verbannen; zoodat zij aldaar een stil, gerust en gelukzalig leven leiden, onder zachte en voor allen gelijke wetten, en in het genot van alle burgerlijke vrijheid, en van andere genoegens en aangenaamheden des levens.

HERM. Maar zoude het dan niet der moeite waard, noch wenschelijk zijn, dat alle menschen zich beijverden, om burgers te worden van die stad, en dat zij zich de moeijelijkheden van den weg, en de lengte van de reis getroostten, in de hoop van eens aldaar tot het burgerregt toegelaten te worden?

LYC. Waarlijk, HERMOTIMUS, elk behoorde zich bovenal te beijveren om daartoe te geraken, zonder zich omtrent al het overige te bekommeren; en al wilde ook ons Vaderland ons opeischen, of al ware het, dat onze kinderen of ouders, zoo men dezelve nog heeft, ons tegenhielden en schrei-

scheiden, moest men op dat alles geen acht slaan, noch zijn voornemen opgeven, maar veeleer hen ten dringendste aansporen, om ook dienzelfden weg met ons te beklimmen; doch zoo wanneer zij volstrekt onwillig bleven, of niet in staat waren om ons te volgen, dan moest men zich van hen afscheiden, en regelregt zich naar die gelukzalige stad heen begeven. Ja, al poogde men ook u bij uw kleed terug te houden, dan moest gij hetzelve liever afwerpen; want gij behoeft niet te vreezen, dat gij aldaar niet zult binnengelaten worden, al kwaamt gij ook naakt in die stad aan; want ik heb reeds voor lang van een oud man hooren verhalen, hoe het aldaar gesteld is. Ook spoorde hij mij aan, om hem derwaarts te volgen, en bood zich aan, om mijn leidsman en wegwijzer te zijn, en mij aldaar in het burgerregt te doen inschrijven en tot zijn medeburger te maken, ten einde ik alsdan aan dezelfde gelukzaligheid zoude deelachtig worden, als zij allen. Maar uit onverstand liet ik mij toen door hem niet overreden, want ik was toen nog jong, en het is ongeveer vijftien jaren geleden. Wanneer ik toen zijn raad gevolgd had, dan zoude ik misschien reeds bij de poort van die stad geweest zijn. Hij verhaalde mij ook vele bijzonderheden aangaande de gesteldheid van die stad, en onder anderen ook dit, dat meest alle derzelver burgers geene inboorlingen, maar vreemdelingen en ge-

Inkzoekers zijn, en onder dezen vele barbaren, uitlanders, slaven, arme lieden, mismaakten, verminkten, dwergen, enz.; kortom, dat elk, die slechts ernstig wilde, aldaar het burgerschap kon deelachtig worden; want dat het eene vaste wet bij hen was, geen acht te slaan, noch op uitwendige eer en aanzien, noch op voorkomende gestalte, houding of kleeding, noch op ligchaamsschoonheid, noch op eene aanzienlijke geboorte of afkomst, want dat alle die dingen bij hen niet in aanmerking kwamen; maar dat het voor elk, om burger van die stad te worden, genoegzaam is, verstand te bezitten, gevoel, smaak en zucht voor het schoone en edele te hebben, volhardend te zijn in het doorstaan van arbeid en vermoeijenissen, en niet te verslappen noch te bezwijken, door de velerlei zwarigheden en tegenspoeden, welke men onder weg ontmoet. En al wie, na dit alles doorgestaan en verrigt te hebben, in die stad gekomen is, wordt terstond burger aldaar en geniet gelijke regten en eer als alle de overigen, want de onderscheidingsbenamingen van gering en burgerlijk, fatsoenlijk of onfatsoenlijk, aanzienlijk, adelijk, enz. worden aldaar niet gehoord, noch zijn er zelfs bekend.

HERM. Gij ziet dus, o LYCINUS, dat het geene kleinigheid is, waarnaar ik met zoo veel moeite streeve, namelijk, om eens burger te wor-

worden van eene zoo schoone en gelukzalige Maatschappij.

LYC. Ik zeg dit zelfde met u, en ik zoude ook voor mij zelven niets liever wenschen dan dit, bijaldien die stad slechts wat meer nabij lag, en voor elk zigtbaar was. Maar daar dezelve, volgens uw zeggen, als ook volgens de opgave van den Dichter HESIODUS, zeer ver van hier ligt, is het vooraf noodig, om eerst den weg daar heen te weten, en tevens een ervaren leidsman en wegwijzer te zoeken? Meent gij zelf ook niet, dat men de zaak aldus moet aanvangen?

HERM. Gewisselijk ja; want hoe toch zoude men er anders kunnen komen?

LYC. Wanneer het enkel op beloven en voorgeven aankomt, dan is er een voorraad genoeg van dezulken, welke zich voor wegwijzers uitgeven; want zeer velen staan gereed, om ons hunnen dienst aan te bieden, en elk van hun geeft voor, een burger van die stad te zijn. Doch de weg daarheen is niet een en dezelfde, maar integendeel, er bieden zich vele en zeer verschillende wegen aan, waarvan de eene oostwaarts, de andere westwaarts, een derde zuidwaarts, en een vierde noordwaarts loopt. Ook is de eene weg effen en gemakkelijk, en loopt door vermakelijke, schaduwrijke, en met beeken doorsneden beemden; de andere daarentegen is ruw en hobbelig, en op den-

denzelven is men aan de hitte der zon, aan brandende dorst, en aan vele vermoeijenissen blootgesteld, en echter beweert men, dat alle die zoo verschillende wegen naar eene en dezelfde stad zouden leiden. Van daar dus, dat ik steeds in twijfel en onzekerheid blijf staan. Want naar welken van die verschillende wegen ik mij heen begeef, zie ik aan den ingang van elk derzelven iemand staan, die zich als een geloofwaardig man aan mij voordoet, mij de hand toereikt, en mij aanmaant, om hem tot leidsman en wegwijzer te nemen, mij tevens verzekerende, dat hij alleen den regten weg daar heen weet, doch dat alle de overigen dwalen, en zelve nimmer in die stad geweest zijn, noch in staat zijn, om aan anderen den weg daarheen te wijzen; doch kome ik bij een tweeden, derden, vierden, enz. dan belooft elk hunner mij hetzelfde aangaande zijnen bijzonderen weg, en schimpt op alle de overige wegwijzers. Dit alles nu brengt mij in den grootsten twijfel en verlegenheid. Ik weet dus volstrekt niet welken weg en leidsman ik zal kiezen, om in die stad te geraken.

HERM. Maar ik zal u van die twijfeling en onzekerheid verlossen; wanneer gij slechts geloof wilt slaan aan de getuigenissen van de zoodanigen, welke dien weg reeds bewandeld en afgelegd hebben; dan kunt gij immers niet dwalen?

LYC.

LYC. Aan welke nu meent gij? — en langs welken van die verschillende wegen? — en onder aanvoering van welken wegwijzer? Want daar staan wij weer in dezelfde twijfeling en onzekerheid omtrent die personen zelve, als waarin wij te voren omtrent de verschillende wegen stonden.

HERM. Hoe meent gij dat?

LYC. Dewijl zeer natuurlijk een navolger van PLATO, den weg en de reisroute van PLATO, — een navolger van EPICURUS, die van EPICURUS; gij den weg en de reisroute van uwen voorganger en Leermeester, en zoo elk ander dien weg zal aanprijzen, welken hij zelf gegaan heeft. Hoe zou dit ook anders kunnen zijn, vriend HERMOTIMUS?

HERM. En waarom zou dit ook zoo niet zijn?

LYC. Gij hebt mij dus nog niet van mijne onzekerheid en twijfelingen verlost; want ik ben nu even onzeker, aan welken van die leidslieden of wegwijzers ik bij voorkeur geloof zal slaan; want elk van hen, ofschoon hij slechts éénen weg beproefd hebbe, zal dien weg als den eenigsten waren aanprijzen, en beweren, dat dezelve alleen naar die stad leidt; hoe kan ik nu beslissen, wie van hen gelijk heeft? Ik wil hem nog toegeven, dat hij, aan het einde van zijne reis gekomen zijnde, de eene of andere stad gezien heeft; doch

het

het blijft mij alsdan nog steeds onzeker, of hij juist die stad gezien heeft, welke hij bedoelde, en waarvan gij en ik wenschen burgers te worden; dan of hij te Korinthe willende komen, hij toeval te Babylon aangeland zijnde, zich misschien verbeeldt te Korinthe gekomen te zijn. Doch hetgeen mij het meeste in twijfeling en onzekerheid brengt, is dit, dat, om bij deze gelijkenis te blijven, daar er slechts één Korinthe is, er dus ook maar één weg zijn moet, die regtstreeks van hier naar Korinthe voert, en dat alle de andere wegen elders heen leiden; of men moest zoo dwaas zijn, om te gelooven, dat een weg, welke naar de Noordpoollanden of naar de Indiën loopt, ons te Korinthe zal brengen.

HERM. Dat is immers onmogelijk, vriend LYCINUS!

LYC. Er is dus niet weinig overleg en omzigtigheid noodig in de keuze, zoo van den weg, als van eenen wegwijzer of leidsman. Wij moeten voorwaar niet zoo redeneren, als of het genoeg ware, dat wij daar aanlanden, waarheen onze voeten ons toevallig gebragt hebben. Want dus doende, zouden wij, zonder dat wij het wisten, te Babylon of te Baktra, in plaats van te Korinthe, kunnen aankomen. Ook zoude het niet best uitkomen, indien wij, zonder een voorafgaand onderzoek omtrent den regten weg, ons en-

enkel op goeder geluk aan op reis begaven. Want ten opzigte van eene zaak van zoo veel aanbelang, moeten wij ons niet roekeloos in het gevaar storten, noch ons, zoo als het spreekwoord zegt, in eene teenen mand in de Aegeïsche zee begeven. Wij kunnen ons dus met regt over de fortuin of het toeval niet beklagen, bijaldien dezelve, even als een boogschutter, niet altijd het juiste doelwit der waarheid treft, welke onder duizende dwalingen slechts *ééne* is. Daar dit zelfs niet aan den afgerigten boogschutter TEUCER, volgens het verhaal van HOMERUS (*f*), gelukt is; daar deze, naar eene als doel opgehangene duif schietende, in plaats van dezelve te treffen, den strik, waaraan zij was vastgemaakt, in stukken schoot. Want het is veel waarschijnlijker, om een van de overige voorwerpen met een pijl of werpspies te treffen, dan juist datgene, waarop men doelt. Doch ons gevaar is nog veel grooter, indien wij, hopende dat het goede geluk voor ons de beste keuze zal doen, in plaats van den regten weg te treffen op dwaalwegen geraken; omdat, wanneer men eens van wal gestoken is en zich in zee begeven heeft, het daarna niet gemakkelijk is, terug te keeren en zich te redden, maar men zich zeeziekte en allerlei schrikken en angsten zal moeten getroosten. Derhalve, voor dat men zich in zee begaf, moest men eerst op eene hoogte klimmen, en zien of de wind gunstig en voorspoedig

zij

zij voor hen welke naar Korinthe willen varen; en daarenboven moet men een van de beste stuurlieden aannemen, en zich een hecht en sterk schip aanschaffen, hetgeen tegen hevige golven bestand is.

HERM. Dit zoude verre weg het beste zijn, vriend LYCINUS; maar wees verzekerd, dat, wanneer gij alle de onderscheidene secten van Wijsgeeren rond gingt, gij geene betere wegwijzers, of (om bij onze laatste gelijkenis te blijven) geene ervarener stuurlieden zult vinden dan bij de Stoïcijnsche Wijsgeeren. En indien gij eens te Korinthe, of eigenlijk op den top van dien berg, waarvan wij te voren spraken, zoudt willen komen, dan moet gij hen als wegwijzers volgen en op het spoor van ZENO en CHRYSIPPUS voortgaan; anderzins kunt gij er nimmer komen.

LYC. Hetgeen gij mij daar zegt, hebben zij allen gemeen; want een navolger van PLATO, — of van EPICURUS, — of van elke andere secte, zoude ditzelfde zeggen, en beweren, dat ik nimmer te Korinthe kan komen zonder een leidsman of wegwijzer uit hunne eigene secte te nemen. Zoodat ik, of aan elk van hen zoude moeten geloof slaan, hetgeen allerbelachelijkst zoude zijn, of wel aan geenen van hen allen. En dit laatste is verre het veiligste, tot zoo lang, dat men iemand gevonden heeft, die voor de waarheid

van

van zijn gevoelen behoorlijk kan instaan. Doch gesteld eens, dat in deze mijne onzekerheid, wie van die allen de waarheid op zijne zijde heeft, ik aan uwe verzekeringen en betuigingen geloof gave, die, wel is waar, een welmeenend vriend van mij zijt, doch slechts dien eenen weg bewandeld hebt, en daardoor enkel met het leerstelsel der Stoïcijnen bekend zijt; wanneer nu de eene of andere Godheid, eenen PYTHAGORAS, of PLATO, of ARISTOTELES, of eenig anderen der oude Wijsgeeren, in het leven terug riep, en deze, mij voor hunne regtbank ter verantwoording oproepende, mij vroegen: « wat deerde u toch, of op wiens gezag hebt gij u laten overhalen, om ZENO en CHRYSIPPUS, die slechts van lateren tijd zijn, den voorrang te geven boven ons, die verscheiden eeuwen ouder zijn, en dus een veel langer gevestigden roem bezitten; en dat nog wel het ergste is, zonder dat gij ooit ons-zelven hebt hooren spreken, of onze leerstukken onderzocht? » Wat zoude ik hun hierop kunnen antwoorden? of zoude het voor hun voldoende zijn, indien ik zeide: ik heb dat alles geloofd en aangenomen, enkel op het zeggen en de verzekeringen van mijnen vriend HERMOTIMUS? — zij zouden mij misschien hierop antwoorden: « wij kennen dien HERMOTIMUS niet, noch hij kent ons. Gij hadt de leerstelsels van ons allen eerst behooren te onderzoeken, en ons niet onverhoord, en als het

ware bij verstek, moeten veroordeelen, in plaats van enkel op het zeggen van éénen persoon, en die dat alles zelve nog niet naauwkeurig onderzocht heeft, te gelooven, dat de weg, waarop hij zelve gegaan is, de eenigste weg is die tot de waarheid leidt.» — De Wetgevers immers staan geenszins toe, dat de Regters slechts de eene partij aanhooren, doch de andere partij niet toelaten, om in te brengen hetgeen tot verdediging van hunne zaak dienen kan; maar zij willen dat men beide partijen zal aanhooren, ten einde, na de redenen voor en tegen gewikt en gewogen te hebben, te kunnen beslissen, wat waarheid is, of wat dwaling of verdichtselen zijn. En wanneer de Regters anders handelen, dan staat het aan de beschuldigden vrij, om aan eene andere regtbank te appelleren. Welligt zoude een van hun mij aldus kunnen aanspreken en tot mij zeggen: «maar, LYCINUS, bijaldien een Ethiopiër, welke nimmer buiten zijn vaderland gereisd en nooit eenige andere menschen dan zijne landgenooten gezien had, beweerde, dat er nergens menschen van eene andere kleur dan zwarten gevonden worden, zoude men dit dan zoo maar voetstoots moeten gelooven; of zoude niet welligt een van de bejaarde en verstandige lieden onder de Ethiopiërs hem te gemoet voeren: van waar weet gij dat zoo zeker, daar gij nimmer buitenslands gereisd hebt, en dus niet weet, hoe het aldaar gesteld is.» —

Ik

ik voor mij zou meenen, dat de vraag van dien ouden Ethiopiër zeer gepast zoude zijn; wat dunkt er u van, HERMOTIMUS?

HERM. Ik denk er juist zoo over als gij, en zoude de berisping van dien ouden Ethiopiër zeer gegrond vinden.

LYC. Wanneer nu die oude Ethiopiër, deze redenering op mij toepassende, mij te gemoet voerde: « zoo er iemand onder u opstond, die even als uw vriend HERMOTIMUS, slechts met de leerstellingen der Stoïcijnsche Wijsbegeerte bekend, doch nimmer die van PLATO, van EPICURUS, of van eenig ander beroemd Wijsgeer onderzocht hebbende, stoutelijk durfde beweeren, dat onder die allen niets schoons noch waars was dan alleen de leerstellingen der Stoïcijnsche Wijsgeeren, zoudt gij den zoodanigen niet met regt voor een vermetelen snoever houden? » Wat wilt gij vriend HERMOTIMUS, dat ik aan dien ouden Ethiopiër hierop zal antwoorden?

HERM. Ik zoude hem hierop naar waarheid kunnen antwoorden, dat ik de leerstellingen der Stoïcijnsche Wijsbegeerte grondig geleerd en onderzocht heb, dewijl ik door een grooten lust en begeerte tot dezelve werd aangedreven; doch dat ik echter ook niet geheel onkundig ben in de leerstellingen der overige Wijsgeeren; want mijn

Professor heeft dezelve onder zijne voorlezingen ook nu en dan in het voorbijgaan aangehaald en wederlegd.

LYC. Meent gij, dat de navolgers van PYTHAGORAS, PLATO, EPICURUS en van anderen, zich hiermede zouden laten paaijen, en niet veeleer mij met een spottenden lach zullen te gemoet voeren: wat gaat uw vriend HEMOTIMUS toch beginnen, dat hij aan onze tegenpartij geloof slaat, en al die dingen, welke zij ons aandichten, voor goede munt aanneemt, hetzij zij met onze leerstellingen niet genoeg bekend zijn, hetzij zij dezelve opzettelijk verdraaijen of vervalschen! Wanneer, bij voorbeeld, een kampvechter, vóór het aangaan van den strijd, met zijne vuisten in de lucht schermde, en zich dan uitgaf als of hij zijne tegenpartij duchtige slagen had toegebragt: zoudt gij alsdan, bijaldien gij een der kampregters en prijsuitdeelers waart, hem niet voor een windbuil en bloodaard verklaren; en zoudt gij alle die gebaarden en bewegingen, waarmede geen het minste gevaar verbonden is, niet voor een ijdel kinderspel houden, en de overwinning enkel aan diengenen toekennen, welke eenen werkelijken tegenpartijder overwonnen en ter neder geveld had? Uw vriend HERMOTIMUS moet dus niet dwaas genoeg zijn, om te gelooven, dat, wanneer zijn Professor, in ons afwezen, tegen

zijne

zijne eigene schaduw en hersenschimmen swadronneert, hij ons overwonnen heeft, als of onze leerstellingen zoo zwak of valsch zijn, dat zij gemakkelijk wederlegd kunnen worden. Is dit niet even zoo veel, als of kinderen hunne zwak opgebouwde kaartenhuisjes gemakkelijk omverwerpen; of even als zij, die zich oefenen in het boogschieten, een bos stroo boven aan een stok vastbindende, en zich niet ver van daar begevende, met hun boog op dezelve aanleggen; en wanneer zij die bos stroo bij toeval getroffen en doorgeschoten hebben, dan een groot geschreeuw en gejuich maken, als of zij wonder wat verrigt hebben? Zeg derhalve uit onzen naam aan uw vriend HERMOTIMUS, dat zijne leermeesters het even zoo maken; want dat zij slechts hunne eigengemaakte stroomannen doorschieten, en zich dan beroemen, dat zij ons-zelven doorschoten en overwonnen hebben. Ook kan men op hen toepassen, hetgeen ACHILLES van HECTOR zeide: « zij zijn zoo stout, omdat zij mijn helm nog niet gezien hebben. » (*Ilias* XVI vs. 70.)

PLATO verhaalt ons eene aardige anekdote, welke hierop zeer toepasselijk is: — namelijk, dat GELO, de Tiran der Syrakuziërs, een' stinkenden adem had, doch dat hij-zelf die niet bemerkte, dewijl niemand zijner vrienden of hovelingen hem dit had durven openbaren; tot dat hij eens met eene vreemde minnaresse in eene geheime confe-

 ren-

rentie zijnde, deze hem dit ontdekte; waarop hij zich verstoord naar zijne huisvrouw begaf, en haar berispte, omdat zij hem dit niet te voren gewaarschuwd had: deze nu verontschuldigde zich, dat zij nimmer eenige nauwe verkeering met andere mannen gehad had, behalve met haren wettigen echtgenoot, en dus niet beter wist, of het behoorde zoo, dat alle manspersonen uit hunnen adem stonken. Dit voorbeeld nu zoude PLATO of elk ander Wijsgeer, op HERMOTIMUS kunnen toepassen; en zeggen: het gaat hem eveneens als de huisvrouw van den Tiran GELO, en hij veroordeelt ons allen, zonder ons ooit gekend of aangehoord te hebben, daar hij enkel met het bijzonder leerstelsel van zijnen Professor bekend en ingenomen is. Kortom, zoo lang het ons nog niet klaarblijkelijk is, bij welke der verschillende Wijsgeerige Secten de waarheid schuilt, moet men geene van dezelve aanhangen, of anderzins hoont men alle de overigen.

HERM. Ik bid u, vriend LYCINUS, dat wij PLATO, en ARISTOTELES, en EPICURUS en alle de overige Wijsgeeren laten rusten. Want het is mijne zaak niet, om mij tegen zoodanige mannen in het harnas te steken. Laat ons beiden, gij en ik, zelve onderzoeken, of het met de Wijsbegeerte zoo gelegen is, als ik gezegd heb. Wat behooren wij de huisvrouw van GELO uit Sy-

Syracusa, of de Ethiopiërs geheel uit Africa te voorschijn te halen.

LYC. Wanneer dit u te onpasse of overtollig voorkomt, wel nu; laat hen weer naar Sicilië en Africa terug keeren, en zegt gij dan wijders hetgeen gij nog op uw hart hebt; want gij schijnt mij met iets gewigtigs te voorschijn te zullen komen.

HERM. Het komt mij niet onmogelijk voor, om enkel door middel van het leerstelsel der Stoïcijnsche Wijsbegeerte tot de kennis der waarheid te komen, zonder dat men juist alle de overige leerstelsels behoeve te onderzoeken, en te leeren kennen. Bij voorbeeld, wanneer iemand u verzekerde, dat tweemaal twee gelijk aan vier is, zoudt gij dit dan niet terstond als waar aannemen, of zoudt gij het nog noodig achten, om eerst bij alle Cijfermeesters rond te gaan en te onderzoeken, of tweemaal twee misschien bij hen gelijk ware aan vijf of aan zeven.

LYC. Ik zoude dit terstond, zonder eenig verder onderzoek, als waar aannemen.

HERM. Waarom zoude dit dan niet even zoowel mogelijk zijn met opzigt tot de Stoïcijnsche Wijsbegeerte; wanneer men eens weet, dat tweemaal twee gelijk is aan vier, en nimmer vijf of zeven kan worden, al wilden ook honderd

PLATO's of PYTHAGORASSEN dit beweeren.

LYC. Dit door u bijgebragte voorbeeld is van een geheel anderen aard, en past dus hier niet. Gij vergelijkt klaarblijkelijke en algemeen erkende waarheden, met twijfelachtige en door velen nog betwiste leerstellingen; want hebt gij wel ooit iemand ontmoet, welke durfde beweren, dat tweemaal twee gelijk is aan vijf of zeven?

HERM. Nooit. Zoodanig iemand moet voorzeker krankzinnig zijn.

LYC. Zeg mij, bid ik u, opregt de waarheid. Hebt gij wel ooit een Stoïschen en een Epicurischen Wijsgeer te zamen ontmoet, zonder dat zij met elkanderen in twist geraakten over de eerste beginselen — of den oorsprong en de doeleinden — van al hetgeen bestaat?

HERM. Voorzeker neen.

LYC. Zie eens, hoe gij mij door drogredenen zoekt te verstrikken, en dat wel, daar gij mij uwen vriend noemt. Want daar wij bezig zijn te onderzoeken, bij welke Secte van Wijsgeeren de waarheid schuilt, eigent gij dezelve door vooringenomenheid, op eene onwettige wijze, aan de Stoïcijnsche Wijsgeeren toe, en beweert, dat deze alleen het zijn, welke leeren, dat tweemaal twee gelijk is aan vier. Edoch de *Epicurische* als ook

de

de *Platonische* Wijsgeeren zouden hiertegen kunnen inbrengen, dat zij ditzelfde ook leeren; maar dat gij, integendeel, leert, dat tweemaal twee gelijk is aan vijf of zeven. Of moet gij niet bekennen, dat de Wijsgeeren van uwe Secte in de daad zoo te werk gaan, wanneer zij beweren, dat het zedelijk schoone en edele alleen den naam van goed verdient: de Epicurische Wijsgeeren daarentegen houden het aangename alleen voor goed. Gij leert, dat alles wat er bestaat stoffelijk is; de Platonisten daarentegen beweren, dat er ook onstoffelijke wezens bestaan. Gij redeneert dus zeer partijdig, en enkel ten voordeele van de Stoïcijnsche Wijsgeeren; daar gij aan dezelve, even als of dit reeds buiten allen twijfel ware, het uitsluitend bezit der waarheid toekent, ofschoon de overige Wijsgeeren hiertegen protesteren, en beweren, dat zij-zelve in het bezit der waarheid zijn. *Dit nu moet, mijns inziens, nog* eerst onderzocht en beoordeeld worden; want, bijaldien het uitgemaakt ware, dat de Stoïcijnen alleen leerden, dat tweemaal twee vier is, dan zouden alle de overige Wijsgeeren moeten zwijgen: doch zoolang zij onderling hierover nog twisten, moet men de gronden en tegenwerpingen van hen allen aanhooren en onderzoeken, of men moet bekennen, dat men met partijdigheid en enkel naar gunst die zaak wil beoordeelen.

HERM. Gij hebt, dunkt mij, niet wel begrepen, vriend LYCINUS, wat ik zeggen wilde.

LYC. Indien gij iets anders bedoeld hebt, dan moet gij u duidelijker uitdrukken.

HERM. Wel nu, gij zult aanstonds begrijpen wat ik meene: Stel, dat er, twee vreemdelingen in den tempel van ESCULAPIUS of van BACCHUS aangekomen zijnde, aldaar eene drinkschaal, tot den tempel behoorende, vermist werd. Men zal dus die beide personen moeten visiteren, wie van hen die drinkschaal misschien onder zijn kleed verborgen heeft.

LYC. Gewisselijk.

HERM. Een van beiden zeker moet dezelve gestolen hebben?

LYC. Gewisselijk ja, bijaldien dezelve vermist wordt.

HERM. En wanneer men nu die drinkschaal bij den eersten persoon vindt, dan zal men immers den tweeden niet behoeven te visiteren; want het is blijkbaar, dat deze dezelve niet bij zich kan hebben.

LYC. Dat is allezins blijkbaar.

HERM. Wanneer wij nu die gezochte drinkschaal,

schaal, of om eigenlijk te spreken, de waarheid bij de Stoïcijnsche Wijsgeeren gevonden hebben, dan behoeven wij immers dezelve niet verder te zoeken bij de overige Wijsgeeren.

LYC. Gewisselijk niet; namelijk, vooreerst, wanneer men dezelve gevonden heeft, en voor den verloren drinkbeker herkent; en daarenboven, wanneer men dezelve te voren naauwkeurig genoeg gekend heeft, om met zekerheid te kunnen beslissen, dat dit juist dezelfde vermiste drinkbeker zij, waarnaar wij zochten. Edoch, met opzigt tot de waarheid, welke men bij de verschillende Secten van Wijsgeeren zoekt, is het geval heel anders; want, vooreerst, er zijn niet slechts twee Secten, bij wien men de drinkschaal (de waarheid) zoeken moet, maar er zijn zeer vele. Ten anderen, is het voorwerp zelve, waarnaar wij zoeken, ons onbekend, zoodat wij niet eens weten, of hetzelve *eene drinkschaal*, of een beker, of eene kroon is; noch ook van welke stof dezelve is, dewijl sommigen beweren, dat het van koper, anderen van zilver, anderen van goud, enz. is: zoodat men noodwendig alle diegenen, welke in den tempel geweest zijn, zal moeten uitkleeden en visiteren; ja zelfs, al vond men bij den eersten den besten eene gouden drinkschaal, dan nog zoude men de overigen moeten visiteren en onderzoeken, wat elk van hen misschien bij zich verborgen had.

HERM.

HERM. En waarom dat, LYCINUS?

LYC. Omdat men niet weet, of hetgeen waarnaar men zoekt, juist eene schaal is. En ofschoon alle hierin overeenstemden, dat het eene schaal is, zullen zij misschien niet allen het hierin eens zijn, dat het juist eene gouden schaal is: ja, al stemden zij allen ook hierin overeen, dan nog zoude men alle de overige personen moeten visiteren; want er kunnen meer gouden drinkschalen zijn; het is dus nog geenszins uitgemaakt, of die gouden schaal, welke men bij den eersten gevonden heeft, juist *die* gouden schaal uit het heiligdom des tempels is, waarnaar men zoekt.

HERM. Dit moet ik u toestaan.

LYC. Men zal alle die personen moeten visiteren, al hetgeen men bij elk gevonden heeft, bij elkander plaatsen, en onderzoeken, welk van dat alles een tempelgeschenk zij. Hetgeen nu de grootste moeijelijkheid maken zal, is dit: wanneer er bij elk dier personen iets verschillends gevonden wordt; bij den eenen eene drinkschaal, bij den anderen een beker, bij den derden eene kroon; en daarenboven het eene stuk van koper, het andere van zilver, het derde van goud: dan is het moeijelijk te beslissen, welk van die stukken juist het gemiste tempelgeschenk, of wat elks bijzonder eigendom is; dewijl noch de naam van

den

den God, aan wien het toegewijd, noch de naam van dengenen, door wien het aan den tempel tot een geschenk gegeven is, er op te lezen staat: want in dit geval zoude alle twist en verder onderzoek terstond ophouden. Maar, om mij van een ander voorbeeld te bedienen, gij hebt ongetwijfeld meermalen de openlijke kampstrijden bijgewoond?

HERM. Meermalen; en nog onlangs in de Olympische spelen, waarin EVANDRIDES van Eléa mij eene goede plaats bezorgd had ter linkerzijde van de Regters en Prijsuitdeelers.

LYC. Gij weet dus ook, hoe men aldaar door het lot beslist, welke kampvechters, twee aan twee, met elkanderen moeten strijden? Edoch, daar gij dat alles zelf bijgewoond en van nabij gezien hebt, hierom kunt gij zelf dat naauwkeuriger verhalen dan ik.

HERM. Wel nu dan, er staat voor hen een zilveren lotbus, welke aan den eenen of anderen is toegewijd; in dezelve worden even zoovele lotbriefjes geworpen als er kampvechters zijn. Op twee derzelven staat een A, op de twee volgende een B, op het derde paar een C, enz. geschreven. Wanneer nu elk der kampvechters een lotbriefje getrokken heeft, worden zij, die dezelfde letters getrokken hebben, bij elkanderen geplaatst,

en

en moeten tegen elkanderen vechten; edoch, ingevalle het getal der kampvechters oneven is, dan moet hij, die het oneven getal getrokken en dus geen tegenvechter tegen zich over heeft, wachten, tot dat de overige paren hun strijd geëindigd hebben, en alsdan met diengene vechten, welke als overwinnaar van alle de overigen de laatste is overgebleven. Het wordt dus voor geen klein geluk gehouden voor eenen kampvechter, om zoodanig een oneven letter te trekken, dewijl hij, alsdan nog een versch man zijnde, met eenen reeds afgematten tegenpartijder te strijden heeft.

LYC. Houdt u nu een oogenblik stil, en laat mij u eerst deze vraag doen: Wanneer men in het opschrijven der letters de gewone rangorde van het alphabeth niet gevolgd, maar dezelve door elkanderen, zoo als het valt, gekozen hadde; of stellen wij een ander geval, namelijk, wanneer op die lotbriefjes, in plaats van letters, afbeeldingen van dieren of andere zinnebeelden geteekend waren, bij voorbeeld, op de twee eersten elk een leeuw, op het tweede paar elk een paard, op het derde paar een hond, enz.; bijaldien nu het getal der kampvechters, en dus ook der loten, oneven zij, dan immers zal men niet kunnen beslissen, wie van allen het oneven lot getroffen heeft, en dus de laatst overblijvende kampvechter is, zoo men niet eerst alle de getrokken lo-

loten opgehaald, met elkanderen vergeleken en twee aan twee gepaard hebbe.

HERM. Ik moet u bekennen, dat ik niet weet, wat u hierop te antwoorden, LYCINUS.

LYC. Dat is natuurlijk, want er is niets met eenigen schijn hiertegen in te brengen. Zoodat, indien wij of hem, die de gemiste drinkschaal geroofd heeft, of den laatst overblijvenden kampvechter, of den besten wegwijzer en leidsman naar voormelde stad der deugd en der gelukzaligheid, willen uitvinden, wij noodwendig alle die personen zullen moeten visiteren, onderzoeken of ondervragen; en dan mogen wij nog van geluk spreken, wanneer wij, zoo doende, eindelijk eens achter de waarheid komen. Ik zoude dus, voor mij-zelven, niemand als eenen bevoegden raadsman en geloofwaardigen leidsman en wegwijzer in de Wijsbegeerte willen erkennen noch aannemen, tenzij hij de leerstelsels van alle de verschillende Wijsgeerige Secten behoorlijk onderzocht hadde; want bijaldien hij slechts eene derzelven overgeslagen hadde, zonder hetzelve te onderzoeken, dan zoude dit welligt het beste, ja, het eenigste ware van allen kunnen zijn.

Gesteld eens, dat iemand, mij eene schoone vrouw vertoonende, wilde beweren, dat dezelve de schoonste vrouw van de geheele aarde zij; dan zoude ik hem hierin niet willen gelooven, tenzij

hij

hij mij eerst bewijzen konde, dat hij alle de vrouwen van de geheele aarde gezien, en met deze vergeleken had. Ik zoude hem gaarne willen toestaan, dat die vrouw, welke hij mij vertoonde, eene schoone, ja, eene zeer schoone vrouw zij; doch daarmede had hij niets gewonnen, dewijl het ons te doen was, niet slechts om eene schoone vrouw, maar om de schoonste van allen, doch welke noodwendig slechts ééne zijn kan.

HERM. Ik moet dit toestemmen, LYCINUS.

LYC. Maar kunt gij mij nu iemand opnoemen, welke, na alle de verschillende Secten en stelsels der Wijsgeeren behoorlijk onderzocht en getoetst, en een uit die allen voor zich uitgekozen te hebben, door de proef bevonden heeft, dat dezelve langs den regten weg tot de gelukzaligheid leidt? want, wanneer wij zoodanig een man gevonden hebben, dan hadden wij ons groote doel bereikt, en behoefden ons verder geene moeite te geven.

HERM. Het zal moeijelijk zijn, om zoodanig een' man te vinden.

LYC. Wat zullen wij dan doen, vriend HERMOTIMUS? Wij moeten immers daarom den moed nog niet verloren geven, omdat wij tot hiertoe nog geenen zoodanigen leidsman en wegwijzer gevonden hebben. Het beste en veiligste van allen, dunkt mij, is dit, dat wij elk van

meet

heeft af aan, beginnen; bij alle de verschillende Secten van Wijsgeeren rondgaan, en de leerstelsels van elk derzelven naauwkeurig onderzoeken.

HERM. Dit komt mij ook zoo voor; edoch dit staat ons in den weg, hetgeen gij straks zeidet, dat, wanneer men eens de zeilen opgehaald en zich in volle zee begeven heeft, het niet gemakkelijk is terug te keeren. Hoe zoude het dan mogelijk zijn, om alle die verschillende togten af te doen, wanneer men het ongeluk treft, om reeds op zijnen eersten togt te blijven vastzitten.

LYC. Laat ons dan het voorbeeld van THESEUS volgen, en, even gelijk deze, door middel van een kluw garen, hem door ARIADNE gegeven, den terugweg uit het doolhof van Kreta wist te vinden, zoo laat ons insgelijks eenig hulpmiddel uitvinden, ten einde ons, in tijd van nood, uit het gevaar te kunnen redden (*g*).

HERM. Maar welk een soort van hulpmiddel? en welke Ariadne zal ons hetzelve verschaffen?

LYC. Wees goeds moeds, HERMOTIMUS. Mij dunkt ik heb er iets op gevonden.

HERM. En wat is dat?

LYC. Het behoort aan mij niet toe, maar aan een der oude Wijzen, en bestaat in deze les: *wees omzigtig en geloof niet ligtelijk.*

 Want

Want indien wij niet ligtelijk aan den eersten den besten geloof slaan, maar, even als de Regters, ook aan de overigen, elk op hunne beurt, gehoor verleenen en hen tegen elkanderen vergelijken, dan zullen wij ons niet ligtelijk in een doolhof van zoovele verschillende meeningen en dwaalbegrippen verliezen.

HERM. Daar spreekt gij wel aan; zoo zullen wij ook te werk gaan.

LYC. Daarbij blijve het dan ook. Maar tot welke van die verschillende Secten zullen wij ons het eerste begeven? of is dit om het even van welke wij het eerst aanvangen, bij voorbeeld, van de Secte van PYTHAGORAS, bijaldien deze ons toevallig het eerste in den weg kwame? Maar hoe veel tijds meent gij wel, dat wij zouden van noode hebben, om het leerstelsel van die Secte behoorlijk te onderzoeken en te verstaan? Wanneer men er die vijf eerste jaren, welke de leerlingen van PYTHAGORAS moesten stilzwijgen, zonder eenige tegenbedenkingen te mogen inbrengen, mede bij rekent, dan geloof ik, dat dertig jaren ten dien einde toereikende zouden zijn; of zoo u die tijd te lang voorkomt, dan ten minste twintig jaren.

HERM. Wel nu, laat ons dan twintig jaren daar voor stellen.

LYC.

LYC. Wijders, even zoovele jaren voor de Secte van PLATO, van ARISTOTELES, van EPICURUS en van de overigen; doch voor het leerstelsel van CHRYSIPPUS durf ik niet minder dan veertig jaren rekenen; want ik herinner mij nog, van u gehoord te hebben, dat veertig jaren daartoe naauwelijks toereikende zijn. Dat ik voor elke van die Secten niet te veel rekene, zult gij zelf ligtelijk begrijpen, wanneer gij bedenkt, hoevele tachtigjarige Stoïcijnsche, Epicurische, en Platonische Wijsgeeren men vindt, die gereedelijk bekennen, dat zij zelve het gansche leerstelsel van hunne Secte nog niet in zijn geheelen omvang begrepen hebben: of anderzins moeten hunne Principalen, ZENO, CHRYSIPPUS, EPICURUS en PLATO zelve het woord voor hen voeren; en bovenal hunner aller Stamvader, SOCRATES, welke aan elk duidelijk genoeg in de ooren schreeuwde, dat hij van alle die bovenzinnelijke dingen niets met zekerheid wist, dan alleen dit, dat hij niets wist. — Laat ons nu eens oprekenen: twintig jaren voor de Secte van PYTHAGORAS, twintig jaren voor die van PLATO, twintig jaren voor ARISTOTELES, twintig voor EPICURUS, en even zooveel voor elk der overige Secten. Wanneer wij nu alle die jaren bij elkanderen optellen, hoeveel jaren zal dit bedragen voor alle die verschillende Secten, bijaldien wij slechts *tien* Secten stellen (*h*).

HERM. Dat alles bedraagt reeds meer dan twee honderd jaren.

LYC. Wilt gij, dat wij een vierde part hiervan aftrekken, en voor die geheele som slechts honderd en vijftig jaren stellen, of dunkt u, dat honderd jaren nog toereikende zijn.

HERM. Dit zult gij zelf beter weten. Ik voor mij geloof, dat er slechts weinigen zullen zijn, welke van den beginne af aanvangende, alle die verschillende Secten in honderd jaren kunnen rondgaan.

LYC. Wat moet er dan van ons worden, indien het zoo met de zaak gelegen is; of moeten wij weder terug nemen hetgeen waaromtrent wij reeds overeengekomen waren; namelijk, dat men uit alle die verschillende leerstelsels het beste moet kiezen; en dus eerst allen beproeven; of dat het beter ware, om zonder onderzoek of beproeving, de uitspraak daarvan enkel aan de beslissing der Waarzeggerskunst over te laten; — waren wij het hierop niet met elkanderen eens geworden?

HERM. Ja, voorwaar.

LYC. Wij zullen dus den ouderdom van ten minste twee honderd jaren moeten bereiken, indien wij, na alle die verschillende Wijsgeerige Secten behoorlijk onderzocht, getoetst en beproefd, en

en daaruit de beste gekozen te hebben, eindelijk eens tot het bezit en genot van die gelukzaligheid, welke wij ons ten doel stellen, zullen geraken. Doch voor dat wij zoo ver gekomen zijn, zullen wij nog lang in het duistere moeten ronddwalen, ons nog menigmalen tegen het een of ander stooten, en hetgeen ons het eerste het beste in de handen komt, voor het door ons gezochte goed houden, dewijl wij niet weten, waarin hetzelve bestaat, of wat waarheid is. Ja, al vonden wij hetzelve ook door een gelukkig toeval, dan nog kunnen wij niet beslissen, of het juist datgene is, waarnaar wij zoeken; want er zijn zeer vele dingen, welke oppervlakkig naar elkanderen gelijken, en waarvan elk zich aan ons opdringt, als het eenige ware te zijn.

HERM. Ik weet zelf niet hoe, vriend LYCINUS; maar al hetgeen gij mij daar zegt, komt mij gegrond voor. Edoch, om u de waarheid te zeggen, gij hebt mij niet weinig gekweld en in de maling gebragt, door dat alles, buiten noodzakelijkheid, zoo spitsvindig uit te pluizen en te ziften. Ik ben heden geenszins ter goeder ure van huis gegaan, om u te ontmoeten, daar gij mij, die mij vleide, reeds zoo nabij het doelwit van mijne hoop te zijn, op nieuw weer in twijfelingen en onzekerheid gebragt hebt, door mij te doen zien, dat het onmogelijk voor ons is, om ooit

tot de kennis der waarheid te komen, dewijl er tot het onderzoek daarvan zoo een groot aantal van jaren vereischt wordt.

LYC. Met veel meer regt moest gij op uwe ouders (hoe zij beide ook heeten mogen) verstoord zijn, of nog veel meer, op de menschelijke natuur, omdat dezelve u niet eenige honderd jaren te leven vergund, maar 's menschen leeftijd op zijn hoogst binnen het tijdvak van honderd jaren beperkt heeft. Wat kan ik het helpen, dat ik, met u de zaak onderzoekende, bevond, hetgeen uit onze redenering volgde.

HERM. Neen, maar gij zijt een eeuwige spotter; en ik weet niet wat u toch deert, dat gij een haat schijnt te hebben tegen de Wijsbegeerte, en altijd derzelver liefhebbers beschimpt.

LYC. Wat van dit alles de waarheid zij, HERMOTIMUS, zult gij en uw Professor, die beiden tot de klasse der Wijzen behoort, beter kunnen beslissen dan ik. Doch dit weet ik, dat de waarheid, omdat zij (zichzelve niets kwaads bewust zijnde) openhartig zegt, hetgeen zij meent, op verre na zoo aangenaam niet is om te hooren, dan de vleijende logentaal, maar veeleer de meeste menschen ergert en verbittert. Want zie eens, gij wordt nu tegen mij verstoord, omdat ik, met u onderzoekende wat waarheid is, u doe in-

inzien, dat hetgene, waarnaar wij beiden streven, niet gemakkelijk is om te verkrijgen. Even gelijk, bij voorbeeld, wanneer gij verliefd waart op een fraai standbeeld, en, meenende dat hetzelve een levendig vrouwspersoon ware, deszelfs omhelzingen wenschtet te genieten; doch ik, ziende dat hetzelve slechts van steen of metaal was, uit welmeenendheid u onder het oog bragte, dat gij iets onmogelijks verlangt; zoudt gij dan meenen, dat ik kwalijk-gezind tegen u were, omdat ik wilde beletten, dat gij u-zelven liet misleiden door eene ijdele hoop op onmogelijke dingen.

HERM. Wilt gij dan, dat wij ons niet langer met de Wijsbegeerte zullen ophouden, maar ons aan eene luije ledigheid zullen overgeven, en even als de domme en onwetende menigte zoo maar zullen voortleven?

LYC. Wanneer hebt gij mij ooit dit hooren zeggen, dat men zich in het geheel niet met de Wijsbegeerte moet inlaten; maar wel, dat, daar er velerlei Secten van Wijsgeeren zijn, van welke elke beweert, dat zij den naasten en besten weg tot de waarheid, deugd en gelukzaligheid aanwijst, men zeer omzigtig behoort te werk te gaan in het doen van eene keuze uit die allen. Mij ten minste komt het voor, dat het onmogelijk is, uit die allen de beste te kiezen, zoolang men niet dezelve allen, eene voor eene, onderzocht en

en beproefd hebbe. Vervolgens hebben wij gezien, hoe langdurig dat onderzoek zoude zijn. En hoe gij dit ook moogt opnemen (want ik moet het u nogmaals zeggen), gij zult weer den eersten den besten, die u te gemoet komt, als leidsman volgen, en deze zal u als eene goede vond opnemen en buit maken.

HERM. Wat zal ik u verder hierop antwoorden, daar gij beweert, dat niemand in staat is, om te beoordeelen wat het ware en het beste zij, tenzij hij, den ouderdom van den vogel Fenix bereikende, eerst bij alle Secten rondgegaan zij, en elke derzelven naauwkeurig onderzocht hebbe; want gij wilt immers geen geloof slaan noch aan hun, die dat alles zelve onderzocht hebben, noch aan de verzekeringen en het getuigenis van eene groote menigte.

LYC. Hoevelen van de zoodanigen zoudt gij wel kunnen opnoemen, die dat alles zelve onderzocht en beproefd hebben. Indien gij mij slechts éénen zoodanigen kondet aanwijzen, dan zoude deze ééne voor mij genoegzaam zijn, en wij behoefden geene meer; doch, wanneer gij mij onkundige en onervarene lieden tot getuigen bijbrengt, dan zal derzelver groote menigte mij echter niet overhalen, om aan hun geloof te slaan, zoodra zij aan den dag leggen, dat zij van dat alles, of in het geheel niets weten, of slechts

niet

met het leerstelsel van eene eenige Secte bekend zijn.

HERM. Meent gij dan de eenigste te zijn, die de waarheid kent, en houdt gij alle de overige beoefenaars der Wijsbegeerte voor weetnieten en dwazen?

LYC. Gij belastert mij, HERMOTIMUS, wanneer gij zegt, dat ik mijzelven boven die allen verheven achte, of zelfs dat ik mij onder de deskundigen durve rekenen; of herinnert gij u niet, dat ik u meermalen gezegd heb, dat ik mij geenszins aanmatige, om van de waarheid iets meer te weten, dan de overigen, maar dat ik integendeel gaarne wil bekennen, daaromtrent even zoo onwetende te zijn als alle anderen.

HERM. Dat men bij alle Secten moet rondgaan, en de leerstelsels van elk derzelven eerst naauwkeurig moet onderzoeken, om te kunnen kiezen, welke van die de beste zij, dit moet ik u toestemmen, dat verstandig van u gesproken is: maar dat er tot het onderzoek van elk leerstelsel zoo vele jaren zouden vereischt worden, dit is geheel belagchelijk; even als of men uit het leeren kennen van eenige weinige stukken of deelen niet in staat zoude zijn, om zich een begrip van het geheel te maken. Mij ten minste schijnt dit zeer gemakkelijk te zijn, en niet zoo veel tijds te ver-

vereischen. Zoo verhaalt men, dat een zekere kunst-beeldhouwer, ik meen dat het PHIDIAS was, eens de klaauw van eenen leeuw gezien hebbende, weldra daaruit opmaakte, hoe groot de gestalte van den geheelen leeuw, naar evenredigheid, geweest was. Immers, wanneer men u een menschenhand vertoonde, en de overige deelen van het ligchaam zorgvuldig voor u bedekt hield, zoudt gij echter spoedig kunnen raden, dat er onder dat dekkleed een mensch verborgen was. Om kort te gaan, ik houde het daarvoor, dat de hoofdzaken van alle die verschillende leerstelsels gemakkelijk en in een korten tijd kunnen geleerd en begrepen worden; doch dat, om daaruit het beste te kiezen, het geenszins noodig is, om alle de bijzonderheden daarvan hairfijn uit te pluizen en te onderzoeken, dewijl daartoe een lange tijd vereischt wordt; wanneer men eerst met de hoofdstellingen zelve bekend is, dan kan men daaruit al het overige genoegzaam opmaken.

LYC. Gij hebt u daar dapper uitgesloofd, door te beweren, dat men uit eenige weinige deelen zich ligtelijk een begrip van het geheel kan maken. Maar herinner mij zeer wel, juist het tegendeel geleerd te hebben, namelijk, dat wanneer men eens het geheel heeft leeren kennen, men dan ook tevens deszelfs deelen kent; doch geenszins omgekeerd: want, antwoordt mij eens

eens op deze vrage: zoude PHIDIAS, enkel op het zien van eenen leeuwenklaauw, daaruit wel ooit hebben kunnen opmaken, dat dezelve de klaauw van eenen leeuw was, bijaldien hij nimmer te voren eenen leeuw zelven in zijn geheel gezien hadde? Of zoudt gij, wanneer gij voor de eerste maal eene menschenhand zaagt, enkel daaruit durven beweren, dat dezelve de hand van eenen mensch ware, bijaldien gij nimmer te voren een mensch gezien haddet? — Hoe! gij antwoordt mij niet op mijne vraag; of wilt gij, dat ik in uwe plaats antwoorde, dewijl gij om een antwoord schijnt verlegen te staan. Ik vrees dus, dat PHIDIAS, welken gij zoo ongelukkig tot een voorbeeld hebt bijgebragt, met zijn leeuwenklaauw onverrigter zake zal moeten naar huis gaan, daar hij niets, dat ter zaak dient, weet in te brengen. Want daar PHIDIAS en gij meermalen een leeuw of een mensch gezien hebt, kunt gij nu uit het zien van eenen leeuwenklaauw of van eene menschenhand gemakkelijk opmaken, dat de eerste tot eenen leeuw en de tweede tot eenen mensch behoort. Edoch, in de Wijsbegeerte, bij voorbeeld in die der Stoïcijnen, hoe zult gij daarin uit het kennen van eenige deelen tot het geheel kunnen besluiten? Gij zegt, wel is waar, dat het gemakkelijk is, om binnen weinige dagen met de hoofdstellingen van het wijsgeerig leerstelsel bekend te worden, bij voorbeeld, deszelfs eerste gron-

gronden of leere der beginselen, en laatste doeleinden, en voor hoedanig zij de Goden houden, en wat zij leeren aangaande de natuur van 's menschen ziel; hoe sommigen zeggen dat alles stoffelijk is, anderen daarentegen beweren, dat er ook onstoffelijke wezens bestaan; hoe sommigen het vermaak en de wellust, anderen daarentegen het schoone en edele voor goed en voor de bron van gelukzaligheid houden, enz.: want dat alles, wanneer men het eens heeft hooren voorpraten, is gemakkelijk genoeg, om na te praten; edoch, om met grond te kunnen beslissen, wie van hun de waarheid op zijne zijde heeft, dit vereischt vrij wat tijds. Want wat zoude hen anders toch bewogen hebben, om zulk een groot aantal boeken te schrijven over alle soortgelijke vraagstukken? of zoude het enkel geschied zijn, om ons te overtuigen van de waarheid van die weinige leerstellingen, welke gij zegt dat zoo gemakkelijk zijn, om te begrijpen: doch gij zoudt, dunkt mij, veel eer naar een Waarzegger moeten zoeken, om in dat alles eene goede keuze te doen, bijaldien gij den tijd en de moeite van een langdurig onderzoek niet wilt doorstaan. De kortste en gemakkelijkste weg zoude dus zijn, dat gij een Waarzegger liet halen, en bij elk nieuw leerstuk, hetwelk gij van uwen leermeester hoort beweren, een offerdier deedt slagten, en deszelfs ingewanden onderzoeken. Door dit middel zoude de Godheid u van vele zorg en moei-

moeite kunnen bevrijden, wanneer hij u in de lever of long van het geslagte offerdier openbaarde, welk van alle die leerstelsels gij kiezen moest; — of, indien gij naar mij luisteren wilt, dan zal ik u een nog minder omslagtig middel aan de hand geven, waarbij gij geene kosten zult behoeven te maken om offerdieren te slagten. Schrijf de namen van alle de Wijsgeerige Secten, tusschen welke gij eene keuze wilt doen, elk op een afzonderlijk biljetje, werp dezelve gezamenlijk in eene lotbus, en laat een jong en nog onschuldig knaapje een derzelve, welke hem bij toeval in de hand komt, er uit trekken, en begeef gij u dan tot die Secte van Wijsgeeren, welker naam door het lot uitgetrokken is.

HERM. Het is immers beneden uw fatsoen, om u telkens tot zulke platte boerterij te verlagen. Maar zeg mij eens, hebt gij zelf ooit wijn gekocht?

LYC. Gewisselijk ja, en wel zeer dikwijls.

HERM. Gingt gij dan bij alle wijnkoopers in de stad rond, om hunne verschillende wijnen te proeven, en tegen elkanderen te vergelijken?

LYC. Geenszins.

HERM. Gij hield u dus, meen ik, aan den eersten den besten wijn, die u goed voorkwam en die u lekker smaakte.

LYC.

LYC. Gewisselijk ja.

HERM. En gij kondet dus uit die weinige teugen, welke gij gedronken hadt, beoordeelen van welke kwaliteit het geheele vat was?

LYC. Ja voorwaar.

HERM. Wanneer gij nu, bij verscheide wijnkoopers rond gaande, tegen elk derzelven zeide, geef mij een vat wijn om eerst te proeven, welke van die allen de beste zij, dan zal ik er een pint van koopen, gelooft gij dan niet, dat zij u hartelijk zouden uitlagchen; ja, in plaats van u een vat wijn tot een proefje te geven, u welligt een emmer met water over uw hoofd zouden gieten?

LYC. Datzelfde geloof ik met u; en ik zoude niets meer dan mijn verdiend loon hebben.

HERM. Wel nu, even zoo is het ook gelegen met de Wijsbegeerte. Wat behoeft men daarvan juist een geheel vat uit te drinken, daar men uit eenige weinige teugen genoeg proeven kan, van welke kwaliteit het geheele vat is.

LYC. Wat zijt gij toch listig, HERMOTIMUS, en zoekt mij even als eene gladde aal te ontslippen: maar gij hebt uwe zaak veeleer verbrod dan bevorderd, want in plaats van mij te ontsnappen, zijt gij zelf in den strik gevallen.

HERM. Hoe zoo dat?

LYC. Omdat gij eene algemeen bekende en toegestemde zaak, namelijk de deugdelijkheid of ondeugdelijkheid van dezen of genen wijn, vergelijkt met de zoo onzekere en door zeer velen betwiste leerstelsels der Wijsgeeren: zoodat ik u niet kan toestemmen, dat de Wijsgeerte in eenig ander opzigt met den wijnhandel overeenkomt, dan alleen daarin, dat sommige Wijsgeeren hunne leerstelsels, even zoowel als sommige wijnkoopers hunne wijnen voor geld verkoopen, en daartebovên dezelve niet zelden vermengen, vervalschen of met eene bedriegelijke maat uitmeten. Laat ons echter dit door u bijgebragte voorbeeld eens van nabij bezien. Gij zegt, dat de wijn in het vat overal van eene en dezelfde kwaliteit is, en dat men dit terstond uit eenige weinige teugen kan proeven; dit wil ik u gaarne toestemmen. Maar zeg mij eens, handelen de Wijsgeeren, bij voorbeeld uw Professor, dagelijks over een en hetzelfde leerstuk of onderwerp? of, daar er toch in de Wijsbegeerte zoo velerlei leerstukken en onderwerpen voorkomen, handelt hij den eenen dag over dit, en op eenen anderen dag over iets anders? Zoo ja, dan is het niet meer dan billijk, dat gij, even zoo als eertijds ULYSSES in zijne togten en omzwervingen, vele jaren met uwen Professor in het gebied der Wijsbegeerte moet om-

zwer-

zwerven en omdoolen; doch zoo wanneer hij steeds hetzelfde onderwerp behandelt, dan zoude het genoeg zijn, hetzelve eens of twee malen gehoord te hebben.

HERM. En waarom niet?

LYC. Maar hoe kunt gij dan uit het aanhooren van eene les of voorlezing zijn geheele leerstelsel beoordeelen, bijaldien hij elken dag een nieuw leerstuk of onderwerp behandelt. Gij zoudt dus, om bij uwe gelijkenis te blijven, het geheele vat wijn moeten uitdrinken, en loopt alsdan welligt gevaar van dronken te worden. Het komt mij dus voor, dat de Goden de waarheid niet, gelijk eertijds DEMOCRITUS beweerde, in eenen diepen put, maar veeleer beneden op den bodem van een wijnvat verborgen hebben; zoodat gij hetzelve eerst tot aan den droesem toe zult moeten ledig drinken, om eens den nectar der waarheid te kunnen smaken, welke onder dien droesem verborgen ligt, en waarnaar gij reeds zoo langen tijd dorst. Of meent gij misschien, dat gij slechts eenige weinige teugen uit dat geheele vat behoeft te drinken, om in een oogenblik een Alweter en een Wijze te worden; bijna even zoo als de Priesteres van Apollo, zoodra zij slechts eenige teugen uit de heilige bron gedronken had, terstond met eenen Goddelijken geest bezield zijnde, in staat was, om aan de raadplegenden eene God-

Godspraak of een antwoord op hunne vragen mede te deelen. Doch zoodanig is het met de Wijsbegeerte geenszins gelegen; gij zelf immers, die reeds dat vat halverwege hebt ledig gedronken, hebt mij bekend, dat gij nog maar vooraan op den weg der waarheid zijt. Doch laat ons eene andere gelijkenis nemen, en in plaats van wijn, een vat gevuld met allerlei soorten van granen en peulvruchten, bij voorbeeld met eene laag tarwe, vervolgens met erwten, daarna met garst, boonen, linzen, enz. Wanneer, gij uitgegaan zijnde om van dat alles te koopen, de verkooper een hand vol tarwe tot een proefje uit dat vat halende, u dezelve liet bezigtigen en proeven, zoudt gij dan daaruit ook tevens kunnen beoordeelen, of de overige graansoorten en peulvruchten, welke zich in dat vat bevinden, insgelijks elk in hunne soort goed zijn?

HERM. Neen, voorwaar.

LYC. Even zoo min kan men in de Wijsbegeerte uit ééne voorlezing beoordeelen, hoedanig het geheele leerstelsel is, zoodat daartoe meer dan een oppervlakkig onderzoek vereischt wordt. Want wanneer men eene flesch wijn koopende, bevindt, dat dezelve van eene slechte kwaliteit is, dan is men slechts voor twee a drie schellingen bedrogen, maar wanneer men in de keuze van eenig wijsgeerig leerstelsel mistast, dan loopt men

groot gevaar, om, gelijk gij zelf straks hebt aangemerkt, onder het uitvaagsel des menschdoms verloren te gaan. Ten andere, hij die, om een pint wijn te koopen, eerst een geheel vat wilde ledig proeven, zoude zoo doende den wijnkooper groote schade aanbrengen; met de Wijsbegeerte daarentegen is het geheel anders gesteld; want al dronk men daarvan zoo veel men wil, het vat wordt er niet lediger door, noch de Verkooper lijdt eenige schade. Want het omgekeerde heeft hier plaats als bij het vat der Danaïden, hoe meer men er uit schept, hoe meer het water er telkens op nieuw instroomt. Doch ik zal mij van eene andere gelijkenis bedienen, en, zonder daardoor de Wijsbegeerte eenigzins te willen lasteren, dezelve vergelijken bij eenig doodelijk vergif; b. v. bij aconit, dolle kervel of iets dergelijks, hetwelk geenszins gevaarlijk is, wanneer men slechts met den uitersten top van den vinger er een weinigje van proeft; doch zijne volle werking niet kan doen, namelijk, den dood niet kan veroorzaken, zoolang men hetzelve niet in eene groote hoeveelheid gebruikt. En, om dit nu op de Wijsbegeerte toe te passen, gij zoudt dan willen, dat een klein proefje van dezelve, bij voorbeeld, het aanhooren van ééne les of voorlezing van eenig Professor in de Wijsbegeerte toereikende zoude zijn, om u eene volledige kennis van deszelfs bijzonder leerstelsel te verschaffen!

HERM.

HERM. Indien dit zoo is, gelijk gij beweert, LYCINUS, dan zullen wij ten minste nog langer dan honderd jaren moeten leven, en niet weinig moeite en arbeids moeten doorstaan, of wij zullen de Wijsbegeerte geheel en al moeten vaarwel zeggen?

LYC. Dit laatste juist niet, HERMOTIMUS. Doch het is ook niet te verwonderen, indien het waar is, hetgeen gij reeds in den beginne zeidet, dat het leven kort is, maar de kunst een langen tijd vereischt. Maar ik weet niet wat u deert, dat gij zoozeer op mij verstoord zijt, omdat gij niet nog heden voor zonnen-ondergang zoo wijs als CHRYSIPPUS, PLATO of PYTHAGORAS worden kunt.

HERM. Gij fopt mij, LYCINUS, en brengt mij in het naauw, daar ik u toch nimmer eenig leed gedaan heb; misschien zijt gij jaloersch en benijdt mij, dat ik u, die reeds zoo oud zijt, en uzelven zoo lang verwaarloosd hebt, zoo ver vooruit ben.

LYC. Weet gij wat gij doen moest? gij moest mij maar laten praten, en er even zoo weinig naar luisteren, als naar iemand die beuzelde of raaskalde. Ga gij intusschen op uwen begonnen weg voort, en volbreng denzelven gelukkig, volgens de door u gehoorde lessen en leerstellingen van uwen Professor.

HERM. Maar gij dwingt mij immers, en staat mij niet toe om eenige Secte of leerstelsel te mogen kiezen, voor dat ik die allen onderzocht en beproefd heb.

LYC. En gij kunt verzekerd zijn, dat ik nooit anders spreken zal. Maar gij beschuldigt mij ten onregte, dat ik u geweld aandoe, en u beletten wilde, dat een hooger redevermogen u hierin te hulp kome, om u van het geweld van mijne bedenkingen en tegenwerpingen te verlossen. Zie maar toe, dat dit hooger redevermogen u niet nog geweldiger tegenwerpingen make. Doch misschien zult gij hetzelve, zonder er acht op te geven, voorbijgaan, en mij op nieuw beschuldigen.

HERM. Wat zoude hetzelve nog meer kunnen inbrengen? Het zoude mij zeer verwonderen, indien er door hetzelve nog iets ware overgeslagen.

LYC. Hetzelve zoude zeggen, dat het niet genoeg is om alle die leerstellingen een voor een uitvoerig te onderzoeken, ten einde uit die allen het beste te kiezen; maar dat u nog het voornaamste ontbreekt.

HERM. En wat zoude dat dan moeten zijn?

LYC. Dat zal ik u zeggen, mijn kostelijke Vriend! Om zaken van zoo groot gewigt en aanbe-

belang juist te kunnen beoordeelen, behoort, behalven eene groote mate van schranderheid en scherpzinnig vernuft, ook nog een voorafgaand oordeelkundig en geheel onpartijdig onderzoek; want zonder dit kan al dat stukswijze bezien en bekijken ons niet baten. Men moet dus niet weinig tijd en moeite besteden, en dat alles herhaalde malen bezien, onderzoeken en beproeven, en noch den ouderdom, noch het uitwendig voorkomen, noch den naam en beroemdheid van den Leeraar in aanmerking nemen, maar het voorbeeld der Regters van den Areopagus navolgen, welke de aangeklaagden 's nachts in het duister verhoorden en vonnisten, ten einde zij niet op de personen zelve, maar enkel op de door dezelve bijgebragte gronden en redenen zouden letten. En het is enkel op deze wijze, dat gij eens eene goede en veilige keuze in de Wijsbegeerte zult kunnen doen.

HERM. Na dit leven, meent gij? want in dit leven is geen menschen leeftijd lang genoeg, om bij alle die wijsgeerige Secten een voor een rond te gaan, elk derzelve afzonderlijk te beproeven en te onderzoeken, daarna die allen tegen elkanderen te vergelijken, en eindelijk daaruit de beste te kiezen, en zich voortaan bij dezelve te houden. Want gij zegt immers, dat het zonder dit niet mogelijk is, om de waarheid te kunnen vinden?

LYC. Ik ben er zelf verlegen mede, er dit nog te moeten bijvoegen, dat dat alles nog niet toereikende is, vriend HERMOTIMUS, en dat wij ons in onze hoop bedrogen hebben, meenende nu iets zekers en degelijks gevonden te hebben. Zoodat het ons gaat, even als aan sommige visschers, welke, na meermalen hunne netten vruchteloos uitgeworpen te hebben, en eindelijk een zwaren last in dezelve voelende, zich reeds verheugen in de hoop op eene goede vangst, doch na het ophalen hunner netten er niets anders in vinden, dan eenige steenen, of een ouden aarden pot, niet met goudstukken, maar met steenen, zand en klei gevuld.

HERM. Ik begrijp niet, wat gij met uw net wilt, of het zoude moeten zijn, om er mij in te vangen.

LYC. Waarom poogt gij dan niet, om het door zwemmen te ontvlugten; want gij kunt, met hulp der Goden, zoo goed zwemmen als iemand. Ik voor mij, houde het daar voor, dat, wanneer wij bij alle die Secten zullen rondgegaan zijn en elke derzelve beproefd hebben, het alsdan voor ons nog onzeker zal blijven, of wel iemand van hen achter de waarheid gekomen is, en of niet de een zoo onwetend daarvan gebleven is als de ander.

HERM.

HERM. Wat zegt gij daar? zoude niemand van hen dezelve hebben?

LYC. Dat blijft ons nog onzeker. Of dunkt het u volstrekt onmogelijk te zijn, dat zij allen ons, of ten minste zichzelven bedrogen hebben, en dat de waarheid door geen van hen allen gevonden is?

HERM. Hoe zoude dat mogelijk zijn?

LYC. Dat zal ik u uitleggen. Stel eens, dat iemand twintig boonen in zijne gesloten hand verborgen houdende, aan tien personen opgaf, om dit juist getal te raden, en dat de een van hen vijf, de ander zeven, een derde tien, een vierde dertien, enz. raadde; dan zoude het ligt kunnen gebeuren, dat een van hen het ware getal raadde.

HERM. Ja, voorwaar.

LYC. Maar zoude het niet even zoo mogelijk zijn, dat niemand van hen het ware getal geraden hadde?

HERM. Dat kan ik niet ontkennen.

LYC. Even zoo zoeken alle Wijsgeeren naar de gelukzaligheid; de een raadt, dat dezelve bestaat in het vermaak en de wellust, een ander in het genot van het zedelijk goede, schoone en

edele, een derde in iets anders. Het is dus wel mogelijk, dat dezelve in een van die opgenoemde dingen bestaat; maar het is ook niet onmogelijk, dat dezelve nog iets geheel anders is. — Doch mij dunkt, wij haasten ons te veel, om aan het einde te komen, voor dat wij een goed begin gevonden hebben. Want het komt mij voor, dat wij vooraf met zekerheid moeten weten, dat de waarheid bij een dier Wijsgeeren bekend is, en dan eerst onderzoeken, wie van hen die gelukkige is, en aan wien wij dus ons vertrouwen kunnen schenken.

HERM. Gij wilt dus met dit alles zooveel zeggen, dat, al gingen wij ook bij alle Secten van Wijsgeeren rond, wij alsdan echter de Waarheid nog niet zouden kunnen vinden.

LYC. Vraag dit mij niet, lieve vriend, maar vraag veeleer uw hooger redevermogen, en misschien zal hetzelve u antwoorden: Neen, zoo lang het onzeker blijft, of de Waarheid wel door een van hen gevonden is.

HERM. Maar volgt nu uit dat alles niet, dat wij zullen moeten ophouden met verder te onderzoeken en te filosoferen; en dat wij ons zullen moeten getroosten, om voortaan, even als lieden uit het gepeupel, in onkunde en onwetendheid ons leven te slijten? Want gij noemt

zoo-

zoo vele zwarigheden op, en maakt zoo vele voorwaarden, dat het voor een sterveling onmogelijk is, om gedurende dit leven ooit tot de kennis der Waarheid te geraken. Ja eindelijk beweert gij nog daarenboven, dat het nog onzeker is, of dezelve wel ooit door eenig Wijsgeer is gevonden.

LYC. Maar zoudt gij er dan wel een eed op durven doen, dat dezelve in de daad door iemand hunner gevonden is?

HERM. Neen, daarop zoude ik juist niet durven zweren.

LYC. En echter heb ik uit inschikkelijkheid nog veel over het hoofd gezien, hetgeen insgelijks een scherp onderzoek vereischen zoude.

HERM. Wat dan?

LYC. Hebt gij niet dikwijls van Stoïcijnsche, of Epicurische, of Platonische Wijsgeeren hooren zeggen, dat er verscheiden onder hen gevonden worden, welke het leerstelsel, hetwelk zij toegedaan heeten, zelve niet ten volle verstaan, en echter voor het overige brave en geloofwaardige lieden zijn?

HERM. Dat is zoo.

LYC. Om nu naauwkeurig de deskundigen onder hen van de overigen te kunnen onder-

scheiden, dunkt dit u niet eene moeijelijke zaak te zijn?

HERM. Gewisselijk ja.

LYC. Indien gij dus een' van de beste onder de Stoïcijnsche Wijsgeeren vinden wilt, moet gij, zoo al niet bij allen, dan ten minste bij de meesten hunner rondgaan, en onderzoek doen, ten einde uit hen den besten tot leermeester voor u uit te kiezen, mits gij u reeds te voren in die dingen geoefend en uw beoordeelingsvermogen genoeg gescherpt hebt, om u niet te laten misleiden, en eenen slechten leermeester in plaats van den besten te kiezen. Overweeg zelve nu eens, hoeveel tijds daartoe vereischt wordt, hetgeen ik met opzet voorbijga, om u niet op nieuw op mij verstoord te maken; ofschoon dit een van de grootste en noodwendigste vereischten is in het onderzoek van die onzekere en twijfelachtige leerstellingen. Uwe eenigste vaste en onwankelbare hoop, om eens de waarheid te zullen vinden, moet dus hierin bestaan, dat gij het beoordeelingsvermogen bezit, om, even als de geldwisselaars, de echte muntspeciën van de valsche, alzoo het ware van het valsche te kunnen onderscheiden. En niet eer, voor dat gij dat beoordeelingsvermogen en die kunst bezit, moogt gij u op weg begeven om de waarheid te zoeken en te toetsen; want anderzins zult gij gevaar loopen,

pen, om u door den eersten den besten bedrieger bij den neus te laten leiden, en als een schaap dien weg te volgen, langs welken hij u met zijne staf heen drijft, of even als een droppel wijn, welke uit het glas op de tafel gestort is, de beweging van den vinger volgt, om deze of gene figuur op de tafel af te beelden; of even gelijk eene riethalm, aan den oever van eene rivier staande, op het minste windje, nu ginds dan herwaarts bewogen wordt. Bijaldien gij nu een leeraar kondet vinden, die zelf de kunst verstond om in twijfelachtige en onzekere dingen te kunnen beslissen en de waarheid klaarblijkelijk aan te toonen, en tevens u die kunst wilde mededeelen, dan zoudt gij voortaan van alle verdere moeite en zorg ontheven zijn; want dan zoude u terstond duidelijk in het oog vallen, wat waar, en wat het beste zij; en gij zoudt in de Wijsbegeerte eens en vooral eene wisse en veilige keuze kunnen doen, en door hulp van dezelve in het bezit geraken van die zoo zeer gewenschte gelukzaligheid, benevens van alle de daarmede verbondene goederen.

HERM. Hetgeen gij mij daar zegt, LYCINUS, is vrij wat aangenamer voor mij om te hooren; en geeft mij een weinig hoop. Wij moeten dus eerst en vooral zoodanig een man pogen te vinden, welke ons den geest van beoordeeling en on-

onderscheiding kan mededeelen; en, hetgeen het voornaamste is, welke ons leeren kan, om dat alles klaarblijkelijk te kunnen bewijzen; zoo doende, zullen wij voortaan zoo veel moeite en onderzoek niet behoeven aan te wenden. En ik ben u van nu af reeds grooten dank verschuldigd, dat gij dezen korten en besten weg gevonden en mij aangewezen hebt.

LYC. Gij hebt mij nog voor niets te danken, mijn lieve vriend; want ik heb nog niets gevonden noch u aangewezen, hetgeen u nader bij uw gehoopte doel brengt. Integendeel, wij zijn er nog verder af dan te voren, en wij hebben, volgens het spreekwoord, wel veel gewroet en overhoop gehaald, doch wij zijn met dat alles nog weinig gevorderd.

HERM. Wat meent gij daar mede? Het komt mij voor, als of gij weer met iets bedroevends voor den dag zult komen, om mij op nieuw alle hoop te benemen.

LYC. Omdat, vriendlief! al vonden wij zoodanig eenen man, welke zich daarvoor uitgaf, alle die vereischten te bezitten, en beloofde, ons dezelve te zullen mededeelen, dan moeten wij hem niet zoo maar terstond op zijn woord gelooven, maar wij moeten eenen tweeden zoeken en raadplegen, welke in staat is, om den eersten

te

te beoordeelen; doch op welken grond zullen wij aan dezen tweeden man geloof slaan? Wij moeten dus naar eenen derden man zoeken, welke in staat is om dezen tweeden man te beoordeelen; en zoo in het oneindige; want bij wien toch zullen wij bij voorkeur stilstaan. Dewijl men bevonden heeft, dat de klaarblijkelijkste stellingen, die men heeft uitgedacht, nog betwist worden, en dus geene volle zekerheid hebben; want de meeste van dezelve worden ons opgedrongen om aan te nemen op gronden, welke nog door velen betwist worden. Andere leerstellingen, welke op zichzelve klaarblijkelijk genoeg zijn, verbindt men met verwarde en duistere stellingen, en beweert dan, dat deze aldus zamengestelde begrippen even klaarblijkelijk zijn. Even als of iemand daaruit wilde bewijzen, dat er noodwendig Goden moesten zijn, dewijl er immers altaren gevonden worden ter eere der Goden opgerigt. Zoo dat wij, ik weet zelf niet hoe, na langen tijd als in een cirkel rondgedwaald te hebben, eindelijk tot ons eerste punt terug gekomen, en in onze vorige twijfeling en onzekerheid geraakt zijn.

HERM. Wat plaagt gij mij vreesselijk, LYCINUS, daar gij mij een schat belovende slechts doove kolen laat vinden; zoodat ik begin in te zien, dat ik in het nasporen der waarheid zoo vele jaren en zoo veel moeite en arbeids vruchteloos te koste gelegd heb.

LYC.

LYC. Gij zult minder verstoord op mij zijn, vriend HERMOTIMUS, wanneer gij bedenkt, dat gij niet de eenigste bedrogene zijt in dit geval, maar dat gij gelijk staat met alle de overige zoogenaamde Wijsgeeren; welke, zoo als het spreekwoord zegt, lang en hevig over de schaduw van den ezel (*i*) getwist en gestreden hebben. Gij-zelve immers moet bekennen, dat het in 's menschen kortstondigen leeftijd onmogelijk is, om bij alle die Secten van Wijsgeeren rond te gaan, en derzelver leerstelsels een voor een grondig te onderzoeken en te beproeven. Het zoude dus even zoo dwaas zijn, deswegens mistroostig te worden, als zich te beklagen en te schreijen, omdat men niet naar den hemel kan klimmen, of dat men niet op den bodem der zee van Sicilië naar Cyprus kan wandelen, — of dat men niet op éénen dag door de lucht uit Griekenland naar Indiën kan vliegen. En vraagt men naar de oorzaak van deze mistroostigheid, dan zal het welligt hierop neerkomen, dat men wel eens gedroomd, of de hemel weet hoe, zich ingebeeld heeft, dat men door de lucht kon vliegen, of op den bodem der zee voortwandelen, zonder vooraf te bedenken, of men niet naar onmogelijke dingen streefde, welke boven het bereik der menschelijke natuur zijn. En daar nu het gezond verstand u heeft wakker gemaakt uit alle uwe hersenschimmige droombeelden, zijt gij verstoord

op

op hetzelve, zoodra gij uwe oogen geopend hebt, en uit uwen vermakelijken droom zijt wakker gemaakt. Ja, het gaat u even als hun, welke zich in allerlei gelukzaligheidsdroomen verlustende, en zich heerlijke luchtkasteelen bouwende, zich verbeelden, dat zij een grooten schat gevonden hebben, of dat zij tot den rang van Koning verheven zijn, ja, ik weet al niet wat meer, (welke de Godin der droomen en der verbeelding zoo gulhartig verleent; al wenschte iemand ook vleugelen te hebben, om door de lucht te kunnen vliegen, of zoo groot als de Colossus van Rhodus te worden, of geheele bergen van goud te bezitten), en wanneer dan de dienstbode in de kamer komt geld vragen om brood te koopen, of hun boodschapt, dat er iemand aan de voordeur staat te wachten, welke hen om de achterstallige en reeds lang verschenen huishuur komt manen, dan zijn zij op dien armen drommel zoo verstoord, als of deze hun al die gelukzaligheid werkelijk ontrooid had, zoodat zij hem uit toornigheid wel zouden willen afrossen. Edoch, gij, mijn lieve vriend, moet deswegens zoo zeer niet op mij verstoord zijn, omdat ik, als uw vriend, niet langer konde aanzien noch toelaten, dat gij uw geheele leven in hersenschimmige en hopelooze wenschen bleeft voortdroomen, maar dat ik u uit uwen zoeten doch ijdelen droom heb wakker gemaakt, en u aanmane, om u voortaan op

nood-

noodwendiger dingen toe te leggen, welke u in het vervolg van uw leven kunnen te pas komen. Want hetgeen waarmede gij u tot nu toe hebt bezig gehouden en afgesloofd, heeft niets meer waarde of wezenlijkheid dan de verdichtselen aangaande de Centauren, de Chimaeren, de Gorgonen en meer andere uitvindingen van dichters, schilders, beeldhouwers, of wel van droomenden, welke nimmer eenig werkelijk bestaan gehad hebben: ofschoon de groote menigte des volks daaraan geloof hecht, en van begeerte brandt om dezelve te zien of er van te hooren vertellen, enkel omdat ze vreemd en wonderbaar zijn. Wanneer gij eens door den eenen of anderen leugendichter hadt hooren verhalen, dat er bij voorbeeld ergens een vrouwspersoon gevonden werd van eene zoo uitstekende, ja hemelsche schoonheid, dat zij zelfs de Gratiën of Venus overtrof; zoudt gij dan, zonder eerst te onderzoeken of hij de waarheid sprak, enkel op hooren zeggen, op die dame verlieven, even gelijk men verhaalt, dat MEDEA op JASON, welken zij in een droom gezien had, is verliefd geworden? — Hetgeen, mijns bedunkens, u en alle de overigen, welke, even gelijk gij, enkel op een hersenbeeld verlieven, voornamelijk in den strik doet vallen, is dit, dat gij aan de vertelling van de uitmuntende schoonheid dier dame, zonder eenig voorafgaand onderzoek terstond geloof slaat: want dit eens als

waar

waar aangenomen zijnde, volgt al het overige gemakkelijk. En om dit door een ander voorbeeld nog duidelijker op te helderen, stel, dat iemand u verhaalde, dat er eertijds een man bestaan had met drie hoofden en zes armen, en gij dit eerste artikel op goed geloof aannaamt; dan zoudt gij al heigeen verder noodwendig daaruit volgt niet meer kunnen betwisten, maar ook moeten aannemen: namelijk dat die man zes oogen, zes ooren en dertig vingers had, dat hij te gelijker tijd met drie monden heeft kunnen spreken en eten; en dat hij in den oorlog dienende, aan zijne zes armen en handen zesderlei verschillende wapenen konde voeren; namelijk aan zijne drie linker-armen drieërlei verschillende soorten van schilden, en in zijne drie regter-handen drieërlei verschillende wapenen, in zijne eene hand een bijl, in de andere eene spies, en in de derde een zwaard. Of, wanneer iemand bewerende, dat tweemaal twee gelijk aan negen is, gij hem dit zonder tegenspreken toestond; dan waart gij immers ook genoodzaakt, om hem toe te staan dat viermaal vijf gelijk is aan achttien, zesmaal vijf gelijk aan zeven en twintig. En zoo vervolgens, dewijl dit alles uit het eerste toegestaan artikel noodwendig volgt — (*k*).

Aldus staat gij in de Wijsbegeerte de eerste grondstellingen van eenige Secte toe, neemt dezelve als waar en bewezen aan, en wanneer gij

nu genoodzaakt zijt, om alle de gevolgtrekkingen, welke daaruit afgeleid worden, toe te stemmen, dan houdt gij deze juistheid van gevolgtrekking voor een blijk van waarheid zelve. Op deze wijze sterven velen van uw soort midden in hunne zoete hoop, voor dat zij ooit tot de waarheid gekomen zijn, en zonder in te zien, dat zij door hunne Leermeesters misleid zijn geworden. Doch anderen, wanneer zij bemerken dat zij in hunne hoop bedrogen zijn, schamen zich om, daar zij reeds zoo oud geworden zijn, nu nog terug te keeren, en te bekennen, dat zij zich zoo lang met kinderspel hebben opgehouden, en zulks niet eerder hebben ingezien: zoodat zij uit eene verkeerde schaamte bij die Secte blijven, dezelve uit al hunne magt aanprijzen, en zoo veel zij maar kunnen tot dezelve aansporen, ten einde zij zich daarmede zouden kunnen troosten, dat zij niet de eenigste bedrogenen zijn, maar dat er ook vele anderen in hetzelfde lot met hen deelen. Ook houden zij dit in het oog, dat, wanneer zij openhartig de waarheid bekenden, zij voortaan niet langer zoo eerwaardig en geëerd zouden zijn, noch boven anderen in beroemdheid uitsteken, maar met de groote menigte zouden gelijk gesteld worden. Doch men zal zeer weinigen vinden, welke moeds genoeg hebben, om te bekennen, dat zij zelve bedrogen zijn, en om anderen dien weg af te raden. Bijaldien gij dus bij geluk zoo-

da-

danig een man somtijds ontmoette, dan moogt gij hem gerustelijk een waarheidsvriend, een nuttig en regtvaardig man, ja een Wijsgeer noemen: aan zoodanig eenen toch zoude ik dien naam niet weigeren; doch de overigen zien, of het ware van de zaak niet in, of, zoo wanneer zij dezelve al eens mogten inzien, houden zij dit zorgvuldig verborgen, deels uit vreesachtigheid, deels uit schaamte, en om voortaan hunne eer en achting te behouden. Doch laat ons al hetgeen ik tot hiertoe gezegd heb aan eene zijde stellen en in vergetelheid dompelen. Laat ons voor een oogenblik onderstellen, dat het Stoïcijnsche leerstelsel het eenigste ware zij onder alle de overige Secten, en vervolgens onderzoeken, of hetzelve bereikbaar en op zichzelve mogelijk is, dan of alle diegenen, welke hetzelve nastreven, zich vruchteloos afsloven. Ik hoor hen wel wonder veel opgeven van die gelukzaligheid en heerlijkheid, welke men geniet zoodra men eerst den top van dien berg bereikt heeft, en dat men alsdan in het volle bezit en ruime genot is van al hetgeen onder de waarachtige en wezenlijke goederen verdient gerekend te worden; maar gij-zelf zult mij nu best kunnen zeggen, of gij wel ooit onder de Stoïcijnsche Wijsgeeren zoodanig eenen hebt aangetroffen, die den top van dien berg bereikt heeft, zoodat hij voortaan, noch door droefgeestigheid, noch door toorn, noch door wellust,

 noch

noch door geldgierigheid, noch door nijd en afgunst werd aangedaan; kortom, welke boven alle menschelijke hartstogten en begeerlijkheden verheven was, en uit dien hoofde den hoogsten trap van gelukzaligheid, als het welverdiende loon van zulk eene voltooide deugd, bereikt heeft. Want al bezat hij ook nog zoo vele deugden, wanneer hem slechts eene eenige deugd ontbrak, dan was hij niet volmaakt deugdzaam, en kan alsdan geene aanspraak maken op de hoogste gelukzaligheid.

HERM. Ik kan niet zeggen, dat ik ooit zoodanig een man heb aangetroffen.

LYC. Dat is openhartig en naar waarheid door u gesproken, HERMOTIMUS. Maar welk een doel stelt gij u dan voor bij het bestuderen der Wijsbegeerte, daar gij ziet, dat noch uw Professor, noch deszelfs Leermeester, noch de Leermeester van dezen, ja, al wildet gij tot in het tiende geslacht van Leeraars terug klimmen, dat geen van die allen, zeg ik, het ooit zoo ver heeft kunnen brengen, om een volmaakte Wijze, en derhalve ook niet, om die hoogste gelukzaligheid deelachtig te worden. Ook zoudt gij niet met regt hiertegen kunnen inbrengen, dat het u genoeg is wanneer gij die gelukzaligheid slechts naderbij gekomen zijt, daar dit naderbij u toch niets kan baten, even zoo min als hem, die digt bij de poort staat van een paleis,

leis, waarin een prachtige en lekkere maaltijd gehouden wordt; daar hij er toch even zoo weinig genot van heeft als een ander, welke verre van daar staat: ja de eerste gevoelt er nog meer verdriet van, omdat hij nog meer van nabij de lekkere spijzen en dranken ziet en ruikt, welke hij ontbeeren moet. Om dus slechts een weinigje nader bij die, door u verlangde gelukzaligheid te komen, hebt gij u reeds zoo zeer afgesloofd, en de beste jaren van uw leven, in treurigheid, moeite, zorgen en nachtblokken doorgebragt, en zijt, gelijk gij straks zeidet, voornemens om er nog ten minste twintig jaren aan op te offeren, ten einde misschien in uw tachtigste jaar (indien slechts iemand u borg kan staan dat gij nog tot zoo lang leven zult) tot diegenen te behooren, welke die gelukzaligheid nog *niet* bereikt hebben; — tenzij gij u misschien verbeeldt, dat gij alleen het voorregt zult hebben om te bereiken, hetgeen zoo vele brave en schrandere mannen te vergeefs hebben pogen te verkrijgen. Doch gesteld al eens, dat gij die gelukzaligheid ten volle bereiken mogtet, dan zie ik nog niet in, vooreerst, hoe dezelve tegen alle de door u aangewende moeite en arbeid kan opwegen; ten anderen, kunt gij er slechts een zeer korten tijd genot van hebben, dewijl gij alsdan reeds een stokoud man zult zijn, die, zoo als het spreekwoord zegt, reeds met het eene been in het graf gaat;

tenzij gij, mijn edele vriend, u-zelven misschien oefent en voorbereidt tot een volgend leven, en dus hier eerst leeren wilt, hoe gij aldaar behoort te leven. Doch dit dunkt mij bijna even zoo dwaas te zijn, als of iemand zich door een strenge leefregel en door vasten wilde toebereiden om op eenen vooruitgezienen lekkeren maaltijd des te smakelijker te eten, doch intusschen, voor dat die dag gekomen was, van honger stierf (*l*). Maar hebt gij daarenboven wel overdacht, dat de deugd niet in fraaije bespiegelingen en redeneringen bestaat, maar veeleer in regtvaardig, wijs en kloekmoedig te handelen. Gij daarentegen (en hiermede bedoel ik de beroemdste kampioenen van uwe Secte) de uitoefening van dat alles ter zijde stellende, legt u enkel toe op, en brengt het grootste gedeelte van uw leven door met ellendige twistvragen, lang uitgerekte sluitredenen, spitsvinnige drogredenen en beuzelachtige haarkloverijen. En hij, die daarin de baas is, wordt bij ulieden voor een eerste baas, ja voor een groot man gehouden. En het is hierin, meen ik, dat gij uwen hoogbejaarden Professor zoo zeer bewondert, omdat hij zoo afgerigt is om zijne tegenpartij in het redetwisten, door strikvragen, drogredenen en allerlei dialectische en sophistische kunstgrepen in het naauw te brengen; en zoo doende laat gij, als onnoozele kinderen, de vruchten zelve varen, en houdt u enkel be-

bezig met aan den schors van den boom te knabbelen, en elkanderen met de bladeren om de ooren te werpen. Is het wel iets anders, vriend HERMOTIMUS, waarmede gij Heeren Wijsgeeren u van den morgen tot den avond bezig houdt?

HERM. Ik moet bekennen, dat dit zoo is, als gij zegt.

LYC. Zoude men u niet met regt kunnen uitlagchen, omdat gij, even als de hond in de fabel, het ligchaam latende varen, naar deszelfs schaduw grijpt; of, in plaats van den slang zelven te vangen, u met deszelfs afgestroopte huid vermaakt? Of doet gij niet even zoo vruchteloozen arbeid, als iemand, die zich afsloofde om water in een mortier fijn te stampen, zonder vooraf te bedenken, dat, al stampte hij zich ook zijne armen lam, hij van dat water nimmer iets anders dan water zal kunnen maken? Doch, antwoord mij eens openhartig, of gij, *behalven in de vaardigheid van redetwisten en dialectische kunstgrepen*, in al het overige aan uwen Professor wel zoudt willen gelijk zijn; namelijk, even zoo onderhevig aan toorn, even zoo genegen tot spitsvindigheden en haarkloverijen, even zoo twistziek, gierig en inhalig, en zoo zeer overgegeven aan de wellust en overdaad; ofschoon dit alles bij velen niet zoo bekend is? Gij zwijgt (*m*), en schijnt mij hierop niets te kunnen antwoorden. Wel nu,

luister dan, HERMOTIMUS, ik zal u vertellen hetgeen ik onlangs aangaande een hoogbejaarden Professor in de Wijsbegeerte heb hooren verhalen, welke een grooten toeloop van leerlingen heeft. Deze, van een zijner leerlingen het verschenen kollegiegeld eischende, was zeer vergramd, omdat het reeds 16 dagen over den bepaalden termijn was. De oom van dien jongeling, zijnde een ongeletterd en onbeschaafd man, was daarbij juist tegenwoordig, en zeide: « Eilieve, mijn verwonderingswaardig geleerde Heer, houdt op u te beklagen, als of gij de grootste schade lijdt, omdat wij het leergeld nog niet betaald hebben voor die woordenkramerij, en al dat onverstaanbaar tuig, welke gij aan mijnen neef geleverd hebt. Want door al hetgeen gij ons daarvan verkocht hebt, zijt gij inderdaad niets verarmd, en hebt even zoo veel van al dat tuig overgehouden, als gij te voren bezat. Intusschen moet ik u zeggen, dat mijn neef in alle die opzigten, waarin ik hem aan uw onderwijs en leiding toebetrouwde, geen hair beter geworden is. Zoo heeft hij, bij voorbeeld, onlangs de dochter van mijnen buurman ECHEKRATES verleid en onteerd, zoodat hij gewisselijk wegens verkrachting zoude aangeklaagd en veroordeeld zijn, zoo ik die zaak niet voor een talent (*n*) met mijn buurman ECHEKRATES, die een behoeftig man is, hadde afgemaakt. Ook is het nog niet lang geleden, dat hij aan zijne moeder

een klap gegeven heeft, omdat deze hem betrapte, toen hij een kruik wijn, welke hij uit den kelder gestolen had, heimelijk onder zijn mantel wegdroeg, om dezelve in een drinkgelag met zijne makkers voor zijne part toe te brengen. En wat zijne oploopendheid, toornigheid, onbeschaamdheid, roekeloosheid en afgerigtheid op leugens betreft, daarin is hij sedert een jaar aanmerkelijk verergerd; zoodat ik wel wenschte, dat hij in dit alles door u verbeterd geworden ware, veel liever; dan dat hij allerlei nutteloos en onverstaanbaar tuig van u geleerd hadde, waarover hij ons dagelijks gedurende den maaltijd het hoofd warm praat. Bij voorbeeld, van een krokodil (*o*), welke, een kind geroofd hebbende, beloofde, hetzelve aan den vader te zullen teruggeven, bijaldien deze een, ik weet zelf niet welk, opgegeven raadsel of dialektische strikvraag zoude oplossen. Somtijds weet hij, ik weet niet door welke kunstige en ingewikkelde drogredenen, mij en zijne moeder te bewijzen, dat wij hoornen hebben (*p*). Wij lagchen er dan over, en wel inzonderheid, wanneer hij, met de vingers zijne ooren toestoppende, waarschijnlijk om door niets te kunnen afgeleid worden, bij zichzelven prevelt van *Heksen*, *Schesen*, *Katalepsen* (*q*), en soortgelijke wonderbare kunsttermen der Stoïcijnsche Dialectiek (of, kunst van redetwisten). Ook hooren wij hem wel eens beweren, dat God niet

 en-

enkel in den hemel is, maar overal, in hout, in steen, in dieren, ja zelfs in de verachtelijkste dingen. Zijne moeder hem eens vragende, of hij raaskalde, antwoordde hij haar met eenen spottenden lach: « wacht maar, wanneer ik dat alles, hetgeen gij voor raaskallen houdt, omdat het verre boven uwe bevatting gaat, eens grondig versta, dan zal niets mij verder beletten, om alleen schatrijk, en zoo magtig als een Koning te zijn, en op alle de overigen als op verachtelijke slaven en uitvaagsels neder te zien. » — Luister nu eens, bid ik u, vriend HERMOTIMUS, hoedanig het antwoord was van dien hoogbejaarden en hooggeleerden Professor in de Wijsbegeerte: « Maar meent gij dan niet, goede vriend, dat uw neef zonder mijne lessen en verkeering genoten te hebben, niet nog veel erger zoude geworden, ja, welligt in de handen van den Scherpregter zoude geraakt zijn. De studie der Wijsbegeerte en de schaamte om den naam en gewaad van Wijsgeer, hetwelk hij draagt, niet te onteeren, heeft hem ten minste nog eenig gebit in den mond gelegd, waardoor hij eenigzins ingetogener en dragelijker geworden is, dan hij zonder dat zoude geweest zijn. Derhalve kan ik met regt mijn verdiende leergeld van uwen neef eischen, al is het niet, omdat hij door mij is verbeterd geworden, dan echter, omdat hij uit achting voor de Wijsbegeerte, zich van deze of gene slechte daad ont-

hou-

benden heeft. Om dezelfde reden, als moeders hunne kleine kinderen naar de school zenden, niet zoozeer omdat zij daar iets goeds leeren, als wel, omdat zij, zoo lang zij daar zijn, ten minste geen kwaad doen. Ik meen mijnen pligt omtrent hem voor het overige in alles vervuld te hebben; breng slechts morgen iemand, wien gij wilt, mede, die kundig is in de leerstellingen van onze Secte, en gij zult zelf hooren, hoe knap hij is in het voorstellen van strikvragen, en in het geven van gepaste antwoorden, wat hij al geleerd, en hoe vele boeken hij reeds doorgelezen heeft over de *axiomata*, over de *syllogismi*, over de *katalepsen*, over de pligten, en over meer andere onderwerpen. Bijaldien hij zijne moeder geslagen, of maagden verleid en onteerd heeft, wat gaat dat mij aan; gij hadt mij immers niet tot zijn Gouverneur aangenomen.» Zoodanig dacht en sprak die oude Professor over de Wijsbegeerte. Durft gij zelf nu bekennen, dat het genoeg is, dat wij ons enkel daarom op de Wijsbegeerte toeleggen, om intusschen niets ergers te bedrijven. Of hadden wij ons in den beginne niet een veel edeler doel voorgesteld met ons op de Wijsbegeerte toe te leggen, dan enkel om in een sierlijker kleeding en costuum dan iemand uit den gemeenen hoop daar heen te stappen. — Waarom antwoordt gij mij niet hierop?

HERM.

HERM. Wat kan ik u hierop antwoorden, dan dat ik bijna in tranen moet uitbarsten, zoo zeer heeft mij het door u naar waarheid gezegde getroffen. Hoe veel tijds niet alleen, maar daarenboven hoe vele kosten, moeite en arbeids heb ik ellendige vruchteloos verspild! doch nu, als uit eene roes of bedwelming weder tot mij zelven gekomen zijnde, zie ik duidelijk in, welke hersenschimmen en luchtkasteelen ik nagejaagd, en hoe dwaasselijk ik mij deswegens afgesloofd heb.

LYC. Wat kan u nu toch al uw weenen baten, mijn lieve vriend! herinnert gij u niet die geestige fabel van Aesopus? Een zeker man zich aan den oever van eene rivier nedergezet hebbende, om de voorbijstroomende golven te tellen, werd bedroefd en begon te weenen, omdat hij zich misteld had. Een vos, daar bij staande, zeide tegen hem: waarom bedroeft gij u vruchteloos, over de reeds voorbij zijnde golven, laat die varen, en begin maar weer met nieuwen moed van voren af aan te tellen. Doe gij ook zoo, HERMOTIMUS, kwel u dus niet vruchteloos over hetgeen eens voorbij is; verander van levensplan, en leef voortaan niet langer afgezonderd en enkel voor u-zelven, maar maak u ook nuttig voor de menschelijke maatschappij; houdt u dus niet langer op met allerlei wonderbare luilekkerlands wenschen te koesteren, en ijdele luchtkasteelen te bou-

bouwen; maar bijaldien gij wijs wilt doen, schaam u dan niet, om, ofschoon reeds een bejaard man zijnde, van uwen vorigen levensweg terug te keeren en eenen nieuwen en beteren weg in te slaan. Denk niet, mijn vriend, dat al hetgeen ik u tot hiertoe gezegd heb, bij mij uit eene bijzondere vooringenomenheid en haat tegen de Stoïcijnsche Wijsbegeerte ontstaan is. Neen, dit alles geldt ook meer of min van alle de overige Secten van Wijsgeeren; doch dat mijne redenering meer bepaaldelijk tegen de Stoïcijnsche Wijsbegeerte ingerigt was, de reden hiervan is, omdat gij met die Secte zoo bij uitstek ingenomen waart.

HERM. Gij spreekt de waarheid. Ik ga van dit oogenblik af aan mijne lange en ruwe baard afscheeren, mijn Wijsgeers-kleeding en costuum met eenen purperen mantel verwisselen, en in plaats van mijne vorige treurige levenswijze voortaan een vrijer en vrolijker leven leiden, zoodat elk een zal kunnen zien, dat ik met al dat Wijsgeerige tuig niets meer te doen wil hebben. En ach! of ik een duchtig braakmiddel konde vinden, ten einde mij van al dat tuig, hetwelk ik bij mijn ouden Professor gehoord en geleerd heb, in eens te kunnen ontlasten! Ja, ik zoude, even als van CHRYSIPPUS verhaald wordt, dat hij, om zijn geheugen te versterken, eene goede portie nies-

wor-

den, waarnaar de Grieken gewoon waren hunne jaartelling of tijdrekening te regelen.

Bl. 139. (*d*) Het schijnt bij de Grieken in die tijden gebruikelijk geweest te zijn, dat, wanneer men ergens ter maaltijd genoodigd was, elke gast die stukken vleesch, gebak, enz., welke hem voor zijne portie toegediend waren, doch door hem op dien tijd niet opgegeten werden, aan eenen slaaf of bediende, welke gedurende den maaltijd met eene korf of mande achter hem bleef staan, overgaf, ten einde dezelve in zijne korf of mande te pakken, en mede naar huis te nemen; wel te verstaan, niet voor zichzelven, maar — voor zijnen Heer en Meester.

Bl. 139. (*e*) Wie merkt hier niet op de fijne spotternij, waarmede LUCIANUS hier het karakter van HERMOTIMUS aan den dag legt. HERMOTIMUS, in plaats van billijk geërgerd te worden door het zoo schandelijk gedrag van zijnen Professor, Leidsman en Wegwijzer, hetwelk zoo zeer afsteekt bij zijne hoogdravende Stoïcijnsche leeringen en voorschriften, bekreunt zich om dat alles niet in het minste, maar vraagt met veel nieuwsgierigheid en belangstelling, wie toch van hun beiden de overwinning op den anderen behaald heeft? — niet in eenen braven en deugdzamen handel en wandel; neen, maar in het redetwisten, haarkloven en — elkanderen met bekers om de ooren te smijten.

Bl. 159. (*f*) *Ilias B.* XXIII *vs.* 865.

Bl 177. (*g*) Bijaldien LYCINUS (of liever LUCIANUS zelf, wiens representant LYCINUS hier is), geen aartstwijfelaar en overdreven spitsvondig haarklover (*ein Erzgrübler*, gelijk WIELAND elders dit slag van lieden noemt) geweest ware, en daardoor zichzel-

ven

ven in het licht gestaan en belemmerd hadde; want:

Die Herren dieser art blent oft zu vieles licht;
Sie sehn den Walt vor lauter Bäumen nicht.

C. M. WIELAND, *Musarion.*

dat is: lieden van dit slag worden ligtelijk door al te veel licht verblind of verbijsterd, zoodat zij van wege de boomen het woud zelve niet kunnen zien.

Bijaldien dus dit, — en dat, — en dat, LUCIANUS niet in den weg gestaan hadde, dan zoude hij in de leer van Jezus en deszelfs echte Apostelen, de beste en veiligste leidraad, compas, sleutel of hulpmiddel hebben kunnen vinden, om zich uit zijn doolhof van twijfelingen en grubelarijen te redden; daar toch in de helft van de tweede eeuw, toen LUCIANUS geschreven en gebloeid heeft, de leer van het Christendom reeds genoeg gepredikt en verspreid geworden was, om tot de kennis van LUCIANUS te hebben kunnen komen, bijaldien het aan hem zelven niet gehaperd hadde, en het hem ernstig te doen geweest ware, om tot kennis der waarheid te *willen* komen!

Men kan op deze verhandeling van LUCIANUS zeer juist toepassen het fraaije en tevens naar waarheid (want zonder dit laatste toch doet al dat fraaije weinig af) gezegde van den bij mij hooggeschatten J. H. JUNG (zich noemende H. STILLING), aangaande de Kantiaansch-Critische Wijsbegeerte: « het Werk van den Heer J. KANT, « getiteld: *De Critiek der reinen Vernunft*, kan men « beschouwen als eene doorgaande Commentarius op de « woorden van den Apostel PAULUS (1 Cor. 2 vs. 14), « welke ik dus omschrijve: de bloote natuurmensch, of « de enkel dierlijk-zinnelijke mensch (ἄνθρωπος ψύχικος) « begrijpt noch verstaat niets van bovenzinnelijke waar- « heden, dewijl dezelve te ver boven zijne spheer liggen. »

In deze verhandeling van LUCIANUS, als ook onder meer anderen in het bijzonder de Verhandeling van CICERO, *de Natura Deorum*, zijn bijzonder geschikt om elken zelfdenker en onbevooroordeelden waarheidzoeker (welke onder honderden, die zulks niet alleen voorgeven, maar zich werkelijk inbeelden te zijn, naauwelijks drie gevonden worden) ten volle te overtuigen, dat, om, in soortgelijke bovenzinnelijke waarheid, tot waarheid en genoegzame zekerheid te komen, eene Goddelijke Openbaring voor ons menschen, aardbewoners, Adamskinderen, niet alleen nuttig en wenschelijk, maar volstrekt onontbeerlijk is.

Bl. 179. (*h*) Men zal zich misschien verwonderen, van waar LYCINUS hier *tien* notabele en op dien tijd aanwezige Wijsgeerige Secten zoude kunnen te voorschijn brengen, daar LUCIANUS zelve, in zijnen *Eunuchus*, slechts vier groote en gepatenteerde Secten opnoemt, welker Professoren door den Keizer (MARCUS ANTONINUS) bezoldigd werden, namelijk de *Stoïcijnsche*, de *Platonische*, de *Epicurische*, en de *Peripatetische*. Edoch, men moet in aanmerking nemen, dat het LYCINUS niet zoo zeer om strenge waarheid te doen is, als wel, om zijn vriend HERMOTIMUS wat te kwellen en in het naauw te brengen.

Bl. 202. Ik heb deze zeer moeijelijke plaats, welke de meeste Uitleggers gekweld en hun veel vruchteloos hoofdbreken gekost heeft, op mijne manier vertaald, zoo goed mij *heden* mogelijk was. Ik vermoede of gisse namelijk, dat LUCIANUS bij deze ἕτερος λόγος, in verband gebragt met κριτικῆς τινος καὶ ἐξεταστικῆς παρασκευῆς etc. etc., op de volgende bladzijden voorkomende, bijna zoo iets op het oog gehad heeft, als de beroemde IM. KANT bedoelde met zijne *Critiek der Reinen Vernunft*; of

ten

ten minste; een meer dan gewoon ontwikkeld, geoefend, gescherpt, en van alle waan, dwaalbegrippen en vooroordeelen gezuiverd redevermogen. Dat onze LYCINUS zelf zulk eén Phenix geweest zij, heb ik in deze geheele Verhandeling geenszins kunnen bespeuren; ja, ik twijfel zelfs grootelijks, of er wel aan eenig oud of nieuw Wijsgeer, hier beneden, zonder eenen buitengewonen invloed van die σοφία ἄνωθεν, — ἀδιάκριτος etc. (Jacob. 3 vs. 17) zoodanig een, in allen opzigte zuiver en rein redevermogen is ten deele gevallen. Doch het is welligt mogelijk, dat LUCIANUS alhier met zijn ἕτερος λόγος niets anders bedoeld heeft, dan hetgeen hij op het einde van zijn *Philopseudes* noemt τὸν ἐπὶ πᾶσι λόγον ὀρθόν, een in allen opzigte gezond verstand.

Bl. 206. (*i*) Dit merkwaardig proces over de schaduwe van den ezel vindt men uitvoerig en allergeestigst beschreven in WIELANDS *Abderiten*, Tweede Deel.

Bl. 209. (*k*) Ik heb, om de eer van LUCIANUS op te houden, hier een' dwazen uitval en laffe spotternij tegen de Meetkunde, — omdat dezelve van ondeelbare punten en lijnen, zonder eenige breedte, aanvangt, — onvertaald gelaten.

Bl. 214. (*l*) De hoop op een ander en beter leven moge aan LYCINUS cum suis, dwaas en belagchelijk toeschijnen, en hij zich op zijne schranderder inzigten hierin eens regt te goed doen; wij Christenen willen hem deze zijne vermeende schranderheid geenszins benijden, maar veeleer hem hartelijk beklagen wegens zijn' zoo dwazen als vermetelen uitval.

Bl. 215. (*m*) Ik heb hier met WIELAND de gelukkige verbetering van GRAEVIUS gevolgd van τὶ σιγᾷς pro τι σίγε; welke laatste lezing volstrekt geen zin oplevert.

Bl. 216. (*n*) Volgens de laatste opgave van SCHELLER, bedroeg een talent ongeveer negen honderd daalders [à *f* 1 - 16 d. i. 1620 guld.]

Bl. 217. (*o*) Deze strikvraag komt, zoo ik mij wel herinner, ten naastenbij hierop neder: Een krokodil, een kind geroofd hebbende, beloofde aan den bedroefden vader, hem zijn kind gaaf en ongeschonden te zullen terug geven, bijaldien deze naar waarheid raadde, wat des krokodils voornemen was, met hetzelve te doen. Raadde de vader nu, dat deszelfs voornemen was, om hetzelve te verslinden, dan moest hij hetzelve immers verslinden; want anderzins zoude de vader de waarheid niet getroffen hebben: doch raadde de vader daarentegen, dat de krokodil het voornemen had om het kind onbeschadigd terug te geven, dan had de vader misgeraden, en kon dus zijn kind niet terug wachten.

Bl. 217. (*p*) Bij voorbeeld, in deze manier: Al hetgeen gij niet verloren hebt, dat hebt gij nog. Gij hebt geene hoornen verloren: Ergo hebt gij nog hoornen.

Bl. 217. (*q*) Ik heb deze woorden, *hexen*, *scheses* en *katalepsen* met opzet onvertaald gelaten. Vooreerst, omdat dezelve eene langwijlige omschrijving zouden vereischen, waarvan echter, gelijk het spreekwoord zegt, de sop der kool niet zoude waardig zijn, voor de meesten mijner Lezers. En ten anderen, omdat LUCIANUS deze dialectische kunsttermen aan eenen eenvoudigen en ongeletterden landman in den mond legt, welke er niets van verstaat, doch slechts de bloote klanken daarvan onthouden heeft.

Bl. 222. (*r*) Of, zoo als bij ons, in eene *Opera* of in de *Vier Kroonen*, een God of Godin, in eene uit dunne plan-

planken vervaardigde en kunstig geschilderde wolk nederdaalt.

Bl. 222. (s) Onze goede HERMOTIMUS valt hier van het eene uiterste in het andere; en omdat hij ongelukkig genoeg geweest is om in handen van Sophisten, Beunhazen en Kwakzalvers te vervallen, en zich als een schaapshoofd door dezelven bij den neus te laten leiden, hierom wil hij voortaan met geene Wijsgeeren hoegenaamd meer te doen hebben, ja zelfs der Wijsbegeerte geheel vaarwel zeggen. Dat hij voornam, om in het vervolg zijne beide voormalige Professoren, welke hij nu als wolven in schaapsvachten had leeren kennen, reeds van verre uit den weg te gaan, ja, alle Wijsgeeren van professie, welke zich door niets dan enkel door hun uitwendig en zonderling costuum, lange en havelooze baard, stuursch gelaat, trotschen gang en houding, hoogdravend en ijdel gezwets, boven hunne overige medeburgers doen onderscheiden; dat hij voornam, zeg ik, om dat slag van lieden voortaan reeds van verre te ontwijken, daarin zoude hij voorzigtig en verstandig gehandeld hebben: Edoch, daar hij naar eenige Mond-, Naam- en Schijn-Wijsgeeren, in welker handen hij ongelukkig vervallen is, alle Wijsgeeren van professie en alle liefhebbers der wijsheid zoo maar bij de roes taxeert en veroordeelt, en, gelijk het spreekwoord zegt, allen over eene kam scheert, hierdoor toont hij, dat hij, die, volgens zijne eigen bekentenis, zich reeds twintig jaren met onafgebroken lust en ijver op de Wijsbegeerte heeft toegelegd, echter nog tegen de eerste regelen eener gezonde *Logica* zondigt, als welke ons leert, dat het zeer dwaas, ja, geheel verkeerd is, om uit eenige weinige voorbeelden eene algemeene gevolgtrekking of besluit op te maken; ik laat

 staan,

staan, om daaruit ten nadeele van de wetenschap zelve te besluiten, welke door zulke lieden, geleeraard — neen, veeleer verbroddeld en onteerd wordt.

Ik rekende deze teregtwijzing van den ligtzinnigen HERMOTIMUS, te dezer plaatse, aan de eer der echte en aller lof waardige Wijsbegeerte verschuldigd te zijn.

VERHANDELING

OVER

DEN DOOD VAN PAPINIANUS,

GEVELD DOOR HET ZWAARD VAN KEIZER CARACALLA.

DOOR

Mr. J. F. SCHEIDIUS,

In leven Griffier der Staten van Gelderland, en voormaals Professor aan de Hooge Schole te Franeker.

Voorgelezen in het Letterkundig Genootschap, onder de zinspreuk: *PRODESSE CONAMUR*, te Arnhem.

Aan den Hoogleeraar Mr. H. W. TYDEMAN,
te Leiden.

. . . .

Gij herinnert u, dat, toen wij onlangs over dezen en genen onzer Vaderlandsche Regtsgeleerden spraken, het gesprek zich onder anderen ook bepaalde tot de verdiensten van onzen reeds vroeg gestorvenen JAN FILIP SCHEIDIUS, voor eene korte poos slechts schitterende aan Vrieslands Hooge School, doch daarna door zijne kunde en welsprekendheid, meer algemeen bekend voor eenen der bekwaamste Pleitbezorgers van Gelderland.

Die herinnering verlevendigt een tweede denkbeeld, dat, namelijk, ten zelfden tijde, ik u verhaalde, hoe zeker gelukkig toeval mij in de aangename gelegenheid had gesteld, om met ettelijke onuitgegevene Stukken en Verhandelingen, door hem van tijd tot tijd gedaan, meer van nabij bekend te worden.

P 5 Op

Op den wensch, dien ik uitte, dat deze en gene proeven van 's mans lettervrucht, meer algemeen bekend en der vergetelheid ontrukt mogten worden, toondet gij, als de verdiensten dezes mans even hoog schattende, u bereid, om ook gaarne aan dezelve een plaatsje in den bundel van uw Mengelwerk, te willen inruimen.

Ter bezorging hiervan, onder toestemming zijner Weduwe, mij thans kwijtende, zend ik u het een en ander, dat mij toescheen der drukpers niet onwaardig te zijn; doch inzonderheid, eene Verhandeling « *over den dood van den Ro-* « *meinschen Regtsgeleerden* PAPINIANUS, « *door het zwaard van Keizer* CARACALLA « *geveld.* »

Het zou overtollig en vermetel van mij gehandeld zijn, indien ik voor een man van uwe orde, over het gewigt en de waardij van dit onderwerp, (welke de geschiedenis des Romeinschen regts ons kennen leert) in het breede wilde uitwijden: alleen mag ik niet voorbij, om, tot opheldering van eenige punten, in het verhaal alhier voorkomende, op te merken, hoe deze, of liever de geheele behandeling des Romeinschen Regts, altoos het meest geliefkoosde onderwerp zijner studiën en gesprekken was; eene studie, welke hij van zijne eerste vorming, even vurig als onafgebroken beminde, en die dan ook tot in lateren leeftijd, zelfs toen nog, wanneer hij, met ter zijde stelling

van

van de beoefening der praktijk, eene meer staatkundige loopbaan was ingetreden, hem nog altoos bijbleef.

Van hier dan, dat hij, getrouw aan de beginselen, in de scholen van den beroemden BAVIUS VOORDA en F. G. PESTEL, van meet af aan hem ingeprent, al vroeg, eene onbegrensde zucht voor die wetenschappen koesterde, welke in zulk een onmiddelijk verband met de studie des Regts vereenigd zijn, en die hij ook wederom op zijne beurt in de gemoederen zijner kweekelingen trachtte over te gieten.

Van hier die schildering der voornaamste kundigheden, die zoo zeer eenen Regtsgeleerden versieren, en die hij, tot de kennis en de uitlegging der wetten, vooral in derzelver beoefening voor de Balie, zoo onontbeerlijk achtte (*). Ter opheldering van zulk een model, was juist de opvoeding en het onderwijs, genoten door den Held, dien hij vereerde, uitmuntend geschikt, en de gaaf om daarvan partij te trekken, bijzonder aan een man als SCHEIDIUS toevertrouwd. Van hier derhalve, dat hij zijne hoorders op het juiste standpunt plaatst, uit hetwelk wij dien edelen Ro-

(*) Zie 's mans Inwijdings-rede: de *Eloquentia Fori*, den 6 Junij 1791, bij zijne aanvaarding van het Hoogleeraars-ambt in de Regten te Franeker gehouden; inzonderheid het eerste gedeelte.

Romein in zijne echte waarde leeren kennen en bewonderen.

En wat is nu dit standpunt anders, zoo het niet is de aanprijzing dier edele beginselen, naar hetwelk wij het beroep en de pligten eens Regtsgeleerden moeten pogen te betrachten? — zoo het niet is die verhevene leer, om, met ter zijde stelling van alle persoonlijk belang, zonder aanzien des persoons, en met verachting van alle dreigende gevaren, voor het regt der onschuld pal te staan, en nimmer onze talenten veil te hebben, om het onregt of het rijk der boosheid te verdedigen.

« De geschiedenis » (zegt hij daarom) « die ik « overwogen heb, is niet blootelijk ter voldoening « van onzen weetlust geschikt, maar zij geeft een « voortreffelijk voorbeeld ter navolging voor hen, « die met de wetenschap van PAPINIANUS, « zijne mannelijke deugd wenschen te paren. Bij « minder bedorvene zeden dan die, welke het « ten ondergang snellend Romeinsch gebied zoo « afzigtelijk maakten, onder het zacht bestuur van « een Souverein, die het geluk zijner onderdanen « hartelijk wenscht, niet geroepen om broeder- « moord te verdedigen, behoeft geene getrouwe « aankleving van de grondbeginselen, die wij ge- « leerd hebben, ons, zoo als aan sommigen onzer « Voorouderen, vreeze voor brandstapels of scha- « votten in te boezemen. — Maar ook tot die

« ui-

« uitersten bepalen zich niet de verzoekingen van
« onzen tijd, waardoor iemand tot het veron-
« achtzamen van zijnen pligt gebragt kan worden!
« Of is er nimmer gevaar om de gunst van aan-
« zienlijken te verliezen door manmoedig, de zaak
« des armen en der verdrukten voor te staan? »

Ondertusschen beken ik gaarne, dat ons verstand en hart hier dikwijls met elkanderen in tweestrijd zijn, en dat, naardien groote mannen even zoowel hunne gebreken als hunne deugden bezitten, en daarin aan al het overig gedeelte van het menschdom gelijk, ja soms aan meerdere verzoekingen zijn blootgesteld, dat, zeg ik, de beoefening dezer pligt, niet altoos in gelijke mate of met behoorlijken ijver en warmte wordt behartigd. Dit erkende ook SCHEIDIUS, toen hij schreef: « dat zulk een ideaal, als hij hier op het voet-
« spoor van een beroemd Vaderlandsch Regtsge-
« leerde geschilderd had, door de onvolkomen-
« heid der menschelijke natuur maar zelden wordt
« bereikt. » Doch behalve dat deze onvolkomenheid een aanklevend gebrek van het menschdom is en blijft, en de een meer en beter dan de ander, eene sterkte van ziel bezit, om, gelijk een SOCRATES, deze onvolkomenheid te overwinnen; zoo is juist deze eigenschap, hetgeen den mensch (om de woorden van SCHILLER hier te bezigen) al dikwerf tot een raadsel maakt.

Maar is dit daarom eene gegronde verschooning,

ning, waarom wij het geheel, of een gedeelte van dit belangrijk onderwerp, als onaangeroerd zouden laten? Ik voor mij geloof en ben van oordeel, dat, hoe meer wij, bij gepaste gelegenheden, het beroep en de pligten eens Regtsgeleerden hooren voorstellen, zoo als die naar het voorschrift van dat verheven zamenstel in de boeken der Pandekten wordt geleerd, en door soortgelijke voorbeelden van een' PAPINIANUS en anderen opgehelderd, wij alsdan onze vaderlandsche jeugd geenen geringen dienst bewijzen.

Hoeveel toch is er niet te betrachten voor den jeugdigen Regtsgeleerden, die het Akademisch onderwijs verlaat, en welk een wijd veld staat hier als het ware ter bewandeling voor hem open? Ofschoon met de noodige kundigheden toegerust, is er echter een aantal voorschriften en behoedmiddelen, met welke hij bij de intrede zijner nieuwe loopbaan niet onbekend behoort te zijn, zal hij niet, door het lokaas van een al te driftig en onkiesch praktijk-bejag weggesleept, het vertrouwen van den Regter en de achting zijner medeburgers verliezen; maar integendeel door vervolg van tijd den roem mogen inoogsten, welke eertijds onzen vaderlandschen HERMANUS NOORDKERK te beurt viel, of, gelijk de geleerde VAN DER LINDEN, met een gerusten blik, op den tijd door hem in de behandeling des regts versleten, mogen terugzien, en met aanwijzing der klip-

klippen, voor eenen Pleitbezorger te vermijden, van het gewigt, de waardij en genoegens kunnen spreken, welke de Regtsgeleerdheid hare echte beoefenaars en voorstanders verschaft.

Wanneer wij dan op zulk eene wijze de pligten en het beroep eenes Regtsgeleerden, met opoffering van alle eigenbelang, ter zijde stelling van ijdele menschenvrees, en zonder om te zien op het eenmaal ingeslagen pad der deugd, zien afgemaald; wanneer wij verder deze wetenschap in vereeniging met anderen harer zusteren zien in verband gebragt, onder aanwijzing der voornaamste hulpbronnen die daartoe leiden, en dat door mannen, gelijk een SCHEIDIUS en anderen, die, uit ondervinding sprekende, en als zelve de wetenschap, die zij anderen aanprijzen, in hunnen boezem bezittende, hooren voorstellen; dan, dunkt mij, zijn zulke overwegingen, vooral in eenen tijd, waarin zedelijkheid, verlichting en beschaving zoo allezins eene kiesche betrachting dier pligten vorderen, als zij van de andere zijde, eene steeds voortdurende beoefening van het Romeinsche Regt (door sommige onzer nieuwerwetsche Fransche Regtsgeleerden, hoe zeer ten onpas, als over schouder, en met zekeren glimlach aangezien,) tot haren grondslag stellen, zeer wel der moeite waardig, om van tijd tot tijd eens aangeprezen en gehoord te worden, zoo zulks geene behoefte is!

Dan, waartoe meer gezegd (*enz.*)

Ik eindig met de ongeveinsde betuiging, dat even zoo zeer, als ik voor SCHEIDIUS, van zijne vroege jeugd, of liever van ons beider Akademie-leven te Leiden, altoos de hoogste achting, om zijne kunde en uitstekende vermogens gekoesterd heb, het mij nu ook eene aangename bezigheid geweest is, deze regelen openlijk, en ter eere van 's mans gedachtenis, bij de uitgave zijner Verhandelingen te mogen voegen.

J. H. VAN DER SCHAAFF.

Arnhem, 1 Maart 1826.

✪

MIJNE HEEREN!

Gelijk niemand uwer zal in twijfel trekken dien onwrikbaren regel van zedekunde: « Men moet Gode meer dan den menschen gehoorzaam zijn; » zoo zult gijlieden, uwe aandacht meer op de verhevenheid van het onderwerp, dan op de zwakheid van den spreker vestigende, eenig welgevallen kunnen hebben in het treurtooneel, dat ik heb voorgenomen ulieden dezen avond te vertoonen, in:

« *Den dood van den Regtsgeleerden* PA-
« PINIANUS, *geveld door het zwaard*
« *van Keizer* CARACALLA. »

een droevig voorbeeld van de zegepraal des onregts; maar tevens een krachtig bewijs opleverende, hoe onoverwinnelijk hij zij, die den dood verachten kan.

Welke orde moet ik in mijne reden houden, om eenigzins waardiglijk te spreken over den dood des mans, aan wiens nagedachtenis ik dit uur heb toegewijd?

Dit beseft gijlieden allen.

 In-

Indien toch de onveranderlijke orde in de zedelijke wereld, indien de wijze Schepper aller dingen een onafscheidelijk verband tusschen leven en dood gesteld heeft, zoo moet van zelf volgen, dat die het sterven van PAPINIANUS wel betrachten wil, beginnen moet met te overwegen hoe hij geleefd hebbe.

PAPINIANUS was een Romeinsch Regtsgeleerde, en dit doet al aanstonds een gunstig vermoeden omtrent hem geboren worden. Verwacht intusschen niet, M. H.! dat ik hier in breedsprakigen lof over het Romeinsche Wetboek, sedert lang het voorwerp van bewondering van Europa, nu somtijds dat der verachting van nieuwerwetsche Wijsgeeren, zal uitwijden. Het aanprijzen eener wetenschap, door een' van derzelver beoefenaars, kan den schijn van partijdigheid niet vermijden en verwekt doorgaans verveling; het doet al ligt aan den Dansmeester van *Molière* denken, die de voortreffelijkheid zijner kunst, als de Koninginne der wetenschappen, boven alle andere zullende opvijzelen, daarop bouwde, dat alle verkeerde handelingen in de wereld *un faux pas* genoemd werden; kortom, het doet duizendmaal herhaalde zaken hooren.

Een zamenstel van wetten kan ook het best uit de daden van derzelver getrouwe nalevers beoordeeld worden, uit welke daden de waarde der wetten zelve, als uit een' spiegel, terugkaatst.

En

En wilt gijlieden dan het beminnelijk beeld zien van iemand, die alle zijne daden rigt naar het voorschrift der Romeinsche wetten, zoo als die op zuivere beginsels van natuurlijk regt gegrond, uit de oude instellingen der wijsste volkeren zijn overgenomen, door de beroemdste mannen meer en meer tot volkomenheid gebragt, den weldadigen invloed der verspreiding van de ware Godsdienst ondervonden hebben, en eindelijk in de zesde eeuw onzer jaartelling door den Keizer JUSTINIANUS, een' op zich-zelf slechts middelmatig Wetgever, in haar tegenwoordig zamenstel zijn gebragt.

Iemand (ik moet hier, in navolging van onzen Vaderlandschen Regtsgeleerde B. VOORDA, een ideaal schilderen, dat door de onvolkomenheid der menschelijke natuur maar zelden bereikt wordt), iemand die deze, dag en nacht, overpeinst en betracht, zonder ter regter- of ter slinkerhand af te wijken, vreest boven alles den hoogen God, als den milden Schepper alles goeds en den Opperregent der wereld.

Warsch van alle valsche wereldwijsheid, maakt hij dankbaar gebruik van het middel, waardoor het hem behaagde, het menschdom den zekeren weg tot deszelfs verloren geluk aan te wijzen; de vreeze Gods doet hem beven voor een' eed; hij zweert niet ligtvaardiglijk, maar houdt zijne plegtige belofte, al zou het hem ook tot schade wezen.

zen. Behoorlijke zorg voor zijn' geest en ligchaam dragende, versiert hij genen met voortreffelijke kennis, bewaart zoo veel mogelijk de gezondheid zijns ligchaams door matigheid, hij bedwingt de woede der ziedende hartstogten, en zorgt door eerlijken arbeid voor zich en de zijnen. Hij zoekt meer naar eene deugdzame, dan naar eene rijke gezellinne zijnes levens, verfoeit alle ondeugden, zoekt zich de achting der braven te verwerven, en verhardt zijn hart tegen de ongunstige oordeelvellingen van anderen. Hij bemint zijn Vaderland, eert zijne ouders, heeft zijne kinderen teeder lief, vormt die tot deugd door eene eerlijke opvoeding en wekt hunne gehoorzaamheid door een zacht bestuur. Hij eerbiedigt de geringste burgers als menschen, eert den ouderdom, vereert de kindsheid, helpt ellendigen en bedrukten, en is gereed tot de moeijelijkste pligten van menschelijkheid.

Met geene begeerte naar oneerlijk gewin behebt, begeert hij eens anders goed niet, en bejaagt geene erfenissen. In den handel schuwt hij list en bedrog, hij houdt zijn woord, ook zelfs door wetten niet gedwongen, wetende van hoe weinig waarde de deugd zij van iemand, die slechts aan stellige wetten gehoorzaamt. Eindelijk, daar er ten aller nutte Magistraatspersonen, Regters, Wetgevers zijn, zoo eerbiedigt hij hun aller gezag, gevende zijnen Medeburgeren een na-

navolgenswaardig voorbeeld van naauwgezette gehoorzaamheid. Zietdaar, M. H.! in een kort bestek de zedeleer der Romeinsche Regtsgeleerden. Langdurig onderzoek doet die in hunne schriften vinden. Een betoog, dat ze er in gelegen zij, is voor deze plaats niet geschikt. Zoo dachten en spraken ook grootendeels de Regtsgeleerden, welke nog niet eens bestraald werden door het helder licht, dat voor achttien eeuwen uit het nederig Bethlehem over geheel de wereld is opgegaan, en, ten spijt van openbare en bedekte liefhebbers der duisternis, tot aan de voleinding der eeuwen schijnen zal.

En wat heeft men bij eene zoo reine zedekunde, door zoo vele Regtsgeleerden als om strijd verkondigd, van hem te denken, die, buiten alle tegenspraak, onder hen de voornaamste was?

AEMILIUS PAPINIANUS komt voor als zoon van PAPINIANUS HOSTILIUS en EUGENIA GRACILIS. Hij leefde in het begin der derde eeuw van onze tijdrekening, onder de regering van SEPTIMIUS SEVERUS en zijne zonen.

Met een uitmuntend natuurlijk verstand begaafd, wijdde hij zich vroeg aan de studie der Regtsgeleerdheid, en had daarin tot Leermeester den beroemden CERBIDIUS SCAEVOLA.

Die studie was vooral in dien tijd zeer moeijelijk. De Romeinsche Staat had meer dan negen

eeuwen, hoezeer onder verschillende regeringsvormen, bestaan.

Er waren nog eenige oude koninklijke wetten, vooral van NUMA POMPILIUS, de gewaande uitvloeisels der wijsheid van zekere Godin EGERIA, van welke die vreedzame Koning gezegd werd in het midden van een donker bosch, bij eene altijd springende fontein, nachtelijke lessen in de Regeerkunde gekregen te hebben. — Er waren overblijfsels van de wetten der twaalf tafelen — bijeen gezocht uit al wat Athene en Lacedaemon verstandigs hadden opgeleverd, en naar het oordeel van CICERO, de voorkeur verdienende boven al wat ooit Wijsgeeren geschreven hadden. Bij deze kwamen de wetten door het Romeinsche volk zelve, op voordragt van deszelfs Magistraatspersonen, gegeven; tallooze besluiten van den Romeinschen Raad, aan welke de CAESARS kracht van wet hadden gegeven, omdat het zoo moeijelijk was het gansche volk bijeen te krijgen, of liever, omdat men den Raad gemakkelijker dan het geheele volk leiden kon. Verder de schriften der Regtsgeleerden, aan welken AUGUSTUS en volgende Keizers een bijzonder gezag hadden medegedeeld en die elkanderen niet zelden tegenspraken. — Eindelijk de wetten der CAESARS zelve, de eene de andere verdringende, en meest alle van de grilligheid harer makers getuigende. Dit alles maakte toen reeds een omslagtig Wetboek

boek uit. In het begin der zesde eeuw was het tot tien duizend boekdeelen aangegroeid.

JULIUS CAESAR was verhinderd geworden in zijn oogmerk om dien stal van Augias te zuiveren; en van dien zouden wij nog geheel wat anders dan van den ijverigen, maar bekrompenen JUSTINIANUS, gekregen hebben.

Nu weten eerstbeginnenden in de Staatkunde, dat de wetten zich veranderen naar de zeden des volks; zeer weinige kunnen zich eeuwen staande houden, en zoo moest het wel in de derde eeuw hoogst twijfelachtig zijn, wat er uit een zoo onmetelijk Wetboek nog in volle werking was, wat in tegendeel voor afgeschaft moest worden gehouden.

Eene zuivere Wijsbegeerte, zoo als men van de CICEROOS en SENECAAS leeren kon, en die nu van tijd tot tijd eens onder andere benamingen werd opgewarmd door hen, die zich verbeeldden iets nieuws te hebben uitgevonden, verhelderde het verstand, en gaf aan vlugge geesten moed, om datgene te ondernemen, waarvoor nu vele jonge lieden zouden terugdeinzen, en hetgene men uit de Romans niet leeren kan.

PAPINIANUS, in wiens ziel, gelijk weleer in die van den Redenaar ISOCRATES, eene zekere soort van aangeborene Wijsbegeerte woonde, maakte in de Regtskunde onbegrijpelijke vorderingen.

Zijne aanzienlijke geboorte en bloedverwantschap met den regerenden CAESAR, SEPTIMIUS SEVERUS, baande hem den weg tot luisterrijke waardigheden. Hij werd op zijn achttiende jaar Requestmeester, vervolgens Advokaat-Fiscaal, en eindelijk bevorderd tot de hooge waardigheid van Praefectus Praetorio. Deze was, naar het zeggen van AMMIANUS, het toppunt van eer. De beschrijving, waarin deze laatste bestaan hebbe, zoude mij tot eene groote uitweiding leiden. Ik kan ze niet beter vergelijken dan met de tegenwoordige van Groot-Vizier aan het Ottomannische Hof. Zoo groot was de roep van zijne Regtskunde, dat de benamingen van *grooten*, *wijzen*, *welsprekenden*, *scherpzinnigen*, van *uitmuntenden*, *verstandigen*, boven alle andere voortreffelijke Regtsgeleerden, hem door opvolgende, zoo beoefenaars der wetenschap, als Keizers, als om strijd gegeven zijn. Onder deze waren de Keizers THEODOSIUS en VALENTINIANUS, welke uitdrukkelijk bevolen, dat, waar de gevoelens der Regtsgeleerden verschilden, de Regters datgene volgen zouden, aan hetwelk PAPINIANUS was toegedaan geweest.

De drijfveeren der menschelijke daden, deze beschouwde hij met regt als het waardigst voorwerp der overweging van den Wetgever.

Daarom liet hij, bij voorbeeld, de bijzondere wraak niet geheel kunnende intoomen, aan eenen

va-

vader toe, den overspeler zijner dochter, mits met die dochter te gelijk, te dooden: aan den man ontzeide hij dat regt; want, zeide hij, de ouderlijke genegenheid zal de hand van den vader terughouden, maar niet de drift des mans. — Er is, ja, in zijne schriften wel iets duisters, daar hij veel zegt met weinige woorden. Eene inrigting van de zesde eeuw verbood daarom den leerlingen in het Regt, zich te vroeg tot dezelve te begeven, en er was een feestdag ingerigt voor jongelieden, op den dag dat hun de boeken van PAPINIANUS geopend werden.

Hij heeft daarin iets van den Vorst der Nederlandsche Regtsgeleerden, HUGO DE GROOT, wiens onsterfelijk werk, over het Regt van Vrede en Oorlog, dat Orakel der Kabinetten, door sommige nieuwerwetsche, vooral Fransche Schrijvers, om geene andere reden veracht wordt, dan omdat hunne zwakke magen zulke kost niet verteren kunnen. Een jong mensch toch, die smaak in HUGO DE GROOT begint te krijgen, dien mag men vrij met goede vorderingen geluk wenschen.

Hij stond geheel op zich-zelven, gevoelende zijne eigene waardigheid. In alle zijne schriften is geen enkel voorbeeld, dat hij zich immer op het gezag van andere Regtsgeleerden beroepen hebbe. Dit is misschien het eenige, waarin wij hem niet mogen navolgen, vooral dan niet, wan-

neer het zaak is om oude costumes der Regtbanken te bewijzen, waaromtrent toch andere Regtsleerden bevoegde getuigen zijn.

Met zijne groote kunde paarde PAPINIANUS eene zonderlinge zedigheid, aan lieden zoo als hij was, eigen. Ik zeg niet zonder reden, *aan lieden zoo als hij was.* Zeer middelmatige Regtsgeleerden zijn, vooral wanneer zij in Regtbanken geplaatst zijn, verwonderlijk met hunne eigene gevoelens ingenomen. Zich-zelven zwak gevoelende, moet het niet veranderen van eens opgevatte denkbeelden hun crediet schragen. Met de grootste eerlijkheid, die bij hen door verkeerde eigenliefde verschalkt wordt, willen zij dikwijls naar geene redenen hooren. Voor vele jaren hield eens eene gansche Regtbank staande, dat de woorden, in zeker Landregt voorkomende, *slechte hoererij*, beteekenden *hoererij met verzwarende omstandigheden vergezeld;* en konden geene redenen iemand overtuigen, dat het juist het tegenovergestelde beteekende, namelijk *eenvoudige hoererij*, die, noch uit hoofde van huwelijksband overspelig, noch uit hoofde van verwantschap bloedschandig is, zoo als men ook in onze taal zegt, *regt en slecht*, dat is, *eenvoudig.* Een Regtsgeleerde van den eersten rang, zoo als PAPINIANUS was, die zijne eigene waarde gevoelt, heeft zulke stroohalmen niet noodig om zijn gezag te vestigen; zonder wispelturig te zijn liet

liet hij zich gaarne van jongeren en zelfs van minkundigen overtuigen, en zijne schriften geven meer dan één blijk, dat hij van zijn gevoelen terugkeerde, zoodra hij zag gedwaald te hebben.

Dan, verre boven de gaven van zijn verstand, blonken uit de hoedanigheden zijns harten, van welke men eene proeve vindt in dat zijn onvergetelijk zeggen: « *al wat tegen godsvrucht en goede zeden strijdt, dat moet een eerlijk man geacht worden zelfs niet te kunnen bedrijven*, » en niet minder in eene andere zijner uitspraken: « *Er ligt elk mensch aan gelegen, dat aan een ander mensch eene weldaad geschiede.* »

Indien deze dan de verstandelijke en zedelijke begaafdheden van PAPINIANUS geweest zijn, wat wonder, dat de Kerkvader HIERONYMUS, in zijne Lijkreden op FABIOLA, onzen Regtsgeleerde in eene zekere, hem hoogst vereerende parallelie geplaatst hebbe met den grooten Apostel der Heidenen; daar hij van de voortreffelijkheid der Evangelische zedeleer boven de burgerlijke wetten sprekende, zich aldus uitlaat: « *Geheel iets anders gebiedt ons* CAESAR, *iets anders leert ons* CHRISTUS; *andere zijn de geboden van* PAPINIANUS, *geheel andere de lessen van* PAULUS. »

CAESAR was dan het hoofd van den burgerstaat, maar CHRISTUS dat der groote Gemeente zoo duur door hem gekocht; PAULUS de groo-

groote Verkondiger des Euangeliums, maar PAPINIANUS de eerste Regtsgeleerde.

« *Er is één* PAPINIANUS (zoo spreekt de groote hersteller der oude Regtsgeleerdheid, CUJACIUS), *zoo als er maar één' Dichter* HOMERUS *geweest is.* PAULUS, ULPIANUS, TRYPHONINUS, die groote mannen mogen Papinianisten heeten, de naam van PAPINIANUS komt niemand toe.

Wat zoude men toch wel denken van het toekomstig lot van eenen Regtsgeleerde, eenig in zijne soort, die van allen geëerd, bloedverwant van den Souverein, op middelbare jaren tot de hoogste eerambten was geklommen? moest die niet, naar allen oogenschijn, in rijpen ouderdom, zoo hij die bereikte, met eer en aanzien overladen, en betreurd van zijne Souvereinen, die aan hem door eenen stervenden vader waren aanbevolen, ten grave dalen? — Doch andere zijn onze vooruitzigten, andere de wegen der goddelijke Voorzienigheid.

Ik ga over tot de beschouwing van zijn' treurvollen, maar roemrijken dood.

De laatste overleden Romeinsche CAESAR SEPTIMIUS SEVERUS had twee zonen nagelaten, ANTONINUS CARACALLA en ANTONINUS GETA. De vader had den laatsten tot de regering bestemd; dan, de sterke aandrang van het leger, waarbij de eerste in blakende gunst stond,

stond, had ten gevolge gehad, dat het Romeinsch gebied, voor het eerst na de verheffing der CAESARS, tweeheerig was geworden, en het Oppergebied tusschen de beide broeders gemeen was.

Dit ging in den beginne tamelijk wel. Eenige kleine onaangenaamheden werden, door den overwegenden invloed van PAPINIANUS, die beider Voogd was geweest, gelukkig gestuit; dan, weldra maakte zich een der verschrikkelijkste menschelijke gebreken, de heerschzucht, van het hart van CARACALLA meester. GETA, Mederegent, — dit denkbeeld vervulde zijne gansche ziel en verbitterde geheel zijn leven.

De heerschzucht eens regt iemands hart vermeesterd hebbende, kent geene palen, en zij is geheel niet kiesch in de middelen, om tot haar oogmerk te geraken. Zij kent geene palen, — of heeft men ALEXANDER *den Grooten* geene tranen *zien storten*, toen *hij*, de gansche bekende wereld vermeesterd hebbende, meende, door de natuur zelve een einde aan zijne overwinningen gesteld te zien? — Zij ontziet geene middelen. De onbepaaldste Alleenheersching is haar eenig, en, zoo zij hoopt, onmisbaar doel. De braafste menschen hebben het altijd begrepen, en onze onsterfelijke Landgenoot HUGO DE GROOT heeft het op nieuw ingescherpt: « dat groote rijken groote lastposten zijn, want dat zij evenredig vermeerderen de verantwoording, ten genen dage aan dien Koning

ning af te leggen, onder wien alle Koningen regeren.» Maar dit begrijpen die zedelijk kranken niet. De troon, en die onverdeeld en onbepaald, dit is hun eenig doel.

Zachte middelen, die hebben, ja, de voorkeur, dan zit men wel zoo zeker. Maar is het te vreezen, dat die misdukken zullen, is de troon omzet door hen die er den toegang van beletten willen, de troon is het hoogste goed, en men gaat er des noods over hunne lijken heen. « Laat ik gehaat zijn, mits ik gevreesd worde: » zoo dacht TIBERIUS, en zoo denken ook nu nog alle zijne discipelen.

Daar deze de gesteldheid der ziele van den boozen CARACALLA was, zoo moest GETA uit den weg. Het was niet te vermoeden, dat hij gewillig wijken zoude. Hij had den wil van zijn' vader en het regt van eerstgeboorte voor zich. Wel, kon het dan niet anders, — zoo moest hij onwillig uit den weg, en liefst, onder schijn van regt.

Om iemand, die onschuldig is, door het schijnbaar zwaard der geregtigheid te doen sterven, daartoe is voor hen, die de magt in handen hebben, één middel geboren. Het is, hen te beschuldigen van misdaad van gekwetste majesteit; en die misdaad is daartoe gelukkig gekozen. Met beschuldiging b. v. van moord gaat dit moeijelijker. Want daar de moord sporen nalaat, als zijnde

eene

eene misdaad van blijvende daad, zoo is daartoe noodig een vermoord lijk en eenige aanwijzingen, dat de persoon, die men verderven wil, de dader zij; maar misdaad van gekwetste majesteit, die niet altijd sporen nalaat, is veel ligter valsch te bewijzen.

Vraagt iemand naar het bewijs: « ô dat is er genoeg! maar redenen van staat beletten, het te openbaren. Men is nog op het spoor van medepligtigen, die soms vrij mogten loopen; men mag er niet eens naar vragen; en somtijds moet die misdaad, zoo spreken die drogredenaars, zoo spoedig gestraft worden, dat het welzijn van den staat geen form van proces toelaat, dat er moedig moet worden doorgetast. » Zulk een lot was den vreedzamen GETA beschoren. De zaak laat geen langzaam beraad toe; men ziet het onweer uitbarsten. — Op zekeren tijd valt hem zijn broeder en Mederegent plotsling aan. Hij, die, zich van geen kwaad bewust, op niets minder dan op zelfsverdediging aan zijn eigen hof, en dat wel tegen zijnen Mederegent, bedacht was, vlugt ijlings in een ander vertrek in den schoot van zijne nog levende moeder, wier gezigt alleen den geweldenaar had moeten ontwapenen; maar hij wordt wreedelijk doorgriefd door zijnen broeder in den boezem zelven, die hen beiden gekoesterd had. Door eene minder booze daad viel in 's werelds ochtendstond Abel door de hand van Kaïn.

Ik

« Ik zal balling op aarde zijn; die mij ziet zal mij dooden: » zoo sprak de eerste moordenaar, en bij hem was eenig gevoel van schuld, hoe verkeerdelijk ook gewijzigd. Maar het geweten van CARACALLA was als met een brandijzer toegeschroeid.

Daar lag de ongelukkige, — « maar hij was schuldig: » zoo was de taal van den onverlaat en zijne aanhangers; — « men had hem slechts voorgekomen; want hij had CARACALLA willen naar het leven staan, en de Staatkunde had die daad gebiedend gevorderd. »

Evenwel, wat zoude het volk, en bijzonder het leger er van zeggen? Dit laatste was, vooral in eene militaire Regering, niet onverschillig. Hiervoor moest raad geschaft worden. Overtuiging te doen geboren worden, dat GETA te regt gestorven ware, dit was het regte middel; en om dien geest veld te doen winnen daartoe had men een uitmuntend vernuft, dat van PAPINIANUS. Die was zoo ervaren in allerlei redeneringen, niet alleen van burgerlijk, maar ook van staatsregt, dat het hem geene moeite kosten kon, om bij eene wel uitgewerkte deductie, die men bij wege van manifest publiek kon maken, te betoogen: dat GETA zich een' gevaarlijken aanslag tegen de veiligheid van den Staat had veroorloofd, als willende op eene wederregtelijke wijze alleen de teugels der regering in handen nemen; en dat

eene

eene harde noodzakelijkheid gebiedend had gevorderd in dezen door te tasten. Zoo een manifest zoude eene goede werking doen, men zoude nog zelfs den heldenmoed van den regerenden CAESAR hulde doen, als welke, met ter zijdestelling der naauwste banden van bloedverwantschap, het heil van den Staat boven alles gesteld, en denzelven manmoedig gered had.

Overtuiging, ja die zoude er wel komen. De redeneringen van PAPINIANUS, al' waren die ook eens niet, zoo als gewoonlijk, in regten gegrond, waren te verheven boven het begrip der menigte, dan dat die er iets tegen zoude kunnen inbrengen. En zijn naam was zoo groot, zijne eerlijkheid zoodanig boven alle tegenspraak verheven, dat niet anders, dan naar de zijde van zijn gevoelen, de schaal zoude kunnen overslaan.

Van alle deze redenen doordrongen, maar toch met een zeker zich wantrouwend gevoel, met het neergeslagen oog van een' deugniet, die tot een eerlijk man nadert, vroeg de Keizer er hem zelve om, ja beval het hem.

Welk eene netelige omstandigheid voor PAPINIANUS! — Ja, zoo zoude er menig oud en nieuw Regtsgeleerde over gedacht hebben. Van de eene zijde, gevoel van pligt, opgemaakt uit de onveranderlijke beginselen van natuurlijk regt, aan hetwelk, en Vorst en onderdaan onderworpen waren, en hetwelk ongetwijfeld door zoo een' stap was

verkracht geworden. Maar van den anderen kant: de ongelukkige was toch dood, wie kon hem terugroepen? De Staat had rust noodig, en waartoe zouden nieuwe beroerten dienen? Men moest wel somtijds iets aan de omstandigheid toegeven; het was van belang, dat er eerlijke lieden in de regeringsposten bleven; en wat dusdanige redeneringen meer zijn. Voor zulk eene soort van Redenaars (en men vindt ze hier te Lande ook wel) was dit, ja, eene netelige omstandigheid, maar niet voor een' man, zoo als PAPINIANUS was.

Deze had vroeg getracht zoo te leven, dat het hem bij het naderen van den dood niet zoude behoeven te berouwen, geleefd te hebben; voor hem was het leven niet begeerlijk, wanneer het gekocht moest worden voor datgene, hetwelk alleen in het leven welgevallen kan doen vinden, het getuigenis van een goed geweten. Zoo iemand is regt onafhankelijk, en in staat om de les van JUVENALIS op te volgen: « Als u ook de Ti« ran PHALARIS eene valsche beschuldiging ge« biedt, wanneer hij u in het bijzijn van zijnen « gloeijenden Stier meineed voorschrijft, en u in « dezen uw graf vertoont, houd het dan nog « voor de grootste laagheid, uw leven boven uwe « eer te stellen, en, om het leven te behouden, al « deszelfs zedelijke waarde op te offeren!. »

Wat moest iemand antwoorden, met zoodanige gevoelens doortrokken?

« Neen,

« Neen, CAESAR, » zeide hij, « gij kent mij
« van jongs af aan als uws vaders vriend, als uwen
« voogd en raadsman: wat hebt gij gedaan? Mijne
« regtskunde, hoe hoog ook door u geschat, is
« niet toereikende om het goed te keuren; en,
« ronduit gezegd, een broedermoord is schielijk
« bedreven, maar niet zoo ligt ontschuldigd. Ie-
« mand van mijnen stand, die ze voorspreekt,
« begaat ze andermaal. »

Met zoo een' heldenmoed bezield, durfde eertijds een Afgezant des Allerhoogsten den Koning van Israël aan te zeggen: « Gij zijt die man! » maar de uitslag moest verschillend wezen, want het hart van CARACALLA was niet, zoo als dat van DAVID, voor berouw gestemd.

Naauwelijks was het woord *broedermoord* van PAPINIANUS lippen gevloeid, of al de vleijers verbleekten van schrik! « Eene stemme Gods en « niet eens menschen! » dit liet zich HERODES reeds toeroepen; en zulk eene taal was ook aan het hof der ANTONINUSSEN minder vreemd: maar *broedermoord, wier verschooning een tweede moord zijn zoude*: « Weg met dezen (zoo was de algemeene kreet), die zijnen Oppervorst eene misdaad verwijten durft! » Spoedig was, zonder proces, op uitdrukkelijken last des Keizers, het vonnis des doods geveld, en, weg met dezen! . . .

Op den weg naar den moordheuvel, in de handen zijner beulen, profeteerde hij van het

R 2 schrik-

schrikkelijk lot dat den Dwingeland te wachten stond, en beklom het straftooneel zoo gelaten, als het een' Martelaar der geregtigheid betaamt.

Even groot als SOCRATES, (doch wien niemand met onzen gezegenden Verlosser had moeten durven vergelijken,) betoonde hij nu, dat hij waardig was geleerd te hebben, « dat geen braaf mensch daden plegen kan, die tegen deugd of godsvrucht strijden », en hij kon HORATIUS nazingen:

« Justum, et tenacem propositi virum,
« Non civium ardor prava jubentium,
« Non vultus instantis tyranni
« Mente quatit solida.

« Geen dwinglands wenk, geen muitziek volk,
« Geen beul, geen foltering noch dolk,
« Die op de blanke deugd hun haat en moordpunt wetten,
« Zijn magtig om 't gemoed eens braven om te zetten.

Voor de laatste maal bezag hij het Land, aan welks verslaafde ingezetenen hij al den adeldom zijner deugd niet had kunnen mededeelen, en voor zoo veel het ons betaamt, de hooge gangen van het oneindig verheven Wereldbestuur eerbiedig na te sporen — ja gewisselijk, indien in allen volke hij, die God vreest en geregtigheid oefent, Hem aangenaam is, ging hij, na een kortstondig lijden, over in het Land, daar geen onregt woont.

O benijdenswaardige dood van eenen opregten, hoe

hoe verkieslijk boven diengenen, welken hij als een verkrachter van zijn geweten, als een laffe vleijer, op het zachte dons, in rijkdom, eer en aanzien kon gestorven zijn! Uit zoo een' dood is de prikkel weggenomen; « hem alleen, » zegt SENECA in zijn Treurspel genaamd *Thyestes*, en het is een zeggen, een' meer zuiveren Godsdienst waardig, « hem alleen valt de dood bang, die, helaas! al te bekend bij anderen, onbekend aan zich-zelven, sterven moet. »

Wanneer wij dit uiteinde van PAPINIANUS gadeslaan, zoo zien wij het onregt boven het regt zegepralen, wij zien den Staat van deszelfs braafsten burger beroofd, aan den Souverein den Raadsman ontnomen, wiens deugd misschien in staat was, het toenemend zedebederf nog eenigermate in te toomen, beide de nog levende ouders van den Regtgeleerden in het geval gebragt, van hunne grijze hairen met smarte ten prooije des grafs te laten, waarvan zij, in een, nog heden ten dage, te Rome bewaard wordend grafschrift, dit getuigenis afleggen:

« *Dit gedenkteeken hebben diep bedrukte ouders, door eene verstoorde orde van sterfelijkheid, aan hunnen braven zoon* AEMILIUS PAPINIANUS, *den Praefectus Praetorio, opgerigt. — Hij leefde 36 jaren en 4 maanden.* »

Het is mijn oogmerk niet, bij deze zegepraal des onregts, in deze korte Verhandeling eene Theodicéë in te weven; en ik gevoel ook te zeer, hoe verre dit onderwerp mijne krachten zoude te boven gaan.

Onnavolgbaar schoon (want ik bedwinge mij naauwelijks om er iets van te zeggen) onnavolgbaar schoon, zegt de Wijsgeer SENECA, in zijn boek over de Voorzienigheid: « wien God lief heeft, dien kastijdt hij en oefent hem dubbel door rampen en verzoekingen: want even gelijk een voorzigtig Generaal, wanneer er een gevaarlijke aanval moet gewaagd worden, daartoe zijne beste manschappen als keurlingen oproept; niet omdat hij hen minder dan de bloodaards bemint, maar omdat hij zulke lieden voor zoo eene onderneming het meest geschikt oordeelt, en omdat hij het edel krijgsvuur, dat in hunnen boezem blaakt, niet verdooven wil; zoo wil het Opperwezen de beste en dapperste lieden aan de grootste gevaren en verzoekingen blootstellen. » Die braven dan, welke datgene lijden moeten, waarover de zwakken in klaagliederen zouden wegsmelten, laat hen het hoofd moedig opbeuren, en alzoo roemen in hunne verdrukkingen: God heeft ons niet geheel onwaardig geoordeeld, om in ons te beproeven, wat menschelijke zwakheid in zijne kracht vermogt.

Dat voorts wij kortzigtigen, die maar een klein

stuks-

stukske der zake zien, ons wel wachten van vermetel te oordeelen over het onmetelijk geheel van het groot Wereldbestuur, van welks verheven schoone overeenstemming wij ons van elders op goede gronden overtuigd mogen houden, en dat wij eerbiedig den dag verbeiden, waarop het aan allen zal blijkbaar worden, dat de Regter der gansche aarde nimmer onregt doet! — Voor hen, die oogen hebben om te zien, is ook dat wachten niet noodig.

Ik zeide zoo even, dat PAPINIANUS op weg naar de strafplaats profeteerde van het lot, dat CARACALLA dreigde. « Mijn Opvolger zal mij wreken, » zeide hij. En wat gebeurde er? Het is der Goddelijke Geregtigheid, die anders veeltijds de langzaamheid der straf, door derzelver zwarte vereffent, geheel niet vreemd nu en dan een bedreven kwaad, ook hier op deze wereld, door het toelaten eener gelijksoortige misdaad te straffen; en dit was hier het geval. De Opvolger van PAPINIANUS in de waardigheid van Praefectus Praetorio, OPILIUS MACRINUS, doodde op zijne beurt CARACALLA, en ging in zijne plaats regeren.

De geschiedenis, mijne Heeren! die ik overwogen heb, is niet blootelijk ter voldoening van onzen weetlust geschikt, maar zij geeft een voortreffelijk voorbeeld ter navolging voor hen, die

met de wetenschap van PAPINIANUS, zijne mannelijke deugd wenschen te paren.

Bij minder bedorvene zeden dan die, welke het ten ondergang snellend Romeinsch gebied zoo afzigtelijk maakten, onder het zacht bestuur van een' Souverein, die het geluk zijner onderdanen hartelijk wenscht, niet geroepen om broedermoord te verdedigen, behoeft geene getrouwe aankleving aan de grondbeginselen, die wij geleerd hebben, ons, zoo als sommigen onzer Voorouderen, vrees voor brandstapels of schavotten in te boezemen. Maar ook tot die uitersten bepalen zich niet de verzoekingen, waardoor iemand tot het veronachtzamen van zijnen pligt gebragt kan worden.

Of is er nimmer gevaar om de gunst van aanzienlijken te verliezen, door manmoedig de zaak des armen en verdrukten voor te staan? of heeft niet voor menig een' het openlijk belijden van gevoelens, met zijne overtuiging strijdig, den weg tot eer en aanzien gebaand?

En waartoe wordt niet al de hulp van Regtsgeleerden ingeroepen? Uit staatkunde toch, (op dat ik een enkel voorbeeld noeme,) uit staatkunde besluiten de Mogendheden tot het voeren van oorlog, en dan, wanneer alles gereed is, zegt HUGO DE GROOT, dan wordt er een Regtsgeleerde geroepen om een manifest op te stellen en met allerlei drogredenen de wettigheid van den aanval voor te doen.

Het

Het is ook niet buiten voorbeeld, dat iemand zijn goed regt niet te duidelijk betoogd wil hebben. Dat is verborgenheid van ongeregtigheid. Een onzer beroemdste Regtsgeleerden werd voor ruim dertig jaren door zeker Duitsch Hof gevraagd, om deszelfs allezins gegronde sustenue tegen een ander Hof schriftelijk te betoogen. Hij deed zulks bij eene uitmuntend bewerkte deductie; dan, die werd teruggezonden, omdat het betoog te krachtig was. Dit moest niet wezen, want men voorzag, dat men binnen korte jaren in het geval kon komen, van juist het tegendeel tegen een' ander' medestand des rijks staande te houden; daarom moesten de bewijzen verflaauwd worden, en al datgeen moest er uit, hetgeen men naderhand, zelf niet schijnbaar, zoude kunnen wederleggen. De weigering echter, om, ter voldoening aan staatkundige oogmerken, te verminken hetgeen hij uit volle overtuiging voor regt en waarheid geschreven had, deze weigering was een' Regtsgeleerden, zoo als FREDRIK WILLEM PESTEL, waardig.

De gevallen kunnen onderling verschillen op duizenderlei wijzen; de genoemde voorbeelden mogen genoeg wezen.

De regels, naar welke men zijnen pligt moet beoordeelen, liggen niet in het duistere, en derzelver onkunde is in niemand minder dan in een' Regtsgeleerden verschoonbaar.

Maar, opdat ik eindige; in welke gevallen zich iemand onzer bevinden moge, — dat hem vooral ook het voorbeeld wekke van PAPINIANUS, van hem, die niet zoo krachtige drangredenen tot deugd had; als welke ons een zuiverder godsdienst aan de hand geeft, van hem, die zelfs het schavot niet vreesde; ik zwijge dan van het ongenoegen van grooten en het gemis van ambten.

Dat wij dan niet enkel in onze mate zijne diepe regtskennis wenschen deelachtig te worden, maar dat wij ook bovenal zijne verhevene deugd, de vrucht der vreeze Gods, trachten na te volgen: en wij mogen ons verzekerd houden, dat wij ons werk hier, elk naar zijn vermogen, ten nutte zijner medeburgeren volbragt hebbende, ons einde gelijk zal zijn aan dat van dien opregten; en dat eens, na het opklaren der nevelen, die nu somtijds uit het hier en daar bovendrijven des onregts ontstaan, onze zuivere blijdschap, geboren uit de beschouwing der vlekkelooze heiligheid van het ontzaggelijk Wereldgeregt, de reine vreugd van PAPINIANUS zal evenaren.

Daartoe verlichte ons de Zonne der Geregtigheid, en geve ons een hart om steeds wel te doen!

AANMERKINGEN VAN H. W. T.

Bladz. 261. — Het kan den geleerden Professor, en ook Civilist, SCHEIDIUS, niet onbekend zijn geweest, dat, na het oordeelkundig betoog van GALVANUS, *de Usufr.* Cap. XIII, niemand hedendaags meer aan die inscriptie gelooft; terwijl integendeel aangetoond is, dat PAPINIANUS wel ongeveer de 70 jaar moet hebben bereikt gehad. OTTO *in Papin.* Cap. XVI § 10, 11. Edit. alt. p. 652—657. JANUAR. *Resp. JCtor.* p. 153. Edit. Neap. an. 1752. HEINECC. *Hist. Jur.* L. 1 vs. 331. *Hall. Beytr. zu der Jurist. Gel. Hist.* III *B. s.* 698, enz. — Het moet dus eene oratorische vrijheid geweest zijn, welke mijn geleerde en welsprekende vriend zich heeft veroorloofd gehad. — Is die overeen te brengen met zijne redevoering *de Eloquentia Fori?* Ik weet het niet; maar ik had reeds vroeger wel eens bij mijzelven die redevoering vergeleken bij den *Anti-machiavel* van FREDERIK II.

Er is een Neêrduitsch Treurspel, PAPINIANUS, *of Regtsgeleerden Heldenmoed,* van C. HOOFMAN (den vader van de begaafde ELIS. KOOLAART, *geb.* HOOFMAN) 1723. 4°.

Bladz. 265. — Deze bijzonderheid is niet vermeld in de *Gedachtenisrede op* PESTEL, van Mr. W. BILDERDIJK, — in *dit* jaar (1826) in 't licht verschenen te Leiden, bij *Herdingh;* ofschoon op den titel voerende het jaartal 1809. (Eene bijzonderheid, welke ik voor de letterkundige geschiedenis in 't algemeen, en die van de werken des grooten mans in 't bijzonder, niet onvermeld mogt laten: maar welke ook in het oog moet gehouden worden bij het lezen van het stukje; b. v. bladz. 6 is met het jaartal 1809 onverstaanbaar.)

VERHANDELING

OVER

DE ODINISCHE GODENLEER

EN

HET GEBRUIK DERZELVE

IN DE

NEDERLANDSCHE DICHTKUNDE.

INLEIDING.

Nopens de eerste bewoners van het gedeelte des aardbols, dat tusschen die zeeën is ingesloten, welke wij de Witte- en de Oostzee, en den Noordelijken en den Westelijken Oceaan noemen, is zeer weinig bekend. De drijfveren van staats- of wetenschappelijk belang, die in latere tijden de volken in aanraking bragten en naar elkander heenvoerden, bestonden destijds niet, of liever, er waren in Europa geene volken beschaafd genoeg om zich van de bewoonde uitgestrektheid van dat werelddeel tamelijke denkbeelden te vormen. En wat er ook van den trap van beschaving en geleerdheid, en hooggeroemde wijsheid zelfs der Kelten en hunne Druïden zijn moge, die in volgende tijden al meer en meer weggedrongen in de afgelegenste uithoeken en eilanden, in die beschaving blijvende stilstaan, daardoor bij

een

een onmisbaar gevolg, in de geschiedenis van zoo vele volksstammen bevestigd, zijn teruggegaan; het schijnt dat men deze in het Westen en Zuiden van Europa, niet in het Noorden behoort te zoeken (1). De letterkunde en de godsdienstige begrippen, eigen aan de bewoners van het laatstgemelde, zijn, voor zoo verre hunne overblijfsels bestaan, van een later tijdvak; en zoo wij ons niet geheel vergissen, is het een *beknopt verslag van deze Godsdienstbegrippen* en eene aanwijzing van *derzelver* gebruik voor onze Nederlandsche Letterkunde, die eene thans voorgestelde Vraag bedoelt. Deze toch alleen zijn door echte gedenkstukken (2) tot op onzen tijd bewaard, en in de afgeloopen eeuw meer een voorwerp der algemeene aandacht geworden. Dit was vroeger wel niet te verwachten. Toen met den val van het Grieksche Rijk de oude letterkunde de doorluchtige ballingen van daar naar Italië volgde, en met hulp der drukkunst, deze moeder van verlichting en vrijheid, den draad der geschiedenis der oude en der hedendaagsche volken aan een knoopte, trok alles, wat Italië, Frankrijk, het Westelijke Schiereiland, het Zuidelijke deel van Duitschland betrof, het eerst de aandacht. In die landen bloeiden reeds letteroefeningen, met mindere keurigheid, ja, maar met zekere losheid en bevalligheid haar op haren geboortegrond eigen. Toen zich daar, met ERASMUS en de

groo-

groote mannen van zijne eeuw de betere smaak vormde, het kon niet anders of de schatten van Rome en Griekenland, trokken van alle andere nasporingen af. Men stelle hier tegen over, dat het Noorden zijne beruchtheid dankte aan de overstroomingen zijner woeste bewoners; dat de Leeraars en Vorsten en Pausen die er zich mede bemoeiden, juist op de uitroeijing van dat Heidendom hadden toegelegd, dat de indrukselen van vroegere wetenschap bewaarde; dat deze zelve, ver over den Oceaan, naar IJsland geweken was; dat de nieuwe verlichting, de nieuwe letterkunde van het Noorden, naarmate van deszelfs toetreding tot de groote maatschappij van het zich beschavende Europa, deszelfs eigene oudheden voor die nieuwe geleerdheid, — noemen wij ze naar hare waarde, voor die betere kundigheden — deed verwisselen. Het was voor eene eeuw, waarin de wijsbegeerte der menschkunde alle de volken en tijdvakken, met alle hunne instellingen, onder één overzigt heeft kunnen brengen, ze heeft leeren vergelijken en durven beoordeelen, bewaard, ODIN en BOODDHA naast OSIRIS te plaatsen, en uit de letterbloemen, zoowel van Indië en Thule als van Palestina, Hellas en Ausoniën, men vergunne ons deze beeldspraak, een' krans te vlechten voor de Europésche Muse.

I.

Waar, en bij wie, de Odinische Godenleer werd ingevoerd.

Het behoort niet tot het onderwerp dezer Verhandeling, langs welken weg, en wanneer, na de verspreiding des menschdoms van de bergvlakte van Middel-Azië, de eerste volkstammen naar het Noorden van Europa zijn afgevoerd? (5) Maar het is niet zonder belang ten hunnen aanzien, in het voorbijgaan aan te teekenen, dat bij de invoering van den Godsdienst, dien wij, ter bepaling, en tot voorkoming van verwarring van denkbeelden, het meest gepast, dunkt mij, den *Odinischen* zullen noemen, het Noorden van Europa, en met name het tegenwoordige Zweden, reeds bewoond was door een' volksstam, die zich vóór de verbreiding van het Veelgodendom daarheen had begeven; wiens taal echter niet veel verschilde van die der later gekomenen (4), en dien wij ons wel als zeer eenvoudig, doch geenszins als uit Wilden of zelfs geheel uit Nomaden bestaande, moeten voorstellen. Het is billijk, mijne bewijzen voor dit een en ander met een woord aan te voeren. — De *Edda* verhaalt ons, dat het Opperhoofd van den stam, in de uitgebreide landstreek gevestigd, die naar het gebruik

om

om den grond door afbranding tot den landbouw te bekwamen, genoemd was (5), zich, door eene belangstelling aangespoord welke men in die mate bij geene wilde volken aantreft, naar den zetel begaf van het rijk, van waar, onder ODINS aanvoering, een nieuwe drom van bewoners, ruim 600 jaren vóór onze tijdrekening, afkwam. Het verhaal, dat ons den naam van GULFE, zoo heette dit Opperhoofd, bewaard heeft, noemt wel den tijd niet wanneer hij regeerde; maar dit is bij het gebrek aan tijdrekenkunde zoo weinig vreemd, dat het tegendeel veeleer als een bewijs van later verdichtsel zou mogen gelden. En hoe zoude de Overlevering hem aan de reeks der volgende Opperhoofden hebben kunnen verbinden; daar hij vermoedelijk de laatste Vorst van zijnen stam geweest is, en door die uit ODINS geslacht opgevolgd, met wie de Kronijkschrijvers van Gothische afkomst zoo al niet de fabelachtige, ten minste de duistere eeuw hunner geschiedenis aanvangen. Het is dan ook niet bij deze Geschiedschrijvers, maar in de verzameling der Odinische leerstellingen, die wij nader onder den naam der *Edda* zullen inzien, dat van dezen GULFE, bij wijze van inleiding, wordt gewag gemaakt. Hoe veel men ook daartegen inbrengt (6), ik kan niet van mij verkrijgen het geheele verhaal als van alle geschiedkundige waarheid ontbloot aan te merken. Doch wat er van zijn moge, zoo veel bevestigt

het, naar mijne gedachten, onwedersprekelijk, dat de ondertoeker, aan wien de nieuwe Goden die men verkondigde, de leerstellingen over hunne wording en ondergang, met den ondergang der wereld en het ontstaan eener toekomende, onbekend waren, zijne wetenschap uit een vroeger tijdperk had ontleend, waarin het vernuft nog niet tot spelingen van zulken aard uitweidde, gelijk wij die in den bundel der oudste Hebreeuwsche gedenkstukken mede niet aantreffen. Tot dit vroegere tijdvak, intusschen, behooren die spreuken, die GULFE kende, en waarvan hij bij zijne intrede in het Paleis te As-gaard zich deze herinnerde: « beschouw aandachtig de ingangen, de « vijand bespiedt in het verborgen. » Bij welke bekendheid ik, eindelijk, voege, dat wij van geenen tolk tusschen de oude bewoners des Lands en de nieuwere Gothen melding gemaakt vinden.

II.

Noordsche Godheden, Wereld- en menschenwording, vergaan derzelve.

Trekken van Aziatischen oorsprong, gemengd met beelden aan eene hooge koude luchtstreek en aan een hardvochtig, tot togten en veroveringen genegen volk, eigen; menschelijke, maar niet zoo wulpsch zinnelijke Godheden als die der Grie-

Grieken; zullen wij in de leerstellingen ontmoeten welke ik nu ga behandelen. Maar laten wij deswegens vooraf dit aanmerken. Het Polytheïsmus, hoezeer opgesierd door de weelderige verbeelding der Zuidelijke volkeren, had een ouderen en gemeenschappelijken oorsprong. Het zal ons dus niet bevreemden, dat wij gelijke karakters, gelijke allegoriën, gelijke verpersoonlijkte wezens uit de bezielde of onbezielde Natuur ontleend, als elders antreffen. Van den anderen kant moet de gewoonte van TACITUS, bij voorbeeld, om die Godheden door namen van de Romeinsche ontleend aan te duiden, ons op onze hoede doen zijn, om deze, niet zonder onderzoek althans, over te brengen: eene gewoonte, die, naar het mij voorkomt, schier eene noodzakelijkheid was; want het schijnt dat de Romeinen te weinig gemeenzamen omgang hadden met de overwonnene of hun aanvallende volken, om anders als zeer oppervlakkig en zonder taalkunde hen te kunnen beschrijven. Begeven wij ons nu tot onze beschouwing.

Allereerst treffen wij een Wezen aan, boven alle andere wezens en magten verheven: zoodra toch de mensch zich niet meer in dien staat van onbeschaafdheid bevindt, waarin de verzorging van zijne dierlijke behoeften alle zijne gedachten bezig houdt, en naauwelijks de verborgene groeikracht van het geboomte het duister besef van eene op-

zigtbare magt in hem opwekt (7), vestigt hij bij het regelmatig terugkeeren der jaargetijden voor veehoederij en akkerbouw, zijne oogen op de hemelligchamen, en komt hij tot de ontdekking en bewustheid van het bestaan — en van zijne afhankelijkheid — van eene eerste vermogende Oorzaak. Op deze hoogte van kundigheden vinden wij Arabië en Syrië ten tijde van JOB en ABRAHAM, en wij mogen aannemen, dat zij den inwoneren van het Noorden, in het tijdvak hetwelk de aankomst van ODIN voorafging, niet vreemd waren. Die, welke de Gothen van zijnen tijd bezaten, zijn in der daad van eene treffende helderheid. Hooren wij hier en in het vervolg de *Edda* wederom spreken, welker gedeelte, waaruit wij dit onderwerp putten, men als eene soort van onderwijzinge, bij vragen en antwoorden, de eerste door den reeds gemelden GULFE gedaan, de laatste door de drie sprekers in Asgaard hun gegeven, moet beschouwen. « Wie is de eerste, de oudste der Goden? — Hier noemen wij hem ALFADER, doch in het oude Asgaard heeft hij twaalf namen. De Heere of de Heirgod. De Verhevene. De God der Zee. De Veelwetende. De Druischende. De Snelle. De Prachtige. De Verdelger. De Verbrander. De Verkiezer der dooden. De Gelukzalige. Deze is hij, die leeft en regeert gedurende alle de eeuwen; hij beschikt over alles wat hoog en laag, wat groot

groot en klein is; hij heeft den hemel gemaakt, en de aarde, en den mensch bestemd om eindeloos te leven.» Dit geloof ziet men door daden bevestigd. Eeuwen daarna, toen de leerstellingen van ODIN met menige verbastering naar IJsland waren geweken, liet zich aldaar zekere THORKILL stervende in den Zonneschijn plaatsen, en beval zijne ziel aan den God die deze en de sterren geschapen had, omdat hij hem voor beter en magtiger dan de overigen hield. Desgelijks legde HARALD HAARFAGER in zijne jeugd den eed af: dat hij aan geene Goden zoude offeren dan aan Hem, die de wereld en den mensch had gevormd. Trouwens «Hij was vóór den hemel en vóór de aarde» gelijk de *Edda* elders uitdrukkelijk getuigt. En deze zelfde verzameling heeft meer dan honderd twintig namen, alle van de eigenschappen van het oneindig Wezen ontleend, aan ons overgeleverd.

Dan, *deze begrippen heerschten niet* meer in hunne volle zuiverheid bij de Gothen, toen deze zich in het Noorden verspreidden. Zon- en starrendienst en de daaruit ontstane Veelgoderij hadden zich over de geheele oude wereld, zoo verre de Overleveringen dier tijden zich uitstrekken, verbreid. Wij zullen in een ander hoofdstuk gelegenheid hebben, hierop terug te komen. Beschouwen wij thans de reeks der jongere Godheden.

Naar mate dat de bewoner van het Noorden, verwijderd van de eenvoudigheid der aartsvaderlijke tijden en van elders voortgaande beschaving, zich, in zijne ruwe luchtstreek en zeden, eigene denkbeelden begon voor te stellen, verwisselde hij het oneindige Wezen met het gewrocht, den Onzienlijken met het voortreffelijkste zigtbare, de bovennatuurlijke Oorzaak met de werkende natuurkracht. Van daar de *Zon* tot Godheid verheven, hare verbindtenis *met de vruchtbare moeder van alles*, de *God des donders*, de meest gevreesde der kinderen uit dezen echt (8).

Wanneer men bij deze benevelde begrippen de verwarring voegt, welke ontstaan moest uit het vereeren van natuurkrachten onder zinnebeeldige persoonsvoorstellingen, en van gestarnten, dan is het niet vreemd, dat men soms naauwelijks het spoor vindt in dezen doolhof, of dat men het tijdelijke Opperhoofd des volks den naam der Godheid ziet aannemen.

Waan en vleijerij boden hiertoe aan Overheerschers en Priesters de gereede hand. Terwijl het mij tevens zeer waarschijnlijk voorkomt, dat het aannemen van den naam van eenige Godheid meestentijds geschiedde, om in dengenen die hem voerde, eenige zoodanige eigenschappen aan te duiden.

ODIN,

ODIN.

Dit mogen wij stellen het geval te zijn geweest met de verschillende ODINS, die wij in de Noordsche geschiedenis aantreffen, na den oudsten, tot de eigenlijke Goden gerekende en de eerste in hunnen rang (9), hetzij als hebbende den krachtigsten invloed in de natuur, hetzij als de luisterrijkste der planeten. Zoo is, ter aanduiding hiervan, eene Zon achter ODIN geplaatst in de teekening in het Upsalsche handschrift der *Edda*. Tevens werd dit zelfde wezen tot God des krijgs misvormd, die vermaak schepte in woeden en verwoesten, en men leerde, dat allen die in het gevecht omkwamen, zijne geliefde kinderen waren.

« Gij vertoornt u,
« Wodan, toch niet, Alvader toch niet, immers stroomde; immers stroomde,
« Krijgsman, voor u in 't gevecht het jong'lingenbloed — »

was de taal van iederen dapperen, trouwens

« Stond hij niet op bij gevechten? en lei tot den droom van gevechten
« hij zich niet neder? » —

De Messias, vertaald door MEERMAN, XVIe Zang.

FRIGGA OF FREIJA (*Vrouwe*).

Deze Godin, de huisvrouw van ODIN, was de tweede in rang onder de Noordsche Godheden. Eerst vruchtbare moeder van alles, voedde men naderhand minder zedige begrippen omtrent haar, en werd zij, in bijna denzelfden nadruk, de VENUS van het Noorden, gelijk nog in onze dagrekening FREIJA's dag dien der Romeinsche Godin vervangt. Doch hoezeer zij eene gunstige Godheid was, en de plaats van haar verblijf in den hemel, den naam droeg van *luisterrijke woning, vereeniging der volkeren*, begaf zij zich niet te min te paard bij de veldslagen, en vorderde voor haar aandeel de helft der gesneuvelden, terwijl de andere helft het deel van haren gemaal was. Anders rijdt zij op eenen wagen met twee katten bespannen.

THOR.

Van de Goden, welke de *Edda* behalve den Opperaten ALVADER telt, sommigen van welke meer, anderen minder gezags hadden, was THOR het derde voorname voorwerp van de aanbidding der Scano-Gothen. Hij was de oudste der zonen van ODIN, en had bijzonder gezag over de winden, de jaargetijden en den bliksem. Een knods, zoo omkleedde de dichtkunde het denkbeeld, wel-

welke van zelf weder in de hand terugkwam als hij hem geworpen had, en dien hij niet dan met ijzeren handschoenen kon behandelen, benevens een gordel die gedurig zijne krachten vernieuwde, waren hem eigen. In latere tijden werd hij voornamelijk geëerd bij de Noormannen en IJslanders, misschien omdat zijne stem vreesselijkst klaterde tusschen hunne hooge gebergten. Hoezeer geducht, behoorde hij tot de goeddoende Goden, daar groeikracht en vruchtbare jaren door hem vooral beschikt werden.

FREIJER.

Ook deze gebood over regen, zonneschijn en groeizaamheid. Om vrede en voorspoed moest men hem aanroepen. Bij de offeranden, wanneer de offerspijs en het volk gezegend waren, dronken allen op de overwinningen van den Koning en de vermeerdering des Rijks. Daarna ter eere van NIORD en van FREIJER, zijn zoon, en broeder van FREIJA, om groeizaamheid en een goed gewas te verkrijgen. Hetzelfde had plaats bij groote gastmalen.

NIORD (*Noorden*).

NIORD, God der Zee en der Winden, was gehuwd met SKADA, eene Reuzen-dochter. Naardien

dien zij aan hare vaderlijke woonplaats, het gebergte, de voorkeur gaf, maar NIORD liever bij de Zee woonde, kwamen zij overeen, dat zij negen nachten in het gebergte en drie aan den oever der zee zouden vertoeven. NIORD, op zekeren tijd van het gebergte terug komende, drukte zijne verveling in het volgende lied uit:

Hatelijk is 't verblijf in 't gebergte;
Wolvengehuil vervangt 'er het lieflijk
Zwanengezang, dat aan d' oever des vloeds zich laat hooren.

BALDER.

Ook deze behoorde tot de zachtaardige Goden, en was een der zonen van ODIN. Zijn gelaat was zoo schitterend, dat het stralen van zich scheen te verspreiden. Tevens was hij welsprekend en zachtzinnig; maar zijne uitspraken waren onherroepelijk. Zijn verblijf hield hij in eene stad, *Breidablik*, in den hemel gelegen, alwaar zich zuilen bevonden waarop *Runen* gesneden waren, geschikt om dooden te doen opkomen.

Na deze kwam in aanmerking

TYR, beroemd om zijne dapperheid en sterkte. Hij kon de overwinning verleenen, en krijgslieden hadden in het bijzonder belang om hem aan te roepen. Zijne voorzigtigheid was grooter dan zijne zucht tot het bewaren van den vrede onder de menschen.

Niet

Niet minder wijs, welsprekend en statig van voorkomen was BRAGUR, de eigenlijke Godheid der Dichters. Zijne huisvrouw was IDUNA, bewaarster der appelen, waarvan de Goden nuttigden wanneer zij bespeurden dat zij oud werden, en die de kracht bezaten van hen te verjeugdigen. Door dit middel zouden zij bestaan tot aan de duisternis der laatste tijden.

Zeer heilig en magtig was HEIMDAL, de God met de guldene tanden, zoon van negen maagden, welke zusters zijn, en wonende aan het einde van de brug des hemels, alwaar hij de Reuzen verhinderde in te dringen. Hij sliep weinig, zag ook des nachts honderd uren rondom zich, en was zoo fijn van gehoor, dat hij het gras op de velden en de wol op de schapen, hoorde groeijen. Hij bezat tevens eene bazuin, wier klank zich liet hooren door alle de werelden.

HODER was blind, maar zeer sterk.

VIDER, de stilzwijgende, wandelde door de lucht en op de wateren, en bezat eene aanmerkelijke kracht, bijna gelijk aan die van THOR zelf.

VALI, zoon van ODIN en RINDA, stoutmoedig in den krijg en behendig boogschutter.

Deze hoedanigheid bezat ook ULLER, zoon van

van SIFIA, schoonzoon van THOR, en zijnde zoo bekwaam schaatsrijder, dat niemand met hem kon strijden; voorts van eene schoone gestalte, en voorzien van alle de hoedanigheden die den held uitmaken. In tweegevechten mogt men hem aanroepen.

Voortreffelijker, zeker, was FORSETE, de bevrediger der geschillen. Hij was zoon van BALDER, en verzoende allen die hem tot scheidsman namen.

Wij gaan over tot de vrouwelijke Godheden. Behalve FRIGGA, ODINS huisvrouw, van welke hier boven gesproken is, beschrijft de *Edda* de navolgende:

SAGA, de verhalende, wonende aan de *Beek der bijeenkomsten*.

EYRA, de Geneesmeesteresse der Goden.

De maagdelijke GEFIONA, in wier dienst alle de kuische meisjes na haren dood treden.

FYLLA, de vertrouwde van alle de geheimen van FRIGGA, die hare kleederdragt en voetversierselen verzorgt, en zelve hare schoone lokken, los bij de schouders hangende, draagt, het hoofd met een gouden band omgeven.

FREI-

FREIJA, de voornaamste na FRIGGA, getrouwd met ODER, die haar verlaten heeft om in verre landen te reizen. Zedert dien tijd houdt FREIJA niet op van schreijen; hare tranen zijn van zuiver goud. Het schijnt mij toe, dat de bijna gelijkheid der namen van deze beide Godinnen, zoowel als die van ODIN en ODER, aanleiding gegeven heeft om ze met elkander te verwarren; dat de laatstgenoemde welligt geen ander is, dan de vergode Veroveraar, of het hoofd der uitgeweken Gottische stammen, en dat, zoo hij als zijne huisvrouw, tot het laatste tijdvak van een meer uitgebreid Polytheïsmus behooren, dat namelijk van de opneming der vermaarde gestorvenen in den rang der Godheden, zoo eigenaardig door LUCANUS gekenschetst:

— « Quem tu plangens hominem testaris Osirim. «

SJÖNA beheerscht de harten der gelieven.

LÖVNA verzoent ze; — WARA is tegenwoordig bij de geloften en straft de ontrouwen, gelijk zij, in het algemeen, acht geeft op het zweren der eeden.

WORA, is de voorzigtige en weet de geheimste dingen.

SYNA is de Deurwachteresse van het hemelsch paleis, en heeft bijzonder toezigt op gedingen waarin iets bij eede zal ontkend worden.

LYNA

LYNA is, op last van FRIGGA, de beschermster tegen onheilen.

SNO-TRA is de Godinne der geleerdheid en deugd.

GNA, de boodschapster van FRIGGA, rijdt te paard door de lucht en de wateren.

Maar laat ik deze menigte niet tot vermoeijenis toe, met onbeduidende wezens aanvullen.

Behalve deze gezagvoerende Godinnen waren in het verblijf der uitverkorenen de WALKYRIEN, bestemd niet alleen, om de helden aldaar aan tafel te dienen, maar ook om op bevel van ODIN, diegenen in de gevechten uit te kiezen, welke sneuvelen moeten, en om de overwinning naar de eene of andere zijde te doen overhellen. Het getal der eerstgenoemde, de *Houris* van het Noordsche Paradijs, was veertien, dat der laatste, drie. Deze droegen den naam van *Nornen* en hadden bovendien elk haren eigenen, waarvan de eene geacht wordt het *verledene*, de andere het *tegenwoordige*, en de derde het *toekomende* te beteekenen (10); eene verdeeling, welke de Fransche Vertaler der *Edda*, MALLET, aanmerkt, dat aan de Grieksche vinding der *Schikgodinnen* ontbreekt. De beteekende zaak echter ligt er in opgesloten, en in schilderachtigheid der voorstelling winnen het, mijns oordeels, de laatste.

Deze

Deze *Nornen* beschikten over de jaren der menschen, andere waren bij de geboorte tegenwoordig, om het toekomstig lot van elk kind te bepalen en voortaan over hetzelve te waken.

Eene andere soort van Geesten waren de blinkende en de pikzwarte Schutsgeesten of *Geniën*. Naar hunne afkomst van de Goden of van de Reuzen werden zij in goede en kwade verdeeld. Deze woonden onder de aarde, gene in het verblijf, dat naar hen, *Alfheim* genoemd werd (11).

Het wordt tijd, meermalen van het verblijf der Goden gewag gemaakt hebbende, iets naders te zeggen van de denkbeelden, die zich de ruwe bewoners van het Noorden daarvan vormden. — Inderdaad eene belangrijke beschouwing! Zoo onafscheidelijk zijn onze uitzigten in het toekomende leven van onze gezindheden in het tegenwoordige. — De *Wal-hal* was de woonplaats der genen, die, naar de leer van ODIN, zalig stierven, dat is, op eene geweldige en bloedige wijze; want die, welke verdronken of wier asch in de zee verstrooid werd, ondergingen na den dood de vernietiging. Deze Zaal was in *Asgaard*, hier bestonden hunne verrigtingen in dagelijks met elkander te kampen en zich in stukken te houwen, en weder, wanneer het etenstijd werd, heelshuids naar het Hof van ODIN te rijden. Hier werd hun spek van het wilde zwijn *Serimner* voorgezet, welk

 dier,

dier, dagelijks gekookt, iederen avond weder in zijn geheel was. Hunne drank bestond uit bier en mee, hetwelk eene geit hun verschafte, overvloedig genoeg voor alle de helden. Hunne drinkbekers waren de schedels der door hen verslagenen. Een aantal jonge maagden vulden hunne bekers. ODIN alleen nuttigde niets dan wijn. Men kent de trekken, die de Zangster van GERMANICUS hieruit ontleend heeft:

« De held die sneeft is reeds genood op 't wilde zwijn. »
Xe Boek.

« Theutates heeft zijn zalen
« Alreede ontsloten om uw magen grootsch te onthalen;
— — — — — — — — — — — —
« 't Romeinsche heldenkroost zal zich met ons verblijden,
« En over 's hemels brug naar 't grootsch Valhalla rijden,
« Dat vijfmaal honderd en nog veertig poorten heeft! »
XIIe Boek.

Een bijzonder denkbeeld der IJslanders ten dezen opzigte kenmerkt niet minder dit hardvochtig geslacht. Aan de Westelijke kust van IJsland is eene smalle landtong, van het eene einde tot het andere door steile bergen doorsneden, of liever daarmede overdekt, welke er den naam van Sneeuwbergskaap (*Snaefelsnaes*) aan hebben doen geven; de overblijfsels van vuurbergen zijn er op de vreesselijkste wijze tusschen de ijsklompen vermengd. Op eene afgezonderde klip, aan den voet van het gebergte, stond in de oudste tij-

tijden een vermaarde tempel, en de geesten der verstorvenen waarden er rond in onuitsprekelijke genietingen (12).

Wat moeten wij ons bij zulke beelden voorstellen van het aan *Walhalla* tegenoverstaande verblijf? Dat der rampzaligen, tot aan den ondergang der wereld, noemt de Odinische fabelleer *Niflsheim*; de woning der booswichten.

Deze plaats was bestemd voor allen die van ziekte of ouderdom stierven, en gelegen in de negende wereld (13). Daar ontspringen uit eene bron verscheiden stroomen, de *Beangstigende*, *de vijand der vreugde*, *de woning des doods*, *het verderf*, *de storm*, *de wervelwind*, *het gehuil*.

Over negen werelden oefende *Hela*, de Dood, hare magt uit; haar paleis was *de Angst*, hare tafel *de Honger*, hare dienaars *Verwachting* en *Langzaamheid*, haar dorpel *de Afgrond*, haar bed *Magerheid*. Zij was bleek, en haar blik deed van schrik verstijven (14). Beide, intusschen, dit verblijf en de *Walhal*, waren meer plaatsen van voorbereiding en een geschikt middel om den volgeling van ODIN tot onversaagdheid aan te moedigen, dan wel een eigenlijke staat van belooning of een middel tot afschrik van het kwaad. Slechts tot aan *Ragnarökur*, het gerigt der Goden, den ondergang der wereld, duurden de genietingen in de *Walhal*. Alsdan zouden de

T 2 In-

Inheriar verhuizen ter eeuwige gelukzaligheid naar den Hemel *Gimle*, welken de *Edda* ook *Vingolf*, het paleis der Vriendschap noemt, en elders beschrijft als eene *nieuwe aarde*, waar de deugdzamen gedurende alle eeuwen zullen leven, terwijl de Magtige, de Alvader, zijne oordeelen uitspreekt. Maar ook, na den ondergang der wereld, verhuisden de rampzaligen naar het strand der dooden, (*Naströnde*), bestemd voor de meineedigen, de moordenaars, en de verleiders van gehuwde vrouwen. Een zwarte gevleugelde draak verteert daar hunne ligchamen.

Die verdelging van het geschapene, welke de dichterlijke taal der Mythologie, *het Gerigt* — of de *Avondschemering* — *der Goden* noemt (15), beschrijft zij met trekken, waarin wij eene zonderlinge overeenkomst met andere Oorkonden opmerken.

Na zes winters der verschrikkelijkste natuurlijke en zedelijke verwoesting, zal de wolf, geboren uit *Loke*, de zon verteren, een ander gedrocht de maan; de sterren zullen aan den hemel verdwijnen. De strijd tegen de booze magten, het verbranden der aarde, het vergaan der menschen, welke daardoor een nieuw bestaan verkrijgen, der Goden zelfs, zal hierop volgen, en eindelijk de hemel (*Gimle*) en het strand der dooden gevormd worden (16).

Getrouw aan hare Aziatische afkomst had deze My-

Mythologie, het geloof aan booze en kwaadzoekende, hoewel ondergeschikte wezens, bewaard. Het voornaamste en listigste van deze was LOKE, wonende in *Utgaard*, het verblijf buiten de woningen der Goden, dien sommigen, zegt de *Edda*, wel voor eene Godheid hielden, doch die in waarheid van de Reuzen afkomstig was. Hij had tot zuster *de blinde Dood* en tot huisvrouw de *Boodschapster van onheil*, bij welke hij verscheiden kinderen verwekte: de dood, den grooten slang, en den wolf, die gestadig den stroom der ondeugden uitbraakte. Eene beschrijving, welke onwillekeurig die afschuwelijke van MILTON *Parad. lost*, *B.* II te binnen brengt. LOKE eindigt met in den afgrond geworpen te worden met eeuwige ketenen en pijnigingen tot aan den ondergang der wereld.

Den zamenhang van dit geheel willende behouden, heb ik een leerstuk voorbijgegaan, dat in de orde der gebeurtenissen eene vroegere plaats vordert; dat van de vorming der wereld en van het menschengeslacht, waarvan wij de vernietiging vernamen. Dus luidt het in den aanhef van VÖLA's geheimzinnig Orakel (17):

1. Luistert naar mijne stem, alle gij heilige geslachten,
Meerderen en minderen, kinderen van HEIMDAL!
Ik zal u de raadslagen des Alvaders verkondigen,
Wat ik van den aanvang der tijden gehoord heb.

2. Wat ik ontving van die voortreffelijken onder de mannen,
Die mij voorheen onderwezen.
Ik heb gehoord van negen werelden, negen polen,
En eenen grooten kolk beneden de aarde.

3. In den beginne was het, dat YMER bestond.
Geene landen waren er toen, geen zeeën, geen koele winden.
Geene aarde was er, geen hemel daar boven,
Ledig was de afgrond, en geene kruiden groeiden.

4. Tot dat de zonen van BORE het uitspansel opligteden,
En eene grootere tusschen-wereld schiepen.
De zon bescheen uit het Zuiden de koude steenen.
Toen werd de aarde groen en groeiden vruchten.

5. De zon trad uit het Zuiden te voorschijn,
De maan aan hare regterzijde uit de poorte des hemels.
De zon wist toen hare zaal niet,
Noch de sterren haar verblijf,
Noch de maan de plaats harer krachten.

6. Toen gingen alle de regeerders naar den raadsetel,
De beschermende Goden, en hielden raad te zamen.
Den nacht en den avond gaven zij namen.
Den morgen noemden zij het, en den middag,
Morgen- en avondschemering, tot verdeeling der jaren.

7. De ASER zijn te zamen gekomen op den kruin van Ida,
Daar zij tempel en hof hoog optimmerden. *Enz.*

17. Daarna zijn er drie magtige en beminnelijke ASEN gekomen;
Aan het strand hebben zij ellendig gevonden
ASKE en EMBLA (17*) in levenlooze gestalte.

18. Leven noch redelijke ziel was niet in hen,
Noch bloed, noch spraak, noch bekoorlijke gedaante.
Dit gaf hun LÖDUR.
ODIN gaf hun leven, HÖNER het redelijke wezen.

III.

III.

Overeenkomst met andere Leerstelsels.

Ik begeef mij thans tot de behandeling van een ander punt, van hetwelk het antwoord op het tweede gedeelte der vraag: *het nut dat voor de Nederlandsche Letterkunde te trekken is uit de kennis van de Noordsche mythologie*, grootendeels zal moeten afhangen.

Hebben het Odinische Godenstelsel en de daarmede verbondene Cosmogonie overeenkomst met die van andere volkeren? of staan zij geheel op zichzelve? Dit laatste zal ons terstond onwaarschijnlijk voorkomen, zoodra wij, ons de Aziatische herkomst der Gothen te binnen brengende, daarbij bedenken, dat de kiemen der begrippen in onze intellectuële wereld, even als de kiemen der dingen in de zinnelijke wereld, zoo oud zijn als hare schepping; welke ontwikkelingen of gedaanteveranderingen zij ondergaan mogen hebben. Trouwens is niet de *mensch*, — als zoodanig overal dezelfde op dezen aardbol, en aan dezen aardbol als zijn' tegenwoordigen kweekhof verbonden — bij al de verscheidenheid der indrukselen die op zijne vorming werkten, bepaald, juist door deze zijne wijze van *zijn* en van *bestemming*, tot eene zoodanige gedachtenleiding?

 Is

is eene tegenovergestelde, geheel van de andere schakels van de algemeene keten losgemaakte gedachtenleiding wel mogelijk? En is deze orde van zaken, die bij dit alles, zijne redelijke vrijheid niet aanrandt, niet eene weldaad voor een wezen van zijnen aard en van zijne bestemming? Van daar, dat een zich voortplantend Atheïsmus mij even onbestaanbaar voorkomt als de voorttelling van een muilëzelen-ras. Denkbeelden van een hoogste Wezen, zoodra niet enkel bevrediging van dierlijke behoefte het denkvermogen bezig houdt; veelgodendom; bijgeloof; zuivere Godsvereering; langs deze trappen klimt de mensch tot zijne bestemming. Tusschen eene van deze is geene plaats voor den Atheïst; er is geene boven den hoogsten, die uitzigt geeft tot in eene toekomende wereld; ongelukkige! hij plaatst zich beneden den laagsten.

Het geschiedkundig onderzoek bevestigt deze stellingen. De denkbeelden der volkeren hebben zich, uit de eerste algemeene beschouwing, ontwikkeld, gewijzigd naar elks natuur- aardrijks- en staatsgesteldheid; maar de gang van die ontwikkeling, trapswijze verduistering of verheldering, wordt overal wedergevonden. Zoo dan, om terug te keeren van waar ik uitging, geene Godenleer, en over zulks mede niet de Odinische, op zich-zelf staat, waarin komt zij dan overeen met die van andere volken? wat nieuwe bijbegrippen,

wat

wat eigenaardigs, wat belangrijks heeft zij behalve en boven die anderen? Tot deze kennis gaat het onderzoek dier overeenkomsten ons den weg banen.

Moeijelijk dunkt mij de keuze van eenen gids in dit aloud Pantheon. Onbevredigde weetlust, vermoeijenis en verdoling wordt de eenige belooning van eene te uitvoerige beschouwing. Wie ontcijfert de gedenksteenen der lang verloopene eeuwen? Heeft niet de tijd zoo vele gesloopt! Schaars zijn de overblijfsels der oudste talen. Schaars en duister de overleveringen, bewaard in de Schrijvers der Oudheid, reeds door hunne handen met andere kleuren en in hunnen stijl en naar hunne school bearbeid.

Het zal daarom veiligst zijn en voldoende, de groote onmiskenbare trekken te verzamelen en tot eenige hoofddenkbeelden te herleiden. Dus treffen wij *reeds in eene hoogere Oudheid dan* het tijdvak der *Odinische Mythologie*, de navolgende aan: *een eerste werkend en beheerend Wezen*, en daarnevens, in verwante of ondergeschikte betrekking, de algemeene hoofdstoffen der Natuur, vuur, licht, aarde, water, onder eene menigte van benamingen van elks onderscheiden eigenschappen en werkingen ontleend; daarna de Zon en Maan, vervolgens de aan de Ouden bekende Planeten, en eindelijk eenen, schier onbepaalden, aanhang van allerlei krachten, werkingen, hoeda-

nigheden, zoo als de neiging tot persoonsverbeelding of het gebrek aan natuurkunde ze deed voorstellen. Dit in de bijzonderheden aan te toonen gedoogt ons onderwerp niet, en zou, bij het in 't oog loopende der bewijzen, overtollig zijn. Meer tot ons oogmerk dienende is, er uit af te leiden, dat wij, behoudens de bevestiging der algemeene waarheid, die ik straks heb voorgedragen, in het Odinische Godenstelsel, zoo in het algemeen, als meer bepaaldelijk ten dienste der Letterkunde, niets aantreffen dan wat ook de Grieksche of Romeinsche ons aanbieden.

« Het is dus geheel ontbloot van belang; en, naauwelijks eenig vermaak aan de ledigheid aanbiedende, die alleen aast op nieuwigheden, is het eener meer gezette aandacht onwaardig; en hij die zijne kostbare uren aan deze nasporingen verspilt, begaat dezelfde dwaasheid als een reiziger, die, in plaats van den effenen en heerlijk beplanten reisweg te volgen, noodeloos een half gebaand en ver omloopend spoor door eene barre heide zoude verkiezen? » — In geenen deele. Reeds de bloote voorstelling van het verhandelde in de vorige hoofdstukken moest het tegendeel doen vermoeden. Zelfs zonder die gelezen te hebben zegt men het zich, dat die

« Oude eeuwen die voor 't menschdom haast verdwijnen »

meer moeten aanbieden, dan eene onbeschrevene blad-

bladzijde in de geschiedenis, en hare ruwe steenhoopen meer dan het opschrift der vergankelijkheid; dat de geslachten der menschen elkander voorgaan, gelijk de eik bestemd is zijne vrucht te laten vallen om er een jongeren eik uit te doen opgroeijen. Wie daaraan twijfelt moet zich voorstellen, dat het zich beschavende Westelijke deel des aardbols eenmaal met ondankbare miskenning zal terugwijzen op het verouderd Europa. Neen, anders bestemde het de eeuwige Wijsheid, en ten nutte des menschdoms:

« D' oude eeuwen die voor 't menschdom haast verdwijnen,
« En zij die zullen zijn in later tijdsgewricht,
— — — — — — — — — zij verschijnen
« Te zamen. — »

Maar welke is dan de belangrijke zijde? Voor de Dichtkunde, namelijk, niet voor de Wijsbegeerte. — « Zijn dan niet deze twee, zusters? Zijn niet de voortreffelijkste Dichters, Wijsgeeren? Is niet opmerking, nasporing, vinding, hooge vlugt van gedachten, het eigendommelijke van haar beide? Koud en afstootend is de Wijsgeer, wiens ziel door geene dichterlijke gedachten ontvlamd wordt. » — Geheel iets anders is het nogtans, voedsel voor dezulken te vinden, of wel, ze ontwikkeld, geschilderd aan te treffen in de overblijfsels dier tijden. Op dit laatste zal het hier vooral aankomen.

IV.

IV.

Belangrijkheid der Odinische Mythologie.

Zoo wij geene andere beelden aantreffen, dan die de onbeperkte verbeeldingskracht der Oosterlingen of het versierende vernuft der Grieken heeft daargesteld, dan zal het van de eigenaardigheid van den grond, waarop de Noord-Europeër die beelden heeft overgebragt, en van de overblijfsels dier beelden in onze taal en in onze begrippen, afhangen, welke maat van belang zij bezitten, en van welk gebruik zij voor onze dichtkunde zijn kunnen (18)?

Er is veel geschreven over de al of niet gepastheid, over de geoorloofdheid zelfs, om van namen en personen uit de oude Mythologiën, gebruik te maken in de hedendaagsche Dichtkunde en door Christelijke Dichters.

Wat de geoorloofdheid betreft: de twijfel daaraan schijnt alleenlijk uit eene overdrevene schroomvalligheid te ontstaan. Zij kunnen even zoo min ongeoorloofd zijn als afteekeningen van Egyptisch beeldschrift of van Oostersche pagoden; omdat zij voor ons geene, of geene godsdienstige beteekenis hebben kunnen. Even uit dit zelfde laat zich de gepastheid beantwoorden. Het zou noodeloos deze Verhandeling uitbreiden, na te schrijven

ven wat daarover gezegd is. Voldingend is, onzes inziens, de zaak behandeld in de *Nieuwe Bijdragen tot opbouw der Vaderlandsche Letterkunde*, II *D. bl.* 269 (19).

De geheele Godenreeks der vroegere volken zijn, wij hebben het te voren gezien, als personen voorgestelde natuurwezens, en hunne werkingen met den sluijer der allegorie omgeven, als hunne daden, somwijlen de vergode Helden der Geschiedenis. En slechts als zoodanig hebben zij eenige uitdrukking, eenige verstaanbare beteekenis.

De Europeër is, sedert lang, niet meer de afstammeling van den Vereerer van TARANIS of van CERES. Voor hem, tot één huisgezin vergaderd, staan zij alle slechts daar, als getuigen van het vroegere tijdvak, en alleen in betrekking tot dat vroegere tijdvak kunnen zij zijne aandacht boeijen. Wanneer de Dichter daden, begrippen, zeden van dat tijdvak bezingt, dan, voorzeker, kiest hij eigenaardig uit hun midden zijne sierlijkste en treffendste beelden; zij zijn onmisbaar in zijne veldslagen, in zijne landschappen (20), gelijk de Bedouin in de woestijn, de cederen op de heuvelen van den Libanon. Maar gaat hij nu verder, brengt hij hunne namen over op werkingen der natuur, op wezens die voor zijne tijdgenooten niets meer zijn van hetgene zij waren voor den priester en voor den leek der vroegere tij-

tijden, dan zal hij hen, noch, in waarheid, zichzelven, trots BALDER en APOLLO, tot geestdrift vervoeren.

Ziedaar, naar mijn oordeel, hoe ver hij gaan kan, zonder in het onbeduidende, onverstaanbare, belagchelijke te vallen. Ik zeg belagchelijke; want, verdient de zucht om door het gebruik van vreemde en weinig gekende voorwerpen, die telkens eene noot tót opheldering behoeven, zich den schijn te geven, of van geleerdheid, of van iets nieuws te zeggen, wel een beteren naam? De vernuften der volgende eeuwen mogen de harp vaarwel zeggen, zoo zij op die wijze de HOMERUSSEN van hunnen tijd moesten worden. Neen, toekomstige HELMERS's, YOUNGS, KLOPSTOCKS! aan ander vuur zult gij uwe offers ontsteken.

Zanger der tijden van het Noorden! zou ik tegen hem zeggen, die, verwijderd van MARO's doorluchtig voetspoor en van MACHPERSONS kunstig geleende beelden, naar ontdekkingen haakt langs de middernachtelijke Zeeën; — leg land- en hemelkaart voor u, omring u van de tolken uit vroegere dagen, vraag den Romein wat hij zag aan ons strand of door wie zijne legioenen vielen in de Hercynische wouden? Roof uit CIVILIS graf, zoo het u gelukt het te vinden; het geheimzinnige steenschrift van VELLEDA's wigchelarijen, of zoek WODANS geschonden beeld,

als

als oostewinden de golven doen afvloeijen van Walcheren's kust. Heil u! zoo dit u stemt om BATO's Naneef te doen gloeijen, beurtelings, van de vrijheidszucht zijner Vaderen en van liefde voor het beschermend gebied van zijnen Vorst, zachte wetten en den zegen der orde en beschaving. Maar waan u nog niet, den Zanger te zijn van de tijden van het Noorden. Ontleen eerst aan het vergeten IJsland zijne letterschatten, en onderzoek, welke gedenkteekens er zijn aan gene zijde van de Kodanische Zee, en dan begeef u op den heiligen togt, klief den donkeren vloed, zit peinzend op het heuvelgraf der helden, die — ook zij — een deel van het andere halfrond der wereld ontdekten. Helder van oogblik, gelijk de arend die naast u van Dovrefiaell opvliegt, overzie het gebied der CEZARS, verdwijnende in den nevel der eeuwen, terwijl er nog licht is op het verre Eiland, daar statige wouden tusschen ijsvelden oprijzen. En hoort gij, op uren afstands, de Sarpe? — haar breede val heeft naauwelijks ééne mededingster gevonden — zing dan den stroom der tijden. Bezoek zoo den klassischen grond van het Noorden, des Oosterlings plant-stede, de wieg uwer Vaderen. Hier bestond voormaals een menschenras, uitmuntende door kracht en door lengte van gestalte. Hier, in de kloven der rotsen, schuilen dwergen. Gindsche statige eiken vertegenwoordigen u dien, in den afgrond gewortel-

telden, en tot aan den hemel reikenden eik, waaronder de Goden Gerigt houden.

Vergeefs zoudt gij hier welige beemden zoeken, boschjes of beeken, met onzigtbare wezens die ze verlevendigen, bezield; vergeefs den reijendans van uitgelaten feestvierenden.

Alles is hier hardvochtigheid, verachting van den dood.

Verschrikkelijk lang is er de nacht, welke de scheiding maakt tusschen het eindigende en het beginnende jaar. Het is de *moedernacht*, waaruit alle de volgende voortkomen.

Het rond gewelf dat boven uw hoofd is uitgespannen en aan de einden der aarde met haar vereenigd, is met gouden spijkers, die wij sterren noemen, vastgehecht; de boog, bij tijden zigtbaar, — het is de brug die de aarde met dat gewelf en den ingang der Walhalla verbindt; op dezelve rijden de kampvechters naar het veelpoortige paleis van ODIN.

Het zwaard, dat gij meent te zien in de hand van den held met zijn blinkenden gordel, is de spinrok van FRIGGA; die lichte streek is de baan van den winter.

Dit paard, wiens manen onophoudelijk rondom zijnen hals schitteren, en licht langs den hemel en op de aarde verspreiden, *Skinfaxi*; brengt den dag aan voor het menschelijk geslacht. Dit andere, *Hrimfaxi*, brengt den nacht over de goed-

goeddoende Goden; iederen morgen druppen zijne nevelige manen; van daar komt de dauw in de dalen (21). Deze twee, *Alzenger* en *Vroegwaker*, trekken den Zonnewagen, lichtende door fakkels en bliksemstralen, en bestuurd door een dier tweelingen, van menschelijke ouders geboren, *Zonne* en *Mane*, die de Goden naar den hemel verplaatsten, verontwaardigd dat Mane door haar Vader werd uitgehuwelijkt aan *Vreugde*.

Wanneer haar licht bij wijlen verdwijnt, zijn het de wolven uit het Reuzengeslacht, die haar pogen te verslinden, en voor welke zij vlugten met zoo snelle vaart. —

Deze trekken mogen genoeg zijn tot eene proeve en om de gevolgtrekkingen te wettigen, die ik tot besluit dezer Verhandeling daaruit wilde afleiden. De Odinische Godenleer met de daarin geweven stellingen over wereld- en menschenwording, heeft voor den Wijsgeer eene zeer belangrijke zijde, en zij biedt den Dichter nieuwe en niet onaangename beelden aan; ook aan den Nederlandschen Dichter, onder voorwaarde, dat hij ze zorgvuldig kieze en op een' hun eigenen grond voorstelle. Den voorraad daarvan behoort hij te zoeken in de beoefening der oude Noordsche Letterkunde zelve; deze Verhandeling was even weinig bestemd om er een dor geraamte, als om er een vervelend woordenboek van op te leveren.

AANTEEKENINGEN.

(1) Zie LOESCHER *Litter. Celta Th.* X *en Th.* IX *P.* I. *n°.* 8 en ADELUNGS *Mithridates* II. *s.* 31.

(2) De ouderdom en de echtheid der bronnen van de Noordsche Mythologie zijn geen onderwerp van betoog alhier. ADELUNG *Mithridat.* II *s.* 306 oordeelt daarover te ongunstig, zoo het mij voorkomt. Het volgende zal deswegens, vertrouw ik, genoegzaam zijn. De bewoners van het Noorden, hetzij men het met PLINIUS het *Noordrijk* of met de lateren *Noorwegen* noeme, bezaten en voerden met zich naar IJsland, overleveringen en gedenkstukken, waaronder de *Volu-spa*, de voorzegging of aankondiging van de Profetesse VOLU, de oudste schijnt te zijn. Van deze gezangen en verhalen in dichtmaat maakte, omtrent het jaar 1100, SAEMUND, *de Wijze* bijgenaamd, (*hins Fröda*), welke een groot deel van Europa bezocht had, eene verzameling, dezelve of het eerst in geschrifte stellende of uit het Runenschrift in het gewone overbrengende, en, een honderd en twintig jaren later, SNORRO, uit deze eene andere in prosa; aan beide den naam gevende van *Edda*, hetgeen men waarschijnlijkst meent *de Oude*, of, zoo als wij het zouden noemen, *Verhalen der Oudheid*, te beteekenen. Dat SAEMUND de Opsteller der Gedenkstukken, die den inhoud zijner *Edda* uitmaken, niet geweest is, wordt, naar het oordeel van bevoegde Taalkundigen, in het bijzonder van den geleerden

den en onpartijdigen SUHM, volkomen gestaafd door de taal en zegswijzen zelve, die niet slechts ouder zijn dan hetgeen nog overig is van zijn land en reisgenoot ARE FRODE, maar zelfs vele woorden bevatten, wier veranderde beteekenis naauwelijks meer te ontraadselen is; zoodat het hedendaagsche IJslandsch minder verschilt van dat van FRODE, dan het zijne van de oudste dier Gedenkstukken. Dit ontwaart men vooral in de menigvuldige eigennamen, die zich alleen uit de sporen van oude Scytische of Aziatische dialecten kunnen laten verklaren. En, in de tweede plaats, zijn er in deze Gedenkstukken zoo vele verhalen, onder welker thans ondoordringbaren sluijer men echter bemerkt dat eene historische daadzaak verborgen ligt, dat men het verdichten daarvan even zoo weinig aan SAEMUND, of iemand van jongeren tijd, kan toeschrijven, als men met grond het historisch bestaan van JASON of MEDEA kan in twijfel trekken, ofschoon zij wel nooit zoo bestaan mogen hebben als wij ze bij de Dichters aantreffen. Zie de Voorrede der *Edda Saemundar p.* 37 *et seqq.*

(3) Over de onderscheiden wegen der Noachiden en Japhetiden is niemand misschien zoo kort en tevens zoo duidelijk als LOESCHER *Th.* X.

(4) Zijnde beide dialecten van het oude Scytisch; VERELIUS *ad Gotr. et Rolfi Hist. p.* 3.

(5) *Svea-rike*, van *Svia*, branden; hedendaagsch *Suerige*, *Zweden*; van welken wortel ons zweten, inwendig branden, en de voornaam, *Zweder* (bij verkorting *Zwier*), verbrander, die in oude geslachten nog bewaard is.

(6) Men zie hierover MALLET *Introd. à l'Hist. de Danemarc, Chap.* IV *note a*, en BARTHOL. *Antiq.*

 Dan.

Dan. pag. 405. De voornaamste tegenspraak heeft het ondervonden van ECCARD *de Origine Germanorum*, die alles wat de *Aesir* of Asiaten aangaat, geheel verwerpt en in het Noorden van Duitschland te huis brengt. De alles gretig aanvattende, naar onderrigt dorstende Geleerden der XVIde eeuw, en de schiftende Geleerden van de twee volgende, komen mij voor tot uitersten te zijn vervallen. De onoordeelkundige ligtgeloovigheid der eersten vervoerde de laatsten, door wantrouwen of betweterij, tot het verwerpen van vele narigten, die, gegrond opgevat, en ontdaan van de ongewone voordragt, waarin ze niet zelden zijn ingekleed, eene waarheid tot grondslag hebben, ja door de nieuwere ontdekkingen in de natuurlijke geschiedenis, in de aardrijkskunde, enz. volkomen bevestigd worden. Zie hier mijne gronden voor de afkomst der *Aser* uit *Asia.*

I. *As* heeft in onderscheiden oude talen de beteekenis van iets volstandigs, voornaams, en van daar die van *Heer* en *Gebieder*. Ik geef slechts als wenken de volgende. *As*, het volle gewigt bij de oudste Romeinen. *As*, de eerste letter in het Slavische A. B. *As-sar*, de Koning *Asa*; en dezelfde eind-lettergreep in vele eigen namen, *Bore-As*, *Tyr-As*, een der Assyrische, *Tho-As*, een der Taurische Koningen. *Aisoi*, Goden, bij HESYCHIUS. Zie WACHTER's geleerde Verhandeling *de naturae et scripturae concordia p.* 300. II. De naam van *Asia* is nooit veranderd, zeggen ons de Aardrijksbeschrijvers; van waar die ontleend is, zegt niemand met genoegzame waarschijnlijkheid, en het is, zoo sommigen er bijvoegen, geheel onbekend. Waaruit wij mogen afnemen, dat hij van eene hooge oudheid is niet alleen, maar ontleend uit eene taal, welke niet die der oude Aardrijksbeschrijvers was. Vergel. HERODOTUS IV *Cap.*

Cap. 45. III. Men verwerpt het verhaal wegens de afkomst der *Aser*, omdat sommigen in volgende tijd die afkomst van ULYSSES en Troje hebben willen afleiden; maar die ongerijmdheid is men, dunkt mij, aan eene verkeerde opvatting verschuldigd. De Geschiedkundigen van jonger' tijd kenden, Oostwaards van Europa op de kusten van *Azië*, geene andere stad dan Troje, waaraan zich alle de herinneringen, alle de gedenkschriften van het Grieksche volk, van deszelfs volkplantingen, alle de geleerdheid van Europa, vasthechtten; het eertijds bestaan van eene meer Noordelijk gelegene stad, aan den mond van den Tanaïs, werd, bij de toenemende verwildering der Kaukasische stammen, langs zoo meer vergeten, en is naauwelijks in den naam van *As-hof*, synonym van het *Asgaard* der Gothen, bewaard gebleven. IV. Niet ver van het tegenwoordig *Azow* bestonden nog in jongere tijden overblijfsels eener oude stad. In het jaar 1685 heeft men nabij de Tanaïs verscheiden Oudheden gevonden. Men zie ook over *Azof*, des Admiraals CRUYS Inleiding voor zijn *Kaartboek*, bladz. 9; het is dezelfde stad die de Italianen *Azak* of *Tana* noemen, en oudtijds *Tanaïs*. V. Het gebruik van de daken van voorname gebouwen met koperen platen te bekleeden, vinden wij letterlijk terug in de dichterlijke beschrijving van het met gulden schilden bedekte paleis, dat GULFE in Asgaard zag. VI. Zou HOMERUS naar Nomadische Scythen gereisd zijn; of, gelijk alle wie het in die tijden te doen was om onderrigt, naar een land en eene stad den zetel van eene niet geringe geleerdheid? Waarop ons ook wijst hetgeen STRABO vermeldt, van Phanagoria, van de Venus Apaturia, enz. *Zie het 11de Boek*, en DE BUAT. *Hist. des anciens peuples de l'Europe T.* I.

VII. Hadden niet reeds ten tijde van ORESTES de beeldende kunsten eenigen voortgang gemaakt in Scythië, van waar hij het beeld van Diana met zich overbragt naar Sicilië? SERVIUS *ad* VIRGILII *Eclog. I princip.* en STEPHANUS *Lexicon in V Faseelis.* VIII. Zeer gegrond, ook met betrekking tot den verderen afstand van tijd, waarop de togt van ODIN is voorgevallen, komen mij de aanmerkingen voor van RICHARDSON, *on the languages etc. of Eastern nations p.* 116—127., — *Boudinoï*, Wodinen, verschijnen als een Scytisch volk bij HERODOT. IV *Cap.* 8.

Laat ik te deser plaats nog een woord bijvoegen over de drie personen, die GULFE in Asgaard aantrof, en die aanleiding tot zoo vele gissingen gegeven en tot voedsel voor de zucht tot buitensporige bewijzen en zinspelingen gestrekt hebben. In de teekening in het Upsalsche Handschrift der *Edda*, onder anderen te vinden bij ARNKIEL *bl.* 56, ontbreekt het geheel aan perspectief; het achterst geplaatste beeld zit dus het hoogste, maar duidt niet een verhevener persoon aan. Integendeel, het is voor *Har*, de Verhevene, de Verst zelf, (ODIN was waarschijnlijk niet meer dan de *Heervoerer* der Noordwaarts verhuizende Gothen), dat GULFE gebragt wordt. *Har* spreekt de eerste tot hem, daarna *Jafnhar*, die gelijk gezag met hem deelde; eindelijk de *derde* in aanzien, dat is dezelfde, dien ik zeide dat de Teekenaar achter aan heeft geplaatst, en dus hooger, omdat men hem anders niet zien kon.

(7) Immers schijnt men den oorsprong van den *Feticken*-dienst en der *Dendrolatrie* op dit standpunt der menschheid te moeten zoeken.

(8) Waarom *Sol* bij de Latijnen mannelijk, in de Noordsche talen vrouwelijk is, behoort niet tot deze be-

beknopte Verhandeling. Ik verwijze den Lezer voor etymologische bijzonderheden, indien het hem gelust, naar SCHEFFER in zijne *Upsalia* en anderen.

(9) *Odin*, anders *Oden*, *Wodan*, *Kudan* bij de Etruskers; *Vuoda* bij de Sabynen. Wij vinden den naam *Otanes* onder de Persische Vorsten bij HERODOTUS. *Boden* Slavicè, Stimulo, pungo, corrupto, en van daar *bodénie*, stimulatio, ictus. De waarschijnlijkste afleiding is van *Adonai*. « Non magis miror quam quod alterum, « *Jehova* » in antiquo Graecorum « et Latinorum *Jao* et *Jove* superait » zegt SC. THORLACIUS *Comment. de Hladana* p. 26 en p. 50; aanhalende MACROB. *Saturn.* I C. 18. De bedenking, door jongere Schrijvers in het midden gebragt, dat *Odin*, wel verre van de oudste te zijn der Noordsche Goden, zelfs in den tijd van TACITUS nog niet bekend was, die alleen van *Twisto* gewag maakt, en dezen als den Opperzten God der Germanen noemt, komt mij van weinig gewigt voor, zoodra men de eigenlijke Germanen behoorlijk onderscheidt van de ten Noorden der Oostzee wonende stammen, die wel oorspronkelijk van denzelfden hoofdstam afkomstig waren, maar door en sedert hunne verhuizingen in bijzonderheden van de Germanen verschilden; en hierin ligt de opheldering van die, afwijkingen zoowel als van de trekken van overeenkomst. Vergelijk HERDER'S *Ideèn zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* IV 82.

(10) *Urd*, *Verdandi*, *Skuld*. Deze uitlegging echter wordt door GUDMUND ANDREAE in zijnen Commentarius tegengesproken, die er *oorzaak*, *werking* en *noodzakelijk gevolg* door schijnt te verstaan, te wijsgeerig voor dien tijd, dunkt mij. Voorts kenmerkt dit

 aan

aan HESIODUS nog onbekende Drietal eene jongere verfijning van denkbeelden.

(11) Later werden *Alven* ook in een kwaden zin genomen. Zie KILIAAN's *uitgave* door VAN HASSELT op *Alf* en *Alve*. Het geheele *Feënstelsel* is zoo uitvoerig als dat van SPENCER in de *Fayry Queen*.

(12) Het was aldaar dat naderhand het vermaarde *Flateyesche* Klooster gesticht werd. Van een' anderen zonderling afgelegen' Tempel geeft WORMIUS in zijne *Monumenta Danica* VI 15 de volgende beschrijving. Niet ver van de stad *Skeen* in *Neder-Tellemarken*, in het zuidelijk gedeelte van Noorwegen, is midden in eene binnen-zee, eene zeer hooge rots, omtrent ter halver hoogte door menschenhanden uitgehouwen, met een enkelen ingang, waardoor deze holte tevens licht schept. De toegang tot dezelve was langs een steilen trap in de rots of een daar tegen opgehangen ladder, die sedert vele jaren door brand verwoest is. Men meent dat het in vroegere tijden een Heidensche tempel geweest is; en het was naderhand eene kerk aan St. Michael toegewijd, alwaar op den dag van dien Heiligen vele plegtigheden gevierd werden.

(13) Het *negental*, dat wij ook in DANTE's negenden wereldkring, zijn verblijf der Moordenaren, wedervinden, is van eene hooge oudheid. Wij zullen het in de *Voluspa* aantreffen.

(14) Vergelijk *Aeneid.* VI 275 *et seqq.*

(15) « *Ragnarökur* » vertaalt RESENIUS *Eddae Mythologia* XLVIII, en anderen, op zijn voetspoor, door Goden-schemerlicht. Eigenaardiger, dunkt mij, de afleiding van *Ragna*, den genitiv. plur. van *Reginn*, Gebieder, (zie het *Glossarium Eddae Saemund.*) en *röku* (overig in *rügen*, rigten); van waar in de *Voluspa* *Stro-*

Strophe 6 *en* 9, *Röck Stóla*; rigtstoel, zetel der Regteren. En mitsdien *Ragna rökr*, Goden-gerigt; verg. *Edda Saem.* *p.* 249 *nota* 42.

(16) Over de gelijkheid dezer leerstellingen met die der Stoïsche school, zie MALLET *Introd.* II. 220, en uitvoeriger, de Aanteekeningen op de *Edda Saemundina p.* 30 *et seqq.* . Maar van waar die draak, dat niet uit Europa oorspronkelijk gedrocht, onder het beeld of den naam van draak zoo opmerkelijk, dat, naar het gevoelen der Chinezen, bij elke maansverduistering dit hemelligchaam zoekt te verslinden?

(17) MALLET *Introd.* II 245 vergelijkt dit Orakel van *Vola* met hetgene de onvervalschte Sibyllynsche verzen bij de Romeinen moeten geweest zijn; doende opmerken dat HORATIUS *Epod.* V van eene Tooveres FOLIA gewag maakt; gelijk *fol* nog heden ten dage in alle de talen van Gottische afkomst, *vol*, *dwaas*, *onzinnig* beteekent. - Eene andere, zeer waarschijnlijke, etymologische overeenkomst is die, welke, met weglating van den eersten lettergreep, bij de gewone verwisseling der *b* en *v*, de *Sibylla* geene andere doet zijn dan deze *Völa.* Zie de Voorrede van RESENIUS, *Edda*, *bl.* 3 *en volg.* over de Aziatische of Erythraeïsche Sibylle, en andere latere, en PAUSANIAS *Phoc.* XII n°. 6, en vergelijk de in mijn oog Priesterlijke kleeding van *Fylla*, die ik onder de Godinnen beschreef.

Het Gedicht zelf, de *Spå*, voorzegging van deze VOLA, bevat 59 vierregelige strophen, waarvan ik de verstaanbaarste en voor ons oogmerk belangrijkste heb vertaald. Zie hier die over den ondergang en de vernieuwing der aarde:

«(52) De zon verduistert, en de aarde zinkt in zee.

De heldere sterren vallen uit den hemel,
Het vuur verteert het overoud gevaarte,
De gloed verheft zich tot den hoogen hemel.
« (53) Zij ziet op nieuw eene altijd groenende aarde
Te voorschijn komen uit de zee.
De stroomen vloeijen af, en de arend vliegt omhoog
Die op de bergen zich ophoudt.
« (56) De velden zullen dragen zonder bezaaijing.
Hund en *Balder* zullen wonen in *Odins* Walhalla.
« (58) Een paleis is er, luisterrijker dan de zon,
Met goud bedekt in den hemel.
Daar zullen de deugdzamen wonen
In alle de eeuwen volzalig. »

Deze *Voorzegging van Vola* is langen tijd aangemerkt als een gedeelte der *Edda*, waartoe RESENIUS, en door hem anderen, in zijne Uitgave Kopenh. 1665, is misleid geworden, door dezelve aan te treffen achter het door hem gevolgde handschrift der *Edda*, waartoe zij echter in geenen deele behoort. Zie OELRICHS *Daniae et Sueciae litteratae Opuscula* I 266.

De aanhef: *Hliöds bid eg allar Helgar Kinder*, is woordelijk: *Te luisteren gebied ik alle heilige geslachten.* YMER was de Stamvader der Reuzen. De *Zonen van Bore* zijn Odin en zijne broeders. De ontwikkeling van deze bijzonderheden moet ik achterwege laten. De kruin van Ida. *Ida velle.* « conveniebant Asae in *Ida Campo* » vertaalt het STEPHANUS OLAÏ; doch berg, hoogte, kruin, is de naaste beteekenis. Zie *Islendigabook Gloss. v. Faell* en het *Gloss. Eddae Saem.* op *Jadarr.* Van daar, rond, oppervlakte, vlakte. Opmerkelijk is de overeenkomst van hetgene de *Voluspa* en de Grieken van *Ida* verhalen, en men kan nazien bij STEPHANUS *Diction. Hist. edit.* L'LOYD *v. Ida.*

17*

17[1] — *Aske* en *Embla*, essen- en elsen-hout. Het eerste welligt om de hardheid van dit geslacht aan te duiden.

De geschiedenis van dit menschenpaar verdient nagelezen te worden bij MALLET, en vergeleken te worden met de *Dagen* van HESIODUS *vs.* 140 *en volg.*; van wien hij alleen *de Theogonie* aanhaalt.

Deze *Theogonie* en *Cosmogonie* van HESIODUS, waarmede de *Odinische* in verscheiden trekken overeenkomt, is van jonger tijd dan die van ORPHEUS; deze is veel zuiverder. Zie BATTEUX *Hist. des Causes premières p.* 101. De eerste leefde 1300, de andere 900 jaren vóór Christus. De togt van ODIN naar het Noorden is dus van later tijd niet alleen, maar ook zoo veel jonger, dat de andere begrippen reeds meerendeels verdrongen waren. Het later, zoo 't schijnt, opgenomen begrip van het kwaad beginsel, geeft ons aanleiding om de bron der Odinische leeringen meer Oostelijk te zoeken; en zoo men die van het *Boodhismus*, in Thibet en elders aangenomen, kon opsporen, zou dit welligt eenmaal een' hoogst belangrijken sleutel geven. Zie EISSNER, *die Theogonie des* HESIODUS *als Vorweihe in die Erkentniss der ältesten Urkunden des menschlichen Geschlechts p.* 123. De tijd der verschijning van BOUDDHA, volgens de Indische boeken, komt overeen met het jaar 1014 vóór Christus. CASTERA *trad. du voyage de* BARROW *en China* II 273. Zie ook SYMES *reis naar Ava* II. *blads.* 258—265 (*der Holl. Vert.*)

Het is voorts niet onmogelijk, dat de verplaatsing van een deel der Israëliten door den Koning van Assyrië in de landstreek tusschen de Zwarte en de Caspische Zeeën, ruim 600 jaren vóór Christus (721 volgens *de Ta-*

Tafels van BLAIR), eenige herinneringen en latere denkbeelden hebbe aangebragt bij de landslieden en togtgenooten van ODIN.

Laat ik over deze begrippen nog kortelijk iets bijbrengen. Het Noorden is in alle tijden als de plaats der duisternis en het verblijf der booze geesten gekenmerkt. « De weg der dooden ligt naar het Noorden: op *Nastrand* is een verschrikkelijk verblijf, uit slangenlijken gebouwd, waarvan de ingang naar het Noorden is. » *Edda.* — MILTON verzamelt de gevallen Engelen in het Noorden, V. 755, ongetwijfeld naar *Jesaia* XIV *vs.* 13. Zonderling is het, dat KLOPSTOCK ook aan den Noordpool de stikdonkerheid, doch tevens het verblijf der Serafs, plaatst:

« In den stillen omtrek des onbewandelden Noordpools
« Rust de middernacht in het eenzame en traag.
« Deze landsdouwen —
« maken Seraphim heerlijk. »

Vertaling van MEERMAN I 587.

BARROW verhaalt, dat de Chinezen onafscheidbaar gehecht blijven aan het sedert meer dan twee duizend jaren aangenomen gevoelen, dat aan de Zuidzijde van het vierkant der aarde de hoofdstof van het vuur, aan de Noordzijde die van het water is. Hunne Aardrijkskundigen stellen zich de aarde voor als een vierkant, van alle zijden door de zee omgeven. « Rondom de aarde is de diepe zee, waarvan de stranden tot woning gegeven zijn aan de Reuzen. » *Edda.*

Nog eene bijzonderheid. Het denkbeeld der Vuurstroomen, die uit eene verlichte vurige wereld aan de zijde van het Zuiden, onophoudelijk in den afgrond, welke in het Noorden was, afvloeiden, *Edda Resen. Myth.* IV, kan alleen ontstaan zijn bij een volk, dat met

met vuurbergen bekend was, en derzelver schrikbarende uitwerking had opgemerkt. Dit nu brengt ons wel, in de eerste plaats, naar IJsland, van welks brandende bergen de *Hekla* bijna alleen in het overige Europa bekend is; doch zoo wij aangetoond hebben, dat in de daad deze begrippen niet daar ontstaan zijn, maar uit Azië herkomstig, dan moet deze opmerking ons naar eene daardoor gekenmerkte landstreek, als derzelver geboortegrond, leiden.

(18) Dat de namen der dagen ook daarvan herkomstig zijn, is bekend, op elkander volgende in dezelfde rangschikking als de Goden, *Wodan'sdag*, *Thörsdag*, *Freya'sdag;* doch midden in onze week beginnende.

(19) Sierlijk, en tot het volksgeloof der middeleeuwen betrekking hebbende, is ook hetgene Milady W. MONTAGUE aanvoert, in hare *Verdediging van* SHAKESPEAR, afdeeling *over de Bovennatuurlijke Wezens.*

(20) Dus VONDEL:

« Hoe vroom hebt gij gestreden
« Voor 't Kruislam, sedert uw Matern, Sint Peters hand,
« U rukte van *Teutaets* en *Hesus* woud-altaren. »

(21) *Skin faxi*, *hrim faxi.* Zouden wij *faxi* niet van dezelfde beteekenis mogen achten als het Latijnsche *fax*, en deze twee paarden *licht-toorts* en *rijmtoorts* noemen? » Jubar dicitur stella lucifer, quae in summo habet diffusum lumen, ut leo in capite jubam. » VARRO.

OVER DE

AUTOMATEN

DER OUDEN.

EENE VOORLEZING

VAN

Prof. J. P. VAN CAPPELLE,

te Amsterdam.

Het is voor den verstandigen mensch, bij meer gevorderde kennis en ondervinding, eene aangename geneugte, den toestand der wetenschappen gade te slaan in die tijden, toen men duister aanschouwde, hetgeen thans met helder licht is omgeven; geen denkbeeld had van vele voorwerpen, wier bespiegeling nu tot volkomenheid is gebragt, en zich vond ingewikkeld in eene menigte van zwarigheden, die de voortgang der eeuwen heeft weggenomen. Dit genot ontspruit in geenen deele uit een baatzuchtig beginsel, omdat bij deze vergelijking ons lot, boven dat van vroegere volken, gunstig schijnt uit te komen; maar uit het belang, dat de toenemende volmaking van het menschdom inboezemt, en het vernuft, dat zich hierbij, in onderscheidene gedaanten, met treffende kracht, vertoont. Niet alle

tijdperken evenwel zijn te dezen aanzien even opmerkelijk. Door bijzondere omstandigheden wordt de geest nu eens ten hoogste gespannen, terwijl hij, door tegengestelde oorzaken, somwijlen van alle veerkracht is verstoken.

Nooit zag de wereld een volk, zoo rijk bedeeld met alles, wat ons geslacht tot luister kan verstrekken, als Griekenland in zijne bloeijende dagen. Het scheen dat de Hemel over dit volk alle zijne zegeningen had uitgestort, opdat het ten toonbeelde zoude strekken voor tijdgenooten en nakomelingen. Waar toch zag men elders zoo veel oorspronkelijk vernuft? zulk eene naauwe vereeniging van waarheid en schoonheid, van kracht en bevalligheid? Geen wonder dat de fakkel der verlichting, daar opgestoken, haren weldadigen glans alom heeft verspreid, die niet, dan na vele eeuwen, door de overwinnende barbaarschheid, ganschelijk is uitgedoofd.

Gereedelijk brengt men hulde toe aan de voortbrengselen der Ouden, in de vakken van smaak en verbeelding. De diep onkundige alleen kan derzelver volkomenheid in twijfel trekken. Maar oordeelt men wel even eenstemmig over hetgene door hen in de wetenschappen is verrigt? Gewisselijk in geenen deele. De reden hiervan is eenvoudig. Alles wat tot den smaak behoort ontleent zijnen oorsprong uit gevoel en gewaarwording, die van geene vordering in kennis afhanke-

lijk

lijk zijn; wetenschappen integendeel steunen op ondervinding, die gedurig rijker wordt, en het oude gestadig door het nieuwe doet vervangen. Ofschoon dus de Ouden in het eerste opzigt al de volken van lateren tijd mogen overtreffen, moeten zij, uit den aard der zake, in het laatste opzigt voor deze wijken. Hier door gebeurt het, dat de stukken, die van hen in dichtkunst en welsprekendheid zijn overgebleven, aller oogen tot zich trekken, terwijl men naauwelijks eenen blik werpt op datgene, hetwelk narigt van hunne uitweiding in het veld der wetenschappen kan geven.

Het is waar, de Ouden hadden van zeer vele voorwerpen onvolkomene begrippen; maar er waren toch sommige, met welker gronden zij gemeenzaam bekend waren, en die met de grootste zorgvuldigheid door hen werden behandeld. Ik beroepe mij ten betooge eeniglijk op hunne *werktuigkunde*. Verbazend, schier ongelooflijk zijn de uitwerkselen, die allerwege bij de Schrijvers van dien tijd zijn opgeteekend. Eene lange rij van bekwame mannen, die te dezen aanzien voortreffelijk hebben uitgemunt, is bekend, in wier schriften men de belangrijkste ophelderingen, de vernuftigste bespiegelingen aantreft. En evenwel, hoe weinigen zijn er, die dit onderwerp hunne aandacht hebben waardig gekeurd. Waar vindt men tot nog toe, ik zeg niet een volledig, maar eenig geregeld zamenstel van hunne werk-

Wat is natuurlijker, dan dat men bij de oppervlakkige lezing dezer plaats op het denkbeeld gebragt wordt, dat de drievoeten, daar vermeld, inderdaad ligchamen geweest zijn, die zich door eenen inwendigen toestel werktuigelijk van zelve bewogen? Bij eenig nadenken evenwel zal men gereedelijk van dit gevoelen teruggebragt worden. De vervaardiging, namelijk, van zulke kunststukken moet gerekend worden verre verheven te zijn boven de begrippen, welke het menschelijk verstand, in de dagen van HOMERUS, omtrent de werktuigkunde koesterde. Zoo veel ten minste is zeker, dat er geene andere bewijzen bestaan, die ons regt geven, om de uitvinding der *Automaten* tot zulk eenen hoogen ouderdom te brengen. Het is dus waarschijnlijk, dat het gansche wonder, waarvan de Grieksche Dichter gewaagt, zal gelegen geweest zijn in de snelheid der beweging, veroorzaakt door de gouden rollen, welke onder de drievoeten waren gevoegd; zoodat een geringe stoot dezelve ligtelijk eene groote uitgestrektheid deed afleggen. Is men met deze uitlegging niet te vrede, zoo bedenke men, dat HOMERUS spreekt over de gewrochten van eenen God, aan welken hij wel iets wonderbaars, dat boven de krachten der stervelingen verheven was, mogt toeschrijven.

BEEL-

BEELDEN VAN DEDALUS.

Vele oude schrijvers, en onder deze met name PLATO (*a*) en ARISTOTELES (*b*), melden, dat de beroemde Kunstenaar DEDALUS beelden vervaardigd heeft, die van zelve wandelden, ja die men moest vastbinden, om te beletten, dat zij niet van hunne plaats wegliepen. De laatstgenoemde Schrijver spreekt bepaaldelijk van eene houten Venus, die aldus was zamengesteld, en geeft zijne meening te kennen omtrent de oorzaak van derzelver beweging. Hij zoekt deze in de werking van kwikzilver, dat in de holte van het beeld was gegoten. CALISTRATUS schrijft de beweegbaarheid dezer beelden aan eene werktuigelijke kracht toe; hij noemt namelijk dezelve *τα ποιηματα κινουμενα μηχαναις*, dat is, *kunststukken, die zich door werktuigelijken toestel bewogen.* Het is zeer waarschijnlijk, dat geen dezer Schrijvers de beelden van DEDALUS zelve aanschouwd hebbe, zoodat hun gevoelen eeniglijk zij gevestigd op het berigt, dat daarvan bij overlevering of geschrifte ter hunner kennisse is gekomen. Dit althans kan men uit de tegenstrij-

(*a*) In Menone en in Euthyphrone.
(*b*) De anima.

strijdige verklaring van ARISTOTELES en CALISTRATUS met zekerheid opmaken, dat de eigenlijke gesteldheid der opgenoemde beelden niet algemeen ontdekt was. Ik geloove alzoo gaarne met vele beroemde mannen van vroegeren en lateren tijd, dat al het wonderbare dezer kunststukken enkel in de verbeelding bestaan hebbe. Te weten, de oudste beelden der Grieken waren niet anders dan vierkante blokken, met gesloten oogen, wier armen aan den romp en wier beenen aan elkander waren vastgehecht. DEDALUS heeft het eerst eene verbetering te dezen aanzien te wege gebragt. Hij gaf den beelden opene oogen, vrije armen, losse voeten, in één woord, het aanzien van levende personen. Wat wonder, dat zijne verbaasde tijdgenooten, starende op deze voor hen geheel nieuwe kunstwerken, hunne verbeelding vrij spel veroorloofden, den schijn voor wezenlijkheid hielden, daarvan met verwondering en in zulke figuurlijke uitdrukkingen spraken, dat degenen, die hen in leeftijd opvolgden, daardoor noodwendig in verwarring moesten gebragt worden.

Geheel anders is het gelegen met uitvindingen, die ontstaan wanneer de beschaving reeds eene aanmerkelijke hoogte heeft bereikt. Dan toch is men met zeer vele voorwerpen gemeenzaam bekend. Het nieuwe treft niet meer met zulk een doordringend vermogen. Men oordeelt bedaarder

der, en laat zich door den eersten indruk niet ganschelijk wegslepen. Met deze stemming van geest komen de berigten overeen, die van nieuw ontdekte zaken of vervaardigde kunstwerken worden te boek gesteld. Veel veiliger kan men op dezelve vertrouwen, al is het ook, dat zij den weetlust niet in alle opzigten bevredigen. Het gebeurt, namelijk, niet zelden, dat bij oude Schrijvers gewag gemaakt wordt van werktuigen of inrigtingen, zonder dat de eigenlijke gesteldheid daarvan wordt opengelegd. Men kan dan zekerlijk niet volkomen, maar slechts bij gissing op aannemelijke gronden over deze laatste oordeelen, doch evenwel zonder aarzelen besluiten, dat de zaak, waarvan zij spreken, werkelijk aanwezig is geweest. Dit nu is het geval met eenige zamenstellingen, waaromtrent men in twijfel staat, of en in hoe verre zij tot de *Automaten* behooren.

DUIF VAN ARCHYTAS.

In de eerste plaats biedt zich ter overweging aan de vermaarde *Duif van Archytas*, die door velen voor het eerste kunstgewrocht van dezen aard wordt gehouden. AULUS GELLIUS (*a*) maakt

(*a*) X 12. Plerique nobilium Graecorum et Favorinus Philosophus memoriarum veterum exsequentissimus affirma-

maakt hiervan gewag, terwijl hij zich op de getuigenis van vele Grieken, en inzonderheid van den Wijsgeer FAVORINUS, wiens woorden hij aanhaalt, beroept.

Het blijkt dat ARCHYTAS werkelijk eene dergelijke duif heeft vervaardigd, maar de zamenstelling daarvan ligt zoo in het duistere, dat het vruchtelooze arbeid is, daaromtrent eenige gissing te wagen. GELLIUS zegt, dat de duif werktuigelijk was ingerigt, en door eenen inwendigen luchtstroom werd bewogen. FAVORINUS spreekt daarvan geen enkel woord. Eene uitdrukking bij den eerstgemelden doet mij vermoeden, dat de duif slechts zweefde, en in dit geval is het niet onmogelijk, dat het werktuigelijke, waarvan GELLIUS spreekt, eeniglijk betrekking hebbe tot de gedaante van den vogel, waardoor hij in den bepaalden stand werd gehouden. Hij was, luidens het berigt, van hout vervaardigd; doch dit kan zeer

matissime scripserunt, simulachrum columbae ab Archyta ratione quadam disciplinaque mechanica factum, volasse. Ita erat scilicet librementis suspensum et aura spiritus inclusa atque occulta concitum. Libet Hercle, super re tam abhorrenti a fide, ipsius Favorini verba ponere: Archytas Tarentinus, Philosophus simul et Mechanicus cum esset, fabricavit columbam ligneam, volantem, quae si aliquando consideret, non amplius exsurgebat.

zeer wel eene andere *ligte* stof geweest zijn, die met het hout in eenige betrekking stond. Zekerlijk was hij hol. Wanneer men deze bijzonderheden in aanmerking neemt, en daarbij bedenkt, dat de Ouden zeer goed bekend waren met de uitzetting der lucht door de warmte, is het niet onnatuurlijk, dat bij eenigen de gedachte is opgerezen, dat het kunstwerk van ARCHYTAS bestaan hebbe in eene soort van zeer onvolmaakten luchtbol. Zoo ten minste stemt alles met de beschrijving overeen. Het gebrekkelijke van de inrigting liet niet toe, dat de duif tot eene aanzienlijke hoogte opsteeg. Om dezelfde reden moest zij weldra zakken, en kon dan wederom niet opvliegen; hetgeen als eene voorname bijzonderheid uitdrukkelijk door FAVORINUS wordt opgegeven.

Dit laatste bijvoegsel weêrlegt, mijns achtens, het gevoelen, dat de vliegende beweging van eene werktuigelijke zamenstelling haren oorsprong zoude hebben ontleend. Welk denkbeeld toch kan men zich vormen van eenen dergelijken toestel, die, nadat hij tot rust is gekomen, niet weder in beweging kan gebragt worden?

SPHEER VAN ARCHIMEDES.

Onder de oude kunststukken is met regt beroemd de *Spheer van Archimedes*, die uit glas

glas was vervaardigd, en waarin deze ervarene Wiskundige den loop der zon, maan, en dwaalsterren voorstelde. Vele Schrijvers, met name CICERO (*a*), OVIDIUS (*b*) en CLAUDIANUS (*c*) maken hiervan gewag. Geen hunner echter heeft, om welke reden dan ook, ons eenige inlichting wegens de inwendige gesteldheid van dit planetarium gegeven. Het gevoelen derhalve van degenen, die daarbij aan eene werktuigelijke zamenstelling denken, overeenkomende met onze uurwerken, en alzoo dit kunstgewrocht onder de *Au-*

(*a*) Archimedes cum Lunae, solis, quinque errantium motus in spaeram illigavit, effecit idem, quod ille, qui in Timaeo mundum aedificavit Deus, ut tarditate et celeritate dissimillimos motus una regeret conversio.

(*b*) Arte Syracusia suspensus in aëre clauso
Stat polus, immensi parva figura globi.

(*c*) Juppiter in parvo cum cerneret aethera vitro,
Risit, et ad superos talia dicta dedit:
Huccine mortalis progressa potentia curae?
Jam meus in fragili luditur orbe labor.
Jura poli, rerumque fidem, legesque Deorum,
Ecce Syracusius transtulit arte senex.
Inclusus variis famulatur spiritus astris,
Et vivum certis motibus urget opus.
Percurrit proprium mentitus signifer annum,
Et simulata novo Cynthia mense redit.
Jamque suum volvens audax industria mundum
Gaudet, et humana sidera mente regit.

Automaten rangschikken, kan evenmin voldoende bewezen, als op goede gronden tegengesproken worden.

ADELAAR BIJ PAUSANIAS.

PAUSANIAS, in zijne beschrijving van Griekenland, spreekt van eenen koperen adelaar, die met wijd uitgespreide vleugelen boven een altaar was geplaatst, in dier voege, dat, zoodra men zeker werktuig in beweging bragt, deze vogel zich terstond in het gezigt der aanschouwers verhief, als wilde hij vliegen. Hier ligt zeker eene werktuigelijke inrigting tot grondslag. PAUSANIAS evenwel zegt niet meer, dan dat de vogel opsprong, als willende vliegen, en voegt er niet bij, of dit eenige oogenblikken aanhield. Indien dit laatste geen plaats had, was de inrigting van weinig waarde. Maar gesteld ook, dat dit zijne meening geweest zij, dan nog is het duister, of de beweging van den adelaar, eenmaal eenen aanvang genomen hebbende, van zelve bleef voortduren, dan wel of daartoe de bestendige hulp van het werktuig, dat men vooraf aan den gang moest brengen, vereischt wierd. Ook hier derhalve is men buiten staat een beslissend oordeel te vellen.

KRUI-

KRUIPENDE SLAK BIJ POLYBIUS.

POLYBIUS verhaalt in zijne Geschiedenissen (Lib. VII Cap. 15), dat DEMETRIUS PHALEREUS scherpelijk werd berispt door DEMOCHARES, omdat hij zich niet geschaamd had, in zekeren optogt, eene slak voor zich te laten kruipen, die zich van zelve bewoog, van tijd tot tijd, onder het voortkruipen schuim uitspuwende. Hij noemt deze slak in het oorspronkelijke κοχλιὰς αυτοματος βαδιζων, waardoor een sterk vermoeden ontstaat, dat deze slak inderdaad een *Automaat* geweest zij. Hier ten minste bestaat geene der zwarigheden, die zich in de vorige gevallen opdeden.

MENSCHENBEELD BIJ ATHENAEUS.

Hetzelfde moet men vaststellen omtrent het *beeld van Nysa*, waarvan ATHENAEUS gewaagt. Dit beeld had de lengte van 8 cubiti, en was gezeten op eenen wagen, gehuld in prachtige kleederen. Het werd rondgevoerd bij gelegenheid van een feest ter eere van Bacchus, door PTOLEMEUS PHILADELPHUS te Alexandriën gevierd. Werktuigelijk (μηχανικως) rigtte het zich op, zonder dat iemand er de hand aan sloeg, en, nadat het uit eene gouden schaal melk had gedronken, ging het wederom zitten. Deze beschrij-

schrijving is zoo duidelijk, dat men zich geweld zoude moeten aandoen, om aan iets anders dan aan een *Automaat* te denken.

Ofschoon nu dergelijke plaatsen, hoedanige men welligt in grooter aantal bij oude Schrijvers aantreft, niet van alle waarde ontbloot zijn, laten zij evenwel nog zeer veel te verlangen over. Zij geven toch niets meer dan het uitwerksel, terwijl zij ons volstrekt onkundig laten aangaande de oorzaak, waardoor dit werd te wege gebragt. Wat derhalve vindt men over dit onderwerp bij Schrijvers, die opzettelijk over de werktuigkunde hebben gehandeld? De oplossing dezer vraag alleen kan ons tot eenige zekerheid brengen.

Het oudste gedenkstuk der bespiegelende werktuigkunde is het boek van ARISTOTELES, dat ten titel voert *Werktuigkundige Vraagstukken*. Deze strekken zich niet verder uit dan tot de beginselen en de algemeene uitlegging van de eenvoudigste verschijnselen. De aard der zake belet alzoo, dat men hiervan veel licht ontleene.

In dit Werk evenwel is mij eene plaats voorgekomen, die mij toeschijnt, of regtstreeks, of zijdelings, tot de inrigting der Automaten betrekking te hebben. In het laatste gedeelte, namelijk, van het eerste hoofdstuk wordt gehandeld over de wijze, waarop door de omwenteling van eenen cirkel vele andere cirkels in tegenstrijdige

rig-

rigtingen worden bewogen. Hierna volgt deze toepassing: « Deze gesteldheid, derhalve, van de « cirkels te baat nemende, vervaardigen de kun« stenaars een werktuig, waarvan zij het beginsel « verbergen; ten einde alleen datgene, hetwelk « verwondering verwekt, zich openbare, doch de « oorzaak daarvan in het verborgen schuile. » Indien ARISTOTELES hier op geene eigenlijk gezegde Automaten het oog mogt gehad hebben, bedoelde hij ten minste inrigtingen, die daarmede in naauw verband stonden.

Het is eene onherstelbare schade voor de geschiedenis der werktuigkunde, dat de Schriften van ARCHIMEDES over dit onderwerp zijn verloren gegaan. Zekerlijk zoude men daarin eene menigte van heldere denkbeelden aantreffen, die licht over de duisterste punten zouden verspreiden. Het staat bij mij vast, dat aan dezen schranderen Wiskundigen niets ontbroken heeft van de kennis, die vereischt wordt, om de kunstigste Automaten te vervaardigen; maar er is eene voorname reden, waarom ik twijfele, of hij zich wel daarmede hebbe onledig gehouden. Zoo er toch ooit een Geleerde bestaan heeft, die al de voortbrengselen van zijn onuitputtelijk vernuft ten nutte van het algemeen, ter eere van zijn Vaderland bezigde, het was voorzeker ARCHIMEDES; die daarvan in onderscheidene opzigten de schitterendste voorbeelden, tot zijne onsterfe-

lijke

lijke eer heeft nagelaten. Het kon dus, dunkt mij, in zijnen geest niet opkomen, zijne bespiegeling te vestigen op voorwerpen, die wel vernuft vorderen, maar wier doeleinde zich eeniglijk tot verlustiging bepaalt.

Een geruimen tijd na ARCHIMEDES bloeide CTESIBIUS, door de natuur zelve ter beoefening van de werktuigkunde toegerust, waartoe hij van zijne eerste jeugd af door eene onweerstaanbare begeerte werd gedreven. Er is geen twijfel, of hij is met de Schriften van zijnen grooten voorganger bekend geweest, daar zijn leerling HERO, van wien wij aanstonds zullen spreken, dezen aanhaalt. Van dezen Alexandrijnschen Werktuigkundigen nu getuigt VITRUVIUS uitdrukkelijk, dat hij zich met de uitlegging der Automaten heeft bezig gehouden (*). Jammer is het, dat de kundige Romeinsche Schrijver, die zoo veel van de oude uitvindingen heeft bewaard, waaromtrent wij anders diep onkundig zijn zouden, niet goedgevonden heeft over deze uitvindingen van CTESIBIUS breeder uit te weiden. Hij was hiertoe wel in staat, want hij had de Schriften van dezen Kunstenaar onder zijne oogen; doch het strookte niet met zijn oogmerk. Hij geeft aan het slot van het 12de Hoofdstuk des Xden Boeks te

(*) Lib. IX c. 6.

te kennen, dat hij geoordeeld had, alleen die ontdekkingen van CTESIBIUS te moeten vermelden, die van groote nuttigheid waren, terwijl hij diegenen van zijne lezers, die behagen mogten scheppen om ook de overige te doorgronden, tot de Schriften zelve verwijst.

Van deze Schriften is de nakomelingschap welligt voor altijd verstoken; maar zij vindt dit gemis grootendeels vergoed in de nagelatene stukken van den grooten Leerling van dezen grooten Meester, den beroemden HERO. Welkom is onder deze een vertoog over de *Automaten*, waardoor een helder en voldoend licht over dit onderwerp is opgegaan.

Het blijkt uit den aanvang van dit stuk, dat men reeds langen tijd vóór HERO zich in de bespiegeling dezer kunstwerken had verlustigd, en dat men daarin groot welgevallen had gevonden, zoowel door de verscheidenheid van kunst, daarin ten toon gespreid, als door het wonderbare der uitwerkselen. Uit eene andere plaats zien wij, dat eenigen reeds vroeger over dit onderwerp hadden geschreven, wier inrigting ten deele door HERO wordt verbeterd. Onder dezen was PHILO BYZANTIUS. Zoo veel te meer waarde heeft voor ons het genoemde geschrift, omdat het dus, als het ware, de slotsom bevat van hetgeen door de Ouden in dezen is verrigt.

De

De Automaten der Ouden waren van tweederlei aard, *beweegbare* en *staande*.

In de *beweegbare* zag men tempels of altaren, die van zelve werden bewogen, en op bepaalde plaatsen stand hielden; alwaar dan bijgevoegde beelden zekere bewegingen verrigteden, overeenkomstig de bedoeling van den maker, waarbij meestal eenig oud verdichtsel tot grondslag was gelegd. Nadat dit geëindigd was keerden de bewogene stukken wederom naar hunne vorige plaats terug. Over deze soort van *Automaten* handelt HERO in zijn Eerste Boek. Hij merkt aan, dat men geheel onbepaald is in de keuze van geschikte voorwerpen ter vertooning; dat deze verscheiden zijn en veelvuldig; doch dat, naar mate de Kunstenaar gelukkiger is in het vinden van deze, het schouwspel meer genoegen zal verwekken. Zijne keuze bepaalde zich tot het volgende:

Op een grondvlak van bepaalde afmetingen waren vier kolommen opgerigt, die tot ondersteuning dienden van een ander vlak, bij wijze van zoldering op dezelve rustende. Dit alles was fraai bewerkt en met lijsten en kroonversierselen verbonden. Op het bovenste vlak stond eene kleine ronde tempel, met een overwelfd dak door acht pijlaren gedragen. Op den top zag men het beeld der overwinning, met uitgespreide vleugelen, eene kroon in hare regterhand houdende.

In het midden van den tempel stond Bacchus, in zijne linkerhand een thyrs, in zijne regter eene schaal dragende. Voor en achter hem was een altaar geplaatst, en rondom bij iedere pijlaar eene Bacchante. De geheele toestel, dus ingerigt zijnde, werd van zelve in eene bepaalde rigting bewogen, tot dat hij zeker punt genaderd was, waar hij stil hield. Hierop werd het altaar van zelve ontstoken; uit de thyrs vloeide melk of water, uit de schaal wijn. Intusschen werd de ruimte binnen de kolommen met kransen versierd, de Bacchanten gingen in eenen kring rondom den tempel, en men hoorde het geluid van trommels en cijmbalen. Nadat dit geëindigd was, keerde zich het beeld van Bacchus om, en daarmede tevens het beeld der Overwinning. Thans werd het andere altaar ontstoken en de Bacchanten liepen op nieuw, onder hetzelfde geluid, in eenen kring rond. Eindelijk keerde de geheele toestel naar zijne vorige plaats terug.

Ik heb mij niet opgehouden bij de afmetingen, welke door HERO naauwkeurig zijn opgeteekend. Hij wil echter, dat men deze volge, ten minsten dat men dezelve niet grooter neme, om den schijn te vermijden, dat er welligt binnen in het werktuig zich een mensch bevinde, die de genoemde bewegingen besture. Na de opgave van het uitwerksel gaat hij vervolgens over, om de oorzaak uit te leggen, waardoor ieder gedeelte van hetzelve werd voortgebragt.

Ge-

Geheel anders werden de *staande Automaten* ingerigt. Op een voetstuk werd eene plaat gesteld, bij wijze van tooneel, voorzien met deuren, die geopend en gesloten konden worden. Deze openden en sloten zich van zelve. Telken reize vertoonden zich op de plaat zekere voorvallen en bewegingen, overeenkomstig het oogmerk van den maker, die ook hier gewoonlijk eenige geschiedenis of verdichtsel volgde. Deze *Automaten* werden, volgens de getuigenis van HERO, met veel minder moeite zamengesteld, en de uitwerkselen waren minder aan mislukking onderhevig. Uit hoofde van het wonderbare, dat in de vertooning gelegen was, droegen de Kunstenaars, die zich daarmede onledig hielden, den naam van θαυματουργοι, *wonderdoenders.*

Deze *Automaten* waren aanvankelijk zeer eenvoudig. Na het openen der deuren vertoonde zich een geschilderd aangezigt, hetwelk de oogen op onderscheidene wijzen bewoog. Hierop werden de deuren gesloten en andermaal geopend. Nu zag men, in stede van het genoemde aangezigt, eenige figuren, die, na eene herhaalde sluiting en opening der deuren, wederom door andere werden vervangen. Men had alzoo hier driederlei soort van beweging, die van zelve werd voortgebragt; te weten: die der deuren, der oogen, en van de verborgene beelden. « Dan » zegt HERO « de menschen van onzen

 « tijd

« tijd zijn veel scherpzinniger in het uitvinden « van verdichtselen, en verwekken bewegingen, « die meerder zijn in getal, en behagelijker in « verscheidenheid. » Hij zelve heeft ten voorbeelde gekozen eene vertooning, aan welke hij den naam geeft van μυθος κατα τον Ναυπλιον, dat is: *verdichtsel van Nauplius*, waarin de verschijnselen zich opvolgden in dezer voege:

Na de eerste opening der deuren zag men twaalf beelden, Grieken voorstellende, die bezig waren met werken aan schepen, als wilden zij deze in zee brengen. Zij behandelden onderscheidene werktuigen, bijlen, hamers, vijlen, boren, ieder met dat geluid, hetwelk daaraan eigenaardig is verbonden. Dit duurde eenigen tijd, en de deuren sloten zich van zelve. Zij openden zich voor de tweede maal, en nu werden de schepen werkelijk in zee gebragt. Bij eene derde opening vertoonde zich aan het oog aanvankelijk niets dan zee en lucht; doch weldra kwam de vloot te voorschijn; dolphijnen verhieven zich uit het water, spelende en dartelende; een storm stak op; de zee werd beroerd, en de schepen geslingerd. Nadat de deuren zich ten vierden male hadden geopend, zag men geen schip, maar Nauplius, een fakkel dragende, en Pallas daar bij staande. Boven aan de plaat zag men vuur, dat van de fakkel scheen te komen. Eindelijk vertoonden zich, na eene vijfde opening der deu-

deuren, de door den storm geteisterde vloot, en Ajax zwemmende, die daarop door den bliksem werd getroffen, en terstond verdween. Hiermede was het schouwspel geëindigd. Alle deze vertooningen geschiedden werktuigelijk, en worden door HERO breedvoerig met gepaste afbeeldingen verklaard.

Zietdaar eenig berigt wegens deze oude Kunststukken, wier nader onderzoek in het oorspronkelijke Werk de meeste voldoening belooft.

VERSLAG

OMTRENT DE

VERZAMELING VAN HANDSCHRIFTEN,

TOEBEHOORD HEBBENDE AAN

Jonkhr. C. A. VAN SYPESTEYN,

DOOR

Jonkhr. Mr. J. C. DE JONGE,

Substituut Archivarius van het Rijk.

Allen, die eenig belang stellen in de Vaderlandsche Geschiedenis, weten, dat de Verzameling van Handschriften van Jonkheer CORNELIS ASCANIUS VAN SYPESTEYN, in het verleden jaar, openlijk te Londen verkocht is; doch het is door de schaarschheid der Catalogussen van die Verzameling hier te Lande, slechts aan weinigen bekend, waarin die Verzameling bestaan hebbe.

Daar ik dezen Catalogus bezit, en ik in vorige jaren de Verzameling zelve gezien en onderzocht heb, meen ik in staat te zijn, omtrent haar eenige bijzonderheden te kunnen mededeelen, en het is hierom, dat ik, in vertrouwen dat dit den beoefenaren onzer Geschiedenenis niet onwelgevallig zal zijn, zulks bij dezen doe.

In het algemeen mag van deze Verzameling gezegd worden, dat zij eene der rijkste en uitgebreid-

breidste verzamelingen van Handschriften was, welke eenig bijzonder persoon in Nederland bezat. De gedrukte Catalogus van dezelve, te Londen vervaardigd, is 167 bladzijden groot, in welke nog slechts de voornaamste stukken kortelijk worden opgenoemd. Dikwerf bovendien worden in denzelven tien, twintig, vijftig, honderd, ja meerdere stukken met slechts weinige woorden vermeld, en een aantal stukken, na den verkoop te Londen door den Heer VAN SYPESTEYN aan den Koning aangeboden, is daaronder niet begrepen.

De Handschriften, welke in deze Verzameling vervat waren, kunnen gevoegelijk tot vier hoofdsoorten gebragt worden:

I. Charters.

II. Handschriften en brieven tot de Nederlandsche Geschiedenis betrekking hebbende.

III. Brieven, voor het grootste gedeelte geschreven door Keizers, Koningen, Vorsten en aanzienlijke Personen uit onderscheiden Landen *aan* de Vorsten uit den Huize van Nassau. Brieven, *door* de vorsten uit den Huize van Nassau aan Keizers, Koningen, Vorsten enz. geschreven; alle voor de Geschiedenis, of voor dat Vorstelijk geslacht belangrijk.

IV. Stukken van verschillenden aard, zoo als Handschriften, welke geene dadelijke betrekking tot Nederland hebben. Brieven van en aan Geleerden en Kunstenaren, Albums enz.

Om

Om de Verzameling wel te doen kennen, zal het noodzakelijk zijn, wegens elk dezer hoofdsoorten in eenige bijzonderheden te treden.

I. *Charters.*

Er zijn twee voorname oogpunten, uit welke de Charters van oude tijden nog in onze dagen belangrijk zijn. Het eerste dezer oogpunten is, dat dezelve, indien zij niet zijn uitgegeven, en dus onbekend zijn, voor de Geschiedenis gewigtige bijdragen verleenen, en zaken, personen en geslachten doen kennen, van welke door de Schrijvers, of in het geheel niet, of onvolledig melding gemaakt wordt. Het tweede oogpunt is, dat dezelve, al zijn zij reeds uitgegeven, altijd, indien derzelver inhoud slechts van gewigt is, als geschiedkundige gedenkstukken groote verdiensten blijven behouden, en tot onwedersprekelijke bewijzen voor de waarheid der geschiedenis strekken, in het bijzonder in deze Landen, in welke weinige andere gedenkteekenen der Middeleeuwen zijn overgebleven. Het schrift van, en de zegelen aan de Charters gehecht, welke meestal niet zijn in plaat gebragt, maken dezelve ook tot wezenlijke bijdragen voor de *Historia Diplomatica*, voor de *Geslachtkunde* en voor de kennis van den toestand der *Kunst*.

Het meerendeel der Charters, voorkomende in de Verzameling van den Heer VAN SYPESTEYN,

was,

was, uit deze oogpunten beschouwd, belangrijk. Derzelver getal was ruim 500, van welke

Iª. 440 betrekking hadden tot de Heeren VAN MONTFOORD,

Iᵇ. 4 meer bepaaldelijk tot de algemeene Nederlandsche Geschiedenis behoorden,

Iᶜ. de overige van verschillenden aard waren.

Iª. *Charters der Heeren* VAN MONTFOORD.

Het geslacht der Heeren VAN MONTFOORD was, gelijk bekend is, één der aanzienlijkste van deze Gewesten, en heeft sedert de dertiende tot in het laatste gedeelte der zestiende eeuw gebloeid. Het is zeer twijfelachtig, of de eerste Burggraven van Montfoord, welke men in de Geschiedenis ontmoet, tot het eigenlijke geslacht der volgende Heeren van dien naam behoord hebben. Met meerdere waarschijnlijkheid mogen wij als Stamvader van dat Geslacht beschouwen, HENDRIK DE ROVER, die in het jaar 1296 voor het eerst te voorschijn treedt. Na hem voerden tien Burggraven uit dat zelfde Huis het bewind over den Burg, over de stad Montfoord, en over het gebied daaraan verbonden. De laatste dezer Burggraven, JAN genaamd, stierf in het jaar 1584 zonder kinderen, en van hem ging het Burggraafschap tot deszelfs zuster PHILIPOTTE over, welke hetzelve door haar huwelijk met JOHAN VAN MERODE, in het geslacht der MERODES over-

overgebragt heeft. In dit geslacht is het Burggraafschap gebleven tot in het jaar 1648, toen de Staten van Utrecht hetzelve gekocht hebben.

De Charters van Montfoord in de Sypesteynsche Verzameling voorkomende, namen een aanvang met het jaar 1317, en eindigden met het jaar 1640. Zij begonnen dus kort na den waarschijnlijken oorsprong van het geslacht der Heeren van Montfoord, gingen door tot aan deszelfs einde, vervolgden het opvolgend geslacht der MERODES, en hielden op, slechts eenige jaren vóór het te niet doen van het Burggraafschap. Deze Charters waren dus zeer belangrijk. Want niet alleen verdienden zij als volgreeks, opmerking, omdat de onderscheiden na elkander komende Burggraven daaruit gekend werden, maar zij wezen ook de gebeurtenissen aan, aan welke die Burggraven deel genomen hebben; zij leerden de daden kennen der leden van het Montfoordsche geslacht, verspreidden licht over vele hunner bedrijven gedurende de aanhoudende twisten in het Bisdom van Utrecht, gedurende de Hoeksche en Kabeljaauwsche Twisten, en gedurende den strijd van PHILIPS DEN GOEDEN en JACOBA VAN BEIJEREN in Holland, terwijl zij onderscheiden andere duistere of geheel onbekende gedeelten der Geschiedenis ophelderden, en de ruime betrekkingen, welke de Heeren van Montfoord in Utrecht, Gelderland en Holland gehad heb-

hebben, aantoonden, en de bloedverwanten en geslachten, aan welke zij verbonden geweest zijn, deden kennen.

Gelden die aanmerkingen de Verzameling van deze Charters in het algemeen, in het bijzonder beschouwd, zijn zij mij gebleken; voor een zeker aantal, en hoe kon dit onder zulk eene groote menigte uit één geslacht anders mogelijk zijn? weinig belang te bezitten. De inhoud toch van deze had betrekking tot aangelegenheden, welker kennis thans van weinig waarde is, zoo als tot verhuringen van landen, tot tienden, enz. Een ander gedeelte had voor de Geschiedenis ook deszelfs gewigt verloren, omdat hetzelve reeds door MIERIS in zijn Charterboek, door ANTONIUS MATTHAEUS in zijn werk de *Nobilitate* en vooral in dat de *Jure Gladii* uitgegeven was, of uit andere bronnen, wat deszelfs inhoud betreft, was aan het licht gebragt. Een goed aantal evenwel van deze Charters was nimmer gedrukt geworden, en er waren onder dezelve verscheiden, voornamelijk na het jaar 1456, zijnde het tijdvak met hetwelk het Charterboek van MIERIS eindigt, welke dit ten volle verdienden.

Dan, alhoewel een gedeelte dier Charters uitgegeven was, en verschillende omstandigheden, den Huize van Montfoord betrekkelijk, uit andere bronnen bekend waren; vele dezer gedenkstuk-

stukken echter, uit andere oogpunten beschouwd, bezaten nog in onze dagen waarde. Niet alleen toch konden door dezelve de verkeerde lezingen van MIERIS, waarvan dat anderzins schatbaar werk vol is, hersteld worden, maar deze geheele Verzameling van Charters te zamen genomen, maakte eene onafgebrokene rij van kostbare overblijfselen der Oudheid uit, welke dubbel verdiende hier te hande bewaard te blijven, aangezien het zoo zelden gebeurt, dat gedenkstukken van dien aard vereenigd tot de Nakomelingschap komen, en aan dezelve het geheel eener Geschiedenis overbrengen.

Daarenboven waren de meeste dezer Charters voorzien van zegelen; aan sommige derzelve hingen tien, twaalf, ja tot twintig zegelen, zijnde voor het grootste gedeelte zeer gaaf. Het is bekend, welk een prijs gedurende de Middeleeuwen op zulke zegelen gesteld werd, en dat van het al of niet aanwezig zijn van dezelve de waarde der verbintenissen afhing. Nu zijn dezelve wel niet meer dan geschiedkundige gedenkstukken, maar die nogtans van wezenlijk belang zijn voor de kennis der geslachten, en voor de beoordeeling van den toestand der graveerkunst. De zegelen, welke aan de Charters van Montfoord, in deze Verzameling aanwezig, hingen, leerden de wapenen der leden van dat Huis en van al deszelfs zijtakken kennen, gelijk ook van vele

Edelen uit andere aanzienlijke geslachten, welke in die tijden in het Bisdom van Utrecht, in het Hertogdom Gelderland en in het Graafschap Holland gebloeid hebben. Als kunststukken verdienden dezelve insgelijks opmerking, daar onderscheiden uitnemend bewerkt waren, voornamelijk die der veertiende eeuw. Voorwaar een vreemd verschijnsel, ook van elders bekend, maar hier op nieuw bevestigd. De zegelen der Montfoordsche Charters vertoonden de kunst van graveren in koper en andere metalen gedurende dat tijdvak tot eene hoogte gestegen, welke zij naauwelijks in onze dagen, nu wij onze Voorvaders in zoo vele opzigten zijn voorbijgestreefd, kan bereiken, terwijl die zelfde kunst in het vervaardigen der munten, gedurende dat zelfde tijdvak, bijna geheel verwaarloosd werd, of ten minste op eene wijze werd beoefend, welke verre beneden is aan de Graveerkunst, werkzaam voor de wapenkunde.

Ik zoude hier nog vele bijzonderheden omtrent deze Charters kunnen bijvoegen, doch het gezegde zal voldoende zijn, om het belang van die Verzameling te doen kennen.

F. *Charters betrekkelijk de Nederlandsche Algemeene Geschiedenis.*

Deze waren, gelijk ik gezegd heb, vier in getal, zijnde de navolgende:

1. De

1. De Huwelijksche voorwaarde van JAN IV, Hertog van Braband en Vrouw JACOBA, aangegaan den 1 Augustus 1417.

2. De bewilliging van Hertog PHILIPS den Goeden aan Vrouw JACOBA, om een nader huwelijk te mogen aangaan, mits hierin den raad volgende, en de goedkeuring erlangende van den Heer van CROY en RENTY en van GUY GUILBANT, deszelfs Thesaurier Generaal, 9 December 1453.

3. Verlof van deze beide Heeren aan Vrouwe JACOBA, om met FRANK VAN BORSSELEN een huwelijk aan te gaan, 27 Januarij 1453 naar den hofstijl, d. i. A°. 1454 naar onze tijdrekening.

4. Brief van PHILIPS VAN CLEEF, geschreven gedurende de minderjarigheid van PHILIPS *den Schoonen* en gedurende de voogdij van MAXIMILIAAN, ter verdediging van zijn, in de laatste onlusten gehouden gedrag 24 Mei 1489.

De drie eerste van deze Charters zijn, in vroegere dagen, reeds uit de Sijpesteijnsche Verzameling zelve, door MIERIS in zijn Charterboek uitgegeven, zoodat zij, bij den verkoop, niet meer voor de Geschiedenis die waarde bezaten, welke zij vóór derzelver uitgave hadden. Als gedenkstukken evenwel beschouwd, mogten zij aangemerkt wor-

den steeds nog van veel gewigt te zijn, omdat zij eene Vorstin betroffen, die door hare rampen de Nederlandsche Natie voortdurend belang blijft inboezemen.

Het vierde stuk was nimmer uitgegeven, en kan gezegd worden één der gewigtigste Charters van de geheele Verzameling te zijn. Ik stel mij voor, hetzelve, als eene belangrijke bijdrage tot de geschiedenis der onrustige voogdij van MAXIMILIAAN, binnen kort in het licht te geven, voorzien van de noodige ophelderende aanmerkingen.

Ie. De overige Charters, ten getale van 50 of 60, waren van verschillenden aard. Men vond er onder, eenige Pauselijke Bullen van gering aanbelang; onderscheidene stukken betrekkelijk Adelijke geslachten in Utrecht en Holland, in het bijzonder van het geslacht der ZUYLENS, en eenige uitgiften van het Eiland Urk. Deze Charters waren van de Veertiende tot de Zeventiende eeuw vervaardigd, en verdienden alle, de een meer de ander minder, de aandacht van de beoefenaren der Geschiedenis. Een Schepenbrief van LAURYS JANSZOON, A°. 1431, mag in het bijzonder vermeld worden, als een opmerkelijk gedenkstuk van den Uitvinder der Drukkunst. De Heer VAN SYPESTEYN heeft te regt begrepen, dat dit laatste Charter niet op vreem-

vreemden bodem mogt verkocht worden, en heeft hetzelve edelmoediglijk aan zijne Vaderstad ten geschenke gegeven.

Slechts een klein gedeelte van al deze Charters staat in den Catalogus vermeld en is te Londen verkocht. De Heer VAN SYPESTEYN, onderrigt, dat vele derzelve van meerder aanbelang voor deze Landen, dan wel voor Groot-Brittannie waren, heeft de meeste terug gehouden, om ze, na den verkoop der Verzameling, aan den Koning aan te bieden. Zijne Majesteit heeft dit aanbod goedgekeurd, en deze Charters van den Heer VAN SYPESTEYN gekocht. Op die wijze, en door den aankoop van de meeste der te Londen verkochte, zijn deze, voor 's Lands Historie gewigtige gedenkstukken voor ons behouden geworden. De verzameling der Montfoordsche Charters is dus grootendeels bij een gebleven, en de gewigtige gedenkstukken van JACOBA VAN BEIJEREN en van PHILIPS VAN CLEEF, zijn niet voor Nederland verloren geraakt. De Koning, dezelve voor eigene rekening hebbende doen aankoopen, heeft ze daarna ten geschenke aan het Archief van het Rijk gegeven, alwaar zij thans berusten.

II. *Handschriften en Brieven tot de Nederlandsche Geschiedenis betrekking hebbende.* De aard dezer stukken laat niet toe dezelve

 in

in een algemeen overzigt te doen kennen; ik zal dus zoo kort mogelijk elk derzelve beschrijven.

1. Aan het hoofd dezer Handschriften verdient geplaatst te worden een Boekdeel groot 291 folio's en geïntituleerd *Chartres de Haynaut*. Hetzelve was de Kopij van een Register, dat op bevel van de Hertogin van Parma in het jaar 1562 te Bergen in Henegouwen vervaardigd werd, en waarin zich afschriften bevonden van aloude Charters der Graven van Henegouwen, Holland en Zeeland. Deze Kopij werd in het begin der achttiende eeuw gemaakt op last van Mr. JOHAN VAN DEN BERGH, Afgevaardigde van Hun Hoog Mogende in de Spaansche Nederlanden, van wien nader gesproken zal worden, en uit wiens boedel dit geschrift, gelijk vele van deze Verzameling, afkomstig is.

2. *Register met Privilegien en Brieven der Graven van Holland.* Dit Register, een afschrift van sommige Privilegien en Handvesten, in lateren tijd geschreven, was van geringe beteekenis.

3. Twee Registers met *Privilegien en Handvesten van Gouda*, geschreven met eene hand van de Zestiende en Zeventiende eeuwen. Deze Registers bezaten eenig stedelijk belang, doch voor de algemeene geschiedenis des Vaderlands waren zij van weinig gewigt.

4. Een

4. Een Register op de *Privilegien en Octrooijen der Stad Leyden*; zijnde een handschrift van het einde der Zestiende eeuw.

5. Twee Registers der *Ridderschap van Overijssel*, loopende over de jaren 1650—1776; voor dat gewest van eenig belang, doch minder voor de Algemeene Geschiedenis.

6. Een Register, behelzende afschriften der *Geldersche Privilegien*.

7. Handschrift omtrent Gelderland, betrekkelijk de jaren 1565—1569. Dit stuk was van meerder gewigt dan n°. 6, als bevattende ophelderingen voor de Geschiedenis in een moeijelijk en onrustig tijdvak.

8. Eenige geschreven Notulen, gehouden op de Dagvaarten der Staten van Holland in de jaren 1564—1569; grootendeels reeds gedrukt, doch voor een gedeelte onuitgegeven. Dit laatste verdient daarom opmerking, omdat het tot aanvulling strekken kan der onvolledige Notulen van die jaren.

9. Twee Boekdeelen bevattende 169 originele brieven van Prins WILLEM I, van MATTHIAS, BOSSU, BATENBURG, MONTIGNY en anderen, geschreven aan CHARLES DE TRELLO tusschen de jaren 1572—1583, met verschillende brieven van TRELLO aan de voornoemde personen, enz. Deze CHARLES DE TRELLO was Kapitein in dienst van den Prins, gedurende de

eerste tijden der Spaansche beroerten, en werkte krachtdadig mede tot de verlossing des Vaderlands. In die hoedanigheid voerde hij in 1572 het gebied te Aalsmeer. Hij was vervolgens Bevelhebber van Loevestein, en daarna te Herenthals. In 1583 nam hij zijn ontslag uit den dienst, en hij begaf zich in het Burgerlijke. Als zoodanig was hij een ijverig voorstander van LEYCESTER, wiens magt hij te Utrecht op allerlei wijze zocht te schragen. De Brieven, welke in de Verzameling voorkomen, betroffen zijne krijgsverrigtingen, en waren voor de Geschiedenis van gewigt. Niet alleen toch leerden zij vele belangrijke bijzonderheden omtrent de eerste jaren der onlusten kennen, maar zij gaven ook inlichting omtrent de muiterij van het Spaansche Krijgsvolk in de jaren 1576, 77 en 78, en omtrent de maatregelen door de Algemeene Staten tegen de oproerige krijgsknechten genomen.

10. *Originele Brief door* MATHIAS *en Prins* WILLEM I. in het jaar 1579 geschreven aan den Bevelhebber, de goede burgers en de bezetting van het door PARMA naauw ingesloten en fel bestormde *Maastricht.* In dezen brief spoorden de Vorsten de onverschrokken ingezetenen en het moedig krijgsvolk aan tot voortvaring in hunne kloekmoedigheid, en gaven hun hoop op ontzet. Deze brief is door BOR uitgegeven, voegende die Schrijver er bij, dat dezelve

met

met een klein net handeken, groot omtrent de twee deelen van een half vel pampiers geschreven was. De echtheid van het stuk, in de Sijpesteijnsche Verzameling voorkomende, wordt door deze bijzonderheid bewezen, daar hetzelve juist dien vorm bezat, welken BOR van den brief opgeeft. Ik behoef naauwelijks te zeggen, dat deze brief, ofschoon uitgegeven, als gedenkstuk waarde bezat.

11. Handschrift van de Zestiende eeuw, geschreven in de Fransche en Latijnsche talen, zijnde een *Verhaal van den oorsprong der Spaansche beroerten* hier te Lande, zamengesteld door eenen Spaanschgezinde. Dit stuk was niet onbelangrijk, maar te beknopt om grondig te zijn.

12. *Portefeuille* met losse stukken betrekkelijk de *belegering van Leyden*, bestaande gedeeltelijk uit *originelen*, gedeeltelijk uit afschriften. De laatste waren door of op last van ALKEMADE gemaakt, van wien omtrent deze belegering onderscheiden brieven alhier voorkwamen.

13. Handschrift groot 1008 bladzijden in folio, en geïntituleerd: *Verhael van 't geen sich toegedragen heeft op 't verhandelen van Vrede en Bestant tusschen den Coninck van Spangien en de Eersthertogen van Oostenrijck ter eenre, en de Staten der Vereenigde* Ne-

Nederlanden ter andere zijde. Dit Handschrift, geschreven met eene hand van het begin der Zeventiende eeuw, bevatte het verhaal van de onderhandelingen tusschen Spanje en onzen Staat van het jaar 1594 tot aan het sluiten van het Twaalfjarig bestand, in het jaar 1609. Van alle, zelfs de minste omstandigheden, wordt hierin melding gemaakt, zoo als van de afbreking der onderhandelingen, van de aanknooping derzelve, terwijl de geheele briefwisseling daaromtrent gehouden, en alle besluiten deswegens hier te Lande genomen, insgelijks daarin gevonden worden. Hoe veel er in de Geschiedenis ook omtrent deze onderhandelingen reeds bekend is, mogt dit stuk desniettegenstaande voor zeer belangrijk gehouden worden, omdat uit hetzelve menigerlei bijzonderheden konden geleerd worden, welke tot hiertoe onbekend waren.

14. Meer dan honderd brieven van Nederlandsche Staatslieden; onder welke zich boven de overige onderscheidden: 18 brieven van JACOB CATS, meest geschreven aan Prins FREDRIK HENDRIK; 40 brieven van FRANÇOIS AERSSENS, Heer van Sommelsdijk, geschreven tusschen de jaren 1634—1639 aan den Prins van Oranje en aan andere Nederlanders, voor de Geschiedenis, zoo van deze Gewesten, als van Engeland en Frankrijk belangrijk. Eenige brieven van de TROMPEN, EVERTSEN en andere onzer

zer Vlootvoogden, gewigtig om de Schrijvers van dezelve, doch minder om den inhoud.

15. Eenige geschreven stukken, de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie en hare bezittingen betreffende, van welke verdienen genoemd te worden:

1) Het Verhaal van J. J. KETELAER, Afgezant van wege de Nederlandsche Oost-Indische *Maatschappij* aan het Hof van den Mogolschen Keizer SJA ALEM BADUR in de jaren 1711 en 1712, in hetwelk hij van zijn wedervaren verslag doet, en eene beschrijving geeft van de zeden en gewoonten aan dat Hof, vergelijkende hetzelve in vele opzigten met het Fransche Hof onder LODEWIJK XIV.

2) Eene *Instructie off onderwijzinge der Hindostansche en Persiaansche talen door denzelfden Afgezant.*

3) *Consideratien over het eyland Ceylon ende de onderhoorige Comptoiren*, vervaardigd A°. 1658 door RIJKLOF VAN GOENS.

4) Twee rapporten omtrent den Persischen en Japanschen Handel, opgesteld in het laatst der 17 en in het begin der 18 Eeuw.

Eindelijk 16. Eene zeer uitgebreide Verzameling van *Brieven*, ten getale van ruim *drie duizend vier honderd*, meestendeels geschreven aan Mr. JOHAN VAN BERGH van het jaar *1706 tot 1716.*

Het

Het is bekend, dat de Spaansche Nederlanden, gedurende de twisten tusschen KAREL VI en PHILIPS V over den Spaanschen troon, door de zegevierende wapenen van onzen Staat en van Groot-Britannie aan het geweld des Franschen Konings ontrukt werden. Niet dadelijk echter na deze overwinningen werden zij in handen van het Oostenrijksche Huis gesteld. Koningin ANNA en de Algemeene Staten hadden onderling een verdrag gesloten, waarbij bepaald was, die Gewesten tot den Vrede in bezit te houden, en dezelve niet eerder over te geven, dan na dat eene *Barriere* aan onzen Staat verzekerd zou zijn. Ten einde evenwel in dien tusschentijd geene regeringloosheid mogt heerschen, werd MARLBOROUGH van de zijde van Groot-Britannie, en JOHAN VAN DEN BERGH met den Heer VAN RENSWOUDE van onzentwege benoemd, om, nevens eenen door hen te benoemen Staatsraad, die Provintien te bestieren, en over dezelve, in naam van KAREL, het opperbewind uit te oefenen.

Het is in dit tijdperk, dat de Brieven, hier voorkomende, geschreven zijn. Deze Verzameling was uit haren aard belangrijk; want zij bevatte de brieven, welke aan VAN DEN BERGH, in zijne hoedanigheid van Afgevaardigde van H. H. Mogenden, toegezonden zijn. Het is wel waar, dat onder dezelve vele voorkomen, die zeer weinig, of liever niets beduiden, omdat zij geschre-

schreven zijn door min of in het geheel niet bekende personen, of omdat in dezelve geene andere dan bijzondere aangelegenheden, als, aanbevelingen tot ambten, gelukwenschingen, kleine verschillen enz. behandeld worden. Desniettegenstaande was de inhoud van vele belangrijk, uit hoofde der betrekkingen, in welke VAN DEN BERGH zich tot de voornaamste Mannen van zijnen tijd bevond, en in welke hij met al de hooge Collegien en met de verschillende Gewesten en steden van Belgie verkeerde.

Intusschen meen ik hier te moeten doen opmerken, dat, hoe gewigtig deze Verzameling op zich zelve ware, het voornaamste echter omtrent dit tijdvak en omtrent deze zending van VAN DEN BERGH in het Archief van het Rijk gevonden wordt. Men vindt aldaar het *Verbaal*, hetwelk de beide Afgevaardigden na hunne terugkomst in het jaar 1716 aan de Algemeene Staten hebben overgelegd, hetwelk uit *veertien* zeer dikke deelen in *folio* bestaat, en waarin de voornaamste stukken hunner zending in *originali* zich bevinden. Daarenboven zijn aldaar nog 16 zware Liassen, grootendeels bestaande uit oorspronkelijke Brieven van VAN DEN BERGH, gelijk ook *zeventien* dergelijke, meest van MARLBOROUGH, van onze voornaamste Veldheeren, en van onderscheiden aanzienlijke personen, alle dit tijdvak betreffende; zoodat de gewigtigste gebeur-

beurtenissen van die jaren, voorgevallen gedurende de zending van VAN DEN BERGH, niet zoo zeer gezocht moeten worden in de Brieven der Sypesteynsche Verzameling, maar in den schat op het Rijks Archief aanwezig. De waarde van de Sijpesteijnsche Verzameling was dus slechts betrekkelijk; want in dezelve kwam weinig voor, hetwelk niet reeds in de kostbare Staatsstukken van het Archief gevonden werd. In *één* opzigt echter verdiende zij boven de op het Archief berustende Staatsstukken den voorrang, dat dezelve (te midden van verschillende Brieven van MARLBOROUGH, van EUGENIUS, van hooge Ambtenaren, Lands en Gewestelijke Besturen en Stedelijke Regeringen, waarvan een goed aantal in die Verzameling voorhanden was) vele Brieven bevatte, geschreven in gemeenzamen stijl, door bijzondere personen, die minder aan vormen gebonden, den *geest des tijds* en de drijfveren der gebeurtenissen beter deden kennen, dan wel de brieven van eenen Staatsman aan zijne Souvereinen. Uit dit oogpunt beschouwd, moest de Verzameling wezenlijk als eene belangrijke bijdrage voor de Geschiedenis aangemerkt worden. De beschrijving van dezelve vindt men in den Catalogus der Verkooping *te* Londen op bl. 106—109 N°. 481—502.

Van deze Handschriften en Brieven is ook veel voor het Vaderland behouden. N°. 1, 4, 8, 9,

9, 10, 11, 13, 15 en het voornaamste gedeelte van N°. 16 is op last van Zijne Majesteit door Hoogstdezelfs Afgezant, te Londen, of daarna bij onderhandschen aankoop, van den Heer VAN SYPESTEYN gekocht. N°. 1, 4, 8, 11, 13, 15 en 16 zijn edelmoediglijk door den Koning aan het Rijks Archief geschonken; de overige zijn met het Huis-Archief van Zijne Majesteit vereenigd. De gift der Verzameling van Brieven van VAN DEN BERGH aan het Archief van het Rijk, is voor hetzelve eene groote aanwinst, omdat daardoor wegens den Successie-oorlog aldaar een geheel ontstaan is, hetwelk misschien in volledigheid alle Verzamelingen van dien aard overtreft. Zoo ik hoop, zal zich eenmaal de gelegenheid aanbieden, dien schat te doen kennen. — De Brieven van FRANÇOIS AERSSENS zijn door den Baron SYRTEMA VAN GROVESTEINS, Kamerheer van Zijne Majesteit, voor eigene rekening gekocht, en dus ook voor onze Geschiedenis bewaard.

III. *Brieven voor het grootste gedeelte geschreven door Keizers, Koningen, Vorsten en aanzienlijke Personen uit onderscheiden Landen*, aan de *Vorsten uit den Huize van Nassau*, en *Brieven* door *de Vorsten uit den Huize van Nassau aan Keizers, Koningen, Vorsten en aanzienlijke Personen van onder-*

derscheiden Landen, *of aan de Leden van hun eigen geslacht*, geschreven; alle voor de Geschiedenis of voor het Vorstelijk Geslacht van belang.

De Vervaardiger van den Londonschen Catalogus heeft deze Brieven, welke bij den Heer VAN SYPESTEYN bekend waren onder den titel van *Brieven van en aan de Vorsten van Nassau*, verdeeld in onderscheiden volgreeksen, dezelve in eene Aardrijkskundig-Geschiedkundige (*Geographisch-historische*) orde rangschikkende. Eerst telt hij de Brieven op, geschreven door de Koningen en Koninginnen van Engeland en door de aanzienlijke Personen van dat Rijk, van bl. 3—13. Vervolgens doet hij van bl. 55—68 opgave van de Brieven, geschreven door de Fransche Koningen, Vorsten en Grooten. Daarna deelt hij op bl. 87—92 den inhoud mede der Brieven van de Spaansche en Portugeesche Koningen, Vorsten en Grooten. Van bl. 95—104 beschrijft hij de Brieven uit Rusland, Pruissen, Denemarken, Zweden, Polen, Turkijen en Duitschland, geschreven door de Keizers, Koningen, Vorsten en Edelen van die Landen; alle, voor het grootste gedeelte *aan* de Vorsten of Vorstinnen van het Huis van Oranje-Nassau. Eindelijk vermeldt hij van bl. 70—86 de Brieven door de Prinsen en Prinsessen van dat Huis zelve geschreven *aan*

de

de Keizers, Koningen, Vorsten en Edelen der bovengenoemde Rijken, alsmede aan de Leden van hun Geslacht, en aan de Staatslieden van het Gemeenebest der Nederlanden.

Ofschoon de Londensche rangschikking in vele opzigten lof verdient, en voor eenen Catalogus misschien de eenige goede is, heb ik echter geoordeeld, dat het, tot het geven van een kort, aaneengeschakeld en duidelijk overzigt over dit gedeelte van de Verzameling van den Heer VAN SIJPESTEIJN, beter ware, de rangschikking, in welke ik deze stukken bij Zijn Edele gezien heb, te volgen. Ik zal dus eerst doen kennen de Brieven door de Keizers, Koningen, Vorsten en Grooten der onderscheiden Landen van Europa *aan* de Prinsen van Oranje-Nassau geschreven; en zal daarna beschrijven de brieven *van* of *door* die Prinsen aan de Keizers, Koningen, Vorsten en Grooten geschreven. — Er zijn wel onder dit gedeelte begrepen eenige stukken, welke geene of geene stellige betrekking hebben tot den Huize van Nassau, en dit kan tegen mijne wijze van beschouwen aangevoerd worden; doch derzelver aantal is zoo klein, dat ik gemeend heb, hierom van de mij voorgestelde orde niet te behoeven af te wijken, te minder, omdat de Londensche rangschikking veel voor ons Nederlanders van het belang der Verzameling, zoo het mij voorkomt, doet verliezen.

De Brieven *aan* de Vorsten uit den Huize van Nassau zijn voornamelijk geschreven aan Prins WILLEM I, aan MAURITS en FREDRIK HENDRIK; slechts zeer weinige derzelve aan latere Vorsten uit dat geslacht. Deze Verzameling bestond uit niet minder dan 320 originele Brieven, en waren geschreven of onderteekend door Keizers, Koningen, Vorsten, Edelen en voorname Mannen uit onderscheidene Rijken, en uit Nederland zelve.

Uit Frankrijk vond men er 14 zoodanige brieven, waarvan geschreven waren:

1 door HENDRIK III,
7 —— HENDRIK IV,
4 —— MARIA DE MEDICIS,
1 —— LODEWIJK XIII,
1 —— de Gemalin van LODEWIJK XIII.

Bovendien waren er 66 brieven, geschreven door de voornaamste Grooten van dat Rijk, gelijk bijv. door den Kardinaal D'ARMAIGNAC, door de onderscheiden Prinsen van den Bloede, en door Staatslieden, zoo als de CONDÉS, den Hertog VAN BOUILLON, RICHELIEU, MAZARIN en anderen, te veel om hier op te noemen.

Uit Engeland waren er omtrent 40 brieven voorhanden, van welke

4 door Koningin ELISABETH, één dezer geheel eigenhandig door haar geschreven,

5 van

5 van LEYCESTER,
4 van ESSEX,
9 van BUCKINGHAM,
4 van WARWICK,
8 van KAREL I,

en eindelijk eenige andere, geschreven door of van wege JACOBUS I, JACOBUS II en derzelver bloedverwanten, zoo als ELISABETH, Koningin van Bohemen, FREDRIK V, Koning van Bohemen, HENRIETTA MARIA, gemalin van KAREL I, enz.

Uit *Duitschland* vond men 52 brieven, van welke

5 door MAXIMILIAAN II en RUDOLPH II geschreven waren,
11 door FREDRIK *den Grooten*;

de andere waren van minder aanzienlijke Vorsten, en van hooge Adelijke Personen.

Voorts waren de overige geschreven door *Zweedsche* Koningen, door de beide *Oxenstiernen*, door Koningen van *Denemarken*, *Polen* en *Spanje*, door AMBR. SPINOLA en door eenige andere voorname Spanjaarden en Portugezen.

Al deze brieven waren min of meer belangrijk, als zijnde van personen, die, voor het grootste gedeelte, in de Geschiedenis bekend zijn. Derzelver inhoud echter, was van zeer verschillenden aard; want er bevonden zich onder de-

zelve vele, die alleen deze verdienste hadden, dat zij door Keizers, Koningen, Vorsten en voorname personen geschreven waren, maar welke, op zich zelve beschouwd, van weinig gewigt waren. Een vrij aanzienlijk getal daarentegen was van belang, of voor de kennis der Geschiedenis, of voor de familiebetrekkingen van het Doorluchtig Stamhuis van onzen Koning.

Het is niet mogelijk zulks te dezer plaatse in bijzonderheden aan te toonen; het zij genoeg, daaromtrent het navolgende op te teekenen.

Vele der Brieven uit *Frankrijk* geschreven, waren zoowel belangrijk voor de kennis der *Geschiedenis* van ons Vaderland, als voor de Historie van dat Rijk. Want men vond in dezelve de eerste betrekkingen, welke het ontluikende Gemeenebest van Nederland met Frankrijks Koningen, Vorsten en Edelen, voornamelijk ten tijde der Ligue gehad heeft. De Brieven van HENDRIK IV aan Prins MAURITS waren te dien opzigte de meest belangrijke. Het verhaal van vele gebeurtenissen, in die onrustige dagen, in dat Rijk voorgevallen, werd in dezelve gevonden.

De Brieven uit *Engeland* bevatteden ook veel goeds. Hier onder muntten voornamelijk twee brieven van Koningin ELISABETH aan MAURITS uit, in één van welke zij op eene opmerkelijke wijze haren gunsteling, LEYCESTER, aan dien

dien Prins aanbeval. De brieven van LEYCESTER waren insgelijks opmerkelijk. De schampere toon, welke in dezelve heerschte, toonde, hoe klein de overeenstemming was van dien Lord met MAURITS, ofschoon hij zich niet ontzag onder sommige zich den zeer toegenegen Vader (*votre très affectionné Pere*) van MAURITS te noemen. Die van ESSEX mogten waarlijk als historiële gedenkstukken aangemerkt worden. In het bijzonder muntte één derzelve uit, in welke die vermaarde hoveling het karakter van ELISABETH, zijnen invloed, en de gezindheid der Koningin jegens Nederland schetste. Ook sommige der brieven van KAREL I konden als belangrijke bijdragen voor de Geschiedenis beschouwd worden; één derzelve was misschien van het uiterst gewigt, zijnde een brief geheel in cijfer en *geparapheerd* op elke bladzijde door de handteekening des Konings. Deze brief in het laatst zijner regering door KAREL I aan FREDRIK HENDRIK geschreven, bevatte misschien omtrent de toenmalige Britsche beroerten gewigtige zaken.

De *Duitsche*, *Zweedsche*, *Deensche* en overige brieven van Keizers, Koningen, Vorsten en Grooten waren van gemengden inhoud; men vond onder dezelve, die indedaad opmerking verdienden, doch andere bezaten geringe geschiedkundige waarde.

Het grootste gedeelte van deze brieven was,

 ge-

gelijk ik gezegd heb, *aan* de Leden van het Nassausche Geslacht geschreven, en was dus voor hetzelve van veel belang; voornamelijk waren zulks de brieven, welke over aangelegenheden, dat Huis *alleen* betreffende, handelden, zoo als van huwelijken, sterven, enz. In deze vond men sommige bijzonderheden opgeteekend omtrent Personages uit dat Geslacht, welke nergens anders te vinden zijn. Ik zal hier slechts tot voorbeeld opnoemen twee brieven van WARWICK, in welke deze verhaalt, hoe WILLEM, zoon van FREDRIK HENDRIK, het eerst aan het Engelsche Hof verschenen was, en welk een' gunstigen indruk die jonge Vorst, en door de schoonheid van zijne gestalte, en door zijne beschaafde opvoeding en beminnelijken omgang, aldaar gemaakt had.

- De brieven *van* de Vorsten uit den Huize van Nassau aan Keizers, Koningen, Vorsten en andere aanzienlijke Personen, waren geschreven door de onderscheidene mannelijke en vrouwelijke Leden van dat Geslacht. Derzelver getal was 278, van welke 135 mogten gerekend worden voor de *Geschiedenis* nuttig te kunnen zijn; de overige 143 hadden geen dadelijk Historisch belang, maar waren voornamelijk voor het *Huis van Nassau* van gewigt.

- De oudste der Geschiedkundige brieven was van het jaar 1529, en was geschreven door WILLEM *Senior*, Vader van Prins WILLEM I.

Voorts

Voorts waren onder dezelve opmerkelijk, twee brieven van WILLEM I A°. 1580 *à los gubernadores y defensores del Regno de Portugal*, en aan Don ANTONIO, Koning van dat Rijk: vier brieven van LOUISE DE COLIGNY aan MAURITS A°. 1594 gedurende haar verblijf in Frankrijk, handelende over de verovering van Groningen, over de betrekkingen van den Stadhouder met HENDRIK IV, over de krijgsbedrijven van dien Monarch in het algemeen, en over de belegering van Parijs in het bijzonder. *Drie* brieven van dezelfde Vorstin aan OLDENBARNEVELDT verdienen insgelijks te worden opgenoemd, van welke zonder twijfel één de opmerkelijkste was, geschreven waarschijnlijk in 1598. In dezelve geeft zij het groot verlangen van Koning HENDRIK IV te kennen, om dien Staatsman in zijn Rijk te zien, dewijl *die Monarch*, zoo als zij schreef, *ten sterkste wenschte met hem te spreken over zaken, welke hij alleenlijk aan hem in persoon en aan niemand anders kon openbaren.* Voorts eene zeer gewigtige verzameling van 80 eigenhandige brieven van MAURITS, geschreven in de maanden April en Mei des jaars 1586, gedurende zijn verblijf in Zeeland, aan LEYCESTER, aan den Raad van State, aan BARNEVELDT en aan andere personen, over de openbare aangelegenheden van dien tijd. Een eigenhandige lastbrief van MAURITS op één zijner

Geheimschrijvers, geteekend den 21 April des jaars 1625, dus twee dagen vóór zijnen dood, om, wanneer hij zelf niet meer in staat zoude zijn te onderteekenen, dit in zijne plaats te doen; een opmerkelijk gedenkstuk van dezen Vorst, als zijnde waarschijnlijk het laatste, met eigen hand geschreven. Verder twee brieven van WILLEM LODEWIJK, Stadhouder van Vriesland, eenige Militaire Aanteekeningen en Brieven van FREDRIK HENDRIK, van WILLEM II als Bevelhebber der Ruiterij, enz.

Al deze brieven, gelijk derzelver inhoud aanwijst, bezaten mindere of meerdere waarde voor de Geschiedenis, maar zij mogten geacht worden, die vooral te bezitten voor het Huis van Nassau. Niet minder geldt dit laatste omtrent die brieven, welke alleen over *familiezaken* van dat Geslacht handelden. Deze brieven, 143 in getal, hielden in, de briefwisseling van onderscheiden Vorsten en Vorstinnen van het Nassausche Geslacht, zoowel van die uit den Hollandschen, als van den Vrieschen en Duitschen tak, en van andere familien daaruit voortgesproten, of naauw aan dezelve verbonden. De brieven van Prins WILLEM II aan zijnen Vader FREDERIK HENDRIK, geschreven in zijn tiende en elfde jaar, gelijk die der overige kinderen van denzelfden Stadhouder, ook in zeer vroege jeugd geschreven, verdienen onder deze eene bijzondere vermelding.

Het

Het is niet wel mogelijk, hier, in alle bijzonderheden op te geven, welke van deze Brieven door anderen, welke op last en voor rekening van Zijne Majesteit gekocht zijn. Indien ik dit wilde doen, zoude ik een groot gedeelte van den Londenschen Catalogus moeten uitschrijven. Ik zal dus slechts in het algemeen zeggen, dat er verscheiden brieven, geschreven door Vorsten en aanzienlijke Personen, zoo als door Keizers van Duitschland, Koningen en Koninginnen van Engeland en Frankrijk (waaronder 7 eigenhandige van HENDRIK IV) door andere personen gekocht zijn, waarvan de meeste evenwel minder tot ons Vaderland betrekking hadden, of alleen opmerkelijk waren, omdat zij van die hooge personen afkomstig waren. Een zeer aanzienlijk aantal derzelve, daarentegen, werd, op bevel des Konings, door Zijne Excellentie den Heer Afgezant A. R. FALCK gekocht, onder welke zich bevinden: de Brieven van Koningin ELISABETH, sommige van KAREL I, die van LEYCESTER aan MAURITS, drie van ESSEX, die van WARWICK, eenige van CATHARINA DE MEDICIS, vele der Fransche Grooten en Staatslieden, en meest alle overige, aan of door de Vorsten van het Huis van Oranje Nassau geschreven; welke voor de Geschiedenis des Vaderlands, of voor het Geslacht van Nassau in deszelfs familie-aangelegenheden belangrijk waren. Van deze mogen met name genoemd

noemd worden de briefwisseling van MAURITS, gehouden in den jare 1586, en de laatste Acte van MAURITS.

Er is derhalve, dit valt niet te ontkennen, van deze gewigtige stukken een gedeelte bij den verkoop te Londen, voor Nederland verloren geraakt: maar het gewigtigste gedeelte, het gedeelte, dat Nederland en den Huize van Nassau voornamelijk betrof, is door de zorg des Konings behouden. Hetzelve is vereenigd geworden met het Huis-Archief van Zijne Majesteit, wiens rijkdom het niet weinig vermeerderd heeft.

IV. *Stukken van verschillenden aard.*

Ik breng in het algemeen hiertoe al hetgeen, hetwelk geene bepaalde betrekking tot Nederland, noch tot het Huis van Nassau heeft; *brieven van en aan Geleerden en Kunstenaars, Albums,* enz. Deze stukken zijn de navolgende:

1. Een *Handschrift* bevattende *Kleefsche Stads- en Landregten*, zijnde van tamelijk belang.

2. Een *Handschrift* in klein 4°., geïntituleerd *Marmora antiqua Papenburgica*, zijnde eene korte beschrijving door PAPENBROECK zelve gemaakt van de Papenbroecksche Verzameling van Oudheden, welke zich te Leyden bevindt. Dit Handschrift is vóór de verkooping door den Heer VAN SIJPESTEIJN aan de

Hoo-

Hooge School te Leyden ten geschenke gegeven.

3. Eigenhandige brief van CHRISTINA, Koningin van Zweden, geschreven aan CHANUT, Afgezant van Frankrijk bij dezen Staat; in welken die Vorstin, op het punt zijnde, de kroon neder te leggen, haar hart aan dezen haren vertrouwden vriend openlegt, en de gevoelens, waarmede zij op dat oogenblik bezield was, hem mededeelt, verklarende, de toekomst, hoe die ook zijn mogt, gerust te gemoet te treden. Deze belangrijke brief is in het *Leven van* CHRISTINA uitgegeven.

4. Een brief in het Russisch, van PETER *den Grooten* aan den Hollandschen koopman LUPS, te Moscou woonachtig, aan wien de Czaar op eene hem eigene wijze mededeelt de eerste overwinning ter zee, door hem op de Zweden behaald. Dezelve is uitgegeven door den Heer SCHELTEMA, in zijn werk: *Rusland en de Nederlanden.*

5. *Brieven en Geschriften van en aan Geleerden en Kunstenaren.*

Ik kan omtrent dit gedeelte van de Sijpesteijnsche Verzameling geen verslag geven, dan uit den Londenschen Catalogus; daar bij de beschouwing der Handschriften te Haarlem, dat gedeelte niet behoorde tot het oogmerk van mijn onderzoek, en ik hetzelve dus niet, of ten minste slechts zeer oppervlakkig beschouwd heb.

Van

Van deze Brieven en Geschriften wordt in den gedrukten Catalogus van bl. 15 tot bl. 54 en van bl. 104 tot 105 eene beschrijving gegeven. Zij zijn gerangschikt naar de orde van het A B C, en gebragt onder 109 Nommers, elk voor het meerendeel 4, 5, 6, 10, 20 tot meer dan 40 Geschriften of Brieven bevattende. Verre het grootste aantal der Brieven is geschreven door Geleerden uit onderscheiden Landen aan CONSTANTIJN HUYGENS, Heer van Zuylichem, of door dien Staatsman en Geleerde aan andere Mannen, uitmuntende door kennis. De meeste overige zijn geschreven aan JOHAN FREDRIK GRONOVIUS, in het midden der vorige eeuw Hoogleeraar te Leyden. Slechts enkele stukken van andere aanzienlijke personen komen voor, welke niet tot deze twee genoemde Geleerden behooren, zoo als veertien brieven van onzen beroemden CHRISTIAAN HUYGENS, een brief van VOLTAIRE, enz. enz.

Uit de opgave van den Catalogus te beoordeelen, bevatte deze Verzameling belangrijke stukken en brieven. Niet alleen komt in dezelve voor een aantal geschriften en brieven van Mannen, wier beroemdheid die stukken en brieven, op zichzelve beschouwd, reeds tot gedenkstukken van gewigt maakt; maar, naar het schijnt, was de inhoud van vele derzelve van aanbelang. Onderscheiden geschriften in gebonden en ongebonden stijl

stijl worden opgenoemd, welke niet schijnen uitgegeven te zijn, en onder de brieven komt een aanzienlijk getal voor, welke opmerking verdiende. De geschriften en brieven van CONSTANTIJN HUYGENS zelve mogen te dezen opzigte het eerst genoemd worden; die van CHRISTIAAN HUYGENS en BARLAEUS mogen daarnevens worden geplaatst. De briefwisseling tusschen DESCARTES en CONSTANTIJN HUYGENS, bestaande uit een getal van 113 brieven, verdient ook eene bijzondere vermelding, gelijk mede eenige brieven van ANNA MARIA SCHUURMANS. Ik zoude in te veel bijzonderheden moeten treden, om de overige te doen kennen; het gezegde zij genoeg, om ons te overtuigen, dat ook dit gedeelte der Sijpesteijnsche Verzameling rijk was.

Minder is dit het geval met de Geschriften en Brieven van Kunstenaren. Hiervan werden slechts 20 Nommers gevonden, bevattende 49 stukken. De voornaamste derzelve waren 4 brieven van REMBRANDT VAN RHIJN, drie van JAC. JORDAEN, en een van RUBENS.

Eindelijk,

6. *Albums.* Deze waren ten getale van 43, onder welke zeer opmerkingwaardige. De drie volgende waren de voornaamste:

1. Eén getiteld, *Chirographa illustrium Personarum*, bevattende de oorspronkelijke handtee-

teekeningen en wapenen der aanzienlijkste Souvereinen van Europa, in de 16e, 17e en 18e eeuwen.

2. Een tweede van dergelijken inhoud.

3. Een Album, bevattende een kort geschrift en de handteekening van elk der Leden van de Synode van Dordrecht, zamengesteld of verzameld door JOANNES DIBBETZ, Leeraar te Dordrecht en Lid van gezegde Synode; een zeer belangrijk handschrift ook voor de kennis van den geest des tijds.

De overige waren alle min of meer belangrijk, muntten uit door handteekeningen van aanzienlijke personen, of door fraaije miniaturen en wapenen; maar geen derzelve kon met de drie genoemde in vergelijking gebragt worden in geschiedkundige waardij.

Van deze stukken is alleen n°. 1 voor den Koning aangekocht. De brieven der Geleerden en Kunstenaren konden minder in aanmerking komen, de Albums waren minder geschikt voor het Archief Zijner Majesteit of van het Rijk.

En hiermede eindig ik het Verslag omtrent de Verzameling van Handschriften, welke voormaals aan den Heer VAN SIJPESTEIJN behoord heeft. Eéne aanmerking wil ik echter hier nog bijvoegen. Het is mij bekend, dat sommigen zich verwonderd hebben over den verkoop dezer Verza-

za-

zameling te Londen, en dat het hun vreemd is voorgekomen, dat dezelve, naar het aanbod van den Heer VAN SIJPESTEIJN, door den Koning niet in haar geheel is aangekocht geworden, opdat zij aldus voor eene scheiding en gedeeltelijke overbrenging naar vreemde Landen zou behoed worden. Mijne openbare betrekkingen verbieden mij, omtrent het gebeurde deswegens in bijzonderheden te treden. Dit alleen kan, en meen ik hierop te moeten zeggen, dat Zijne Majesteit ten volle van het gewigt dier Verzameling is overtuigd geweest, maar dat alleen de prijs, welke voor dezelve gevraagd werd, den aankoop verhinderd heeft. Het spreekwoord, *Goud zelfs kan te duur gekocht worden*, geldt hier.

DANIEL

AAN HET HOF VAN DARIUS;

EEN TAFEREEL

VAN DE ZEGEPRAAL DER GODSVRUCHT.

Gevolgd naar Daniël VI.

DOOR

B. F. TYDEMAN.

DANIEL AAN HET HOF VAN DARIUS;

EEN TAFEREEL

VAN DE ZEGEPRAAL DER GODSVRUCHT.

'T Is godsvrucht, als de mensch, aan God en Deugd verkleefd,
Voor anderen nog meer dan voor zichzelven leeft,
En al, wat de aarde biedt, grootmoedig durft verachten,
Om, aan zijn pligt getrouw, het sterfuur af te wachten.
Wien zulk een geest bezielt, hij wordt vergeefs verneêrd,
Door afgunst aangerand en boosheid overheerd.
Een onverwinb're magt blijft voor dien vromen waken.
Vergeefs wordt hem het hart, van hemelvlam aan 't blaken,
Een wijl omwalmd, omwolkt met stiklucht van den nijd;
Volheerlijk daagt hij op, die God zijn' adem wijdt.
Hij heeft den Eeuwigen ten wreker zijner waarde;
Hij leeft in de almagt Gods, ook overstelpt van de aarde;
Behoudt zijn' kracht in druk, verrijst, vertoont zich, blinkt,
Terwijl zijn vijand valt en voor zijn voet verzinkt.
Hij is een rots gelijk, die door de woênde golven
Wordt aangerand, gebeukt, ja, schijnbaar, gansch bedolven;
Maar op wiens klippig lijf zij zelv' te barste slaan,
En aan wiens reuzenvoet ze in stuivend schuim vergaan,

Terwijl hij 't Rotsenhoofd zeeghaftig uit de kolken,
Met nieuwen glans verheft, en opsteekt in de wolken.

Getuige dit uw lot, getrouwe DANIËL!
Van nijdigaards bestookt, verstooten in hun hel,
En daar, hun wrok ten dienst, aan Leeuwen prijs gegeven,
Maar door een' Englenwacht beschermd, behoed bij 't leven;
Aan 't graf ontrukt; verhoogd, uw' moordenaars ten spijt;
Wier straf de straffe wordt, u toegedacht in nijd.

O mogt mijn dichtpenseel, gedoopt in zuivre waarheid,
Uw' zege, grijze held! met schitterende klaarheid
Verheffen, en elks hart, mijn dichttafreel ten loon,
Ontgloeijen voor de deugd, voor God en zijn geboôn!

*

Het prachtig Babylon, omringd van steenen wallen,
Was eindelijk, door list, in CYRUS magt gevallen,
En onder 't feestgejuich was de onbefaden stad
Met krijgsgeschreeuw vervuld en 's Konings bloed bespat.
Nu klonk de Persiaan aan Medens vruchtbre landen
Ook Babels uitgestrekte en rijke lustwaranden,
Maar gaf zijn' bondgenoot, DARIUS, hem verwant (1),
Van 't Perso-Medisch rijk de teugels in de hand.
Hij-zelf ging midlerwijl Arabië doen bukken
En tot aan Moorenland staâg nieuwe lauwren plukken (2).

Zoo zat DARIUS neêr in d' overwonnen troon;

Doch

Doch zwaar woog hem op 't hoofd een dubble gouden kroon,
Nog door een last verhoogd van meer dan zestig jaren,
Die grootendeels vol zorg en oorlogs-arbeid waren:
Een honderd-twintigtal van landen, klein en groot,
Bevatte toch 't gebied, nu 't Babel meê besloot:
Des droeg hij 't rijksbestuur, te drukkend voor zijn schouders,
Aan honderd-twintig op, genoemd zijn *Stédehouders*,
En stelde boven hen, ter breidling hunner magt,
Drie gunstelingen aan met vorstelijke pracht.
Die zouden rekenschap, als Vaders, aan hen vragen;
De schatting nagaan en den Koning overdragen.
Zoo kwam hij schade voor. Zoo was hij, tevens vrij
En tevens toch het hoofd der gansche heerschappij.

Men zegt, ALITES werd als Drieman uitgelezen
En AHREMAN met hem, voor dienst en hulp, bewezen
Door *list*, verraad en moed, bij 't nemen van de stad,
Die onverwinbaar *bleef* tot CYRUS *haar* betrad (3).

Zij beiden waren trotsch, heerschzuchtig en wraakgierig,
ALITES nog daarbij in 't spreken vlug en zwierig.
Zij beiden waren stout en in des levens kracht,
Maar ook vol vleijerij. — Zij schenen trouw en zacht.

Hen kiest DARIUS, en bestemt zijn Stedehouders;
Maar nog ontbreekt hem een, die 't rijk mede op de schouders
Zal torschen, en zal zijn een vorstlijk troongenoot.

 Nu

Nu hoort hij van een man, een' DANIEL, een Jood;
In jaren meer dan hij, in wijsheid meer dan allen;
Die 't onoplosbaar schrift, ten hemel uitgevallen,
En, BELSAZAR ten schrik, getrokken op den muur,
Nog onlangs had ontvouwd als Babels uiterste uur.
Hij hoort, hoe deze man, uit vorstlijk bloed gesproten,
NEBUCADNEZARS kring van Wijzen, Edlen, Grooten,
Als jongeling reeds had doen schitt'ren van zijn licht,
En voorts ook ied'ren Heer van Babel had verpligt;
Nu, als een Godsgezant, ten hemel afgekomen,
Dan, door ontwikkeling van onverklaarbre droomen,
En steeds door wijzen raad, waar Babels rijksbestuur
In praal door winnen kon en bloeijen op den duur.
Nog hoort hij van zijn trouw, regtvaardigheid, en vroomheid,
En ijver, nooit gebluscht, noch ooit gekoeld in loomheid;
Van zijn' voorzigtigheid gepaard met vasten moed,
En hoe hij God en deugd bemint als 't hoogste goed.

Men zegt: NITOKRIS kwam DARIUS dit ontdekken;
Zij, de oude Koningin, die al deze ed'le trekken
In DANIEL bevond, terwijl zij voor haar zoon,
Den laffen BELSAZAR, nog hield den wanklen troon (4).

Die man, zoo eerbiedwaard, wien licht en kracht doorstroomen,
Wordt opgespoord, ontdekt, moet met alle andren komen
En kroonen 't Driemanschap! 't Werdt DANIEL gemeld.
De groote dag van vreugde en roem wordt vastgesteld,

Waar-

Waarop DARIUS zal zijn honderd twintig Heeren
En 't Vorstlijk Driemanschap met hooge gunst vereeren.
Hij komt. Ook DANIEL treedt voor des Konings troon,
En staat daar in den kring gelijk een Godenzoon.
Ja ziet, hoe nog het vuur der jeugd in 't oog hem vonkelt;
Geen rimpel nog des tijds hem 't hooge voorhoofd kronkelt;
Geen nevel van verdriet hem trekt langs 't vrij gelaat,
Maar moed en rust der ziel daar op te blinken staat!
En, schoon ook 't grijze hair hem uit den tulband spartelt,
Een zilverwitte baard hem langs den boezem dartelt,
Toch is zijn tred nog vast; gespierd zijn ligchaam; schoon;
Verheven zijn gestalte, en hij van 't hof de kroon.

DARIUS ziet hem aan vol eerbied en verrukking,
En spreekt: «Hoor DANIEL! Hoort Grooten! 'k Voel de drukking
«En 't al te zwaar gewigt dier dubble heerschappij,
«Die de ed'le Persiaan te torschen gaf aan mij.
«'k Heb daarom 't rijk verdeeld in honderd twintig Staten;
«Hoort, wien 'k uit u daarvan de zorg wil overlaten.»

Nu leest de Koning van een volgeschreven blad
De Wingewesten op, die 't gansche rijk bevat,
En ook bij elk Gewest hoort een zich eeren, roemen,
Met zielsvreugd bij zijn naam zich *Stedehouder* noemen;
En naauwlijks rolt zijn naam den Koning uit den mond,
Of ijlings knielt hij neer en buigt zich tot den grond.

« Dient, » gaat DARIUS voort, « dient, Ed'len! mij, uw' Koning,
« Die trouw en deugd vereer met gunsten en belooning.
« Kiest Hoofden onder u; stelt Schattingmeesters aan.
« Weest Heer in uw Gewest, maar blijft ook onderdaan.
« Daartoe zult ge uw gedrag aan pligt gedurig scherpen,
« En aan een Driemanschap van Vorsten onderwerpen.
« ALITES, AHREMAN, en deze DANIEL,
« Zij zijn 't, die 'k over u tot Vorst en Regter stel.
« Hun meldt gij, wat gij doet. Hun vraagt gij mijn bevelen.
« Hun doet gij rekenschap. Hun zult gij niets verhelen.
« Hun stort gij de inkomst uit der schatting van het rijk,
« En hunnen wil vereert ge als mijnen wil gelijk.
« ALITES, weet gij, was reeds lang aan ons verbonden
« En tevens AHREMAN. Doch hier heb ik gevonden
« Dien achtbren DANIEL, in hooge jarental,
« Maar ook in wetenschap en wijsheid boven al;
« Een' man, die wonderen, die.... alles na kan vorschen,
« En overwaardig is, met ons dit rijk te torschen.

« Ja, 'k weet het, DANIEL! uw deugd, uw raad, uw trouw,
« Heeft lang nog Babels rijk, toen 't wagg'len, vallen zou,
« Gediend, gesteund, gestut en voor verderf beveiligd.
« 'k Wil daarom, dat ook nu het Driemanschap geheiligd,
« Verheerlijkt zij door u, en dat uw licht en gloed
« Bij allen stralen zal en tintlen in 't gemoed.
« Gij zult het Driemanschap, als geest, doen adem halen.
« Gij zult, gelijk de Zon, op allen 't licht doen dalen;

« Maar

«Maâr de Opperheer ben ik, die 't leven geef en laat.
«Maar 't firmament ben ik, waarin gij, Zonne, staat!»

«De Koning leve,» spreekt nu DANIEL, «alle eeuwen!
«Uw Dienaar diende altoos den Koning der Hebreeuwen,
«Den Schepper van 't heelal; en, deugd is zijn gebod.
«Dus ook in uwen dienst, dien ik de Deugd en God.»

DARIUS is verrukt; maar in het hart der Grooten
Is de adem van den nijd, verpestend neêrgeschoten.
De wrevel en de spijt gaan binnen bij den lof,
En de eer van DANIEL vervult met wrok het hof.

Doch even als de lucht, in warme zomerdagen,
Allengskens wolken vormt, en, vóór zij donderslagen
Met vlammend bliksemvuur op 't aardrijk nederbonst,
Een tijdlang niets ontdekt van 't geen zij brouwt en fronst,
En zelfs met heldren glans de zon langs 't veld laat schijnen, —
Zoo ziet men ook de vreugde op niemands aanzigt kwijnen,
Maar toch in veler hart, bij menig Hoofd van 't volk,
Vormt zich van nu af aan een schrikbre donderwolk,
Die, eens genoeg verdikt, zich vlammend uit zal zetten.
En DANIEL, kan 't zijn, verbazen, ja, verpletten.

Het rijksbestuur ving aan. Elk Stedehouder stond
Weldra, bekleed met eere, op d' aangewezen grond.
Maar velen gaan hun last, en magt, en pligt te buiten.

Dit poogt het Driemanschap,... neen!... DANIEL te stuiten.
Hij is het, die, naar eisch, op ieders daden let;
Geen trouweloosheid duldt, noch krenking van de wet.
Hij wil geen eigenbaat, geen knev'larij verschoonen;
Zich vriend van niemand, dan die deugd bemint, betoonen;
Zijn Koning eeren in gehoorzaamheid aan God,
En schenken ieder lid van 't volk een heilrijk lot.
Dit is zijn geest; een geest van hemeldeugd en wijsheid;
Waardoor hij Engel schijnt in weerwil van zijn' grijsheid;
Waardoor hij tevens al de Grooten van het rijk
Oneindig overtreft, geen heeft aan zich gelijk.

DARIUS merkt weldra en voelt, hoe 's rijks belangen
Geheel aan DANIEL, maar niet aan d' and'ren hangen;
Des neemt hij 't vast besluit, hem, zijne gunst ten blijk,
Te stellen tot Vizier van 't gansche Koningrijk.

Dit voedt den nijd in 't hart van Stedehouders, Vorsten,
En anderen, die lang reeds wrokten, maar nu dorsten
Naar 't bloed van DANIEL, die, in zijn vaart en vlugt,
Hun pijl nu voelen zal en tuim'len uit zijn lucht.

Hij werd reeds maanden lang bespied van alle zijden.
Men liet een glurend oog langs al zijn daden glijden;
Bewaakte zijnen gang en hechtte op ieder woord,
En vlamde, als op het lam de tijger, naar zijn moord.
Doch alles is vergeefs. Men kan geen misdaad vinden.

Hoe

Hoe men ook loere en mikke, of hem moge onderwinden
Te leiden in een strik, gespannen tot zijn val,...
Vergeefs! Hij staat in treuw, in deugd en godsvrucht pal.
Maar even als, door wind, het distelzaad, gedragen
Op 't land, en wortlende, eens het hoofd houdt opgeslagen,
En de armen uitstrekt ter vernieling van het graan,
Tot dat het de akkergrond geheel schijnt afgestaan;
Zoo steekt ook rusteloos de nijd der trotsche Grooten,
Geworteld in hun hart, en vreeslijk opgeschoten,
Zoolang naar DANIEL den klauw uit, tot hij wijkt,
En zijne plaats (kon 't zijn) met hunne grootheid prijkt.

« 't Is lang genoeg gemard, » spreekt eindlijk een der Hoofden,
ALITES, tot zijn vriend, « Wat, AHREMAN! beloofden
» Wij ons van waakzaamheid, om dien vervloekten Jood
« Te brengen tot den val? Hij houdt zich buiten schoot!
« 't Is maanden reeds gewacht, geloerd op al zijn handel;
« Maar misdaad noch vergrijp in rijksbestuur of wandel
« Vertoont zich voor ons oog. En nu? In plaats van val?...!
« Daar stijgt hij op den troon, ten Afgod van 't heelal.
« DARIUS heeft mij zelf zijn heilloos doel beleden,
« Om DANIEL eerlang te doen te voorschijn treden
« Als Grootvizier van 't rijk, in 't purperkleed gehuld,
« En met een' gouden vracht van ketenen omkruld,
« En met den grooten ring des Konings aan de vingeren!...
« Vervloekte, daar hij is! 'k Wil hem in d' afgrond slingeren,
« En geven hem ter proei aan leeuwenklaauw en muil...

« Hij

« Hij zij dan Grootvizier van d' onderaardschen kuil! »

« Zoo zij 't! » zegt AHREMAN, « uw doel moge u gelukken!
« Maar, eer zult gij de zon aan 't firmament ontrukken,
« Dan aan des Konings hart dien grijzen speelgenoot;
« Dien slimmen DANIEL; dien hatelijken Jood.
« ALITES! Ja, ook ik, ik vloek hem in mijn' ziele,
« En 't zou mij feestdag zijn, de dag wanneer hij viele;
« Maar, wat ik peinzen moog, 't is, of mijn gansch vernuft,
« Om iets te vinden tot zijn val, verstompt en suft. »

« Het mijne niet, » zoo spreekt ALITES, « 'k heb 't gevonden!
« De wet van zijnen God is 't zwaard om hem te wonden.
« Zijn God eischt in die wet, dat Hij, en Hij alleen,
« Door iedren Jood, altijd, zal worden aangebeên.
« En nu, gij weet met mij, hoe zelfs geen Hemelmagten
« In staat zijn, DANIEL die wet te doen verkrachten.
« Eer stort hij zijne ziel in d' allerwreedsten dood,
« Alvorens iets te doen, hetgeen zijn God verbood.
« 'k Heb daarom uitgedacht, naar eisch van Pers en Meden,
« Dit onherroepelijk en streng gebod te smeden,
« Dat hij, die eenig God of mensch zijn' beden wij'
« Dan aan DARIUS slechts, zoolang 't zijn jaarfeest zij (5),
« (Dat eerlang aanvang neemt en gansch een' maand zal duren,)
« Dien Konings-hoon zal met den Leeuwenkuil bezuren...
« Hier is het, Hartevriend! Lees! 'k schreef het reeds als wet;
« En 'k voel ook reeds den voet op 's ballings nek gezet. »

Hij

Hij zwijgt: En AHRIMAN heeft naauwelijks gelezen,
Of antwoordt: « Eeuwiglijk zij uw vernuft geprezen
« ALITES! 'k Juich u toe! Die Palestijnsche Zon
« Zie 'k reeds gedoofd, gebluscht in 't water uwer bron!
« Maar nu ook niet gedraald! Verscheiden Rijksbeambten,
« Ook Stedehouders zijn in Babylon. Zij kampten
« Lang met ons, om dien hond te trappen op den muil....
« En nu is 't juist de tijd, om in den leeuwenkuil
« Zijn eindeloos geblaf van *trouw* en *deugd* te smoren!...
« Welaan! op morgen moet DARIUS ons verhooren,
« En teekenen dit schrift, en zetten 't merk er op,
« En tevens zoo zijn voet op 's grijzen Daimans kop....
« Ja, spoedig, vóór hij keer van 't nieuw paleis te gronden,
« Waartoe hij heen is, naar Echátana gezonden. » (6)

. . . .

Nauw zat nu d' andren dag DARIUS op den troon,
Tot uitspraak van het regt en geven van geboôn;...
Of ziet, een gansche stoet van Rijksbeambten nadert,
Die door het Tweespan zijn getrokken en vergaderd.
ALITES treedt vooraan, en spreekt als aller hoofd:
« De Koning leve, » zegt hij; « eeuwiglijk geloofd!
« Wij, al de Vorsten, Legerhoofden, Overheden,
« En Stedehouders, en die voor uw aanschijn treden
« Als Raden, Regters en Bestuurders mede in 't rijk,
« Wij knielen voor uw troon en bidden u, één blijk
« Van onzer aller trouw en ootmoed kracht te schenken;
« 't Is dit: dat ge eerlang elk met eerbied doet gedenken,

« Zoo-

« Zoolang uw jaarfeest duurt, hoe gij op uwen troon
« De Plaatsbekleeder zijt van d' Opperste der Goôn,
« En hoe uw wijsheid, magt, en goedheid zich kan toonen,
« Niet enkel in het regt, in straffen en beloonen,
« Maar ook in 't hooren en vervullen der gebeên
« Van hen, die deugdzaam zijn, en voor uw aanschijn treên,
« En knielende, als voor God, van U slechts komen smeeken
« Wat aan hun aardsch geluk en welzijn moge ontbreken.
« Ja, Plaatsbekleeder Gods! toon u zoo groot, zoo goed,
« De dertig dagen, die uw jaarfeest duren moet;
« En 't zij niet slechts gegund, maar strengelijk geboden,
« Geen ander buiten U, 't zij mensch, of God, of Goden,
« Die dertig dagen lang, te nad'ren met gebeên....
« Neen, 't vreeslijk Leeuwenhol zij straffe op 't overtreên.
« Ja dit, — zie 't hier o Vorst! op perkament geschreven! —
« Dit is een raadsbesluit, ons allen ingegeven
« Als middel, dat gewis in 't land de Afgoderij,
« Met al de gruwelen van toovrij daarbij,
« Waarover ge u met ons zoo menigmaal moest kwellen,
« Verbannen zal, en 't Rijk op vaste zuilen stellen (7).
« Zoo toch zal 't gansche volk uw magt en goedheid zien,
« En eeuwig u de hulde, en lof en liefde biên.
« Daarom, o Koning! neem, en schep met uw vermogen,
« Door onderteekening en zegeling, voor de oogen
« Van ons, uw trouwe schaar, dit schrift in rijkswet om;
« En u, en ons, en elk; zij 't als een heiligdom.
« 't Worde onherroepelijk, een wet van Pers en Meden,
« On-

«Onschendbaar als uw troon;...: die sta alle eeuwigheden!»

ALITES zwijgt, en elk buigt zich aanbiddend neer.
En 't galmt uit aller mond: «Geef, geef die wet ons, Heer!»

DARIUS, door die reên en door dien galm betooverd,
Wordt ganschelijk daarbij door d' eigenwaan veroverd:
Dat waarlijk hij is God door 't vorstelijk gewaad,
God zelf, wien de almagt siert, de aanbidding te eischen staat.
Onnoozele als hij is, verstoken van Gods wijsheid,
Hem 't noodigst praalgewaad in zijne Konings-grijsheid.
Hij denkt aan nijd noch list, en neemt het doodlijk schrift;
En wet zich, als een dolk, daar hij zijn naam meê stift;
En drukt zijn zegelring op 't perkament; en rekent
Niet na, terwijl hij 't blad bezegelt en beteekent,
Of zulk een plan en hem vergodend rijksbevel
Wel wijsheids-vinding is, en werk van DANIEL.

Ach! 't rijksgebod gaat uit, en dwingt «alle onderdanen
Van 't Perso-Medisch rijk, DARIUS — God te wanen»;
En dreigt: «dat elk, van 't uur, wanneer zijn jaarfeest daagt,
Die dan nog eenig mensch of God te aanbidden waagt,
Behalve hem alleen, als God ten troon gezeten,
Terstond in 't Leeuwenhol zal worden neêrgesmeten».

't Gebod is uitgegaan; en, van zijn rijksbestel,
Van uit Ecbatana, komt de achtbre DANIEL

In

In Babylon, en tot den grijzen Koning weder;
Ontvouwt hem wat hij deed; zit bij DARIUS neder;
En hoort nu uit den mond des Konings 't streng gebod:
« Dat eerlang gansch een maand Hij, hij alleen is.... God.»

Den wijzen DANIEL, den vromen Godsman beven,
Om zulk een hoon, van schrik de leden: « 't Is gegeven,
« O Koning! » spreekt hij, « en 't is onherroepelijk!
« 't Berouw doorvlijme u niet, noch schokke uw wet het Rijk!»

Een maand verloopt er nog, eer 's Vorsten jaardag nadert.
Maar duizenden zijn reeds in Babylon vergaderd,
En elken dag stroomt nog, uit elke Landvoogdij,
Een gansche hofstoet aan tot 's Konings jaargetij.
Nog éénen dag!... Dan is 't een feest van dertig dagen,
Dat van DARIUS zal.... en.... DANIEL gewagen.
Een feest, gewijd aan God, den Koning van 't heelal,
Door vroomheid's zegepraal en boosheid's diepen val.

Des Konings dag is daar! De zon vaart uit de kimmen.
Vóór 't steken van haar gloed en 't vlammend opwaarts klimmen,
Is DANIEL reeds vroeg verschenen aan het hof,
Eer een der Grooten komt met vleijerij en lof.
DARIUS wenkt hem, en hij treedt met eerbied nader.
« Leef, » spreekt hij, « Koning! leef, leeflang als Vorst en Vader
« Van 't uitgestrekte rijk, waarvan u de Opperheer
« Tot Hoofd heeft aangesteld. Zijn heil dale op u neêr.

« Uw

«Uw troon zij steeds omringd van wijze Hovelingen,
«Wier hart de vreeze Gods bewone en moog doordringen.
«Alzoo, DARIUS! bloeije uw rijk nog eeuwen lang;
«Terwijl het Godsrijk eens volheerlijk u ontvang'!»

Zoo sprak hij, en gewoon, met vurige gebeden
Driemaal op elken dag tot Isrels God te treden
In 't hooge bidvertrek, geopend naar de stad,
Die Isrels God ter woon zich uitverkoren had;
Gaat hij; de vrome man, ook nu zijn woning binnen;
Knielt neêr; breidt de armen uit; wijdt God, en ziel en zinnen,
En stort voor Vorst, en volk, en Isrel, overluid,
In 't heilig morgenuur, zijn' warme smeeking uit.

Nu is de stond ook daar, dat Vorsten, Stedehouers,
Dat Raden, Regters, Landbestuurders, Legerschouwers,
En al, die in het Rijk bekleeden ambt of post,
Den Koning naderen, in feestgewaad gedost.
Zij komen; kruisen zich den boezem; knielen neder;
Aanbidden; buigen 't hoofd ten grond; verrijzen weder,
En staan daar in hun praal; in gloeijend karmozijn;
In schitterende zijde of blinkende satijn.
Niets roert zich. Sabelscheê noch klingen hoort men klapperen;
Alleen ziet men van helm en tulband ved'ren wapperen;
Alleen de wierookgeur, gezwaaid uit de offerschaal,
Klimt troonwaarts; kronkelt; keert; en huppelt door de zaal.
DARIUS zit ten troon, in 't purper, hoog verheven.

Hem siert een gouden kroon, met paarlen als doorweven.
Een eereketen, zwaar, van goud en diamant,
Hangt hem om hals en borst. De schepter in zijn hand,
Vol flonkerend gesteent, straalt, ligtlijk slechts bewogen,
Terstond veelkleurig licht met schitt'ring in elks oogen.
ALITES breekt de stilte als aller Opperhoofd,
En spreekt in aller naam, en zegt: « Als God geloofd! » —
(En knielt weêr ijlings neêr, en alles volgt hem knielend. —)
« Geloofd zijt gij als God, DARIUS! Albezielend
« En Alregerend Vorst! die ons het leven schenkt!
« Leef eeuwig, Koning! leef! En, die uw' hoogheid krenkt,
« En buiten u een God of mensch in dertig dagen,
« Zoolang uw jaarfeest duurt, iets bidden durft of vragen,
« Dale als een afgodsvloek en vijand van uw magt
« In 't leeuwenhol ter neêr; verzinke in eeuw'gen nacht.
« Die wet, onze aller wensch, is wet van Pers en Meden,
« Onschendbaar als uw troon,... die sta alle eeuwigheden! »

Zoo sprak hij, en met hem lag elk aanbiddend neêr.
Men rijst; en 't galmt in 't rond: « Leef eeuwig, God en Heer! »

De stoet heeft naauwelijks paleis en hof verlaten,
Of 't is hun reeds bekend, dat wet noch dood kan baten
Om 't vuur van DANIEL te blusschen voor zijn God.
Verspieders brengen hun zijn' krenking van 't gebod;
Maar tevens ook 't berigt van 't einde van zijn smeeken;
Hij was van de Opperzaal, de Alya, reeds geweken,

Maar

Maar toch, als altijd, daar ook nu gehoord, gezien;
Des zou wel 't middaguur gewis betichting biên.

De middag, 't andere uur van off'ring der gebeden
Is daar voor DANIEL.... Ach! ziet hem, opgetreden,
Daar komen in zijn' zaal, gebouwd op 't platte dak,
En open naar de streek, waar God tot Isrel sprak.
Hij houdt de rol der wet van Isrels God in handen.
Hij leest. Hij legt haar neêr. Hij voelt zich 't hart ontbranden.
Hoe gloeit hem 't aangezigt! Hoe vonkelt hem het oog!
Hij blikt op Babylon. Hij blikt weêr naar omhoog....
Ach ziet!... Daar knielt hij!... Ziet, naar de open zij' der straten,
Hem, biddende, aan den Nijd en God zich overlaten!
Eerst zijn het zuchten, stil en bang; maar overluid,
Barst eindlijk, met geween, zijn' ziel in smeeking uit,
En bidt voor zich om trouw, voor Isrel om bescherming;
Om uitkomst voor den Vorst en vaderlijke ontferming.

Ziet, ziet! het Tweespan, ach! en menig Landvoogd, staat
Intusschen luisterend of glurend op de straat.
Zij merken naauwelijks den vromen Grijsaard bidden,
Of komen in, gaan op, en vinden hem te midden
Van 't vuur des smeekgebeds; waardoor hij ziet noch hoort,
Voor dat hun helsch gelach hem opwekt en verstoort.

Daar ligt nu 't zwijgend lam! En velen gaan vol blijheid
Terstond naar 't hofpaleis; terwijl des Grijsaards vrijheid

Door sommigen bewaakt, beperkt wordt. — « Leef! ô leef! »
Zoo spreekt ALITES nu, « en wie U ooit weerstreev',
« O Koning! zinke in 't niet! Uw' rijkswet, uitgeschreven,
« Bezegeld met uw ring, mag iemand die weerstreven?
« Is 't niet uw vast besluit, dat niemand, wie hij zij,
« Een maand lang eenig God, dan U, zijn beden wij'? »

DARIUS zegt: « Ja vast! En eer zal 't zongeflonker
« Verdoofd zijn, uitgebluscht, en aarde en hemel donker,
« Eer hij, die deze wet veracht, niet in den kuil
« Der leeuwen nederzinke in siddring voor hun muil. »

« Leef eeuwig, Koning! leef! zoo spreekt ALITES verder.
« Onschendbaar blijve uw wet, uw troon, en gij, 's volks Herder!
« Weet dan, ô Koning! weet, dat AHREMAN, en ik,
« En die hier met mij zijn, nu op het oogenblik,
« Dien DANIEL, dien gij zoo trouw dacht en vereerdet,
« Maar waardig was, dat gij als voetslaaf hem verneerdet, —
« Dat wij dien trotschen Jood, dien balling, DANIEL,
« Betrapten, schuppende en vervloekende uw bevel.
« Hij gaat met bidden voort, veracht u en uw leeuwen.
« Volvoer dus uwe straf, en leef als God, alle eeuwen! »

DARIUS schrikt, verbleekt, en beeft in al zijn leên,
En gaat in de eenzaamheid en weent; komt; gaat weêr heen,
En peinst om DANIEL te redden uit hun handen,
Te ontrukken aan den nijd, dien hij nu eerst ziet branden;

Te

Te redden uit den klaauw der leeuwen.... Maar 't bevel,
't Bevel, helaas! verwijst, om 't zegel, DANIEL.

Reeds is de zon gedaald, de straf nog niet voltrokken.
Het helsche Tweegespan, en andren, zien de schokken
En slingeringen van DARIUS; — komen aan
En spreken: — nu zegt de een, dan de ander: — «Welk bestaan,
«ô Koning! die, als God, standvastig en regtvaardig
«Uw' wetten houden zult! Waarom niet, uwer waardig,
«Reeds lang de straf volvoerd? Gij weet, het is een wet,
«Waarop uw zegelring den stempel heeft gezet;
«Die onherroepelijk, naar eisch van Pers en Meden,
«Ook 't leeuwenhol bedreigt op DANIELS gebeden.
«Hij moet, hij zal er in, of 't gansche Koningrijk
«Veracht u en is dra aan DANIEL gelijk.
«Hij zal er in; en dat dan uwe en onze ringen, —
«Als Regters eischen wij 't, — hem in den kuil bedwingen.
«Geen eigenbaat, ô Vorst! beweegt ons, drijft ons aan!
«Neen, slechts uwe eer, uw Rijk,... dat eeuwig moog bestaan!»

DARIUS vlamt van spijt. «Gaat,» zegt hij, «doet hem nadren
«Bij 't leeuwenhol.» — Hij komt, als 't achtbaar hoofd der Vad'ren,
Dat, vol van hoop op God, naar 't graf ter ruste gaat,
Bedaard, standvastig, kalm, met zielsrust op 't gelaat.

DARIUS spreekt, ontroerd: «Gij hebt met uw gebeden
«Mijn wet, ô DANIEL!... en mij,... op 't hart getreden..

« Uw straf, gij weet het, ach! is onveranderlijk,
« Zoo als 't gebod, naar eisch van 't Perso-Medisch rijk.
« Maar God almagtig, die de God is der Hebreeuwen,
« Dien gij standvastig dient, verlosse u van de leeuwen! »

Zoo spreekt hij, zwijgt, en weent, en wendt het oog er af,
Terwijl nu DANIEL verzinkt in 't leeuwengraf, —
Een groot en vreeslijk hol, waar zes paar leeuwen liepen,
En nu, in d' avondstond, om voedsel brullend riepen —
Maar ziet! nog naauwelijks heeft DANIEL den grond
Van 't leeuwenhol bereikt, of stilte heerscht in 't rond.
De leeuwen, als verschrikt en angstig, sluipen henen,
Ontvlugten, schuilen weg, en krimpen, zuchten, steenen.
Een hemellicht straalt door den ganschen leeuwenkuil.
Geen leeuw die zich beweegt, noch klaauw verroert of muil.
Een Engel staat van verre, en houdt zich tusschen beiden,
Gelijk een vlammend vuur, om leeuw en mensch te scheiden.
Diens aanblik weert den angst uit DANIELS gemoed,
Terwijl hij siddring slaat in aller leeuwen bloed.

Intusschen wordt omhoog een breede zerk gesloten
Op de opening van 't hol. De ring van Vorst en Grooten
Verzegelt steen en graf, en toont het streng bevel
Als onveranderd, en volvoerd aan DANIEL.

ALITES, AHREMAN en andre Rijksgezellen
Gaan, juichende in hun hart, nu huiswaarts, en vertellen

Aan

Aan vrouw, en huisgezin, en vrienden, even snood,
Hoe eind'lijk DANIEL verschupt ligt in den dood.
Zij vieren feest er om. Zij lagchen. Zij rinkinken.
Zij spotten met den Jood, dien ze in den kuil deên zinken,
En wanen zich verhoogd, aan DANIEL gelijk,...
Neen, eindloos boven hem, als Meesters van het Rijk.

DARIUS ook vertrekt van 't hofplein en komt binnen
In 't Koninglijk paleis. Maar ach! en ziel en zinnen
Zijn bitterlijk gesteld. Hij gaat in de eenzaamheid;
Verwenscht zijn kroon en troon, en zucht, en klaagt, en schreit.
Een feestmaal is gereed; maar walgend schijnt hem 't eeten.
Hij weigert wierookgeur. Hij wil geen God meer heeten.
Geen klinkend snarenspel, geen dans, geen' vrolijkheid
Gedoogt hij voor zijn oog, dat bitt're tranen schreit.
Hij zoekt de rust op 't dons; maar ach! ze is niet te vinden!
De slaap ontvlugt hem ver. «'k liet DANIEL verslinden!»
Zoo klaagt hij; «DANIEL! ô DANIEL! verschoon,
«Verschoon mij arme! 'k mis met u mijn eerekroon!»

Naauw schemert weêr de dag, aan de Oosterkim verheven,
Of aan zijn boezemsmart moet hij de lucht gaan geven.
De sponde is hem te naauw. 't Paleis is hem te bang.
Hij loopt het hofplein op; verhaast zijn tred en gang,
En komt naar 't Leeuwenhol gespoed, gejaagd, gevlogen....
Daar ligt hij op de zerk voorover neêrgebogen,
En snikt om DANIEL. Hij luistert,... ziet!... een zucht,

Als van een mensch die bidt, scheen hem daar toegevlugt!
De hoop straalt hem in 't hart. Hij ademt stem en zinnen
Door de ijz'ren traliën der zerk den afgrond binnen,
En roept: « ô DANIEL! Gij, dienaar van uw God,
« Gij, trouwe knecht van Hem, voor wien gij koost uw lot!
« Heeft Hij, die eeuwig leeft, uw God, ook van de leeuwen
« U kunnen redden?... Spreek! spreek, Vader der Hebreeuwen!»

Pas is die droeve stem des Konings berst ontvlugt,
Of als een Englenstem rijst opwaarts naar de lucht,
En klinkt DARIUS toe, en tintelt hem in 't harte,
En wekt er vreugde in op, en bant er uit de smarte!...
't Is DANIELS geluid, die antwoordt uit het hol:
« Leef, Koning! leve uw naam alle eeuwen, eerevol!
« Ik leef. Mijn God, aan wien 'k mij eeuwig heb verbonden,
« Heeft zijnen Engel mij ten Wachter neêrgezonden.
« Diens magt heeft mij behoed, der leeuwen muil geboeid,
« Omdat voor Hem en voor de deugd mij 't harte gloeit;
« En ook in uwen dienst zijn bij mij geene zonden,
« Geene oneerbiedigheid noch ontrouw ooit gevonden.»

Nu rijst DARIUS op, verrukt in ziel en zin,
En wenkt zijn lijfwacht aan; en wijst het doodshol in,
En roept: « Rukt herwaarts voort, gij helden al te gader!
« Brengt zeel en koorden bij! Hij leeft! Red uit mijn Vader!
« Spoedt! Voert ALITES en ook AHREMAN, in naam
« Van mij, DARIUS, hier, met vrouw en kindren zaam.

« Vliegt,

« Vliegt, haalt mij 't praalgewaad! Heft aan! Dat groot en kleenen —
« Laat poort en hofplein vrij — zich allen hier vereenen! »

Daar davert nu langs hof, en stad, en steenen-wal,
Het schel bazuingeluid en 't fel trompetgeschal,
En roept naar 't wijde plein, met elk bekende galmen,
Het gansche volk bijeen, om de overwinnings-palmen,
Ten loon aan eenen Held in 't Rijk te zien vereerd,
Die zegepralend komt, van verre weêrgekeerd.

Hoe ijlt men, woelt, stort aan, als doorgebroken vloeden!
't Stroomt al het hofplein op, in ongewis vermoeden.
Aan 't geen de Koning eischt, wordt in een wenk voldaan.
Reeds brengt men zeel en koord, en purpren eerkleed aan.
Ziet, welk een stoet en kring van eerste Rijksdienaren,
Vermengeld onder 't volk, reeds toe is komen våren,
En aan des Konings zij' zich schaart bij 't leeuwenhol,
Het oog slaande op den Vorst, verbaasd, verwachtingvol.

Daar bukt DARIUS neêr, in heilgen gloed ontstoken,
En heeft in éénen ruk de zegels weggebroken,
En smakt ze neêr, en zegt: « Gij wacht, wendt af dien steen!
« Help uit! De Held verrijs! Zijn strijd is nu volstreên;
« De Rijkswet is voldaan. De straf om neêr te zinken
« Aan DANIEL volvoerd, die nu in eer zal blinken
« Gelijk de Zonneschijf, die opvaart voor ons oog
« En ons de heerlijkheid van God vertoont omhoog.

« Treedt Helden, Ed'len, toe! aanschouwt het Godlijk wonder!
« De deugd verwacht hier loon, ze ontving die reeds daar onder.»

Met éénen greep en ruk, van honderd handen sterk,
Is dra de wijde kaak des kuils ontbloot van zerk;
En koord en zeel gaan in, en zich met wacht bezwaren. —
Ziet, ziet! Daar komt hij voort, uit d' afgrond opgevaren!
« Hij is 't! 't Is DANIEL! Leef eeuwig! Leef weêrom!»
Zoo galmt bij handgeklap nu Babels volken-drom.

Maar tevens, bij 't gejuich der opgetogen scharen,
Verheft zich hooger nog de kreet: « Wijkt! wilt u waren!
« Maakt ruimte! Wijkt! Laat door! De Versten komen aan!» —
En tot aan 't hol ontsluit zich dra een' open baan.

« Daar zijn zij,» roept op eens DARIUS, « die betichters,
« Ja, 't gansche wespennest van rouw- en onheil-stichters!»
't Schouwt al, waarheen hij wijst, en beeft op 's Konings stem.
En ziet! ALITES komt, en AHREMAN met hem,
En al hun Vrouwen meê, getooid als Rijksvorstinnen,
En al hun kinderen, — twee volle huisgezinnen.

Zij naderen en zien, verschrikt, verbleekt, verstomd,
Op eens nu DANIEL, die uit den afgrond komt,
En luisterrijk daar staat, aan graf en dood onttogen,
Van leeuwen ongerept, verschriklijk in hun oogen,
Maar nogtans toegejuicht als Afgod door het volk.

Zij

Zij zien daar nevens hem DARIUS, als een wolk,
Ja, zwart voor hen, maar vol voor 't land van vruchtbren regen,
Waar 't regt uit barsten zal met wraak, maar ook met zegen.

«Gij DANIEL,» spreekt nu DARIUS, «trouwe knecht!
«Nooit hebt ge een mensch vergood, noch God ontroofd zijn Regt.
«Gij zocht slechts in mijn dienst mijne eer en 's rijks belangen,
«Maar nooit heeft eigenbaat uw deugdzaam hart bevangen.
«Waard zijt ge een' Heerschappij aan mijn Gebied gelijk.
«'k Maak u des Grootvizier van 't gansche Koningrijk.
«'k Sla dies met eigen hand u, als mijn Stedehouder,
«Dit purpren eerekleed om d' onvergzwakten schouder,
«En 'k neem mij van de borst deez' gouden keten af
«En hang om u hem heen, wien God zijn wijsheid gaf,
«En ook mijn zegelring, helaas! door nijd ontheiligd,
«Geef ik aan u, dien God voor dwalingen beveiligt. —
«Maar u, » — zoo dondert voorts des Konings regterstem
ALITES in het oor en AHREMAN met hem: —
«Maar u, gij nijdigaards en gruwbre logendichters,
«En onschuld-moordenaars, verderf- en puinhoop-stichters!
«U met uw boos geslacht, mijn gunst en 't Rijk onwaard,
«Verban ik eeuwiglijk van voor mijn oog, — van de aard!
«Grijp dus, boos neêr, ô wacht! roei uit met tak en wortel
«Die distels van den nijd, en gruizele te mortel
«Der leeuwen muil en tand al wie er toe behoort;
«En blijve alle eeuwen door de vroomheid ongestoord!»

Ver-

Vergeefs tracht DANIEL dat schrikbesluit te stuiten,
En vouwt de handen zaam, en zoekt zijn voorspraak te uiten:
Want naauwelijks is 't woord des Konings uit den mond,
Of beider gansch geslacht ploft in den hollen grond;
En naauwelijks zijn zij in 't leeuwenhol gevallen,
Of wreeslijk hoort men al de leeuwen brullen, knallen,
Doormengd van akelig gekerm, gegil, gehuil,
Dat opstijgt uit het hol, en wegsterft in den muil
Van zespaar leeuwen, die van honger woedden, raasden,
En lang op zulk een prooi van talrijke offers aasden.

Intusschen, bij dat bang gekerm en naar gezucht,
Verheft zich 't handgeklap, dat davert door de lucht,
En 't galmen der trompet; en dreunen honderd trommen;
En stijgt de juichkreet op van volk en legerdrommen;
En wuift men om het hoofd, en roept: « Leef DANIEL!
« Leef, Leeuwentemmer! leef! en eeuwig ga 't u wel! »

Zoo keert met zijn Vizier, gevolgd van Rijksdienaren,
DARIUS naar 't paleis door opgetogen scharen,
En boezemt daar voor God, den God van DANIEL,
Zijn hulde en dank nu uit in dit zijn rijksbevel,
Dat, als een lofgezang ter eer van Isrels Koning,
Dus klonk door 't gansche Rijk en uitging in elks woning:

« Beeft, al gij volken! beeft, met eerbied, voor den God,
« Dien DANIEL vereert, en wijdt ook Hem uw lot!

« Valt,

« Valt, volken! voor hem neêr. Wilt needrig voor Hem knielen;
« Wijdt, wijdt Hem nevens mij, den adem uwer zielen;
« Want Hij, en anders geen, is God, de Heer, die leeft,
« En eeuwig leven zal, en allen d' adem geeft;
« En over 't wereldrond verheven zit als Koning;
« En eindloos heerschen zal van uit zijn Starren-woning.
« Knielt, knielt dan nevens mij, voor Hem, ô volken! neêr!
« Maar juicht ook in uw lot bij zulk een Opperheer;
« Hij, Hij toch is zijn volk een eindeloos Ontfermer,
« Hun eeuwig trouw als Vriend, almagtig als Beschermer,
« Wiens Englenwacht hen trouw en wonderbaar bewaakt,
« Voor nijd, voor leeuwen zelfs, hen ontoegank'lijk maakt.
« Getuige DANIEL, door d' Engel diens Behoeders
« In 't leeuwenhol beschermd als in de schoot zijns moeders.
« Getuige DANIEL, door de Almagt Gods gered,
« En nu tot Grootvizier van 't Rijk door mij gezet.
« Dient, dient dan, volken! God, den Bondgod der Hebreeuwen,
« En hoort naar DANIEL, ontwoekerd aan de leeuwen. »

AAN-

AANTEEKENINGEN.

(1) DARIUS *de Meder*, was dezelfde als CYAXARES, de Koning der Meders, en Oom van CYRUS. Zie PRIDEAUX *O. en N. V. aaneengesch.* D. I. B. 2. *bl.* 169, 189, 194—198 van *de Uitg. in* 4to. P. BOSVELD *Tijdm.* D. I *bl.* 91 *not.* vergel. D. IV *bl.* 159—161.

(2) Zie PRIDEAUX *a. p. bl.* 199, 200, en BOSVELD *a. p. uit* D. I.

(3) DAN. VI: 1—3. DARIUS de Meder *nu, ontving het Koningrijk, omtrent twee en zestig jaren oud zijnde. En het dacht* DARIUS *goed, dat hij over het Koningrijk stelde honderd en twintig* Stadhouders [*of* Landvoogden], *die over het gansche Koningrijk zijn zouden; en over dezelve drie* Vorsten, *van dewelke* DANIEL *de eerste zijn zoude; denwelken die* Stadhouders *zelve zouden rekenschap geven, opdat de Koning geen schade leed.* — Wie derhalve de beide andere Vorsten of Opper-Landvoogden waren, wordt niet vermeld. Ik had echter, tot volledige verklaring, en duidelijke voorstelling der geschiedenis, noodig, dezelve in hunne namen en karakters te vertegenwoordigen. Ik nam daarom de Dichterlijke vrijheid te baat, en stelde mij twee verdichte personen voor, als mede behoord hebbende tot de voornaamste *Bevelhebbers* van CYRUS, uit welke hij (volgens PRIDEAUX *a. p. bl.* 198, vergel. XENOPH. *Cyrop.* L. VIII. c. 6.) de Landvoogden over de honderd en twintig Provinciën zou gekoren hebben. Ik heb den eenen ALITES genoemd, hetwelk *een Booswicht* beteekent, en den ande-

ren

ren AHRIMAN, zijnde de benaming, waarmede de Persen *het kwade Beginsel*, of *den boozen Geest* benoemen (zie HYDE *Hist. Rel. Vet. Pers.* Cap. IX.) Het was mij onmogelijk, twee andere, onverdichte personen, uit de Bevelhebbers en Vrienden van CYRUS, waarvan ons slechts weinige namen bekend zijn, in plaats van de door mij uitgedachte namen te kiezen; want, op welke van die ik ook mijne aandacht vestigde, het bleek mij ras, dat *Zij* niet tot het Driemanschap hadden kunnen behooren. Zoo heb ik ook moeten afzien van GADATES en GOBRYAS, die ik eerst dáárom had gekozen, omdat CYRUS, bij de verovering van Babylon, aan hen bijzonder, de grootste verpligting had, daar zij de Aanvoerders en Geleiders waren der benden, die het eerst Babylon en het paleis overrompelden (zie XENOPH. *Cyrop.* L. VII. c. 5.); terwijl zij beiden ook, van LABOROSOARCHOD (die — volgens PRIDEAUX *a. p. bl.* 176—178 — slechts negen maanden vóór BELSAZAR, den laatsten Koning van Babel, regeerde) waren afgevallen, en met hunne uitgestrekte Landschappen, waarover zij als Landvoogden het bestuur hadden, tot CYRUS waren overgegaan. Dan, hunne geschiedenis bij XENOPHON (*Cyrop.* L. IV. c. 6 en L. V. c. 3) nalezende, en bedenkende, hetgeen HERODOTUS van GOBRYAS meldt (L. III. c. 70 *seqq.*, en L. IV. c. 132 *seqq.*), was ook aan hen niet langer te denken; daar het hieruit bleek, dat GADATES, noch vrouw, noch kinderen had, terwijl ook GOBRYAS, nadat zijn zoon door LABOROSOARCHOD, uit nijd en drift, op eene jagtpartij, was overhoop gestoken, niet alleen slechts ééne dochter meer had, maar tevens, ofschoon hij reeds bejaard zijnde tot CYRUS was afgevallen, echter nog verscheidene, en wel bijna twintig, jaren na DANIELS ongeval geleefd moet hebben; daar wij hem ten tijde van DARIUS HYSTASPES nog aantreffen. — Van geen van beiden kon het dus waarheid zijn, hetgeen wij Dan. VI: 25 lezen: « *Toen beval de Koning, en zij brag-*

bragten die mannen voort, die den DANIEL *overluid beschuldigd hadden, en zij wierpen in den kuil der Leeuwen* hen, hunne kinderen, en hunne vrouwen: *en zij kwamen niet op den grond des kuils of de leeuwen heerschten over hen; zij vermorzelden ook al hunne beenderen.*»

(4) Zie PRIDEAUX *a. p. bl.* 179, 180, 190—192.

(5) ————————— zoo lang 't zijn jaarfeest zij,
Dat ————————— gansch een maand zal duren

Mij-zelven vragende, waarom de Zaamgezworenen juist een tijd van *dertig dagen*, of eene maand, bepaalden en aan DARIUS voorstelden, in welke Hij als eenig Heer en God zou worden aangebeden? heb ik weder de toevlugt genomen tot verdichting van zijn invallend Verjaarfeest, als die vraag met eenigen schijn van waarheid beantwoordende, en tevens tot mijn oogmerk, om alles op te helderen, voldoende.

(6) Vergel. FLAV. JOSEPH. *Antiq.* L. X. c. 11 § 7. *Edit.* HAVERC. en BOCHART *Geogr. col.* 196, 197.

(7) Dit gist J. D. MICHAELIS in zijne *Bijbelvert.* op Dan. VI: 8, dat het voorwendsel geweest kan zijn, waardoor de Raad een zoo onzinnig voorstel bij DARIUS smakelijk maakte, en ingang deed vinden.

DE STANDVASTIGHEID.

Ja, waarlijk! het getal der boozen is gering.
Een stemme spreekt in 't hart van elken sterveling,
En dringt hem tot de deugd. 't Valt ligt die stem te hooren,
Maar hard, verschriklijk hard, haar in 't gemoed te smoren.
Men wane 't pligtgevoel een schreijend kind gelijk,
Dat, door een' wiegezang in slaap gesust, geen blijk
Van ontevredenheid meer toont aan zijne voedster;
Geduchter is de taak van elken deugdverwoester.
Het lokkend vleijen van het lieflijk smeltend lied
Der Circe doe een poos 't geweten sluimren; niet
Verzoenend is die rust, en met verjongde krachten
Ontwaakt het pligtgevoel in slapelooze nachten.
Zijn stem doorklinkt het hart van Vorst en bedelaar,
En dondert in het oor van Wijsgeer en barbaar.

Die éénzame uren zijn ontzaglijk; maar gezegend
Voor hem, die zonde en deugd in juiste schalen wegend,
Al is het voetpad smal, al mist hij fakkellicht,
Terugkeert in het spoor van Godsdienst, eer en pligt.

Dan

Dan ach! door velen ziet de Deugd zich aangebeden,
En slechts door weinigen gevolgd met vaste treden.
Vaak heeft de groote hoop, uit zwakheid, al zijn heil,
Voor 't nietig schijngenot van oogenblikken, veil:
En zoo de meesten zich met gruwlen niet besmetten,
Zij voelen door gebrek aan zielskracht zich beletten.
Standvastigheid! gij zijt de steun van alle deugd!
Dat ik uw grootheid zing met al het vuur der jeugd!

Niet U, hardnekkigen! wil ik mijn toonen wijden,
Die, onbeweeglijk bij den omzwaai van de tijden,
Noch door den sterken arm des Noodlots, noch door raad
Van vriend of bloedverwant, uw trotschheid buigen laat.
Gij zijt den knaap gelijk, die pas den kinderspelen
Vaarwel zei, maar wien toch de lessen reeds vervelen,
Die met zachtmoedigheid een kundig Leeraar geeft;
Den knaap, die 't streng bevel der oudren tegenstreeft,
En meent, dat al wat aâmt, zich naar zijn' luim zal schikken.
Hij waagt zich op de baan des levens, werpt de blikken
In 't ronde; struikelt; valt; want glibbrig is die baan:
En aller spotgelach beloont zijn' trotschen waan.

Soms zwicht de wijze in schijn voor 't woest gegil der dwazen:
Zóó buigt het tastje riet, wanneer de stormen blazen,
En hun geweld den eik, dien vorst der wouden, velt.
Te wijken, waar het past, onteerde nooit een' held.
De wijze schaamt zich niet ook van een kind te leeren,

En

En van de dwaling tot de waarheid weêr te keeren:
Maar nooit verheert de dwang zijn vrijgeschapen ziel;
Hij bidt geen afgod aan, schoon alles om hem kniel'.

Zijn fierheid is geen trots. Geen staal omkleedt zijn harte,
Gevoelig voor de vreugd, gevoelig voor de smarte,
Deelt hij met warmte in 't lot van 't menschelijk geslacht,
En, waar de pligt hem roept, ontwikkelt hij zijn kracht.
Wat grootheid schittert af uit elken trek van 't wezen!
Wat reine boezemgloed is in zijn oog te lezen!
Maar wuftheid van bestaan was nimmer teederheid:
Hij speelt niet met den eed, hij moordt niet als hij vleit.

Gelukkig dan, die ooit *zijn* liefde of vriendschap wonnen:
Zij wonnen heel zijn hart! — Hij plukt niet onbezonnen
Het ééne bloempjen af, ziet naar een tweede rond,
Vindt *dit*, en smijt het eerste al laggende op den grond.
Vergeefs spuwt om hem heen de *Laster* gif en zwadder:
Hij kent zijn vrienden, en zijn blik herkent den adder.
Een reedlooze achterdocht sluipt nooit zijne aadren in.
Zijn vriendschap wankelt niet, en eeuwig blaakt zijn min.

Ik schets geen ideaal, op aarde niet te vinden;
Geen morgenwolk, die drijft op d'adem van de winden,
En, uit de laagte aanschouwd, van goud en purper gloeit,
Maar enkel nevel is, die straks het veld besproeit.
Ik heb niet in den nacht der tijden om te dolen.

 En

En op te delven 't geen sints eeuwen ligt verscholen:
Geen Rome of Griekenland verwezenlijkt het beeld,
Dat me onweêrstaanbaar boeit, en door mijn zinnen speelt.
Een vriendschap, liefde en trouw, ontlook in Neêrlands beemden,
Waarbij de glans verdwijnt van al de deugd der vreemden.

ô Loevestein, ô vest, ô muren wijd berucht!
Waar HERMANS eigen hand, den Spánjaard zoo geducht,
Toen alles om hem viel, het buskruid heeft ontstoken,
En HERMAN in zijn' dood op de overmagt gewroken:
ô Slot met regt vérmaard! uw glorie klimt nog meer.
Den Roem van Nederland, Europa's licht en eer,
Den braven HUIG DE GROOT bevat gij in uw wallen.
Zijn' vrienden wreed ontrukt, van ambt en staat vervallen,
Blijft hem een trouwe gade in zijnen kerker bij,
En kwijnt vrijwillig, ja, met wellust aan zijn zij!
Hij ziet zijn bloeijend kroost aan zijne knieën spelen,
En mag met vadervreugd in hunne spelen deelen.
Dit geeft hem moed en kracht. Zijn ziel verheft zich weêr.
De Wijsgeer wijdt zijn pen aan Regts- en Christenleer.
Die teelt van zijn vernuft, vereeuwigd bij de volken,
Doet zijn' doorluchten naam nog stijgen tot de wolken.
Soms geeft hij, afgemat van die verheven taak,
Zijn' dienaar VELDE een les in Rome's oude spraak;
En ELSJE, wie haar' Heer vervolgen moge of haten,
Wil hem noch zijne gáde in 't ongeluk verlaten.
Een onverbreeklijk snoer van vriendschap, liefde en trouw,

Om-

Omstrengelt kindren en bedienden, Heer en Vrouw.

Maar nu verschijnt de dag van bidden, hopen, vreezen,
Die HUGO vrijmaakt, of hem doodelijk zal wezen.
Hij vlijt zich moedig neêr in de enge boekenkist;
Men draagt hem veilig weg. MARIA's eedle list,
En ELSJES koenheid in die albeslissende uren,
Ontvoert den Staatsman thans aan grendels, poorten, muren.
Ja! hij verlaat zijn cel, aan 't huis van DAATZELAAR,
Verkleedt zich, en ontkomt het dreigende gevaar.
De Slotvoogd knerstandt, nu zijn prooi hem is ontdragen.
's Lands Staten spreken, en MARIA wordt ontslagen.
Het waagstuk is gelukt, zoo schrander aangeleid,
Volbragt met zoo veel trouw, moed en standvastigheid!

DE GROOT! wie op uw vlugt uit spijt of wrevel smalen;
Ik juich: gij kunt op nieuw in vrijheid adem halen.
Gij hoordet, ja, de beê der teêrste gemalin;
Doch lage lust tot wraak sloop nooit uw boezem in.
Gij bleeft in ballingschap uw vaderland beminnen,
En liet door goud noch rang tot zijn verderf u winnen.

De wijsheid was uw lust reeds in de vroege jeugd,
En tot uw' doodsnik bleef de wijsheid uwe vreugd.
Wat kennis blinkt er uit in uw geleerde schriften!
Hoe weet gij Christenleer en Priestervond te schiften!
Hoe maalt gij Hollands Regt met dat der Volken juist,

En wringt den schepter van de zeeën uit de vuist
Der overweldigers! — Ziedaar de taak des wijzen.
Hij mint de Waarheid, en haar glansen moet hij prijzen.
Als Zij wordt aangerand, verdedigt hij haar regt,
Terwijl de Rede alleen het hachlijk pleit beslecht.

Hoe! als een dure pligt den braven dwingt te spreken,
Zou hij dan sidd'ren, schoon de Domheid zich zal wreken?
Neen! — wachtte hem, en smaad, en kerker, en schavot,
Hij staart op zijnen pligt, de onsterflijkheid, en — God.
Toch zal zijn spotlust nooit een' Priester nutloos honen:
Hij zoekt der menschen heil, en geene martelkroonen,
Geen Godgeleerd krakeel, geen onrust in den Staat;
Daar hij den burgertwist, gelijk het pestgif, haat.

Hij wordt niet, als de zee, door eb en vloed bewogen,
Noch, als een dorrend blad, al dwarlend omgetogen,
Zoodra de najaarswind slechts even ruischt en blaast.
Hij holt niet met het graauw, dat als de golven raast.

Wat staatsvorm hij bemin', getrouw aan woord of eeden,
Gehoorzaamt hij, wat Vorst den zetel moog bekleeden.
Maar als zijn stand hem roept, en hem de Wet gebiedt,
Verheft hij moedig zijne stem. Hij aarzelt niet;
En velt een wrekend zwaard den onversaagden neder?
Zijn vallen wekt ontzag. Zóó valt de trotsche ceder!...

ô Glorie zonder blaam, die bij het nageslacht,
Om zijn *standvastigheid*, den braven Staatsman wacht!

Ja! WILLEM, eedle Held, gij Redder dezer landen,
Van vloekbren zieledwang en staatszuchts harde banden!
Gij boettet met uw bloed uw vaderlandsche deugd.
Geen nood! uw lauwer groent met onverwelkte jeugd.
Wij plengen op uw graf geen' vloed van laffe tranen;
Maar allen scharen we ons om NASSAU's zegevanen,
En zweren eeuwig haat aan vreemde Heerschappij,
Trouw aan het Vaderland, wraak aan de Dwinglandij!

ô Vrijheid, schoone Maagd uit vlekkelooze kringen!
Hoor ons uw' hoogen lof in uwen tempel zingen:
Maar — wie losbandigheid ooit in zijn hulde meng,
Wie ooit onheilig vuur op uwe altaren breng,
Verlicht, of straf hem!.... Ach! door damp en schijn bedrogen,
Blonk velen eens, als goud, het klatergoud in de oogen.
Al wat gerucht maakt, al wat schittert in 't verschiet,
Betoovert ziel en zin, — verdient het meestal niet.
Wien heerschzucht, dweeperij of oproer doodlijk waren,
Wordt dikwijls, na zijn' dood, als één der martelaren
In Staat of Kerk begroet, en ziet zich burgerkroon,
Of wierook, door 't gemeen met geestdrift aangeboôn.

De ware Deugd is als een Schoone, die de blikken
Van dartle minnaars schuwt, en siddert voor de strikken

Om haren voet gespreid. Tevreden in haar' kring,
En onbegeerig naar eene ijdle flikkering,
Ziet ongeveinsde Deugd heur waarde meest vergeten.
Het deert haar niet: — Zij smaakt de ruste van 't geweten.

Dan ach! niet enkel geest en vrije werkzaamheid,
Maar aan het stof geboeid en door 't genot gevleid,
Door driften woest bestormd, door rampen fel bestreden,
Is nooit de mensch volmaakt, die omdwaalt hier beneden.
De hartstogt is gelijk aan heeten middaggloed,
Die, wat den luchtstroom drinkt, naar adem hijgen doet.
Men zoeke voor de zon, die alles blaakt daar buiten,
Met gaas of vensterluik de zalen af te sluiten;
De stralen boren reet of groenend weefsel door,
En in de woning dringt de hette en zonnegloor.

Zoo voelt de wijze soms, ten spijt van al zijn pogen,
De driften woelen met een grenzenloos vermogen:
Doch ook, wanneer hij zwicht, bezwijkt hij als een held,
En met herboren moed treedt hij nog ééns in 't veld,
Begint op nieuw den kamp, en staart op de eerlaurieren,
Die na den zwaren strijd hem haast den schedel sieren.

Wat is de wereld toch? De worstelplaats der Deugd.
Daar zweeft de jongling met den bloesem van de jeugd,
Het meisje met den blos der onschuld op de wangen.
Het aanzijn is een feest. De zoetste tooverzangen

Door-

Doorgalmen Edens hof, en 't schijnt, dat al wat leeft,
Ten dienst der lieve jeugd, bestaan ontvangen heeft.
Aandoenlijk ruischt het loof, waarmeê de zefirs spelen,
En 't beekje murmelt in de schaduw der abeelen.
Hoe lacht het gulden ooft aan 's levens milden boom!
Hoe zoet, hoe zalig, — hoe bedrieglijk is die droom!

Ééns zult ge, ô mensch! de vrucht dier ondervinding plukken,
Die u den blinddoek van het aangezigt zal rukken.
De wanhoop jaagt uw hart. Gij mist het lustig oord,
En niet dan distels brengt de dorre grond u voort.

Toch roept de Nijverheid, uit pas ontgonnen heiden,
De weligste akkers, en de zuivelrijkste weiden:
De woeste bodem zij met ijver dan bezaaid,
En de armoê der natuur door uwe kunst verfraaid! —
Soms zijgt de nevel neêr, soms lacht de zon u tegen;
Dan schroeit de hitte 't veld, dat straks verdrinkt in regen.
Gij hangt van hooger magt in al uw daden af.
Uit tranen kiemt uw heil, in zegen schuilt de straf.
Één onweêr kan het puik van uwe kudde ontzielen,
Uw boogaards plondren, en uwe oogsten wreed vernielen.
Op aarde wisslen staag de droefheid en 't genot.
Standvastigheid, ô mensch! verheft u boven 't lot.

Ken in de zinlijkheid, die invloeit op uw harte,
En door uwe aadren stroomt, de bronwel van uw smarte.

Zij is de schoone Slang, die zaligheid belooft,
Doch argelistig u de rust der ziele rooft.
Zij worde zonder eind met alle kracht bestreden,
En hoe haar beet u wond', zij worde in 't stof vertreden! —

ô Stervling! zonder deugd bestaat er geen geluk;
En als gij *haar* bezit, wat wigt uw schoudren druk,
Gij voelt u sterk genoeg om allen last te dragen.

Mijn broeders! 't is de wil van 't eeuwig Welbehagen,
Dat strijd en lijden onze menschheid uit het stof
Ontwikkle, en stijgen doe naar 't blinkend starrenhof.

Zoo zat ALCIDES eens verzonken in gedachten.
Hij was zichzelven reeds bewust van zijne krachten,
Doch had de hand nog tegen snoodheid en geweld
Niet uitgestrekt. Op ééns verschijnen aan den held
Twee vrouwen. De ééne lacht, en lonkt met dartele oogen.
Haar lokken slingren, door den lentewind bewogen,
En golven achtloos op den vollen boezem neêr.
Zij huppelt waar ze staat. Haar leden, blank en teêr,
Omzwiert een kleedjen uit doorschijnend gaas geweven,
Terwijl bevalligheên op hare lippen zweven.
De Wellust is heur naam. Zij biedt ALCMENES ZOON
Vermaken zonder zorg, haar liefde tot een loon.
Maar naast haar staat de Deugd met palmen om den schedel.
Haar blik is zedig, heel haar houding grootsch en edel.

Zij

Zij draagt een wit gewaad, en stille majesteit
Is over elken trek in 't fijn gelaat verspreid.
Ze is schoon; — maar — als een Maagd uit reiner zonnekringen.
Heur taal is hemelval. « Wil naar de palmen dingen, »
Zoo spreekt ze, « o HERCULES! die ik u reiken zal.
« Wees dapper, zegevier, en zalig het heelal! »
Eene ongekende drift doet 's jonglings harte zwoegen.
« 'k Ben de uwe! » roept hij uit met nameloos genoegen.
Hij strijdt; hij overwint; het menschdom is gered.
Daar ligt reeds elk gedrocht door zijnen knods verplet!
Men prijst alom den Held. Hij-zelf, aan 't stof ontvloden,
Drinkt op d'. Olympus nu den nectar met de Goden,
En smaakt, in elken teug der blijde onsterflijkheid,
Het onbesefbaar loon, den vriend der deugd bereid.

Zóó zal *Standvastigheid* den lauwer eeuwig winnen,
En mag de ware held alleen den kamp beginnen,
Hetzij zijn forsche vuist het heilig regt verweer,
Of zijn gespierde taal den loop der dwaling keer.

O! wie des wijzen taak in zijnen waan verachte,
En van het staal 't herstel der Gouden Eeuw verwachte;
Hij kent den vijand niet, waarmeê de wijze strijdt,
Hij voelt de rampen niet, waar deze ons van bevrijdt.
De domheid is een nacht, waarin geen starren lichten,
Daar deugd en weerloosheid voor magt en woedwil zwichten.
Gelijk de zon is hij, die dezen nacht verjaagt;

Zijn

Zijn blik gelijk Auroor, die in het Oosten daagt.

Maar — wat de Wijsgeer aan de neevlen mogt onttrekken;
Na eeuwen onderzoeks, verschuilen duizend plekken
In 't veld der kennis aan zijn oog, en 't geen hij vond
Is voor geen tiende deel nog welbebouwde grond.
Hoe dat men suffe en peinze, en werke, en zweete en zwoege,
Vaak schijnt het, of men slechts op dorre stranden ploege.
Het leven is zoo kort, de wetenschap zoo groot,
En als men 't verre meent, voorspelt het avondrood,
Dat onze dag verdwijnt. Men ziet zijn doel miskennen,
Zijn deugd bekladden door in gal gedoopte pennen,
En, voor den valschen glans der aardsche onsterflijkheid,
Den vloek van 't nageslacht onschuldig zich bereid,
Belaagd, als door 't gediert der Afrikaansche wouden,
Kan ons *Standvastigheid* alleen nog staande houden.

En in der Kunsten rijk? — Och! dat ook dáár de Nijd
Alom verbannen waar'! dat smaak, vernuft en vlijt
Meer zielen zamenvlocht!... Ik wil uw lot niet malen,
Verheven Dichters! die in tranen om moest dwalen.
Geen NASO's, TASSO's of PETRARCA's schilder ik.
Maar waag het, sterveling! en sla den stouten blik
Slechts naar den Zangberg, die de spitsen in de wolken
Verschuilt, den breeden voet versteekt in 's afgronds kolken.

Glad, glibbrig, smal en steil is ieder kronkelpad,

Dat

Dat tot den top geleidt. Die éêns ter zijde trad,
Stort in een' diepen stroom: — maar, op de kruin gezeten,
Zult gij gevaar en schrik, en langen togt vergeten.
Dáár aâmt de kunstenaar een' zuivren hemel in.
Aan tijd en stof ontvoerd met hoogverrukten zin,
Ziet hij een zalig dal beneden zijne voeten.
't Is, of de Muzen hunnen lieveling begroeten
Met toonen, waarbij 't hart van weelde en wellust trilt.
Hij heeft dan niet vergeefs zijn dropplend zweet gespild!
Hoe stort hij zijn gevoel in verwen uit of klanken!
Hij heeft dat rein genot zijn' vasten moed te danken.

Wijkt, ongewijden, wijkt! die, blind voor 't ware schoon,
En uit uw' afgrond smaalt op de eêlste gaaf der Goôn:
Alsof de Poëzij, die ziel van alle kunsten,
(Zij, die de onheilige aard bedeelt met hooger gunsten;
Zij, op wier lippen liefde en jeugd, en onschuld lacht,
Maar — in wier wezen ook bevalligheid met kracht
Inéénsmelt) alsof Zij *de* harten week zou maken....
Vlugt, lasteraren! met de doodverw op de kaken;
Vlugt, eer Apollo's gloed u blakert en verteert,
Naar 't rotsig eiland, waar de Wintervorst regeert,
Waar geen geboomte groeit, waar geene zeeliên landen,
Waar de ijsbeer rustloos waart langs de ongenaakbre stranden,
Waar niets de neevlen dunt, waar de ijsklomp nimmer smelt;
Verbergt u in dat oord! — De Dichter is een Held.
Bij hem mag niets zoo zwaar, als eer en vrijheid, wegen:

Of

Of ruilde DOUSA niet de veder met den degen?...

Wat naam ontvloeit mijn pen! Wat aaklig treurtooneel
Herroept gij voor mijn geest! Bedek dat zwart tafreel,
ô Zangster! schuif het weg!... Neen! laat het heerlijk pralen!—
Mijn Vaderland! uw roem verspreidt er zonnestralen.

Nog zie ik u bestreên door Spanje's beulenstoet,
Op uwe vrijheidsmin verbitterd en verwoed.
Ik zie hunne overmagt door Hollands heining breken,
En uwen fieren Leeuw naar 't edel harte steken.
Uw velden zijn vertrapt, uw steden uitgemoord.
De kreet der Vrijheid wordt in 't gudsend bloed gesmoord.
Maar neen! zij ademt nog. Nog zijt gij niet verloren.
Nooit werd de Batavier voor 't slavenjuk geboren.
De stem van 't Vaderland klinkt nog uit Leydens vest,
Ten spijt van Spanje's magt, den honger en de pest.

Maar zal één zwakke dam den zwaren springvloed keeren?
Ééne uitgestorven stad FRANCISCO's heer bravéren,
Nu helsche Wanhoop door de doodsche straten waart,
En wat nog leven heeft alom op lijken staart? —
Daar dringt een dolle hoop, met strakke en woeste blikken,
Bij VAN DE WERF in huis. Terwijl haar knieën knikken,
Sleept zich een' weduw voort. Zij waggelt in, en beeft,
En kermt, daar zij geen traan in 't leed meer over heeft:
« Hoor, Stadvoogd, hoor! Mijn man, gesneuveld op deez' muren,

« Liet

«Liet mij vier kindren na. Gij weet het, goede buren!
«Twee nam de pest mij af, één schreit vergeefs om brood,
«En dezen ochtend stierf mijn zuigling op mijn' schoot. —
«Spaar Leydens overschot!»... Nu zinkt zij aan zijn voeten.
««Ja! Onderdrukker der gemeente! gij zult boeten,
««Zoo gij hardnekkig blijft,»» roept ginds een burger uit.
Een ander: «Lang genoeg, gelijk een' rijken buit,
«Geronnen dierenbloed verzameld uit de goten,
«En wijngaardsblaân met zout voor lekkernij genoten!
«Geen Hertog ALBA kreeg de tienden van ons goed,
«En VAN DE WERF verkwist de tienden van ons bloed.
«Is dit die vrijheid nu, geschonken door ORANJE?
«Geef over dan de stad. Wij zweren trouw aan Spanje!»

Nu antwoordt aanstonds VAN DE WERF op vasten toon:
«Den dood voor 't Vaderland, ô burgers! acht ik schoon.
«En éénmaal, vroeg of laat, stolt toch mijn bloed in de aders.
«Ik zwoer den duren eed van uwe Burgervaders,
«En blijf dien eed getrouw. Begeert gij spijs? — Welaan!
«Ik bied geen tegenstand. Gij kunt mij nederslaan.
«Snijdt mij mijn ligchaam op, en deelt het rond aan stukken!
«Ik ben getroost. Maar *nooit* zal *ik* voor Spanje bukken.»

Hij zwijgt, en de oproerkreet verstomt. De schaamte dekt
Der muiteren gelaat, en heel de drom vertrekt.

ô Vastheid van gemoed! — Verheven Burgervader!

Gansch

Gansch Leyden roemt uw deugd, met Nederland te gader.
Zij boezemde eerbied in, ook aan dat muitend rot.

Na weinig weken daagt de redding met BOISOT.
De vesting is verlost, het Vaderland gewroken,
En Spanje's boeijen zijn voor eeuwig losgebroken.
Het moedig Nederland verklaart zich eindlijk vrij,
En dat, schoon 't water nog tot aan de lippen zij.
Maar. — zou ORANJE, of zijne helden, immer beven?
Zou ieder burger niet voor regt en vrijheid sneven?...

Dat Dweepzucht en Verraad arglistig zamenspan,
Dat snoode GERARDS, op den wenk van een' Tiran,
Het doodlijk treffend lood, tot aller braven smarte,
Den eedlen WILLEM jage in 't vrijheidlievend harte:
Wij wreken ons geducht! — Ja! Spanje krimpt van wee,
En zijner zonen bloed kleurt beemden, strand en zee.
Tuig NIEUWPOORT! spreek ô DUINS! Onwinbre en Zilvervloten,
Verhaalt het! Neêrland hoor, en juich! Het zijn de loten
Van uwen fieren stam, wier lauwer groenen blijft,
Schoon 't vreeslijkste onweêr naakt, en langs uw toppen drijft.

Ja! Nederland staat pal. Zóó staan onwrikbre rotsen
In 't hart der zee geplant. De woeste golven klotsen
En schuimen af en aan, en breken op het strand.
Een opgestoken storm huilt loeijende in het want.
Het schip wordt heen en weêr geslingerd en gesmeten.

Men

Men kapt de masten. 't Is vergeefs! De zeeliên weten
Geen' raad meer. Alles kraakt. O hemel! welk een stoot!
De kiel strandt op een klip. De manschap vindt den dood,
Of redt zich hijgende op de scherpgepunte rotsen,
Die 't magteloos geweld van storm en baren trotsen.
Zóó zag ons Nederland de Spaansche dwinglandij
Verbrijzeld aan zijn' voet, en bleef het groot en vrij.

Standvastigheid! Heldin, die zwaarden ducht noch dolken!
Gij zijt de Schutsgeest van de vrijgevochten volken.

1826. A. F. SIFFLE.

DE HEMEL.

Ziet gij, ó sterveling! in 't nietig aardsch gewemel,
Op uwe duistre baan,
Den Hoogen Troon van God, den Hemel;
Juich dan in uw bestaan.

Dáár in het, voor uw oog onnaakbaar, licht gezeten,
Dáár woont uw Heer en God,
Bestuurder van deze aard', van zonnen en planeten,
Bestuurder van uw lot.

't Zij dat een heldre lucht zich spiegelt in de stroomen,
En vreugde alom verspreidt,
De vogel in 't verdek der onbewogen boomen
Zijn' zang den Hemel weidt.

't Zij dat bij avondstond er duizend starren blinken,
En wandlen op hun' baan;
Natuur, schoon alles zwijgt, doet haren lofzang klinken,
't Juicht al den Hemel aan.

De

De Lent' spreidt op deze aard, en bloem, en jeugdig lover; —
En, geeft zij haar gebied
Den Zomer, met haar glans en rijker praalkleed, over,
Wie mint haar Zuster niet? —

Doch weldra komt de Herfst, en vraagt 't bewind van de aarde,
En gaart des aardrijks pronk,
Ontbladert tuin en bosch, ontvolkt zijn' vruchtbre gaarde
Van wat Natuur haar schonk.

Nu treedt de Wintervorst op 't aardrijk. — Op zijn wenken
Bedekt een kleed het veld: —
Hij komt; maar om aan de aard' die kalme rust te schenken,
Die kracht en jeugd herstelt.

Zoo wisselt 's aardrijks vreugd, te spoedig ons ontgleden;
't Is worden en vergaan!
Maar staar, ô sterveling! op 't oord der Zaligheden,
Zie, zie den Hemel aan.

Daar, onafhanklijk van des werelds wisselingen,
Is orde en duurzaamheid,
't Afschijnsel van den Heer der hooge starrekringen,
Door 't maatloos zwerk verspreid.

De Zon heeft moog'lijk eens den laatsten dag beschenen;
Eens kwijnt het licht der Maan;
Dan, schoon de wereld met haar luister is verdwenen,
De Hemel blijft bestaan.

Hij is de Troon van God, is eeuwig als het Wezen,
Dat in het ongenaakbre woont,
't Gestarnte, dat daar praalt, doet Zijne Liefde ons lezen,
Die ons bemint, verzorgt, verschoont.

De Hemel blijve dan de Zuil van ons vertrouwen;
Zijn grondslag wankelt niet;
Daar zullen wij eens God aanschouwen,
Hem eeren in ons lied.

Daar is mijn Vaderland, Gods Eng'len zijn mijn broeders;
Wat glorierijk verschiet! —
Eens opgevaren tot den Troon des Albehoeders,
Lacht ons een heilstaat aan zoo als geen aarde biedt.

1826. W. W. NOODT.
van Zuidscharwoude.

AAN

AAN LEONARD VAN WILDE;

bij deszelfs Akademische Verhandeling *de Testamentifactione*, *Veteribus Hebraeis ignota*, onder voorzitting van *Prof.* S. RAU verdedigd te Utrecht, den 15 November 1760.

Wanneer een moedig Vorst door sterkte en dapperheid
Den dwingland heeft geveld, zijn heirmagt gantsch verslagen,
Dan wordt zijn heldenmoed de weereld door verspreid,
Dan wordt hij aangebeên, dan op een' gouden wagen
Al zegevierend door de meenigte ingehaald,
Terwijl hij heerlijk prijkt in witte feestgewaden,
Gelijk een flonkerstar aan 's hemels transsen praalt;
Zijn schedel wordt versierd met frissche lauwerbladen.
Zoo eert men moed en deugd: zoo loont men dappre daân.
Maar wat verdient niet hij, die een gemeen vooroordeel,
Een schijn-waar denkbeeld, en een' opgevatten waan,
Bevecht, verwint, verstrooit, en dat met zulk een voordeel?
Voorwaar, zoo veel de ziel het ligchaam overtreft,
Zoo veel verstand en geest voor krachten zijn te stellen,
Zoo zeer verdient gij, Vriend! dat men u meer verheft,
En op een' hoogen toon uw glorie ga vertellen.

Ga, wakkre Jong'ling, voort; ga voort op deze baan!
Zoo moogt ge voor uw' vlijt een heerlijk loon verwachten!
Zoo streeft men naar 't gestarnt! zoo blijft door deze blaân
Uw naam in heugenis bij late nageslachten!

M. TYDEMAN.

IN

IN HET ALBUM VAN M^R. *J. P. KLEYN.*

Gode zij de Vriendschap heilig!
Hem 't gevoelig hart gewijd!
Alles worde Hem geheiligd!
Is Hij onze God in Christus,
Dan is Hij de trouwste vriend.
Hij blijft de Eeuwige: en vereenigt
Christen vrienden op deze aarde;
Christen vrienden in den hemel.
Hij doe U Elize vinden,
Die Hij vóór U schiep en vormde,
Die Hij voor zig zelv' herschiep.
Zij zij de Uwe, op 's Heeren tijd!
Wagt dien tijd: leef wel te vrede:
Leef en agt mij, vindt gij 't doenlijk:
Oefen dichtkunst, weerde KLEYN,
Hoop op God: en houd U rein.

Utrecht, MEINARD TYDEMAN.
Mei, 1783.

IN HET ALBUM VAN DENZELFDEN.

Wat zal ik schrijven? — duizend gedagten
Zweeven me aanlokkend voor de verbeelding:
Ja *ik bemin U!* Zal ik het schrijven?
Neen! dit gelooft hij!
Liever beleden, dat ik, met blijdschap
Aan uw vermogens dankbaar gedenkend,
Vuuriglijk bidde: « *Laat zijn talenten*
Gode gewijd zijn!

Utr. d. 2 *Octob.* 1782. H. VAN ALPHEN.

IN HETZELFDE ALBUM.

Zoo 't Sympathetische gevoel
Twee naverwante zielen
Van menschen, die elkaâr op 't eerst gezigt bevielen,
Op aarde, ooit zamenbragt en vormde tot één doel;
Zoo zig twee harten ooit door teederheid verdienden;
Wij zijn het, KLEYN! — en wij zijn Vrienden.

Utregt. J. HINLOPEN.

IN DEN VRIENDENROL VAN

Vrouwe A. OCKERSE, Wed. KLEYN.

Toen in des levens vroege morgen
In 't eind Astrea d' aard verliet,
En ondeugd, weelde, ziekte en zorgen
Zich nestelden in haar gebied,
Liet z' ons tot onzen troost in 't bannen der ellenden
Twee hemeltelgen hier, als 't onwaardeerbaarst goed.
De Vriendschap, om de pijl des noodlots af te wenden,
De Digtkunst, om ons hart te heilgen door haar gloed.

Nu bloeit door de eerste op onze wegen
Nog hier en daar een rozenspruit,
En, grimt ons 't onheil dreigend tegen?
't Is vriendschap die dat woeden stuit.
Zij doet, als voorspoed lacht, die voorspoed dubbeld smaken,
Zij draagt, bij tegenspoed, de helft van ons verdriet,
Laat troonen wank'len, de aard in zijne voegen kraken,
Zij staat, zij wankelt nooit, zij hoort dat kraken niet.

Doch

Doch laat op aard geen vreugde ons strelen
Dat nooit een roos hier zij geplukt,
De Dichtkunst blijft ons hemels telen
Als ze onzen geest dees aarde ontrukt....
Maar laat, ô Kunstvriendin! uw beeld mijn lied vervangen,
Dat deze bundel zelf daarop het zegel druk'.
De Vriendschap kroont dees blaan, de Dichtkunst uwe Zangen,
En beider koestrend vuur is borg voor uw geluk.

Leyden, J. M. KEMPER.
6 *Dec.* 1809.

IN

IN HET ALBUM VAN MIJNE WAARDE VRIENDIN

FENNA MASTENBROEK.

Fenna! mag mijn hand hier schrijven,
Wat gevoel het harte biedt:
Eenvoud zal het opschrift blijven,
Andre tooi bekoort mij niet.
Dit kan u ook niet bekoren,
Ja, mijn waardste Hartvriendin!
Welk een klank ons oor mag hooren,
Vriendschap is de ware zin.
Onze vriendschap, zoo veel jaren,
Was ons troost in leed en smart;
Gij, gij deed mij bloemen gâren,
Tot vered'ling van het hart.
Niets kon onze vriendschap deren;
Kalm en rein was haar genot;
Uit uw waardig schrift te leeren
Gaf mij steeds een nieuw genot.
Taal van eenvoud, taal van waarde,
Had steeds invloed op mijn hart;

Meen-

Meenge roos, die 'k bij u gaarde,
Troostte mij in leed en smart.
Dat die vriendschap altijd bloeije,
En versiere onze aardsche baan,
Noch hier namaals ooit vervloeije;
Eeuwig zal zij daar bestaan!
Tieren zal zij, vrolijk bloeijen,
Daar, van 't aardsche juk bevrijd,
Vrij in vollen luister groeijen,
Aan onsterflijk heil gewijd.
'k Zet dan op het Album-blaadje:
« Vriendschap! » — 't Zij aan u gewijd!
Moet ik u op aarde eens derven,
Schooner bloeit g' in de eeuwigheid.

P. v. R. *geb.* M.

AAN

AAN MIJNEN VRIEND

E. L. VAN HEECKEREN,

BIJ HET OVERLIJDEN VAN ZIJNE MOEDER.

Ja treur, mijn waarde Vriend, ik billijk uwe smarte:
Zij is uw tranen waard, de moeder, waar ge om schreit;
Ik heb haar ook gekend, haar goed, haar edel harte,
Haar huisselijke deugd, haar stille nedrigheid.
Ik heb haar ook gezien, hoe zij met heel haar wezen,
Met heel haar ziel aan haar geliefde kind'ren hing;
Hoe ze in hunne oogen hun verlangen zocht te lezen,
En gretig elken wensch van hunne lippen ving;
Hoe zij geheel alleen in hare kind'ren leefde,
Slechts juichte in hunne vreugd, slechts schreide om hunne smart,
Voor niets dan voor 't gevaar van hare kind'ren beefde,
En in hun liefde alleen de vreugd vond van haar hart.
Neen, ik vergeet ze nooit, die eeuwig' heil'ge stonden,
Dat ik die ed'le zien, haar deugd bewondren mogt,
Als ze, onbekommerd om der dwaasheid ijd'le vonden;
Haar ware grootheid in haar' rang als moeder zocht,

Hoe

Hoe blijde onttrok ik mij den dwang dier ijz'ren keten,
Waarop de menigte zoo kinderachtig roemt,
Om bij haar huislijk heil die dwazen te vergeten,
Wier ijskoud hart ook hier hun zotheid *wereld* noemt!
Dan blonk haar stille deugd mij als een ster in de oogen,
Wier glans het duistre pad eens wandelaars verlicht,
Die, door den valschen schijn zoo menigmaal bedrogen,
Niet meer naar elken glans de onzek're schreden rigt.
En zou geen bittre rouw dan 't droevig hart verscheuren,
Van hen, voor wie vooral die ster zoo heerlijk scheen,
Die bij 't gemis diens lichts den besten gids betreuren,
En eenzaam rondzien in 't verschiet van duisterheên?
Ja treur, mijn Vriend! 't is regt, doch matig uwe tranen,
Zij schijnt nog, schoon uw oog haar voor een poos verloor;
Zie op, daar glinstert zij, daar zal haar glans nooit tanen,
Daar licht zij immer nog haar teêrgeliefden voor!
Zie, hoe haar licht u wijst naar 't heiligdom der rede:
Daar spreekt die moeder zelve — eerbiedig haar geboôn.
« Mijn kind'ren! staakt uw smart, God wenkte; ik ben te vrede,
« U wacht thans mijne zorg, ô teêrgeliefde zoon!
« Wees gij der zust'ren steun, de vader van uw' broeder,
« 'k Draag u mijn pligten op, gij hebt genoeg geweend;
« Gij hebt mij steeds bemind, ach! hoor ook thans uw moeder:
« Eens komt het oogenblik dat u met haar vereent. »

21 *Octob.* 1805. J. M. KEMPER.

AAN

AAN MIJNE VRIENDIN * ** ****,

NA HARE BEVALLING VAN EENE DOCHTER,

Den 30 Dec. 1824.

Zeg, Moeder! die mat en die krachtloos daar zit,
Zeg, Moeder! bedekt met het leliënwit,
  Waar zijn thans uw bloeijende rozen?
Wat wreedaard ontroofde het vuur aan uw oog?
Wie is het, die 't bloed uit uwe aderen zoog,
  Dat eertijds uw koon zoo deed blozen?

Dan, Moeder! wat glanzen doorspelen het wit,
Wat hemelsche vonken ontspatten het git
  Van 't oog, dat aan 't wiegje blijft hangen?
Waar dalen die blikken zoo vurig op neêr?
Wat zie ik! een wichtje, zoo lief en zoo teêr,
  Bedekt met den blos uwer wangen!

Neen,

Neen, Moeder! ik vraag naar geen' blos en geen' gloed!
Geen wreedaard ontroofde u het kostlijke bloed;
Het stroomt in de borst van uw ROOSJE;
Het plant daar in 't hart van het teedere kind
De deugden, in Moeder zoo vurig bemind;
Het maalt op haar wangen uw roosje.

Uw bloesem is niet, als het bloempje, zoo kort,
Dat, 's morgens ontloken, en 's avonds verdord,
Een zucht van den wind kan verdelgen:
Uw bloesem, die prijkt in den blos van uw kroost;
Als 't oog is verdoofd, en uw wang niet meer bloost,
Dan bloeit gij nog voort in uw telgen.

Dan, ver zij de stond, die uwe oogen verdooft;
Het uur, dat den kindren de Moeder ontrooft,
O *dat* uur, ô God! dat zij spade!
De lach, die er zweeft om uw dochtertjes mond,
De blos op haar wang make uw' wangen gezond,
Hergeve aan den Vader zijn gade.

Zie, Moeder! 't gezigtje der onschuld ten troon;
Lees daar voor uw smarten den dank en het loon,
  Door God in haar trekken geschreven:
Lees daar, wat de liefde eener Moeder slechts hoopt;
En voel door 't genot, dat geen goud immer koopt,
  Weldra u de krachten hergeven.

G. C. DUVAL SLOTHOUWER.

AAN

AAN DEN HEERE * *****,

OP ZIJNEN DERTIGSTEN GEBOORTEDAG,

Den 15 *Jan.* 1825.

Niet hij, die, met magt en met eere overlaân,
Steeds hooger en hooger in rang tracht te staan,
En duizelt bij 't moei'lijke stijgen;
Niet hij, die steeds schatten op schatten hier hoopt,
Al was weer door kindren of magen gesloopt,
Zal immer 't geluk hier verkrijgen.

Niet hij, die, door nijd en door afgunst verteerd,
Slechts daarom zijn vlijt en zijn kunde vermeert,
Om schittrend hier opwaarts te stijgen;
Niet hij, die met zorg hier een' nutloozen last
Van dorre geleerdheid in 't brein heeft getast,
Zal immer 't geluk hier verkrijgen.

Slechts hij, die door vrouw en door kindren vereerd,
Zich nimmer verhoogt, en zich nimmer verneêrt,
In 't hart van de braven wil stijgen;
Slechts hij, die het goud op geen' goudstapel hoopt,
Betaamlijke vreugd voor zijn' schat zich hier koopt,
Slechts hij zal 't geluk hier verkrijgen:

Slechts hij, die, met nuttige kennis verrijkt,
Met ijdelen glans van geleerdheid niet prijkt,
Zijn hart van geen afgunst voelt hijgen;
Slechts hij, die, door kennis der Godsdienst versierd,
Zijn vrouw en zijn kroost hier met wijsheid bestiert,
Slechts hij zal 't geluk hier verkrijgen:

Hij zal, of de storm om zijn' schedel moog' woên,
Of zachtjes zijn dagen naar d' eindpaal zich spoên,
Gelaten in God hier steeds zwijgen;
Tot hij, als zijn kracht voor den Doodsengel zwicht,
Met heel zijne ziel op de Godheid gerigt,
In d' arm van zijn kindren zal zijgen.

Gij

Gij kent dit geluk, en gij smaakt het, mijn vrind!
In d' arm van een' gade, die teeder u mint,
  In 't bezit van uw bloeijende kindren;
God spare het kroost, en het kostlijk kleinood,
Dat eenmaal die dierbare telgen u bood,
  En niets kan uw' heilstaat vermindren.

Als 't beekje, dat bloemrijke velden doorboort,
Dat de akkers bevrucht en den wandlaar bekoort,
  Dan zacht in den stroom gaat verloren;
Zoo rolle ook uw leven langs 't bloemrijke veld,
Tot eindlijk uw ziel aan den boezem ontwelt,
  En wegstroomt in hemelsche koren.

G. C. DUVAL SLOTHOUWER.

AAN DEN WELEDELEN HOOGGELEERDEN HEER

M^R. H. W. TYDEMAN,

BIJ HET VIEREN VAN ZIJN VIJF-EN-TWINTIGJARIG HUWELIJK

MET VROUWE

M. M. HOORN,

EN

DE GELIJKTIJDIGE ECHTVERBINDTENIS ZIJNER OUDSTE DOCHTER,
JONKVROUW W. L. TYDEMAN, MET DEN WELEDELEN
ZEER GELEERDEN HEER J. TERPSTRA.

Den 7 van Sprokkelmaand 1827.

Niet altijd dekt de sneeuw de landen;
Niet altijd is de stroom een baan;
Niet altijd dreigt een stormwind onze stranden,
En stuift een holle zee op dijk en duinen aan.
Soms lacht, van tusschen dunne wolken,
De voorjaarszon met zachten gloor;
« De Lente nadert reeds! » zóó juichen dan de volken:
« Reeds breekt een blijde zon de droeve neevlen door. »

ô Grootsch, ô treffend beeld van 't leven! —
ô Wandlaars door dit aardsche dal!
Wat reisgevaren u omgeven,
Weet, dat de zware tocht niet immer duren zal.
Gij moogt somwijl langs effen paden streven.
Hoe vrolijk rust gij vaak bij 't spieglend bronkristal,
En proeft een voorsmaak van dat leven,
Dat nooit een speelbal is van 't wisselziek geval,
En ééns, in Edens lentedreven,
Bij 't licht der Eeuwigheid den Christen troosten zal!

Wat zijt gij, beelden van genoegen!
Die ons dit kwijnend aanzijn biedt,
En die van reine vreugd het harte toch doet zwoegen:
Wat anders? dan een weêrglans in den vliet,
Wanneer de zon, die eeuwig gloort daar boven,
De voorjaarswolken, voor een wijle, heeft verschoven,
En haren warmen straal op beemd en akker schiet.

Geniet dien voorsmaak van dat leven,
Dat u daar boven éénmaal wacht.
Laat, Vader en Gemaal! een traan van vreugde beven
In 't oog, terwijl 't gelaat van hemelwellust lacht.
Ja! Gij, wien ik mijn Vriend mag noemen
(Eene eer die mij het hart verheft!)
Gij moogt op dezen dag de gunst der Godheid roemen,
Die hooger heil u schenkt dan 't stoflijk brein beseft.

Ja! vijf-en-twintig zonnekringen
Bestraalden uw gezegende Echt,
En, onder 't juichend tal van uwe lievelingen,
Verschijnt een Paar dat hart en handen samenvlecht.
ô Neen! Gij ziet den stoet der Uwen niet vermindren:
De keus der Dochter wekt den Vader geene smart.
Vergroot is 't aantal van uw kindren:
Een Schoonzoon, *Uwer* waard, klemt zich aan 't Ouderhart.

Lang blijve uw blijdschap onvermengd, gij Jonggehuwden!
Dat U steeds Lachjes en Bevalligheên omstuwden,
En Wijsheid vóór U trade op 's levens gladde baan!...
Maar Liefde smolt uw zielen samen,
Gelijk den klank van uwe namen:
Die Liefde zij uw Gids voortaan!...

Hoe los, hoe lucht, hoe lieflijk slingren,
Tot eer van 't jonge Paar, nu Hymens rozenvingren,
Al heerscht de Winter nog, een welig bloemfestoen,
Een fleurig lentegroen,
Door zilverkoord en zilvren siersels henen,
Die zinnebeelden der genoegens die Gij smaakt,
Nu 't vierde van een eeuwkring is volmaakt,
ô Zalige Oudren! sints uw heuchlijk Echtvereenen!

Ja, langverbonden Echtgenooten!
De blanke gloed der stille vreugd,

Die

Die uit het huislijk heil gesproten
Niet wegkwijnt met de bloem der jeugd;
Die gloed zij op uw pad zoo vriendlijk uitgeschoten,
Als 't maanlicht, dat bij nacht den wandelaar verheugt!

De Planter ziet, met welgevallen,
Zijn bloemen in den eersten groei.
Wie haar ook prijze, geen van allen
Verheugt zich zóó bij haren bloei:
En niemand boeijen zóó haar kleuren,
En niemand streelen zóó haar geuren,
Als *hem*, die haar betrouwde aan de aard',
Bij droogte haar met nat besproeide,
Het onkruid om haar henen roeide,
En voor 't insect haar heeft bewaard.

Niet anders deelt Gij, edele Ouders!
In 't lot van 't U beminnend kroost.
Hun kommer weegt op *uwe* schouders,
Hun blijdschap is uw rijkste troost.
Gij allen, Telgen van die Braven,
Die éénmaal U het aanzijn gaven!
Deelt *gij* niet in dier Oudren lot?
Zou geen verrukking u bezielen?
Zoudt gij niet met hen nederknielen,
En dankbaar loven uwen God?

Zou 't heil der Zuster, die u kweekte,
  Uw hart niet treffen in dit uur;
Haar heil, die vaak voor 't *uwe* smeekte
  Met onuitbluschlijk liefdevuur? —
Gewis! gij smelt uw wenschen samen,
En zegt op mijne beden, Amen!
  En stemt met mijnen feestgroet in.
Laat ruischen dan den klank der snaren;
Wilt keel en citer samenparen,
  En kweelt het feestlied van de Min!

Herhaalt dat lied op blijde toonen,
  Gij wanden van de Bruiloftszaal!
In schaâuw van bloemen, loof en kroonen,
  Klonk nooit bezielder hartetaal.
Verneemt dat lied, ô Dischgenooten!
Het druivensap zij mild vergoten,
  En tintele in de feestbokaal!...
Maar *Gij*, ô God die *alles* regelt!
De smeekbeê zij door *U* bezegeld!
  Verhoor ons uit de Hemelzaal!

Middelburg, 1827. A. F. SIFFLÉ.

BROE-

BROEDERLIJKE HUWELIJKS-WENSCH.

Als zich in 't gevoelig harte
't Eerst die reine zucht ontsluit,
En men kiest uit zoo veel and'ren,
Zich 't geliefde voorwerp uit,
Om, op 't naauwst er aan verbonden,
't Pad des levens door te gaan,
Één in droefheid, één in vreugde,
Steeds elkander bij te staan....
ô! Wat houdt die eerste min
Dan een zaal'gen wellust in.

'T Is

't Is een lente, waar de bloesem
Uit de volle knoppen rijst,
En reeds in 't verschiet de vruchten
Van de nad'rende oogsttijd wijst.
Die dan, vol van reine liefde,
Al zijn heil aan 't harte drukt,
En zich boven alles zalig
Waant, door 't teêrst gevoel verrukt,
Kan niet spreken of hij zeit:
« Liefde is aardsche zaligheid! »

Is nu de eerste tijd verstreken;
Gloeit die eerste gloed niet meer;
Doet zij 't bloed zoo niet meer koken:
Dan nog is die liefde teêr.
Dan ook ziet men in de toekomst
Rust en vrede te gemoet;
En voor welgevormde harten
Is die teed're liefde zoet;
Ja, ook dan nog houdt de min
Hemelreinen wellust in.

Dan, dan komt de vrucht tot rijpheid:
't Eerste groen is afgedord;
't Is door deugd, het is door achting,
Dat de band nog naauwer wordt.
Wederzijdsche kleine diensten
Geven liefde nieuwe kracht;
Eer men aanvangt iets te wenschen
Is 't gewenschte reeds volbragt,
En door die eenstemmigheid
Blijft de liefde zaligheid.

Als eens de achtb're grijsheid daar is,
En 't vooruitzigt kleiner wordt,
Dan weer worden door 't herdenken
Deze laatste dagen kort:
« Hoeveel kommer, hoeveel zorgen
Men te zaam heeft doorgestaan;
Hoe m' elkaâr tot deugd en pligten
Sterkte langs die gladde baan. »
Is niet, als de dood ons beidt,
Dit herdenken zaligheid?

ô! Geniet dan, Broeder! Zuster!
't Vol geluk dat liefde u biedt!
Uw genoegen in elkander
Vindend', kent gij geen verdriet.
ô, Dat niets dan de vervulling
Van onze aller wenschen stuit!
Dan roept gij op elken jaardag,
Met een dankbaar harte 't uit,
Wijl het oog van vreugde schreit:
« Liefde is aardsche zaligheid! »

April 1827. G. C. BRILLENBURG.

KLAGT

OVER DE RAMP, Z. M. SCHEPEN VAN OORLOG WASSENAAR EN WATERLOO OVERKOMEN, IN DEN STORM VAN 14 EN 15 JANUARIJ 1827.

Wat treurgalm komt van de Oosterbaren
Zich met het stormgebulder paren,
Dat, Neêrland! op uw duin zijn woede ziet gestuit;
Maar, wrokkend, dat die hoop van opgestoven zanden
Met al dat buldren spot, en lacht bij 't golven-branden,
Zich op uw kielen wreekt, en maakt ze 's afgronds buit;
Die ze in zijn kaken neêr doet dalen,
En moedig op zijn zegepralen,
't Ontroerde strand laat adem halen,
Als hooger arm zijn kolken sluit?

Wat krijgskreet rijst er uit uw muren,
ô Neêrlands roem! van 't Oosterland?
Wat spellen die ontstoken vuren
Aan 't siddrend Vaderland?
Wat ziet ge om redding uit, en eischt ze van de zwaarden,
Die eens zich op den kop van uw benijders schaarden?

Wat

Wat schreit ge 't Moederland om haar bescherming aan!
Helaas! hoe ijdel zijn uw klagten!
Zij, zij die u verlossing bragten,
Zijn weggeslingerd door de orkaan,
Die, op uw ouden roem gebeten,
Ze op 't eigen strand heeft neêrgesmeten,
Dat hun ten strijd zag gaan.

ô WASSENAAR! ô Naam van glorie!
Dien Holland nog met liefde noemt!
ô Naam van moed en van victorie!
Maar ach! tot dubble ramp gedoemd!
Hij, die dien grooten naam mogt dragen,
Zag eens het door zijn' vuist geredde Koppenhagen
Geknield voor zijnen zegewagen;
En Zweden, door zijn arm geslagen,
Zonk, voor dien arm in 't stof gebukt!
Gij, Vad'ren! riept hem weêr, door Englands magt gedrukt!
Hij ging.... de vlam barst uit, en voert hem tot de wolken.... (*)
En 't schip, trotsch op zijn naam, zonk in de onpeilbre kolken:
En wijd en zijd verbreidt de faam
De dubble ramp van dien ontzagbren naam!

En gij, de kroon van Neêrlands velden,
ô WATERLOO, der Gallen graf!
Toen 't bloed van zoo veel duizend helden
Aan Neêrland de oude vrijheid gaf:

Ver-

Verberg, verberg uw Eertropheën!
De woeste storm, verbolgen zeeën
Verwonnen d' edlen naam, die, Frank! u beven doet!
Het Westen wreekte aan de eer der kielen
De helden, die als offers vielen
Van 't monster, spelend met uw bloed!

Vermeldt niet aan Japara's zonen
Der stormen ongenâ!
Laat geen barbaar zijn strijders kroonen
In 't valsche Jakatra!
De maar van Neêrlands ongevallen
Tref Bantams ooren niet!
En schatere uit Malakka's wallen
Geen krijschend zegelied!

Maar gij, die, vreemd aan volk en magen,
Door dubblen zonnegloed geblaakt,
Aan 't Vaderland uw leed moet klagen,
En smachtend naar verlossing haakt!
Gij wacht, vergeefs nog uitkomst hopend! —
Het uitzigt, voor uw oog geopend,
Verdween in zwarte nacht, en Hollands gloriezon
Gaat schuil, voor eeuwig schuil! — Juich, nijdig Albion!
Juicht Spanje! Lissabon! die eens uw trotsche vloten,
Uw steên, uw schuren van haar schatten zaagt ontbloten,
Toen NASSAU's zegevaan, waar Sunda's golfslag bruischt,

En waar de Ganges door zijn paradijzen ruischt,
Alom de zege voerde, en Amstels Waterleeuwen,
En 't ongetemde kroost der vrijgevochten Zeeuwen
Hun loflied juichten, door een schooner zon begroet,
En Neêrland zegepraalde en zwom in overvloed! —

Hoe rust ge, schrik der Malabaren,
VAN GOENS! van 't zegepralen moê!
Hoe lagchen helsche Makassaren,
VAN DAM! uw heil'ge grafsteen toe!
Hoe zalig rust gij, achtbre schimmen
Van COSTER, HULST, aan de Oosterkimmen,
Door 't blij geschal der zege in zoeten slaap gesust!
Hoe zalig, HAMBROEK! eer der braven,
Te groot voor de aard, Coxenga's slaven
In 't stof des grafs ontvloôn, slaapt ge aan Formosa's kust!
Gij ziet den smaad niet aan, dien Holland moet verdragen!
Gij hoort geen nageslacht bij zijne jamm'ren klagen!
Gij kent slechts Hemel, vrede en rust! —
Gij hoort den noodstorm niet, die, dreigend aangevlogen,
— Vernielend om zich grijpt!
Gij ziet gansch Java niet, in 't harnas aangetogen,
Hoe 't, zalig in ons leed, de felle zwaarden slijpt!
Wij zien 't, wij weenen op uw graven!
De zon hijgt naar het West, die gij in middagglans
Zaagt gloeijen aan de azuren trans!
De zee ontscheurde ons 't al, dat Hollands roem zou staven!

Die

Die glorie!... ach! zij zinkt ter neêr,
Een nacht van rouw ten prooi, en nimmer rijst zij weêr! —

Maar neen! maar neen! ontrolde vlag
Van NASSAU's Heldenzonen!
Gij zult, gij zult aan d' Oosterdag
Uw zeeg'rijk zwaaijen toonen!
Gij, die, en krijg en noodweêr tart,
Stort eens weer siddring in het hart
Der tergende Javanen!
Gij zult, als aan Palembangs reê,
Tot hooger bloei en vroeger vreê,
U 't spoor der eere banen!

Ja! HOUTMAN wees nog eens dat spoor (†);
De Zeeuw zal zeeg'nend volgen!
Breek, Noorden, vrij uw kluister door;
Storm vrij, vergeefs verbolgen!
Batavia, verwacht die vaan!
Zij voert u krijg en redding aan;
Haast dondren de kartouwen!
En weer galmt over 't waterveld,
Het lied, dat heil, dat zege spelt,
« *Wilhelmus van Nassouwen.* »

Haast zal aan Java's bloedig strand
Geen kroost des Leeuws meer vreezen,

 En

En 't Waterloo van 't Vaderland
Verwinningsleuze wezen!
Haast tart een derde WASSENAAR
Der golven nooit gevreesd gevaar,
En 's oorlogs bliksemvuren:
En Hollands deugd, en Hollands eer
Rijst bij des Uchtends blozen weer,
En zal door de eeuwen duren!

Beteugel gij der stormen kracht,
ô God der Nederlanders!
Voer, veilig onder uwe wacht,
De aloude Leeuwenstanders
Naar de afgestreden kusten voort!
Uw Engel leide ze, ongestoord,
Langs gladgekemde baren!
Maar is 't in uwen raad bepaald,
Dat Java's Zon in 't Westen daalt,
Blijf Neêrland, NASSAU en den dierbren Vorst bewaren!

Dan zinke vrij, wat zinken moog'
Ten treur'gen avond neder:
Voor 't onbeneveld wachtend oog
Gloort eens de morgen weder!
Wie dan uw bloei, uw roem benijd',
Moog', al uw hateren ten spijt,
Mijn zalig Vaderland! de liefde uw kroost verbinden!

En

En moog' der wereld laatste stond,
Dat kroost, getrouw der Vad'ren grond,
Den Vaderen gelijk in deugd en grootheid vinden!

B. K. G. V. 26 *Jan.* 1827. A. E. A. J.

(*) De Admiraal JACOB VAN WASSENAAR, in den slag van 13 Junij 1665, met zijn schip *de Eendragt* opgevlogen.

(†) CORNELIS HOUTMAN was de eerste, die uit Holland naar Oost-Indië voer; en er is een schip naar zijnen naam genoemd, dat reeds met troepen te Batavia is aangekomen.

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN;

VERZAMELD DOOR

H. W. EN B. F. TYDEMAN.

VIII. DEEL.

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSÉ EN VAN BRAAM.

1828.

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN.

XVIII. STUK.

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSÉ EN VAN BRAAM.

1828.

INHOUD.

GEDICHTEN.

Dank-

Lijst

NB. Op verzoek van den Heer SIFFLÉ vinden de volgende verbeteringen hier plaats.

« In mijn handschrift van het Leerdicht *de Standvastigheid*, geplaatst in MNEMOS. D. VII. *bl.* 417 *volgg.*, ontdekte ik twee Schrijffouten.»

Bladz. 429. *r.* 7 *staat*: hunnen *lees*: haren
—— 430. *r.* 14 —— uit —— in

Bovendien zoude ik het antwoord van VAN DE WERF aan de muitelingen bladz. 431 *r.* 14 *en volgg.* gaarne dus uitgedrukt zien:

» Nu antwoordt aanstonds VAN DE WERF op vasten toon:
» Den dood voor 't Vaderland, ô Burgers! acht ik schoon,
» En éénmaal, vroeg of laat, stolt toch mijn bloed in de aders.
» *Ik* zwoer den duren eed van uwe Burgervaders:
» Maar *u*, verdoolden! drijft gebrek en wanhoop aan.
» Welnu! 'k ben wereloos. Gij kunt mij nederslaan.
» Verscheurt mijn ligchaam vrij, en deelt het rond aan stukken:
» Ik ben getroost. Maar nooit zal *ik* voor Spanje bukken."

Veranderende van Uitgever, doch, met eenigzins verbeterde inrigting, terstond elders voortvarende, blijven wij voor onze Mnemosyne, *in hare straks verjongde gedaante, de gunstige bescherming van Schrijvers en Lezers verzoeken.*

H. W. en B. F. T.

BESCHOUWING

VAN HET OPENBARE LEVEN

VAN

ARISTAGORAS, TIRAN VAN MILETUS.

Voorgelezen in de Rotterdamsche Afdeeling der Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen,

DOOR

Mr. W. TERPSTRA.

Het is eene waarheid, welke ieder aandachtig beschouwer der wereldsche zaken beämen moet, dat menigmalen gebeurtenissen, op zichzelve gering, de aanleidende oorzaken werden van zeer gewigtige gevolgen, en als zoodanig zeer groote gebeurtenissen heeten mogen.

Even zoo waar is het, volgens de getuigenis van de geschiedenis aller volken, dat de Voorzienigheid, om haar belangrijk doel te bereiken, zich dikwerf van wezens bedient, die wij, de zaken van voren beschouwende, daartoe geheel ongeschikt oordeelen; ja zelfs, uit hoofde van hunne slechte oogmerken, onze verachting dubbel waardig keuren zouden, ofschoon zij over dezelve een schoon vernis van onbaatzuchtigheid en van bevordering des algemeenen welzijns wisten te leggen.

Hoewel de tijd, welke de meesten onzer beleefd

leefd hebben, rijk was aan zoodanige voorbeelden, verkoos ik echter uit de oudheid een voorbeeld daarvan op te geven, en de waarheid van het boven gestelde te bewijzen, door met U « *Het openbare leven van Aristagoras, Tiran van Miletus* » te beschouwen; waartoe ik uwe toegevende aandacht met vertrouwen inroepe.

Ten einde de zaak, welker voorstelling wij op ons namen, des te beter te kunnen overzien, zij het mij geoorloofd, dezelve wat hooger op te halen.

DARIUS, zoon van HYSTASPES, Koning van Perzië, welke onder de Vorsten behoorde, die, hoe uitgebreid hun rijk ook zijn moge, over deszelfs beperktheid klagen, en, al hadden zij de gansche wereld aan zich onderworpen, met hunne wapenen zouden wenschen door te dringen tot de plaats, waar de Zon aan de kimmen rijst, brak met zijne duizenden over den Hellespont door Thracië naar den Donau, om over denzelven de Scythen te bestoken, wier overwinning, uit hoofde hunner sobere en nomadische levenswijze hem geen voordeel, hoe ook genaamd, aanbrengen konde, dan het, naar ons gevoel, duivelsch genoegen, om over een nog grooter getal van slaven den schepter te voeren. DARIUS gebiedt, en de wederzijdsche oevers der rivier zijn door eene brug vereenigd: zegevie-

vierend, op zijne magt gerust, rukt hij over dezelve tegen mannen op, die liever wilden sterven, dan hunne halzen krommen onder de zweepslagen van eenen Heer en Meester.

Dwingelanden zijn uit hunnen aard achterdochtig; want vrees is de, ofschoon ontoereikende, bewaakster van hunne troonen. Uit dien hoofde plaatste de groote Koning de tirannen uit de Iönische en Eölische steden, wier regering hij hun, tot zijn oogmerk, voor hun leven had opgedragen, om dien overtogt te beveiligen en open te houden. Eigenbelang, dus redeneerde de Vorst, bindt hen aan mijn bestaan. Valle ik, ook zij vallen, want bij de ingezetenen, die zij onder mij in slavernij houden, is zonder mij voor hen geen heul, wel pijniging en dood te vinden.

Wie uwer, M. H., twijfelt aan de gegrondheid der redenering van den Despoot? De mensch is van nature geneigd om te regeren, en zelf torscht hij met een lagchend gelaat het juk der slavernij, zoo hij maar op zijne beurt anderen voor zich in het voetzand kan doen kruipen.

Maar ziet! Eén onder de bewakers der brug staat op. Het is MILTIADES, die als tiran, in den Griekschen zin des woords, van het Thracische Chersonesus, den standaard van DARIUS volgen moest. « Indien gij, Grieken! zegt hij, die met mij den terugtogt voor den Despoot openhoudt, mannen zijt, staat op ter bevordering

van de onafhankelijkheid des Aziatischen Griekenlands. De fortuin biedt u daartoe de gelegenheid aan. Zonder gevaar en strijd kunt gij den Koning met zijne horden vernielen. Breekt met mij de brug af; zoowel de pijlen der Scythen, als het gebrek aan levensmiddelen zullen de vernietiging van hem en de zijnen volkomen maken. Griekenland, ja, geheel Europa zal juichen over de bevrijding van het juk der Perzen. »

Maar wat vermag de taal van eenen vrijen onder slaven! Het tijdstip der onafhankelijkheid, door de Voorzienigheid bepaald, was nog niet gekomen.

« Wat dwaasheid vuurt u aan, MILTIADES! » antwoordt hem HISTIAEUS, toen nog tiran van Miletus; » verstaat gij zoo weinig uw belang, dat gij in uwe eenvoudigheid meent, dat uw belang en dat des volks één zijn? Ons gezag en onze waardigheid rust op den troon: werpt gij dezen om, hij sleept onze heerschappij in zijnen val mede. Ambt- en magteloos tevens, zullen wij aan de volkswoede ter prooi verstrekken. Onzinnige, die gij zijt! zet veeleer, zoo gij kunt, dien troon van DARIUS nog vaster, en houd u overtuigd, en overtuig gij anderen, dat niets voor ons heilzamer is dan de duurzaamheid der regering van den grooten Koning! »

Wat MILTIADES voorzien had, gebeurde. Tegen de armoede en den moed der Scythen

wa-

waren de Perzen niet bestand. DARIUS, met zijn leger geheel verslagen, trekt de brug ongestoord weder over; want de zielen van hen, welke ze bewaakt hadden, waren met vuig eigenbelang en lage staatzucht, als met digte wolken omgeven.

Onbegrijpelijk blind en onnadenkend is de mensch, waar goud en aanzien de eenige roersels zijn van zijne daden! Weldra echter zoude de Voorzienigheid door hare leiding de oogen van HISTIAEUS ten aanzien zijns Meesters gevoelig openen, en ook in hem toonen, hoe ongelukken voor den dwazen mensch heilzame, ofschoon zeer bittere artsenijen zijn, waardoor hij tot inzigt zijner verkeerdheden komt, en zijne vorige zwakheid tot stevigen moed, zijne vorige onverschilligheid tot ijverige werkzaamheid overgaat.

Dat een man, als HISTIAEUS, onbeloond zoude blijven voor zijne schijnbare getrouwheid aan de kroon, dit verwacht voorwaar niemand. En inderdaad, naauwelijks was DARIUS weder te Sardes, of HISTIAEUS werd ontboden, en de getrouwe dienaar, die, reeds tiran zijnde, geene tirannij meer begeerde, ontving, ingevolge zijn verzoek, een District in Thracië bij den mond van de rivier Strymon, Myrcine genaamd, met vrijheid om aldaar eene stad te bouwen (*).

HIS-

(*) Zie over dit geheele onderwerp HERODOTUS B. V.

HISTIAEUS gaat heen — en bouwt, gestreeld door de uitstekende genade zijns Meesters. Dan, niet lang hiermede bezig zijnde, verschijnt MEGABAZUS, die Paeöniërs uit Europa naar Azië overbragt, voor zijnen Koning, bij wien hij als een doordenkend en ver vooruitziend man bekend stond. « Wat hebt gij gedaan, mijn Heer en Meester! » zegt hij, « Hebt gij een' zoo behendigen en schranderen Griek, als HISTIAEUS is, eene landstreek in Thracië, en tevens de vrijheid gegeven, om aldaar eene stad te stichten? Gij weet toch wel, hoe dat land rijk is in zilvermijnen, en overvloeit van bosschen tot aanbouw van schepen geschikt. Grieken en Barbaren wonen daar rondom; deze zal hij belezen, en bij dag en nacht zullen zij dien loozen volgen, waarheen hij wil. Een binnenlandschen oorlog wacht u van hem. — Onderdruk dien ondernemenden geest, maar bezig daartoe zachte middelen. Doe hem bij u komen, en zorg, dat hij nimmer weder onder de Grieken verschijnt. » — Vrees en achterdocht, loosselijk in den boezem des Konings ontstoken, stonden weldra in lichte laaije vlam.

Oogenblikkelijk vliegt een renbode naar Myrcine, en boodschapt, volgens HERODOTUS: « HISTIAEUS! de Koning DARIUS spreekt alzoo door mijnen mond: na de zaak wel overwogen te hebben, vinde ik niemand, die zoo veel

hart

hart en genegenheid voor mij en mijne regering heeft dan u. Geene woorden, maar daden strekken mij daarvan ten bewijze. Ik heb een groot plan in mijn hoofd. Uwe tegenwoordigheid is thans hier noodig. Ik wacht u, om u dit plan mede te deelen. »

Welk eene beleefde en verpligtende taal! Tegenwoordig zelfs zoude geen Europeër, in gelijke gevallen, die kunnen verbeteren!

Hoogmoed, en groote verbeelding van zichzelven, twee gemeenlijk gepaard gaande zwakheden van den waanwijzen sterveling, overvloedige bronnen van bittere teleurstellingen en hoogen val, deden ook HISTIAEUS den gespannen strik niet zien — wat zeg' ik? hij vatte de woorden zijns Meesters in hunne, voor hem meest vereerende beteekenis op, en voelde zich gestreeld met de eer van raadsman des grooten Konings te zijn, en deze ijdelheid deed hem in het levendig gevoel zijner vermeende hoogheid en ingebeelde waarde, de volgende taal des Konings blindelings gelooven: « Ik deed u herwaart komen, omdat ik sedert mijne terugkomst uit Scythië en uwe verwijdering van mij, van niets zoo zeer het gemis gevoelde dan van uwe tegenwoordigheid en [illegible], overtuigd, dat een verstandig en [illegible] de grootste schat op aarde is. Dat gij beide deze hoedanigheden bezit, leerde mij de ondervinding. Ik ben u verpligt voor uwe

overkomst. Hoor nu naar mijn voorstel: laat Miletus en de nieuwe stad, die gij in Thracië bouwt, dáár; volg mij naar mijne hoofdstad Susa; gij zult deelen in al het goede dat ik geniete; aan mijne tafel zult gij eten en zitting hebben in mijnen raad.»

HISTIAEUS boog zich, bedwelmd door den wierook uit staatkunde hem toegewaaid. Met gulden ketenen geboeid volgde hij zijnen Meester, als of hij zegevierde. Te laat opende hij zijne oogen, en zag — dat hij een staatsgevangen was.

ARISTAGORAS, zoon van MOLPAGORAS, schoonzoon en neef van HISTIAEUS, verving zijne plaats te Miletus.

Welk een uitnemend man! hoe belangeloos! welk een vriend zijns Vaderlands! Bevorderaar der belangen zijns volks, vriend der vrijheid, wie is er, dien beter dan hem de burgerkroon past, daar hij, zijn eigenbelang als tiran ter zijde stellende, uit edele beginselen, met gevaar van zijn leven, de Grieken redde van de slavernij der Perzen, en de zoo zeer gewenschte gelijkheid in den staat invoerde; eene schat van meerdere waarde, dan alles, wat Perzië rijks en kostelijks moge bezeten hebben!

Alzoo heb ik meer dan eens in woorden en in geschrifte dien zoogenoemden grooten, eerbiedwaardigen, vrijheid boven alles beminnenden ARISTAGORAS, ten hemel hooren of zien verhef-

heffen. — Maar even zoo vele malen mij verbaasd, hoe men, zonder onderzoek, anderen nabaauwde, die mogelijk reden hadden, om hem alzoo ten tooneele te voeren, en zoo schaatig waren met hunnen uitbundigen lof toe te zwaaijen aan eenen zwakken, onstandvastigen, kleingeestigen, eigenbelangzoekenden man, die de tirannij beminde, en niet dan gedwongen den standaard des oproers plantte, en tot dat uiterste gedrongen, ook anderen buiten 's lands, nu eens dwaas, dan weder loos aanzocht te zijner hulpe?

Wie uwer, M. H., is er, die, hoorende, dat een schildwacht om pligtverzuim gestraft was, vooraf zoude kunnen vermoeden, dat juist deze nalatigheid aanleiding geven zoude of konde tot zeer gewigtige, zoowel kwade als goede gebeurtenissen? en echter was dit letterlijk het geval ten opzigte van den afval van ARISTAGORAS, waaruit weder de oorlog der Perzen tegen Athene ontstond; welke stad, schoon gedurende denzelven geplunderd en verbrand, als een tweede feniks, uit hare asch veel schooner verrees, en vruchtbare moeder werd van zonen, die door hunne weergalooze kunst en wetenschap, ook onzen smaak vormden, ons verstand verlichtten, en ons gevoel voor het edele en schoone zuiveren en veredelen zouden.

Ingevolge burgertwisten op het eiland Naxos, eene

ene der Cycladische eilanden, tusschen de aanzienlijken en het volk gerezen, werden de eersten genoodzaakt, het eiland te ruimen, welke meenden in ARISTAGORAS den man te vinden, die hen in hunne Vaderstad terugbrengen zoude. Hun oordeel was juist; want, gelijk HERODOTUS (B. V. § 30) aanmerkt, bij ARISTAGORAS kwam het denkbeeld dadelijk op, dat, als hij de bannelingen weder in hun vaderland bragt, hij aldaar de hoogste magt in handen krijgen zoude. Listig wierp hij den rijken eenige zwarigheden van ongenoegzaamheid voor; evenwel zoude hij zijn best doen. ARTAPHERNES, broeder des Konings, was zijn vriend; geene der Cycladen was tot nog toe onder de heerschappij der Perzen. De Naxiërs namen de bezoldiging der armee op zich; zij zouden aan ARTAPHERNES geschenken, zonder welke men nog in Perzië geen aanzienlijk man nadert, eerbiedig aanbieden, en verzekerden, dat, zoodra eene Perzische vloot verscheen, stad en eiland zich overgeven, en zij het door ARISTAGORAS voor te schieten geld, wedergeven zouden. Het voorstel van ARISTAGORAS, door geld aangedrongen, door eene schildering van 's eilands rijkdom in zilver en slaven aangenaam gemaakt, werd aan den Koning ter goedkeuring toegezonden, die weldra volgde.

Naauwelijks had ARTAPHERNES de bekrachti-

tiging des voorstels door den Koning ontvangen, of eene wel bemande vloot van twee honderd schepen met drie reijen roeibanken zeilt onder het opperbevel van MEGABATES, neef van hem en den Koning naar Naxos; onder welken vlootvoogd ARISTAGORAS diende. De Hellespont was in schijn het doel der vloot; men liep eene haven van het eiland Chios binnen, om van daar den overtogt naar Naxos te doen. Maar ziet! MEGABATES doet zelve de ronde op de vloot, en vindt op het schip eens Myndiërs geene schildwacht. Oogenblikkelijk doet hij den Bevelhebber van het schip, SCYLAX, eenen gastvriend van ARISTAGORAS, halen, en hem tot straf binnen zijn schip op een' roeibank zoo binden, dat zijn hoofd, buiten de opening voor den roeiriem gemaakt, uitstak. Verontwaardigd op deze tijding vliegt ARISTAGORAS naar MEGABATES; vraagt te vergeefs ontheffing van straf voor zijnen Vriend; loopt ijlings naar het schip van SCYLAX, en ontbindt hem desniettegenstaande. MEGABATES, in toorn ontstoken, vaart in razende woede tegen ARISTAGORAS uit. « Wat hebt gij u met die lieden te bemoeijen? Heeft ARTAPHERNES u niet gezonden om mij te gehoorzamen, en te zeilen, waarheen ik u beveel? Waarom u met zaken ingelaten, die u niet raken? » — En nog dienzelfden nacht zendt MEGABATES tijding aan de Naxiërs van het gevaar,

vaar, hetwelk hen dreigt. Alzoo vond de vloot hen tot duchtigen tegenweer gereed; weshalve al het geld door ARISTAGORAS medegebragt, en nog veel meer, zonder goed gevolg werd aangewend, en deze, de belofte om het eiland den Koning in handen te leveren, niet volbrengen konde. Eene hoofdmisdaad voorzeker onder eene despotieke regering!

Vrees was nu de heerschende aandoening in de ziel van den zwakken ARISTAGORAS. Had hij door zijn gedrag MEGABATES niet tegen zich ingenomen; mogelijk zoude men de onkosten van den krijgstogt nog wel op eene andere wijze zamen gevonden hebben. Thans vorderde MEGABATES die van hem. Door onrust en vrees werd zijne verbeelding gaande. Hij zag zich reeds bij den Koning beschuldigd; deze zoude den kwaden uitslag der onderneming op hem verhalen — en, ô onoverkomelijk ongeluk! hem op zijn minst uit de tirannij over Miletus stooten. Wat raad voor den Tiran? Hem kwam het best voor, zijne Medeburgers op te roepen tot de vrijheid, dat heet, tot opstand tegen den Koning om zichzelven te redden, en de tirannij te behouden; want behoefte aan vrijheid gevoelden zijne Medeburgers niet, en ARISTAGORAS wilde hen de ware vrijheid niet doen kennen, noch schenken. Vrijheid was zijne leus; heerschappij te voeren zijn doel.

Even-

Evenwel zoude de vreesachtige Tiran van Miletus tot een zoo hagchelijk bestaan niet zoo spoedig gekomen zijn, indien niet eene bijkomende omstandigheid hem een riem onder het hart gestoken had. Op het onverwachtst verschijnt voor hem een der getrouwste slaven van HISTIAEUS uit Susa, welke, eindelijk uit de bedwelming zijner grootheid tot zichzelven gekomen, inzag, dat zijne Raadsheerlijke waardigheid de vergulde band was, waaraan hij in de hoofdstad van Perzië gebonden lag. Doe mij mijn hoofdhaar afscheeren, zeide de slaaf, en gij zult het doel van mijnen Meester met mijne zending verstaan. En ziet, op zijn' kalen schedel stonden deze woorden geprikt: « sta op tegen den Koning. » De hevige begeerte van ARISTAGORAS zelven, om te doen wat hem geraden werd, verhinderde den kortzigtigen in te zien, dat HISTIAEUS, ofschoon hij zijn schoonvader was, dezen raad alleen om zichzelven, en ten koste van zijnen schoonzoon, gegeven had; want HISTIAEUS twijfelde niet, of, zoodra de Koning den opstand vernam, zoude hij zelf door den Despoot naar Miletus gezonden worden, om ARISTAGORAS geboeid tot hem te brengen, en alzoo weder vrij en meester van zichzelven zijn.

Thans aarzelde ARISTAGORAS geen' oogenblik langer. Hij deelde den van HISTIAEUS ontvangen last aan zijne vrienden mede. Onberaden stijfden al-

allen hem in zijn voornemen. Alleen de Historieschrijver HECATAEUS, die de zwakheid van Miletus te lande kende, ried hem, te wachten, tot dat men zich meester van de zee gemaakt en van de noodige gelden voorzien had, door de schatten uit den nabijgelegen tempel der Branchiden (*) of Apollo Didymus te rooven. Door drift vervoerd hoorde ARISTAGORAS niet. In schijn ontdeed hij zich nu van de tirannij (†), en gelijkheid werd afgekondigd. Aan dit lokaas vergaapten zich de inwoners der overige Iönische steden, steenigden of versloegen de door ARISTAGORAS aan hen overgegevene Tirannen, die hij echter weldra door Strategen (zoo veel doen namen af in het staatkundige!) deed vervangen.

Nu was, ja wel, de standaard der vrijheid geplant, maar wáár was het leger om denzelven te volgen en te beschermen? Men besloot, bij gebrek van genoegzame legermagt, buitenlandsche hulp in te roepen; en ARISTAGORAS, ten einde zich,

(*) Branchiden. Van waar die benaming afkomstig is, zie bij LARCHER in de aanteek. op HERODOTUS B. VI. n°. 16 § 19, waar ook verklaard wordt, van waar Apollo Didymus heette. De Godspraak aldaar was in Griekenland, na die te Delphi, de voornaamste. Over den rijkdom des Tempels zie HEROD. I. 92. II. 159. V. 36.

(†) HEROD. B. VI. § 5.

zich, zoo als het mij voorkomt, aan persoonlijk gevaar te onttrekken, nam dit gezantschap zelf op zich. Eerst bezocht hij het krijgshaftig Sparta, en deed op eene daartoe bestemde plaats, in een schoon verschiet, aan deszelfs Koning, CLEOMENES, de ligt te behalene zegepralen zien, en streelde hem met het gemakkelijk bezit van goud, zilver, stoffen van verschillende kleuren, lastdieren en slaven (HEROD. B. V. § 57). Hij wees hem op eene in het koper gegraveerde landkaart de route aan, die hij met zijne Spartanen had te volgen, maar had, gelijk HERODOTUS aanmerkt, ofschoon hij reeds behendig aan CLEOMENES vele onwaarheden had gezegd, thans de dwaasheid om op de vraag des Spartaans: « hoe vele dagreizen er af te leggen waren van de zee, die Iönie bespoelt, tot aan den zetel des Persischen Konings? » naar waarheid te antwoorden: « drie maanden reizens ligt Susa van daar. » Dadelijk viel nu de Koning ARISTAGORAS in de reden, en legde hem het stilzwijgen op met de verzekering, dat zulk een voorstel nimmer bevallen zoude aan een eenigen Spartaan, hem bevelende nog vóór dien avond de stad te verlaten, terwijl hij, ARISTAGORAS daar latende, naar zijn paleis terugging.

Angst bekroop nu het hart des Milesiërs. Hij trad als smeekeling, met een olijftak in de hand, het paleis des Konings in, plaatste zich bij den

 haard,

haard, waar hij zich veilig achtte, en bood aan CLEOMENES, in tegenwoordigheid van zijn dochtertje GORGO, welks verwijdering ARISTAGORAS te vergeefs verzocht, bij opklimming tot vijftig talenten toe, indien hij, een Griek, de Iönische Grieken in de zoo zeer gewenschte vrijheid, zoo *hij* seide, wilde helpen bevestigen. En wie weet, of de Spartaansche Koning, wien de verre afstand zoo zeer afschrikte, niet aangelokt zoude zijn geworden door het goud, indien niet zijn negenjarig dochtertje uitgeroepen had: « Vlugt, mijn Vader! vlugt, die Vreemdeling zal u in het verderf storten »! CLEOMENES voelde thans levendig het gevaar, waarin hij zich bevond, en vlugtte verblijd in een ander vertrek van zijn paleis. ARISTAGORAS ontvlood Sparta naar Athene, niet zonder reden zich vleijende, duizenden eerder te zullen bedriegen dan één. En hoe waren die duizende Atheensche mannen gestemd? Vol vuur gewis voor de vrijheid, die zij zich door den moord van HIPPARCHUS bezorgd zagen, en door de verjaging van HIPPIAS? Wie kent de loftuitingen niet, aan HERMODIUS en ARISTOGITON toegezwaaid? Wie hoorde den lof niet verkondigen van dat Atheensche volk, dat, zijne waarde gevoelende, zich van HIPPIAS, die voorzeker, na den moord zijns Broeders, strenger regeerde, ontsleed, en wist vrij te zijn? en des niet tegenstaande getuigt

HE-

HERODOTUS (B. V. § 58) dat het er zoo ver af was, dat de Atheners vrij waren, dat zij gedurende vier jaren daarna nog veel tirannischer geregeerd werden dan te voren. Intusschen HIPPIAS was verstooten en uitgebannen. Deze geen heul te Lacedaemon vindende, begaf zich naar Azië tot ARTAPHERNES, bij wien hij alle middelen in het werk stelde om de Atheners te doen straffen en onderworpen te maken aan den Grooten Koning.

Om dit gevaar af te weaden hadden de Atheners wel een gezantschap naar Sardes tot den Satraap of Gouverneur gezonden; maar dit was, even voor de komst van ARISTAGORAS, met dit treurig antwoord teruggekomen: « Roept HIPPIAS terug, indien Gij uw behoud lief hebt. » Een antwoord juist berekend voor het doel des Milesiërs; allen toch neigden thans tot eene openlijke oorlogsverklaring aan den Persischen Despoot.

Het zal voorzeker niemand mijner Hoorders vreemd toeschijnen, wanneer ik hun verzekere, dat de listige ARISTAGORAS, ter bevordering van zijn oogmerk, thans bedachtzamer dan te voren, eerst den aard en de geneigdheid des Atheenschen volks zeer goed had waargenomen, en deszelfs zwakke zijde, waar het te treffen ware, vooraf naauwkeurig had opgenomen. Gij verwacht dus mogelijk, dat hij, in de volksvergadering ver-

schenen, het volk boven al zal herinnerd hebben, hoe groot de waarde en hoe zoet het bezit der vrijheid is, welke hetzelve, door eigen moed verkregen, thans genoot, en welk een' luisterrijken naam en schitterenden roem het behalen zoude, door ook andere volken, bijzonder Grieken van denzelfden stam, te doen deelen in den onwaardeerbaren schat der burgerlijke vrijheid; en een afschuwelijk tafereel zal hebben opgehangen van de lage slavernij, onder welker snerpende roede zijne landgenooten zuchtten? Dan, gij bedriegt u. Deze was, volgens het oordeel van ARISTAGORAS, de regte weg niet, welken hij te betreden had om het volk tot zijne belangen over te halen. Op den voorgrond plaatst hij voor het oog der hebzuchtige Atheners de rijkdommen van Azië en de gemakkelijkheid der overwinning, uithoofde de Perzen geene zwaar gewapende oorlogslieden hadden, gelijk de Atheners. Nu raakt hij het voor den Griek zoo teeder punt van afstamming aan, die de volksplantelingen *kinderen der moederstad* noemde, en besluit daaruit tot de verpligting waaronder de Atheners lagen, om mede te werken tot de vrijheid der Iönische Grieken, en voegde met goed gevolg daarbij alle mogelijke beloften, om uit den prangenden nood te geraken, waarin hij zichzelven onbedachtzaam gebragt had, en, om zichzelven, zijne landgenooten had medegesleept.

Dit

Dit alles werkte bij den Athener. Twintig schepen vertrokken onder aanvoering van den onder zijne medeburgers hoog geachten MELANTHIUS ter hulpe van Iönie. Men stapte te Miletus aan wal. Het rijke Sardes, ziet daar, de plaats, wier verovering hij aan zijne bondgenooten aanwees. *Aanwees*, zegge ik met opzet, want hij zelf bleef voorzigtiglijk te huis. In zijne plaats trok zijn broeder CHAROPINUS mede, terwijl de Eretriërs en overige Bondgenooten, onder bevel van HERMOPHANTES stonden. Hoogst aangenaam was dit punt van aanval aan het leger; zeer gemakkelijk de intogt binnen de poorten van Sardes; want niemand verdedigde het. De Bezetting der Persen was met haar hoofd, ARTAPHERNES, in het kasteel geweken. En nu strekt reeds de Griek, tuk op roof, met hijgend verlangen de handen ter plundering van de schatten in Sardes uit. — Maar ziet! één krijgsman werpt het vuur op een dak van riet, waarmede de meeste huizen, of gedekt, of gezolderd waren. De vlam grijpt ijlings om zich heen; zuilen van vuur en rook rijzen alom; verwarring, vrees en wanhoop allerwege; krakende valt huis bij huis; kermen en gehuil bij iederen krak; vervloeking in aller mond; dood op aller gelaat. Met ijsselijk geweld bonst de tempel van Cybele ter neder; de grond dreunt tot in zijn binnenste; akelig gehuil van levenden en stervenden; wraak en verdoeming

der geloovigen over de heiligschenners; stil, geruchloos en stom aanstaart de Iöniër en Athener, voor éénen oogenblik zijnen spijt vergetende, dit ontzettend schouwspel. Te midden van deze verwoesting en algemeene ontsteltenis trekt de bezetting des kasteels, met ARTAPHERNES aan haar hoofd, rustig naar den oever van de rivier Pactolus in het midden der brandende stad, en wacht met onverschrokken moed, en dreigende blikken den vijand af. Zoodra zagen deze door den verdunnenden damp henen de manmoedige houding van gene niet, of de Iöniërs trekken naar den berg Tmolus terug, om des nachts hunne schepen te kunnen bereiken. De Atheners deinsden op hun voetspoor af, om, na den verloren slag der Iöniërs bij Ephesus, hunne partij te verlaten, volstrekt weigerende, verder met haar mede te werken ter verkrijging harer onafhankelijkheid. Wie schetst thans naar waarheid de verlegenheid en den angst van den lagen ARISTAGORAS, toen hij, steeds te Miletus gezeten, vernam, dat aan alle zijden, zoowel de zijnen, als zijne Bondgenooten, door de legerscharen des Persischen Konings verslagen en deze naar zijne hoofdstad in vollen aantogt waren? Beroerd en verward van zinnen roept hij zijne deelgenooten des opstands bij één, en hij, de oorzaak van duizenden rampen (*), waarin de bedrieger zijne een-

(*) HEROD. B. VI. § 3.

eenvoudige vrienden roekeloos gedompeld had, spreekt het eerst — van vlugten; ziet het eerst naar een schuilhoek om, ten einde zich, zoo heette het, als Miletus mogt bezwijken, tot betere tijden te bewaren. Als volkplantelingen wil hij zijne eedgenooten naar Sardinië, of naar Myrcine in Thracië geleiden, waarschijnlijk om daar dan nog ten minste over hen den tiran te spelen.

Wat ook HECATAEUS mogt beweren, dat het voor het belang der zaak beter ware, het naburig eiland Leros te bezetten, en aldaar een kasteel te bouwen, om ter gelegener tijd naar Miletus terug te keeren: Niets baat. — Hoe verder van het gevaar, hoe beter voor den lafhartigen! Myrcine blijft de plaats, werwaart ARISTAGORAS met weinigen vertrekt, om weldra in Thracië den dood te ontvangen uit handen der Thraciërs, wier steden hij verwinnen en beheerschen wilde.

Alzoo was dan ARISTAGORAS de bewerker van zijnen ondergang, en van de rampen, die thans over Ionië werden uitgegoten. Alzoo had hij Attica mede in het verderf gesleept; want, ziedende van gramschap hief DARIUS het strafzwaard tegen Athene, door duizenden gevolgd. Marathon zag deszelfs trotschen aantogt en bloode vlugt na nederlaag. XERXES wilde uitvoeren, hetgeen zijnen vader door den dood belet

 werd.

werd. Het verlaten Athene mogt hij in een puinhoop doen verkeeren: — tegen de schranderheid en den moed van THEMISTOCLES was hij onbestand. Dan alle deze gevaren, verwoestingen, en gevechten, met de daarop gevolgde volkomene overwinning, wekten de krachten en vermogens van ligchaam en ziel bij de Atheners, wier onafhankelijkheid zoo heerlijk werkte op de ontwikkeling van hun kunstvermogen, en fijn gevoel voor het schoone, dat zij het eigenlijk waren, die allen, welke Europa eenmaal bewoonden en nog bewonen, verlichtten, beschaafden, veredelden.

Dus, God en Meester van ons allen!
Terwijl het menschelijk geslacht
Onwetend doe. uw welgevallen,
Aâmt heerschzucht meerdering van magt;
De wellust tracht naar zinvermaken,
De geldzucht poogt aan goud te raken;
Het kwade hart braakt laster uit;
't Verraad is stil, de toorn verbolgen,
En uit die blinde driften volgen
De vrucht en 't eind van uw besluit (*).

(*) O. ZW. VAN HAREN, *Geuzen*, 4e Zang, op 't einde.

VERHANDELING

OVER

DE NOODZAKELIJKHEID VAN DEN GODSDIENST VOOR EENEN STAAT.

DOOR (*wijlen*)

JER. DE BOSCH.

(TWEEDE GEDEELTE.)

Kunnen deugd en goede zeden eenen genoegzamen steun en duurzamen waarborg vinden in de beste menschelijke voorzorgen en hulpmiddelen van Wetgeving, Beschaving en Opvoeding, zonder eenigen hoogeren en meer krachtdadigen invloed van godsdienstige begrippen of praktijken noodig te hebben?

WETGEVING.

Wij dienen vooraf te bepalen, wat wij door deugd, werkzaam en vruchtbaar in goede zeden, verstaan. De bepalingen hieromtrent, zoo door vroegere als latere wijsgeeren en redenaars ons medegedeeld, zijn menigvuldig; wij zullen die van

CI-

CICERO (1) volgen, wanneer hij zegt: « *de deugd* « *is niets anders, dan eene in zich zelve* « *volkomen, en tot de hoogste volmaaktheid* « *gebragt zijnde natuur.* » en op een andere plaats (2): « *deugd is eene gesteldheid des* « *gemoeds, welke volmaakt instemt met de* « *natuur en gezonde reden.* » Deugd is derhalven eene zedelijke volmaaktheid, welke in alles handelt naar de wijze voorschriften der zuivere reden, en nimmer nalaat de heilige wetten der natuur te gehoorzamen.

Of er nu buiten den Zoon Gods ooit een eenig mensch gevonden is, welke zulk eene volmaakte deugd heeft bezeten, geloof ik niet. MONTAIGNE, elders sprekende over de menschelijke standvastigheid en wijsheid, zegt (3): « dat het zeer moeijelijk zou vallen in de gansche oudheid twaalf menschen te vinden, welke hun leven hebben geregeld naar een zeker en vast bepaald rigtsnoer, hetwelk het voornaamste doelwit der wijsheid is. » Wat mij betreft, ik geloof dat er niet alleen geen twaalf, maar zelfs niet *één* onder al die heilige mannen, wier voortreffelijke da-

(1) De Legib., Lib. I. Cap. 8. « Virtus est nihil aliud, quam in se perfecta, et ad summum perducta natura. »

(2) De Invent., Lib. II. Cap. 53. « Virtus est animi habitus, naturae modo, rationi consentaneus.

(3) Essais, Lib. II. pag. 4.

daden, zoo in de gewijde als ongewijde schriften tot ons overgebragt zijn, kan gevonden worden, van welke men zeggen kan: « die man voldeed volkomen aan alle pligten, welke wijsheid en deugd, zelfs volgens de eenvoudige en klare voorschriften der natuur, van hem vorderden; men zag hem hier nimmer wankelen! » Zulk een lot moge het deel van verhevener wezens zijn, het is voorwaar niet dat der menschen. Men moge met reden verheffen de verdiensten van eenen verstandigen MOZES en deugdzamen LYCURGUS, van eenen godvreezenden DAVID en godsdienstigen NUMA, van eenen wijzen SOCRATES, en eenen heiligen PAULUS, maar, wanneer wij aan een ieder dat hooge denkbeeld van volmaakte en nooit wankelende deugdsbetrachting wilden toekennen, zouden wij veel van dat geen, hetwelk van derzelver daden tot ons gekomen is, moeten ontkennen. Doch zulks is geheel en al onnoodig. Volmaakte en onbevlekte deugd vertoonde zich nimmer op de wereld in een menschelijk ligchaam, behalven in dat van hem, welke geen zonde kende. CICERO, de hooge deugdsbetrachting aan een ieder op de sterkste en meest overtuigende wijze aanbevelende, is echter genoodzaakt tusschen beiden aan te merken (1): « dat men

(1) De Officiis, Lib. I. Cap. 15.

« men niet leeft met volmaakte; en in alles wijze « menschen, maar dat men al zeer wel moet te- « vreden zijn, wanneer men in die menschen maar « eenige flonkerlichten en ware kenmerken van « deugd kan ontdekken. » Wij derhalve, hier zullende handelen over deugd en goede zeden, moeten onze gedachten niet vestigen op die reine, zuivere en onbevlekte deugd, door welker lichte, maar louterende stralen, de zalige gewesten der onsterfelijke wezens mogen worden gekoesterd en verheerlijkt, doch waarvan men de oneindige kracht en heilzame uitwerking op aarde slechts maar voor een klein gedeelte ontmoet en gevoelt; het zal voorwaar genoeg voldoende zijn, zich hier bezig te houden met de mededeeling van eenige fragmenten of kleine gedeelten van die verhevene en onbevlekte deugd, welke zich nu en dan, hier en daar, bij het menschdom vertoonen, en welke, wanneer zij al eenige hebbelijkheid en vastheid mogen verkregen hebben, echter nog verre af zijn van die volkomenheid, welke men hier wel zou wenschen aan te treffen.

Als men dan spreekt van deugd, dat is, de volmaakte regtheid der menschelijke natuur en de daaruit voortvloeijende goede zeden, en tevens begeert te weten, hoe groot eene ondersteuning, hoe groot eene veiligheid, opbeuring en sterkte die deugd ontleent van de best mogelijke menschelijke voorzorgen en hulpmiddelen van wetgeving,

ving, beschaving en opvoeding, moet men zich wel wachten zulks verder uit te breiden, dan de natuurlijke gesteldheid der menschen toelaat.

Men maakt, met zeer veel ophef, gewag van verscheiden deugdzame mannen, welke zich boven de gewone zwakheid der menschen, en de gedurige oproerigheden der nimmer slapende hartstogten schijnen te hebben verheven; dan, wanneer men alles naauwkeurig gadeslaat, vindt men doorgaans niets anders dan eene gedwongene vertooning van iets, dat inderdaad alzoo niet was; en meestal de zigtbaarste trekken van eenen zich schuil houdenden, maar des te ondragelijker hoogmoed; van welk gebrek de verstandigsten onder de Grieksche en Latijnsche wijsgeeren en helden, hoe vele voortreffelijke en deugdzame mannen daaronder ook mogen gevonden worden, echter niet altijd zijn vrij te pleiten.

Overal zocht ik naar een voorbeeld van zulk eene volmaakte deugd, als ik mijzelven voorstelde, maar nergens werd dezelve door mij gevonden. Indien het waar is, hetgeen ons door eenige zendelingen van China omtrent CONFUCIUS wordt medegedeeld (1), heeft deze oude Wijs-

(1) Omtrent de zuivere zedekunde van CONFUCIUS kan men met vrucht raadplegen MART. MARTINII, *Hist. Sinens.*, en wel bijzonder Lib. IV. pag. 147; als mede, de werken van ABDALLA BEIDAVEUS, O. E. BUL-

Wijsgeer, het voorwaar al zeer verre gebragt, daar hij de hoogste deugd stelde in de volmaking van zichzelven, welke daarin bestond, dat een ieder het natuurlijk licht der reden, hem geschonken, moest doen ontbranden, en helder laten blinken in alle zijne daden, zorg dragende, dat hij nimmer van de heilige wet der natuur kon afdwalen, acht gevende op de minste bewegingen van zijn hart, en met de grootste naauwkeurigheid en strengheid desselfs verborgen schuilhoeken onderzoekende, zich dagelijks meer en meer bekwaam makende, om, door een heiligen wandel, de onbevlekte deugd over alle rampen en onheilen te doen zegepralen; terwijl hij tevens zijne zedekundige lessen niet op afgetrokkene denkbeelden, of eenige betogingen, die moeijelijk om te verklaren zijn, deed steunen, maar alles grondvestte op eigen ondervinding en kennis van het menschelijk hart. Men wordt aangedaan, wanneer men Christen-Schrijvers leest over de hooge deugdsbetrachting van dezen eerwaardigen Wijsgeer der Chinezen; daar zij verklaren, zich niet te kunnen bedwingen van tranen te storten, wanneer zij melding

BULFINGERUS, TH. SPIZELIUS, PASTORET, FRERET, M. DE GUIGNES, BRUCKER, Pere DU HALDE, ook Vader COUPLET in zijn uitmuntend boek CONFUCIUS *Sinarum Philosophus*, Paris 1687.

ding maken van de deugdzame onderwerping en gelatenheid van CONFUCIUS in het ondergaan van de wederwaardigheden dezes levens, waarover wij ons des te minder moeten verwonderen, wanneer wij zien, dat de strengheid zijner zedeleer niet alleen met die van EPICTETUS en SENECA veel overeenkomst heeft, maar zelfs zeer gelijk staat met die van den, in onzen tegenwoordigen tijd, zoo zeer vermaarden Wijsgeer van Koningsbergen, daar ons onder anderen verhaald wordt (6), dat dit een van zijne voornaamste stellingen was: « *De* « *wijze is zijn eigen gestrengste zedemeester,* « *zijn eigen getuige, zijn eigen beschuldiger,* « *zijn eigen regter.* » Zoude men ons de zedekunde van KANT wel korter en krachtiger kunnen voor oogen stellen? Het was inderdaad eene bijzondere opmerking waardig, indien wij hier op echte bescheiden en verhalen konden vertrouwen. Want sprekende over de verbetering van het hart, ken ik geen Wijsgeer, die hier, volgens het eenparig getuigenis der opgenoemde Schrijvers, CONFUCIUS overtreft, dewijl hij leerde: dat men van alle dingen eerst eene behoorlijke en juiste kennis moest verkrijgen, voor dat men daarover een beslissend oordeel velde; dat men nimmer over

(6) MILLOT, *Algem. Geschiedenis*, Ie Deel p. 69, uit de Encyclopedie, Art. *Chinois.*

over het bedrijf en de handelingen van een ander moest oordeelen, voor en aleer men wist, of men wel onpartijdigheid genoeg bezat, om zulks naar behooren en naar waarheid te doen; terwijl hij daarenboven begeerde, dat men eerst moest beproeven, of ook eenige verborgen haat, of eene geheime afgunst ons oordeel regelde, of wij ons ook lieten wegslepen door een vooringenomen beginsel, hetgeen alleen geschikt was, om onbehoorlijke driften op te wekken, maar geenzins, om aan de reden en waarheid hulde te doen. Door gedurig te overdenken en in acht te nemen den oorsprong zijner handelingen, moest men zich bekwaam maken, om te weten, wat er heimelijk bij ons omging: en deze wetenschap bekomen hebbende, moest men zijn hart zoeken te zuiveren, niet alleen van die hebbelijkheden en gebreken, welke, uit hoofde van heilzame instellingen en wijze wetten, in de Maatschappij niet werden toegelaten, maar bovenal van zulke geheime en bewimpelde inzigten, van zulke schoonschijnende, doch inderdaad bedorven en kwaadaardige oogmerken, welke door geene wetten of instellingen kunnen verhinderd of weggenomen worden, en uit dien hoofde zelfs des te gevaarlijker en verderfelijker voor de Maatschappij zijn.

Wij hebben deze zedekunde van CONFUCIUS, zoo kort mogelijk, hier voorgesteld, niet zoo zeer echter, om daarvan de waarheid, ten opzigte van den

den gezegden Leeraar, te bevestigen, als wel om aan te toonen, wat men al door het woord deugd heeft willen verstaan, welker heerlijke beschrijving en bepaling door CONFUCIUS, zoo men zegt, gegeven, zekerlijk een grooten indruk op het gemoed der menschen moet maken. Maar wij meenen, dat alle die lessen, ter verkrijging van deze verhevene deugd gegeven, zoo lang die deugd, schoon in alle hare voortreffelijkheid omschreven en afgemaald, niet gepaard gaat met nederigheid, boetvaardigheid en ware godsvrucht, niet anders zijn, dan een klinkend metaal, of luidende schelle, gelijk ons in het vervolg nader blijken zal.

Dan nu eens verondersteld zijnde, dat de mensch die hoogte van zuivere deugdsbetrachting, waarvoor men wil, dat hij van nature zou vatbaar zijn, kon bereiken, dat hij zijn eigen zedemeester, zijn eigen getuige, zijn eigen beschuldiger, zijn eigen regter al zijn kon, welk een steun, welk een waarborg zou zulk een deugdzaam mensch kunnen vinden in de best mogelijke voorzorgen en hulpmiddelen van wetgeving, daar alles of ten minste het hoogste, het zuiverste en heiligste gedeelte van deszelfs pligtbetrachting gelegen is verre buiten den omvang van alle menschelijke wetten, en geen Koning, Vorst, of eenig Wetgever hoegenaamd, in staat is, den mensch een bevel te geven omtrent de betrachting van barm-

hartigheid, milddadigheid, vergeeflijkheid en goedertierenheid. Het is voorwaar opmerkelijk, dat in die schoone prediking, welke JEZUS CHRISTUS op den berg hield, ter aanmoediging en volmaking van waarachtige deugd, niets gevonden wordt, hetwelk onder het bereik van den Wetgever valt: het is hier niet: « gij en zult niet doodslaan; gij en zult niet echtbreken; gij en zult niet stelen, en, gij en zult geene valsche getuigenisse spreken tegen uwe naasten, » — de mond der waarheid leert ons hier eene veel hooger en veel verhevener bedoeling van ons bestaan; de Goddelijke taal van JEZUS kondigt hier pligten ter deugdsbetrachting aan, welke men noch te Athene, noch in Rome, noch in China op zulk eene voortreffelijke en krachtige wijze zag voorstellen. Hier worden niet zalig gesproken diegenen, welke als regtvaardige en gehoorzame menschen de gestelde wetten der Maatschappij in acht nemen, en zich stiptelijk naar derzelver voorschriften gedragen; maar hier worden zalig gesproken, (dat is: worden erkend de bezitters te zijn van dat deugdelijk goed, hetwelk hen, en in tijd, en in eeuwigheid gelukkig en zalig maken zal) de armen van geest; degene, die hunne zwakheid gevoelen, en treuren; de zachtmoedigen; die hongeren en dorsten naar de geregtigheid; de barmhartigen; de reinen van harte; de vreedzamen; die om der geregtigheid wille vervolgd wor-

worden; zij, die hun licht laten schijnen voor de menschen, opdat die hunne goede werken zouden zien, en hunnen Vader, die in de hemelen is, verheerlijken. Daarenboven wordt ook zaligheid hun toegezegd, die zelfs met hunne oogen geene ongeregelde begeerte voeden, en geene kwade overleggingen, voor niemand kennelijk, laten huisvesten in hunne harten; zij worden eindelijk zalig gesproken, welke tot die steile en voor den eigenzinnigen en zichzelven altijd vrijsprekenden mensch, naauwelijks toegankelijke rots der ware deugd zijn opgeklommen, dat zij, niet ziende op hunne eigene geregtigheid, hunne vijanden lief hebben; zegenen, die hen vloeken; weldoen dengenen die hen haten, en bidden voor degenen, die hun geweld aandoen en vervolgen. Dit is niet alleen de Christelijke, maar de eenige echte en ware deugd, waarvan alle goede zeden hunnen oorsprong moeten ontleenen, en tot welker aanmoediging of ten minste volmaakte betrachting de best mogelijke menschelijke inrigtingen van wetgeving geenen toegang kunnen vinden.

De wet, door menschen gegeven, zij moge zoo voortreffelijk en zoo heilzaam voor de zamenleving zijn, als men wil, kan die hooge deugd, waardoor de mensch bij zichzelven in ootmoed voor zijnen Schepper nederzinkt, en zijne hand gewillig uitreikt tot troost en ondersteuning van zij-

nen noodlijdenden medebroeder, niet vaststellen, noch gebieden.

Wanneer men dit in zijne gevolgen verder wil onderzoeken, wordt men het onvermogen van alle menschelijke instellingen hier van alle kanten gewaar. Want, vooreerst, erkent de ware deugd, welke haren gezegenden invloed veel verder uitbreidt en gevoelen doet, dan de bekrompen letter der wet kan uitdrukken of bevatten, hier geen menschelijk gezag, hoegenaamd; maar, ten tweede, is de gesteldheid der menschen noodenig, dat, zoodra men zedelijke of godsdienstige gevoelens aan eene burgerlijke wet zou willen onderwerpen, het verstand der menschen zich niet ligt zou laten buigen onder de bevelen en voorschriften van diegenen, welke met hun een en dezelfde natuur deelachtig zijn. Daar moet een hooger gezag tusschen beiden komen, zal men hier de gewenschte gehoorzaamheid erlangen. Te regt zegt de schrandere PERRENOT (7): « om « de keuze af te vorderen van afhankelijke we-« zens, en hunnen wil te noodzaken, moet de « magt, het gebod, de inzetting tusschenkomen « van eene onafhankelijke oorzaak, die gehoor-« zaamheid mag vorderen, en bij wie men dee-

« we-

(7) Verhandelingen van het *Stolpiaansch Legaat*, *Zedekunde*, Ie Deel 2e Stuk pag. 53.

« wegens aansprakelijk is. Eer een mensch hier-« van overtuigd is, kan hij nimmer verstaan wor-« den, onder eene eigenlijke verpligting te staan; « en al wat men daartoe kan voorwenden, of uit « de inwendige voortreffelijkheid van eene wet, of « uit het geluk, dat zij te weeg zal brengen, zij « kan als wet niet opgelegd zijn, en kracht heb-« ben op een wezen, met wil begaafd, zoo lang « zij gescheiden is van het denkbeeld van een « Meester, wien de magt toekomt, om te beve-« len of te gebieden. »

Maar dat verder gaat, en, zoo wij ons niet bedriegen, allen invloed van menschelijke wetgeving op ware deugd, en uit die ware deugd voortspruitende zeden, volstrekt verhindert en geheel wegruimt, is dat zeker besef van onvermogen, hetwelk de mensch, die eenige acht slaat op zijne bedrijven en op die van anderen, dagelijks gevoelt. De deugdzame man, hij moge zich zoo wel houden als hij kan, in de pleit- of raadzaal, in de bijzondere bijeenkomsten, of op de markt; te huis gekomen zijnde, en stil bij zichzelven nederzittende, al hoort hij intusschen zijn lof uitgalmen, is niet tevreden met zichzelven; laat de lofspraken van zijn gedrag over zijn hoofd vliegen, maar gaat naauwkeurig de drijfveren zijner daden na, en voldoet zich nimmer volgens zulk eene onpartijdige beschouwing; hij bevindt zich menigmaal verlegen, al heeft hij ook aan de

letter der wet voldaan; hij gevoelt, dat er nog meer van hem gevorderd wordt, en niet, dat er nog veel meer noodig is, om regt deugdzaam en Gode behagelijk te worden. De eenige steun en vaste waarborg voor zijne onvolkomenheid vindt hij in zijnen ootmoed en ware nederigheid, waardoor hij wordt aangespoord, om zich in gebeden en heilzoekende verzuchtingen te wenden tot den Almagtigen, en van dien Opperheer, welke alleen goed, weldadig en wijs is, vergeving te vragen voor zijne veelvuldige misslagen; en is het, dat hij weldoet, te smeeken om ondersteuning, ter volharding en volmaking van zijnen Gode aangenamen wandel.

Het is mijne zaak niet, hier den Godgeleerden te vertoonen, maar dit weet ik, dat die boetvaardigheid, welke in het Evangelie van ons gevorderd wordt, de eerste springader is van alle ware deugdsbetrachting, en al wat buiten dezelve is, meestal, op ontijdige trotschheid nederkomt. Ik verwonder mij ten uiterste, dat die geleerde mannen, welke over de volmaakte zedekunde der Goddelijke Openbaring ons hunne gedachten hebben medegedeeld (8), niet met meerder ernst op dit Goddelijk kenmerk van waarheid hebben aange-

(8) Zie de Verhandelingen van PERRENOT en anderen in het zoo even genoemde *Stolpiaansch Legaat.*

gedrongen. Ieder mensch, hoe hij ook moge strijden, om hetzelve onbekend te doen blijven, moet, wanneer hij zichzelven openhartig raadpleegt, zeggen: *Ik bezit die neiging tot ootmoed niet.*

Men redekavele, zoo lang men wil, men make deelen en onderdeelen van pligten; men schrijve zedekundige lessen, hoofdstuk bij hoofdstuk, het doet niets af, zoo lang de mensch zich nog op zijne ingebeelde kennis, en uit eigene krachten verkregene deugd beroept.

Schoon ik verre ben van het gevoelen van diegenen, welke hier alle verstandelijke en den mensch vereerende zielsvermogens willen doen zwijgen, zoo meen ik echter, dat alle die voortreffelijke gaven, den mensch geschonken, om wijzer en beter te worden, zoo dezelve niet gepaard gaan met dat nadrukkelijk besef van afhankelijkheid, hetwelk ons bij den wil van een veel volmaakter en oneindig meer verheven Wezen bepaalt, meer aanleiding tot eene belagchelijke hoovaardij, dan wel tot ware deugdsbetrachting geven.

Wij kunnen hier niet lang blijven stilstaan; wij beroepen ons op het inwendig gevoel van ieder mensch, welke dit leest, of hij niet zal moeten belijden, dat deszelfs beste en hoogste deugsbetrachting niet gelijk staat met deszelfs veelvuldige afwijkingen en struikelingen; en het is deze over-

tuiging alleen, welke den mensch op den regten weg brengt ter verkrijging van waar genoegen en geluk op aarde. Zoo lang men zich verbeeldt gezond te zijn, zoekt men naar geenen medicijnmeester, men vervolgt zijnen weg, als of er niets te vreezen was, maar degene, die weet, dat hij ziek en gebrekkig is, vooral in het volbrengen van zijn pligt, slaat acht op alles, wat zijne ziekte vermeerderen, of zijne verlorene gezondheid herstellen kan. Dit denkbeeld maakt hem niet alleen voorzigtig, maar zelfs kleingevoelende omtrent zichzelven. Het geringste voorval ontvlugt hier zijne aandacht niet; hij weet wat het is, berouw te hebben, niet uit vreeze voor een' wereldlijken regter, buiten wiens gebied zijne daden, waarvoor hij in Gods gezigte alleen zal aansprakelijk worden, geheel en al gelegen zijn. Hij zoekt derhalve ook zijnen troost en genezing niet bij menschen van gelijke beweging, als hij zelve is, maar bij God; tot deze bron des heils neemt hij zijne toevlugt, en ontvangt geene lafenis voor zijne verdroogde lippen, welke te besproeijen doorgaans het werk der Wijsgeeren is, maar drinkt den vollen drinkbeker des Heeren, welke, terwijl die het hart zuivert en verfrischt, hetzelve tevens met opregte dankbaarheid vervult. Dit stemt niet alleen overeen met de taal van het Evangelie, maar met de natuurlijke gesteldheid der menschen zelve. Deze mogen zich zoo hoovaardig vertoo-

nen

nen als zij willen, wanneer de leeraar zich niet tot bijzondere personen, maar tot den algemeenen hoop van het menschdom bepalende, hetzelve met de slechtste kleuren afschildert, voldoet hij zijne toehoorderen veel beter, dan dat hij hetzelve tracht te verschoonen en in een fraai gewaad doet te voorschijn treden, dewijl iedereen bij ziechzelven overtuigd is, dat dit schoone en blanke kleed hem niet voegt; daar hij weet, dat, wanneer men naar zijne zedelijke regtheid, zuiverheid en reinheid een naauwkeurig onderzoek deed, men bewaarheid zou vinden het zeggen van COTTA, bij CICERO, bij eene andere gelegenheid (9): *quisquid horum attigeris, ulcus est.*

Men denke ondertusschen niet, dat ik van mijn onderwerp afdwale; men moet hier spreken van deugd en goede zeden, voor zooverre die door eene burgerlijke of staatkundige wetgeving kunnen ondersteund en beveiligd worden. Het is waar, ik moest mij hier zoo lang niet hebben bezig gehouden met iets te betoogen, hetwelk een ieder wist, of wel behoorde te weten; maar hiertoe gaf de tegenwoordige tijd mij eene bijzondere aanleiding. Men hoort de zedelijke vermogens der menschen dagelijks al hooger en hooger opvijzelen, en zelfs tot die steilte verheffen, dat men

(9) CICERO, *de Nat. Deor.* Lib. I Cap. 37.

men geene zwarigheid maakt, om te beweren, dat de mensch alle hulpmiddelen ter zijner zedelijke volmaaktheid bij zichzelven kan vinden. De algemeene les is: Zijt regtvaardig, zijt heilig, want gij kunt; niets staat u hier in den weg, als gij maar weet, dat uw wil, waarover gij meester zijt, hetzelfde moet zijn, als uw pligt. Wanneer men dit aanneemt, dan is de weg gevonden; de mensch is onafhankelijk, hij heeft den toom van zijne driften en neigingen in handen, hij kan die leiden naar zijn genoegen; liefde, wellust, afgunst en hoovaardij zwichten voor zijn rein vernuft of praktische rede. En waarom zou zulks niet kunnen geschieden? SENECA (10) had reeds tot zijne vrienden gezegd: « Waarom zoekt gij « de Godheid in den Tempel? Waarom heft gij « uwe handen op naar den hemel, om iets af te « bidden, hetgeen gij zelve bezit, of u zelven « geven kunt? Gij tracht u tot de Godheid te « wenden; maar zal het wel noodig zijn, dat men « hetgeen nabij is verre zal zoeken? God is niet « alleen tot de menschen gekomen, maar, dat « meer is, God is in de menschen gekomen; « daar wordt geen braaf man gevonden, welke « zon-

(10) *Epist.* 41 en *Epist.* 73. Men vergelijke hiermede LIPSII, *Manuduct. ad Philos. Stoïc.*, Lib. II Cap. 19 en *Physiol.*, Lib. III Cap. 8.

« zonder God leeft; die God dan, welke in u « woont, te gehoorzamen, is de volmaaktste « deugdsbetrachting. » Wat zijn dat schoone, wat zijn dat verhevene denkbeelden, zal men zeggen, ter bevordering van ware zedelijkheid! maar ik vraag: waar was die God bij SENECA, toen hij het huis van GERMANICUS met overspel bezoedelde (11), of toen hij eene verdediging schreef voor den goddeloozen Moedermoorder, den wreeden NERO (12)? Welluidende woorden, verhevene denkbeelden doen hier niets ter beslissing; ik moet die werking der Godheid, welke men voorgeeft in de menschen te wonen, in alle daden, op eene heerlijke en Gode betamelijke wijze, zien uitblinken; ik moet reine en heilige zeden ontmoeten, dewijl God de hoogste reinheid en heiligheid is; wanneer zulks niet geschiedt, en mij daarentegen de ondervinding leert, dat het hart der menschen, zoo lang het niet van alle eigenliefde en hoovaardij gezuiverd is, geene ware deugd kan voeden of opleveren, dan moet ik ook bekennen, dat zulk een wispelturig en

(11) TACITUS, *Annal.*, Lib. XIII Cap. 42.

(12) Ibid. Lib. XIV Cap. 7 en Cap. 11. Sommigen hebben SENECA van deze euveldaad zoeken vrij te pleiten, maar te vergeefs: men leze DIO CASSIUS, Lib. LXI § 12, en de Aanteekeningen van den geleerden REIMARUS op die plaats.

en vuil hart de zitplaats der onbevlekte Godheid niet zijn kan. Men moge zich van magtspreuken of eene wijsgeerige grootspraak bedienen, dit doet den aard der menschen, noch dien der deugd veranderen.

Ik keer derhalve tot mijn beginsel weder: willen wij Gods tempel zijn, en dat de Geest Gods in ons wonen zal (15), laten dan beeken van tranen vloeijen in onze binnenkameren, en de overtuiging van eene schuld, welke nimmer den toorn van een wereldlijk Regter kan doen ontbranden, ons bij ons zelven veroordeelen; laat de ontdekking hiervan de eerste oorzaak van die gewenschte ommekeer zijn, waarbij wij niet ons zelven prediken, maar de goedertierenheid van Hem verkondigen, die ons vrij gemaakt, en van de slavernij der zonden verlost heeft. Laat het hart door deze waarachtige boetvaardigheid eerst worden gereinigd, dan zal de Geest Gods er in komen huisvesten, en den mensch leeren te gehoorzamen aan die heilige wet der natuur of gezonde rede, welke hem geschonken is, om, zonder iets te willen bepalen omtrent de heilige oogmerken Gods, zich te doen overtuigen van dat

(15) Het is der moeite waardig, om de, bij I *Cor.* Cap. 6 vs. 19, door GROTIUS aangehaalde plaats van TERTULLIAAN, Lib. II *de Cultu foeminarum*, *in initio*, te lezen.

dat Goddelijke, aan hem medegedeeld, beginsel, waardoor hij zijnen onvolmaakten wil naar dien van eenen volmaakteren kan leeren buigen, en, als een waardig kind van zijnen Hemelschen Vader, dat hooge doeleinde van zaligheid, voor de menschheid als eene blijde boodschap van den hemel aangekondigd, zoo zeer voor zichzelven bereiken, als voor anderen bevorderen. Deze volkomene deugd, op boetvaardigheid gegrond, met opregtheid aangenomen, door oefening bevestigd, is de eenige steun en waarborg, waarop het menschelijk geslacht zich veilig kan vertrouwen, en heeft geene de minste hulp of bijstand van burgerlijke wetgeving noodig. Daarentegen zou zij, welke de liefelijkste bekoorlijkheden van welwillendheid, zachtzinnigheid, onderlinge liefde en verdraagzaamheid bezit, en alomme verspreidt, al hare waarde zelfs verliezen, wanneer zij aan wetten, voor de boozen gesteld, zich zou moeten onderwerpen. En wat zijn toch die wetten der menschen? Ik zal dezelve met den Wijsgeer ANACHARSIS (14) niet vergelijken bij spinnewebben, waarin de mug en de vlieg zich verwarren, maar waardoor de horzel en bye henen snorren; ik zal hier alleen met den

(14) PLUTARCH. *in vita Solonis*, p. 177. *Val. Maximus*, Lib. VII Cap. 2 etc. Bij STOBAEUS, *Serm.* 43, of bij anderen, *Serm.* 151, wordt dit gezegde aan ZALEUCUS toegeschreven.

den kundigen NECKER (15) aanmerken, dat derzelver gezag hier niets beslissende heeft voor hen, die bij derzelver vaststelling niet tegenwoordig waren. Eigendommelijk regt, al had zulks ook den hoogsten en eerwaardigsten ouderdom, kan hier bij de nieuwe inboorlingen geen genoegzaam gezag verwerven. Deze toch zouden kunnen vragen, wat zijn die begrippen van regt en onregt, welke men ons tracht in te boezemen? Waarom moeten wij ons aan de niet toereikende voorschriften van onvolmaakte stervelingen onderwerpen?

Ik ben een dienstknecht, en mijnen Meester duizend talenten schuldig, maar onvermogend om te betalen; dus scheldt de goedertierene man mij dat geld kwijt: dan, van hem wederkeerende ontmoet ik eenen mededienstknecht, welke mij honderd penningen schuldig is; tegen dezen gebruik ik de magt der wet, grijp hem aan, en laat hem in de gevangenis werpen (16). Zulk eene handeling is overeenkomstig met de regelen der wet: want nergens staat geschreven, dat ik van anderen datgene, hetwelk zij mij schuldig zijn, niet strengelijk zou mogen invorderen, uit hoofde, dat mijne

(15) *De l'Importance des opinions religieuses*, Cap. I pag. 34.
(16) *Matth.* XVIII vs. 23 etc.

mijne schuldeischers mij alle mijne schulden hebben kwijtgescholden. Hoe verre dwaalt echter zulk een niet af van ware regtvaardigheid! Voorwaar, wanneer onze denkbeelden van deugd, onderwerping, en opoffering, niet vereenigd zijn met Godsdienstige begrippen, wanneer wij niet gelooven, gehouden te zijn rekenschap te geven van onze daden aan een heilig Opperwezen, welks wetten en wil wij aanbidden, welks goedertierenheid en wijsheid wij moeten loven, dan kunnen geene instellingen van hem, wien de natuur aan ons heeft gelijk gemaakt, de behoorlijke kracht hebben op het betrachten van onzen pligt; dan wordt alles schijndeugd, een momaangezigt, hetwelk men naar de omstandigheden vormt, en eindelijk een gedwongen last, waarvan men zich ontslaat, zoodra zich daartoe eene gepaste gelegenheid opdoet. De reden, niet doordringende om de diepste schuilhoeken van het hart door overtuiging in te nemen en te vermeesteren, blijft oppervlakkig, en blootgesteld om aan den eersten raad van een nieuwen Zedemeester te gehoorzamen. Maar is, daarentegen, het rigtsnoer onzer daden volgens de Goddelijke voorschriften, die heilig en onveranderlijk zijn, en waarvan men de waarheid en zuiverheid alle oogenblikken bij zichzelven kan ontdekken, bepaald en geregeld, dan komt de Goddelijke zedekunde, de burgerlijke wetgeving

te hulp (17), en voert eene taal, die de wetten buiten haar niet kennen; zij wekt die gevoeligheid op, welke onze reden zelfs behoorde vooruit te loopen; zij is gedurig werkzaam, helderschijnend gelijk het licht, en koesterende, gelijk de inwendige warmte, daar zij de nevelen des verstands verdrijft, en eene edele drift ter omhelzing van alles, wat liefelijk, welluidend en deugdzaam is, opwekt en doet stand grijpen. Zulk een vermogen zal men voorwaar te vergeefs van menschelijke wetgeving verwachten!

Deze verhevene zedekunde, welke op boetvaardigheid en Gods liefde alleen is rustende, waarvan wij de beschrijving hier en daar reeds getracht hebben te geven, maar van wier echte beeld wij nog veel meer gevoelen, dan wij kunnen uitdrukken, is derhalve, in werking gebragt zijnde, die zachte, doch onverbreekbare keten der zamenleving, welke door eene menigte van schakels is samengeklonken, en, hoe menigmaal geslingerd, echter altijd de vastheid van orde en welvaart onder het menschdom moet daarstellen en bevestigen.

Al wat menschelijke wetgeving dus kan te weeg brengen bepaalt zich enkel en alleen tot de behoed-

(17) Men vergelijke hiermede NECKER, Chap. II pag. 91.

hoedmiddelen van algemeene rust en veiligheid, maar kan op geene mogelijke wijze gebieden of doen in werking brengen, die bekoorlijke, verhevene, en allermeest noodzakelijke deugden van goedertierenheid, barmhartigheid en broederlijke liefde. Deze liggen, gelijk wij gezien hebben, verre buiten den omvang van alle gebiedende en wetgevende magt; welke magt zich alleen bepaalt bij het voorkomen, beteugelen en straffen van, de maatschappij niet slechts ontrustende, maar zelfs vernielende gebreken.

Dan, in den tempel, alwaar zuivere Godsdienst wordt aangekweekt en opgebouwd, en wel onvolmaakte, maar nimmer de orde en veiligheid der menschelijke huishouding, op zulk eene onbeschaamde wijze, onteerende menschen vergaderen, heeft de wereldlijke regter geen bijzonder vermogen. Al wie daar verschijnt, en deelgenoot zoekt te worden van die heilgoederen, aan zulk eenen dienst verbonden, legt het kleed van hoogmoed en eigendunkelijke begeerten gewillig af. Vol van ootmoed erkent hij God voor zijnen Vader en Weldoener, welke hem, uit hoofde van zijn waarachtig berouw en leedwezen, alle zijne zonde heeft vergeven. Dus treedt hij, als een nieuw schepsel, verbonden aan Gods wil, te voorschijn, en geeft met de grootste oplettendheid acht op alle zijne daden en derzelver eigenlijke beweegredenen. Op deze wijs verkrijgt de mensch

die hebbelijkheid en dat vermogen, waardoor hij, een gereinigd en onschuldig hart bezittende, dan eerst tegen zijne verkeerde neiging kan zeggen: « *gij zult*, *gij moet*, *want gij kunt* den wil van mijnen barmhartigen en hemelschen Vader, welke alleen goed is, gehoorzamen. » Om zulks in werking te brengen oefent hij dagelijks zijn verstand, en is dan met CONFUCIUS zijn eigen strengste beschuldiger en regter; echter alles onder die aangename afhankelijkheid van een Goddelijk Wezen, welks oneindige weldaden de vroege morgen aankondigt, de middag oplevert, en de late avond uitstort. Dat het menschdom dit toch wilde erkennen, dat het, zonder Gods liefde te bezitten, niet alleen het slechtste, maar het verachtelijkste schepsel is, hetwelk de aarde bewoont! Dit behoeven wij door geene spitsvondige redekavelingen of dergelijke bespiegelingen aan te toonen. Het ingeschapen, of naar waarheid overgeleverd begrip van het bestaan van een volmaakt, en verre boven alle menschelijke krachten verheven Wezen, is zoo volkomen overeenkomstig met de menschelijke natuur, dat zij zonder dat niet bestaan kan; en hoe hoog men ook het gezag van het menschelijk vernuft in de maatschappij wil verheffen, dit alles moet, zoowel bij den schranderstenWijsgeer, als bij den geringsten arbeidsman, wegzinken voor het denkbeeld van dat geen, hetwelk men ziet en gevoelt,

dat

dat God begeert. Laat ons dit door een voorbeeld, op dit ons onderwerp zeer toepasselijk, ophelderen.

Men verbeelde zich, dat er door eenige geleerde en verstandige mannen een wetboek was zamengesteld, waarin niet alleen de regten en pligten van den mensch in het algemeen, maar wel bijzonder die van den burger waren beschreven en bepaald. Men verbeelde zich, dat, *zonder eenige Godsdienstige inrigting*, de aankondiging daarvan, onder het geschal der trompetten, en het geklank der bazuinen, met alle mogelijke plegtigheid en eerbied van de puije van het raadhuis geschiedde; dat er daarenboven, bij zulk eene gelegenheid, alle mogelijke en tevens de beste menschelijke voorzorgen en hulpmiddelen tot het in gebruik brengen van zoodanig een wetboek waren aangewend; wat zal van al die pracht en staatsie het natuurlijk gevolg zijn? Men zal hooren, als niet hoorende, en al het verstaanbare, ten minste na de verdwijning van alle uiterlijke plegtigheid, met eene grimlach beantwoorden. Geweld moge hier de overhand hebben, dit is wel voor diegenen, die niet meer begeeren; maar zuivere overtuiging van waarheid wordt op geene gewelddadige wijze geboren. Men ziet dagelijks te veel de onvolmaaktheid en bekrompen vermogens der menschelijke natuur, dan dat men zich in zulk een gewigtig stuk, als dat

van zedelijke wetgeving is, met eenige welvoegelijkheid zou kunnen vertrouwen op de volmondige uitspraak zijner zwakke natuurgenooten. Het bekende gedrag der wetgevers, en derzelver bepaalde kundigheden, benemen hier ras het zoo hoog noodig gezag, en brengen te weeg, dat men dat groote werk niet anders beschouwt, dan als het maaksel van broze en kortziende stervelingen. Het gansche voorstel, al kon het al voor eenigen tijd door openbare strafoefening in stand gehouden worden, zou toch eindelijk moeten vervallen, omdat het van Goddelijk gezag ontbloot is, en de eene mensch aan den ander niet wil gehoorzamen in het geval van zedelijke verpligting. Dit meent hij zelf te weten, en beroept zich daaromtrent, altijd, op zijn eigen gevoel, welks inspraak hij ook alleen volgt. Maar, daar men, daarenboven, in de best mogelijke inrigtingen van menschelijk toevoorzigt gedurig onvolmaaktheden en gebreken ontdekt, zoo verliezen zulke instellingen ook welhaast dat vermogen, hetwelk zij moesten hebben, om de menschen aan de regelen van billijkheid en orde te verbinden.

Dan, laat ons eens beschouwen, wat er gebeurt, wanneer Godsdienst ons aanmoedigt, en het hoogste doeleinde onzer wenschen vervult. Men roept het volk op, om in Gods huis te verschijnen, en aldaar aan te hooren, wat God door

MO-

MOZES en de Profeten, door deszelfs geliefden Zoon JEZUS CHRISTUS en deszelfs hoogst verlichte Apostelen aan het afgedwaalde menschdom verkondigt heeft; de aandacht wordt opgewekt, en ieder gezegde, iedere les krijgt eene onweerstaanbare kracht, die door hart en nieren dringt, omdat, al wat op deze wijze is voorgedragen, verondersteld wordt, niet van menschelijken oorsprong te zijn; het is hier niet « de blinde leidt den blinden, » maar het is een heilig God, die, als een Vader, tot zijne kinderen spreekt, en aan hen zich niet onbetuigd heeft gelaten, hen goeddoende van den hemel, en zegenende op aarde.

Dit buitengewoon vertrouwen, hetgeen het menschdom moet stellen in zijnen allesvermogenden Schepper en Onderhouder, blaast weg en vernietigt alle aardsche wijsheid, ten dezen opzigte zoo menigmaal verkeerdelijk ten toon gespreid, en bevestigt onwedersprekelijk de noodzakelijkheid van Godsdienstige begrippen en praktijken in eene, enkel en alleen van God afhangende Maatschappij.

BESCHAVING EN OPVOEDING.

Zagen wij, dat de beste menschelijke voorzorgen en hulpmiddelen van Wetgeving niet toereikende waren ter bevordering van die hooge en

zuivere deugd, welke ons in het Evangelie wordt voorgesteld, en ons eigen gevoel ons leert, de eenige waarachtige deugd te zijn, laat ons dan nog eens kortelijk beschouwen, wat beschaving en opvoeding hier zouden te weeg brengen.

Beschaving bepalen wij tot de oefening van het verstand, en de opvoeding tot de verbetering van het hart. Schoon wij met FORMEY (1) denken, dat het *eerder twee spruiten zijn van denzelfden stam, van eenen gemeenen wortel gevoed, en uit een zelfde zaad voortgekomen, dan twee afzonderlijke spruiten, twee planten, die zamen moeten vereenigd en ingeënt worden.*

Wat dan, vooreerst, de beschaving van het verstand betreft, zoo moet ik verklaren, dat ik mij geen denkbeeld daarvan, zoo min als van opvoeding, ter verbetering van het hart, kan vormen, zonder het inroepen van eenigen hoogeren en meer krachtdadigen invloed van Godsdienstige begrippen of praktijken. Ik moet mijnen kweekeling beschaven, dat is, ik moet hem in den beginne aanstonds leeren lezen en schrijven, en hetgeen hij gelezen of geschreven heeft doen verstaan; maar, waar is nu een boek of ge-

(1) Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, 9e Deel 1e Stuk, p. 408.

geschrift, waarin niet van verre of meer van nabij eenige godsdienstige begrippen zijn ingevlochten? Men zal zeggen, die over de wiskunde handelen; maar die wiskunde moet ook op de sterrekunde worden toegepast, en straks ontmoet men den Maker van alles, den God der Goden, welken de jongeling uit zijne werken moet leeren kennen. Zal ik hem in de oude of in de zoogenaamde moderne talen onderwijzen? Waar is een Schrijver van eenig aanbelang te vinden, die niet gewaagt van God, en deszelfs oneindig vermogen in het bestuur der menschelijke zoowel als Goddelijke zaken? Zal ik hem de geschiedenis van het menschdom, en deszelfs bedrijven moeten uitleggen en verklaren? Waar is zulk een verhaal op te delven, waarin niet, van ter zijde of regtstreeks, van God en Godsdienst wordt gesproken.

Daar kan derhalve geene beschaving, zonder de kennisgeving van eenige godsdienstige begrippen, bestaan, en die godsdienstige begrippen krijgen terstond zulk eenen onmiddellijken invloed op de beschaving zelve, dat deugd en goede zeden in hare uitwerkselen daarmede moeten gepaard gaan, dewijl zij op het allernaauwste met dezelve verbonden zijn.

Daarenboven moeten deugd en goede zeden van ieder mensch, hij zij wie hij zij, zal hij gelukkig zijn, omhelsd, aangekweekt en in gebruik

gebragt worden; hetgeen omtrent de beschaving niet alleen onnoodig, maar zelfs onmogelijk is. « *Ik ga*, » zegt FORMEY (2), handelende over de zedelijke opvoeding, « *ik ga, voor dat ik eindig, nog verder, en houde het voor geene roekeloosheid, te betuigen, dat het niet goed zou zijn, dat alle menschen geoefend waren.* » Maar de wijze man voegt er te regt bij: « *Men begrijpt wel, dat ik hier het oog niet hebbe op de algemeene grondbeginsels van den Godsdienst en de Zedekunde, welke men moet inprenten aan allen, welken het Gode behaagt heeft, het bestaan, en de geboorte te schenken onder zamenlevingen, daar die beginsels bekend zijn, en dienen, of ten minste dienen moeten, tot een' grondslag voor alle de overigen.* »

Dan FORMEY dacht, dat geene beschaving of opvoeding zonder de mededeeling van godsdienstige begrippen zijn kon. FORMEY dacht, gelijk vele schrandere mannen zulks ook meermalen hebben beweerd, dat de mensch zonder God en Godsdienst het verachtelijkste en ongelukkigste is van alle schepselen. Waarom hij ook staande houdt (3): « *dat een Godsdienst, zoo zuiver als die*

(2) Ter aangeh. pl., p. 44 en 45.
(3) Ald. pag. 256.

die van het Evangelie, zulke groote heilgoederen aan de menschen toebrengt, dat men dezelve moet doen kennen, achten en beminnen van allen, die het geluk hebben, daaronder geboren te worden, en hen zorgvuldig bewaren voor alle de verleidingen, die hen zouden kunnen beletten, de waarde er van te bemerken.» Maar wij zullen gelegenheid hebben, om over dit gewigtig onderwerp zoo straks nader te handelen, wanneer wij over den invloed, welke de opvoeding hier heeft, zullen moeten spreken.

Wij zullen nu nog eenige oogenblikken stilstaan bij dien genoegzamen steun en duurzamen waarborg, dien deugd en goede zeden in de beste menschelijke voorzorgen en hulpmiddelen van beschaving zouden kunnen vinden, zonder eenigen hoogeren, en meer krachtdadigen invloed van Godsdienstige begrippen of praktijken noodig te hebben. Wij hebben het reeds gezegd, en een ieder weet zulks, dat de betrachting van deugd en goede zeden het geheele menschdom is aanbevolen, en dat er niemand kan gevonden worden, die niet verpligt is, dezelve met alle naauwkeurigheid te oefenen. De geringste zoowel, als de vermogendste mensch, moet deugdzaam zijn, zal hij aan zijne bestemming eenigzins beantwoorden; dit lijdt geene tegenspraak. En daarom is het, dat het verkrijgen van deugd en goe-

goede zeden ook voor elk een open staat, hetwelk met de beschaving geheel anders is gelegen. Vooreerst is een ieder hier niet in zulk een geval geplaatst of geplaatst geweest, waarin hij zijn verstand zou hebben kunnen laten beschaven. En, ten tweede, zijn er vele menschen, welke maar voor een zekeren trap van beschaving vatbaar zijn. Maar hoe kunnen nu deugd en goede zeden, wier eigendom en dierbaar bezit voor een iegelijk verkrijgbaar moet zijn en wezenlijk is, hunnen steun en waarborg vinden in iets, hetwelk van een ieder niet kan verkregen worden, en welks heilzame uitwerking men slechts bij zeer weinige menschen ontdekt? Dit is immers onmogelijk? Want hier kan door beschaving niet worden verstaan dat algemeen onderwijs, hetwelk bij de meer of min beschaafde volken aan een iegelijk wordt medegedeeld. Hier wordt, zoo ik mij niet bedrieg, eene hoogere en meer verfijnde beschaving bedoeld; eene beschaving, die geheel en al op zichzelve staat, en door het geven van een gepast onderwijs, deugd en goede zeden zou weten daar te stellen, zonder zich van eenige andere hulpmiddelen te bedienen, dan die, welke de noodwendige kundigheden doen geboren worden, en het verstand der menschen verlichten, ter omhelzing van al dat geen, hetwelk eerlijk, deugdzaam en welluidende is; eene beschaving eindelijk, wel-

welke tot die hoogte is opgeklommen, dat zij den mensch, gelijk men gewoon is te spreken, zijne zedelijke waarde leert kennen, en in zijne eigene deugd eenen genoegzamen steun en duurzamen waarborg doet hebben, zonder dat hij noodig heeft eenige Godsdienstige beginsels van elders te ontleenen. Want het gebruik van Godsdienstige begrippen zou in de hier bedoelde beschaving deszelfs oogmerk verijdelen, dewijl zij moet voorgeven al dat geen, hetwelk tot haar bijzonder plan behoort, buiten het inroepen van zulke begrippen wel te kunnen bevorderen en uitwerken. Of er nu zulk eene beschaving, de gebrekkige en natuurlijke gesteldheid der menschen ter dege in acht genomen zijnde, wel bestaan kan, geloof ik niet. Mij is niet onbekend, dat eenigen zich op zulk eene beschaving hebben willen beroepen, en mogelijk nog heden ten dage zullen beroepen, ofschoon hun eigen gedrag en dagelijksche handelingen, hetzij dat dezelve door anderen ons zijn overgeleverd, of dat wij dezelve van nabij door de ondervinding hebben leeren kennen, gedurig hunne aangenomene of liever voorgewende beginsels logenstraffen. Maar, eens aangenomen zijnde, dat er zulk eene beschaving al zou kunnen bestaan, dan zou alles hier Esoterisch en niet Exoterisch, (op beide welke wijzen de ouden Wijsgeeren dikwijls gewoon waren hunne leeringen voor te stellen,) moe-

moeten behandeld worden, en dus tot weinig nut voor 't algemeen; hetwelk echter een bijzonder belang in de oefening van deugd en het ten toon spreiden van goede zeden heeft.

Dan, wat meer is, zulk eene beschaving, de mogelijkheid daarvan eens ondersteld zijnde, zou nog veel minder kunnen worden aangewend, dan die meer bekende, welke men hier ook zou kunnen bedoelen; waarbij de kinderen der menschen in nuttige kunsten en wetenschappen worden onderwezen, waarbij men zelfs nu en dan kon melding maken van godsdienstige begrippen en praktijken, wanneer men maar zorge droeg, dat dezelve geenen onmiddellijken invloed hadden op dat geen, hetwelk geleerd wordt. Door deze beschaving souden de menschen zeer bedreven kunnen worden in de Natuurkunde en eene bijzondere ervarenheid bekomen in de kennis der Geleerde Talen, en andere wetenschappen. Maar ik vrage: is deze beschaving zelve wel nuttig voor het algemeen? wel aannemelijk? en eindelijk, waarop het voornamelijk hier aankomt, wel verkrijgbaar voor allen? — welk laatste toch noodzakelijk is voor alle deugdlievende, en in zulk eene tot ware deugd opleidende beschaving het grootste belang stellende menschen. Mij worden twintig leerlingen toegezonden, om dezelve te beschaven, dat is, om hen in alle kunsten en wetenschappen te onderwijzen, maar verre het groot-

grootste gedeelte daarvan is voor zulk een onderwijs geheel en al ongeschikt. De meesten van hun hebben eenige aanleiding, om nuttige landbouwers, kooplieden, ambachtslieden, werklieden of ook bekwame schippers te kunnen worden, welke bedrijven en oefeningen ik verre af ben van te willen verlagen, daar ik dezelve even nuttig, zoo zelfs niet nuttiger, voor het welzijn, en behoud van de maatschappij oordeel te zijn, dan die van de geleerdste, vernuftigste, en beschaafste mannen zelve. Maar hoe weinig zullen er nu onder die twintig kweekelingen gevonden worden, welke ik tot verhevene Dichters, bevallige Schilders, voortreffelijke Redenaars, wijze Wetgevers of kundige Staatsmannen kan vormen? waartoe men wel zal willen toestemmen, dat eene bijzondere beschaving en eene krachtdadiger ontwikkeling van eenige verscholen liggende bekwaamheden van genie of vernuft volstrekt worden vereischt? Maar deze bekwaamheden worden bij alle menschen niet gevonden; dus zijn alle menschen ook niet voor deze hoogere beschaving vatbaar. Deugd en goede zeden moeten echter, gelijk wij reeds hebben aangetoond, zoowel van den Koning, als van den slaaf, zoowel van den verheven Wijsgeer, als van den geringen arbeidsman worden aangekweekt en in werking gebragt. Dit, geloof ik, zal niemand ontkennen; maar dan vraag ik wederom: hoe kunnen dan deugd en goede zeden

den eenigen steun of waarborg vinden in *iets*, hetwelk het deel maar van weinigen schijnt te zijn, en voor het grootste gedeelte ligt buiten den kring, binnen welken zij zich voeden en bepalen?

Maar, alhoewel zulks hier de vraag niet vordert, zoo kan ik echter niet nalaten, bij deze gelegenheid iets aan te merken, waartoe ik thans eenige aanleiding meen te hebben, en hetwelk ik mogelijk anders niet zal kunnen doen. Hebben de menschen niet een al te hoog denkbeeld van die beschaving, en stellen zij in dezelve niet eene al te groote waarde? Gekunstelde beschaving, doorwrochte opvoeding zijn in ieders mond, even als of de menschelijke samenleving daarvan alle geluk en heil te wachten had. Hiervandaan die menigte geleerde inrigtingen, kunstlievende genootschappen, en wijsheidzoekende maatschappijen. Het zij verre van mij, dat ik derzelver heilzame oogmerken zou willen berispen, of die gene zoude zijn, welke alle hulpmiddelen tot opvoeding of beschaving zou willen verwerpen. Ik erken, dat hier vele nuttige lessen kunnen gegeven worden. Ik herinner mij nog ééne, welke de schrandere HULSHOFF geeft (4), en voor alle menschen van het uiterste gewigt is,

(4) *Zedelijke Opvoeding*, p. 80.

is, zeggende: *tot een algemeen sieraad en eene groote nuttigheid in alle bedrijven des levens strekt de geest van orde, zorgvuldige bedachtzaamheid en omzigtigheid.* De beroemde ERNESTI noemde zulks in de beoefening der geleerdheid eene *doctrina accurata, promta, et parata* (5). Zulke lessen zijn allezins echter nuttig. Ik bedoel hier iets geheel anders; ik bedoel die verbeelding, welke de menschen zich schijnen te hebben eigen gemaakt, om van beschaving en opvoeding alle heilgoederen te verwachten, zoodat er geene hulpmiddelen genoeg schijnen te zijn, om aangegrepen te worden ter volbrenging van zulke heilzame doeleinden. Het is voorwaar even, als of men alle kinderen, zonder onderscheid, zoo als men maar wilde, kon beschaven, en tot verstandige en nuttige wezens vormen; daar ondertusschen het spreekwoord waarachtig is: « *non e quovis ligno fit Mercurius.* »

Het staat aan het menschdom niet, de verstandelijke vermogens der jeugd te vormen naar zijn zin; weinige spruiten ziet men hier te voorschijn komen, welke in vruchtbaarheid beantwoorden aan den

(5) Over dit belangrijk onderwerp heeft de geleerde en brave man eene gansche redevoering nagelaten. *Opusc. Orat.* p. 86.

den vlijt en ijver, door den zorgvuldigen aankweeker daaraan besteed; want, vermits de natuur aan alle menschen geenszins denzelfden graad van vatbaarheid geschonken heeft, en de eene meer dan de andere geschikt is tot dit of dat bedrijf, zoo volgt ontegenzeggelijk, dat men vooraf de geestvermogens behoort te beproeven, zal het onderwijs wel gelukken. Zoodra men dan bespeurt, dat het verstand van den jongeling dof en ongevoelig is voor werken van vernuft of hoogere wetenschappen, behoort men dezulken te leiden tot hunne ware bestemming, te weten: tot werkzaamheden, welke voornamelijk van het ligchaam afhangen. En, indien men het getal der menschen kon beoordeelen, zou men welras overtuigd worden, dat slechts weinige der redelijke schepselen door de wijze natuur in staat gesteld zijn ter bevatting, en nog minder ter uitbreiding van zoodanige wetenschappen, welke afgetrokkene denkbeelden, betoogingen en redekavelingen ten grondslag hebben, of tot oordeelkundige taalbeoefening en diepe geleerdheid den weg banen. Dan, zulks schijnt ook geenszins overeen te komen met het aanbiddelijk plan der hoogste Wijsheid. Handen zoowel als hersens zijn er noodig, om het algemeen nut der zamenleving te bevorderen. Indien men nu onder de aankweekelingen voorwerpen van zeldzame geestvermogens aantreft, hetgeen zich al vroeg ontdekt, moet men terstond

stond voorzigtig te werk gaan in de verdere opleiding en beschaving. Men moet zich vooral wachten voor een groot aantal Onderwijzers (6), welke van den vroegen morgen tot den laten avond den veelbelovenden jongeling in alles, wat zij zelve weten, willen lessen geven; dit noem ik het welig uitbottend zaad verstikken. Er wordt slechts een eenig verstandig man vereischt, welke op ieder dag niet meer, dan eenige weinige uren, afzondert, om met den aankweekeling te spreken, naar zijne bevatting te redeneren, hem hier en daar aanwijzingen te geven, en de bronnen te toonen, welke ter verkrijging van de begeerde wetenschap gekend moeten worden. Volgens zoodanige leiding zal de leergierige voedsterling zichzelven genoeg aansporen, en hij weldra in de beoefening der letteren het hoogste genoegen vinden.

Het zijn derhalven hier niet de veelwetende, en uit dien hoofde de hersens der teedere jeugd des te meer afmattende Gouverneurs of omslagtige Onderwijzers, welke het bedoelde einde zullen bereiken. De ware beschaving, en in zeden, en in geleerdheid, en in kunst, heeft weinig omslag noo-

(6) Zeide men weleer: *multitudo Imperatorum Cariam perdidit;* men zou hier kunnen zeggen: *multitudo Magistrorum Juventutem perdidit.*

noodig, en doet al haar kracht gevoelen door hare beminnelijke eenvoudigheid.

Men heeft zijne oogen maar te vestigen op Dicht- en Schilderkunst: wierden dezelve immer door eene brommende, opdat ik mij dus uitdrukke, of liever prachtige en statelijke beschaving bevorderd? Toen er zoo vele Dichtlievende Genootschappen; als er tegenwoordig overal zijn, in ons Vaderland niet werden gevonden; toen er zelfs geen Teeken- of Schilder-Academie bestond, zag men de grootste Dichters en voortreffelijkste Schilders geboren worden. HOOFT en VONDEL hadden geene andere hulpmiddelen tot beschaving en volmaking hunner kunst noodig, dan de aanwijzing, om de oude Grieksche en Latijnsche Dichters te leeren kennen; voor het overige hier geene andere regelen erkennende, dan die van hun eigen oordeel en vernuft.

Het is bekend, dat in de vorige eeuw, binnen een kring van weinige jaren, een zeer groot aantal van de uitmuntendste Schilders voor den dag kwam, en hunnen roem overal verspreidde; ja zelfs zoodanig, dat nog heden derzelver kunststukken de aandacht van alle de, maar eenigzins beschaafde volken der wereld tot zich trekken, en een ontegenzeggelijk bewijs opleveren, dat een klein plekje gronds op aarde, ons Vaderland namelijk, bijkans de eenige, en zeer zeker de voornaamste kweekschool was, betrekkelijk de Schilder-

derkunst, en welker voortbrengsels alle beschaafde volkeren, als de beste kunststukken moesten eerbiedigen, geëerbiedigd hebben, en nog tegenwoordig eerbiedigen. Wanneer ik het leven van die voortreffelijke Schilders lees, vind ik nergens aangeteekend, dat zij in de eene of andere Teeken- of Schilder-Academie aanleiding hebben gekregen tot de verkrijging van dien hoogen trap van volmaaktheid. Zij zijn, meestal, voortgekomen uit de werkplaats of toevalliger wijze uit den winkel van een Schilder van eenige meerdere bekwaamheid; dan, hoe dit ook zijn moge, zoodanig Meester had altoos de gewoonte of doorzigt, dat hij den leerling niet aan lastige regelen bond, of gedurig noodzaakte, om die tafereelen, welke hij zelve gemaakt had, na te schilderen. Men liet den jonkman vrij, om zijn eigen genie te volgen, en hoe wispelturig deze keuze ook somtijds in de oogen van den Meester werd, als het maar geestig en eigenaardig was, voldeed het hem; dit blijkt uit het geval van DOU, welke met een onbegrijpelijk geduld bij den ongeduldigen REMBRANT zijne kunst leerde. Men ontdekt intusschen in de Schilderijen van den eersten eene onbepaalde naauwkeurigheid, en alles overtreffende uitvoerigheid; daar men bij den laatsten eene verhevene ruwheid en stoute onnaauwkeurigheid, maar tevens eene, den aanschouwer menigmaal verbazende, natuurlijkheid ontmoet. Het onderwijs van REM-

BRANT was derhalve niet geschikt, om eenige *imitatores servum pecus* voort te brengen, maar ieders bekwaamheden uit te lokken, en tot die eigenlijke kringen te brengen, waarin zij zichzelve verder zouden kunnen ontwikkelen.

Ik kan hier op de beschaving in kunst, daar er over eene beschaving, welke tot deugd en goede zeden aanleiding geeft, moet gesproken worden, zoo lang niet stilstaan als ik wel begeerde. Ondertusschen gevoel ik de bijzondere overeenkomst, welke bij het geven van lessen omtrent zedelijkheid en kunstbetrachting toch eeuwig plaats moet hebben. Laat nog één voorbeeld, uit de Schilderkunst genomen, mijn denkbeeld verder ophelderen.

PAULUS POTTER, die slechts negen-en-twintig jaren heeft bereikt, behoefde voor niemand der uitmuntendste en in de kunst grijs gewordene Schilders te wijken. De Tafereelen, door zijn penseel bearbeid, worden voor den hoogsten prijs verkocht. Maar deze PAULUS POTTER was nimmer, zoo ver ik weet, in eenige Teeken- of Schilder-Academie onderwezen geweest; hij kende, ten opzigte van het onderwijs, maar alleen den winkel van zijnen Vader, die een gemeen Kladschilder was. Hier oefende hij zichzelven in zijne eenigheid, en nu en dan naar buiten wandelende nam hij een tafelboekje in zijn zak, waarin hij, nimmer ledig zijnde, de voorwerpen der natuur,

wel-

welke hem troffen, terstond afschetste. Op deze eenvoudige, maar allezins leerzame wijze, werd onze bevallige en alle Schilders in zijne bijzondere kunst overtreffende Meester aangekweekt, opgevoed, en in zijne vroege jeugd reeds tot die volmaaktheid gebragt, waartoe, volgens mijne gedachten, maar zeer weinige Schilders gekomen zijn. Getuigen hiervan zijne alombekende, maar door de zee verzwolgen, *Oostendrift*, welk Stuk, wanneer ik mij nog heden voor den geest breng, en daarmede moet vergelijken de vruchten van den tegenwoordigen tijd, waarin men niets anders hoort, dan van Teeken-Academien, Kunstlievende Genootschappen, en tot het algemeen nut werkende Maatschappijen, dan moet ik mij bedroeven over het verval, hetgeen mijn Vaderland, te midden ook onder alle deze drukke werkzaamheden, ten dezen opzigte geleden heeft, en ik moet belijden, dat de tegenwoordige, de kunstminnende, maar de voorgaande, de kunstoefenende eeuw geweest is. Men voege hier nog bij de onberekenbare onheilen, welke uit zulke, met de beste oogmerken ingestelde, Maatschappijen dikwijls voortvloeijen. FORMEY zegt (7): « *het strekt een volk veeleer tot ongeluk dan tot geluk, wanneer een zekere smaak in belezenheid en oefeningen zich al* te

(7) Loco Cit., pag. 51.

te ver uitbreidt, en tot aan de laagste slippen der Maatschappij doordringt. In plaats dat zulks wel overleide, verstandige en kundige luiden zou uitleveren, komen er praters en redeneerders uit voort, die over alles hun oordeel willen vellen, en zich dwaaselijk het hoofd breken, en warm maken over zaken, welke onder hun bereik niet vallen, noch vallen kunnen. Om nu niet te gewagen van andere, uit zulke inrigtingen meestal voortkomende, gebreken, als verzuim van dat geen, waartoe men eigenlijk geroepen is, zoo zijn dezelve meestal vruchtbaar in het aankweeken van waanwijsheid en onbeschaamdheid, daar de Spreekstoel alle dagen eenen nieuwen Redenaar oplevert, welke onder anderen, schoon hij geen woord Grieksch of Latijn verstaat, over de beste Grieksche en Latijnsche Schrijvers, en derzelver gevoelens, naar welgevallen oordeelt; wanneer men met alle deszelfs kleuren volkomen ziet bevestigd het zeggen van NAEVIUS bij CICERO (8):

Proveniebant Oratores novi, stulti, adolescentuli;

en deze ter kwader uur uitgestalde wijsheid heeft somtijds veel grooter gevolgen, dan men wel zou denken.

Maar

(8) *De Senectute*, Cap. 6.

Maar men vraagt naar de toepassing op eene beschaving, welke alleen de bevordering van deugd en goede zeden ten oogmerk heeft. Niets gemakkelijker dan dat, nademaal al het voorgestelde omtrent de oefening van kunst daartoe zijne onmiddellijke betrekking heeft: het is hier ook, hoe minder gekunstelde stelsels omtrent de Zedekunde, hoe minder beredeneerde vertoogen omtrent het pligtmatige en het daarvan afwijkende, en hoe minder alles ontzwachtelende, en iederen pligt op zijne plaats stellende leerredenen, hoe gelukkiger het is voor den aankomenden, en de kracht der deugd reeds gevoelenden jongeling. Deze moet men ook laten nederzitten, maar juist niet bij het boek van den zedelievenden en deugdzamen GELLERT (9), maar men moet hem plaatsen in den al-

(9) Dit wil ik echter geenszins alzoo verstaan hebben, als of ik de Zedelessen van den braven GELLERT zou willen verachten; dit zij verre! Wij zullen ons zoo straks van derzelver gezag nog moeten bedienen; ik begeer maar alleen te kennen te geven, dat men van die lessen zoo aanstonds niet alles, en zoo regtstreeks, moet verwachten; ik meen, dat er nog hoogere en op nog meer menschkunde rustende opleidingen zijn van veel minder omslag, maar niet minder kracht. Hetzelfde begeer ik dat men zal in acht nemen omtrent hetgene van de Genootschappen gezegd is. Ik ben verre van dezelve te willen verwerpen of uit te roeijen, schoon het misbruik, hetwelk van dezelve gemaakt wordt, zeer zigtbaar is.

algemeenen winkel der wereld, in de ondervinding opleverende gezelschappen, en hem daar, met de behoorlijke behoedzaamheid en vertrouwelijke gemeenzaamheid, deugden en ondeugden leeren kennen, van welke hij in het geheel geene melding vindt gemaakt in het breed register van de hoofddeelen en onderdeelen van zijn zedekundig leerboek. In die school van zamenleving moet hij leeren regtvaardig te zijn, niet alleen volgens de uitdrukkelijke letter der wet, maar zelfs, met ANTIGONE, tegen die uitdrukkelijke letter der wet zondigende. Hier moet de jongman leeren, dat de ware deugdbetrachting haren besten luister en duurzaamst vermogen van opregtheid en nederigheid ontleent. Hier moet hij leeren, dat zijne zedelijke waarde niet afhangt van het geleerd oordeel van zijnen medemensch, al ware dit ook in eene menigte van groote en dikke boeken verklaard en uitgebreid, daar hij zich toch nog altijd in een geval van meer of min zedelijke verpligting zal bevinden, waarvan hij de bepaling en beslissing te vergeefs in die groote werken zal zoeken. Hij zal derhalve zijn verstand opscherpen door ervaring, hij zal zijn eigen gevoel van zedelijkheid, hem door het Opperwezen zoo kennelijk, zoo helder, geschonken, onpartijdig raadplegen, en volgens dit zuiver gevoel zijnen wil bepalen. Maar dus voortgaande zal ik mij op Godsdienstige begrippen moeten be-

beroepen, welke ik ook meen, dat men nimmer missen kan; om de menschen tot deugd en goede zeden op te leiden, even zoo min als bij de opvoeding, waardoor het hart van een kind van kwade hebbelijkheden moet worden gezuiverd, waardoor het tot gehoorzaamheid opgewekt, en met liefde en achting voor zijne ouders, en al wie het omringen en weldoen, zal moeten worden vervuld. PLUTARCHUS zegt ergens (10): *Eer kan eene stad in de lucht, dan een Staat buiten de Godheid gesticht worden, als zijnde de Godsdienst de grondslag van Wetgeving en de band van alle Maatschappij.* Maar ik zeg ook, in navolging van PLUTARCHUS: « Eer kunnen huizen in de lucht worden « gebouwd, dan een kind tot ware deugdsbetrach- « ting worden opgeleid zonder hem Godsdienstige « begrippen mede te deelen, als zijnde de Gods- « dienst de eenige grondslag, waarop alle opvoe- « ding moet rusten. » Dit schrijvende, zie ik de Verhandeling van FORMEY in, welke bij mij lag, en lees de volgende woorden (11): *de beoefening van den Godsdienst uit het ontwerp van opvoeding weg te nemen, is, den eenigen grond-*

(10) Lib. *adversus Colotem*, Tom. II p. 1125 ed. RUALDI et STEPHANI, p. 2063.

(11) Loc. cit. pag. 391.

grondslag, waarop de opvoeding gevestigd is, te ondermijnen. En voorwaar, al wordt de wijsheid der wereld menigmaal in dwaasheid veranderd, zoo kan ik echter niet denken, dat er menschen kunnen gevonden worden, welke zouden willen beweren, dat een kind, zonder eenige begrippen van God en Godsdienst te ontvangen, zou kunnen opwassen, niet alleen tot een verstandig en geleerd, maar ook tot een zedelijk en deugdzaam mensch in de Maatschappij. Ik zie hier buiten den Godsdienst geen middel van aanmoediging, geene uitnoodiging, geene begeerte, of zelfs belang, om deugdzaam te zijn. De aangehaalde woorden van FORMEY worden op deze wijze besloten: « *Waarom, en op welk eene wijze zou men de kinderen opvoeden zonder den Godsdienst? Waarom zou men hen opvoeden? Voor de wereld; dien strengen meester, die den dienst, dien men hem bewijst, zoo slecht beloont? Voor den tijd; dien tijd van ons leven, die zoo kort is, en zoo haast voorbij streeft? Hoe zou men hen opvoeden? door welke drangredenen zou men de pligten, die men hun voorschrijft, kunnen aandringen? Waar de eenigste middelen vinden, om de ziel te veredelen en het hart te zuiveren? O neen! wat ook zulke menschen denken mogen, die zich gaarne voor Wetgevers in deze zaken willen opwerpen,*

pen, de ware grootheid en het geluk zijn onafscheidelijk aan den Godsdienst verbonden; en in welken staat zich een sterveling op deze aarde geplaatst vinde, welke voortregten hij er geniete, het zou hem beter zijn, nooit geboren, dan van den Godsdienst beroofd te zijn; vooral, indien het opzettelijk is; indien hij het ongeluk heeft, van deszelfs waarde te verachten en het opperste goed te versmaden, welks verlies met niets te boeten is. »

Ik kan geene betere woorden vinden, om mijne gedachten te verklaren, dan deze. Want buiten den Godsdienst blijft onze geheele toestand een raadsel; en wat onze bestemming dan hier op aarde is, betuig ik niet te weten. Maar te regt heeft onlangs een Deensch Schrijver (12) aangemerkt: « dat de Godsdienst niet alleen in het algemeen, maar ook het Christendom, niet kan uitgeroeid worden of deszelfs heilzaam vermogen verliezen, hoe hoog men zich ook door vergezochte spitsvinnigheden boven allen Godsdienstigen invloed tracht te verheffen. » « *Het Christendom*, zegt hij, *zal duurzaam zijn en stand houden, wijl het*

(12) TYGE ROTHE, *over den invloed en uitwerking van het Christendom.* Vertaald uitgeg. te Utrecht 1800, 1e D. pag. 150; verg. 1e D. pag. 231, 255, 262, 415, en 2e D. pag. 125.

het wijsgeerte, wijl het waarheid is, de behoefte van onzen geest volkomen bevredigt, en geheel overeenstemt met datgene, hetwelk wij anders gevoelen; en dit alles in zulk eene verhevene mate, dat de mensch, als mensch, van dit alles, en de denkbeelden daarvan, geenszins kan afstaan, zonder even daardoor, lijnregt met zijne natuur en de onweerstaanbare wetten van zijn aanzijn strijdig te handelen.»

Deze gedachten worden nog verder opgehelderd, en nader verklaard, wanneer men het bestaanbare van redelijke beschaving en deugdzame opvoeding, *zonder het aannemen van eenige Godsdienstige beginsels*, zou willen beweren; nademaal alle diegenen, welke hebben trachten te bewijzen, dat er sommige natiën en volken, zonder de kennis van God hebben bestaan (13), zich echter

(13) Omtrent het gevoelen van een algemeen ingeschapen denkbeeld eener Godheid, hetwelk ik geloof, dat uit het inwendig gevoel van onvermogen, allen menschen kennelijk, niet ligt te wederleggen is, kan men met vrucht lezen: BAYLE, *Pensées diverses*, Tom. III p. 195, en vervolgens ook HOTTINGERI, *Dissertatio ad quaestionem, quodnam in adserenda numinis existentia pretium statui debeat communi humani generis consensui.* Eene vraag, welke het der moeite waardig was nog eens nader te ontwikkelen, dewijl ik meen, wanneer men de taal en zeden van die volken, wel-

tar wel gewacht hebben, om aan die natiën en volken eenige beschaving of geregelde opvoeding toe te schrijven.

Met deze denkbeelden omtrent de noodzakelijkheid van Godsdienstige begrippen en plegtige oefeningen geheel en al vervuld, dunkt mij, dat de wereld, zonder eerbied voor den Godsdienst en de heilige betrachting van deszelfs gezegende lessen niet alleen eene barre woestenij, maar eene nare en afgrijselijke spelonk zou zijn, alwaar nooh het licht der zon, nooh der maan, nooh der sterren mijne aandacht opwekt, alwaar de schoonste en welriekendste bloemen verdorren voor mijne voeten; alwaar de heilige zedepligten, ziekten worden; kinderlijke eerbied, aan ouders betoond, mijmering; en de voortreffelijkste deugden, goedertierenheid en barmhartigheid, niet anders zijn, dan ontijdige zwakheden; en, hetgeen nog het ondragelijkste van alles is, dat dan de wereld wordt een nest van struikroovers, voor welker hinderlagen ik mij gedurig moet wachten. De aanmerking van NECKER (14) is waar, en waardig, dat dezelve het geheugen worde ingeprent: « *Om ons te willen ontheffen van de zachte banden van den*

welke gezegd worden zonder de kennis van eene Godheid te leven, wat naderbij kende, men mogelijk van het tegenovergestelde zou overtuigd worden.

(14) Pag. 82 *edit. de Liège* 1788.

den Godsdienst, zou men onze burgerlijke slavernij vermeerderen, daar onze halzen zouden gekromd worden, onder het hardste en onverdragelijkste aller jukken, dat is, het juk, dat ons door onze gelijken wordt opgelegd. Van God af te hangen is immers vrijheid, maar van de menschen, slavernij? en welk sterveling, hij moge zich aan zoo vele misdaden schuldig gemaakt hebben als men wil, is er, die niet liever zal willen vallen in de handen van een goedertieren God, dan in die van zijne regt oefenende natuurgenooten? Het Oneindig wijs en alleswetend Opperwezen kent hier alleen alle de raderen, beweegredenen en oorzaken, welke tot zulke slechte daden aanleiding gaven, daar de kortziende sterveling niet anders doet, dan staroogen op de uitgedrukte letter der wet, door zijns gelijken, welke het onderscheid in de bijzondere gevallen niet hebben kunnen doorzien of bepalen, daargesteld. Het is hier menigmaal: *summum jus, summa injuria.* Ik kan mij voorwaar, nimmer een meer vernederend en lager denkbeeld vormen, dan, in de naauwgezetheid van zedelijke verpligting, zich te moeten schikken naar de uitspraak van een nietig sterveling, welke van het hoofd tot aan de voeten vol gebreken en onvolkomen is. Welk eene hoop of troost zou ons zulks ook kunnen geven, al ware het, dat onder den algemeenen hoop zich iemand opdeed,

wel-

welke eenige goede plans van wetgeving, beschaving en opvoeding had nagelaten, zoo lang wij niet zien, dat dezelve met eenigen hoogeren en meer krachtdadigen invloed van godsdienstige begrippen gepaard gaan? Alle onderneming is immers hier vruchteloos, en kan nimmer eenig goed einde bereiken; *want*, zegt GELLERT (15), *is er geen God, is er geen regtwaardig en heilig God, en geene onsterfelijkheid der ziel, dan is de deugd een louter verdichtsel. Ik zeg nog meer: is er geen God, die het hart en de bedrijven der menschen gadeslaat, dan is de deugd dwaasheid, en de gelukkige ondeugd, wijsheid; dan is eene langdurende ongestrafte vervulling van de wenschen onzer begeerlijkheden, dan is een lang dierlijk leven, de beste zedekunde, die men volgen kan.* Ik zoek hier mogelijk eene bekende waarheid te bevestigen; dan zulks is noodzakelijk, wanneer men spreekt over eenen godsdienstigen invloed.

Ter meerdere opheldering van deze algemeen bekende waarheid, zal ik er nog eene aanmerking bijvoegen, waaruit blijken zal, hoe onontbeerlijk, niet alleen in beschaving en opvoeding, maar ook in andere, voor den mensch nog veel gewigtiger, of liever meer treffende gevallen des levens, de godsdien-

(15) *Zedekundige lessen*, IIe Deel, pag. 613 en 614.

dienstige begrippen zijn. Men leze de dagelijksche nieuwspapieren, waarin aangekondigd wordt de dood van man of vrouw, van vrienden of van magen: bij wien zal de bedroefde mensch troost zoeken voor zijne zieltreffende smarte, beroofd van dat eenig sieraad zijns levens, in welks bijzijn hij zich, onder den wil en goedkeuring van God, alleen kon vermaken? Zal hij bij zijnen buurman gaan? of zijnen vriend aanspreken? dit is immers voor den gevoeligen man dwaasheid, die weet dat God regeert en alleen weet, wat voor hem, en zijne dierbaarste panden nuttig en zalig is; hierin berust hij, en leeft in eenzaamheid, waarin het geklater van ontijdige troostredenen zijne ooren niet nadert. Men leze, zeg ik nogmaals, met oplettendheid die dagelijksche aankondigingen, en men zal zien, hoe de stem van het gansche menschdom roept: daar is geen hoop, noch troost, dan die, welke ons de Godsdienst geeft!

De Godsdienst is derhalve onze eenige steun en waarborg in alle gevallen des levens. Dat men derhalve dezelve eerbiedige en beoefene, en denke, dat er buiten dezelve, noch ware kennis, noch ware deugd, noch ware vergenoeging op aarde te vinden is.

BIJ EEN VOLK, VOORAL IN DIEN TRAP VAN ZUIVERHEID EN ALGEMEENHEID, WAARIN ZIJ BIJZONDERLIJK ONDER EEN MEER VRIJEN EN REPUBLIKEINSCHEN REGERINGSVORM SCHIJNEN GEVORDERD TE WORDEN.

Niet dan schoorvoetende, en zelfs met eenige huiverigheid, kome ik ter beantwoording van dit laatste gedeelte der vraag. Ik spreek niet gaarne, ik laat staan, dat ik met genoegen zou schrijven over eenige staatkundige beginsels; te meer, in een tijd, waarin de gemoederen der menschen nog niet tot die hoog noodzakelijke bedaardheid en kalmte zijn gebragt, om onpartijdig hier te oordeelen.

Daarenboven weet ik niet wat men eigenlijk verstaat door *een meer vrijen en republikeinschen regeringsvorm.* Is het de regering der besten, waarin de invloed der deugdzaamste ingezetenen de vrije volksregering tempert door de regtlievendste en wijsste mannen het roer van Staat, bij voorkeur, in handen te geven, gelijk GROTIUS (1) dit begeert en aanprijst? of is het eene algemeene volksregering, welke, volgens het gevoelen van denzelfden voortreffelijken man, aan vele wispelturigheden en losbandigheden onderhevig

(1) Praefat. ante Aratea.

vig is? Wat mij betreft, ik twijfel niet, of men bedoelt daarmede zulk eenen regeringsvorm, als ISOCRATES weleer met deze woorden beschreef (2), daar hij den lof van die van Athene vermeldt. *Ik weet niet wat ik zeggen zal van den roem, die hun toekomt, welke het allereerst het bestuur van Athene op zich hebben genomen; zoo veel edelheid van ziel blinkt uit in hunne keuze. Onze voorouders, schoon onbedreven in die wetenschap die de regeringsvormen der verschillende Staten uitlegt, hebben nogtans niet gemist in het verkiezen van diengenen, welke een ieder moet erkennen, niet alleen de geschiktste en regtmatigste te zijn voor de belangen van het algemeen, maar ook, voor al degenen die onder denzelven leven, de allerheilzaamste en aangenaamste. Zij hebben eene Democratie (volksregering) gevestigd, die den Staat niet roekeloos bestuurde, noch de ongebondenheid voor vrijheid, het vermogen, om alles te doen wat men wilde, voor gelukzaligheid hield; maar die integendeel zulke soort van menschen onder tucht hield, en den invloed van de bes-*

(2) *Orat. Panath.*, p. 259, ed. HENR. STEPHANI 1593. Zie verder den Hoogleeraar LUZAC, *Socrates*, p. 143, wiens vertaling wij meest gevolgd zijn.

besten en vermogendsten, ten nutte van het algemeen welzijn, te baat nam.

Om in geene verdere uitbreidingen te komen, wil ik vooronderstellen, dat dezelve die meer vrije en republikeinsche regeringsvorm was, welke hier bedoeld wordt, waarbij deugd en goede zeden een genoegzamen steun, en duurzamen waarborg in de beste menschelijke voorzorgen en hulpmiddelen van wetgeving, beschaving en opvoeding schijnen te vinden. Maar dit gevoelen al eens aangenomen hebbende, wat zal mij zulks hier baten; daar zoodanige regeringsvorm of zelfs nog een volmaakter, toch nimmer, wegens de natuurlijke verkeerdheden der menschen, derzelver nooit rustende begeerlijkheden, en zucht tot nieuwe verschijnsels, kan bestendig zijn? terwijl deugd en goede zeden, ondertusschen eene onafgebrokene duurzaamheid vereischen, zal het het menschdom welgaan.

CICERO, over dit onderwerp sprekende, zegt (3), *dat hij dit van Plato en de Wijsbegeerte geleerd had, dat er eenige natuurlijke omwentelingen van regeringsvormen waren; dat de regering dan eens bestuurd wierd door de voornaamsten, dan eens door het volk, en somtijds door één eenig man.*

FLORUS (4), van deze natuurlijke omwentelingen

(3) *De Divinat.*, Lib. II, Cap. 2.
(4) In *Proöemio.*

gen ook niet onkundig, vergelijkt het Romeinsche volk daarom « bij den staat van een mensch, dat « zijne kindsheid, jeugd, mannelijke jaren en ou- « derdom heeft, en dus, dan eens onder eene Mo- « narchie, dan eens onder eene Oligarchie, dan eens « onder eene Aristocratie, en dan eens onder eene « Democratie leeft. » De schrandere Wijsgeer XENOPHON oordeelde ook, dat deze omwentelingen zeer natuurlijk waren, dewijl hij daarmede zijn voortreffelijk werk over de levensmanier en brave handelingen van CYRUS begint. Met deze Schrijvers komt insgelijks overeen TACITUS (5), zeggende: *dat alle dingen hunnen loop en weerloop, gelijk in het ronde, hebben, en wel zoodanig, dat, gelijk de beurten der tijden, alzoo ook die der zeden, zijn omdraaijende.*

De gezegden van alle deze voorname mannen voor waarheid aangenomen zijnde; hetgeen men verpligt is te doen, uit hoofde van de dadelijke ondervinding, zou men dan niet met reden mogen vragen: kunnen deugd en goede zeden, hetzij met behulp van godsdienstige begrippen, hetzij, zoo men wil, zonder dezelve, best bevorderd worden in de lente, of in den zomer, in den herfst, of in den winter? of liever bij de geboorte van een volk, bij deszelfs jeugd, mannelijke jaren, of ouder-

(5) *Annal.* Lib. III, Cap. 55.

derdom? in eene Monarchie, Oligarchie, Aristocratie of Democratie? welke vormen van regering op elkander schijnen te volgen, als de afwisselingen der saisoenen. Men kan immers niet vorderen, dat de natuur haren gewonen loop zal verlaten? men kan niet vorderen, dat het naar veranderingen steeds zoekende, en in wispelturigheid volhardende menschdom op eenmaal de ingewortelde gebreken uitroeijen, en in een nieuw zuiver kleed zal te voorschijn treden? men kan eindelijk niet vorderen, dat er zulk een regeringsvorm terstond zal worden daargesteld, waarin geene losbandigheid of onrust, aan de Democratie veelal verbonden, geene onderdrukking en trotschheid, dikwijls in de Aristocratie zigtbaar, geene overheersching en geweld, het Despotismus niet zelden eigen, te vinden zijn? Wat mij betreft, ik wenschte van harte, dat er zulk een meer vrije en republikeinsche regeringsvorm, op de regten van den mensch en het heil van de gansche maatschappij geheel en al gegrondvest, bestond en duurzaam bestaan kon; maar men houde het mij ten goede, dat ik aan zulk een bestaan twijfel. De geschiedenis en ondervinding geven mij hier gansch andere wijzingen; met behulp van deze leer ik, dat de eene regeringsvorm wederom door eene andere werd vervangen, welke andere zeden, andere deugden en gebreken opleverde. Want niemand is er, welke zich vermetel genoeg zal achten, om te zeg-

gen: *Ik heb het gevonden! Zie daar, waarnaar men zoo vele duizend jaren verlangd heeft, de beste, en tot deugd en goede zeden meest opleidende regeringsvorm!* Kon de groote PLATO zulk een doel niet bereiken, of ten minste in werking brengen, wat zal men verwachten van menschen, wier gezigteinder en verkregene kundigheden, behalve datgeen, hetwelk het godsdienstige betreft, noch met die van CICERO, noch met die van PLATO, kunnen worden gelijk gesteld? om nu niet eens aan te merken, dat men in alle regeringsvormen, zij mogen zijn wie zij zijn, kan deugdzaam en gelukkig leven, wanneer het bestuur maar aan de braafsten, wijssten, en voorzigtigsten, wordt toevertrouwd.

Daar ik niet gaarne op mijn eigen oordeel, in het behandelen van zulk een kiesch en gewigtig onderwerp, als het bedoelde is, alleen wil vertrouwen, zoo zal ik mij nogmaals van het gezag van den bevalligen, en door ondervinding kundig en grijs geworden Redenaar ISOCRATES bedienen. *Ik oordeel*, zegt hij (6), *dat onder welken regeringsvorm men ook mage leven, zij die gewoon zijn in de ambten van het hoogst bewind, en in de andere bedieningen de bekwaamste en geschikste burgers te plaatsen,* en

(6) LUZAC, loco cit, pag. 143 en 144.

en dezulken, die zij weten, de zaken het best en het regtvaardigst te zullen bestuuren, gelukkig onder alle deze Staatsinstellingen zijn zullen, en wat henzelven, en hunne betrekkingen tot anderen betreffe. Zoodat het hier zoozeer de vorm van regering niet is, die het geluk der menschen bevordert, dan wel, hij of zij, welke aan het hoofd van een volk gesteld zijn, wier deugd en goede zeden, wier wijsheid en voorzigtigheid, in welke gedaante het Staatsbestuur zich ook moge vertoonen, alleen tot een genoegzamen steun en duurzamen waarborg kunnen strekken voor het algemeene welzijn. Laten wij ons toch niet met eenige schijngoden ophouden. Laten wij niet zoeken, hetwelk niet te vinden is. TACITUS, die groote zoon der vrijheid, die nadrukkelijke vijand van alle overheersching en geweld, getuigt echter (7): dat het belang van het Roomsche Volk, om rust en vrede te verkrijgen, volstrekt vorderde, dat het gezag over den Staat aan *één enkel mensch*, aan AUGUSTUS, werd toevertrouwd. Hetzelfde gevoelen drukt FLORUS (8) aldus uit. « Men « mag de Goden danken, dat in zulk eene groote « ver-

---

(7) *Histor.*, Lib. I, Cap. 1.

(8) Lib. IV, Cap. 3, alwaar men de aanteekeningen van FREINSHEMIUS moet lezen.

« verwarring het oppergebied in de handen van « den wijzen AUGUSTUS kwam, welke, daar de « gescheurde en verdeelde leden van het ligchaam « van den Staat, zich nimmer hadden kunnen « vereenigen en herstellen, met zijn wenk, als « Opperhoofd, *alleen* aan dat ligchaam leven en « verstandige werking gaf. » Dit gezegde is geene vleijerij, maar het is waarheid. HORATIUS, schoon een levendige voorstander van Vrijheid en Gelijkheid, had er al eerder, gelijk wij hier boven (9) reeds gezien hebben, niet anders over gedacht. En waarom zou een volk niet onder eene eenhoofdige regering kunnen gelukkig zijn? De verstandige Historieschrijver LIVIUS verhaalt (10), dat de Koning EUMENES zich zoodanig gedroeg in het bestuur van zijn rijk, dat alle de steden, welke onder deszelfs gebied stonden, haar lot geenszins zouden hebben willen ruilen, voor dat van die steden, welke den hoogsten trap van vrijheid genoten. Het is de wijze ULYSSES niet alleen, welke eertijds bij HOMERUS beweerde, dat het niet goed was, dat velen regeerden, dat er maar één Opperhoofd zijn moest. De dichter CLAUDIANUS zeide ook reeds (11):

« Fal-

(9) Zie 't vorige VIIe D. bladz. 98.
(10) Lib. XLII, Cap. 5.
(11) In *Sec. Consul. Stilich.* vs. 113—115.

« Fallitur, egregio quisquis sub Principe credit
« Servitium; numquam libertas gratior exstat,
« Quam sub Rege pio.»

Met dit gevoelen komen zeer vele wijze en verstandige mannen overeen (12).

Ik, geen Staatkundige zijnde, noch immer iets met het bestuur van den Staat te doen gehad hebbende, maar als een stil Bataafsch burger levende, wil, met de straks uit de Geschiedenis bijgebragte voorbeelden, niets anders te kennen geven, dan dat, gelijk er met reden verdedigers van andere regeringsvormen, en zelfs van eene eenhoofdige regering, zijn kunnen, ik derhalve niet denk, dat er, ter bereiking *van eenen hoogen trap van zuiverheid en algemeenheid* in het aankweeken van deugd en goede zeden, een bijzondere regeringsvorm zou worden vereischt.

Het niet toereikende, hetwelk ik bij de menschelijke hulpmiddelen van wetgeving, beschaving en opvoeding vond, houdt ook hier mijnen gang terug. Ik zoek niet alleen naar het duurzame, maar

(12) Men zie slechts de uitmuntende aanmerkingen en aanteekeningen van den geleerden HUIG DE GROOT, *de Jure Bel. ac Pac.* Lib. I, Cap. 3, § 8, en JEAN BARBEYRAC sur PUFFENDORF, *le Droit de la Nat. et des Gens*, Lib. VII, Cap. 6, § 5, not. 1, 2, etc., en *le Droit de la Guerre et de la Paix*, par H. GROTIUS, Lib. I, Cap. 3, § 8.

maar zelfs eenigermate naar het bestaanbare van zulk een meer vrijen en Republikeinschen regeringsvorm, waarin deugd en goede zeden, en wel *zonder eenigen Godsdienstigen invloed*, zuiver zouden aangekweekt en in algemeene werking gebragt worden. Wij kunnen ons in vele bespiegelingen toegeven, en op eene niet onbevallige wijze Gemeenebesten schilderen, waarin niets anders dan deugdzame, en de algemeene welvaart getrouwelijk onder elkander bevorderende, schepselen gevonden worden; maar al, die bij die onderscheidene bedrijven en drukke bezigheden, welke in het daarstellen van een geregeld Staatsbestuur gevorderd worden, immer is tegenwoordig geweest, dunkt mij, zal moeten erkennen, dat hier niet alleen veel meer arbeid, beleid en doorzigt noodig is, dan men doorgaans ontmoet, maar dat zelfs met de beste voorzorgen en krachtdadigste hulpmiddelen het voorgestelde doel menigmaal niet kan worden bereikt. Hoeveel meer laat dit alles zich gevoelen, wanneer men spreekt van een meer vrijen en Republikeinschen regeringsvorm, waarin deugden zullen bloeijen, en algemeene zuiverheid van zeden zal stand grijpen, *zonder eenige kracht of steun van godsdienstige beginselen te ontleenen.* De man, welke, zijne verbeelding volgende, een ongewoon bestuur van regering begeert te aanschouwen, laat die met THOMAS MORUS trekken naar Utopia. Het land

land is niet gevonden, noch te vinden; waarin deugd, zuiverheid van zeden, en algemeene goedwilligheid zich alom verspreiden, *zonder de aankweeking van godsdienstige gevoelens en de daaraan verbondene oefeningen.* Dan, wat meer is; de zwakheid der menschen, derzelver onstandvastigheid en grillige begeerlijkheden zouden hun de aankomst in dat gewaande land wel ras beletten, en de deugdzaamste, braafste, en gevoeligste mensch zou daarin moeten rondzwerven, zonder hoop op God en zonder troost in het toekomende. Maar wij laten dat land der verbeelding, dat land *zonder God en Godsdienst*, liever over aan de bespiegeling van hen, welke daarin behagen scheppen. Met meer vrucht zal men leeren, hoe de meest vrije en beste Republikeinsche regeringsvorm, zelfs met het aannemen, koesteren, en in werking brengen van godsdienstige begrippen of praktijken, naauwelijks eenige bestendigheid of duurzaamheid heeft kunnen erlangen. Het godsdienstige volk van Athene had, gelijk wij uit het zeggen van ISOCRATES zagen, eenen regeringsvorm ingevoerd, welke allerregtmatigst en zeer geschikt was voor het algemeen, en ten uiterste heilzaam en aangenaam voor al degenen, welke onder dezelve leefden; maar hoe lang bleef die uitmuntende en gewenschte regeringsvorm in zijnen vollen bloei en luister? reeds ten tijde van SOLON zag de Dichter AESOPUS des-

deszelfs verval, hetwelk met deze zeer nadrukkelijke woorden door PHAEDRUS (13) wordt beschreven:

« Athenae cum florerent aequis legibus,
« Procax libertas civitatem miscuit,
« Frenumque solvit pristinum licentia.»

Alle vormen van regering hebben hunne gebreken, waaraan zij kwijnen, en allengskens verdwijnen, om voor andere plaats te maken. Al wie nu uit die onderscheidene soorten van regering alle gebreken, een ieder afzonderlijk eigen, wil weren, en voor hovaardij en weelde, voor eigenbelang en overheersching, voor losbandigheid en wanorde wil doen gelden, nederigheid, spaarzaamheid, algemeene goedwilligheid, gelijkheid, gehoorzaamheid en orde, zoekt even onmogelijke dingen, als of hij de gebreken van verongelijking, jaloezij, van een op oorlog gedurig volgenden vrede, en eene stilstand van oneenigheden uit de versch ontloken liefde wilde verbannen, waaromtrent TERENTIUS (14) getuigt:

« . . . . incerta haec si tu postules,
« Ratione certa facere, nihilo plus agas,
« Quam si des operam, ut cum ratione insanias.»

Het

(13) Lib. I, Fab. 2.
(14 *Eunuch.* Act. I. Sc. 1, vs. 16.

Het grootste gedeelte van het menschdom is onrustig, wispelturig, en weet niet wat het wil. Met zichzelven nimmer tevreden, haakt het naar nieuwigheden en veranderingen, en houdt niet op van te woelen, zich te wenden, te draaijen, en vooruit te loopen, tot dat het eindelijk veelal wederkeert tot die plaats, waarop het zijne onuitvoerlijke plans begonnen heeft (15). Wat mij betreft, naardemaal ik denk, dat het de pligt van ieder goed burger is, zich naar den gestelden en aangenomen regeringsvorm te schikken, en die niet te willen omverwerpen; ten minste in een tijd, waarin vrijheid een ieder uitnoodigt, om zich te oefenen en bekwaam te maken, en niemand zucht onder het ondragelijk juk, om zijne gedachten omtrent Godsdienst en zedekunde naar die van anderen te moeten schikken: zoo kan ik echter niet zien, waarom men, om deugd en goede zeden meer algemeen te bevorderen, een bijzonderen regeringsvorm zou noodig hebben; dewijl de ondervinding, gelijk wij reeds hebben aangetoond, leert, dat men onder allen vorm van rege-

(15) Dit reeds geschreven hebbende, lees ik bij SENECA, *Consol. ad Helviam*, Cap. 6: «Mobilis, et inquieta mens homini data est: nunquam se tenet; spargitur et cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit; vaga et quietis inpatiens et novitate rerum laetissima.»

gering, *wanneer maar brave en verstandige mannen het bestuur van den Staat in handen hebben*, gelukkig leven kan.

Van dit denkbeeld ben ik zoo ten vollen overtuigd, dat ik niet schroom te zeggen, dat, wanneer onder die schrandere mannen, welke deze gewigtige vraag zullen beantwoorden, er al eenigen gevonden wierden, welke ons eene schets van zulk eener meer vrijen en Republikeinschen regeringsvorm wilden mededeelen, welke alleen op zuiverheid van zeden en algemeene goedwilligheid gegrondvest was, zonder *eenen hoogeren en krachtdadiger invloed van godsdienstige begrippen te willen erkennen*; dezelve enkel en alleen op zoogenaamde Theoretische, maar nimmer op Practische gronden hunne stellingen zullen gebouwd hebben, en gelijk zijn aan die menschen, welke op hunne kamer de zee leeren beploegen, zonder immer het roer, in het midden van den storm, te hebben in handen gehad: allezins gelijk aan den Wijsgeer PHORMIO, welke, te Ephesen, eenige uren lang, over de pligten van een volmaakt Veldheer sprak; maar, wanneer een ieder zich over die redevoering van PHORMIO verwonderde, en dezelve ten hoogste prees, zoo vroeg men ook aan HANNIBAL, wat hij daarvan dacht? waarop de Afrikaansche Veldheer, niet zeer goed Grieksch sprekende, echter zeer vrijelijk antwoordde: dat hij dikwijls mijmerende oude lieden ge-

gezien had, maar nimmer iemand, die sterker mijmerde, dan PHORMIO (16).

En dit geval betrof nog maar de pligten van een Veldheer, waarover HANNIBAL zelf en andere bekwame krijgslieden, als een SCIPIO en CAESAR, zouden hebben kunnen oordeelen, en dezelve aan anderen mededeelen. Daar hij, welke ons zulk een meer vrij en het welzijn van allen alleen bedoelend Staatsbestuur, waarin deugd en goede zeden, in het algemeen, in werking zijn, *zonder dat men zich van eenen hoogeren invloed van godsdienstige begrippen of praktijken behoeft te bedienen*, afschildert, en in waarheid meent te kunnen bestaan, niets anders doet, dan zoete droomen droomen, in navolging van die Dichters, welke ons eene beschrijving geven van de gouden eeuw, waarin alleen onschuld, maar geene gebreken woonden. Alhoewel de zoo straks beschreven vrije regeringsvorm *zonder Godsdienst* altoos de weelderigste schilderijen van de gouden eeuw in eene ingebeelde volmaaktheid dan nog zou te boven gaan, daar deze laatste de medewerking der Godheid en aanbidding van dezelve wel degelijk behoeft, zal zij volmaakt zijn; terwijl daartegen het bedoelde Staatsbestuur zou moeten voorgeven van zich-

(16) CICERO, *de Oratore*, Lib. II. Cap. 18.

zichzelven af te hangen, zonder de inroeping van den Goddelijken bijstand noodig te hebben.

Maar wij meenen genoeg gezegd te hebben, om de ongerijmdheid van eenen regeringsvorm, met deugd en goede zeden verbonden, zonder godsdienstigen invloed, aan te toonen. Dan ik, hier al gedurig denkende om het woord regeringsvorm, en deszelfs invloed op deugd en goede zeden, kan voorwaar niet ontkennen, dat mij dat woord onaangenaam in de ooren klinkt, en een slaafsch denkbeeld geeft in de beoefening van deugd en goede zeden; dewijl ik daarin geene regering der menschen erken. Die mogen zorg dragen, dat, door eenige nuttige en voor de maatschappij heilzame instellingen, deugd en goede zeden meer bevorderd en aangenomen worden, maar, in de hooge en zuivere beoefening derzelve, ken ik geen menschelijk gezag. Ik geef den Keizer, dat des Keizers is, en onderwerp mij aan de gestelde wetten der maatschappij; maar, wat is dat voor deugd? wat zijn dat voor goede zeden, welke, indien ik overtrede, ik mijzelven te schande maak? maar ook nog eens; welk eene soort van deugd is het? welke goede zeden zijn het, voor welke de Hoofdschout en zijne dienaren moeten waken?

Ik onderstel, gelijk men reeds te voren gezien heeft, eene krachtdadiger en verhevener deugd, liefelijker en beminnenswaardiger zeden, welke zoo min

min van eenigen regeringsvorm, als van eenige wetgeving afhangen. Ik volg mijnen Goddelijken Meester, het land doorreizende goeddoende, daar hij de hongerigen spijst, den dorstigen te drinken geeft, de vreemdelingen herbergt, de naakten kleedt, de zieken bezoekt, en gaat tot de genen, welke in de gevangenissen zijn, die de weezen spijst en laaft, de weduwen troost en ondersteunt, met één woord, zijn genoegen vindt in het algemeen wel te doen, de verkeerde twisten en oneenigheden te verdrijven van de aarde, en vrede en welvaart uit te storten over het gansche menschelijk geslacht.

Al wie met zulke deugdzame en zedelijke beginsels is doordrongen, is de beste burger en ingezeten van een land, hetwelk wij moeten doorwandelen, om te naderen tot Gods troon, waarin de nevelen van het verstand zullen verdwijnen, en wij de ware deugd in hare volmaaktheid zullen aanschouwen, en eenen regeringsvorm aantreffen, welke bestendig, liefelijk, en Goddelijk zijn zal.

VERHANDELING

OVER

EENIGE BURGERLIJKE WETTEN

VAN

MOSES.

DOOR (*wijlen*)

MR. *J. P. SCHEIDIUS.*

Voorgelezen in het Genootschap PRODESSE CONAMUR, *te* ARNHEM.

Wanneer ergens een land bestond, waarin elk burger eene ongestoorde rust genoot, waarin een iegelijk onderdaan, onder het ruim genot van milden overvloed en allerleie zegeningen, zich volkomen kon verzekerd houden, dat de wijze Monarch nimmer zijne eere in iets anders, dan in het geluk zijns volks zoeken zoude, hoe menigvuldig zouden niet in dezen tijd van nijpende armoede en knellende zorgen, en nimmer eindigende verdrietelijkheden (*), naar zoo een land de Volksverhuizingen wezen; ja, hoe moet niet enkel de gedachte aan zulk een Vaderland het hart van vreugde doen opspringen bij elken vreedzamen menschenvriend, wien hier de onstuimigheden der volkeren, en ginds de heerschzucht der geweldenaars, doen wanhopen, om immer, anders dan in beeltenis, eene zoo gelukkige maatschappij zelfs van verre te aanschouwen. Het

(*) [De Verhandeling is voorgelezen den 22 December 1810].

Het lust mij niet, uliedèn in het rijk der verbeelding rond te voeren, of eene eeuw van SATURNUS af te malen, die slechts in het brein der Dichters haren oorsprong had: neen, maar uliedèn kortelijk te schetsen een tafereel van eene burgermaatschappij onder eenen goeden Koning, van welke de geschiedenis der wereld ons de gedachtenis heeft nagelaten, en in welke in den ruimsten zin alle de opgegevene voorrechten konden genoten worden. Ik bedoel den Israëlitischen Staat.

Ik wil u dan over eenige burgerlijke instellingen van MOSE spreken, en u het Volks geluk doen zien, tot hetwelk zij de natie verheffen konden.

Wanneer men de burgerlijke wetten van MOSE gadeslaat, zoo moet men noodwendig letten op het nauw verband tusschen den Godsdienst en den Israëlitischen Staat; en het is onmooglijk die wetten wel te verstaan, veel meer om derzelver wijze bedoelingen na te spooren, zonder te letten op de bijzondere inrichting van het maatschaplijk verdrag zelve.

De verbastering van het menschdom niet allerwegen de ontzettendste verwoestingen te zien aanrichten, — althans ergens den waaren Godsdienst zuiver te bewaren, — deze waren, (behalven die hogere bedoelingen, die steeds het gansch heelal moe-

moeten doen verbaasd staan, en tot welker herdenking gijlieden binnen weinige uuren staat geroepen te worden) de wijze oogmerken van den Koning, onder wien alle Vorsten regeren, met de vestiging van dien burgerstaat.

En dit leidt mij van zelve, tot het omzien naar eene geregelde orde, waarin ik ulieden het overdachte moet voordragen.

Ik zal ulieden eerst kortelijk herinneren aan eenige grond-maximes, of, zoo als men thans spreekt, constitutionele wetten van den Israëlitischen Staat.

In de tweede plaats, zoo veel de kortheid des tijds toelaat, met eenige voorbeelden, ulieden de wijsheid doen zien van zommige burgerlijke en lijfstraflijke wetten, voor al in verband met die Staatsgesteldheid beschouwd; — en

Ten derden, met weinig woorden het volksgeluk beschouwen, tot hetwelk de wijsheid dier wetten de natie verhief.

De eerste fundamentele wet, meer bijzonder dan ergens elders eene Staatswet zijnde, is deze:
« Gij zult slechts éénen God vereeren, den Schep-
« per van 't heelal. »

Vreemd zoude in onze dagen die wet in eene Staatsregeling klinken. Het gezond menschenverstand heeft die wet, als zoodanig, overbodig gemaakt.

Dan, omgeven door afgodische volkeren, waren ook de Israëliten, door dolle razernij, zoodanig genegen tot den dienst van afgoden, van wezens die nergens dan in eene verwarde verbeelding bestaan, dat zelfs, wie zoude het gelooven, zoo de Geschiedenis het niet onwraakbaar leerde, een man als SALOMO van dat euvel niet is onbesmet gebleven.

Eerst na dat CYRUS het westelijk Asien veroverd, en erkend had, dat hij zijne overwinningen aan den JEHOVA van Israël verschuldigd was, heeft deze razernij bij een deel des menschdoms opgehouden, en die fundamentele wet was alzoo bij de vestiging van den Israëlitischen Staat niet ongerijmd.

Tot wat einde ik nu deze en andere grondwetten moet aanhalen, zal straks bij de beschouwing der burgerlijke wetten zelve, nader blijken.

Eene tweede fundamentele wet: Al te grote gemeenschap met naburige volkeren is en blijft ten strengste verboden.

Die het oogmerk wil, wil ook de middelen. Zal nu het Volk in de mooglijkheid zijn, om de eerste Grondwet te onderhouden, (want zoo besmettend zijn kwade voorbeelden, vooral in zaken waartoe men bijzonder geneigd is) dan moet ook dit gebod getrouwlijk worden nagekomen.

Eene derde Grondwet eindelijk: De eigenlijke Souverain des Volks is niet de Veldheer JOSUA, de

de Richters, de Koning, deze zijn Onder-regenten, de Souverain (zoo beweldadigt bij dat Volk), is de God van Hemel en aarde zelve.

En welk Vorst had ooit, in dien uitstekenden zin, recht tot de kroon, die hij zich verwierf?

Wat men ook over den oorsprong der Souvereiniteit moge oordeelen, hoe dikwijls ook de theorie van toestemming des Volks en de practijk van bezitneming contrasteren mogen, hier is de Opperheer van alles, die het Volk door Zijnen machtigen arm uit de hand zijner hateren had verlost, en hen nu overbrengt in een gelukkig Land, voor hen uitdrijvende Volkeren met gruwelen besmet, om welke Sodom en Gomorra met hemelsch vuur waren verteerd geworden.

En, of dit niet genoeg ware, het behaagt Hem aan de natie te laten vragen, of zij Hem voor Souverain begeren, en deze beantwoordt dit met algemene, niet uit stilzwijgen veronderstelde, maar hoorbare stemmen, bevestigender wijze.

Toen zij naderhand in hunne onzinnigheid eenen Koning begeerden, zegt Hij daarom nopens hen tot Zijnen gezant: « Zij hebben u niet « verworpen, maar zij hebben Mij verworpen, dat « ik over hen geen Koning zijn zoude. Maar zeg « tot hen: « Weet gij, hoe die Koning u regeren « zal. Hij zal uwe zoonen nemen, om voor zij- « nen wagen te lopen, uwe dochteren zal hij « aan den dienst van het Hof verbinden; uw

« koorn

« koorn en uw vee zal hij vertienen, hij zal van « alles het beste nemen. Gij zult zijne slaven we- « zen. Maar, al ras uit uwe bedwelming ont- « waakt, zult gij uit uwe benauwdheid tot mij roe- « pen, maar geen gehoor krijgen. » » REHABE- AM, wiens kleinste vinger, als het op straffen aankwam, dikker zoude wezen dan zijns vaders lendenen, heeft hen alreeds de vervulling van die Godspraak al te gevoelig doen ondervinden.

Ziet daar dan de zuilen van het Staatsgebouw, dienst van éénen God, afscheiding van andere Volkeren, God zelve Souverain. Laat ons nu het gebouw zelve bezien.

Behoort het tot de waakzame zorg eener wijze Regering, om zoo veel mooglijk welvaart onder alle standen der Maatschappij te verspreiden, en nijpende armoede te keer te gaan, hoe uitmuntend wierdt dat doel in dien Staat bereikt.

De inrichting van den Staat bracht ook geene groote ongelijkheid van standen mede.

Er was geen aangeboren adel, geen eigenlijk gezegde burgerstand, geene klasse van handwerkslieden (dit werk deden de lijfeigenen) geene fabrieken om buitenlanders te gerieven, geen uitlandsche handel van eenig aanbelang. Het gros der Natie bestond uit eigen-geërfde landbouwers en veelioeders.

De Opper-grondeigenaar van het land was de hoo-

hooge Souverain zelve; dan de *nuttige eigendom* (vergeeft mij deze rechtsuitdrukking) wierdt, op deszelfs last, onder het Volk regelmatig verdeeld. Alleen die classe van ingezetenen wierdt overgeslagen, welke zich aan de geleerdheid toewijdde. Deze bedienden de Altaaren als Priesters, zij waren de uitleggers der wetten, de raadgevers des Volks, zij stonden hen als geneesheeren bij, zij dienden hen tot schrijvers.

Hierdoor werden dezen van landbouw en veeteelt afgetrokken; zij konden geen land of vee gebruiken; maar zij genoten een billijk aandeel in de zuivere vruchten, — vermoedelijk kleiner, dan 't welke thans, in de meeste Staten van Europa, bezoldigde Ambtenaren, uit publieke kassen, of van bijzondere personen, voor alle die diensten genieten.

Die landerijen, alzoo verdeeld zijnde, konden niet verkocht worden. Want, hetgeen ten dien opzichte koop heet, is het niet, wanneer men de zaak wel inziet. Elk vijftigste jaar toch, vervielen de landerijen, al waren ze verkocht, aan de oude bezitters; en MOSES drukt zich zeer naauwkeurig uit, wanneer hij zegt: « gij verkoopt elkander het getal der inkomsten, » dat is, gij verkoopt elkander het gewas van alle de jaaren tot aan het jubeljaar toe.

Hier door werd volslagen armoede voorgekomen: iemand kon, ja, in het geval komen, van

zijn

zijn land in lange huur te moeten uitdoen; maar eens kwam de tijd, dat hij 't zonder prijs terug bekwam.

Het verstaat zich van zelve, dat, die inrichting van den beginne af bekend zijnde, de prijs der landerijen zich daar naar regelt. Dan, zij werdt echter niet zoo buitensporig hoog, als zulks bij ons het geval zoude wezen; om dat een Israëlitisch burger, door het vooruit betalen van vruchten, eerst na veele jaaren te trekken, minder schade lijdt, vermits hij toch van het leeg liggend geld, van geen zijner landgenoten renten mag nemen. —

Er is ook die schreeuwende onbillijkheid niet in, welke in andere oude Staten door het invoeren van nieuwe schuldboeken wierdt daargesteld; want, als de Souverain, om zoo te spreken, de spongie haalt door de schulden der armen, zoo doet hij niets anders, dan een geschenk uit den zak der rijken.

De gezegde inrichting, gevoegd bij die van het recht van losse, waarvan mij de tijd verbiedt te spreken, was uitnemend geschikt om volslagene armoede voor te komen. Zij wekte tot nijverheid op, zij verbond naauw aan het Vaderland, waarin elk iets te verliezen had, zij verspreidde algemeen welvaren onder de ingezetenen; en het geen eens in later tijd HENDRIK DE VIERDE in de goedheid van zijn hart zeide: dat hij 't nog zoo

ver

ver houpte te brengen, dat de armste Franschman, zich ten minste eens in de week met een meer smakelijk gerecht verkwikken kon, — was reeds, dertig eeuwen vroeger, het geval van den minst bevoorregten Israëliet; die in zijn heerlijk land, in blijmoedigheid des harten en in dankbaar gevoel voor den onzichtbaren Souverain, in het lommer zijner schaduwrijke boomen, zijne beete broods en de voortbrengselen zijner kudde at, en de vrucht zijns wijnstoks dronk, ondervindende, dat het eene zoo getrouwe als heerlijke belofte was, aan zijne vaderen gedaan: « uw God brengt u in « een goed land, een land van waterbeeken, fon- « teinen en dieptens, die in dalen en in bergen « uitvlieten, een land van tarwe, en garst, en wijn- « stokken, en vijgeboomen, en granaat-appelen; een « land, waarin gij brood zonder schaarschheid « eeten zult, en waarin u niets ontbreken zal. »

Het is een zoete droom van onze dagen, (doch waaruit het menschdom is ontwaakt geworden,) dat de vrijheid een onvervreemdbaar goed is. Het recht der natuur heeft nimmer verboden, dat iemand, voor het zeker genot van het nodig onderhoud, zijn leven lang gedurende zijne persoonlijke vrijheid verpande; en wat is dit anders, dan slavernij? Ik spreek niet van derzelver misbruik, hetwelk zoo zeer het menschdom tot schande verstrekt.

strekt. In den Israëlitischen staat had men lijfeigenen, maar eene harde behandeling van dezelve was volstrekt verboden.

Waren zij landslieden, zoo kwam er eens voor hen het jaar van vrijheid aan, en dan wierden zij ook nog niet ledig weg gezonden, maar kregen een uitzet van vee en koorn, om zelve eene eerlijke kostwinning te beginnen. Zij konden, ja, met goedvinden van hunnen meester, vrijwillig blijven, en het was alzoo het eigen belang der meesters, hen door zacht bestuur daar toe uit te lokken.

Alle, ook buitenlanders, moesten deelen in de rust van den zevenden dag, en in de vreugd der feesten. « Denkt, dat gij zelve slaven in Egypten « geweest zijt. » Zoo menschlievend spreekt de Opperste Wetgever. Is het niet hetzelfde beginzel van reine zedekunde, dat ons Christus leert: « Wat gij wilt dat u de menschen doen, doet hen « desgelijks? »

Het geen SOLON, de Wetgever der Atheniëns, eveneens met uitnemende wijsheid zeide: « Ik heb het Volk wetten gegeven, niet zoo goed, als ze wezen moesten, maar zoo goed, als zij ze verdragen konden, » dit is ook in het plan van Israëls Wetgever gevallen. Om op eenmaal de huwlijks-wetten tot die volkomenheid te brengen, welke de

zui-

zuiverheid der Christelijke zedekunde naderhand heeft aangeraden; dit liet noch de geaartheid des Volks noch gezonde Staatkunde toe.

Immers, behalven de groote zwarigheden ten allen tijde aan nieuwe wetten verbonden, zoo veroorzaakten de algemeenheid der veelwijverij onder alle naburige natien, en het voorbeeld der oude Stamvaderen, dat dezelve in zoo een climaat, onder een Volk dat zoo veele blijken van wreveligheid en morrende ongenoegen gegeven had, moeilijk in eens te beletten was.

De veelwijverij wierdt echter niet weinig moeilijk gemaakt; onder anderen, door aan elke vrouw het recht toe te kennen om op haare beurt van den man de plichten des huwlijks te vorderen, geheel anders, dan zulks thans in de Oostersche Serails plaats heeft.

Er wierdt ook op het hebben van slechts éénë vrouw een bijzondere prijs gesteld, en daaraan veel geluk toegeschreven. De dichterlijke redevoering van den wijzen Koning LEMUEL toont dit. « Wie zal eene deugdzame huisvrouw vinden, « haare waardij is ver boven die van paarlen, » en wat daar verder volgt.

Ook door andere wetten, die men vindt in het 18e Hoofdstuk van LEVITICUS wierdt gewaakt tegens het toenemend zedebederf, door het afsnijden van alle hoop op die huwlijken, welke, ofschoon door het natuurrecht zelve niet verbo-

H den,

den, lichtelijk tusschen jonge lieden van de beide sexen, die vroeg gelegenheid hadden om elkander dagelijks en ongestoord te zien, aanleiding tot ontucht, en vergeefsche verspilling van noch niet tot rijpheid gekomene krachten, konden geven.

En hoe wierdt er voor de vruchten van den echt gezorgd? Terwijl het, veele eeuwen later, in het zich zoo zeer op beschaafdheid beroemend Rome, den vader vrij stond pasgeborene kinderen wreedelijk aan hun lot overtelaten, ja ook volwassenen zonder oorzaak het leven te benemen, beveelt MOZES hen zorgvuldig op te voeden, en tot nuttige leden der Maatschappij te vormen.

Wanneer de weglating van eenig verbod den Wetgever MOZES moeite gekost zal hebben, zoo zal het ongetwijfeld een streng verbod van echtscheiding uit geringe oorzaken wezen. Hij was 't toch, die als eene Godlijke instelling had opgegeven: « Een man zal eer vader en moeder dan « zijne vrouw verlaten. »

Vele zijn onder de uitleggers der Mozaïsche wetten de verschilstukken over het recht verstand der geboden, de echtscheiding betreffende, in welker behandeling ik mij nu niet kan inlaten.

De Opperste Leeraar der zedekunde verontschuldigt hem, met te zeggen, dat hij in deezen iets aan de hardigheid der harten des Volks heeft moeten toegeven. —

In

In den handel schuwde men list en bedrog. CICERO heeft 't niet zonder reden gezegd: Het is maar geringe deugd, waar door men enkel de straf der wet ontduikt; ook die handelingen, welke elders bijna boven het bereik der wetten zijn, of slap behandeld worden, worden in dezen Staat niet onopgemerkt gelaten.

Die ergens, met de grootheid zijner hoeve niet te vrede, de grenzen van zijn land uitbreidt, wordt aan de algemeene verachting ten prooi gelaten. Zoo luidt de Wet. « Vervloekt is een « iegelijk die zijns naasten landpalen verrukt — en « al het volk zal zeggen, Amen. » Eene bedrieglijke el, eene ongerechte weegschaal, zijn Israëls heiligen Wetgever ten gruwel. Hem is alleen gevallig de man,

> Die in zijn wandel zich oprecht
> En warsch betoont van valsche streken.

Voor de gezondheid der ingezetenen zorgen wetten van politie, en deze regelen zich naar het natuurlijk gestel der inwoneren, het climaat, en andere oorzaken.

Daar toe strekt het verbod van verschillende spijzen, de wetten omtrent de kraamvrouwen, de begrafenissen, en wat dies meer is. Maar die zijn niet overal bruikbaar of noodig, en men mag dan met reden lachen om de 58ste Wet van Keizer LEO, te vinden in de aanhangsels van het Romeinsch Wet-

 boek,

boek, bij welke het eeten van bloedworst voor een gruwel wordt uitgemaakt, zoo groot, dat men werk zoude hebben voor vadermoord sterkere bewoordingen te vinden.

Welke uitmuntende instellingen voor de armen, die er toch eenige waren. Men moest hen veel geven. Niemand mogt het graan van zijnen akker al te naauwkeurig inoogsten, niemand mogt zijne boomvruchten al te zorgvuldig aflezen.

Ja, op den akker moest een hoekje ongemaaid staan blijven, dit was voor arme weduwen en wezen.

Men moest denken, wat men zelve onder PHARAO had uitgestaan.

« Eenen dorschenden os zult gij niet muilbanden. »

« Gij zult een bokje niet koken in de melk zijner moeder. »

Deeze wetten kunnen aan sommige, die dezelver waren zin niet inzien, belachchelijk schijnen. Wederom bij anderen hebben ze misschien de spotlust opgewekt.

Dan de Wijsgeer SENECA heeft het te recht aangemerkt: Er is niets belachchelijker, dan iemand die zonder oorzaak lacht. Wanneer men die wetten wel beschouwt, zoo bevindt men ze waardig het fijn gevoel van eenen Wetgever, die alleswegen welwillendheid verspreid wil hebben

Aan

Aan een lastdier, dat ons door moeilijken arbeid het nodig voedsel toebereidt, uit louter gierigheid, een gedeelte daar van tot levensonderhoud te ontzeggen, dit zweemt toch naar wreedheid.

Een jong diertje te koken in dezelfde melk, die de natuur oorspronglijk bestemd had, om het groot te brengen, dit heeft toch iets zoo stuitends, dat het gevoel van de meesten uwer dezelven al licht van zoo een wildbraad afkerig zoude maken. De goede Vader van alle Zijne schepselen, wil ook, daar Hij burgerlijke Wetgever is, zulks niet gedogen.

Het is waar, wij hebben omtrent het redeloze vee, tot hetwelk wij in geene zedelijke betrekking geplaatst zijn, geene eigenlijk gezegde plichten te vervullen. Maar des niet te min, wij zijn het aan menschen verplicht, dat wij dieren wel behandelen: want, gelooft mij, — en deze opmerking, niet voor het eerst door mij gemaakt, is veler aandacht waardig, en onze aankwekelingen mogen ze wel ter harte nemen, — die in zijn jeugd begint, met beesten te mishandelen, gewent zich vroeg om lijden te zien, en hij heeft alle aanleg, om van deze tot zijne natuurgenoten over te gaan. De voorbeelden van wreede tijrannen, naderhand geessels des menschdoms, zijn niet zeldzaam, die in hunne jeugd met kleine diertjes begonnen hebben.

Eindelijk, eene gepaste vroolijkheid wordt uitdrukkelijk geboden. Op de feestdagen moest men niet somber en droefgeestig zijn. De Wetgever vermaant tot vreugde. Gij zult vrolijk zijn voor het aangezicht van uwen God, gij en uw gansche huisgezin.

En hoe gunstig steekt hier in niet MOSES boven andere Wetgevers uit.

Een Spartaan, zoo zegt de geleerde VAN ALPHEN, een Spartaan moest al wat hij was, voor de Republiek zijn, in zijn spijs en drank, in zijnen lust tot de voortteling, in zijn denken, spreeken, in zijne uitspanningen, in alles; hij mogt zich beroemen een Spartaan te zijn, hij kon zich niet beroemen een mensch te wezen.

Maar een Israëliet: — Deze gevoelde, dat hij mensch was en op eene gezegende aarde leefde, schoon hij als Israëlitisch burger vele moeilijke plichten te vervullen had. Hij at zijn brood met vreugde, hij dronk zijn wijn van goeder harte, hij verlustigde zich in de huisvrouw zijner jeugd en in een bloeijend kroost.

Ik moet ook noch iets over strafwetten zeggen. In deze vindt men eene gepaste middelmaat, tusschen de strengheid der Oosterlingen, en eene al te groote slapheid.

Eene rechtvaardige Overheid, zegt ergens de Abt JERUSALEM, verordent de straf eens misdadi-

digers met het zelfde menschlievend hart, waarmede zij de welvaart der overige onderdanen poogt te behouden.

Het is een bekend zeggen van oude Wijsgeeren: *Deorum injuriae Diis curae sunt* (over smaadheid de Goden aangedaan mogen de Goden alleen oordelen): Beleedigingen den waren God aangedaan, worden ook thans onder Christen-natiën wel billijk verfoeid, maar niet verder gestraft, dan voor zoo ver ze regelrecht de veiligheid der burgerlijke maatschappij aantasten.

Van dit grondbeginsel heeft men eene schijnbare afwijking in het Israëlitische recht.

Dan, nu herinnere men zich de zoo straks aangevoerde Staatsmaximes. De Jehova van Israël is zelve de Souverain des Volks, en misdaad tegen God is alzoo misdaad van gekwetste Majesteit, en dit wanbedrijf is toch ook in de Crimineele Wetboeken van Europa niet geheel vergeten.

Wat den doodslag betreft; die moedwillig zijnen naasten van het leven berooft, vindt in Israëls Staat nimmer vergiffenis. Hij wordt des noods van voor Gods altaar weggerukt, en ter strafplaats heengevoerd. Het was te wenschen, dat nimmer eenig Vorst van dit beginsel was afgeweken; daar er zich nauwlijks een geval uitdenken laat, waar in gratie in geval van moedwilligen

doodslag door het belang van den Staat geboden wordt. Geheel anders is het met toevalligen of onvoorzichtigen doodslag gelegen. En bewondert hier met mij de wijsheid van den Wetgever, in het beteugelen van de rechten der bloedwrekers.

Die rechten, bijna zoo oud als de wereld, zijn ongetwijfeld in den natuurstaat niet geheel te miskennen. Buiten eenige burgerlijke Maatschappij, moet toch het recht van zelfsverdediging verder worden uitgestrekt, en, wordt er geen vergoten bloed gewroken, zoo zal er weldra nieuw bloed worden uitgestort en niets den overmoed der moordenaars beteugelen.

Er wordt op eene geduchte wijze van dat recht gebruik gemaakt. Om vergoten bloed te wreken, zoo rekent zich de anders zoo gul gastvrije zwervende Arabier den verraderlijksten moord tot een eer. Bij Volkeren van Duitschen oorsprong vindt men dezelve even zoo wel als in het Oosten; ja er zijn bij ons in deze verlichte eeuw noch spooren van in de vergiffenis, die men van de naaste bloedverwanten des verslagenen verkrijgen moet, om zelfs wegens eenen ongelukkigen doodslag straffeloos te zijn.

Bij het Volk van Israël kwam volgens oude gewoonten dit recht zoo het schijnt, alleen aan den naasten bloedverwant toe. Eene Wet, denzelven dat recht ontzeggende, en de strafbepaling al-

alleen aan den richter overlatende, zoude geschonen hebben de eerste regten der menschen te vergruizen, en ze was nimmer aangenomen.

Daarom stelt de Wetgever vrijsteden in, naar welke de onvoorzichtige of ongelukkige doodslager heenen vlied. De toegang tot die steden is onbelemmerd. Voor onderhoud van wegen en bruggen wordt bijzondere zorg gedragen. Aan elke zijde der Jordaan leggen er drie. Hier mag de bloedwreker niet binnen treden. Het staat hem, ja, vrij, om de onschuldigheid van den doodslag tegen te spreken; maar dit moet hij met het gerecht der stad uitmaken, en dan alleen, wanneer er na gedaan onderzoek van de opzetlijkheid van den doodslag blijkt, wordt de schuldige tot hem uitgebracht.

Zoo wordt het Volksvooroordeel niet onvoorzichtig gefnuikt, maar door zachte middelen ten beste geleid. En boven dien, terwijl de Wetgever in schijn slegts aan de menigte toegeeft, zoo bereikt hij tevens een ander doel. Onvoorzichtige doodslag, al is de maat van schuld noch zoo klein, moet toch ook niet straffeloos wezen, men moet leeren, het leven van zijne natuurgenoten zorgvuldig te ontzien.

Verder, de Israëlitische Wetgever kan niet buiten 's lands bannen, want die straf is lijnrecht strijdig met de tweede grondmaxime van Staat. Zij geeft aanleiding tot gemeenschap met andere Vol-

 ke-

keeren, en brengt Israëliers in gevaar, om af te vallen van hunnen goeden Koning, die hen uit PHARAO's boeijen verlost en zich toegeëigend heeft. . . . . . :

De Wetgever dan, niet buiten kunnende bannen, bant maar binnen in eene der vrijsteden, eene straf die ook in het Romeinsch regt niet onbekend is, en in één onzer gewesten (Vriesland) eerst in het vorig jaar door het Crimineel Wetboek is afgeschaft.

Ik onderneme niet te onderzoeken, waarom dat bannissement juist tot de dood van den Hogepriester geduurd hebbe. De Ridder MICHAELIS, van wien ik in dezen zeer veel geleerd heb, durft dit zelfs ook niet bepalen. Ik voor mij zoude die liefst niet zoeken in eenige godsdienstige instellingen van den Joodschen Staat; om dat één oud uitlegger van den Dichter VIRGILIUS ons leert, dat de dood van een Priester van DIANA in den Aricijnschen Tempel dezelfde uitwerking had. Ook spreek ik hier alleen van de vrijsteden als burgerlijke instellingen, zonder vermetel te onderzoeken, in hoe verre dezelve eenen meer verheven zin hebben, en in beeltenis vertoonen die groote vrijstad, waar van eens de Redder van ons geslacht de poorten aan geheel het menschdom wijd zoude openzetten. —

Wierdt er een verslagene in het veld gevonden, en was de doodslager niet op te sporen,

zoo had er eene plegtigheid plaats, naar den geest der tijden geschikt. En het offeren eener jonge koe, niet ongelijk aan het offeren van een ram, door NUMA POMPILIUS mede tot boete van doodslag bevolen, was in staat, om aan de gansche natie eenen levendigen indruk te geven, hoe dierbaar menschenbloed in des Wetgevers oogen was.

Wanneer wij eindelijk, om nog een voorbeeld bij te brengen, in den Israëlitischen Staat veedieverij met vier- of vijfdubbelde wedergave gestraft zien, zoo moet zulks aan min geoefenden vreemd schijnen: zoo waar is het, dat de Strafwetten naar de geaartheid des Volks moeten worden ingericht, en dat bijzonder de beweegredenen tot misdaad het waardig voorwerp van de overweging des Wetgevers zijn, wiens plicht het is, tegen de geneigdheid tot misdaad drijfvederen der menschelijke daden over te stellen, die dezelve overwinnen.

Op Veluwe bij voorbeeld, daar veeltijds uit armoede gestolen wordt, zoude de straf van vierdubbelde wedergave van een gestolen schaap gebrekkige werking doen.

Maar in den Israëlitischen Staat, daar diefstal haren grond meesttijds in gierigheid had, is die straf uitmuntend geschikt; om dat nu de vrees

van

van vier schapen kwijt te raken, den trek overwon, om er één machtig te worden.

Om ulieder geduld niet te veel te vergen, moet ik mij met deze voorbeelden van burgerlijke en strafwetten bezadigen.

Welke moest dan, en hier mede ga ik tot mijn laatste stuk over, welke moest de invloed van zoo wijze wetten, op eene zoo uitnemende Staatsregeling berustende, op het geluk des Volks wezen.

De zaak van voren ingezien zijnde, laat ik daaromtrent het oordeel over, aan dien voortreflijken man, welke dezelve in alle hare uitgestrektheid, in hare geheimste beweegredenen kon, en derzelver geest doorzag, een oordeel geveld in oogenblikken, waarin men niet gewoon is te veinzen, den stervenden Wetgever, op den rand van zijn graf.

In zijne vroege kindsheid, door het zonderling bestel der Godlijke Voorzienigheid, aan eenen gewissen dood ontrukt, was MOSE opgevoed in alle onder de beschaafdste volkeren bekende kunsten en wetenschappen; maar hij wist té veel wat wereldsche grootheid is, om niet liever met het Volk, voor 't welk grooter zegeningen bestemd waren, kwalijk behandeld, dan een Prins van den bloede genaamd te worden; hij onttrok zich aan het gewoel van 't Hof en zijne daar verkregene menschenkennis besteedde hij in stille overpeinzing

van

van veele jaaren. Nu toegerust, juist met alle die vereischten welke de grootste Wijsgeren van alle tijden, in een' Wetgever gevorderd hebben, neemt hij, met beschroomdheid die het gevolg zijner rijpe jaren was, maar echter met volkomene gehoorzaamheid den moeijelijken last op zich door Godlijk bevel op zijne schouderen gelegd; volvoert die taak met het fijnst overleg, taai geduld en onbezweken moed; regeert 40 jaren eene morrende natie, en, gekomen aan het eindpaal zijner wenschen, schijnt hij nu in het nieuwe Vaderland de vrucht van zoo veel arbeids te zullen plukken, en een dankbaar Volk te zullen regeeren.

Maar neen, ééne opwellende gedachte van wantrouwen op de Goddelijke hulp, ontzegt hem dat geluk. Hij heeft de rijpe ondervinding des ouderdoms, maar het vuur der mannelijke jaaren is noch niet uitgedoofd; hij kon zich eene gelukkige regering voorspellen in het heerlijk Land, 't geen hem wordt te aanschouwen gegeven, maar hij zal er niet binnen treden.

En wat zegt hij nu van de wetten die hij gegeven, van het geluk des volks, dat Hij zoo zeer aan zich verplicht had?

Zich zelve, door het roemen van het geluk des Volks, uitbundigen lof toe te zwaaien, het geluk te roemen eener natie, onder welke men nog lang de eerste hoopt te blijven, dit kunnen alledaagsche Regenten; maar wat anders is het, in de

vol-

volle vreugd zijns harten een volksgeluk te verheffen, 't geen men heeft helpen daarstellen, maar waarin men niet deelen zal. Het was dan voor een man zoo als MOSES bewaard, om in het gezicht van den dood uit te roepen. « Gij zijt een « gelukkig Volk ô Israël, welk Volk is u gelijk? « Gij wordt door Hem zelve geregeerd, die het « schild is uwer hulpe, en het zwaard uwer hoog« heid. »

En wat heeft nu de uitkomst geleerd? Zal ik nodig hebben, om hier hen alle tot getuigen te roepen, die dit Volksgeluk ondervonden hebben? En welke zegeningen zijn er toch, die niet het meest gewaardeerd worden, door hen, aan wie dezelve ontnomen zijn? Wanneer werkt vaderlandsliefde ooit sterker, dan bij die vrienden der deugd, welke als 's lands ballingen moeten omzwerven?

Het is uliedens onlangs met kracht van redenen in een treffend voorbeeld getoond, dat de glans van BABELS Hof het vuur van Vaderlandsliefde, dat in Israëlitische harten blaakte, niet verdooven kon.

Zij zaten neer, zij weenden langs de zoomen
Van Babijlons weid uitgebreide streomen;
Elk stortte daar zijn bittre jammerklacht,
Als hij met smart aan 't heilig Sion dacht;
Elk, warsch van vreugd en vrolijke gezangen,
Liet daar zijn harp aan sombre wilgen hangen.

Ziet

Ziet daar, Mijne Heeren, Ulieden met enige flauwe trekken den Israëlitischen Staat geschetst. Gij ziet denzelven, geregeld door wijze Wetten, geschikt voor den toestand der Natie, niet zoo goed, als ze in het afgetrokken beschouwd wezen konden, maar zoo goed als zij die dragen kon, zomtijds toelatende, 't geen om de hardigheid van de harten des Volks niet geheel kon verboden worden.

De invoering van meer volkomene wetten, de vestiging eener reine zedekunde wierd voor hem bewaard, dien grooten Leeraar, die niet zoude komen om de wet te ontbinden, maar om dezelve te vervullen, dien grooten nakomeling op den Israëlitischen throon, die nu de zoo duur aan hem verplichte, en hem zoo wel toebetrouwde wereld met onnavolgbare wijsheid bestuurt, en voor wiens weldadigen Scepter eens, tot heil des menschdoms, de verst afgelegene natiën, ook zijne bitterste vijanden, bukken zullen.

BEOORDEELEND VERSLAG

VAN EEN WERKJE VAN

J. RAMUS,

TEN BETOOGE DAT DE GRIEKSCHE ULYSSES EN DE NOORDSCHE ODIN EEN EN DEZELFDE ZOUDEN ZIJN.

Voorgelezen in de Maatschappij van NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE *te* LEYDEN,

DOOR

J. T. BERGMAN.

Toen ik verleden jaar mijn werkje over de Odyssea van HOMERUS in het licht gaf, maakte ik daarin, onder andere verschillende gevoelens betreffende den hoofdinhoud van dat oude Dichtstuk, ook gewag van eene poging om over ULYSSES persoon en reistogten eenig licht te doen opgaan uit de Noordsche Mythologie, door namelijk den Griekschen held te vergelijken, ja zelfs tot zekere hoogte gelijk te stellen met den van ouds beruchten ODIN van het Noorden, die weleer door zijne landgenooten met meer dan menschelijke eer gehuldigd werd, en van wiens leven en daden de Edda getuigt. Tot staving van het gezegde, moest ik mij voor als toen vergenoegen met de aanhaling van een werkje, daarover opzettelijk vervaardigd door een Noordsch Geleerde in den aanvang der vorige eeuw: doch hetwelk mij voor het overige niet nader bekend was, dan

I 2 voor

voor zoo verre ik het eenmaal vlugtig had ingezien, bij gelegenheid dat ik in den jare 1824 de vermaarde Boekerij van MEERMAN bezocht; zonder dat het mij bij de openbare veiling had mogen ten deel vallen; zijnde hetzelve, hoewel slechts in een klein 8° boekdeeltje van nog geen 200 bladzijden begrepen, aldaar tot een vrij hoogen prijs, door de liefhebbers, opgejaagd. Dan niet lang geleden gebeurde het mij, datzelfde werkje op nieuw aan te treffen onder de nalatenschap van een onzer meest geachte Vaderlandsche Geleerden, en Leden dezer Maatschappij, wijlen den Hoogleeraar M. TYDEMAN; wiens keurige en uitmuntende boekverzameling, ofschoon in pracht en uitgebreidheid met die van MEERMAN niet te vergelijken, echter naar evenredigheid niet minder belangrijk was, zoo wel in andere opzigten, als ook inzonderheid in een aanmerkelijken voorraad van overoude, reeds half vergetene en hoogstzeldzame stukjes; hoedanige al meer en meer uit den handel verdwijnen, en, zoo zij niet door een of anderen liefhebber worden opgevangen, somwijlen tot groot nadeel der wetenschappen gebeel en al verloren gaan. Ik vond daar dan ook, gelijk ik zoo even zeide, andermaal het bedoelde werkje over ULYSSES, en had daarenboven het voorregt, het niet alleen te zien, maar ook tegen een matigen prijs in bezit te krijgen. Zag ik mij daardoor in staat gesteld

mij-

mijne eigene leeslust te voldoen, en mij in de stilte van het studeervertrek met dien Noordschen ULYSSES te vermaken; gelijk het ware lettervrienden betaamt alle goederen gemeen te hebben, en elkander de vruchten van onderlingen arbeid aan te bieden; zoo wenschte ik dan ook heden avond, M. H., U de uitkomst mijner nasporingen mede te deelen, en het voornoemde boekwerkje ten grondslag te leggen van deze mijne spreekbeurt, de eerste die ik de eer en het genoegen heb in uw midden te vervullen. Ik vertrouw dat zoodanig onderwerp, hoewel met het hoofddoel onzer maatschappelijke werkzaamheden, ik meen den opbouw van Vaderlandsche Taal- en Letterkunde, niet regtstreeks in verband staande, evenwel ook niet geheel daarvan afkeerig zal bevonden worden; in zoo verre namelijk, als de Fabelleer der Volkeren van het Noorden op die onzer voorvaderen, de aloude en eerste bewoners dezer gewesten, meer of min invloed kan gehad hebben: en tevens vleije ik mij, dat de behandeling van hetgeen ik mij voorstel, hoewel reeds lang met den stempel der Oudheid gekenmerkt, mij echter niet verhinderen zal, het een en ander in het midden te brengen, dat niet zoo dagelijks voorkomt, en eenigermate nieuw en ongehoord zoude kunnen schijnen. Ik ga dus, zonder verdere voorbereiding, behalve de inroeping uwer toegevende aandacht, dadelijk tot de zaak zelve over,

 en

en zal u vooreerst met het *uitwendige*, en daarna met het *inwendige* van voornoemd boekwerkje, naar vermogen, trachten bekend te maken.

De titel, zoo als die bij J. H. VOSS (1) staat opgegeven, is deze: J. RAMUS, *Ulysses et Odinus unus et idem*, *Hafniae* 1702. Er is echter nog eene latere uitgave, die, welke voorkomt in den *Catal. Biblioth.* MEERMANN. T. III. P. II. p. 112. N°. 1265: J. RAMUS, *Homerus Gothicus*, *ex collatis Odyssea et Edda Islandica*, *Hafn.* 1716. doch waarbij in de Prijsopgave staat aangeteekend, dat het meer bekend is onder eenen anderen titel, naar aanwijzing van mijn eigen exemplaar, voluit aldus luidende: *Tractatus Historico-Geographicus*, *quo Ulyssem et Outinum unum eundemque esse ostenditur*, *et ex collatis inter se Odyssea Homeri et Edda Island. Homerizante*, *Outini fraudes deteguntur*, *ac*, *detracta larva*, *in lucem protrahitur Ulysses. Editio nova*, *pluribus Additamentis uti et Tabella Geographica aucta et emendata. Authore* JONA RA-

(1) *Alte Weltkunde*, z. XXXVI, waaruit UKERT *Geographie der Griechen und Römer*, I. Th. 2. B. z. 314 het zijne ontleend heeft. Zie *Jen. Allg. Lit. Zeit. Jul.* 1817. N°. 128. Col. 85.

RAMO. *Hafniae*, *ap. J. C. Rothium*, 1716. pagg. 24 et 172. — Wat den Schrijver betreft, waar en wanneer hij geboren en gestorven is, kan ik niet zeggen. Wel vinde ik elders melding gemaakt van twee zijner geleerde naamgenooten, den genoeg bekenden P. RAMUS, die vroeger, en JO. DAN. RAMUS, (*) die gelijktijdig moet geleefd en geschreven hebben: maar van JONAS RAMUS vinde ik noch bij MOLLERUS in zijn *Cimbria Literata*, noch bij SAXE in zijn *Onomasticon*, noch ook in andere soortgelijke werken, geen enkel woord; en de vorige bezitter van mijn exemplaar, anders gewoon niet weinige teregtwijzingen op de schutbladen zijner boeken op te teekenen, heeft hierbij juist niets meer dan zijne gewone handteekening gevoegd. Zooveel intusschen is zeker, uit het opschrift van een Latijnsch vers aan den auteur, aan het hoofd van het werkje geplaatst, dat hij te *Nördrehoug*, of *Nördrehong* in *Noorwegen*, de waardigheid van Predikant bekleed heeft; terwijl hij zelf in zijne Voorrede zich beroept op een vroeger werkje van zijne hand *de Norvegia Antiqua*, waarin hij reeds de eerste zaden gestrooid had van zijn later

(*) Van wien eene *Dissert. de Ancilibus Roman. Hafn.* 1706. vermeld staat bij FABRICIUS *Biblioth. Antiq.* p. 453 en 576.

ter, met opzet ontwikkeld vermoeden nopens ODIN; en met dit vermoeden heeft hij zich de loffelijke aanprijzing verworven, die wij op de keerzijde van het titelblad vinden, van JO. BIRCHERODIUS J. F. gegeven te Koppenhagen den 9 Mei 1701.. Voor het overige vindt men van dit werkje eene vrij gunstige aankondiging in *Act. Erud. Lips. Suppl.* T. VII. p. 40 sqq. en eene andere in *Miscell. Lips. Nov.* T. X. p. 368, doch welke laatste ik niet heb kunnen nazien. Welaan, laten wij zien, of wij er ook onze toestemming aan kunnen geven, en te dien einde den hoofdzakelijken inhoud achtereenvolgens nagaan.

Zonder ons op te houden met de ontwikkeling der Noordsche fabelleer, zal het genoeg zijn, met een enkel woord vooraf op te merken, dat, volgens OLAÜS MAGNUS, *Tooneel der Noordsche Landen*, III. 3, van de drie voorname Godheden van het Noorden, met name *Thor*, *Odhen*, en *Frigga*, de tweede, *Odhen*, de heerschappij voert in den oorlog, den menschen bijstand verleent tegen hunne vijanden, ter regterzijde van Thor geplaatst is, en zoo hoog in aanzien, dat hij voor den lichtgever der wereld gehouden wordt, en er geene plaats ter wereld te vinden is, waar de magt zijner Godheid niet geëerd wordt. Wie een uitvoeriger berigt verlangt, raadplege de Schrijvers, die over dit onderwerp met opzet gehandeld

deld hebben. Hier komt het alleen aan op het betoog, dat die Noordsche ODIN dezelfde zou moeten geweest zijn als de Grieksche ULYSSES. Dit toch was des Schrijvers hoofddoel, blijkbaar uit het opschrift van zijn werkje, zoowel als uit hetgeen hij in de Voorrede zegt: « Doch ter za-« ke: lang genoeg heeft onder den naam van OU-« TIN, de Grieksche ULYSSES niet alleen den « Polyfeem, maar het gansche Zuidelijke werelddeel « bedrogen; hij die geheel en al uit bedrog en « valschheid bestond, en die niet één en dezelf-« de altijd en overal geweest is; maar nu eens « door een' anderen naam, dan weder door een « ander vaderland voor te wenden, even als een « tweede PROTEUS en VERTUMNUS, meer dan « eens verschillende gedaanten wist aan te nemen. « Zoo is dan nu eindelijk den bedrieger het mom-« aangezigt afgerukt, waaronder hij gedurende bij-« na 29 eeuwen zich onbekend schuil heeft gehou-« den. Men verhaalt van ODIN onder anderen, « dat hij zich in de gedaante van een slang ver-« anderd heeft; maar niet te min uit die oude « slangenhuid, waaronder de slimme en bedriege-« lijke ODIN lang genoeg verborgen gebleven is, « zullen wij nu eindelijk ULYSSES zien te voor-« schijn treden: zoo dat de bewoners van het « Noorden zullen moeten erkennen, van waar die « beruchte ODIN gekomen is, dien zij weleer als « eenen God vereerden; en de Grieken insgelijks

« moeten erkennen, waar hun ULYSSES gehle-
« ven is; ten einde beide ophouden, voortaan aan
« de waarheid dier gebeurtenis te twijfelen. Dit
« toch maakt het voorwerp uit van ons onder-
« zoek; dit is mijn doelwit, om een nieuw licht
« te doen opgaan over de geschiedenis, en oude
« bedriegerijen aan den dag te brengen. »

Ziet daar, niet zonder grootspraak waarlijk, voor U opengelegd, wat de Schrijver ons al belooft. Ten betooge hiervan moet de gansche behandeling strekken, derwijse ingerigt en verdeeld, dat hij eerst de gevoelens van anderen tracht omver te werpen, om daarna zijn eigen gevoelen van den grond af op te rigten; in zoo verre wij wat billijker dan vele hedendaagsche twijfelaars, die dikwijls alle gronden van zekerheid ondermijnen, zonder eene enkele poging om iets *beters* in de plaats te stellen.

In het eerste Hoofdstuk dan, na eene voorafgaande verdediging van HOMERUS, en vrij hevige beschuldiging van latere Schrijvers en Dichters, voornamelijk van VIRGILIUS, die door zijne overdrevene zucht tot navolging, zoowel als door zijne menigvuldige verdichtselen en onwaarheden, den ouden Griekschen Zanger onder de verdenking van valschheid en bedrog met zich mede zou gesleept hebben (§ 1); doet de Schrijver vervolgens al wat mogelijk is, om het meest algemeen gevoelen der Uitleggers, dat aan ULYSSES om-

zwer-

zwervingen hunne plaats aanwijst in de omstreken van Sicilië en Italië, van bijna al zijne kracht te berooven, ja zelfs voor ongerijmd uit te krijten (§ 2—9). De redenen, daartegen aangevoerd, zijn wel niet alle van even veel gewigt, en sommige zelfs nietsbeduidend en beuzelachtig (1): maar toch alle te zamen vereenigd, aangezien het onzekere en duistere der zaak, en gevoegd bij vele willekeurige en uiteenloopende onderstellingen van oudere en latere uitleggers, bereiken zij eenen zekeren graad van waarschijnlijkheid, die niet geheel voorbijgezien kan of mag worden. Het zegt wel iets, den schranderen ULYSSES zoo lang en zoo dikwijls dezelfde zeeën en landen te laten doorkruisen, zonder dat hij er nog eens den weg weet te vinden, of genoegzaam met de inwoners bekend is; zoo dat er zelfs eene Godin vereischt wordt, om hem in te lichten van bijzonderheden, en te waarschuwen tegen gevaren, welke

(1) b. v. Wanneer de Schrijver de uitdrukking *προτέρω πλεῖν*, die niets meer beteekent dan *voort-* of *weg varen*, verklaart door *verder opvaren*, *zich verder verwijderen*, hetwelk zoude moeten wezen *πορρωτέρω πλεῖν*: en even zoo, wanneer hij uit de benoeming *Κυκλώπων γαῖα*, *het land der Cyclopen*, het besluit trekt, dat zij niet op een eiland, maar op het vaste land moeten gewoond hebben; daar toch *γαῖα* alleen, en op zich zelf, noch het een noch het andere bepaaldelijk aanduidt. Zie § 2, pag. 9 sq.

ke hij, zoo zou men welhaast zeggen, lang te voren moet ontmoet en vermeden hebben. Hoe dit ook zij, onze Schrijver besluit deze voorbereiding tot zijn betoog met deze woorden: « Om « dit alles dan in een kort bestek bijeen te bren- « gen: indien ULYSSE'S op zijnen reistogt door « den wind naar Afrika (bij de Lotofagen) is af- « gedreven, en gekomen bij de Westelijke Ethio- « pen, de uiterste der menschen; en indien hij « van daar niet terug, maar *verder af* voortgezeild « is naar het land der Cyclopen, van daar verder « naar Eolie, van daar nog weer verder naar de « Lestrygonen en Eëa; indien hij daarop den « Oceaan is overgestoken, en aan de uiterste gren- « zen der diepe wereldrivier, de Cimmeriërs en de « duistere nevelen van het Noorden bezocht « heeft: — en hij dan na dit alles nog moet ge- « zegd worden, aan de kust van Sicilië en Italië « te blijven hangen; zoo weet ik waarlijk niet, wat « men al meer ongerijmd en minder overeenkom- « stig met het verhaal van HOMERUS zoude kun- « nen aanvoeren. » En dit tracht hij nu ten laatste (§ 10) nader te bevestigen door onderscheidene getuigenissen der Ouden, die alle daarin overeenstemmen, dat ULYSSES zijne reis veel verder dan tot Italië en Sicilië moet hebben uitgestrekt.

Hierop volgt nu het meer opzettelijk betoog, hoe het

het verhaal van HOMERUS over ULYSSES met dat der Edda aangaande ODIN vergeleken, en beide uit elkander moeten toegelicht worden. Drie punten van vergelijking komen hier vooral in aanmerking, de *naam*, de *tijd*, en de *plaats*. Wat het eerste betreft; ik meen de overeenkomst van *naam* (H. H. § 1, 2): deze is waarlijk niet van allen schijn ontbloot, zoo wij slechts niet aan het Grieksche Ὀδυσσεὺς (*Odysseus*) noch aan het Latijnsche *Ulysses* denken, maar aan de verdichte benoeming van Οὖτις (*Outis*), waaronder ULYSSES zich wist te verbergen om zich uit de handen van den wreedaardigen CYCLOPS te redden. *Outin*, (1) zegt hij uitdrukkelijk, *heeten mij mijn vader, mijne moeder en mijne overige medgezellen*. En de herschepping van dat *Outin* in *Oudin* of *Odin* vordert niets meer dan den overgang van de hardere tandletter *t* tot de zachtere *d*, en de verwisseling der tweeklank *ou* met de klinkletter *o*; hoedanige verandering ook aan andere talen en in andere woorden niet ongemeen is, en meerendeels van de uitspraak afhangt. Men zegge niet, dat het eene *zuiver grieksch*, en het andere *barbaarsch* is: want misschien is noch het

(1) Od. 'I, vs. 366.

Οὖτις ἔμοι γ' ὄνομ' ἔς', Οὖτιν δέ με κικλήσκουσι
Μήτηρ ἠδὲ πατὴρ ἠδ' ἄλλοι πάντες ἑταῖροι.

het eene, noch het andere waar. Dat Οὖτις, volgens HEPHAESTION, gevormd zijn zoude van οὖς, ὠτὸς, *auris*, het *oor*, omdat namelijk ULYSSES lange ooren had; is eene afleiding, die, zoo wij daarbij aan ezelsooren te denken hebben, waarlijk niet te best strookt met 's mans alom geroemde schranderheid. Dat οὖτις de beteekenis moet hebben van *niemand*, is welligt of eene loutere toevalligheid, of eene gezochte aardigheid. Want ware het wezenlijk uit οὐ en τὶς te zamen gesteld, en dus van gelijke beteekenis met het gebruikelijke οὔτις, in de plaats van οὐδεὶς, het zou, om van het verschil van *accent* niet eens te spreken, in den vierden naamval, gelijk RAMUS te regt opmerkt, οὔτινα en niet οὖτιν moeten hebben: en al wilde men ook dien verkorten uitgang ιν voor ινα aan dichterlijke vrijheid toeschrijven, of uit de *analogie* der taal verdedigen (men denke slechts aan ἶφιν, κύσιν, προδότιν, enz.); desniettegenstaande, is en blijft οὖτιν eene geheel onbekende en ongewone vorm, die, behalve de bedoelde plaatsen van HOMERUS, nergens anders voorkomt; en zelfs dáár alleen dienen moet om eene even geestige als grappige naamsverwisseling of woordspeling te weeg te brengen; iets waartoe οὔτινα den Dichter niet helpen kon, en hem bij het afpassen van de versmaat geweldig in den weg zoude gestaan hebben. Bovendien hebben de Grieken zelve, voor het Homerische οὖτις, in den tweeden naamval niet οὔτινος maar οὔτιδος gezegd,

zegd, zoo als blijkt uit den titel van een werkje van PTOLEMAEUS PINDARION, περὶ τοῦ παρ' Ὁμήρῳ Οὔτιδος, *over den Outis bij Homerus* (1); hetwelk, zoo het niet verloren gegaan ware, ons mogelijk eenig licht in deze duistere zaak zoude kunnen geven. Voegen wij hier nu eindelijk nog bij, dat 's mans gewone naam Ὀδυσσεύς, volgens HOMERUS zelven, van ὀδύσσομαι afgeleid, eenigermate de plaats van eenen *bijnaam* (2) bekleedt; zoo blijft er weinig of geen twijfel meer over, of ULYSSES *eigen naam*, hem bij zijne geboorte gegeven, zal Οὖτις geweest zijn. Bij gevolg hebben wij der Grieken *Outin* voor geen anderen dan voor der Noormannen *Oudin* of *Odin* te houden. De zaak is duidelijk bewezen en uitgemaakt. Dank zij den ijvervollen naspoorder der Oudheid voor de gegevene toelichting! . . .

Een tweede punt van overeenkomst, waaruit blijkt, dat beide helden voor één en denzelfden persoon te houden zijn, moet, en dit spreekt van zelf, in beider *leeftijd* (§ 1) gezocht worden. Van ULYSSES weten wij met volle zekerheid uit HOMERUS, dat hij in het jaar van Tro-je's

(1) Zie mijn werkje *over de Odyssea*, bl. 78.
(2) Od. T. vs. 409, τῷ δ' Ὀδυσεὺς ὄνομ' ἔστω ἐπώνυμον, vergeleken met de twee laatstvoorgaande verzen.

je's verwoesting met zijne krijgsgezellen scheep gegaan is. Van ODIN zegt ons de Edda, dat hij zich voor den Trojaanschen Koning PRIAMUS uitgaf, en in de stad Sigtun, twaalf Vorsten, in navolging van Troje, aanstelde. Zijne aankomst in het Noorden moet dus noodwendig in hetzelfde tijdstip als ULYSSES afreize, of althans niet veel later hebben plaats gehad. Dit lijdt geen de minste tegenspraak.

Een derde en laatste punt van overeenkomst is de *plaats*, *waar van daan* en *waarheen* beide helden vertrokken zijn. Van Troje, eene stad in Frygie, in klein Azië gelegen, zeilde ULYSSES af met HEKUBA, de vrouw van PRIAMUS, welke hem bij de verdeeling van den buit ten deel gevallen was. Het verhaal der Edda luidt aldus: « *Asgard* was *Troje*, waar de Goden woonden. « Daar beklom ODIN den troon, wiens gemalin « FRIGGA was; » en elders: « ODIN, voort- « vlugtig uit Azië, om zich aan eene vreemde « heerschappij te onttrekken, vertrok naar het « Noorden. Hij gaf zich en de zijnen dezelfde « namen, die te voren de Trojanen gevoerd had- « den, voorgevende, dat PRIAMUS voormaals « ODIN, en zijne gade FRIGGA geheeten had, « naar welke het rijksgebied zelf, waarin de stad « Troje gelegen was, den naam van *Frygie* zou- « de bekomen hebben. » Dat ODIN, even als

ULYS-

ULYSSES, uit Azië en Troje kwam, blijkt hieruit ontegenzeggelijk; maar wat reden had hij om voor PRIAMUS te willen gehouden worden? Dit schrijft RAMUS toe aan eene overmaat van trotschheid; waarover men zich in ULYSSES, den overwinnaar van een magtig volk, niet zoude behoeven te verwonderen; te meer, daar hij in het bezit was van de Koningin zelve, ik meen HEKUBA: en zoo deze al, gelijk sommigen willen, te voren in Thracië overleden ware, ULYSSES zal dan toch wel eene of andere Trojanin bij zich in voorraad gehad hebben, den naam van FRIGGA niet onwaardig; want, zegt de Edda, « ODIN « voerde een aantal jongelingen, mannen en vrou« wen, en groote schatten met zich mede. » Deze Aziatische vrouwen heeten in de Edda *Asenimr*, de mannen *Aesar*, en ODIN zelf *As*, als zijnde het hoofd dier Aziatische volksverhuizing. Tot dus verre de Schrijver (§ 4). Een ieder gevoelt het flaauwe en krachtelooze van dit gansche bewijs; vooral daar HOMERUS van dat gevankelijk wegvoeren van HEKUBA volstrekt niets weet: en men uit het verhaal der Edda veeleer zoude opmaken, dat een of ander magtig Trojaan, na de verdelging dier stad, met eene volkplanting uit Azië naar het Noorden ware getogen, even als ENEAS naar Italië; iets dat, op zich zelf beschouwd, niet onmogelijk is. Wat er ook

 van

zeg zij, wij willen aan JONAS RAMUS de eer niet betwisten van eenig punt van vergelijking tusschen beider afreize gevonden te hebben.

Wij vergezellen dan gerust eenen OUTIN of ODIN (immers beiden zijn één), en zeilen met hem af van de kust van Troje. Maar *waarheen?* Dit is eene tweede vraag, en waarbij het niet zoo gemakkelijk valt eenen geleider te volgen. Dit toch weten wij zeker, dat wij niet op het nabijgelegene Ithaka, bij de schoone PENELOPE en den jongen TELEMACHUS zullen aanlanden, bevorens het koude en barre Noorden bezocht en doorkruisd te hebben. En daarbij is het een togt van *tien jaren* lang. — Nu, wij zullen zien, of wij de reis in *tien minuten* meer of min kunnen afleggen.

Zonder ons in de bres te stellen tegen de stroopende horden der Ciconen, in weerwil van storm en tegenwind (§ 5), steken we al dadelijk over naar de *Lotofagen*. Volgens HERODOTUS, vergeleken met HOMERUS en met STRABO, stelt RAMUS (H. III. § 1) die op de Westelijke kust van Afrika, boven de Garamanten, en schijnt ze voor een gedeelte der Mauritanen te willen houden. Zoo zijn wij dan nu reeds buiten de zuilen van HERKULES in het ruime sop van den Oceaan, en zeilen weldra voort naar het land der Cy-

Cyclopen, bij HOMERUS *Hyperië* (1) genoemd, hetwelk onze leidsman (§ 2) in het oude *Hiberie* of *Celtiberie*, nederland *Spanje* geheeten, meent weder te vinden; terwijl hij, met APPIANUS, den Polyfeem tot vader maakt van zekeren ORLTUS, den vermoedelijken stamvader der Celten. Hij gaat zelfs verder (§ 3), en meent in Hiberië de plaats-zelve, waar de Cyclopen woonden, nader te kunnen bepalen, door ons naar het Celtisch Voorgebergte, thans *Kaap Finisterre*, te verwijzen. Maar van *Polyfeem* heeft de Edda geen enkel woord? Geen wonder, daar die naam oorspronkelijk Grieksch is. En toch verbeeldt RAMUS zich een spoor van dien *éénoog* te ontdekken in zekere oude overlevering, waaruit ik voor mij veeleer zoude opmaken dat ODIN zelf voor éénoog gespeeld had. Doch waartoe zoo veel moeite? — ODIN en OUTIS zijn immers dezelfde, en waar de een geweest is, moest dus ook de andere geweest zijn. Zoo komen we langs veel korteren weg tot hetzelfde besluit! —

De noordelijke kust van Spanje verlaten hebbende, steekt de held (H. IV. § 1—4) over naar Engeland, oudtijds *Olbion* of *Albion* genoemd, naar zekeren ALBION, zoon van NEPTUNUS, dien

(1) Ὑπερείη, Od. Z. 4.

dien RAMUS voor denzelfden houdt als EOLUS zoon van HIPPOTES bij HOMERUS (1), beheerscher van het naar hem genoemde *Eolië*, één drijvend eiland (2), met koperen muren en steile rotsen omgeven, waarop hij zijnen zetel gevestigd had. Dit *Eolië* kreeg in vervolg van tijd den naam van *Britannië*, naar zekeren BRUTUS, niet den' Trojaan, zoo als sommigen schrijven, maar een' van ULYSSES reisgezellen, die, na het vertrek van den held, heimelijk op Eolië achtergebleven, hem bij EOLUS zal zwart gemaakt hebben; waarvan het gevolg was, dat deze den Griekschen legervorst, toen hij andermaal *Eolië* aandeed, gansch niet vriendelijk bejegende, en hem voor een schelm en schobbejak uit zijne Staten verdreef. Eindelijk, hetgeen HOMERUS ons verhaalt van den windbuidel, door EOLUS aan ULYSSES vereerd, wordt door RAMUS (§ 5) vergeleken met zeker berigt, voorkomende bij P. CLAUDIUS in zijne *Beschrijving van Noorwegen*, aangaande de Finnen of Laplanders, aldus luidende: « De Lap- of Finlander kan alle winden

(1) Od. K, 2. Αἴολος Ἱπποτάδης, waarbij men in het oog houde dat NEPTUNUS den bijnaam van ἵππιος voert.

(2) Od. K. init. Αἰολίην νῆσον, kort daarop πλωτῇ ἐνὶ νήσῳ, een eiland uit de zee opgeworpen, even als Delos.

« den verwekken, die hij wil, vooral dien welke « bij zijne geboorte waaide; en aan degenen, die « een' gunstigen wind van hem koopen willen, « geeft hij een touw of koord mede van drie « knoopen voorzien: de eerste van deze losge- « maakt zijnde, zoo waait er een middelmatige « wind naar wensch; maakt men den tweeden « knoop los, dan ontstaat er een zoo geweldige « wind, dat men ter naauwernood het schip meer « kan sturen; maar, wie den derden knoop los- « maakt, die komt er niet af zonder schipbreuk « en verlies van manschappen. (1) » Dan, waarop het hier voornamelijk aankomt, is dit, dat de

Ed-

(1) Hiermede kan men een soortgelijk sprookje vergelijken, voorkomende bij BLEEKENS, *Beschr. van Groenland*, aan het einde:

« Deze (mijn vriend) maeckte, toen ick weghvaren « sou, drie knoopen in mijn neusdoeck, en, goede windt « aan my beloovende, seyde: als ghij in zee zijt, en « tegen de windt hebt, soo maeck de knoopen los, en « ghedenck aan my. Toen wy tot aen de twintighste van « Sept. ghezeyld hadden, en Spanjen zagen, kregen wy « daer sulck een stilte, dat men in drie daghen gheen « windt ghevoelde. Toen begon ick aen 't geen, dat myn « vriendt tot mij geseght had, te dencken; en ick dede een « knoop los. Een uur daer na begon de windt soetelyck « te blasen. Ik maeckte daer na oock de tweede en der- « de knoop los; en de windt begon toen soo fel te « waeyen, dat wy nae verloop van twee daghen in de « rivier de Tagus kwamen, die voorby Lissebon vloeyt.

Edda zegt: « het schip van ODIN, zoodra de « zeilen opgehaald zijn, heeft allerlei wind, waar- « heen het ook varen moet. »

Het lust mij niet, lang te toeven bij de woeste *Lestrygonen*, bewoners van de stad *Lamus*, die de gansche vloot van ULYSSES met steenklompen verbrijzelden, en de schepelingen als visschen uit het water opvingen. RAMUS (H. V.) derzelver naam afleidende van λῃσταί (*lestes*), en ze dus voor zeeroovers houdende, zoekt ze of op de kust van Gallië bij *Lemovicum*, of bij *Uxellodunum*, welligt oorspronkelijk *Ulyssidunum*; — of in Germanië, waar, volgens TACITUS, ULYSSES de stad *Asciburg* aan den Rijn stichtte; — of eindelijk in Cimbrië, omdat, volgens PLUTARCHUS, *Cimbren* bij de Germanen roovers beteekende. Aan de tweede opvatting schijnt hij de voorkeur te geven, houdt de Lestrygonen voor Celten; de bron *Artakia*, waarvan HOMERUS spreekt, voor het landschap *Artois*; en *Antorf*, *Antwerpen*, voor den hoofdzetel van Koning ANTIPHATES. Daarenboven gist hij, dat de bedoelde stad *Asciburg* eene volkplanting zal geweest zijn van eenige van ULYSSES reisgenooten, die zich uit de magt der Lestrygonen hadden weten te redden, en zich neergezet in de nabuurschap der *Tyrrhenen* of *Tusken*, van welke de *Duitschers* afstammen. En, zegt hij, met dit alles komt overeen het navolgende in de

Ed-

Edda, opgeteekend: « ODIN voerde eene groote « menigte jongelingen, mannen, vrouwen en groo- « te schatten mede, en vestigde zijnen zetel niet, « voordat hij in die landstreek gekomen was, wel- « ke thans *Saksen* (oudtijds geheel neder-Germanië « bevattende) genoemd wordt. Aldaar hield hij « zich eenen tijd lang op, maakte zich meester « van een groot gedeelte van dat grondgebied, en « verdeelde het onder zijne drie zonen, het Oos- « telijk gedeelte van Saksen aan WEGDEGGO, « Westfalië aan BEGDEGGO, en Frankrijk aan « SIGGO in bezit gevende. »

Wat zullen wij zeggen van het eiland *Eëa*, en van deszelfs bewoneresse *Circe?* Dat het in het Oosten gelegen was, schijnt HOMERUS zelf aan te duiden (*Od.* M, 3.) en strookt zeer goed met de afkomst van CIRCE, die voor dochter van den Zonnegod en zuster van EËTES, Koning van Colchis, gehouden wordt (H. VI. § 1.) Wij moeten dus van *Asciburg* en van de Germaansche kust Oostwaarts stevenen, en landen weldra aan (§ 2) op een der Deensche eilanden, mogelijk wel *Fionië*, of *Funen*, toenmaals *Odenseo*, d. i. Odins-eiland (1), geheeten. Immers de Edda getuigt, dat de

(1) *Aiaia*, en het Engelsch *ey*, bij de Noorwegeren *eya*, en bij de Yslanderen *eye*, beteekent elk eiland in

de held in Denemarken geweest is: « Nadat ODIN « (dus lezen wij) Saksen onder zijne zonen ver« deeld had, trok hij zelf naar eene andere land« streek, die toen *Reidgoteland* genoemd werd, « en maakte zich daar meester van al wat hij wil« de. Over deze landstreek stelde hij SKIOLD « aan, uit wien FRIDLEIF geboren is, wiens na« komelingen *Skioldungar* of *Skioldiaden* hee« ten, uit welk stamhuis de Koningen van Dene« marken afkomstig zijn. Datzelfde *Reitgoteland* « is thans *Jutland* genoemd. » In hoeverre dit verhaal tot opheldering van HOMERUS dient, laten wij voor rekening van RAMUS. Van denzelfden stempel is (§ 4) de vergelijking van *Circe* met de Noordsche toovenaresse *Hirokin*, vooreerst, om de zigtbare overeenkomst van naam; ten tweeden, omdat beide uit Scythië afkomstig waren; ten derden, omdat, gelijk ELPENOR, ULYSSES medgezel, bij Circe zijn graf vond, zoo ook ODIN zijnen reisgenoot BALDRUS met behulp van HIROKIN zoude begraven hebben; eindelijk, omdat CIRCE van tamme wolven en leeuwen omgeven was, terwijl HIROKIN, naar men zegt, op een wolf reed. Al ware dit alles niet

---

in het algemeen: *aa eya* wil dus zeggen, *in* of *op het eiland*, volgens des Schrijvers afleiding § 5.

niet half zoo vèr gezocht, nogtans zoude ik voor mij die overeenkomst veeleer daaruit verklaren, dat beide vrouwen een en hetzelfde beroep waren toegedaan.

Nu verwijst ons de Toovergodin, het moge dan CIRCE of HIRÖKIN geweest zijn, naar den zetel der Onderwereld (H. VII. § 1), aan de uiterste grenzen van den diepen Oceaan; daar waar de *Cimmeriërs* wonen, van een eeuwigen nacht omhuld, en nooit door het koesterende zonlicht bestraald. PLUTARCHUS houdt ze voor dezelfde als de *Cimbren*; RAMUS maakt GOMER, zoon van JAPHET, tot hunnen Stamvader (1), en plaatst ze niet alleen in den *Chersonesus Cimbria* (Denemarken), maar ook nog veel hooger op in het Noorden, in de nabijheid van den Pool. « Daarheen (zegt de Edda) is ook ODIN « getogen, tot dat hij den Oceaan bereikte, dien « hij voor den uitersten omtrek der aarde hield; « en daar beschikte hij een rijk aan zijnen zoon « SEMING, hetwelk thans *Noregur* heet? » Ziet daar dan *Noorwegen* (§ 2), voorzien van een aan-

(1) Niet geheel zonder grond. Voor *Gomer* kan met eenig verschil van tongval *Komer* gezegd, en van daar het meervoud *Kimri* gevormd zijn: van waar vervolgens *Cimbren* en *Cimmeriërs*. Verg. *Jen. Allg. Lit. Zeit.* ter aang. pl. Col. 87.

aantal ontzaggelijke watervallen en met groot gedruisch in zee stortende stroomen, die ons aan den *Cocytus*, *Acheron*, *Styx* en *Puriphlegethon* bij HOMERUS doen denken. Dat ODIN, even als ULYSSES, de schimmen der afgestorvenen moet geraadpleegd hebben; daarvan meent RAMUS (§ 4) eenige sporen te ontdekken in zekeren ouwden Noordschen zang bij BARTHOLINUS in zijne *Antiq. Danicae* aangehaald. Ja zelfs werdt hierbij ten overvloede ook nog de toovenaresse van Endor te hulp geroepen.

Thans volgen de *Sirenen*, wier verleidende zang zoo zeer te duchten was. Zij waren vrouwen, doch over wier ware gedaante verschillende gedachten zijn. Uit vele sprookjes, hier ter plaatse (H. VIII. § 1) bijeen verzameld, mag ik er twee, die in ons Vaderland t'huis behooren, niet met stilzwijgen voorbijgaan. SERTIUS in de Voorreden tot zijn Geographisch Werk, zegt, dat er te Zwartewaal, een dorpje nabij den Briel gelegen, eene uitgedroogde en opgezette Sirene te zien is, hangende aan de soldering van de kerk. BUNO in eene Aanteek. op CLUVERIUS schrijft, dat in den jare 1405 eene zeevrouw, of Sireen, door visschers gevangen, verscheidene jaren te Haarlem zoude geleefd hebben, maar tot haren dood toe stom gebleven zijn. Een gevolg mogelijk van de schrik, dat zij gevangen genomen was. Zoo veel te gelukkiger was ULYSSES, die het

voor-

voorregt had de Sirenen van hare oevers te hooren zingen. Nu maakt RAMUS op, uit eene plaats van POSIDONIUS bij STRABO, dat, gelijk in Griekenland Lemnos, zoo ook in het Noorden eilanden moeten geweest zijn, alleen door vrouwen bewoond, die de zeelieden in hunne strikken zochten te vangen, en daarna van het leven te berooven. Hij onderzoekt vervolgens, of onder die eilanden ook het *Jomfruland*, of Maagden-eiland, in Noorwegen kan geweest zijn; hetwelk de Noorweegsche zeelieden, uit een beginsel van bijgeloof, zoo lang zij er niet zijn voorbij gevaren, in plaats van met den eigenlijken naam, *Landegode* (het goede land) plegen te noemen. Wat er ook van zij, hier of elders zullen de Sirenen haren zetel moeten gehad hebben.

Ter naauwernood den zoo verleidenden Sirenen-zang ontweken, stonden onzen held nog oneindig grootere gevaren te duchten bij den doortogt van de *Scylla* en *Charybdis* (§ 2 verg. met H. I. § 6); welke bij HOMERUS voorkomen, wel is waar, als zeemonsters en bezielde wezens, doch wier beschrijving evenwel zoodanig ingerigt is, dat het niet moeijelijk valt, in de eene een hemelhooge klip, en in de andere een' allesverzwelgenden draaikolk te herkennen. De meeste Uitleggers plaatsen die in de zeeëngte tusschen Italië en Sicilië. Men kan echter niet ontveinzen, dat het moeijelijk is, *beide* aldaar weder te vinden; ja zelfs blijkt het

het niet, dat de Ouden dien doortogt voor zoo bij uitstek gevaarlijk gehouden hebben. Veel gevaarlijker is ongetwijfeld, bij de kust van Noorwegen, ongeveer op den 68e graad Noorderbreedte, de zoogenaamde *Maalstroom*, bij de inwoners dier landstreek *Moskoestroom* geheeten, naar een rots, of rotsachtig eiland, in deszelfs midden gelegen, den naam van *Moskoe* dragende, en omgeven van eene groep van kleinere eilanden. Deze draaikolk, hoedanige er geen tweede bekend is, verslindt binnen den tijd van zes uren, walvisschen, schepen, en allerlei andere voorwerpen, welke zich in den omtrek bevinden, en braakt die in even zoo veel tijds weder uit met een ijsselijk geweld en gedruisch, zonder dat de oorzaak van een zoo vreemd en schrikbarend verschijnsel bekend is. Hierop tracht RAMUS het verhaal van HOMERUS toe te passen: en zoo hem dit al ten opzigte van de *Charybdis* weinig moeite kost, niet even gemakkelijk valt het, aan de *Scylla* hare plaats aan te wijzen; welke zwarigheid hij, uit beider vrij naauwkeurige beschrijving, zoo goed mogelijk tracht op te lossen. Dit is zeker, dat in den omtrek des maalstrooms eene menigte klippen gevonden wordt, waartegen al, wat door den stroom wordt medegesleept, noodwendig verbrijzelen moet. Voor het overige maken gebrek aan plaatskennis, omwentelingen der natuur, en wat dies meer is, het bijkans ondoen-

lijk

lijk om eene juiste en volledige vergelijking tusschen des Dichters beschrijving en het beschreven voorwerp daar te stellen: en, eenmaal toegestaan zijnde, dat ULYSSES het Noorden kan doorkruisd hebben, zie ik niet, waarom wij de Scylla en Charybdis liever in de Middellandsche Zee bij den Straat van Messina, dan aan de Noorderkust bij den Maalstroom zoeken zouden. Slechts ééne tegenwerping nog, deze, dat ODIN den Maalstroom niet schijnt voorbij gestevend te zijn. Maar ODIN is immers *Outis*, en *Outis* ULYSSES? Welaan, laten wij dan hier het verhaal der Edda beurtelings aanvullen uit de Odyssea. Zoo is er toch voor alles raad te vinden! —

Het eiland *Thrinacië* bereikt hebbende, maakten ULYSSES reisgenooten, door den honger gedreven, zich schuldig aan strafbare heiligschennis, door van het aan den Zonnegod gewijde runderves, ter vervulling hunner nooddruft, eenigen der vetste ossen te slagten. Terstond daarop vertoonden zich ongunstige voorteekenen: de afgetrokkene huid kroop over den grond, de stukken vleesch loeiden aan de speten, als of men de levende ossen nog hoorde bulken. Kortom, alles voorspelde een vreesselijk onheil, waarmede de schuldigen hun feit zouden moeten boeten. Van dit gansche voorval meent RAMUS (H. IX. § 1) een spoor te ontdekken in het navolgende verhaal van de Edda: « Drie Asen, ODIN, LOKUS en

« HAE-

« HAENERUS, gingen van huis over bergen en
« woestenijen, waar naauwelijks eenig voedsel te
« vinden was. Eindelijk, zich naar zekere vallei
« wendende, zien zij eene kudde ossen, waarvan
« zij er een slagten en flaks gereed willen maken:
« maar het vleesch wilde niet gaar worden, en na
« herhaalde pogingen vonden zij het nog even
« raauw als of het pas versch geslagt was.» Het spreekt van zelf (§ 2), dat, gelijk ODIN ULYSSES vertegenwoordigen moet, zoo ook LOKUS geen ander zijn kan, dan deszelfs reisgenoot EURYLOCHUS. Niets, zegt de Schrijver, is in onze moedertaal gemeenzamer dan de afkorting der voorste letteren in woorden van vele lettergrepen; hij tracht vervolgens, in beider wederspannigheid en goddeloosheid, de noodige overeenkomst aan te wijzen tusschen den Noordschen LOKUS, en den Griekschen EURYLOCHUS. Wat eindelijk (§ 3) *Thrinacië* zelf betreft, daar dit in de nabijheid van de Scylla en Charybdis gelegen was, kan het natuurlijk niet ver van den Maalstroom verwijderd geweest zijn: het is, waarschijnlijk, het eiland *Traen* of *Traenen*, bij ons Hollanders *Traanoog* geheeten, en ongeveer tien Noorweegsche mijlen ten Zuidoosten onder den 67sten graad Noorderbreedte, van den Maalstroom af gelegen. Ten tijde van ODIN was dat eiland denkelijk nog onbewoond, en eene verblijfplaats voor schapen en rundvee. Maar andere bij-

bijzonderheden worden hier vermeld, doch die voor geen uittreksel vatbaar zijn, en bij den Schrijver zelven moeten nagelezen worden.

Van Thrinacië afgezeild, door schipbreuk overvallen, verloor ULYSSES al zijne reisgezellen, en bereikte zelf al zwemmende ter naauwernood het eiland *Ogygië*, waar de Godin CALYPSO, dochter van ATLAS, haren zetel hield. Daar toefde hij zeven jaren lang, en vond eerst in het achtste het middel om te vertrekken. Van dit alles geen enkel spoor in de Edda aantreffende, was onze Schrijver (H. X. § 1, 2) daarover in het eerst niet weinig verlegen, en zocht *Ogygië* vergeefs in het land van *Gog* of *Gyges*, d. i. *Gylland* of *Gothland*. Maar weldra werd hem door een zijner vrienden eene afteekening medegedeeld van *Helgeland*, voormaals *Halogaland*, een gewest van Noorwegen. Een daarbij gelegen eilandje, met name *Hinden*, kwam hem nu voor, zoo veel gelijkenis te hebben met het aloude *Ogygië*, dat hij het der moeite waardig achtte zijne gedachten deswegens in het breede te ontwikkelen, en eene kaart van voornoemde landstreek bij zijn werkje te voegen. De redenen door hem aangevoerd (§ 3 en 4), meerendeels uit de overeenkomst van plaats, taal en zeden ontleend, zijn te uitvoerig om hier over te nemen: en de kaart, behoorende bij bl. 145, ontbreekt in mijn exemplaar, waardoor ik mij buiten staat bevinde om het u zinnelijk

lijk voor te stellen. Wij spoeden ons dus naar *Scherië*, het verblijf der *Pheaken*, de laatste pleisterplaats van ULYSSES op zijne tienjarige zeereis.

Het is bekend (H. XI. § 1 en 2) dat deze *Pheaken* te voren *Hyperië* bewoond hadden, in de nabuurschap der Cyclopen, om wier geweldenarijen te ontwijken zij zich met ter woon naar het eiland Scherië begeven hadden. Daar nu *Hyperië*, gelijk wij reeds boven zagen, voor *Hiberië* of *Spanje* te houden is, en het algemeene gevoelen wil, dat van daar eene volkplanting naar *Hibernia* (*Ierland*) zoude zijn overgestoken, zoo zal vermoedelijk *Ierland* de zetel der Pheaken geweest zijn. Zij zelven bekennen, dat zij, van alle andere menschen afgezonderd, een verafgelegen eiland aan het uiteinde der aarde bewonen. En *Scherië*, de naam van hun eiland strijdt hier niet mede, daar in de Noordsche talen *skier* of *scheren* van allerlei klippen of rotsen gezegd wordt, die den oever omgeven. *Scherië* is dus elk *rotsachtig* eiland, hoedanig ook dat der Pheaken was. Zoo niet, men leide het af van het Engelsche *shire*, d. i. heerschappij of grondgebied. Zoo vinden we overal middel om ons uit verlegenheid te redden, en komen eindelijk, in gezelschap van OUTIS, behouden terug op Ithaka. Niet meer dan éénen nacht hebben wij aan den overtogt van Ierland naar Griekenland besteed.

Waar-

Waarlijk spoediger kan het wel niet, al ware het ook op een hedendaagsche stoomboot. Die Pheaken, of Ieren, moeten toch flinke zeelieden geweest zijn! —

Maar verbeelden wij ons niet, nu verder stil en gerust te mogen t'huis blijven bij gade en kroost. Wij moeten al dadelijk weer onzen OUTIS naar het Noorden volgen. ULYSSES had van den Wigchelaar TIRESIAS het bevel ontvangen, om, zoodra hij de belagers zijner echtkoets zoude gedood en de rust aan zijn hof hersteld hebben, op staanden voet weder te vertrekken naar eene verafgelegene landstreek, waarvan de inwoners met de scheepvaart geheel onbekend waren. En die landstreek, zegt de Schrijver (§ 2 en 3), is het Noorden; want zoo vinden wij opgeteekend van ODIN, en dit verhaal komt met de lotgevallen van ULYSSES volmaakt overeen: « ODIN had twee broeders (of mogelijk medgezellen) BE en BULI (misschien dezelfde als POLITES, ULYSSES vriend), die in zijn afwezen « zich meester wilden maken van zijn rijk. Als nu « ODIN eens zeer lang van huis bleef, en zijne « broeders hem reeds niet meer waren terug « wachtende, deelden zij het rijk met hun beiden, « en namen zijne huisvrouw FRIGGA in bezit. « Maar eenigen tijd daarna keerde ODIN terug, « en vertrok met zijne huisvrouw naar de Scythen « tot bij de rivier Tanaïs. » Zoo weten we dan

nu

nu eindelijk, waar ULYSSES met zijne dierbare PENELOPE gebleven is. Gezamenlijk door den Pontus Euxinus langs den Tanaïs naar het Noorden getogen, hebben zij denkelijk beiden hun graf in Siberië gevonden. Voorzeker eene belangrijke nieuwstijding, en die ik U, zonder de medelichting van JONAS RAMUS, niet zou hebben kunnen mededeelen.

Ziet daar dan, M. H., den hoofdzakelijken inhoud van dat zonderlinge werkje, zoo kort mogelijk, voor U opengelegd. Ten besluite voegt de Schrijver er nog het een en ander bij over een tweeden en derden ODIN; doch beide van lateren tijd, en die met ULYSSES niets gemeen hebben. In hoe verre dit letterkundig *paradoxon* eenige aanprijzing of wederlegging verdient, daarover moge een ieder met zijn eigen oordeel raadplegen. Hoe ik er zelf over denk, zullen enkele, hier en daar verspreide wenken, en tusschen in gevlochtene aanmerkingen, duidelijk genoeg te kennen geven. Mijns inziens, zal die reistogt van ULYSSES wel altijd een raadsel voor ons blijven. Voor het overige vrage ik verschooning voor al wat ik van uwe aandacht te veel zou mogen gevergd hebben: en zal het mij voor eene voldoende belooning rekenen, zoo deze geleerde beuzelpraat het hare mogt hebben bijgedragen, om U eene niet geheel nuttelooze en bevallelijke uitspanning te verschaffen.

PROEVE EENER LOFREDE

OP

KAREL DEN GROOTEN.

DOOR

GEORGE WILLEM VREEDE.

Het magtige Gallië, aan de geduchte heerschappij der Romeinen door Frankische Vorsten ontrukt, werd door dezen bezet, en in den vorm van een Koningrijk herschapen. De zegevierende wapenen van een' CLOVIS en CLOTARIUS breidden het nieuw gebied uit met het veroveren van vele gewesten; zoodat het, bij zijne naburen gevreesd en geëerbiedigd, een hoogen trap van bloei en aanzien bereikte. Hebben wij dus reden om den uitstekenden moed, en der dapperheid en schranderheid van Frankrijks eerste Koningen den verschuldigden lof toe te brengen: vaak zien wij met afschrik neder op de treurtooneelen, door het slecht bestuur hunner onbekwame en laffe opvolgers aangerigt. Hoe menigmaal worden wij toch niet de afzigtelijke gevolgen gewaar van binnenlandsche tweedragt, van miskend of verguisd gezag! Wij zien een' weleer bloeijenden Staat ver-

scheurd en van één gereten door de willekeur van trotsche Grooten, die, ten koste van het goed en bloed hunner onderdanen, ten spijt der Koninklijke waardigheid, aan hunne onderlinge verdeeldheden en overoude veeten den vrijen loop gaven; wij zien dien Staat aan eene onafzienbare reeks van jammeren overgegeven en ter prooije eener regeringloosheid, die deszelfs geheelen ondergang dreigde te zullen bewerken! Vloek kleeft op die dagen, waarin het den Koning, van meest al zijn gezag beroofd, niet vrijstond een' schuldigen Adel te straffen; waarin de stem des ongelukkigen, die het gezag der wetten inriep om onpartijdig te worden geoordeeld, door den overmoed zijns verdrukkers werd verdoofd, en het onregt voor billijkheid gehouden! Wie had in die dagen aan burgerlijke vrijheid kunnen denken? toen ongenadige Landheeren, in wier ijzeren borst gevoel van menschelijkheid en van medoogen geen ingang vond, hunne onderhoorigen op de schraapzuchtigste wijze uitgemergeld hebbende, hen nog meermalen tot den slavenstaat vernederden (1); toen noch Goddelijke, noch menschelij-

(1) Zie ROBERTSON, *Introduction à l'Hist. de Charles V.* p. 35. *Caroli Mg.* Capit. III. A. 811. EICHHORN, *Deutsche Staats und Rechtsgeschichte*, I. Theil. s. 380. MEYER, *Esprit, origine et progrès des institutions etc.* T. I. p. 166.

lijke wetten ontzien, maar allerschandelijkst geschonden werden! — Het geheel leverde een tafereel op van zwakke Vorsten, wier onvaste hand verre van het roer der regering te kunnen bestieren, ten laatste zelfs niet in staat was de geringe schaduwe van hun aanzich te behouden (1); van wederspannige Edelen, die den last des Konings, om met hem aan het hoofd hunner vasallen tegen den gemeenen vijand te velde te trekken, niet gehoorzamende, bloedige oorlogen voerden, om hun *bijzonder* belang na te jagen, en hunne wraak- of veroveringszucht te voldoen; van onderdanen, door hunne beheerschers wreedelijk mishandeld, en nog daarenboven in de diepste onkunde gedompeld; eindelijk, van Geestelijken, die, geboren om vrede te prediken, om, gelijk een CHRYSOSTOMUS en een AUGUSTINUS, door een deugdzaam gedrag de bedorven harten der leeken te verbeteren en hun ten voorbeelde te strekken, in het grootste gedeelte der Christenheid oproer stookten (2), den Edelen in ondragelijken trots niets toegaven, en zich in den afschuwelijksten wellust baadden. (3)

Zoo

(1) Gelijk het voorbeeld van CHILDERIK III leert, in 752 door zijne onderdanen afgezet.

(2) Vergelijk FLEURY, *Hist. Eccles. Disc.* IV, 10, 11, en *de Epist. Bonifacii.*

(3) *Caroli Mg.* Capit. I, 49, I, 98, I, 167, V, 172,

Zoo moest dan de Koninklijke waardigheid in haar aanzien hersteld, de hoogmoed der Grooten vernederd, de Burgerlijke vrijheid gewaarborgd, de Wetgeving en Kerktucht verbeterd worden. Deze hoogstmoeijelijke taak was die van een edeldenkend Vorst: KAREL MARTEL en PIPIJN DE KORTE schreven zich dezelve voor, doch konden hunnen loffelijken wensch niet verwezenlijken. Voor KAREL DEN GROOTEN was het bewaard, dat groote doel te bereiken, en Frankrijks *weldoener* te zijn. —

Het lust mij kortelijk te vermelden, door welke edele bedrijven KAREL dien eernaam verwierf. Ik zal daarom beproeven in hem den Vorst te schetsen, die, terwijl de gansche wereld voor zijne wapenen beefde, de herschepper werd van een diep gezonken Rijk. Een onderwerp, dat de bewondering van duizend jaren wegdroeg, mag zonder twijfel op uwe aandacht rekenen: gelukkig, zoo hetzelve ook toegevendheid voor den spreker verwerft! —

Na den dood van PIPIJN, die ruim het midden der achtste eeuw stierf, werden zijne zonen KAREL en KARLOMAN tot den troon verheven.

172, VII, 155, welke zeker alles behalve gunstig over het gedrag der Geestelijken van dien tijd doen denken.

ven. De eerste verkreeg West- (1), de tweede Oost-Frankrijk tot zijn erfdeel. KAREL was zes en twintig jaren oud, toen hij de teugels des bewinds in handen nam (2); een regt geschikte leeftijd om zijne edele hoedanigheden te ontwikkelen, en zich de gaven ten nutte te maken, waarmede de milde natuur hem in zulk eene ruime mate gezegend had. Met eene zeldzame geest- en ligchaamskracht begaafd, onderscheidde hij zich door eene zeer schoone houding en eene rijzige gestalte. Zijne oogen stonden hem helder in het hoofd, en verspreidden veel liefelijkheid over zijn vrolijk en bevallig gelaat, dat elk een bekoorde (3). Was hij vlug van bevatting, bij uitstek schrander en voorzigtig: hij was ook zeer gelukkig in uitdrukking, en paarde met zijne overige talenten eene betooverende en wegslepende welsprekendheid (4). Zeer vroeg reeds gaf hij blijken

(1) EGINHARD, *Vita Caroli*, 3 en *Annal. ad A.* 768. KAREL vestigde zijnen zetel te Noyon. MURATORI, *Annali d'Italia*. Tomo IV. P. II. pag. 100.

(2) Hij was geboren den 26 Februarij of 2 April 742. GAILLARD, *Histoire de Charlemagne* T. II. p. 2. Eenigen gelooven, dat hij op Ingelsheim bij Mentz, anderen, dat hij te Salsburg, en anderen weder, dat hij te Aken geboren is.

(3) EGINHARD, *Vita Caroli*, 27. « Oculis praegrandibus ac vegetis, facie laeta et hilari.»

(4) EGINHARD, l. c. 25. « Erat eloquentia copiosus

ken van moed en dapperheid: Aquitanië aanschouwde het eerst de krijgsbedrijven van den negentienjarigen Held, die eenmaal den roem van ALEXANDER en CAESAR beiden zou evenaren. — Behoeft men zich wel te verwonderen, dat een Koning, in den bloei zijns levens, een Koning, zoo vurig, zoo begeerig naar roem als KAREL was, geene gelegenheid liet voorbijglippen, om de regten zijner kroon met ijver voor te staan, en geweld met geweld te keeren! Zijne handelwijze gaf weldra te kennen, dat hij bij het aanvaarden des bestuurs dit grondbeginsel had aangenomen en zich eigen gemaakt. — In dat zelfde Aquitanië, waar zijn heldenmoed in vollen luister had geschitterd, hetwelk bij het sluiten van den vrede door Hertog HUNOLD aan PIPIJN was afgestaan, en nu een gedeelte van KARELS gebied uitmaakte, had de voormalige bezitter een' gevaarlijken opstand verwekt (1). Naauwelijks wordt dit KAREL gemeld, of hij ziet naar de middelen uit om het oproer te dempen en de pogingen des vijands te verijdelen. Hij verzoekt hulp van zijn

---

sus et exuberans, poteratque quicquid vellet, apertissime exprimere.» MARCHANGY, *la Gaule Poétique*, T. III. p. 22.

(1) EGINHARD, *Vita Caroli*, 5 en 18. MURATORI, l. c. pag. 192.

zijn broeder KARLOMAN: deze wordt hem stellig beloofd, doch blijft achter. — Wat doet de Held? Onverschrokken gaat hij op HUNOLD los, verdaat zijn leger, en dwingt deszelfs Aanvoerder de vlugt te nemen. De schrik, welken deze overwinning in het hart der naburige Vorsten joeg, was zoo groot, dat de Hertog der Vaskonen (1), door den Koning gemaand om HUNOLD, wien hij bij zich ontvangen had, over te leveren, geen tegenstand durfde bieden, maar dezen en zichzelven met geheel het Hertogdom aan KARELS goedgunstigheid overgaf. —

Intusschen stierf KARLOMAN, en nu werd KAREL, schoon zijn broeder zonen naliet, met goedkeuring van alle Franken (2), meester van het gansche Rijk. Welk een ruim veld lag thans voor hem open, waarop hij zijne ongemeene bekwaamheden kon aanwenden tot nut en welvaren zijner onderdanen, tot vereeuwiging van zijnen naam! Op dat uitgestrekte veld kon zijn verheven geest in al deszelfs glans uitblinken: daar ook blonk hij spoedig uit en volgde eene hoogere vlugt. — Door Paus HADRIAAN gebeden, om naar Italië te komen en den Koning der Longobar-

(1) LUPUS I.
(2) EGINHARD., 4. — In die dagen gold ook het geboorte-regt zoo sterk niet, als wel daarna.

barden, DESIDERIUS, die zich aan vele geweldenarijen tegen de Romeinen had schuldig gemaakt, de verdiende straf te laten wedervaren, voldeed KAREL gaarne aan dit verzoek, daar ook hij redenen had zich over DESIDERIUS te beklagen. Die Koning had namelijk der weduwe van KARLOMAN en hare zonen, welke bij hem hun verblijf gevestigd hadden, zijnen bijstand toegezegd, om de regten hunner geboorte te doen gelden en KAREL den Franschen schepter uit de handen te wringen (1). Dan KAREL stelde weldra het boos opzet des vijands te leur. Hoezeer ook door zijne Grooten gedwarsboomd, die hem halstarriglijk hunne dienst weigerden: zijne ontembare kracht van wil kwam deze zwarigheid te boven en zegevierde over hunne weerspannigheid (2). Hij valt in Italië, en brengt bijna zonder slag of stoot gansch Lombardije te onder. Toen eindelijk Pavia en Verona (3) waren ingeno-

(1) EGINHARD, 6. MURATORI, l. c. pag. 115—119. VON RAUMER, *Geschichte der Hohenstaufen*, I. B. s. 14.

(2) EGINH. l. c. EICHHORN, *Deutsche Staats und Rechtsg.* l. c. s. 280.

(3) MURATORI, l. c. p. 156. Het beleg van Pavia, dat acht maanden duurde, heeft aanleiding gegeven tot een Heldendicht *Charlemagne à Pavie*, door MILLEVOYE.

komen, moest DESIDERIUS geheel en al van zijn gezag afzien, en ging het ijdel pogen, waartoe zijn verdoolde hoogmoed hem had vervoerd, in een klooster te St. Denis boeten. — Aldus vernietigde KAREL in den tijd van eenige maanden een Rijk, dat twee honderd en zes jaren lang de magt der Grieksche Keizers had getrotseerd (1). —

Het zoude onmogelijk zijn, Toehoorders, onzen Held gedurig op het veld van eer te volgen; dáár, waar hij overwinning op overwinning bevocht, en steeds nieuwe lauweren plukte; dáár, waar hij het verderf, dat zijne vijanden tegen hem hadden gesmeed, op hunnen kop deed nederkomen;

(1) Te Rome gekomen, bevestigde KAREL aldaar eenige giften, door zijnen vader PIPIJN aan den Roomschen Stoel gedaan. (Zie LE BEAU, *Hist. du Bas Empire*, T. XIV. p. 41. MURETUS, *Oper.* T. I. p. 112) en vermeerderde dezelve, naar men wil, met aan den Paus HADRIAAN het bewind op te dragen over de Hertogdommen Spolato, Benevento, de eilanden Corsica, Sardinië en anderen. Dit laatste evenwel is door zeer vele oordeelkundige Schrijvers in twijfel getrokken, gelijk door MURATORI, l. c. p. 151 seqq., p. 142, 150 etc., door den Schrijver van *l'Essai Historique sur la Puissance Temporelle des Papes* p. 26—29. BOSSUET, die het bevestigen der giften van PIPIJN vermeldt, zwijgt volstrekt omtrent het tweede artikel; *Discours sur l'Hist. Univ.* p. 131. Men zie ook MOSHEIM, *Kerk. Gesch.* III D. bl. 125.

man, waar hunne vermetelheid voor zijn beleid, hunne woede en razernij voor zijnen, door bedaardheid getemperden heldenmoed zwichtten (1). Van hoe veel veroverde gewesten, landen, rijken zou ik moeten spreken! Hoe hij, door het verslaan der Spaansche Saracenen, bewees de waardige kleinzoon van KAREL MARTEL te zijn; hoe hij nu eens Avaren en Hunnen de nederlaag gaf, en den behaalden buit onder zijne volken verdeelde; dan weder de Slaven en Wilzen, die door hunne invallen en strooperijen zijne onderdanen gedurig kwelden, bedwong (2). Ik zou moeten gewagen van den voorbeeldigen ijver en het taai geduld, die in de oorlogen, welke hij tegen de Saksers voerde, op zulk eene heerlijke wijze doorstraalden; in die oorlogen, welke door hunne langdurigheid en hardnekkigheid eenig zijn in de Geschiedenis der Wereld. Zoo dikwijls reeds

(1) De groote PERIZONIUS, *Opusc.* T. I. p. 408, wat mij zeer verwondert, denkt zeer gering over KARELS veroveringen, en zegt, dat de onderworpen volken slechts weinig tegenstand hadden geboden.

(2) MURATORI, l. c. p. 214. EGINHARD, *Vita Caroli*, 11. MONTESQUIEU, *Esprit des Lois*, Livre XXXI, Chap. 18. WAGENAAR, I. Deel, bl. 432—436. DIPPOLDT, *Skizzen der allgemeinen Geschichte* II. B. s. 72. DE GUIGNES, *Mémoire sur les Avares* in de *Mémoires de l'Acad. des Inscript.* T. XXVIII. p. 109, enz.

reeds door de Franken beteugeld, nooit overwonnen, staken de Saksers telkens weder moedig de hoofden op, en verzaakten de leer des Evangelies, die zij hadden moeten omhelzen. Vrede, wederbreuk van de zijde dier krijgszuchtige naburen, oorlog en wederom vrede, wisselden elkander beurtelings af. Jaar op jaar voerde KAREL legers tegen hen aan, of zelde zijne beste Veldheeren tegen hen over. Te vergeefs schonk de grootmoedige Vorst den overwonnelingen dikwerf genade; te vergeefs rigtte hij, strijdig met de gevoelens van zijn' edelaardig karakter, de schrikkelijkste slagtingen onder hen aan (1); niets mogt baten, — onoverkomelijke zwarigheden deden zich voor. Ieder ander' zouden die moeijelijkheden, welke eene bovenmenschelijke kracht schenen te vorderen, hebben afgeschrikt: dit bij KAREL te veronderstellen, zoude eene gedachte zijn, in lage wezens alleen te verontschuldigen. Of, zoude wel iets dien waren Held hebben kunnen afschrikken, wiens fier gemoed den dood zoo weinig achtte, dat het hem om het even was,

(1) WAGENAAR l. c. bl. 419—442. CERISIER, *Tafereel der Gesch. der Nederlanden*, I. Deel, bl. 116—122. EGINHARD, 7 en 8. MURATORI op vele plaatsen.

was (1), vroeg of laat te sterven, zoo hij slechts een' onsterfelijken roem behalen mogt? Mogt men iets belangrijks beginnen of volvoeren, geene moeite, geen arbeid, hoe groot en zwaar, geen gevaar, hoe oogenschijnlijk en zeker, konden hem bewegen, om zich aan de onderneming te onttrekken. Neen — men vond hem altijd aan het hoofd. Zoo weinig hij gewoon was in voorspoed zich door eene valschelijk toelagchende fortuin te laten verblinden, zoo weinig verloor hij zijnen moed, wanneer de kans keerde (2); veeleer verduurde hij dan geduldig de lasten en ongemakken des oorlogs, ja trotseerde de gevaren: het scheen, als riep eene stem uit den hemel hem toe: « *Houd moed, en eenmaal zult gij de vruchten uwer inspanning inoogsten* » (3). In het einde bekroon- [illegible] de ri[illegible]

(1) Bij ARIOSTO, *Orlando Furioso*, C. XVII, st. 15, zegt KAREL:

«Un magnanimo cor morte non prezza,
Presta o tarda che sia, purche ben muora.»

(2) EGINHARD, l. l. « Rex — nihil in iis, quae vel suscipienda erant vel exsequenda, aut propter laborem detrectavit, aut propter periculum exhorruit. — Nec in adversis cedere, nec in prosperis falso blandienti Fortunae adsentire solebat.»

(3) OVIDIUS, *Amor.* III, XI, v. 7:

« Perfer et obdura: dolor hic tibi proderit olim.»

-de het geluk zijne wenschen. De Saksers, bij wie zich later de Friezen gevoegd hadden, groote nederlagen geleden hebbende, onderwierpen zich aan KARELS magt. Zij smeekten om genade, en werden met weldaden overladen. Geen verwoorde overwinnaar, maar een liefderijk Vader beschikte aldus over hun toekomstig lot (1). « Zij zouden de Christelijke Godsdienst omhelzen, en den Bisschoppen onderdanig zijn. Van alle lasten werden zij ontheven, en van het opbrengen van schattingen waren zij vrij. Der Geestelijkheid alleen moesten zij de tienden geven (2). Hoezeer voor-

(1) WAGENAAR l. c. bl. 443. EICHHORN. l. I. I. Th. s. 300. MURATORI l. c. p. 283. Poeta Saxo:
« Ut toto penitus ritu cultuque relicto
Gentili, quem daemoniaca prius arte colebant,
Decepti, posthaec fidei se subdere vellent
Catholicae, Christoque Deo servire per aevum.
At vero censum Francorum Regibus ullum,
Solvere nec penitus deberent neque tributum,
Sed tantum decimas, divina lege statutas,
Offerrent, ac praesulibus parere studerent.
Tum sub judicibus, quos Rex imponeret ipsis
Legatisque, suis permissi legibus uti
Saxones patriis, et libertatis honore.
Hoc sunt postremo sociati foedere Francis,
Ut gens et populus fieret concorditer unus,
Et semper Regi parens aequaliter uni»

(2) En zij bleven ook (althans sommige stammen) be-

 roofd

voortaan als één Volk met de Franken aangemerkt, en door éénen Koning geregeerd, zouden de Saksers en Friezen naar hunne vaderlijke wetten bestuurd worden; zelfs werd hun de eernaam van *vrije Luiden* geschonken. » — Welk eene gematigdheid en zachtmoedigheid! Bewonderen wij den krijgsman, voor wiens overwinnende wapenen alles bukt, alles zwicht, alles wijkt: de Vredevorst, die zich door edelmoedigheid, door liefde, door erkentenis wil doen gelden, wien wij zoo gaarne met verrukking zouden aanstaren, doet onze oogen schemeren. —

Met de onderwerping der Saksers en Friezen lag nu bijna geheel Europa aan de voeten van KAREL. In Italië (1), in Spanje, op de oevers van

---

roofd van het regt op hun vaderlijk erfgoed, (WAGENAAR, en STUL *Opkomst en Bloei*, bl. 6) hun te voren reeds benomen. Eene hardheid op zich *zelve* beschouwd, doch daar die Volken, bij het hernieuwen van een' vrede, gewoon waren zich plegtig te verbinden tot verbeurtenis van vrijheid en *erfgoed* ten behoeve van den Vorst, indien zij weder afvielen, heeft KAREL bij hunnen herhaalden afval, van zijn regt *wettiglijk* gebruik gemaakt. (Zie de Aant. op WAGENAAR.)

(1) In Italië bezat de Constantinopolitaansche Keizer slechts nog een gedeelte van Calabrië. (LE BEAU *Hist. du Bas Empire* T. XIV. p. 174). In Spanje had KAREL Navarre, Katalonië en Arragon verkregen) (EGINH. *Annal.* ad A. 797, MURATORI p. 242), en was

van den Rijn, den Oder, den Wezer, der Elbe, den Donau en der Weichsel had hij zijne vanen geplant, en eerbiedigde men geene andere magt dan de zijne. Hongarije, Zevenbergen, Istrië, Dalmatië gehoorzaamden zijnen wil. Kortom, bijna alle gewesten, welke eertijds tot het Westersch Keizerrijk der Romeinen hadden behoord, waren zijn Fransch gebied ten deele gevallen. Hij zelf had reeds drie jaren vóór dat hij de Saksers en Friezen had te ondergebragt, den eertitel van *Keizer der Romeinen* aangenomen, en was te Rome door Paus LEO III gekroond (1), op verzoek, en met de levendigste toejuichingen der Romeinen, die hij reeds dertig jaren als *Patricier* (2) en Koning van Italië had beheerscht. Hij

---

was hij zeer gevreesd in Gallicië en Asturië, wier Koning ALFONSUS *de Kuische* zich KARELS onderdaan noemde. EGINH. *Vita Caroli*, 20. MARCHANGY, *la Gaule Poétique*, T. III. p. 30.

(1) Op den Kersdag van het jaar 800. WAGENAAR, I. Deel bl. 449. EICHHORN I. Th. s. 304. VON RÄUMER, l. c. s. 12. EGINH. *Annal. et Vita Caroli*, 28. BOSSUET, *Discours sur l'Hist. Univ.* p. 135.

(2) Waarin het Patriciaat bestaan hebbe, is onzeker, ten minste hing het aanzien dier waardigheid veel van de gesteldheid der tijden af. Verg. het *Essai Historique sur la Puiss. Temp. des Papes*, p. 26. WAGENAAR in eene Aant. bl. 421. Mij dunkt, dat MURATO-

Hij zag zich meester van dat beroemde Rijk, welks daarstelling, onder de Romeinen, het werk van zoo vele eeuwen en van zoo veel helden geweest was (1): bij zijne naburen gevreesd en geëerbiedigd, de schrik zijner vijanden, het voorwerp van de liefde zijner Volken; — kon hij gelukkiger zijn?

Ja, zijn geluk was niet volmaakt, zoo lang al zijne onderdanen niet volkomen in hetzelve deelden; ja, zijn edel hart, voor al het verhevene gestemd, treurende over hunne volslagene onkunde, over de verdrukking, die velen hunner moesten lijden, verontwaardigd over den trots en het wangedrag des Adels en der Geestelijkheid, streefde naar een' schooner doel dan dat van een' *verwinnaar* der Volken. Die Volken had hij slechts onderworpen, om voor hunne belangen ijverig te waken, om hun vriend, hun weldoener, hun redder te zijn. —

En waarlijk, deze woorden mogen eene lofspraak schijnen, zij zijn nogtans op de zuivere waarheidsliefde gegrond. Immers, zoo men het eens

---

TORI, l. l. p. 192, er eene goede bepaling van geeft, wanneer hij zegt: « Il Patriziato era una dignità, portante sèco la Signoria sopra de Popoli, ma con una specie di Vassallaggio, perche soggetta alla superiorità dell Imperadore » (Greco).

(1) MARCHAND, l. c. p. 18.

eens is, dat men om den geest der Volken en Vorsten te kennen en te schetsen, hunne geschiedenis, vooral hunne wetten, verordeningen en instellingen aandachtig en naauwlettend doorbladeren moet: zoude men eene Geschiedenis kunnen vinden, rijker in lessen van voorzigtigheid en schranderheid, van braafheid en edelmoedigheid, dan die van KARELS leven? Is er éene verzameling van wetten, in welke de regten van elken stand beter beschreven en bepaald, de verdrukkingen en knevelarijen der Edelen, die even zoo vele dwingelanden waren, strenger gestraft, de regelen der regtspleging, de voorschriften der zedelijkheid en der wellevendheid, ter nakoming en inachtneming dringender aanbevolen worden, dan in de *Capitularia* van KAREL DEN GROOTEN (1)? Eenige weinige proeven zullen mijne gezegden staven.

Te dikwerf had de Keizer in zijne jeugd, en bij zijne komst tot den troon, bemerkt en zelfs ondervonden, hoe verre de overmoed der Grooten hen vervoeren kon, dan dat hij niet bedacht zoude geweest zijn op middelen om dien trots groote-

te-

(1) EGINHARD, *Vita Caroli*, 29, is, naar mijn oordeel, al te karig in het prijzen der *Capitularia*. MONTESQUIEU, *Esprit des Lois*, XXXI, 18, denkt er beter over.

telijke te fnuiken, en hun gezag zeer te besnoeijen. Hij beval dus vooreerst (1), dat men niemand, dan hem, getrouwheid mogt zweren, en dat de Hertogen, Graven en anderen, zouden gehouden zijn geen' eed af te nemen, dan op zijnen naam. Zij mogten in het vervolg geene vrije lieden tot het verrigten van dienstwerk gebruiken, daar eene wet de vrijheid en regten van elken stand waarborgde, en elke overtreding hoogenoemd verbood (2). Ja, zoo een der Grooten eenen minderen van het een of ander beroofd, en hem, door den Bisschop vermaand, geene voldoening gegeven had, dan werd hij met den ban geslagen (3). Daar de Graven met hunne sche-

---

(1) *Caroli Mg.* Capit. II. A. 805, c. 9. « De juramento, ut nulli alteri per sacramentum fidelitas promittatur nisi nobis, et unicuique proprio seniori *ad nostram utilitatem* » etc.

(2) Cap. A. 793, C. 13. « Ut illos homines Comites ad eorum opus servile non opprimant. » Cap. V. A. 803. « Ut liberi homines nullum obsequium faciant comitibus, neque in prato, neque in messe, nec in aratura. » MEYER, *Esprit, origine et progrès des Inst.* T. I. p. 166. — *Legg. Longob.* A. 801, 20. « Quod lex est, juxta conditionem singularum personarum justitiam faciat. »

(3) Capit. Lib. VI, 246, en Additio IV, 56. « Si quis potentium quemlibet expoliaverit et admonente Episcopo non reddiderit, excommunicetur. »

schepenen en honderd-mannen (1) regtdagen hielden, moesten zij voor hun regterlijk ampt het volgende in acht nemen. Zij zouden de voorvallende geschillen in het openbaar hooren, en naar billijkheid beslissen (2), geene zaken uitstellen, wanneer zij dadelijk eene goede, regtvaardige uitspraak konden doen (3) vooral, zonder uitdrukkelijk bevel van den Vorst, geen einde maken aan het geding van een' aanzienlijken, daar het hun alleen moest te doen zijn, om over armen, of min gegoeden een eerlijk vonnis te vellen (4). Ontstond 'er een geschil tusschen een' Geestelijke en een' leek, dan kwamen de Bisschop en Graaf te zamen, en beslechtten hetzelve (5). De Regters moesten zich zorgvuldig voor dronkenschap wachten, geene lieden van lage afkomst of slecht gedrag mogten tot het geven van getui-ge-

(1) *Scabini, Centenarii.* Deze Centenarii evenwel wil men, dat slechts over geringe zaken, en ten platten lande regt hebben gedaan.

(2) Capit. T. I. Col. 249. Ed. Baluz.

(3) Capit. III, 77.

(4) Capit. III, 53. « Neque ullus comes — potentiorum causas sine nostra jussione finire praesumat, sed tantum ad pauperum et minus potentium justitias faciendas sibi sciat esse vacandum.»

(5) *Caroli Mg.* Cap. A. 794, 28. EICHHORN I. Th. s. 420.

genis toegelaten worden (1); en zij, wien men vergunde getuigen te zijn, moesten eerst in de kerk en op de overblijfselen der Heiligen zweren, de waarheid te zullen spreken; vereenigende aldus het Goddelijke en Heilige met de geregtigheid en waarheidsliefde (2). Hij, wien men van meineed kon overtuigen, boette dit schelmstuk met het verlies zijner schuldige hand (3). — Het oordeel, door middel der koude waterproeve, zouden de Regters laten varen, en, bij gelijke stemmen, de zachtere boven de zwaardere straf, ten voordeele des schuldigen, kiezen (4). De Koning behield aan zich het schoon genade-regt (5). —

Het scheen KAREL niet genoeg, den Graven deze voorschriften tot eene geregelde regtshandeling

---

(1) Additio III, 56. « Ut Comites et judices viles personas non admittant ad testimonium. — Nec placitum comes habeat, nisi jejunus.» GAILLARD, *Hist. de Charlemagne* T. III. p. 153. Capit. III, 38.

(2) Capit. VI, c. 209. « Omne sacramentum in Ecclesia et super reliquias juretur... Sic illum Deus adjuvet et illi sancti, quorum istae reliquiae sunt, ut veritatem dicat.» WILKEN, *Geschichte der Kreuzzüge* I. Th. s. 12.

(3) Capit. I, 63. Doch volgens Cap. III, 10, kon hij deze straf voor geld afkoopen, EICHHORN, s. 461.

(4) Capit. V, 160, en Additio IV, C. 81.

(5) Capit. I, A. 809., 31. —

ling te geven: hij wilde hun op eene gevoeliger wijze inprenten, hoezeer zij afhankelijk waren van het Koninklijk gezag, en tevens zijne magt, zonder daarom de regten des Volks te krenken, merkelijk vergrooten. Hij ontwierp namelijk een heilzaam plan, hetwelk regt geschikt was, om Frankrijks aanzien tot eene verbazende hoogte te doen stijgen, de innerlijke rust krachtdadig te bevorderen, en wat ik het eerst had moeten noemen, om het smeulende vuur der partijschappen van den adel geheel en al uit te dooven. Ik bedoel de instelling van den *Heerban*. (1) Voor KAREL waren meest alle oorlogen, die in Europa sedert eenige honderde jaren gevoerd waren, noch belangrijk, noch beslissend, noch gekenmerkt door buitengewone gevolgen, meer gelijk aan de invallen van stroopende vrijbuiters of struikroovers, dan aan de krijgsverrigtingen van geregelde troepen. Geene belangstelling in het algemeen welzijn, geen vijand van buiten, geene stem des Konings was het, die de Grooten met hunne vasallen

(1) *Heribannum*, *Arbannum*, *Airbannum*, *Hairbannum*, *Halbannum*. Zie over denzelven EICHHORN, l. c. a. 371 sqq., MEYER, T. I. p. 57—61. MONTESQ., *Esprit des Lois*, T. IV, p. 47. Capit. A. 807. A. 811, en 2 Capit. van A. 812.

len tot het aangorden der wapenen riep (1); maar wel de lust om hunne eigene heerschzucht bot te vieren, om een' ouden wrok te voldoen, of wel eene ziedende wraakzucht op hunne landgenooten, welligt op hunne broeders, door brand, plundering en moord, te koelen. Maar, toen KAREL bevolen had, dat de Graven bij het ontstaan van een' oorlog, vergaderingen zouden houden, waar alle leenmannen, met hunne onderhoorigen, ten zekeren bepaalden getale, wel uitgerust en goed gewapend moesten verschijnen, en, zoo niet, in eene boete werden beslagen; toen hij verder gewild had, dat die Graven met deze krijgslieden ten strijde zouden trekken, dreigende hun hunne waardigheid te zullen ontnemen, ingevalle zij aan dit bevel weigerden te voldoen (2); toen hij eindelijk zijn besluit niet alleen met drang van redenen, maar met de daad, of zelf, of door gevolmagtigde afgevaardigden, bij eenigen had ten uitvoer gebragt, — toen werden ook de anderen gedweeër, en het krijgswezen nam eene geheel nieuwe gedaante aan. Hij verbood den

(1) ROBERTSON, *Introduction à l'Hist. de Charles* V. p. 34.

(2) *Caroli Mg.*, Cap. A. 789, C. 24. « Si Comes eum absconderit, — et ad hoc excusare non potest, honorem suum perdat.»

deze Graven voor hen zelven zulke ligtingen te houden (1); doch schonk hun, nadat die werving had plaats gehad, een derde gedeelte dier manschappen als lijftrawanten. Na den krijgstogt echter te huis gekeerd zijnde, bleef het volk veertig dagen lang van den oorlogsdienst vrij. —

Aan dit schoon gewrocht van KARELS scheppend genie had men onbegrijpelijk veel te danken. De ontwerper zelve trok er wel niet de minst aanzienlijke voordeelen van. Ik zal wel niet behoeven aan te toonen, waarin deze bestonden. Te voren hebben wij die reeds opgemerkt, toen wij zagen, dat hij zegevierend twintigmalen met zijne legers van het Zuiden naar het Noorden, van het Westen naar het Oosten trok, en twintig verschillende Volken voor zich zag buigen; in dien tijd, dat de Saracenen vrijwillig door hunne Vorsten steden en landen aan zijne, zoo verbazend groote, magt lieten hechten (2); in dien tijd, dat Britanjes Vorsten voor hem kropen (3), en

(1) Capit. II. A. 812, C. 2. « Ut non per aliquam occasionem, nec pro *wacta* (wacht), nec de *scara* (schaar, bende), nec de *warda* (garde), nec pro heribergare, nec pro alio banno heribannum comes exactare praesumat.» EICHHORN. l. c. s. 378.

(2) Zie MURATORI, l. l. p. 242. EGINH. *Annal.* ad A. 797, hier boven aangehaald.

(3) EGINH., *Vita Caroli*, 20. HENRY, *Hist. de*

en de opvolgers van CONSTANTIJN verschrikte tot zichzelve leiden: « Heb den Frank tot vriend, maar nimmer tot nabuur » (1)?

Een Vorst, zoo Godvruchtig en Godsdienstig als KAREL, die ook onder Saksers, Friesen en andere heidenen het Evangelielicht had verspreid, als het beste middel opleverende om die Volken te beschaven, en door dezelfde beschaving tevens hunne volkomene onderwerping te weeg te brengen; zulk een Vorst, zeg ik, kon niet langer de schandelijke ongebondenheden der Geestelijkheid dulden, maar bewerkte weldra eene groote hervorming. Besluiten (2), wier inhoud, ons den grootsten afschaw van de toenmalige Priesters moet inboezemen, werden, tot verbetering van hunnen be-

---

de la Gr. Bret. Vol. II, Livre 2, p. 44. Niet ten onregte dus vermeldt ARIOSTO op vele plaatsen de onderdanigheid der Engelschen en Schotten jegens KAREL, b. v. *Orl. Furioso* C. VIII, St. 22, 25, 27. C. X, St. 75—89, C. XVI, St. 30 en 40. C. XVIII, St. 47.

(1) 'Er was werkelijk door den schrik van KARELS wapenen in Griekenland een spreekwoord ontstaan: « Τὸν Φράγκον φίλον ἔχεις, γείτονα οὐκ ἔχεις. » EGINH. *Vita Caroli*, 16. WILKEN, *Gesch. der Kreuzz.* I. Th. S. 106. H. GROTII, *Parallelon Rerumpubl.* Lib. III, Cap. 4, p. 56. ED. MEERMAN.

(2) Zie de hier boven aangeh. *Capitula* I, 49, I, 98, I, 167, V, 172, VII, 155.

hemeltergenden wandel, uitgevaardigd. — Jonge en veelbelovende Geestelijken verhief hij bij voorkeur tot Bisschoppen, met ter zijde stelling van die genen, welke slechts op geboorte of rijkdommen konden bogen (1). Men verhaalt, dat, toen een Bisschop aan de armen slechts twee ponden zilvers nagelaten had, een jongeling zeide: « Ziedaar wel een' geringen reispenning voor zulk eene groote reis! » KAREL, dit hoorende, stelde hem in de plaats van den overledene, aan met deze woorden: « Wees gij zijn opvolger, maar vergeet nimmer wat gij daar gezegd hebt » (2).

Wist hij verdiensten op zulk eene schitterende wijze naar waarde te beloonen, van den anderen kant mogen de Geestelijken, die men van pligtverzuim kon beschuldigen, zich met zijne gunst niet vleijen. Zelfs gebood hij, dat zij, welke naar geene vermaningen en berispingen wilden luisteren, door slagen tot reden zouden worden gebragt (3). Ieder Geestelijke moest jaarlijks aan zij-

(1) De Monnik van St. Gall, *de gestis Caroli* I, 5, zegt: « Carolum saepe juvenculos et pauperes in Episcopas sublimasse et scientiam nobilitati praetulisse. » Verg. ook MEYER l. l. T. I. p. 100.

(2) GAILLARD, *Hist. de Charlemagne*, T. III. p. 232.

(3) Capit. VII, 225: « Clerici, quos increpatio non emendaverit, verberibus coërceantur. »

zijnen Bisschop van zijne handelingen rekenschap geven en van alles, dat tot zijne bediening betrekking had (1). Zoo vorderde hij ook van de Bisschoppen, dat zij ten minste ééns in het jaar hunne kerspelen zouden bezoeken, en alle misdrijven, in dezelve gepleegd, straffen (2): zij zouden geene Priesters wijden, dan diegenen, wier kunde beproefd was, en niet zoo menigwerf, zonder reden, tegen iemand den banvloek uitspreken (3). Onbekende Engelen, Martelaren en Heiligen, die men uitdacht om den leeken geld af te persen, zouden niet mogen genoemd worden (4); gelijk hij tevens de bijgeloovige vereering der beelden bestreed (5) en het verbranden van toovenaars en heksen zocht te voorkomen. Den Geestelijken, die te voren de legers volgden, werd herhaalde malen aangezegd, dat zij te huis zouden blijven en dáár voor den uitslag der krijgsverrig-tin-

(1) Capit. VII, 108.

(2) Capit. V, 152. VII, 109. VII, 365. Additio III, 65. Cap. II. A. 813., 1. EICHHORN l. c. s. 407.

(3) Capit. I, 142. « Ut presbyteri non ordinentur, priusquam examinentur, et ut excommunicationes passim et sine causa non fiant.

(4) Capit. I, 16 en I, 42.

(5) Op een Concilie te Frankfort, en door het schrijven van vier boeken tegen dit misbruik. Zie ook H. GROTII, *Parallel. Rerumpubl.* T. III. p. 89. ED. MEERMAN.

tingen bidden (1). Hij, die zich verstoutte ten nadeele van bloedverwanten of huisgezinnen erfenissen te bejagen, werd met den kerk- of rijksban geslagen (2). Evenmin waren hem die Geestelijken aangenaam, wier getal vrij groot was, welke op gunsten vlammende, gedurig zijn paleis bestormden. Hij wees deze lastige bezoekers van de hand, hun beduidende, dat zij door deze lage handelwijze, en zich zelven, en hunne waardigheid vernederden (3). Doch, hetgeen KAREL vooral tot eer verstrekt, is, dat hij tegen den geest zijner eeuwe, — wat zeg ik? tegen den geest van onze dagen, het begraven in de kerken (4) en

(1) Capit. VI, 285 et 286. VII, 91, 92, 103.

(2) Capit. I, 89. « Statutum est, ut nullus quilibet Ecclesiasticus ab his personis res deinceps accipere praesumat, quarum liberi aut propinqui hac inconsulta oblatione possint rerum propriarum exheredari. Quod si aliquis hoc deinceps facere tentaverit, a synodali vel imperiali sententia modis omnibus feriatur.»

(3) Capit. V, 179.

(4) Capit. I, 159: « Ut nullus deinceps in Ecclesia mortuum sepeliat.» Het nadeelige van het begraven binnen steden en dorpen is door onzen Dichter H. VAN LOGHEM nog onlangs nadrukkelijk aangetoond in de *Vaderl. Letteroef.* voor Junij 1827. God dank, dat dit misbruik door de wijsheid van den Koning eindelijk voor altijd zal worden afgeschaft!

en het bespottelijke doopen der klokken (1) verbood: dat hij bepaalde, dat geene jonge maagden vóór den ouderdom van 25 jaren de sluijer mogten aannemen, en hare jeugd, hare schoonheid in de doodsche stilte van het eenzaam kloosterleven begraven, opdat zij ten minste zouden kunnen weten, welke hare begeerte was, en des noods van haar te voren genomen besluit konden terugkomen. (2) —

Wanneer wij hierbij bedenken, dat, hoewel al deze wetten vele misbruiken weerden; de Koning nog viermaal 's jaars zijne *afgevaardigden* (3), doorgaans twee in getal, de een geestelijke, de andere leek, in de Landschappen als reizende Regters zond, die de handelingen der Graven moes-

---

(1) Capit. A. 789, Art. 18. « *Ut cloccas non baptizent.*» GAILLARD, l. l. T. III. p. 104.

(2) Capit. I. 46. « Ut virgines non velentur ante 25 annos.» Capit. I, 115. « Non velentur, antequam illae eligere sciant quid velint.» BALUZE, Hist. des *Capitulaires* p. 85. EICHHORN I. Th. s. 623. Capit. I. A. 813, c. 19. MONTESQUIEU, Livre XXXI, Chap. 32. GAILLARD, T. III. p. 102.

(3) *Missi Dominici.* Zie over dezelve EICHHORN I. Th. s. 507, 567 etc. GAILLARD, T. III. p. 226. Capit. II. 26. MEYER, T. I. p. 201, 204, sqq. ERMOLDUS, *Poëta Saxo apud* MURATORI l. c. p. 308 et 340.

moesten gadeslaan, en hun in het houden der regtdagen, en andere zaken te hulp komen: dat hij op de groote Algemeene Landdagen (1), na den raad der Hertogen, Graven, Bisschoppen en alle eerste Leenmannen des Rijks te hebben ingewonnen, de voornamere Staatsbelangen ijverig ter harte nam; en wijders, dat hij elke week eenen geheelen dag afzonderde, waarop hij allen zijnen onderdanen te woord stond (2), hunne klagten tegen de Regters en Afgevaardigden aanhoorde, hun regt deed wedervaren en de klagten in lofzuchtingen overgaan: wie zoude dan aarzelen met mij te zeggen (3), dat door KARELS beleid en schranderheid, de voorwendsels, aangevoerd om zijne bevelen niet te volgen, uit den weg geruimd, de onachtzaamheden verbeterd, de misbruiken afgeschaft of voorgekomen werden? Daar ten' minste werden de bezwaren vrijelijk voor

---

(1) *Campi Maji* en *Martii*.

(2) Additio IV, C. 83. « Hoc missi nostri notum faciant Comitibus et Populo, quod nos in omni hebdomade unum diem ad causas audiendas et judicandas sedere volumus. Populo autem dicatur, ut caveat de aliis causis se ad nos reclamare, nisi de quibus aut missi nostri aut comites eis justitias facere noluerint. » En MEYER l. c. p. 467 in eene noot.

(3) Of liever, met MONTESQ., *Esprit des Lois*, Livre 31, Chap. 18.

voor 's Konings Regterstoel gebragt, en welden derzelver drukkende last aan het hart van zoo veel lijdenden ontnomen! Het Volk, door afpersingen, knevelarijen en mishandelingen verbitterd, kon den trotschaard op zijne beurt doen beven. De woorden: « de Koning zal het weten », klonken dien booswicht als een donderslag in de ooren. — Zal ik nog spreken van de menschlievende pogingen, door KAREL aangewend, om het lot der behoeftigen te verzachten, wien de nood een zwervend leven had opgelegd (1)? Of wel van zijne grootmoedigheid, toen hij in den felsten en prangendsten hongersnood de eigenbaat dwong, zich eenmaal te verzaken, en tot het redden van het helaas! zoo groot gedeelte der gebrekslijdende Menschheid mede te werken (2)? Neen — geene ijdele taal mag hier de plaats vervangen van het natuurlijk dankbaar gevoel. Had hij die tranen van erkentelijkheid zien vlieten, als den eenigen tol voor zijne weldaden, door zijne begunstigden ge-

(1) Capit. I, 124 et alibi. » Mendici per regionem vagari non permittantur. — Suos quaeque civitas pauperes alito.» etc.

(2) *Apud. Baluz.* Capit. T. I. p. 263. A. 794. Capit. I, 152. I, 118. Zie mede de belangrijke *Mémoire* van DUPUY, *sur la valeur du denier d'Argent du temps de Charlemagne*, in de *Mémoires de l'Acad. des Inscript.* T. XXVIII, p. 754—806.

gestort? — dit alleen was de belooning zijner deugden waardig! — Dezelfde loffelijke zucht om elk een wel te doen, was het, die hem zijnen onderdanen deed gebieden, vreemdelingen en reizende pelgrims huisvesting te geven, en in al hunne behoeften te voorzien. « De liefde tot God, (dus sprak de edele Man,) de liefde tot God en uwen naasten, — wat meer is, het behoud uwer ziele, vorderen met luider stemme dezen pligt van u af » (1). — Maar nog niet genoeg. Vreezende, dat men zijn bevel welligt niet naar wensch zoude nakomen, bedacht hij een ander middel, om zich van het welgelukken zijner schoone ontwerpen verzekerd te kunnen houden: hij bragt hospitalen tot stand, waar armen en zieken, vreemdelingen en pelgrims herberging en verzorging vonden (2). De Geschiedenis, die niet alleen al wat slecht en misdadig is, maar ook als-

(1) Capitularium A. 802. — « Propter amorem Dei et propter salutem animae suae tectum et focum et aquam nemo illis deneget. » WILKEN, l. l. I. Th. s. 9.

(2) Zoo vond de Monnik BERNARD, die in het jaar 870 naar Jeruzalem trok, in het dal Josaphat een hospitaal, geschikt tot het herbergen van vreemdelingen, door KAREL DEN GROOTEN gesticht, waarin ook eene rijke boekverzameling was, door denzelfden Vorst aangelegd. WILKEN, *Gesch. der Kreuzzüge* II. Th. s. 538.

alle brave daden, alle edele handelingen getrouwelijk vermeldt, heeft ons doen zien, dat hij, voor het lot der Christenen beducht, de vriendschap van ongeloovige Vorsten vooral daarom begeerde, opdat hij dezen ongelukkigen, onder het harde juk der onverdraagzaamheid gebukt gaande, verligting zou bezorgen (1). De regtvaardigheid van den grooten Khalif HAROUN vervulde dezen wensch, en deed tusschen hem en KAREL eene wederzijdsche toegenegenheid geboren worden, door gezantschappen en geschenken, zoowel door den eersten als door den laatsten, gestaafd. — Zij heeft ons doen zien, hoe hij, voor de beschaving van het nageslacht bezorgd, de nevelen der duisternis door het bevorderen van een verlicht onderwijs verjoeg; hoe hij, door eenen ALCUINUS, een' PAULUS DIACONUS, een' EGIN-

(1) EGINHARD, *Vita Caroli*, 27. « Oh hoe maxime transmarinorum Regum amicitias expetens, ut CHRISTIANIS, sub eorum dominatu degentibus, refrigerium aliquod ac relevatio proveniret » MICHAUD, *Hist. des Croisades*, T. I. p. 24. WILKEN, I. Th. s. 26. — Men heeft zelfs gemeend, dat KAREL eene reis naar het Heilige Land gedaan had. Dit gevoelen evenwel is geheel ongegrond, en wordt tegengesproken door WILKEN, l. c. s. 3—5. MICHAUD, l. c. p. 25. DIPPOLDT, *Leben Kaiser Karls des Grossen*. s. 167. RUHNKENIUS, Aanteeken. op MURETUS, *Oper*. T. IV. p. 624.

EGINHARD (1) geholpen, hoogere en lagere scholen stichtte (2), en zelf in een' gevorderden leeftijd eene Duitsche Spraakkunst schreef. Aan de maanden en windstreken gaf hij Duitsche namen, beoefende de Rede- Dicht- en Sterrekunde, en voerde een gelijkmatig stelsel van maten en gewigten in (3). Alle takken van koophandel, zeevaart, en nijverheid, vonden in hem een' grootmoedigen Beschermer: ruime stapelplaatsen werden aangerigt te Maagdeburg, Regensburg, te Wijk te Duurstede, Witlam, Tiel, Antwerpen en Gent (4). Nooit droeg hij uitlandsche kleederen, steeds Vaderlandsche, en deelde op Paschen den minderen ambtenaren Friesche rokken en mantels uit,

(1) Over ALCUINUS zie men HUME, *History of England*, Vol. I. p. 53, en SAXE, *Onomast. Liter.* P. II. p. 88. — PAULUS DIACONUS meent men, dat het rijm uitgevonden heeft. Zie FRITH, *Verhandeling over het Heldendicht*, bl. 110. Over EGINHARD vergelijke men MARCHANGY, *la Gaule Poëtique*, T. III. p. 42 et 43. GAILLARD, T. III. p. 141.

(2) De hooge scholen te Parijs en te Pavia, onder andere, hebben aan KAREL hunnen oorsprong te danken.

(3) EGINHARD, 29. GAILLARD, T III. HEEREN, *Geschichte der Klassische Literatur im Mittelalter*, etc.

(4) Cap. A. 805, 5, 6. EICHHORN, s. 308. WAGENAAR, II Deel, bl. 7 en 8. EGINH. l. l.

uit, ja zond dezelve aan den magtigen HAROUN ten geschenke (1). —

De tijd spoedt heen, en vermaant mij, af te breken: hij zoude mij te kort vallen, zoo ik voortging u al het edele en groote te verhalen, door KAREL verrigt. Ik zou moeten gewagen van de trotsche zeemagt door hem uitgerust, om de invallen der woeste Noormannen te beletten (2); van zijn reusachtig plan om door middel van een kanaal, tusschen den Rijn en den Donau te graven, den Oceaan te vereenigen met de Zwarte Zee (3). Ik zou u moeten schetsen de wijze, waarop hij, met al den luister, al de pracht eenes Vorsten omgeven, Kerkvergaderingen van driehonderd Bisschoppen opende en sloot (4); hoe hij op vele plaatsen, met name te Aken en te Nijmegen, de schoonste gewrochten der bouwkunde deed ontstaan; hoe hij onder puin begravene steden uit het niet deed herrijzen, bruggen en wegen aanlegde (5), en kerken stichtte in het Hei-

(1) WAGENAAR, DIPPOLDT, *Skizzen der allgemeinen Geschichte*, 2 Band, s. 64. EGINH., *Annal.* ad A. 807. WILKEN, l. c. s. 31.

(2) EGINHARD, WAGENAAR, II Deel, bl. 7 en 8.

(3) GAILLARD, T. II, p. 312.

(4) MARCHANGY, T. III, p. 19. LE BEAU, T. XIV. p. 136. MURATORI, p. 223, 240 et 330. GAILLARD, T. III. p. 55.

(5) MURATORI p. 254. WAGENAAR I. Deel, bl. 420. BREDOW, *Karl der Grosse*, etc. s. 7.

Heilige Land (1). Hoe verhef ik naar verdiensten zijne huisselijke deugden, eenvoudige zeden (2), matigheid in spijs en drank, zijne minzaamheid, vergaande mildheid en goedaardigheid? Maar van zijne kinderliefde zwijgen — dit kan ik niet. —

KAREL, die zoo veel gedaan had, om zich van de liefde zijner onderhoorigen verzekerd te kunnen houden, vond vijanden, — hij vond ze in zijn eigen huis. Een natuurlijke zoon, PIPIJN, zoo boosaardig van hart, als mismaakt van leden, maakte een toeleg op het leven van zijnen Vader, van zijnen Vorst (3). Nijd en afgunst jegens zijne broeders, die door KAREL tot Koningen verheven waren, terwijl hij zelf was voorbijgegaan, hadden in hem den doemwaardigsten wraaklust doen ontbranden, en zijn hart van spijt en verbittering doen kooken. — Doch, tot geluk van KAREL en des Gebieds, lekte deze gruwelijke aanslag uit, en PIPIJN werd gevangen genomen. — Geen vonnis als dat van een' BRUTUS of een' MANLIUS sprak de Vader over zijn' zoon uit. Wist

(1) Capitularium A. 810. « De eleemosyna mittenda ad Hierusalem propter ecclesias Dei restaurandas.»

(2) Een treffend voorbeeld hiervan vindt men bij den Monnik van St. Gall. I, 56. GAILLARD, T. III. p. 196.

(3) EGINH., *Vita Caroli*, 19. MURATORI p. 218.

Wist hij te straffen, hij kon ook vergeven; opdat niemand de schande op zijn gelaat zou lezen, werd de schuldige slechts aan het licht der Wereld onttrokken, en nam het gewaad der Kloosterlingen aan. Welk eene grootheid van ziel in de handelwijze van KAREL! Welk een onderscheid tusschen een' Vorst, die drie zonen met zich in de regering laat deelen, en eenen vierden aan het zwaard der Geregtigheid ontrukt, — en tusschen den grooten PETER van Rusland, die zijnen eeniggeborenen van de erfenis berooft, en kort hierop geregtelijk laat veroordeelen (1)!

Zoo heb ik U dan het voorbeeld des Vorsten geschetst (want zulk een ideaal laat zich niet schilderen), wien de olijftak even goed als de lauwerkrans sierde, een voorbeeld van grootheid, regtvaardigheid en vergevensgezindheid, een voorbeeld, dat de navolging van allen verdient! Weg met veroveraars, wien de akelige zuchten en het droevig gekerm van stervenden en gekwetsten streelen; weg met hen, die voor geen menschelijk gevoel de harten ontsluiten: maar onsterfelijke eere den genen, die door geweld van wapenen zijn Gebied van buiten doet eerbiedigen, van binnen een geheel nieuw leven schenkt; die, in al zijne be-

(1) VOLTAIRE, *Hist. de Pierre le Grand.* T II, et *Hist. de Charles XII*, Chap. I.

bedrijven de deugd voor oogen houdende, een Vader voor den wees, een verzorger der weduwe, een toeverlaat der verdrukten, een schrik der boozen, een God des Volks wordt; hem loven en prijzen millioenen met hunne stem, millioenen met hunne tranen; Hem bewondert en vereert het laatste nageslacht!

DE OPSTAND

DER

CASTILIAANSCHE STEDEN,

IN 1520 EN 1521.

EENE VOORLEZING VAN H. W. T.

1824.

Mijne Heeren, zeer geachte Medeleden!

De gebeurtenissen, waarover ik ul. dit uur wenschte te onderhouden, behooren tot de geschiedenis van Spanje en tot het eerste vierde gedeelte der zestiende eeuw; maar hebben waarschijnlijk grooten invloed gehad op de geschiedenis van ons Vaderland. Want *Spanje* had toen denzelfden Vorst met *Nederland*; of eigenlijk, was aan den Vorst van Nederland vervallen. KAREL van Oostenrijk was, vooral in het begin zijner regering, meer Nederlander dan Spanjaard; en helaas! de feilen en ondeugden zijner Nederlandsche Staatsdienaars en gunstelingen worden algemeen als de aanleiding opgegeven van dien hoogstgevaarlijken *opstand der Castiliaansche Steden in* 1520, dien ik hier eigenlijk bedoele en met ul. wensche te beschouwen. Wat meer is, de euvelmoed der Spanjaarden, waarmede zij, later in den afloop derzelfde eeuw, onder KA-

KELS

RELS zoon en opvolger, de Nederlanden teisterden, wordt door achtingwaardige Geschiedschrijvers afgeleid, en, wel niet verschoond, veel min verdedigd, maar — menschkundig verklaard uit wrok der kinderen over de rampen en jammeren die hunnen Vaderen door Nederlanders veroorzaakt waren geworden; die zij zelve welligt in hunne jeugd bijgewoond, of welker schadelijke gevolgen zij althans in hunne betrekkingen en bezittingen ondervonden hadden.

Maar daarenboven is die steeds merkwaardige gedachte opstand der Castiliaansche Steden van 1520, thans dubbel opmerkelijk geworden, en drong zich als van zelf aan mijnen geest op, wegens de jongste gebeurtenissen in Spanje, nu juist drie eeuwen later. De volksverdediger PADILLA, die toen den ongelukkigen uitslag zijner edele poging met een smadelijken dood moest boeten, wierd in deze laatste jaren weer plegtig in eer hersteld en tot martelaar gewijd; tegelijk met den edelen PORLIER, die nu in dezen tijd, maar wat te vroeg begonnen zijnde, een gelijk lot had ondervonden: — en beiden zullen thans, zoo ver dat van het Staatsgezag kan afhangen, gelijkelijk weer geschandvlekt worden, daar de constitutie en regering der nieuwe Cortes, na weinig langer bestand als de Spaansche Volksregering van juist drie eeuwen vroeger, eveneens gewelddadig omverge-

wor-

worpen, of eigenlijk reeds voor den schok van den eersten fikschen aanval bezweken is.

Dit oogpunt van beschouwing en eene daarop gegronde nadere bewerking — en voorts mijne openlijke bekentenis zelve, zullen mij dan, hoop ik, het regt of althans uwlieder oorlof geven, om hier van mijnentwege aan ul. voor te dragen, het geen veelal slechts eene navolging is eener, denkelijk wel aan weinigen uwer bekende, maar toch aanwezige, en voor zestien jaren openlijk uitgegevene Verhandeling van den Hoogduitschen Geleerden WILH. LINDAU. Maar ik mag dus ook, om de verdienste van zijn werk, dat uit de beste bronnen opgemaakt, en door mij nader beproefd is geworden, zoo veel te geruster ul. genegen aandacht bij mijne voorlezing verzoeken. Voor gevaarlijke strekking of *ultra-Liberalismus* behoeft men niet te vreezen, bij een stukje dat oorspronkelijk in het licht gegeven is in een Tijdschrift van den Pruissischen Geleerden en Staatsman — en Democraten-jager — TH. SCHMALZ.

* * *

Op den 19 September des jaars 1515, deed zich, door tegenwind daarheen gestuwd, eene vloot op aan de kusten van Asturië. Klingend weergalmde hier eene wapenkreet door de dalen; en, na dat men vrouwen, kinderen en grijsaards, met de beste have, naar het gebergte weggezonden had,

had, snelde al, wat strijdbaar was, op 's landswijze toegerust, naar den zeeoever, om de gewaande Fransche troepen van denzelven te weren. Maar luide hoorden zij zich uit een naderend schip toeroepen: « *Spanje! Spanje! onze Katholieke Koning! onze Koning!* » en straks werden pijl en boog, speer en schild, en alle verder wapentuig weggeworpen, en knielde het daarmede toegesnelde volk juichend op het strand; en bij deszelfs juichstem voegde zich die van nog vele anderen, toen de achttienjarige kleinzoon van FERDINAND en ISABELLA, KAREL *van Oostenrijk*, werkelijk in het Asturische zeeplaatsje Villa Viciosa binnentrad.

Zoo grootelijks verschilde het onthaal des herkenden Konings, bij zijne aankomst uit zijn geboorteland, van datgene, hetwelke men hem en zijne reisgenooten bereidde, toen men hen nog voor vijandige vreemden hield: maar KAREL had daaruit mogen opmaken, wat hem te wachten stond, zoodra zijne buitenlandsche raadslieden veroorzaakten, dat men hem in Spanje als eenen vijandigen vreemdeling beschouwde; en dit deed men welhaast, en toen duurde het niet lang, of de burgermagt van Castilië stond tegen hem in de wapens.

Aanvankelijk deed KARELS edel voorkomen, zijne riddermatige bekwaamheden, en gansche uitnemende aanleg, den nationalen trots zijner nieuwe

we onderdanen vergeten, dat dit sints duizend jaren de eerste Koning van Spanje was, die op geenen Spaanschen bodem geboren werd. Maar met een verborgen leedwezen zagen de Spaansche grooten in deszelfs naaste gevolg Nederlanders, die daar te lande reeds in een kwaden naam stonden. WILLEM VAN CROY, Heer van Chievres, alvorens Gouverneur-Generaal der Nederlanden, en sints 1509 Gouverneur van den jongen Vorst, had denzelven wel verstandig en zorgvuldig opgevoed, maar zich zijnen verworven invloed reeds in Vlaanderen te nutte gemaakt, om de Spaansche Staatsambten aan diegenen te doen toekomen, door welke zijne handen het beste gevuld werden. Van soortgelijk eene vuige hebzucht beschuldigde men des Konings Groot-zegelbewaarder, die insgelijks een Nederlander was. Deze zou de winsten van den voornoemden lagen handel met zijnen vermelden landgenoot hebben gedeeld; en toen verschenen beide, reeds zoo zeer gebrandmerkte vreemden, met KAREL in een land, waar hunne tegenwoordigheid nu alles voor hen verkoopbaar scheen te maken. De Koning had voorts ook wel Spanjaarden medegebragt; maar die waren lieden, die in Castilië weinig achting genoten, en hierom sints den dood van Koning FERDINAND naar Vlaanderen waren overgestoken, waar zij zich door vleijerij, ter bekoming van ambten en waardigheden, bij den al-

vermogenden gunsteling hadden weten in te dringen.

De Kardinaal XIMENEZ, gewis een der grootste mannen, die er ooit in een' monarchij stonden, had het roer van Staat met wijsheid en kracht gehouden. Ofschoon door ouderdom en zwakheid gedrukt, wilde ook hij, uit zijn Toledo, den jongen Koning te gemoet reizen, om denzelven het bezwaarde land, met eene grootere magt dan ooit eenig Spaansch Monarch bezeten had, over te geven. Hij had eenigen raad voor dien nieuweling in het heerschen gereed, en deszelfs buigzaam gemoed tegen veel, dat den warmen vaderlandsminnaar onwijze toegeeflijkheid, of voor het land verderfelijk scheen, te waarschuwen. Wie kon den waren staat van zaken beter schilderen, dan hij; en hoe natuurlijk was niet in hem de wensch van verder over inrigtingen te waken, waaraan hij zoo veel overlegs had besteed? Maar zulk eene waakzaamheid begeerden de raadgevers niet, welke de Koning uit zijn geboorteland medebragt. Zij vreesden des Kardinaals meerderheid van geest, en duchtten daardoor uit de gunst van hunnen gebieder, die zulk eene grootheid kon weten te schatten, verdrongen te worden. Op het enkele denkbeeld hiervan bevende, wendden zij al het mogelijke aan, om den Koning uit des mans bijzijn te houden.

XIMENEZ was op reis in een klooster te Aqui-

le-

lers krank gevallen. Dezelfde geneesheer gaf aan de vreemde heeren berigt, hoe lang de grijsaard nog leven zou, en zij vertraagden 's Konings reis, in hoop dat deze hem niet meer in leven zou vinden. Ja, toen dezelve te Valladolid aangekomen was, bewoog men hem welhaast, om den kranken, uit die toenmalige hoofdstad van Oud- en Nieuw Castilië, en der landen ten Zuiden, die in menig opzigt met Castilië vereenigd waren, eene boodschap te zenden, waarbij den man, die nog zoo zeer geene rust verlangde, gelast werd, om zijne overige dagen in rust door te brengen; doch welke dagen daardoor zigtbaar verkort werden; aangezien de ziekte daarbij verergerde, en het niet lang meer aanhield, of de eenige Minister, welken de wereld ooit, gedurende zijn bewind, als een heiligen vereerde en met een wonderdadig vermogen begiftigd achtte, ontsliep.

De magtigen in den lande gevoelden denkelijk in het algemeen minder misnoegen over de gemeende vernedering des krachtigen bestrijders van hunne aanmatigingen, dan over den onwijzen stap, waartoe de Koning zich na den dood des Kardinaals verleiden liet, om deszelfs Aartsbisschopsstoel van Toledo, aan een onervarenen jongeling te schenken, maar die een neef van den gunsteling was. Ja daarbij zagen de Spanjaarden gezamenlijk met een gramstorig morren het edelste kleinood van hun land den buit van een vreemdeling wor-

 den;

den; uitgezonderd nogtans eenige grooten, die voor den bloedverwant des gunstelings spraken, om zichzelve bij dezen laatsten aan te bevelen.

Niet minder vervreemdde KAREL de gemoederen van zich, door een betoon van ijverzucht jegens zijnen jongeren broeder, den Infant, Aartshertog en naderhand Keizer, FERDINAND, die des volks lieveling was, daar hij in Spanje geboren was. Beider grootvader FERDINAND had Castilië, na het overlijden van zijne gemalin ISABELLA, aan zijnen schoonzoon FILIPS overgelaten; maar, nadat deze in 1506 ook overleden was, bij testament bepaald, dat Castilië, te gelijk met zijn Arragon, na zijn eigen overlijden, door den jongen FERDINAND, als Regent, voor deszelfs broeder bestuurd zou worden. Deze dispositie was nu wel naderhand wederom ingetrokken; maar de Prins had zich, door lieden, die hem omringden, laten verleiden, om ze evenwel op te volgen. Hierom waren er nog, voor des Konings aankomst in Spanje twee mannen, voor welke de Prins een kinderlijken eerbied had, op eene smadelijke wijze van hem verwijderd geworden. Vervolgens werd het besluit ruchtbaar, dat de Prins naar Vlaanderen zou worden gezonden, om die Provincie, zoo men voorgaf, te besturen. Deze maatregel was wel berekend; want welligt ware de kroon voor KAREL verloren geweest, had men zich in Castilië bij den aanvang der onlusten

aan

aan FERDINAND kunnen aansluiten; en KARELS besluit tot dien maatregel werd te vaster; toen 's volks gehechtheid aan zijnen broeder reeds bij de eerste vergadering der Cortes bleek, welke hij te Valladolid bijeenriep, en toen men straks aan het Franciskaner klooster aanplakte: « Wee u, Castilië! wee u, als gij den Infant FERDINAND laat ontvoeren. »

Bij die Standen-vergadering bleek, dat er reeds menige aanleiding tot misnoegen gegeven was. Bij derzelver aanvang werd de vraag opgeworpen, of men KAREL voor Koning erkennen kon, zonder het erfregt van zijne moeder te krenken, die reeds door FILIPS, bij deszelfs leven, als krankzinnig in bewaring gesteld was geworden, en nog steeds als zoodanig te Tordesillas werd bewaard; en men vraagde voorts, of hij niet in allen gevalle, voor dat men hem erkende, de regten en vrijheden des lands zou moeten bezweren. De afgevaardigden der steden voerden op die vergadering den mond vrij sterk; maar twee Spanjaarden uit des Konings raad wisten de onrustige gemoederen, deels door bedreigingen, deels door beloften, deels door welsprekendheids-kunstgrepen te stillen. Toen men nu den Koning ten laatste gehuldigd had, werden hem de verzoeken der Cortes voorgelegd, waaronder verscheidene eene blijkbaar misnoegen over het laatstelijk gevoerde bewind uitdrukten.

De Standen van Arragon, te Saragossa vergaderd, veroorloofden zich, ingevolge van de vrijheidsliefde, welke aldaar heerschte, en met des volks ouden moed, nog stoutere taal. Tegen KARELS aanspraak op hulde voerden zij het eenregt van zijne moeder aan; en men eindigde, met hem en Koningin JOANNA gelijkelijk te huldigen. De Cataloniërs weigerden de huldiging trotselijk, en ontkenden KARELS regt, om de Standen bijeen te roepen, daar hij in dat land niet als Troonsopvolger erkend was. Zij smaalden op de gedweeheid, waarmede men zich in Arragon en Castilië had laten vinden: en zij toonden wel, na een langen tegenstand, dat ook zij, niet min dan de overigen, van vleesch en bloed waren, maar men veroorzaakte den Koning vooraf aldaar, zoo als te Saragossa; veel verdriets, en men bragt deszelfs gunsteling CHIEVRES in zulk een gedrang, dat hij zich ver van het onhandelbaar volk wenschte, waar de hebzuchtige ontwerpen der vreemden door schrandere maatregelen verijdeld werden.

Te Barcelona ontving KAREL berigt, dat zijn grootvader van vaders zijde, Keizer MAXIMILIAAN, overleden was; en zes maanden later kwamen gezanten van de Duitsche Vorsten hem aldaar als Keizer begroeten. Reeds had hij besloten, om de Cortes van Valencia bijeen te roepen, toen de uitnoodiging, om zich in Duitschland te laten kroonen, en gewigtige Staatsbelangen,

gen, welke den toenmaligen staat van zaken tusschen hem en Frankrijk betroffen, hem riepen, om Spanje te verlaten; terwijl het verlangen van zijne Belgische raadgevers, die te huis een veilig genot van hunnen buit wenschten te hebben, al hetgeen aan de kracht dier beweegredenen nog mogt ontbreken, ganschelijk aanvulde.

Aan KARELS hof werd zijne verkiezing tot Keizer met luisterrijke feesten gevierd; maar met mistroostige oogen beschouwden de Spanjaarden de verheffing van hunnen Koning, onder wiens kroonen de Spaansche toen niet meer de glansrijkste was. Spanje's lot, zeide hunne ijverzuchtige vaderlandsliefde, is voortaan dat van eene Provincie, welker Koningen haar uit de verte beheerschen. Luide morde men te Valencia, dat men om den wil der Keizerskroon werd achteruit gezet. Waarom kwam hij, die zoo lang in Catalonië en Arragon had getoefd, ook niet te Valencia, om er in persoon gehuldigd te worden? Liever wilden zij, dit schreven zij den Koning, hunne vrouwen en kinderen, en al hun goed, dan hunne regten en vrijheden, verliezen. Vergeefs zond KAREL hun zijnen hooggeëerden en hoogsteerwaardigen leermeester, den Kardinaal en naderhand Paus ADRIAAN, om hunne hulde voor hem aan te nemen. Zij bleven volharden, om hem in zijn afwezen niet te zweren, en in niets te bewilligen. De Kardinaal bragt het Evangelie-

 boek,

boek, waarop KAREL het handhaven van de voorregten der Valenciërs bezworen had; hij toonde hun de plaats, waarop de hand des afwezenden Konings gelegen had, en vermaande hen, om zich daarmede te vergenoegen. « Wat mag toch KAREL, uw Vorst, en met der tijd ook de onze, van ons denken? » zeide een Valenciër, half spottend, half grimmig, tot PETRUS MARTYR, een gelijktijdig en geloofwaardig Schrijver dezer gebeurtenissen: « Houdt hij de Valenciërs voor zulke slechte Christenen, dat zij geene Evangeliën hebben? Wij hebben ze en gelooven ze. Hij moet zelf komen, en ons niet langer zoo gering achten. »

Op den adel van een rijk vertoornd, waar men hem hulde weigerde, strafte hij hetzelve met de gruwelen der regeringloosheid, door aan de handwerkers te veroorloven, dat zij hunne regten gewapenderhand tegen de grooten handhaafden. Daarop snelde hij naar Castilië, om er eene nieuwe bede bij de Cortes in te brengen, en dan naar Vlaanderen te verreizen. Maar ook in Castilië had zich nu sints twee jaren veel gevaarlijke brandstof verzameld. De zaken van dat voornaamste der Spaansche koningrijken werden door vreemdelingen bestuurd, die in 's lands taal en zeden onkundig waren. Hetgene KAREL aan de Standen had beloofd, werd zonder schroom geschonden; het volk leed onder willekeurige schattin-

tin-

tingen; openlijk werd er geld het land uitgevoerd; men gaf waardigheden en prebenden aan Nederlanders, en de hebzucht der gunstelingen verkocht de ambten aan den hoogsten bieder, zonder op verdiensten te letten. Geen onregt ontziende, en niets heilig achtende, schraapte men alles bijeen; en naauwelijks was men een jaar in Spanje geweest, toen men naar het algemeene zeggen, reeds meer dan een millioen dukaten, deels uit 's lands inkomsten geroofd, deels uit den meergemelden schandelijken handel voortgekomen, naar Vlaanderen gezonden had. De roofzucht der gunstelingen puttede 's Konings hulpmiddelen uit, en, om in dringende behoeften te voorzien, werden de ingewilligde schattingen — gedeeltelijk nog eer zij ingewilligd waren — bij woekeraars opgenomen, zonder zich om 's Konings belangen, zonder zich zelfs om zijnen goeden naam te bekreunen. De schatten, welke de spaarzame XIMENEZ verzameld, en deels tot algemeen nuttige inrigtingen bestemd had, werden straks na deszelfs dood geligt. Zelfs de hand van 's Konings zuster ELEONORA, welker hart nog steeds aan Paltsgraaf FREDERIK hing, werd eene bron van vuige winst voor den onverzadelijken CHIEVRES, die zich door den ouden Koning van Portugal, EMANUEL, voor de bevordering van deszelfs hatelijk aanzoek rijkelijk liet beloonen.

Nevens de roofzucht der gunstelingen verstoor-

de de onwaardige afhankelijkheid, waarin zij den Koning hielden, de edelste mannen des lands, die zich niet verlagen wilden, om hen te vleijen. CHIEVRES hield een waakzaam oog op elk, die den Monarch naderde. Tot deszelfs vertrek had, buiten verlof van dien gewezen Gouverneur, niemand toegang; en, als de laatstgenoemde niet tegenwoordig was, gaf KAREL aan niemand audientie. Wat men den Koning voordragen wilde, moest vooraf aan CHIEVRES worden medegedeeld, die zijnen gebieder dan het antwoord in den mond gaf. Nooit betoonde zich een kweekeling jegens zijnen opvoeder zoo onderworpen, als de jonge Monarch; en, des lands taal nog weinig magtig, was hij, bij zijn onderhoud met de grooten, of de stedelijke afgevaardigden, karig in woorden, koel en ernstig. Reeds zeiden eenige misnoegde Spanjaarden, dat KARELS verstand eenigermate, zoo als dat van zijne ongelukkige moeder, gekrenkt was, en dat zijn zorgvuldig *bewaken* door CHIEVRES tot verheeling van des Vorsten onvermogen diende. Des gunstelings scherpzinnigheid en zorgvuldigheid in het Staatswerk werd zelfs door Spanjaarden erkend; maar zijne onmatige eergierigheid en hebzucht, zijn verlangen om alles te beheeren, en de minachting, waarmede hij de trotsche Grandes behandelde, waren voor dezen gansch onverdragelijk. Castilië moest met de roede in de hand geregeerd worden,

den,

den, hadden de Nederlanders gezegd; en zulks kon men die overmoedige vreemden nooit vergeven. Want, hoe sterk de oude moed ook verslapt was; er heerschte aldaar nog een aandenken aan den gezegenden tijd, toen de magt van Geestelijkheid en Adel die des Konings trotseerde, ja dikwijls overmogt; en te levendig was er het gevoel der verliezen van de grooten onder FERDINANDS en ISABELLA'S regering, maar vooral onder het strenge Staatsbewind van den Kardinaal XIMENEZ.

Sints veertig jaren was er in Spanje onder de maatschappelijke betrekkingen veel verandering ingevoerd. Nog slechts in Arragon duurden de vrije instellingen van den ouden tijd genoegzaam onverstoord voort; maar in Castilië — waar de Staatsregeling minder wel ontwikkeld, en de persoonlijke vrijheid des burgers nooit, zoo als ginds, door constitutionele instellingen beveiligd was geworden — had men reeds aangevangen, de Leenmannen, die buiten hunne leendiensten vrij waren, in eenen afhankelijken Hofadel te verkeeren; de koene Prelaten waren er onderwerpelijker gemaakt; en hoe konden de welgegronde vrijdommen der burgers, om van de verdere niet te spreken, hunne zelfstandigheid, lang behouden, waar alles aan willekeurige bevelen had te gehoorzamen? De Kardinaal XIMENEZ had een wel toegerust leger uit den burgerstand op de been gebragt,

bragt, om de Kroon van de knechten der leenmannen onafhankelijk te maken; en, op die krijgsmagt en zijn geschut bouwend, kon hij zijne ontwerpen strengelijk voortzetten. Vroegen die grooten hem fierlijk af, wat hij met die wapening bedoelde? zijn antwoord was, dat hij door middel van dezelve regeren wilde: maar het gebruik, dat hij in zijnen kamp tegen de Aristocratie der Baronnen van haar maakte, had aan de stedelijke gemeenten een verhoogd gevoel van den politieken invloed bijgezet, die op hare rijkdommen en oude voorregten gegrond was; en, terwijl men, na het verwinnen van den adel, ook hare regten minder achtte, vond men hare krachten tot tegenweer versterkt, en haren moed vergroot. De inrigting der Standen en Standenvergadering in Castilië rustte minder op vaste instellingen, dan op oude herkomsten; en vond zich des te meer voor willekeur van 's Konings zijde blootgesteld. Hierom had men de oude vormen des te zachter aangegrepen, en door afzonderlijke schikkingen ten opzigte van elken Stand, aller gezamenlijke werking verlamd. De leiding der raadslagen van de Cortes was voor het Hof door de tegenwoordigheid van Kroonsbeambten ligter gemaakt, en nu was de naaste stap, het vernietigen van de vrijheid in het stemmen, door bedreigingen en verbanningen tegen al wat zich anderzins niet bewegen liet, en stellige voorschriften nopens den inhoud der

der volmagten van de stedelijke afgevaardigden. De invloed, welke het benoemen van de voornaamste Stadsbeambten den Koning verschafte, kon hem buiten dien reeds in menigen gevalle van de toetreding der gemeenten tot inwilliging van zijne beden verzekeren; zoo dat verkwisting of roof uit de Staatskas zich door de Cortes niet ligtelijk stuiten liet, maar de Staat ook niet ligt door hun harrewarren, bij ontstentenis van de noodige gelden, in het uiterste gevaar kon worden gebragt.

De menigvuldige nadeelen der gunstelings-regering, en des lands toenemende ongelegenheid, prikkelden het volk ten sterkste, om zich tegen den druk te verzetten. Reeds toen KAREL in Arragon Cortes hield, zond de stad Toledo afgevaardigden, om hem hare bezwaren, en die der andere gemeenten, voor te dragen. Hij mogt zijn volk, dit baden zij, van het jok der Nederlanders bevrijden, dezen niet langer de schatten van Castilië toewerpen, den onwaardigen verkoop der ambten weren, geene Staatsbedieningen en prebenden aan vreemden wegschenken, en eene belasting op den uitvoer van geld leggen; want de wezenlijke rijkdom nam in Castilië merkelijk af, binnenlandsche nering en hantering leden aanmerkelijk, en, hetgene nog erger was, de Kroon zel-

zelve werd met schulden bezwaard. — « Maar vruchteloos is die vrijmoedige voordragt; want de Koning heerscht niet; hij wordt beheerscht; hij is in handen van roovers gevallen! » zegt de voorgemelde MARTYR, die, ofschoon ver van Spanje in Italië geboren, Spanje als zijn tweede vaderland beschouwde, er hooge waardigheden bekleedde, en een edel misnoegen over den plaatsgrijpenden staat van zaken gevoelde. Het spoedig verbreide gerucht van KARELS vertrek, ten gevolge van zijne verheffing tot Keizer, en het willekeurig volkplagen, dat eenige pachters zich veroorloofden, bragten verscheidene der magtigste steden van Castilië tot een onderling verstand; en, ofschoon de Koning door strenge afgezondene boden verhoedde; dat hij door geen heir van afgevaardigden bestormd werd; Toledo zond echter wederom eenige mannen af, die de gemeenschappelijke bezwaren, en de wenschen van het verontruste volk, dat zijnen Koning ongaarne vertrekken zag, te Barcelona voor den troon bragten. Zij herinnerden den Koning zijnen in Castilië afgelegden eed, dat hij des lands regten en vrijheden beschermen zou. Zij baden hem, niet naar Duitschland te reizen, voor dat hij Castilië, waar hij nog slechts weinige steden had bezocht, beter had leeren kennen. Zij betuigden duidelijk het merkwaardige verlangen, dat men aan de beambten der Inquisitie vaste voorschriften geven mogt,

mogt, om zich daarnaar te gedragen en ware vroomheid te bevorderen, in plaats van; zoo als wel eens gebeurde, onder voorgewende zorg voor den Godsdienst, groot onregt te plegen. Maar zij bragten geenen troost voor hunne medeburgeren terug, en geene blijde uitzigten in de toekomst. « Overspannen geduld », schreef thans de beroemde Geleerde en Staatsman P. MARTYR half profetisch, « overspannen geduld verkeert « ligt in woede. Zelfs de loomste ezel slaat, als « hij te sterk geprikkeld wordt, ten laatste ach- « teruit naar zijnen drijver. Wat heeft men dan « niet van leeuwen te wachten! »

De stedelijke gemeenten van Castilie waren de eenige, die met moed en kracht voor des lands bedreigde vrijheid spraken. De Geestelijkheid durfde zich enkel, als de regering, onder Pauselijke toestemming, eenige nieuwe opbrengst van haar vorderde, hevige tegenspraak en hardnekkige weigering veroorloven; en de gemeenschappelijke bezwaren troffen den adel ook weinig, omdat het geene bijzondere waren. KAREL had inmiddels al de inkomende bezwaren naar de tweede bijeenkomst der Castiliaansche Standen verzonden, welke hij, naar Valladolid teruggekeerd, van daar beschreef: en opdat die vergadering niet met den stuurschen geest der voorgaande bezield mogt zijn, had men zoo veel doenlijk gezorgd, dat er door de stedelijke regeringen buigzame afgevaar-

dig-

[illegible] zamen te roepen. Hij [illegible] tweede vergadering spoedig [illegible] Konings zorg voor 's lands belangen [illegible] die voor zijne vertrek [illegible], tot welker vervulling hij, als [illegible] voor de loopende drie jaren [illegible] ligd was, [illegible] zijne [illegible] naar Spanje terug zou keeren, bijaldien zijne tegenwoordigheid misschien eens dringend in Duitschland of elders gevorderd werd. De aangevraagde tweede vergadering werd intusschen niet zoo, als de oude herkomsten vorderden, naar eenige Castiliaansche stad opgeroepen; maar naar het Gallicische Compostella, op des Konings weg naar de zeekust; want de sluwe Belgen rekenden zich in het gistende binnenland minder veilig, dan aldaar, nabij Corunna, waar de schepen gereed lagen, om hen, met hunne verworvene schatten, en hunnen Heer Graaf, naar Vlaanderen [illegible] voeren.

Luider en heviger uitte zich nu het gemor des reeds zoo getergden Castiliaanschen volks. [illegible] lijk vroegen de monniken op den kansel, hoe lang men zulke onbetamelijkheden verdragen, hoe lang men dulden zou, dat het land door vreemden uitgeplunderd werd? Door een gegeven bevel, om den stedelijke afgevaardigden geene andere lastgeving te geven, dan die van gehoorzaamheid aan des Konings heerschappij, werd, riep men, alle vrijheid vernietigd, en zulke bevelen, waren slechts voor vei-

volle glans aanmerkelijk. Het oproepen der vergadering naar het uiterste einde van Gallicië, en het aanhoorig uitbrengen van eene nieuwe bede, werden ergerlijke nieuwigheden genoemd. Te Valladolid lukte het niet, dat de Stadsregering die bede, bij voorloopige onderhandelingen met het Hof, toegewilligd had; en het volk verzamelde zich alleen uit gevreesde hoopen, om des Konings afreis naar Gallicië te beletten. Ter naauwernood ontsnapte [illegible] van daar, in een stormigen nacht tegen [illegible] verblijf te Tordesillas, [illegible] ontweken, vooral de Nederlanders, het volk, dat hun den dood gezworen hadden.

Onder de aanzienlijke steden van Castilië was inmiddels het toen nog zoo volkrijke en prachtige Toledo eene voorgangster in koenheid en bestendigen tegenstand. Hier verhief men den eigenlijken oproer-standaard het eerste; en Toledo was het brandpunt van 's lands vermiedenen ontevre[illegible]. Reeds bij den aanvang van het gemor was het voorgemelde onderlinge verstand uit die stad uitgesproten. Van daar had men de andere steden tot hetzelve uitgenoodigd, en bekommeringen en mismoedigheid onder het volk des ganschen rijks verspreid. „Toledo," was het, „Toledo verheft zijne stem; dus moet het land door een groot gevaar bedreigd worden." Drie mannen van het edelste bloed uit een der eerste geslachten des rijks ver-

vertrouwd, wanneer de [illegible] van Toledo. Zij [illegible] tot de Stadsregering, en [illegible] FERNANDO DE AVALOS, PEDRO LASO DE LA VEGA [illegible] JUAN DE PADILLA. De laatstgenoemde [illegible] geene onderscheidende [illegible], en weinig onderwijzing, maar was een [illegible] jongmensch vol moed, [illegible] Slechts weinige [illegible] van Toledo [illegible] tegen het besluit van den raad [illegible] de overige steden tot een verbondene [illegible] van de gemeenschappelijke regten aan te zoeken. FERNANDO DE [illegible] hoofd van de tegenpartij, [illegible] wijsheidsdrijvers [illegible] zachtere maatregelen aanwendde. Zij noemde het genomen besluit oproerig; want het was eene inbreuk op 's Konings waardigheid, [illegible] zijn verlof tot eene [illegible] vergadering [illegible], daar men zich met [illegible] tot hem kon wenden. « De [illegible] een jongeling, » voerde men daartegen in, [illegible] het land zonder schrandere en [illegible] niet uit [illegible] kan. Het ware dwaas; het ware [illegible] talmen, dat men de [illegible] liet gaan, terwijl de overige steden zich [illegible]

loos

leden nog te weinig, om het naderend onheil bekroonden, of onmatelend verbeidden, dat er eene van allen opstond, om voor te gaan. De Corrigedor of Koninklijke Hoofdschout van Toledo zelf, — van welks stedelijk ambt de begeving aan den Koning stond, — Toledo's Corrigedor, DON RODRIGO MANRIQUE, Graaf van *Palma*, heimelijk aanhanger van de misnoegden, hield bij het verbondelde in den Gemeenteraad een lange stilzwijgen; om niet te bestrijden, wat hij inwendig billijkte, zonder door geene openlijke goedkeuring den schijn op zich te laden, van tegen 's Konings belangen aan zijnen deel, te werken. Die toegeeflijkheid versterkte de Demokratische partij; terwijl zij intusschen aan het Hof, toen men de beweging aldaar het eerste vernam, voor eene wijzelijk gehoorzame en welbevorderende eenzijdigheid gehouden werd. De stoutmoedige PEDRO LASSO werd, met andere afgevaardigden, naar den Koning gezonden, om er de klagten der misnoegden te herhalen; en, tweemalen ruwelijk afgewezen, volgden zij echter den Monarch naar Compostella, met een vast besluit, om het aangevangene bidden en vermaningen niet te staken. Naar huis zonden zij berigt, dat men slechts van den hemel, en de dapperheid en den ijver der burgerij, eenige redding uit de benaauwdheid verwachten mogt. Bij hen voegden zich afgevaardigden uit andere steden; maar allen beden vergeefs, dat de Koning

hunne Cortes niet in het verafgelegene Gallicië zoo doen bijeenkomen. Ook Toledo koos, naar oud gebruik, zijne leden voor die vergadering; doch toen het lot op twee mannen gevallen was, die niet tot de Democratische partij behoorden, weigerde de Gemeenteraad hun de onbeperkte volmagt, welke de Koning verordend had, en beval zij hun: « noch in geldelijken onderstand, noch in iets anders, te bewilligen. » Nu wilde een der gekozenen dien bepaalden last niet aannemen, en dit had ten gevolge, dat er van Toledo niemand in de vergadering zitting nam. De [illegible] afgevaardigden bleven inmiddels te Compostella en PEDRO LASSO bezigde zijnen invloed, om de stedelijke leden der vergadering voor de onlangs gekrenkte landsvrijheid te winnen.

In de Cortes vertoonde zich de prikkelbaarheid der gemoederen zoo onverholen, dat het Hof straks na de eerste zitting besloot, om den te onbuigzame vertegenwoordigers van Salamanca allen verderen toegang tot de vergadering te ontzeggen. Eindelijk werden ook de weerspannige afgevaardigden van Toledo, daar zij de vergadering, wegens mangel in de vertegenwoordiging, voor onregelmatig uitkreten, van het Hof verbannen; en zond de Monarch bevel naar Toledo, om aan de gekozene leden der Cortes de voorgeschrevene volmagt te verleenen, en de onrustige Regidors binnen een bepaalden tijd naar Compostella te zenden

den (opdat de tegenpartij in Toledo de handen ruimer hebben mogt). Daar ter stede werd inmiddels door de andere partij alles aangewend, om des volks drift te doen ontvlammen. De Koning verlaat zijn rijk; wij zullen door vreemde stadhouders beheerscht worden, en zijne gunstelingen zullen met hunnen roof het verarmde land uit. Dit riep men stoutelijk van den Kansel. Er bestond aldaar eene groote broederschap, die den naam van de Milddadige voerde, en jaarlijks een plegtigen omgang deed. Die processie werd toen, om het volk bijeen te krijgen, door de Demagogen aan den gang gebragt, en wat ook HERNANDO DE SILVA daartegen inbragt, men noemde hem een vijand des vaderlands, die zich niet slechts tegen het volk verzetten, maar ook de godsdienstige oefeningen der geloovigen verhinderen wilde. De omgang trok de stad door, en werd, tot smaad der tegenpartij, veel moedwils bedreven; en luide bad men in de Litanië, dat God des Konings geest verlichten en zijn hart buigen mogt, opdat hij zijn volk wel en behoorlijk mogt kunnen en willen regeren. Men deed voorts al, wat AVALOS en PADILLA verlangden; en toen eindelijk DE SILVA de stad verliet, geboden die Demagogen er zonder tegenspraak.

Driemalen had de Koning aan de Regidors bevel gezonden, om ten Hove te verschijnen. Eindelijk geraakten zij, tot de reis toegerust, in

 be-

beweging, als of zij dat bevel opvolgen wilden; maar duchtende, dat het begonnen werk in hunne afreize vervallen mogt, hadden zij hunne vrienden heimelijk op de been gebragt; en naauwelijks waren zij uit hunne huizen te voorschijn gekomen; of er snelde een onstuimige volkshoop toe. « Laten wij PADILLA vasthouden! » schreeuwde men uit. « Laat die Ridders niet uit Toledo gaan! Het gansche volk was verloren, zoo het schandelijk toeliet, dat de edelste mannen, omdat zij rondborstig voor de algemeene zaak getreden hebben, naar het schavot gevoerd worden! » Weldra waren er meer dan zesduizend gewapenden bijeen. « Vergaan moge CHIEVRES! Vergaan mogen al de landberoovers! » dit weergalmde door de stad. « Leven AVALOS en PADILLA, die beschermers des volks! » — Men greep de Regidors, die den schijn aannamen van luide over de ondergane gewelddadigheid te klagen; en men bewaakte hen in eene kapel van de Aartsbisschops-kerk. Nu waren de volksleiders zoo ver, dat zij niet meer terug vermogten te keeren, en hunne veiligheid nog stoutere stappen vorderde. Het opstandsvuur werd gevolgelijk rusteloos aangeblazen; de kerken werden werfplaatsen voor de volkspartij; en de Priesters beloofden een eeuwigen roem aan elk, die zich tot verdediging van 's lands regten en vrijheden wapenen wilde. De stad werd versterkt. Het volk bezettede bruggen en poorten;

ten; en de Bevelhebber van het kasteel moest die slecht verdedigde sterkte snelhaast opgeven. Eindelijk deed men, in plaats van dien stap, ten grondslag dingen aan eene onafhankelijke regering; de nieuwe Corregidor, dien de Koning er had aangesteld, werd door een volksoploop gedwongen, om zijn regtsgezag neder te leggen, en zich uit de stad weg te maken. Het bestuur der gemeente werd nu Democratisch; in elk kerspel verzamelden zich de inwoners, als er over de gemeene zaken te raadplegen viel; en een iegelijk, zelfs de minst kundige en geringste, bragt zijne stem daarover voor den Schrijver uit. Hetzelfde greep in al de andere steden plaats, welke aan den opstand deel namen, en onder welke Salamanca een Zedmdu-men aan het hoofd van zijn bewind had, en Medina del Campo een Dinnegschearder, die zich zijne *heerlijkheid* liet noemen.

Toen nu de opstand van Toledo te Compostella ruchtbaar werd, ontrustte zich de Koning zoo hevig, dat CHIEVRES hem naauwelijks terughouden konde, van zelf naar de bewogene stad te gaan, om de volksleiders te tuchtigen. De geringing beantwoordde de onstuimigheid van het geheurde naar hetgene in zijn land meermalen voorgevallen was, en toonde het volk nog roekeloozer te zien uitspatten, als het eens gelegenheid erlangde, om de Majesteit des Konings te beleedigen. Voorts werd hetgeen zijnen gebieder uit Spanje

riep door hem dreigenden gedachte, dan begon aldaar plaats greep; en als eindelijk de meerderheid der Cortes, door omkooping, beloften en bedreigingen overgehaald, ondanks de tegenspraak van verscheidene stads-afgevaardigden, een nieuwen onderstand voor de schatkist had toegestaan; verliet KAREL, zonder zich verder om de billijke verzoeken en bezwaren der Steden te bekreunen, den 20 Mei 1520, de kust van een land, waar de vlam des oproers — weldra achter hem dreigend — blakend omhoog steeg.

In de steden van Castilië, en de landen ten Zuiden, werden de leden der Cortes, die zich standvastig tegen des Konings bede hadden aangekant, bij hunne terugkomst hoog geroemd en geëerd; hunne medeburgers togen hen te gemoet, om hen als in zegepraal te ontvangen; en allen, die de bede ingewilligd hadden, werden door het opgeruide volk verraders genaamd. Te Segovia sloeg het teugelloos gepeupel tot de uiterste woestheid over. De Regidor, welke als gevolmagtigde van die stad den geldelijken onderstand had toegestaan, werd door een hoop woedende wevers uit den raad, waar hij zich wegens zijne zending verantwoordde, weggerukt, en, onder de vreesselijkste mishandelingen, aan een touw door

de

domstad geslept. Vergeefs gingen de Franciskanen in plegtgewaad, met kruisen en het Eerwaardige, dien bedelmonnik vergezelt! Vergeefs baden zij op de knieën, om verschooning voor den ongelukkigen; vergeefs smeekten zij, toen de onmenschen onbewogen bleven, dat men hem ten minste voor zijnen dood mogt laten biechten! » Dit is onnoodig, was het antwoord: het volk geeft hem van alle zonden absolutie! » en men sleepte hem voort naar de galg. Ten zelfden dage stond het volk in Zamora op, en wrookte, bij zich aan de afbeeldingen der voortvlugtige afgevaardigden; maar de huizen der Gedeputeerden van Burgos werden vernield, en uit verblinde woede, of afschuw van al, wat aan de gehaatte voorwerpen toebehoorde, greep niemand uit het gepeupel voor zich iets van het kostelijke huisraad; dat, op straat geworpen, terstond aan de vlammen opgeofferd werd.

Tegen zulk een onheil was er geene hulp dan bij de wijsheid van een krachtvol bewind. KAREL had intusschen Castilië en Navarre aan den voorgemelden Utrechtschen Godgeleerden toevertrouwd, die met den besten wil meer dan schoolwijsheid noodig had om het onrustige land te regeren, en, als buitenlander, van de Grooten, die den Koning anders niet ongenegen waren, geene krachtdadige hulp te wachten had. Nauwelijks had KAREL de gemoederen in derzelver gevaarlijke stem-

menig heftigen kunnen prikkelen, dan door zulk eene ontijdige verheffing van een leermeester, welks bekwaamheid tot zulk een bewind, in zulke omstandigheden, door zijne dankbaarheid aan den braven ADRIAAN wezenlijk te hoog werd geschat. De Kardinaal besloot den wrevel der Segoviërs zoo strengelijk te straffen, als de Bisschop van Granada, die hij den Staatsraad voorzat, denzelven gestraft wilde hebben. De Hofregter RONQUILLO werd met gewapend volk naar Santa Maria de Nieva, in de nabijheid van Segovia, gezonden. Daar daagde hij de oproermakers voor zijnen regterstoel; en, toen zij binnen dertig dagen niet verschenen, werd het doodvonnis over hen uitgesproken.

Het uitgebragt advijs van den Granadaschen Kerkvoogd had te Segovia zelfs de vreedzame inwoners, die aan het bloedige bedrijf des gepeupels geen deel genomen hadden, in het harnas gejaagd; en, toen het krijgsvolk ter voltrekking dadelijk aanrukte, vereenigde zich in de stad alles tegen hetzelve, en verscheenen er aldaar meer dan drie duizend burgers in de wapenen. Men schreef van daar tevens naar Toledo en andere steden om bijstand. « De Hofregter RONQUILLO is gekomen, » dus drukte men zich uit, « om de onschuldige stad te beoorlogen, daar eenige wevers een Regidor doodgeslagen hebben. Hij heeft zijne schrijvers in soldaten veranderd, en doet hen bloed

bloed in plaats van inkt vergieten. » — Men ontving van zoodanen gunstig antwoord; de steden hadden den Kardinaal om vergiffenis voor Segovia; het koenere Toledo besloot zelfs om daarheen sterke gewapende hulp te zenden, en Madrid voegde eenige manschap bij die hulpbenden.

In de voornaamste steden brak de opstand ten volle uit. Het volk bemagtigde er de kasteelen, de Koninklijke beambten werden er verjaagd, en het bestuur van zaken werd enkel aan lieden van de Democratische partij toevertrouwd. Het aanrukken van gewapend volk tegen Segovia gaf de gunstigste aanleiding tot een onderling verbond tusschen de steden. Het volk uit Toledo en Madrid vereende zich met de gewapende Segoviërs, en trok, onder bevel van JUAN DE PADILLA, tegen RONQUILLO uit. PADILLA kwam, zag, en won; want de Hofrigter toog op bevel van den Kardinaal terug, en deszelfs bijhebbend volk en meer ander werd onder bevel van ANTONIO DE FONSECA gesteld, wien de Koning voor deszelfs afreis tot Opperbevelhebber over het krijgsvolk in Castilië had benoemd. Deze had, om de krijgzuchtige steden te bedwingen, het geschut noodig, dat sints een aantal jaren te Medina del Campo bewaard werd. Dus begaf hij zich met eenig volk naar die stad, en verzocht de burgerij vriendelijk, dat men hem het geschut uitleverde. Aanvankelijk gaf men hem goede hoop; maar

maar; men bragt inmiddels het geschut op geschikte plaatsen, en weigerde zeer onbewimpeld het wapentuig, dat men er van 's Konings wege in bewaring hield, aan iemand af te geven, die het tegen medeburgers en vrienden van der Medinasche burgerij gebruiken wilde. Daartoe was men door Segovia, waarmede men van ouds her in naauwe handelsbetrekking stond, op het dringendste aangemaand, gewaarschuwd; en FONSECA slaagde evenmin, als in 1822 de Spaansche garde, in derzelver poging om het Artilleriepark van Madrid te bemagtigen. Hij dreigde, om de weerspannige burgers te verschrikken, de stad in; maar vol moed rukte men elders, onder bevel van den vermelden Droogscheerder, tegen hem aan. Toen verlangden eenige soldaten, tegen den wil der Oversten, dat men eenige huizen in brand stak, opdat de burgerij zich tot blussching derwaarts begeven, en van verderen tegenstand afzien mogt. Snellijk doorliep de vlam het grootste deel der stad; maar de Droogscheerders en dezelfs medestanders weken niet van het geschut, dat zij verdedigden, en streden dapperlijk; zoo dat het binnen de stad voor het krijgsvolk te heet werd. Met den vloek der burgerij, die meestal huis en goed verloren had, toog FONSECA ganschelijk af; en men gruwde er van, dat het [illegible] krijgsvolk zelfs het Franciskaner-klooster niet had verschoond. Door de vlammen verdreven,

ven, weken de hoogstedelingen in hunnen tuin; want hier stond het Hoogwaardige een geruimen tijd lang in eenen hollen olmboom.

Medina zond brieven vol jammerklagt, aan de andere verbondene steden van Castilië. Van onze antwoordde Segovia: zal er geene gedachtenis overblijven, of wij wreken uw gruwelijk leed. Dankt intusschen den hemel voor den brand, bij welken gij, ter behoeding van de heerlijke zege, zoo veel hebt geduld. Want den roem, dien gij gewonnen hebt, is onvergelijkelijk veel grooter en meer waardig, dan de have, die gij verloren hebt. In JUAN DE PADILLA, die RONQUILLO zoo treffelijk had verjaagd, meenden die Segovianen een geschikten wreker van alle mogelijk leed te vinden. Zoo gelukkig, zeiden zij van dat gelukkige legerhoofd, dat al, wat hij verdedigt, wel verdedigd wordt, en al, wat hij beschermt, wel beschermd, en alles volbragt, wat hij volbrengen wil.

De jammervolle brieven uit het ongelukkige Medina waren voor vele steden, die tot dus ver nog in rust gebleven waren, het sein tot den opstand. De burgerij van Valladolid, in haar eigen [illegible] ontstoken, verbrandde deszelfs prachtig huis, en eischte, dat de Kardinaal denzelven het opperbevel ontnemen zou. De Stadhouder en deszelfs raden durfden geenerlei afdoend besluit nemen. Zoo als bij een storm op zee, zeilen en star-

steden en de staatsman van het medegevoel der Koningin zijnde, alle hoop verloren gegeven werd, zoo liet men ook de Staatsbalk aan de gebeurtenissen over. Alle wederstand aan het woedende volk scheen den Staatsraad onmogelijk. De Kardinaal betreurde innig, over hetgene FONSECA had gedaan, en verontschuldigde zich met de verklaring, dat Medina buiten zijne voorkennis in brand gestoken was. Voorts liet hij, naar hetgene de burgers van Valladolid hem voorschreven, bekend maken, dat alle krijgslieden, die onder FONSECA stonden, elk naar zijn gewest zouden wederkeeren. De Veldheer, alom door des volks haat vervolgd, vlood het land uit, en toen zijn leger zich had verstrooid, hield de Kardinaal tot zijne eigene verdediging niets overig, dan de weinige krijgslieden, die zijne lijfwacht vormden.

Zoo veel toegevens maakte het volk al stouter en stouter en, hoe meer de beleidsmannen hunne zwakheid verrieden, hoe ongebondener de groote menigte werd, en als dusdanig opgezet werd, zien niet alleen binnen Toledo, maar ook elders, door eenigen edelman aangeblazen. Eenige edelen namen daaraan deel, vermits de aanhoudende regeringloosheid hun middelen scheen te zullen verschaffen, om zich boven hunne vijanden te verheffen, en eenen ingekankerden haat jegens hen door velerlei wraakneming te koelen. Anderen voegden zich bij het volk, opdat dien bewind

niet

niet [illegible] in de handen der geringe [illegible] te vallen mogt, dat het op eenige plaats [illegible] tigden. Wijders [illegible] anderen ontheladen in [illegible] volheid, uit vrees, om niet, zoo als [illegible] van Toledo, en vele edelen van Salamanca, [illegible] hoofd van tegenkanting verheven te worden.

Hoe meer gemeenten er aan den volkspartij deelnamen, hoe noodwendiger het scheen, dat [illegible] vruchtbare verzorging van de gemeenschappelijke belangen, een algemeen bewind bijgesteld werd. Reeds bij den aanvang der onlusten had Toledo eene bijeenkomst aan de verbondene steden voorgeslagen. Dit voorslag werd herhaald. Het verbond ontving den naam van *Santa Comunidad*, en men gaf dien van *Santa junta* aan de voorgeslagene bijeenkomst, die te Avila werd aangelegd. Alle steden drong, volgens [illegible] bijgevoegde [illegible], afgevaardigden te zenden. De verpligtingen, die men elkander oplegde, waren: trouw jegens den Koning, handhaving van [illegible] des lands, herstel van de Kroongoederen, afwending van datgene er tegen de [illegible] landers [illegible] geweest, [illegible] het ontzag dat eenige [illegible] bedongen hadden, en tegen [illegible] van eenige [illegible], opheffing eindelijk van de [illegible] lasten, die het volk drukten. „Gelijk men het opgenomen had”, hier [illegible] de [illegible] men den uitschrijvingsbrief, „[illegible]

[illegible] ten

kan onze vijanden zwijgen, die zich durven verbeelden, dat de Junta oproer zoekt. Zij zal geacht worden, in navolging van een PADILLA, het vaderland te hebben gered. Verraders mogen ons de baten nemen, onze naam zal bij toekomende geslachten in eere en geacht onsterfelijk zijn. Mislukt ons, hetgene wij aanvangen, dan kunnen wij door gevaar getroffen worden, en goed en leven verliezen; maar dan hebben wij nog eigenlijk voor geluk, gevaar voor veiligheid, verarming door rijkdom, verbanning voor roem, smaden voor gunsten, vervolging voor eene eerekroon, en den dood voor het ware leven te houden.

Hierdoor aangemoedigd koos elke gemeente van het verbond twee gedeputeerden tot de Junta, welke aan het einde van Julij 1520 hare zittingen begon. Die benoeming greep in al de stemhebbende steden der voormalige Castiliaansche Cortes plaats, uitgezonderd vier Zuidelijke, die echter de zoo aanzienlijke steden Sevilia, Cordova, Jaen en Granada waren. De afgevaardigden tot de Junta zwoeren: « voor den dienst des Konings, voor de belangen der Santa Communidad, te leven en te sterven. » Midden in de vergaderplaats stond eene kleine bank, waarop de droogscheerder PINILLOS zat, die een regterlijken staf in de hand had; en geen afgevaardigde, hetzij Ridder of Geestelijke, durfde het woord nemen, voor dat de Droogscheerder daartoe door een wenk met zijnen staf verlof had gegeven.

Ter-

Terwijl nu de volksopstand zich tegen alle vormen der Staatsgesteldheid immer uitbreidende was, zocht het Staatsbewind bij den Keizer en Koning hulp tegen den dreigenden nood. Wij zijn onmagtig, zeiden zij, en kunnen de oude orde niet herstellen; noch door wettelijke beslissing, want wij vinden geene gehoorzaamheid; noch door bedreiging en beden, want men gelooft ons niet; noch ook door geweld, want wij hebben volk noch geld. Des Keizers raadslieden aan het Hof hielden, gevolgelijk, den opstand voor veel gevaarlijker, dan toen men denzelven als de opwelling van een voorbijgaand misnoegen had aangemerkt. Twee mannen uit den eersten adel des rijks, de Admiraal FADRIQUE ENRIQUEZ, en INIGO VELASCO, Connetable van Castilië, die in hoog aanzien stonden, werden den Kardinaal als mede-Stadhouders toegevoegd, en terwijl de Keizer den adel vermaande, om zijne eigene regten, en die der Kroon, tegen de oproerige burgers te verdedigen, ontvingen de gemeenten van hem de verzekering, dat de uitgaven, welke de jongste Cortes ingewilligd hadden, van geene zoodanige steden, als getrouw bleven, of tot hunnen pligt wederkeerden, zouden gevorderd worden; dat men de lasten, naar de verdeeling, welke onder FERDINAND en ISABELLA plaats gegrepen had, heffen zou; dat de aanzienlijke vermeerdering der uitgaven ophouden

 zou,

zen, en dat eindelijk alle aanspraak op Staatsambten aan de inlanders toebehoorde.

Deze toezeggingen, die, eenige maanden vroeger gedaan, het oproer hadden kunnen verhoeden, kwamen nu te laat. De stappen, welke het volk tot dus ver gedaan had, konden daardoor zelfs geregtvaardigd schijnen; en de stichters van den opstand, die nu reeds in hunne onrustigen werking behagen schepten, en door het welgelukken van hunne eerste inspanning tot nog stoutere pogingen geprikkeld werden, wisten die toezeggingen voor al wie daardoor tot bedaren had kunnen worden gebragt, vrij wel verborgen te houden, en verklaarden daar, waar dezelve bekend werden, dat het ijdele beloften waren, welke men, door den nood gedrongen, gaarne deed, om het land des te zekerder in den grond te helpen.

Met de krijgsmagt, welke te Segovia vereenigd was, rukte men nu tegen Tordesillas aan, waar des Konings krankzinnige moeder zich bevond. Veel had men gewonnen, zoo men haar bewegen kon, om de schikkingen der Democratische magtvoerders te bekrachtigen. Dan dacht men een goeden steun tegen den Koning te zullen hebben, en achtte men zich tegen het verwijt gedekt, dat men de wetten en oude herkomsten om verre wierp. De stad werd bezet, en de opzieners, aan welke de Koning het bewaken van zijne moeder had toevertrouwd,

trouwd, werden verdreven. Haar geest scheen eensklaps tot de oefening van het herinneringsvermogen teruggekeerd, toen zij door PADILLA en eenige afgevaardigden van de Junta eerbiedig als Koningin werd begroet, en men 's lands toestand voor haar afschetste. « Nu eerst verstond zij, » dit was haar antwoord, « dat haar vader FERDINAND overleden was; en, had zij den toestand van Spanje gekend, zij zou voorlang de kamer, waar men haar sints zestien jaren bewaakte, verlaten hebben gehad, om den nood te verhelpen, waaronder men haar berigtte, dat haar volk zuchtte. » Zij liet de opperhoofden der Democratische partij met eerbetoon van zich gaan, en beval hun, voor 's lands welzijn te zorgen. De Castilianen waren aan de dochter van hunne aangebedene vorstin ISABELLA sterk verkleefd; en luide verrieden zij hunne vreugde, toen men bekend maakte, dat JOANNA in het aanvaarden van de regering bewilligd had. Men beschouwde haar herstel juist in dien benaauwden tijd als een Goddelijk wonderwerk. Doch spoedig verdween het denkbeeld, dat men zich daarvan vormde, bijaldien de Demagogen zulks ook deden. De Koningin vertoonde op nieuw in hare gewone zwaarmoedigheid, en liet zich door niets bewegen, om eenig besluit van de Junta te onderteekenen; maar zorgvuldig hield men dit verborgen, en de gezegde vergadering, welke zich voor blaauw: Tor-

 de-

dezelve vestigde, ging voort, om in den naam van Koningin en Koning beide te handelen, even als men dit in Arragon deed.

De Heilige Junta verklaarde in hare eerste zittingen het bewind van den Stadhouder voor onwettig. PADILLA, met krijgsvolk naar Valladolid gezonden, bragt van daar eenige Staatsgevangenen naar Tordesillas, en bemagtigde het Koninklijke zegel, waarmede de ordonnantiën van den Staatsraad bekrachtigd plegten te worden. Van alle magt beroofd, onvermogend om zijne regering te handhaven, ja buiten staat om zich zelven te beveiligen, wilde de Kardinaal openlijk uit Valladolid trekken; maar een hevige volksopstand dreef hem in zijn verblijf terug, en hij vond zich eindelijk genoodzaakt, om, ter ontwijking van de gevaren, welke hem bedreigden, verkleed in het geheim uit de stad te vlieden.

Het stout bestaan der volksleiders werd door de bedachtzaamsten van hunnen aanhang reeds als overdreven en gevaarvol beschouwd. Toen de afgevaardigden tot de Junta, elk te zijnent, volmagt begeerden, om het rijk bij ontstentenis van een Stadhouder te besturen, waren er steden, welke aan die begeerte niet voldeden; en zelfs bekommerden zich eenige Toleders daarover, dat PA-

DIL-

DILLA zich zoo veel veroorloofd had. Stoutelijk ging inmiddels de Junta in hare loopbaan voort. Zij uitte hare ontwerpen en oogmerken onbewimpeld, in eene soort van Staatsregeling, die zij in naam van Koningin JOANNA bekend maakte, en aan dezer zoon KAREL ter bekrachtiging voorgelegd wilde hebben. « De Koning (was het daarin), zou, als hij in Spanje terugkwam, dat spoedig gebeuren moest, geene vreemden medebrengen, en slechts inlanders in zijnen Spaanschen hofstoet opnemen. Enkel aan inlanders zou hij er Staatsambten en geestelijke waardigheden verleenen. Elke buitenlander, die in eenige Spaansche vesting bevel voerde, zou van daar verwijderd worden; en des Konings lijfwacht zou uit geenerlei vreemd volk worden zamengesteld. De invloed, welken de Koning tot dus ver, door het begeven van de voornaamste bedieningen in de steden, op derzelver bestuur oefende, zou ophouden. De afgevaardigden tot de Cortes zouden op een beteren voet verkoren worden; en hunne volmagten zouden op geene voor misbruik vatbare wijze beperkt worden. Ook in Castilië zouden de Cortes, zoo als dit voorlang in Arragon en deszelfs aanhoorigheden gebruikelijk was, op bepaalde tijden vergaderen. De vrijheid van derzelver raadplegingen zou niet meer door de tegenwoordigheid van Koninklijke beambten gestoord worden, en de pligtmatige vrijmoedigheid zou er door gee-

gaene omkoopingen belemmerd worden. Het belasting-stelsel werd derwijze ingerigt, als onder de regering van ISABELLA; en alle Staatsinkomsten, die sints haren dood onder nadeelige voorwaarden vervreemd waren, zouden ingeloot; alle kroon-goederen, welke de onwettige milddadigheid der Koningen in leen weggeschonken had, zouden teruggenomen worden. De adel-brieven en vrijdommen, die sints eenigen tijd voor geld, en niet ter belooning van verdiensten, ten nadeele van de steden en andere schattingpligtigen, uitgedeeld waren, zouden opgeheven worden. Eindelijk zou de Koning de Santa Communidad, en al, wat er door haar tot wegneming der landsbezwaren gedaan was en gedaan mogt worden, goedkeuren en bekrachtigen. »

De meeste dezer eischen konden door den Koning niet ingewilligd worden, zonder dat hij hetgene tot dus ver ter bevestiging van zijne magt verrigt was, afkeurde en van zich stiet; en zijn aanzien werd reeds door den vorm des ontwerps gekrenkt. Nu ontwaarden de leden der Junta, die met hetzelve afgezonden waren, ook op reis naar het Hof, dat zij aldaar niet zonder levensgevaar verschijnen konden. Door hunne terugkomst werd het misnoegen des volks nog heviger gemaakt. Onverdragelijk scheen het, dat de Koning zijne onderdanen gehoor weigerde, ja hun leven bedreigde, wanneer zij hem algemeene beswa-

zwaren wilden voorleggen. JOANNA, zeide men, was valschelijk voor de regering ongeschikt verklaard, en men vormde het ontwerp, om haar ten nadeele van haren zoon te verheffen en van geschikte raadslieden te voorzien, die in haren naam zouden heerschen.

Het opontbod van den adel door den Koning kon nu niet dan te werkzamer zijn, daar de volkspartij zulke vijandelijke oogmerken tegen de voorregten der edelen aan den dag leide. De voorslag, om hun de vervreemde kroon-goederen te benemen, was eene oorlogsverklaring tegen de Grooten, die juist door berooving van de Koninklijke inkomsten zoo magtig waren geworden; en, nadat twee der voornaamste edelen, de Admiraal en de Connetable, nevens den Kardinaal aan het hoofd der regering gesteld waren, hield een der gemeenschappelijke bezwaren op, en versterkten de vrienden dier mannen de partij des Konings! Ja de adel bragt welhaast een nieuw leger tegen de Demagogen op de been, dat de plaats van FONSECA's verstrooid leger verving, en den Graaf van Haro, zoon van den Connetable, ten opperbevelhebber erlangde; wiens krijgstalent en ondervinding hem grootelijks aanbeval. Het stedelijk verbond bereidde zich tot tegenweer, en de Junta benoemde tot Opperbevelhebber over haar volk PEDRO GIRON, zoon van den Graaf van Urenna; hetzij uit kracht van den invloed van adel-

adelijke bondsleden, die den naam des vellen, JUAN DE PADILLA, min genegen waren; hetzij omdat andere leden der Junta zelve jaloersch van dezen laatsten waren. Men verwachtte veel van PEDRO's hoog aanzien en beproefde dapperheid; terwijl het misnoegen, waarvan hij toen, uit hoofde van eenig ontvangen leed, jegens den Koning gloeide, zijnen goeden wil scheen te verwaarborgen. Maar naauwelijks stond hij aan het hoofd van het talrijke bondsleger, of hij verliet eene gunstige stelling, en maakte eene doellooze beweging, waardoor Tordesillas ontbloot werd. Snellijk maakte het leger van den adel zich die feil te nutte, en de stad werd ijlings bemagtigd. Al, wat van de Junta niet in de handen der Koningsgezinden viel, vlood naar Valladolid. Eenige dagen na dat ongeval verliet GIRON zijn leger, en snelde hij naar zijne goederen.

Toen de vlugt des gezegden Veldheers binnen Toledo ruchtbaar werd, besloot men aldaar, om JUAN DE PADILLA met eenig versch volk naar het hoofdeloos leger te zenden. Want PADILLA was, na GIRON's verheffing, misnoegd naar zijne woning teruggekeerd. Met een vrolijk gejuich werd hij te Valladolid ontvangen, waar hij met eene onbeperkte volmagt verscheen. Hij zelf gaf zijne stem aan zijnen landsman PEDRO LASSO DE LA VEGA, en zocht het volk te bewegen, om dezen het Opperbevel over het leger toe te ver-

vertrouwen. Maar eenparigłijk verlangde het volk JUAN DE PADILLA, en den Bisschop van Zamora, een onrustigen man, die ANTONIO DE ACUNNA heette, en gedurende den opstand een der wildste Demagogen was.

Die Prelaat had een hoop van meer dan driehonderd gewapende Priesters uit Zamora en de omstreken naar Tordesillas gevoerd, en aan derzelver hoofd trok hij vervolgens naar den kant van Valladolid, alle gooderen van den adel, die aan zijnen weg lagen, verwoestende. « Meermalen heb ik u met een hellebaard op den schouder gezien », schreef de Geleerde GUEVARA hem sedert, « maar nooit met een boek in de hand, of een kruis op de borst. » Den dweepzieken geest der gewapende Priesters schetst dezelfde Schrijver met een opmerkelijken trek. Met zijne eigene oogen zag hij een hunner, die van achter de borstwering elf soldaten nederschoot, telkens, wanneer hij op zijn offer aanleide, hetzelve met zijn geweer zegenende, eer hij vuur gaf; tot dat een pijl uit het leger van den adel hem, voor dat de, welhaast te meldene, alles beslissende strijd geëindigd was, doodelijk aan het voorhoofd zegende.

Reeds aanstonds verwierf het nieuwe legerhoofd een grooten roem, daar hij het welversterkte Torrelobaton bemagtigde; maar een gunstig oogenblik, om het naburige Tordesillas met een snellen aanval weg te nemen, liet hij verloren gaan.

Dus bleef het nadeel, dat men aan zijn voorganger te wijten had, onvergoed. Terwijl de verdeeling nog steeds voortduurde, zocht de edele Connetable den vrede te herstellen; en de adel in het algemeen oefende ongaarne eene bloedige strengheid jegens de volkspartij. De gelegenheid scheen denzelven gunstig, om menig gegrond bezwaar door verbetering van de Staatsinrigting te verhelpen; en de edelen vreesden, dat de Koning, als beide partijen hare krachten in den krijg uitgeput hadden, op beider ondergang eene meerdere magt voor zich gronden zou. Daarom werden er vredesonderhandelingen aangevangen, en vernieuwde men ze meermalen; daarom beloofde de adel aan de steden eene zamenspanning met haar ter verkrijging van elk regtmatig verzoek, zoo men van eenige nieuwigheden afzien wilde, die voor des Konings aanzien te krenkend, en voor de belangen van den adel te nadeelig waren. Intusschen was het wantrouwen van de volkspartij, na dat GIRON zich verwijderd had, te hoog gestegen. « Uwe daden » antwoordde de Junta aan de vredesboden der edelen « stemmen niet met uwe woorden overeen. Schoon is de krijg voor de vrijheid van Koning en land; afschuwelijk de vrede, die op slavernij en onderdrukking uitloopt. De Koning moet vrij zijn; dat willen wij. Hij moet heerschen, als onze gebieder, en niet onder het juk van booze gunstelingen en bedrie-

dagelijksche raden verkoren; en men moet zijne inkomsten niet vergrooten, zijne geldmiddelen niet trouwloos besturen. Den waren vrede zullen wij hebben, als uwe Heerlijkheden ophouden, het geluk van den Koning en het land, welks gevolmagtigden wij zijn, te verstoren." . . . .

De *Santa Communidad* bevattede inmiddels zoo vele kiemen van ontbinding, dat hare voortduring van het lot van een enkel leger afhankelijk werd. De ijverzucht der steden jegens elkanderen, en de strijd der faktien in menige stad, verhinderden eene eenparige zamenwerking; en zelfs knoopten mannen, die aanvankelijk zoo ijverig voor de zaak der steden gekampt hadden, als PEDRO LASSO, afzonderlijke onderhandelingen met den adel aan. In de voorgemelde vier Zuidelijke steden, waar op zich zelve staande volksbewegingen door de trouw der Koninggezinde grooten spoedig gedempt waren geworden, keurde men de ondernemingen der Castiliaansche medeburgers luide af; en nog minder kwam het ook tusschen Castilië en Valencia, in welk rijk er ook een opstand losgebarsten was, tot een vast onderling verbond. Nogtans had de Junta misschien voor 's Konings magt gevaarlijk kunnen worden, had er zich onder dezelve iemand bevonden, die eene genoegzame meerderheid van geest bezat, om hetgene thans zonder eendragt, en vaak met verschillende bedoelingen van eene persoonlijke ei-

eigenbaat, verrigt werd, met eene krachtige hand, en een schrander doorzigt van zaken, op een éénig deel te doen uitloopen.

— Treurig was des lands toestand onder de regeringlooze worsteling. De Staatsbeambten verzuimden hunnen pligt, de geregtigheid had haar aanzien verloren, de landman liet zijne akkers onbebouwd, de koopman kon, om de onveiligheid der wegen, geen handel drijven, en tot vergrooting van des volks ellende dienden de toenemende uitgaven, welke de krijgstoerustingen bij uitgeputte Staatsinkomsten vorderden. Hoe dringend intusschen ook zulk een Staat van zaken de verbitterde gemoederen tot verzoening noopte, de koene volksleiders wilden den strijd door de wapens beslecht hebben, en, alle onderhandeling versmadende, boden zij het hoofd aan het leger van den adel, dat in aantal van manschappen het kleinste, maar in krijgsoefening het sterkste was. Toen de Grooten hunne magt vereenigd hadden, verliet JUAN DE PADILLA, den 23 April 1521, zijn leger van Torrelobaton naar den kant van Toro, om de versterkingen in te wachten, welke verscheidene bondsteden afgezonden hadden. Toen hij zich tot het uittrekken had toegerust, sprak een Priester hem waarschuwend aan, zich op eene Astrologische voorspelling beroepende, volgens welke de adel dien dag zegevieren, en de gemeenten het onderspit delven zouden. « Weg! weg! »

weg!" hernam PADILLA: "ik let niet op uwe ijdele voorzeggingen, maar op God, die mij dit leven ten dienste van mijn vaderland gaf. Stilzitten mag ik niet, en ik vrees niet, te sterven!" — Twee malen wilde de moedige Bevelhebber den vijand, die hem drong en knelde, aangrijpen; tweemalen luisterde hij naar afmanende raadgevingen. Men wenschte vooraf het nabijgelegen slot Villalar in te hebben. Op de vlakte voor hetzelve stelde het heir des adels, dat het andere eindelijk naakte, zich in slagorde. Op dat beslissend oogenblik zonk de dappere geest weg, met welken PADILLA's volk tot dus ver bezield geschenen had. Velen zochten binnen de vervallene muren van het slot veiligheid. Velen rukten de bonte kruisen af, die hun tot veldteeken dienden, en namen, tot den vijand overloopende, deszelfs wit kruis in de plaats. « *Sant Jago! Vrijheid! Vrijheid!* » dit gewoon krijgsgeschrei hief PADILLA aan, met een hoop ruiters stoutelijk in de vijandelijke rijen dringend; en even onverschrokken vochten de beide MALDONADO's, en JUAN BRAVO, Heirvoerder van Segovia, tegen des vijands overmagt. De Veldheer werd gewond, en met zijne dappere strijdgenooten gevat; terwijl de Graaf van Haro den vlugtenden grooten hoop, meer om te verschrikken, dan om ze te dooden, achterna joeg. De zege was beslissend, en het burgerleger verstrooide zich ten eenenmale.

Den

Den volgenden dag werden JUAN DE PADILLA, FRANCISCO MALDONADO en JUAN BRAVO, wegens hoog verraad gevonnisd. Van dit ongelukkig drietal wijdde de eerstgenoemde zijne laatste oogenblikken aan het dierbaarste, dat hij achterliet, aan zijne geliefde gade en zijne geboortestad. In een brief aan zijne gade, MARIA PACHECO, dien zijn getrouwe dienaar bezorgde, schreef hij: « Gansch gelukkig zou ik mij schatten, Mevrouw! indien uw kommer mij niet sterker smartte, dan mijn dood. De dood toch wacht ons allen zeker. Daarom betoont zich de hemel jegens dengenen het gunstigste, die zulken dood waardig geacht wordt. Van velen beklaagd, ontvangt hij hem gaarne, als zijn loon. Gij zult slechts uw ongeluk beweenen, en mijnen dood niet; want deze is zoo heerlijk, dat niemand hem beweenen mag. » In den afscheidsbrief aan Toledo, schreef de verrukte martelaar der vrijheid: « U, kroon van Spanje! licht der gansche wereld! hooglijk vrij sints de dagen der verhevene Gothen! u, die, door het vergieten van vreemd en eigen bloed, vrijheid voor u en de naburige steden verworven hebt, u meld ik, uw regtschapen zoon, JUAN DE PADILLA, hoe uwe lauweren door mijn bloed ververscht zullen worden. Wilde mijn noodlot, dat onder uwe roemvolle daden niet medegeteld wordt, wat ik volbragt, het haperde aan mijn geluk, niet aan mijnen goeden wil.

wil. Als moeder moogt gij het eenige, dat God mij gegund heeft, om het u ten offer te brengen, aannemen. Uwen goeden dank schat ik boven mijn leven. Het strekt mij ten blijden troost, dat ik, de geringste uwer zonen, voor u sterf. »

Op muildieren werden de veroordeelden naar de strafplaats gevoerd; en toen de heraut afkondigde, dat zij voor de misdaad van gekwetste majesteit boeten zouden, riep JUAN BRAVO toornig: « Gij liegt, en hij, op wiens bevel gij het zegt, is een leugenaar. Wij zijn aan geen hoogverraad schuldig, maar ijveraars voor het algemeene welzijn en verdedigers van 's lands vrijheid. » « JUAN BRAVO! » sprak PADILLA bezadigd, « gisteren hebt gij als een dapper ridder gestreden; sterven wij heden als Christenen! » Maar JUAN BRAVO ging den dood met een trotsigen tegenstand te gemoet; PADILLA met eene echt heldhaftige onderwerping.

Naauwelijks was het krijgsvolk der steden uiteengejaagd, en waren de aanvoerders gestraft, of er kwamen van alle zijden afgezanten uit de oproerige gemeenten tot de zegevierende grooten, met smeekingen om vrede en vergiffenis, en deze verwierven zij alle. Toledo alleen bleef het uithouden. De onbezweken moed der burgers vestigde het oog op de sterkere ligging der stad, die, bijkans geheel van den Taag omgeven, daar, waar dezelve haar niet dekt, met hechte muren bevestigd

was;

stad; en PADILLA's gemalin prikkelde er het volk tot eene verhoogde geestdrift. Toen zij haars gemaals dood vernomen had, zonk zij in geenen werkeloozen kommer weg. Vol mannelijke vastheid van besluit verhief zij zich om zijnen dood te wreken. Zij had zulken vermogenden invloed op het volk, dat zij, ter verschaffing van geld aan het Stedelijk verbond, den schat der kerk aangrijpen durfde; van twee vrouwelijke bedienden met fakkels begeleid, trad zij ten dien einde in rouwgewaad, met gevouwene handen, die zij vervolgens op de borst sloeg, de hoofdkerk in, waar zij, bij de volvoering van haar stout bedrijf, en onder haar vertrek, een vloed van tranen stortte. Na den dood van haren gemaal liet zij, terwijl de inval van den Franschen Koning in Navarre aan den moed der Volksgezinden eenig laatst voedsel gaf, haren zoon, in de rouwkleederen van een wees, op een muilezel door de stad rijden, en een vaandel, waarop zijns vaders terregtstelling afgebeeld was, voor hem uit dragen. Nu wapende zich de stad tegen het aanrukkend heir van den adel, en de Bisschop van Zamora ondersteunde MARIA's pogingen, om des volks moed te ontvlammen. MARIA werd door het volk in een draagstoel langs de vesten gedragen, welke zij ondernam te verdedigen. Door de koene vrouw bemoedigd, verweerden de burgers zich langer dan zes maanden te-

gen

gen de legermagt, welke de stad nauw insloot. Eindelijk evenwel, toen de Franschen, uit Navarre verdreven, geenen bijstand konden verleenen, en de nood der stedelingen, na menig verlies, geweldig toenam, werd men gewilliger, om zich naar de zachte voorwaarden te vlijen, die de stadhouders aanboden. Er werden aldaar nieuwe Overheden aangesteld, en PADILLA's weduwe moest het kasteel ruimen: zij week echter niet uit de stad, voor dat de raad haar het afgeven van alle verborgen wapens, en de ontwapening van haar gezin, beval. Toen rekende zij zich in Toledo niet meer veilig, en toog zij, in gezelschap van een enkelen dienaar, als eene boerin verkleed, bij nacht van daar weg. Straks bij vreesachtige maastbestaanden ook geen veilig verblijf vindende, ontvlood zij naar Portugal, waar zij eenige jaren later overleed. Volgens anderen werd zij te Toledo, of op de vlugt, gegrepen en openlijk onthoofd.

Zoo werd de vreesselijke volksopstand gedempt, en, waar er na de nederlaag der *Santa Communidad* nog eenig heimelijk misnoegen verborgen bleef, werd hetzelve door de zachte behandeling uitgewischt, met welke de terugkeerende Koning de opstandelingen bejegende. De beide Nederlandsche gunstelingen, de oude CHIEVRES, en zijn neef, de jeugdige Aartsbisschop van Toledo,

 wa-

waren inmiddels, terwijl de opstand in Spanje woedde, in Duitschland gestorven. Maar voor de Spaansche gemeenten ging, wel niet alle schijn van constitutionele vrijheid, maar alle geest van zelfstandigheid door deze nederlaag verloren. De Adel, wien zich de Burgerstand zoo vijandig en zoo geducht getoond had, klemde zich te naauwer aan den troon; en hoe zeer de uiterlijke vorm der Staatsvergaderingen nog overgelaten wierd, waren de weerlooze gemeenten zoo gefnuikt, dat zelden of ooit op die vergaderingen iemand voor het Volk durfde spreken, en de edele moed verdween voor lang, die thans zoo fier voor zijne regten had gestreden.

Hij verdween voor langen tijd; want onder de volgende regeringen, zoo wel van het Oostenrijksche als het Bourbonsche huis, scheen Spanje nog steeds dieper weg te zinken; tot dat in onzen leeftijd vernedering en smaad tot het uiterste gedreven, den blijvenden trots en de lang gesluimerd hebbende moed en veerkracht der natie weder opwonden en verstaalden, zoo dat de Dwingeland NAPOLEON vergeefs zijne edelste krachten er op verspilde, en het verdrukt Europa door dien heldhaftigen wederstand alleen, bevrijd bleef voor de wanhoop.

Inmiddels had, nog in dezelfde zestiende eeuw, de wrok en wrevel der Spanjaarden een gelijk gevolg in onze Nederlanden ten hunnen nadeele te

weeg

weeg gebragt. De gehaatte en geplaagde Nederlanden waren opgestaan: de kleinste en toen armste helft derzelve was groot en krachtig genoeg geweest, om tegen al de magt van Spanje en de schatten der beide Indiën zich vrij te vechten en te handhaven, en dat bloeijend gemeenebest te vormen, dat bijkans drie eeuwen lang de bewondering was, en veelal weldadig werkte, in Europa; en eindelijk, door inwendige staatsgebreken en volksverdeeldheid, door buitenlandsche list en afgunst, lang ondermijnd, in onze dagen voor het geweld van denzelfden Dwingeland slechts daarom voor een wijle tijds bezweken scheen, om bij den algemeenen opstand van Europa zich waardiger te verheffen, en weer vereenigd met de lang verwijderde zusterlijke gewesten, meer dan verdubbeld in grondgebied en volksgetal, dat rijk te vormen, welks beeld vruchteloos gezweefd had voor den stouten geest van KAREL van Bourgondië, en ook het schrander beleid van KAREL van Oostenrijk te leur gesteld had.

Wonderbare leiding van de lotgevallen der natiën; gelijk van die der bijzondere personen! — Alwijze en goede Voorzienigheid! En wij zouden ons vermeten Uwe raadsbesluiten te willen doorgronden of wel ze te berispen; en niet kinderlijk en geloovig volgen in den weg dien gij ons opent? — En welken weg opent gij voor ons? —

« Hij heeft u bekend gemaakt, o mensch! wat goed is; en wat eischt de Heer van u, dan regt te doen, en weldadigheid lief te hebben, en ootmoedig te wandelen met uwen God. » (1)

Derhalve, elk in onzen kring onzen pligt te betrachten onder opzien tot God; pal te staan, voor waarheid, deugd en regt: maar ook de waarheid te behartigen in liefde; geen kwaad met kwaad, noch schelden te bejegenen met schelden; maar bij alle menschelijk verschil van inzigten en gevoelens, vereenigd te blijven in liefde en trouw voor God en Vaderland en Vorst.

---

(1) MICHA VI. 8.

REDEVOERING

OVER DE VERDIENSTEN VAN

MIRABEAU,

ALS REDENAAR IN STAATSVERGADERINGEN.

DOOR

Mr. P. S. SCHULL,

Advokaat te Dordrecht.

Voorgedragen in het Genootschap DIVERSA SED UNA *te Dordrecht, den 18 April 1826.*

Er is onder de wetenschappen, welke de maatschappelijke mensch beoefent, eene, geheel vrij van alle hartstogten, van alle driften, van alle partijschap: — de bedaarde Letterkunde, wanneer zij zich onledig houdt met de onzijdige beschouwing der voortbrengsels van den menschelijken geest in Taal- en Dichtkunde. Niet de Dichter met zijne vlammende denkbeelden, die alles wat hij aanraakt in laaijen gloed zet; niet de Redenaar, die met loofwerk de geheime springveeren bedekt, welke uw gevoel zullen overrompelen, en voor wien alles wat hij aanraakt, goud wordt, zijn geschikte onpartijdige beoordeelaars. Zonder gevoel kan op het gevoel niet gewerkt worden. Wil de Redenaar tranen doen vloeijen, dan weene hij eerst. Wil de Dichter ons doen schateren, dan lagche hij eerst. — Geheel anders is het aanzijn en wezen van den Letterkundigen. Vóór hem liggen de stukken der hooge Oudheid,

der Middeneeuwen, der herstelde Letterkunde, de nieuwere, de hedendaagsche, gewijde en ongewijde Schrijvers; — noch het kleed der eenvoud der Homerische Muse; noch de sierlijke bevallige mantel van VIRGILIUS; noch het smaakvol geplooid riddergewaad van TASSO; noch het coquetterend hulsel van VOLTAIRE; noch het starrenkleed van KLOPSTOCK; noch de Geusenpij van VAN HAREN, verleiden zijn oog. Trojer of Griek; Tory of Whig; Hoeks of Kabeljaauws; Romantisch of Klassisch; allen staan te regt zonder aanzien des persoons, of aanschouw te nemen op bijzonderheden.

FRYTH moge op het Altaar der Vrijheid, BILDERDIJK op dat der Vorstelijkheid offeren, mits hunne offergaven hunnen grooten geest waardig zijn; onzijdigheid is het hoofdvereischte bij elke Letterkundige beoordeeling; niets mag invloed hebben op die beoordeeling. MURETUS blijft welsprekend, al lofredent hij den *Bartholomeusnacht*. MACHIAVEL betoogt meesterlijk, al verdedigt hij het Despotismus. HARDUINUS blijft een geleerde, al stelt hij Paradoxen, en al is hij een Jesuit; even als PARNY een Dichter is, al spot hij met de Heiligen. Het is bij den Letterkundige de vraag niet, *wat?* maar het *hoe?*

Op onzijdigheid derhalve moet en mag elke Letterkundige beschouwing rekenen; en ik zal derhalve geene onpartijdigheid behoeven in te roepen

pen bij de overweging van de verdiensten der welsprekendheid eenes Staatkundigen Redenaars, alleen uit een letterkundig oogpunt beschouwd; eens Redenaars, wiens treffende taal door den geest der vrijheid als ingeblazen, misschien geëvenaard maar onovertroffen is; wiens naam, schoon zijn begaafde mond geen vier decenniën geleden nog sprak, bereids nevens de grootste redenaars staat aangeteekend, en schoon zoo vele vruchten eener geduchte omwenteling bereids verdwenen en vergeten zijn, echter nimmer vergaan zal, zoo lang de letterkunde eenen beoefenaar behoudt; wiens wonderlijke geestgaven doen gelooven aan de uitwerksels der welsprekendheid, waarvan het ons soms voorkwam dat de oudheid beuzelde; — ik bedoel die van MIRABEAU.

Het is mijn voornemen, uwe aandacht onledig te houden met de letterkundige beschouwing der verdiensten van GABRIEL HONORÉ RIQUETTI, Graaf van MIRABEAU; Fransch Staatkundig Redenaar. Aan welk doel ik vermeenen zal te hebben beantwoord, bijaldien ik, na vooraf eenige aanmerkingen omtrent de Staatkundige welsprekendheid gemaakt te hebben, eene korte, ter zake dienende levensschets diens Volksvertegenwoordigers levere, en den aard zijner welsprekendheid tevens met eene drieledige proeve staaf.

Het is bij de bijzondere beschouwing van een gedeelte van het vak der kunst van welzeggen, de

plaats niet, om over de welsprekendheid in het algemeen te handelen. Immers, of zij op den kansel ons godsdienstig gevoel opwekt; de verdiensten van een waardig lid, der maatschappij ontstorven, ophaalt en huldigt; of voor de balie ons gevoel voor onschuld, straf, regt en billijkheid levendig maakt; voor de Staats- of Volksvergadering onze belangstelling voor het vaderland in geestdrift zet; zij heeft haar algemeene, op alle de onderdeelen toepasselijke regels, maar ook voor elk onderdeel hare bijzondere en eigendommelijke wijzigingen.

Met de overtuiging op de lippen spreekt, in bedaarden toon, de Kansel-Redenaar. Zijn onderwerp is overbekend; men gist wat hij zeggen zal, en echter hij sticht ons. Na achttien eeuwen staan wij nog met innig gevoel, met weenende oogen en met een gebroken hart, bij het kruis, waar de beste zoon, aan den besten vriend, de beste der moeders, stervende aanbeveelt. — Wij zijn getroffen. — Zaamgekomen om de nagedachtenis te vieren van een onzer, door den dood weggerukt waardig medelid, wiens verlies wij, naar den aard onzer menschelijke natuur, voor geene bijblijvende aandoeningen vatbaar, genoegzaam vermeenden het treuroffer te hebben gebragt, worden wij bijzonder bepaald bij zijne voortreffelijke hoedanigheden, bij het verlies dat de maatschappij in hem heeft geleden. Ons gevoel van bewondering en

van

van dankbaarheid staat als uit den dooden op. De gedroogde tranenvloed barst weder los. — Wij zijn geroerd.

Met klem van redenen pleit, in levendiger taal, de Regtsgeleerde. De regters hebben zoo even zijnen ambtgenoot gehoord. Onwillekeurig schijnt het merkbaar, dat zijne dingtaal invloed gehad heeft. Wat zal hij zeggen tegen de duidelijkheid zelve; wat inbrengen tegen den verklaarden geest der wet; hoe derzelver letter uit den weg ruimen? en echter — hij spreekt. — Wij hebben gedwaald. — Wat wij duidelijk vonden, is duisterheid. — De geest der wet heeft eene andere duiding. — De letter eene andere lezing. — Wij zijn overreed.

Met overtuiging, met redenskleem, met gevoel spreekt de Redenaar in de Volksvergadering. — Een moedwillige nabuur wil ons naar zijne grillige luimen dwingen; maar de middelen van den Staat zijn ontoereikend. Men vraagt opofferingen; maar de Volksvertegenwoordigers, gedachtig aan den uitgeputten Staat der gewesten welke zij verbeelden, zijn voornemens, liever ietwes toe te geven aan een hersohenschimmig denkbeeld van Staatsbeleediging, dan het goed en bloed hunner mede in- en opgezetenen te verspillen. — Een uit hun midden rijst op; spreekt van vaderland, van voorvaderlijke eer en trouw; van de nakomelingschap; van volks-roem; van volks-eer; van volks-

volks - belang. De Vergadering wordt geschokt. De opofferingen worden niet *toegestemd*, maar luid *aangeboden*. — Wij zijn getroffen, geroerd, en overtuigd.

De Staatswelsprekendheid heeft alzoo hare bijzondere eigenschappen. Het zoude, eensdeels, vermetel zijn, lessen te geven in een vak, hetwelk bij ons, mijnes inziens, nog geheel te scheppen is; anderdeels, een te breed betoog voor het bepaalde onderwerp vereischen. — Wij mogen het echter niet ontveinzen, dat, in weerwil der prille jeugd van ons vertegenwoordigend volksbestaan, onze Staatslieden den regten weg schijnen te willen inslaan; dat wij bereids stukken gezien hebben, welke de Tribune van de Seine, weduwe van eenen FOY, en het Engelsch Parlement, trotsch op zijnen CANNING, geen oneer zouden aandoen, en welke de gegronde hoop deden voeden, om Albion en Frankrijk ook in dit vak der Letterkunde op zijde te streven.

Deze welsprekendheid vordert de vereeniging van al het eigendommelijke van den Kanselredenaar en van den Spreker voor de Balie. Zij behoeft wel de grondige wetenschap der uitleggkunde van den eersten, en de scherpzinnige, op de grenzen van het spitsvindige, Logica van den anderen minder; maar daarentegen eischt zij gebiedend in haren beoefenaar eene diepe kennis der geschiedenis, zoo die der algemeene, als die des

Va-

Vaderlands, in al deszelfs deelen; een bijzonder weten van de Staatshuishoudkunde, menschen en persoonkennis; een blik, die het geheel doorziet en tevens de deelen doorgrondt; eene bijzondere aanvallens en wederleggens-kunst, de Polemiek genaamd; eene geestigheid, die dan ook den redenaar niet verlaat, wanneer hij schijnbaar door zijn onderwerp is medegesleept; een ernst, de hooge overwegingen waardig, waarmede een der Staatsmagten zich onledig houdt; een zekeren toon van wellevendheid, Urbaniteit geheeten, welke een scherpe taal niet uitsluit, wanneer het de voorregten geldt, bij de grondwet gewaarborgd, en soms meesterlijk zich van het wapen der Ironie weet te bedienen, wanneer men het ongerijmde als gezonde reden ziet opdisschen.

Geen vak van kennis verdert zoo veel van de natuur en de kunst tevens, als de welsprekendheid in het algemeen, en bijzonder de Staats-welsprekendheid; levendigheid van verbeelding; vlug oordeel; de wetenschap der taal; eene goede uitspraak; eene mannelijke krachtvolle stem; een vrijen blik; zie daar de gaven, welke het beeld der Redenaars versieren; en den Staatspreker volmaken.

De geschiedenis dezer welsprekendheid is de geschiedenis der Vrijheid. Geen slavenvolk, geene natie die onder den ijzeren schepter bukt, is welsprekend. Het was nog de laatste ademtogt van het

Ro-

Romeinsch Gemeenebest, die HORTENSIUS en CICERO aanblies; en dankt men aan den invloed van de eeuw van AUGUSTUS eenige schoonheden, men mist voortreffelijkheden, welke bij DEMOSTHENES in het vrije Griekenland aangezocht zich voordoen. Vergelijk de krachtige taal in het Parlement van Groot-Brittannië van SHERIDAN, bij het honigzeem van REGNAUD DE ST. JEAN D'ANGELY in het zoogenaamd Wetgevend Ligchaam van den Franschen Keizerstaat, en ontken, zoo gij kunt, de waarheid; dat de vrijheid de rijkste bron is, waaruit het genie putten kan; eene waarheid, welke, zoo gij grond of betoog begeert, door LONGINUS buiten alle bedenking gesteld is. Door het weldadig licht der vrijheidzon beschenen, en geworteld in den grond van geweten, in het genot van een vertegenwoordigend regerings-stelsel, is de plant op zijne ware plaats. — Beschouwen wij eens geographisch haren tegenwoordigen toestand.

In ons Vaderland is zij van jongen teelt; onze vroegere Staatsvorm was minder geschikt voor de beoefening der Staatswelsprekendheid; eerst bij de daarstelling en invoering der Wetgevende Vergaderingen geboren. De adviezen, welke vroeger wel eens uit de hooge Vergaderingen bekend werden, zijn eigenlijk eerder niet redenen: [illegible] opiniën, gemotiveerde Staatsstukken, politieke consideratiën, juridisch-diplomatische nota's, dan de

de taal van Volksvertegenwoordigers. De geschiktheid echter van onzen landaard, ook voor dit vak van wetenschap, blijkt eerst bij onze Nationale Vergaderingen, wier dagbladen menige schoone redenen bevatten; en wij zouden als Vaderlanders niet alleen, maar als Letterkundigen, ondankbaar mogen heeten, indien wij hier niet aan KANTELAAR gedachten, wiens verdiensten mijn hooggeschatte Meester, de Hoogleeraar SIEGENBEEK, onlangs heeft gehuldigd op eene wijze, hem en dien grooten spreker waardig.

Onze Duitsche naburen, welke een vertegenwoordigend stelsel mogen genieten, zijn nog in de beginselen, en van zoodanig Staatsbestuur zelve, en van deszelfs vormen, en alzoo ook van de voordragt der Staatswelsprekendheid zelve; echter hebben ons reeds eenige voorbeelden doen zien, wat wij hier te wachten hebben, indien maar de koude nevel, welke in sommige groote Staatskabinetten nog heerscht, zich niet verder verspreidt, en de jeugdige plant in het uitbotten stoort.

In Frankrijk werd zij tevens met de omwenteling geboren, ontstond al terstond in dichterlijke schilderingen eener toomelooze vrijheid, onbestaanbaar met de goede orde en vernietigde de beginselen der Maatschappij, eindelijk zich verliezende in de laagste vleitaal, kruipende voor den troon des Alleenheerschers, als onbeschaamde naaktheid

 naau-

naauwelijks dekkende, met kwalijk geplaatste sieraden, geborgd van het tijdvak van LODEWIJK DEN XIV. Thans herleeft zij; en de redevoeringen van CHATEAUBRIAND, DE LA BOURDONNAYE, ROYER-COLLARD, BENJAMIN CONSTANT, CASIMIR PERRIER, mogen, wat den inhoud betreft, hemelsbreedte van den anderen verschillen; uit het oogpunt der onpartijdige letterkunde beschouwd, zijn het voorbeelden van bekwaamheid, van rondheid, van redenkunde, van betoogkracht, van grootheid; meesterstukken van welsprekendheid voor Staatsvergaderingen. — De menschenvriend dankt het der welsprekendheid van Frankrijks Pairs, dat het gedrochtelijk regt van eerstgeboorte, in spijt van het Jesuitismus, verworpen is geworpen.

Engeland, het vaderland van zoo veel goeds en schoons, is ook het vaderland van hedendaagsche welzeggenskunst en Volkswelsprekendheid. De voorbeelden zijn hier zoo talrijk, dat, wanneer wij het oog slaan op de belangrijke discussiën van dit eenig volk, wij eenen hemel aanschouwen, wemelende van starren van de eerste grootte.

De nieuwe wereld, met het vaderland van WASHINGTON en FRANKLIN aan het hoofd, bezield met den Genius van BOLIVAR, heeft de oude wereld overtuigd, dat ook deze tak der letterkunde daar welig wast, het eigendommelijke van den grond en het klimaat in zijne sappen op-

opdoemt, en de smakelijkste vruchten voortbrengt.

Weemoedig herdenken wij aan dat kort, maar schitterend licht, dat zich vertoond heeft in het Westelijk Schier-eiland van ons werelddeel. Het stond geschapen, dat de jongste leerlingen in het vak, in deftigheid van stijl, in sierlijkheid van uitdrukking, in wegslepende taal vol geestdrift en kracht, belangrijke lessen aan de oudere meesters zouden geven. De Letterkunde stond verbaasd, en, naauwelijks van hare verbazing bekomen, om, met de haar zoo eigene bedaardheid, de schoonheden te ontleden, en de reden harer bewondering open te leggen, was het wonder verdwenen. Zoo ontslipt den Natuuronderzoeker in het brandend klimaat van Java vaak een belangrijk voorwerp zijner beoefeningen.

Maar het zaad is gezaaid; en het is den Staatkundigen Wijsgeer evenzeer bekend als den Plantenkenner, dat er kiemen zijn, welke soms onderdrukt, nimmer uitgeroeid kunnen worden. Aan de boorden van de Taag zoo wel als in het Prado, is de grond geschikt tot bewaring van den kostelijken schat, om bij den eersten zonnestraal het leven weder aan te vangen.

Welk een veld opent zich voor den Letterkundigen beschouwer in dit gedeelte zijner wetenschap! DEMOSTHENES, ISOCRATES, CICERO, en hunnen de Geschiedkunde van vroegere en latere dagen, of woordelijk geboekt, of als uit den geest

der Redenaren heeft overgebragt; de jaarboeken van tijdgenooten; de hedendaagsche dag- en aanteekenings-bladen, zijn bronnen, waaruit duizende opmerkingen voortvloeijen, zijner overwegingen dubbel waardig. Met welk een genoegen voorziet hij het tijdperk, hetgeen eens in de geschiedenis der welsprekendheid eene schitterende plaats gaat innemen; waarin Redenaars zullen opstaan, pleitende voor de regten der Vorsten, voor het belang van den Staat, voor het welzijn der volken. Alsdan maakt hij zich gereed, om de gebreken en de leemten der eenen aan te wijzen, te vergelijken en over te stellen tegen het bondige, sierlijke, en treffende der anderen. Zijne pen is een ontleedstift geworden, die zenuwen en spieren aanwijst, de natuurspelingen aantoont, en den behoorlijken vorm opgeeft. Alsdan gaat, door te angstvallige, naauwkeurige, uitpluizende zifterij, de wetenschap eene schrede terug. De haar-fijne genie-zenuw verliest zich voor het navorschend oog, even als die van onze hoogere bewerktuiging, waar zij het innerlijke leven begrenst. Zij ontscheurt zich weder aan den knellenden band, om met de lessen der ervaring, bij het licht der beschouwing, reuzenstappen voortuit te doen, en het ideaal der volkomenheid te bereiken. Immers, wie, die de verschillende vakken der menschelijke wetenschap, in het algemeen of in het bijzonder, geschiedkundig gevolgd heeft, zal mij

niet

niet toestemmen, dat die het vooruitbepaalde noodlot is van den mensch en van zijnen geest?

Deze aanmerkingen van de geschiedenis der welsprekendheid voor Staatsvergaderingen, meende ik dienstig te zijn, om het standpunt op te geven, van waar ik wenschte den Redenaar te beschouwen, die meer bepaald mijn onderwerp uitmaakt. Tot betere plaatsing echter van hetzelve strekke, voor zoo veel zulks door mij noodig geoordeeld werd, 's Mans Levensschets.

MIRABEAU werd den 9 Maart 1749, uit een zeer aanzienlijk geslacht te Bignon bij Nemours geboren. Zijn vader was geen onberoemd Schrijver, een man van een hoogst twijfelachtig karakter. De jonge MIRABEAU onderscheidde zich op de Militaire School in het aanleeren der talen en wetenschappen. LAGRANGE onderwees hem in de Wiskunde. Zeventien jaren oud, had hij reeds een rang in den krijgsdienst, en schreef eene Lofrede op den Grooten CONDÉ. Hij wikkelde zich in schulden en in een liefdehandel. De strenge vader, die boeken schreef over Menschenliefde en Vrijheid, verkreeg en bragt ten uitvoer eene *Lettre de Cachet* tegen den veelbelovenden maar achteloozen zoon; hetgeen de kiem werd van dien haat tegen de heerschzucht, die MIRABEAU altijd is bijgebleven. Hij ontkwam zijne gevangenis; diende als vrijwilliger; werd kapitein; verzocht zijn ontslag; deed eene

 reis

reis naar de Hoofdstad; huwde eene rijke vrouw; verspilde zijne inkomsten. De vader wapent zich weder met eene *Lettre de Cachet*; ontzette den onbedachtzamen van het beheer zijner goederen, en verbande hem in het kasteel Mirabeau. Nu wortelde de kiem van haat tegen het despotismus met al die kracht, waarvoor zij vatbaar is in een hart als dat van MIRABEAU. Van zijne vrouw *de facto* gescheiden, week hij met SOPHIA DE RUSSEY, de gedwongene echtgenoote eens grijsaards, naar Zwitserland; van dáár naar Amsterdam. Ten derdemale eischte men zijne uitlevering en zijne gevangenis. Nu werd de kerker weder de plaats, waar de ingewortelde haat eene sterkte verkreeg, die later het Despotismus heeft doen sidderen. Hij werd ontslagen. De tegen hem uitgesproken doodstraf en verbeurdverklaring zijner goederen werd opgeheven. Hij reisde naar Engeland om dat Volk en diens Staatsregeling op de plaats zelve gade te slaan; schreef onderscheidene werken, (waaronder een aan onze natie gerigt is,) vol van jeugdige hartstogt, soms van doordachte wijsheid; belastte zich voor het Fransch ministerie met eene kiesche zending bij den Grooten FREDERIK, en voerde die met getrouwheid uit. Zoo werd hij voorbereid; toen de dag aanbrak van zijnen wezenlijken roem.

Frankrijk riep de Staten-Generaal zijner landen

te

te naam. MIRABEAU, met zijnen adelbrief in de hand, begaf zich bij den stand, waar hij onder geboren was; sprak met vuur van de zaak der Vrijheid, bepleitte de regten des Volks; maar voor de ongelukkigste Regtbank. Men spotte met zijne zaak, lachte om zijne taal, en wierp hem uit.

"Zijn haat tegen alle onderdrukking werd nu een gloeijend verteerend vuur. Hij zwoer de zegenpraal der Vrijheid; en heeft woord gehouden.

De adelijke MIRABEAU ijlde naar Marseille; plaatste voor zijne woning het opschrift eens Lakenkoopers. Aix en Marseille kozen beiden den nieuwen Plebejer. Hij nam zitting voor de eerste stad. Van nu af aan staat één naam in al de Aanteekeningen der Vergadering. Van nu af aan bestuurt één geest al de werkzaamheden. Van nu af aan is alles aan ééne stem als onderworpen en geboeid. Het is de Genius der welsprekendheid; — het is MIRABEAU.

Bij uitgebreide kennis, gemakkelijkheid des aanleerens, schitterende verbeelding, en een onfeilbaar geheugen, bezat hij het polemiek gedeelte der redenkunst in de hoogste mate; had eene welluidende stem, was bijzonder gevat, verloor nimmer de tegenwoordigheid van geest, had een sterk hoofd, een vasten wil, een doordringenden blik.

Frankrijks eerste en grootste Redenaar stierf den tweeden April 1791 in de kracht zijnes levens;

twee-en-veertig jaren oud! Zijn einde was bedaard en gelaten, een zoeten zomeravond van eenen schitterenden dag. — « *Ondersteun mij dat hoofd*, zeide hij tegen zijn bediende, *ik wenschte dat ik het u mogt nalaten.*" — Op het berigt: « dat het volk voor zijne deur schoolde, angstvallig vernemende, hoe de verdediger haarer belangen voer, » liet hij hun weten, dat, « *gelijk hij gaarne in hun midden geleefd had, het hem weldeed, in hun midden te sterven.* » Hij voltooide kort voor zijnen dood nog eenige redevoeringen over belangrijke zaken bij de Vergadering hangende, en belastte zijne vrienden met derzelver voordragt. « *Dit hart*, zeide hij op het oogenblik des verscheidens — *heeft moed voor eene eeuw — maar de kracht van geene seconde.* »

Geheel Parijs volgde de lijkbaar. De Staat belastte zich met de kosten der uitvaart. Hij liet in de Vergadering eene leegte na, die nimmer is vervuld geworden. Het gerucht liep: « dat hij door vergift was omgekomen. » Het tegendeel bleek bij de lijkopening. Men heeft bij dien schouw opgemerkt, dat zijn hart buitengewoon groot was, en schreef aan eene ongesteldheid van dat orgaan zijn spoedigen dood toe: zonderling, dat deze bijzonderheid ook voorgekomen is bij het onderzoek van het lijk van den begaafden Redenaar FOY.

Zie-

Ziedaar de hoofdomtrekken der Levensgeschiedenis van MIRABEAU.

Bij eene opzettelijke waardeering zijner Redevoeringen zullen wij bevinden, dat dezelve zijn met waardigheid gesteld; met sierlijkheid geschreven; vol logische kracht, niet, die geheel wiskunstige, die eene rede soms gelijken doet naar den platten grond of de doorsnede van een bouwkundig stuk; maar die redeneerkunst, welke alleen het geheim en het eigendom van Groote meesters is, en eene *strategie* vormt, welke den vijand duizendmaal betrapt, het gevoel en het verstand overmeestert, den wil kluistert, en overreding voert, waar hij begeert. De redenen zijn geleidelijk, duidelijk, altijd opwekkend. Gelijk een vaartuig, dat het nimmer aan gang ontbreekt, gaat MIRABEAU's redenstijl soms pijlsnel voort, soms loevende, maar nimmer geheel stil; altijd voortstevenende; altijd den stroom overwinnende, of met den stroom den tegenwind bekampende. Eene hoofdgedachte is de heerschende; komt, in weerwil van honderd uitweidingen, weder te voorschijn; wordt boven alle bedenkingen geplaatst, welke men bedacht of bedenken konde. Het tegendeel van hetgeen hij betoogt, wordt eene ongerijmdheid. De tegenstrevers staan met hunne bewijsredenen verlegen. De overwinnaar verlaat hen, den schaakspeler gelijk, die zijne tegenpartij de overdenkingen schenkt over de wijze, waarop

 hij

hij schaak en mat geworden is. Neen, tegen zulk een vijand is geen geregelde slag te leveren. Hij is aan alle kanten gedekt. Maar, wie waakt ten allen tijde? Men overrompele hem eer hij zijne taktiek bedacht, zijne bende geplaatst heeft, zijne stukken gezet, zijn vizier genomen heeft; te vergeefs; ook dit had zijne waakzaamheid voorzien; zijne schijnbare rust is eene hinderlaag. De verrasser is verrast, de overrompelaar overrompeld. Te vergeefs roept men onstuimig tot de orde. Hij is, en blijft in de orde, en laat zijne tegenstrevers in de jammerlijkste wanorde.

Ziedaar de hoofdomtrekken van de wijze, waarmede MIRABEAU in de Staatsvergaderingen sprak. Hij bezat niet de eenvoudigheid van DEMOSTHENES. Zijn aanleg was dichterlijker. Die toon zoude in die dagen niet verstaan zijn. Zijne taal was niet zoo gekuischt als die van CICERO. Zijn geest was vuriger. Zijne rede had de breede toets niet van BURKE, maar scherper omtrek. Zijne metaphora's zijn minder treffend dan van SHERIDAN, maar getuigen van beter oordeel. Zijne voordragten waren niet zoo zinrijk, niet zoo net als van onzen KANTELAAR, maar meerder in gloed. Hij kende de fijne wendingen van FOY niet; noch de kunst van toespelingen, die de Brit vermeent alleen te verstaan, zoo als CANNING die alleen zeggen kan. Hij was minder doordrongen van den klassieken stijl van PITT,

van

van den puntigen wit FOX, noch gelijk den scherpen BROUGHAM; maar hij bezat schoonheden, welke deze groote Redenaars missen, en bijzonder de kunst, om zich tusschen twee partijen te voegen, hevig tegen de anderen ingenomen, en echter beiden onder zijne banieren te brengen.

Ziedaar het kenmerkende van zijne voordragt in vergelijking van de beroemdste Redenaars.

Indien mijn bestek het gedoogde, zoude eene vergelijking van CICERO, als hij VERRES aanklaagt, van SHERIDAN, als hij tegen HASTINGS optreedt, met MIRABEAU, wanneer hij de kracht der wetten inroept tot weering van de knevelarijen van den Provôt van Marseille, de beste proef geven der verschillende talenten.

Meerder overeenkomstig echter met het doel dezer verhandeling, even afdoende, en MIRABEAU duidelijk kenmerkende, strekke de drieledige proef welke wij gaan mededeelen.

Eene eerste zal strekken ten bewijze van zijn gevoel voor ware grootheid; zijne begaafdheid als Lofredenaar; zijne zeggenskracht in weinige woorden.

De tweede moet staven zijn gevoel voor regt en billijkheid, en de hem eigen toon van verontwaardiging.

De laatste eindelijk duidt op hetgeen wij gezegd hebben, omtrent de meesterlijke wijze waarmede hij

de voornemens zijner vijanden doorzag, en de kunst waarmede hij hen bestreed.

Tot de eerste afdeeling breng ik den voorslag, welken hij den elfden Junij 1790 deed, toen hij den dood van FRANKLIN vernam. — Hij volgt in zijn geheel.

Mijne Heeren!

« FRANKLIN is niet meer! De Genius, die Amerika ontketende, Europa verlichtte, keerde tot God terug. De wijze, dien twee werelden zich eigenen; de man, dien de geschiedenis der wetenschap, en de geschiedenis der volken om strijd den hunnen noemen, is geen gewoon mensch.

Te lang berigteden de Staatkundige kabinetten den dood van lieden, wier grootheid alleen bekend was bij hunnen lijkdienst. Te lang heeft de Hof-Etiquette eenen geveinsden rouw voorgeschreven. De volken mogen geen rouw dragen dan over hunne weldoeners; de Afgevaardigden des Volks geen rouw aanbevelen dan over de helden der Menschheid.

Het Congres beveelt in al zijne Staten een tweemaandelijkschen rouw over FRANKLIN; en Amerika volbrengt te dezer stond de schatting harer hulde aan een der scheppers harer Staatsregeling.

Is

» Is het niet immer waardig, Mijne Heeren! ons aan te sluiten bij dezen heiligen dienst, te deelen in den eerbied, ten aanschouwen der geheele wereld, gewijd aan de regten der Menschheid, en aan den Wijsgeer, die het meest verrigt heeft tot verbreiding van derzelver zegepraal over den aardbol.

De Ouden zouden altaren gesticht hebben aan dat uitgebreid en magtig Genie, wiens brein, menschen ten nutte, aard en hemel omvademende, den bliksem en den scepter beiden bedwong. Het verlichte en vrije Frankrijk is minstens verpligt, getuigenis van zijne aandenken af te leggen, en van zijne weeklagt over het verscheiden van een der grootste menschen, die immer der Wijsgeerte en der Vrijheid hebben ten dienst gestaan. . . .

Mijn voorstel is: « te besluiten, dat de Algemeene Vergadering gedurende drie dagen den rouw zal aannemen over BENJAMIN FRANKLIN. » — . . .

Geen wonder dat de geestdrift algemeen was, en men tot den voorslag bij acclamatie besloot. Wij houden deze rede van een groot man, op een groot man, voor eene der schoonste bloemen, welke het graf diens wereldburgers versieren; voor een vonk van welsprekendheid, als slechts de vuurgeest van eenen MIRABEAU kon afgeven. Wij zien tevens, dat de bekwame redenaar bij uitnemendheid geschikt was voor den stijl der lofrede, daar waar deze zich verheft. Trouwens wij zouden

den inneemt, te kort te doen aan de verdiensten van onzen Redenaar, bijaldien wij betwijfelden, dat hij, die zoo gedrongen, zoo gepast weet te spreken, ook bij meer opzettelijke waardeering van de verdiensten van FRANKLIN, geen uitmuntend stuk zoude hebben voortgebragt. Het rijpere talent, dat hij zijne wonding reeds, op den Grooten CONDÉ eene lofrede maakte; waarborgt de gegrondheid onzer stelling.

Eene tweede proeve van zijn talent levert ons zijn tegenstand tegen den voorslag van CHASTENAI, strekkende, om de onderschepte brieven in bewaring te nemen tot tijd en wijle de Vergadering tot derzelver inzage zoude besluiten.

MIRABEAU heeft het woord tegen het voorstel.

« Zal een volk, dat vrij wil heeten, van het despotismus zijne beginsels en handelingen ontleenen? Zal het ons goed staan, de zedelijkheid te kwetsen na het slagtoffer der onzedelijkheid geweest te zijn? Die Staatslieden van den gewonen stempel, die, hetgeen hunne bekrompene denkbeelden *Algemeen Welzijn* durven heeten, den voorrang geven boven de Regtvaardigheid; die Heeren Staatslieden moesten ten minste willen weten, welke belangrijke reden die schending der openbare trouw, ten verschoning kan wezen. Wat zullen ons die brieven — na het angstigst onderzoek en schaamtelooze inzage, berigten? Lage en vuile tre-

trekken, schandelijke vertellingen; ellendige nieuwigheden? Gelooft gij waarlijk aan zamenzweringen langs het postkantoor? Meent gij in ernst, dat het Staatkundig nieuws van hoog aanbelang dezen heen treden pad volgt? Welk gezantschap van eenig aanbelang, welk diplomaat met eene kiesche zending belast, heeft niet zijn eigen weg, of is onbekend met het bespiedend oog der Posterij? Doel- en nutteloos wil men de geheimen van familiën, den briefwissel met afwezenden, den boezem der vriendschap, en het vertrouwen der menschen geweld aandoen. . . . . . .

Voor zoo misdadig eene handeling bestaat geene verontschuldiging. Europa zal het uitkrijten: « dat Frankrijk, onder het voorwendsel van algemeene veiligheid, het regt der Burgeren aanrandt, dat zij onvervreemdbaar hebben op hetgeen hun hart in onschatbaar vertrouwen heeft uitgestort. De laatste schuilplaats der vrijheid is straffeloos overweldigd door hen, die bij uitnemendheid verkoren waren, om het regt te beschermen, de vrijheid te beveiligen. Zij hebben feitelijk besloten, dat de verholendste mededeelingen van het gevoel; dat de gewaagdste gissingen van het vernuft; dat uitdrukking van vaak kwalijk geplaatste drift; dat dwalingen na 't briefsluiten soms bereids opgemerkt, bezwarende getuigenissen worden tegen daden; dat de burger den burger, de vriend den vriend, de vader den zoon onwil-

le-

levendig zouden vermissen — ja, dikwerf het moordschavot berekkenen. Want de Vergadering heeft besloten, tot gronden van hare veroordeeling te nemen, dubbelzinnige en onttroggelde mededeelingen, welke zij zich anders niet heeft kunnen aanschaffen dan door een misdrijf! » —

Op deze edele taal ging de Vergadering tot de orde van den dag over, en gaf aan een voorslag, die, hoe onzedelijk ook, door *antecedenten* eenigzins gewettigd scheen, en in later dagen wel eens nagevolgd is, geen gevolg. — Was de eerste proeve een bewijs voor het talent van MIRABEAU als Lofredenaar — deze tweede moge strekken ten blijke, dat hij den welsprekenden Regtsgeleerde niets toegeeft, wanneer deze over schending van regten met klem van woorden pleit. — Indien het eenig betoog behoefde, dat ook deze stijl onzen grooten Redenaar vreemd was, zoude zijn pleidooi, bij hetwelk hij in 1783 den eisch tot terugkeering zijner echtgenoote, tegen dezelve voerde, het gestelde voldingen.

En alzoo gaan wij over tot onze laatste voorgenomene proeve der welsprekendheid van MIRABEAU.

In de zitting van den zevenden November 1789 stelde LANJUINAIS voor, te besluiten:

« De Vertegenwoordigers des Volks vermogen
« niet, zoolang hunne Vergaderingen duren en
« de drie daarop volgende jaren, van de uitvoe-

« ren-

« rende magt eenigen post; jaarwedde, bevorde-
« ring, of gunst aan te nemen. »

Er is veel ten voordeele van zoodanig een besluit te zeggen: de onafhankelijkheid, en alzoo de vrijheid der Wetgevende Magt van het Uitvoerend Gezag, wordt daardoor beveiligd, de invloed van het Gouvernement krachtdadig beteugeld, en deszelfs inwerking op ambtbegeerende afgevaardigden verlamd. Nog onlangs heeft een Lid in de Kamer der Afgevaardigden van Frankrijk, met drang van redenen, een gelijkluidend voorstel voor de tweede maal op het tapijt gebragt, stellig verklarende: « elke zitting op hetzelve te zullen terugkomen, en niet te rusten tot hij, even als CATO Carthago's ondergang, of als WILBERFORCE de afschaffing van den slavenhandel, zijn voorslag heeft zien aannemen. »

In die dagen der vrijheid, en wel der geestdrijvende vrijheid, was het te wachten, dat een voorslag, zoo schijnbaar onbaatzuchtig, met veel talent voorgedragen, met eene algemeene toejuiching zoude worden ontvangen. — MIRABEAU bekomt het woord, en spreekt:

. . . .

Mijne Heeren!

« Het gehoorde voorstel is een Wiskunstig problema, u heden ter oplossing gegeven. Gij hebt alleen het onbekende te vinden, en de som is gemaakt. . . . .

Ge-

Gemeend kan het bij den voorsteller niet wezen, ulieden te doen besluiten, dat de uitgelezenen des Volks in hun midden geen geschikt voorwerp zouden vinden, waardig om Minister te zijn.

Dat het vertrouwen door het volk aan zijnen medeburger geschonken, juist den titel zoude uitmaken van uitsluiting van het vertrouwen van den Vorst.

Dat de Koning, die zelfs, in moeijelijke tijdsgewrichten, de Vertegenwoordigers zoo zijn uitgestrekt huisgezin is komen raadplegen, verstoken zoude zijn van het regt, om dezen of genen bijzonder raad te plegen.

Dat wij, na openlijk erkend te hebben, dat alle burgers gelijke roeping tot alle bedieningen hadden, zonder eenigen aanschouw, dan die van deugd en verdiensten, daarvan zouden moeten uitzonderen, de twaalfhonderd Afgevaardigden door een groot volk gekozen, en dezelve verklaren, ongeschikt en ongeregtigd tot die algemeene gelijkheid.

Dat de Vergadering des Volks en 's Konings Ministers, zoodanig verdeeld, zoodanig tegen den anderen in verzet behooren te zijn, dat alle middelen, welke dienstig mogten wezen tot meerdere aaneensluiting, meerder vertrouwen, meerdere eenheid in voornemen en werking, verbannen moeten worden... Neen, Mijne Heeren! ik geloof nooit,

nooit, dat die het doel des Voorstellers zij, omdat het nooit in mijn geest opkomen kan, aan ongerijmdheden te gelooven.

Nog minder kan ik het mijne verbeelding opdringen, dat, hetgeen bij een naburig volk het algemeen welzijn uitmaakt, bij ons slechts eene bron zoude zijn van algemeene rampen; dat wij niet dezelfde voordeelen zouden genieten, welke het Huis der Gemeenten in Engeland van de tegenwoordigheid van derzelver Ministers erlangt; dat die tegenwoordigheid bij ons een werktuig van omkooping, of eene bron van wantrouwen zoude worden, terwijl dezelve het Engelsch Parlement veroorlooft, ieder oogenblik de voornemens van het Hof te doorgronden, den Ministers rede en verantwoording te vragen, hen gade te slaan, den goeden weg te wijzen, de middelen met het doel te vergelijken, en dien gang der zaken te erlangen, wier eenstemmigheid alle beletselen uit den weg ruimt.

Evenmin mag ik gelooven, dat men het Ministerie het verwijt wil aandoen van te denken, dat, wie Minister is, bij de Vergadering verdacht zoude zijn, alleen omdat hij Minister is; — beleedigend voor drie Ministers, bereids uit onzen boezem en als op onze voordragt gekozen, dezelve als ten voorbeeld opgevende, hoe gevaarlijk diergelijke bevordering kan worden; beleedigend voor de leden dezer Vergadering, ieder in het bijzonder,

der, door te meenen, dat hij, na volbragten burgerpligt, ophouden zoude, denzelven verder te vervullen, alleen omdat hij Minister wordt; beleedigend eindelijk voor de geheele Vergadering, als of zij beducht zoude zijn voor eenen zulken Minister, welke rang, welke magt hij ook voorwende; zij die de verantwoordelijkheid had vastgesteld. —

Wijders vraag ik mij zelven af: Geldt het een punt der Grondwet, dat bepaling vereischt? Het oogenblik is nog niet daar, om te onderzoeken, of de bediening van Minister strookt met de hoedanigheid van Volksvertegenwoordiger, een onderzoek, hetgeen alleen door lange en bedaarde discussien tot rijpheid kan worden gebragt.

Geldt het slechts eene reglementaire bepaling? Dan is er eene eerste wet, welke onze gehoorzaamheid vordert — onze lastbrieven — zonder welke geen onzer is, hetgeen hij hier is, en uit dit oogpunt moeten wij onderzoeken, of deze Vergadering, in deze zitting vermag, eene uitzondering voor te schrijven, in welke onze lastgevers niet voorzien hebben, en aan welke geen afgevaardigde gehouden is.

Wil men een onzer verbieden, zich van zijn post te ontslaan? dan verkracht men onzen vrijen wil.

Wil men den ontslagenen beletten, Minister te worden? dan beperkt men de Vrijheid des Uitvoerenden Bewinds. Wil

Wil men onze wetgevers verhinderen, den afgevaardigden te herkiezen, dien de Vorst in zijnen raad geroepen heeft? dan geldt het niet meer de daarstelling eener reglementaire bepaling, maar een punt der Grondwet.

Ik herhaal het mij-zelven: Er was een tijd, waarop de Vergadering geen heil zag dan in de benoeming van Ministers, die, uit hunnen boezem genomen, en in zekeren zin door haar aangewezen, hare maatregelen zouden aankleven, hare denkbeelden koesteren.

Zoude, zeg ik, het Ministerie altijd zoo bestaan, dat de natie geene verandering te begeeren had; en denken wij ons zulk een Ministerie, zoude het dan eeuwig zijn?

Ik herhaal het andermaal: Is het zoo gemakkelijk, een goeden Minister te vinden, dat men gerust die keus naauw beperken kan? en hoe veel bekwame mannen eene verlichte natie, als de onze, ook tellen mag, beteekent het dan niets, twaalfhonderd burgers buiten keus te brengen, die de natie als de besten gekeurd heeft? —

Is het dan de Hofpartij, vraag ik, of juist diegene, welke de natie haar vertrouwen geweigerd heeft — schoon zij veelligt na dat vertrouwen gestaan hebben; — zijn zij het, welke de Koning bij voorkeur kiezen moet, en niet de afgevaardigden zijns volks? —

Zoude men durven beweren, dat die Minister,

op wien aller hoop gevestigd is, en welken de stem der natie op het algemeenst en het vereerendst hersteld heeft, na het wegdrijven der onweerswolken, die hem ons ontnamen, geen Minister had behooren te worden, omdat wij eenmaal het geluk bezaten, dat hij onder ons zitting genomen had? . . . .

Neen Mijne Heeren! ik geloof aan geen enkele dier gevolgtrekkingen, en juist daarom aan het doel niet, hetwelk de voorsteller den schijn aanneemt te beoogen; ik zie mij dus genoodzaakt, ter vereering van de inzigten des Voorstellers, te denken, dat eene geheime beweegreden zijnen voorslag regtvaardigt. — Ik wil pogen, het raadsel op te lossen. . . . . .

Ik geloof, Mijne Heeren! dat het zijne nuttigheid hebben kan te zorgen, dat deze of gene onzer geen Minister worde.

Maar, om tot dit bijzonder doel te geraken, is het noodeloos, eene der eerste beginselen op te offeren. Ik stel dus als wijziging van den gedanen voorslag voor, de wering dier leden onzer Vergadering uit het Ministerie, welke het voorwerp der vrees zijn van den voorsteller. — Ik belast mij met de aanwijzing van de personen.

En zoodanige personen zijn er slechts twee, welke de Motie heimelijk bedoelt; alle de overige leden dezer Vergadering hebben te zeer blijken hunner vrijheidsgezindheid, van hunnen moed, en volks-

volksgeest gegeven; om den waardigen Spreker niet gerust te stellen: maar er zijn er twee, waarover hij en ik met meer vrijheid mogen spreken, welke hij en ik kunnen uitsluiten, en, buiten kijf, zijne Motie doelt op die beide leden.

En wie zijn deze? Gij hebt het gegist, Mijne Heeren! — De Voorsteller, of ik.

Ik spreek eerst van den Voorsteller, omdat het mogelijk zij, dat 's mans zedigheid zich in eene onaangename verlegenheid bevinde, of hij zijnen moed te zwak waant, om eene gevreesde gunst af te slaan, en in het middel eener algemeene uitsluiting het voorwendsel zijner bijzondere weigering wil zoeken.

Ik noem in de tweede plaats mij zelven; een loopend volksgerucht ten mijnen opzigte, dat sommigen heeft doen vreezen, misschien anderen doen hopen, mag veelligt ingang bij hem gevonden hebben. Waarschijnlijk denkt hij niet gunstiger over mij, dan ik over mij zelven denk, en acht hij mij minder geschikt tot waarneming eener bediening, welke in geenen deele mijnen ijver of mijnen moed, maar verre mijn doorzigt en mijne bekwaamheden te boven gaat, vooral wanneer ik mij verstoken zoude vinden van de lessen en wenken dezer Vergadering, zoo vaak bij mij ondervonden.

Alzoo is het amendement dat ik ulieden voorsla van dezen inhoud: « de verlangde uitsluiting al-

alleen te bepalen tot MIRABEAU, Afgevaardigde van Aix. » —

Voldingt deze laatste proeve niet volkomen hetgeen wij beweerd hebben omtrent de bekwaamheden van MIRABEAU als Spreker in Volks- en Staatsvergaderingen? Zij is mijnes inziens te duidelijk; zoodat het den schijn zoude hebben, als wilde ik het gezond verstand beleedigen, bijaldien ik, in een gerekt betoog, de kracht van welzeggen aanwees, die in deze rede, mijnes inziens, ligt. Er is hier meer in dan in eene gewone lofrede, meer dan in een pleidooi. Er is hier het echte kenmerk der Staatkundige redenkunst.

Welk eene aardige wending zocht de Redenaar te geven aan het gedane voorstel? Met welke gezonde argumenten bestrijdt hij het voorstel, als ware het ernst? Hij gevoelt, het voorstel is belangeloos, is volkslievend, schijnt in het belang van allen te zijn; en toch eindelijk maakt hij het hatelijk; zet alle partijen tegen hetzelve op; *persifleert* op de fijnste wijze den Voorsteller, wendt den slag geheel van zich af, en hetgeen strekken moest om hem te grieven, om aan vermoedens eenigen voet te geven, om hem bij het volk, bij zijne committenten in een onaangenaam daglicht te plaatsen, strekt ter zijner vereering, ten ondubbelzinnige verklaring van zijne volksgezindheid.

Meerder stalen van 's mans bekwaamheid te leve-

veren, oordeel ik overbodig. Die uwer, welke met 's mans werken bekend zijn, zullen verklaren, dat ik de beste van 's mans Redevoeringen niet gegeven heb; en dit stem ik ten volle toe; maar ik had mij gebonden aan eene drieledige proef van verschillenden aard, en ik kon er geen geschikter vinden. Sommigen waren te uitgebreid; anderen vorderden te veel voorwerk en inleiding om algemeen begrepen te worden; daarenboven, het zijn slechts vertalingen. Bij het overgieten van geest gaat geest verloren. Mogt intusschen het gegevene strekken ten betoog, welk een Redenaar MIRABEAU geweest is, en hoezeer hij verdient, door de Letterkundigen niet alleen, maar voornamenlijk door hen beoefend te worden, tot wier werkkring de welsprekendheid in het algemeen, of die der Staatsvergaderingen in het bijzonder behoort.

Ten slotte: mogt mijn wensch, die ik doe als Vaderlander en als Letterkundige, vervuld worden: dan bloeije bij ons de welsprekendheid in de hooge Vergadering! dan zijn de Regten der Staatsmagten, de belangen van den Staat, en het welzijn des Volks, in handen van kundige, brave, en tevens welsprekende mannen! En Nederland, wiens Dichters den lauwer van APOLLO als uit eigen hand ontvingen, wiens Schilders eene onnavolgbare school vol waarheid en natuur hebben gesticht; wiens openbare Redenaars de genie der volmaaktheid naderen; wiens Helden op Waterloo,

giers en Palembang wijzen; — voegen, bij zoo veel Vaderlandschen roem, ook den roem der Staatswelsprekendheid; — en het naijverig Europa zal moeten verklaren, dat geen Volk beter Koning, noch beter regten heeft; maar dat ook geen Volk beter voor zijnen Koning en zijne regten spreekt en strijdt!

DAGVERHAAL

VAN EENE REIS

DOOR DEN OOSTHOEK VAN JAVA,

IN HET JAAR 1825,

DOOR DEN HEER

N. VAN MEETEREN BROUWER,

Notaris en Vendumeester te Sourabaya.

Uittreksel ter Inleiding *uit een brief, voor het Dagverhaal afgezonden, en geteekend:*

Sourabaya, den 31 Julij 1825.

Met eenige vrees, dat mijne beste vrienden misschien in groote ongerustheid verkeeren, doordien de Nos 77 en 78 een verschil van circa 50 dagen opleveren, haast ik mij, om u te melden, dat alleen *de reis door den Oosthoek van Java* daarvan de oorzaak is, en dat ik behouden en wel des avonds van den 28 dezer hier geretourneerd ben.

Op Zondag 19 Junij ll. vertrok ik met mijn reisgezelschap en eenige Heeren, die ons uitgeleide deden tot over de grenzen dezer Residentie, naar het daaronder nog gehoorig *Djapan*. Wij trokken door het aan de Vorstenlanden behoorende *Regentschap Kedieri*, door het *Ma-*

lang-

langsche, *Bezoekische*, naar de Oostpunt van JAVA, *Banjoewangie* genaamd, en keerden, wel door die voorn. residentiën, maar langs een anderen weg terug. Dikwijls ging de weg door bosschen, die vol tijgers waren, door gras, dat tien à twaalf voet hoogte had; over bergen, die volgens Prof. REINWARDT 7 à 10,000 voet hoogte boven de oppervlakte der Zee hadden; wij zagen op die reis oude ruïnes, gedeeltelijk nog aanwezige Tempels en Grafsteden der oude *Braminsche* of *Hindosche* Godsdienst. Wij bezochten warme en koude baden, vuurspuwende bergen en kraters, fonteinen, woeste rotsen, en het zeldzaam door *Europpanen* bezochte *Zuiderstrand* van JAVA, dat ons den onmetelijken Oceaan of de stille Zuidzee te zien gaf. Wij reden over bergpaden, die slechts de breedte van een tafelbord hadden, en aan weerskanten hunne gapende monden, valleijen van 6 à 7000 voeten diepte aanboden, en den minsten misstap met den allerijsselijksten, zekersten dood bedreigden; wij deden dit alles, en, Gode zij dank! wij hadden, noch voor ons zelven, noch in ons gevolg van meer dan honderd man, eenig ongeluk of ziekte! — Ja, toen ik op dat paadje, dat ge in mijn Dagverhaal nader zult leeren kennen, onwetend van het gevaar, gereden was, na eenige uren in bijna onafgebroken beklimmen der steilste bergen te hebben doorgebragt, en er nu geene

na ruimte was, om langs het paard af te stijgen; toen bezag ik de beide schoone valleijen, ter weerszijde, maar die voor mij toch verschrikkelijke afgronden waren, en beval nu met gerustheid mij zelf aan God, legde den teugel op het paard, en reed zeker 10 minuten over die gevaarlijke plaats, eer zij breeder werd. Ik vond nog zes à zeven-maal, langer of korter afstand, zulke gevaarlijke wegen, werd zelfs door het doodmoede paard voor den rand des afgronds gesleept, en mogt er echter behouden afspringen; en zou ik dan nu niet u met het innigst gevoel van dankbaarheid dien togt beschrijven? nu niet te dankbaarder op den nieuw ontvangen briefstapel het oog slaan, en tevens een gunstig, hoopvol oog in de verdere toekomst? . . .

Hier volgt nu het *Dagverhaal* zelf, [30 Nov. 1825 van *Sourabaya* afgezonden, en op 14 April 1826 over *Vlissingen*, hier te lande ontvangen].

Poegar 4 Julij 1825.

Hier, aan het Zuider-zeestrand van JAVA, onder de Residentie *Besoekie* behoorende, terwijl verrukking over de heerlijke landstreek, ongewoonte van steeds in de opene lucht te zijn, en tien dagen onafgebroken te paard te zitten, mij de aangenaamste, maar tevens singulierste gewaarwordingen geven, ben ik schier als een man, die, na jaren lang op een onbewoond Eiland doorgebragt

bragt te hebben, op eens een menschelijk wezen ontmoet, daar mij hier uwe waarde letteren No. 68, 69, 70 en 71 op het alleronverwachtst ter hand komen.

Kon ik u maar eens beschrijven, hoe ik te moede ben, ik, die altijd toch met *Europeanen* dusver leefde, en die nu door het onafgebroken verkeer met Inlanders slechts in mijnen Reisgenoot, den Heer *Resident* BESIER alleen, een *Europeaan*, een *Nederlander* aanschouwen mag; ik, die van vrienden, kennissen en gebeurtenissen op JAVA zelve geheel verwijderd ben. Doch, ter zake. —

Na permissie bekomen te hebben, en de waarneming mijner betrekkingen aan anderen te hebben opgedragen, vertrok de Heer en Mr. BESIER (*Resident*) en de waarn. *Fiskaal van den Raad van Justitie* de Heer CATEAU VAN ROSEVELDT, benevens de brave *Inlandsche Regent* van *Sourabaya* en ik, begeleid door eenige Ambtenaren, des *Zondags den* 19 *Junij* 1825 naar het, in deze Residentie gelegene, doch een afzonderlijk Inlandsch *Regentschap* uitmakende, *Djapan*, dat 36 paal van hier gelegen is (1).

De kleederen, die wij voor de reis noodig dach-

(1) Een paal is 20 minuten; dus, 3 palen, een uur afstands.

tochten te hebben; onze hangmatten, chine sui-ker, thee, wijn, eet- en drinkgereedschappen behoorlijk ingepakt zijnde, verder geweeren en wapens, zadels en instrumenten, op stokken van bamboes gehangen zijnde, die op groote koepen rustten, zoodat zij bij het nederzetten den grond niet raken konden, en die daarbij ook met *adap*-dekken (1) tot wering van den regen en felle zonnestralen gedekt waren — zoo werden deze gezamenlijke goederen door dragers, die men op zekere afstanden krijgt, en die *Dassors* genoemd worden, met de drie eigene paarden, die ieder van ons medenam, vergezeld van drie oppassers van den Resident, een lijfjongen van den Fiskaal en een van mij, vooruit naar *Kalisari* gezonden en gedragen.

Van het volk, dat onze *Inlandsche Regent* medenam, heb ik niet gesproken, daar dit uit meer dan honderd en twintig man bestond, zoo als zijne *Panakawans*, of dragers der gouden *Siriedoos*, zilveren kwispeldoor, gouden zonnescherm, pieken, rotting met ivoren knop, sabel en verdere distinctive eereteekens aan zijnen rang verknocht, en hem door het Gouvernement gegeven; want juist door deze eereteekens verkreegen wij op weg, wat niet door *Europeanen*, of [illegible] een [illegible]

(1) *Adap* is eene soort van biezen.

om geld, maar alleen om den [illegible] des Inlanders te [illegible], en was echter, door eene altijd betaald worden. Hier zijn ook vele aanzienlijke, kooplieden en paardenjongens, [illegible] perso- nen op, eene landreize, [illegible] door de- bergachtige landstreken [illegible]

Wij bleven den 's nachts te [illegible] en wier- den door den assistent-Resident, den Heer RUDOLPH, uitmuntend ontvangen; [illegible] [illegible] per- [illegible] Het [illegible] tusschen [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], de [illegible] in het [illegible] [illegible], [illegible] of [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] van de [illegible] [illegible] hoogten, waarop het trotsche verblijf des Alleenheerschers van JAVA, ten [illegible] Eilanden stond, en waar de hoofdstad van het zoo magtige *Medjepait* gelegen was, dat tijdens de invoering van het *Islamismus*, nu omtrent 400 jaren geleden, door een kleinzoon des Keizers zelven verwoest is.

Treurige herinnering voor [illegible], wanneer men het schoonste gemetselde Meer, dat eenige Mor- gens uitgestrektheid heeft, en nog water uit eene leiding ontvangt, in een rijstveld, de schoonste gebouwen in enkele hoogten, de bevolkte landou- wen in naauwelijks toegankelijke bosschen, in ver- blijfplaatsen van tijgers en rinocerossen, herschap- pen ziet.

Wat

„Wat baat het, of een enkele defecte pilaar u aantoont, dat het verstandigste aller dieren, de olifant, eenmaal daaraan gehecht, de bevelen van zijnen trotschen meester gewacht heeft? dat een put, de onderaardsche communicatie, en, zoo men zegt, de laatste doortogt geweest is des laatsten Keizers? Over alles ligt de sluijer der onwaarschijnlijkheid, althans der waarheid met fabelen opgesierd.

Van dit uitstapje teruggekeerd, kwamen wij dadelijk te *Wierosobo* aan, waar eene, met inlandsche lekkernijen, vruchten en thee gevulde tafel, ten huize van het Districtshoofd (1), op de wezentlijk schoone *Passeerbaan* (2) gelegen, ons verbeidde.

Op alle hoofd-, tegenwoordige of verledene, verblijfplaatsen van inlandsche *Prinsen* of *Hoofden*, vindt men die pleinen, die, bij eene groote uitgestrektheid, met gras belegd, omringd zijn door met schoone schuttingen voorziene woningen der *Hoofden*, de *Missigit* (3), de galg, enz.

Voor de huizen dezer *Hoofden* en op het plein

(1) *Widonno* genaamd.

(2) *Passeerbaan* of *Passabaan* is eene Rij- of Renbaan aan de Hoven der Inlandsche Vorsten; ook voor Marktplaats dienende. Volgens VALENTIJN.

(3) De *Mosquée*.

plein zijn vierkante daken, die op steenen of houten pilaren rusten, en geheel open zijn; in de landtaal *Pandoppo's* genoemd.

De rang nu der bewoners bepaalt het aantal dezer *Pandoppo's*, die bij den *Soesoehoenang* (1) zeker uit een acht à tiental bestaan; en, met uitzondering der twee *Pandoppo's*, aan weêrszijden van den ingang des huizes, van den kant des *Passeerbaans* staande, telkens in eene muur of omsloten plein begrepen zijn. Naarmate van den rang, komt men ook in de voorste of achterste te zitten, wel te verstaan, de *Resident*, de *Gouverneur-Generaal* en andere *Generaals*-persouen komen alleen in de laatste, zijnde de gehoorzaal des Keizers.

Hier was de tweede *Pandoppo* als aan het huis verbonden, en dus niets buiten de *Passeerbaan* gelegen; het gezigt echter op het bijzonder groote groene plein, op de witte *Pandoppo's*, op de *Passar*, ook uit lange *Pandoppo's* bestaande, op de allergrootste, prachtigste, bijna heilige *Waringi*-boomen, maakten het tot een plein, welks weerga in Europa niet te vinden is.

De inlandsche lekkernijen, die op *Europesche* borden, op behoorlijk gedekte tafels met stoelen ter weerzijden, staan, zijn meest uit rijst vervaardigd. Van

(1) Sultan van *Sourakarto* of *Solo*.

Van het verspannen onzer twee paarden, waarmede altijd gereisd wordt, zal ik zwijgen; gij begrijpt, met één span rijdt men den geheelen dag niet, en vooral niet op JAVA, waar men eens zoo gaauw rijdt als in *Holland*. Iedere vijf à zeven paal verspant men van paarden, die, daar dit geen Postweg of Koninklijke weg is, door den Regent en andere Hoofden moeten geleverd worden.

Na later, eenige palen verder, een goed middagmaal bij eenen onzer Hoofden te hebben gehouden, en den, ons van *Malang* scheidenden, en te *Sourabaya* zigtbaren berg, *Ayeno*, behoorlijk te hebben gepeild, kwamen wij in het *Kadiriesche* aan.

Deze Provincie, aan den *Sultan* of *Soesoehoenang* van *Solo* behoorende, wordt geregeerd door eenen inlandschen Prins, die, wetende, wat hij jaarlijks aan pacht moet opbrengen, zijn volk uitzuigt, en het tot eene der armste, slechtst onderhoudene Provinciën van JAVA maakt.

Jaing Sekars (1) te paard, in effene blaauwe uniformen, wachtteden ons op de grenzen, en geleidden ons, tot dat eene handchais met vier mooije witte paarden, ons den, in husaren uniform gekleeden — met laarzen, sporen, zilveren bril,

(1) *Gens d'armes.*

huil, en boven den doek een hoed dragenden. — *Pangerang* (1) presenteerde, die ons door een rijstveld, met dood vermoeide paarden, in zijn *Pandoppo*, of huis op de *Passerbaan* gelegen, bragt, die de duidelijkste blijken van den verarmden staat des lands opleverde.

De receptie, die door onze vooruitgezondene dranken, lepels, vorken enz. ten minste tamelijk was, kon echter niet verhinderen, dat mij en den ambtenaren, die ons tot hier vergezelden, eene niet brillante slaapplaats wierd aangewezen in een, op de *Hoofdpandoppo* uitkomend, hok, dat, met *Adap* aan alle zijden gedekt, niets bevatte dan een vierkant houten raam, met, tot drie duim breed, gesneden, bamboesbast (2) bedekt, waarop een smerig kussen, mij aan het, nacht en dag voortdurend, gespeel op de Javaansche *Gammelang* (3), door den slaap zou onttrekken.

De *Javaansche* muzijkinstrumenten zijn uit stukken koper, die de gedaante van afgeronde en omgekeerde suikerbroeden hebben, met een knop er boven op, zamengesteld, welke, ten getale van 20, 40, 100 en meerder, in zierlijke, één voet boven den grond verhevene, vergulde bak-

(1) Prins.
(2) *Balie Balie* genaamd.
(3) Muziekinstrument.

bakken hangen, zoo dat de toonen, bij de bespeling, niet door de aanraking met het hout lijden. De spelers, die elk voor een bak van 10 à 12 stukken op de hurken zitten, met het aangezigt naar den hoofder gekeerd, slaan met kleine stokken, met linnen omwonden, op een of ander dezer stukken, die alle wel in toonen verschillen, maar gezamenlijk geen geheel octaaf kunnen uitmaken. Buiten 10, 12 of meerder dezer bakken zijn er nog langwerpige smalle stukjes koper, ook in bakken hangende — groote vier voet hooge, uit één stuk zamengestelde, dikke platen koper, welke met een, naar binnen gekromde rand, en een knop in het midden voorzien zijn, — lange violen met drie snaren; lange tambourijns, enz. enz., die alle volgens de exacte maat, volmaakt zuiver worden aangegeven.

Het onderwerp en de wijze hunner zangen bestaan meest in oude Geschiedenissen van JAVA, fabelen, minnezangen enz., die in de landtaal gezongen, neen — geschreeuwd worden.

Verbeeldt u een gezelschap in eene *Pandoppo*: de Groote Inlanders op stoelen; maar hunne bedienden op de knieën, met de beenen onder het lijf zittende; achter hen de mindere ambtenaren op hunne *tikars* (1), als boven, zittende, die alle, door

(1) Matten.

door den hoogeren rang aangesproken wordende, of tegen hem sprekende, de handen tegen elkanderen passende, uitgestrekt, en tegen den neus gebragt worden, waarbij zij hun ja, of toestemmend antwoord van « *Ing-ghb* » voegen. De *Gammalang's* in rijen tegen over het gezelschap gezeten op de hurken, met de *Rongeene* (1) voor hen, met den kleed tot over de borst aan en dunne lange shawls over de schouders! de laatste die staan, nadat de muzijk begonnen is, met eene hier boven omschrevene groet op, en beginnen te zingen, dat verschrikkelijk uitgeschreeuwd wordt; tegelijk de armen, vooral de handen verschrikkelijk buigende, en eenige, hoewel altijd decente bewegingen met het ligchaam makende; meest bestaande in eenige passen met de voeten, en het slaan en omwinden der shawl, die haar tot sieraad en baline dient, en door haar bij het gegil, dat sommige uitbraken, voor den mond genomen wordt.

Zittende wordt door haar ook gezongen, dat alsdan, en ook wanneer zij staan, door den Directeur met Solo's beantwoord en vervangen wordt, en veel heeft van de reijen der Ouden.

Wonderlijk, ja misschien kinderlijk, klinkt in het

(1) Dansmeiden.

het eerst dat verschrikkelijk geschreeuw der *Rongeens*, wonderlijker nog voor den *Baroo* (1), de dissonanten of liever cadensen of bijtoonen, waarin hunne Muzijk eindigt: echter verklaar ik, dit was voor mij, gedurende onze reis, aangenaam, en zelfs dikwijls welkom, om mij in den slaap, dien ik slechs vatten kon, te wiegen.

Den 21 *Junij* bleven wij daar, en bezochten de stad, die aan de schoone rivier, welke zich te en bij *Sourabaya* in zee verliest, gelegen is; haar hooge boorden en breede stroom duiden genoegzaam aan, welk eene zwelling dezelve in de kwade of regen-mousson ondergaat.

Zulk eene inlandsche stad, *Kotta* genaamd, is aan alle zijden open, heeft meestal breede, effene rijwegen, die, omheind, hoewel niet geplaveid, althans in de goede mousson, aan eene kolfbaan gelijk zijn. — Huizen die, wel is waar, grootendeels van bamboes met *Adap* gedekt, of van *Allang Allang* (2) zamengesteld zijn; maar toch door, langs de boorden des wegs, binnen gelijke afperkingen te staan, door het welig groeijende bamboes, de lange bladen der *Pisang* (3), de klap-

(1) Nieuweling uit Europa.
(2) Lang droog gras.
(3) Bananen.

V 4

klapper (1), de *pinang* (2) en andere boomen, heerlijke gezigten opleveren. —

Woensdag 22 *Junij* bezochten wij het W. ten N., vier palen van *Kadiri* gelegen hol *Zelo Manling*, hetwelk uitgehouwen, en 80 à 100 voet boven de hoogte, waarop het ligt, merkwaardig is. Voor ongeveer 600 jaren was hetzelve door eene *Njai Gede* (3), *Galia Zoetju*, gesticht en bewoond, welke aldaar haren maagdelijken staat aan de Godin *Boeddha* had toegewijd.

De vier vertrekken bevatteden eene slaapkamer met uitgehouwene bank en kussen; eene bidkamer met de Godin voormeld, met de beenen onder het lijf gezeten op een altaar, en eene provisiekamer; in ééne van deze vonden wij de namen van onderscheidene Europeanen, met jaartallen op de muren geschreven.

Donderdag 23 *Junij*. Na van de Heeren geleiders afscheid genomen, en met den Heer *Resident*, en den Heer *Fisbaak*, en den *Regent* 16 palen gereden te hebben, moest ik te *Serinagat*, waar wij ontbeten, in eene gewone lasinggoel met een *Adap*-dak gedekt, plaats nemen, en

(1) De Kokosboom.
(2) *Betel.*
(3) Voorname Dame.

en mij laten *pikelen* (1) tot aan *Blitar*, waar wij vernachteden.

De weg, dien wij dien dag maakten, was over het algemeen gelijk, maar slecht bebouwd, hoewel met veel water doorsneden, en dus voor bebouwing uitstekend vatbaar, en met zulk hoog *Allang Allang* bewassen, dat ik in die *Joelie* (2) maar in het geheel niet in mijn schik was; echter leerde ik den volgenden dag meer vertrouwen stellen in de twee *njaing Sekuars*, de twee stel *Ba-soore*, en den *Demang* (3), die mij vergezelden, terwijl de verdere reisgenooten hunne reis te paard spoediger vervolgden.

Ons nachtverblijf, dat bij een *Tommagong* (4) was, bleek vrij goed te zijn, hoewel de pijn, ten gevolge van het afmattend te paard rijden, mij geen slaap vergunde.

Den 24 *Junij* deden wij een uitstap naar de schoone ruines van de *Tjandie* (5) *Panataran*, die zeker in den tweeden rang van schoonheid der op JAVA aanwezige behoort. Dezelve staat op eenen vrij hoogen, hoewel gelijken grond, in een thans onbewoond bosch, en heeft, bij de 60 voet

(1) Dragen.
(2) Denkelijk de boveng. leuningstoel.
(3) Districtshoofd.
(4) Regent.
(5) Tempel.

voet lengte en breedte; eene vierkante gedaante, zijnde echter het front met uitstekende hoeken versierd, in welke midden de trap naar de 20 voet inspringende eerste, en vervolgens naar de weder 20 voet inspringende tweede verdieping geleidt. Ik zwijg nu van de lijsten, ornamenten enz. die ik moeijelijk zou kunnen beschrijven; maar spreek alleen van de basreliefs, die in schoonheid van teekening en uitvoering voor geen Europeesch gewrocht behoeven te wijken, en als nog aantoonen den hoogen trap, waarop de kunsten voormaals hier gestegen waren.

De geheele Tempel die aan éénen der Goden van de Hindoosche Godsdienst gewijd was, was niet hol, maar steeds gevuld geweest; de basreliefs stelden de geheele geschiedenis van eenig persoon voor, beginnende met het brengen van eenige offeranden aan de Godheid *Boeddha*, die op haren troon, met de beenen onder het lijf zit: de dragers (zijnde vrouwen) in feestgewaad, bestaande in eene *Sarong*, of stuk zijde of katoen, dat, sierlijk bewerkt, boven de borst om het lijf geslagen wordt, en tot op de voeten nederhangt, de haren met veeren en bloemen doorvlochten, droegen de offeranden, die uit vruchten, rijst, kleedjes enz. bestonden, op zilveren of koperen schenkbladen, op de schouders; dit alles zoodanig distinct en in de proportie, dat de wezenlijk ideaal-schoone figuren, aangezigten,

voe-

voeten, en vooral handen en vingers, hier onze hoogste verwondering verwekten.

Na deze offeranden zag men het op reis gaan, wagens, paarden, honden enz.; eene Raadsvergadering; toebereidselen tot den oorlog; strijdwagens; den strijd zelven in tegenwoordigheid van *Boeddha* zelve; de gekwetsten uit den strijdwagen vallen, en wegdragen van éénen der Helden. Zijne verbranding op een houtstapel, de vlammen, de vuuraanstekers, die den gloed ontliepen, en eindelijk het wegbrengen zijner assche in eene urne.

Elk dezer tafereelen, die ik maar kortelijk aanstip, was op een bijzonder basrelief behoorlijk gegroepeerd met personen van beiderlei sekse, boomen, planten enz.

Wonder echter dat de Godsdienst der *Bramanen*, welke, zoo ik mij niet bedriege, één God en Albestuurder doet erkennen in de drie personen van *Vischnou*, *Boeddha* en *Sieva* (1); wel-

(1) De Geleerde: CRAWFURD, in zijn werk *de Indische Archipel*, beweert *D. III. Hoofdst. IX*, dat *Boeddha* niet tot het *Hindoesche Drietal* behoort, noch ook als *Godheid* voorkomt in de Javaansche Gedenkteekenen en Letterkunde, maar als Profeet en Hervormer van den bloeddorstigen *Sievadienst*, die elders in Indiën, en nog werkelijk op *Bali*, bij uitzondering van het in den Indischen Archipel sints ingevoerde *Islamisme*, bestaat.

welke ieder onderscheidene incarnatiën ondergaan hebben, als Politiek beschouwd, beter berekend was voor het geluk en de nijverheid der *Javanen*, dan de *Mahomedaansche* leere welke zij thans belijden; daar de laatste, als doel en belooning de zinnelijkheid en rust, *alias* ledigheid voedsel geeft, en, daar ieder maar geluk streeft, hem reeds op aarde naar den voorsmaak dezer zaligheid doet streven, en lui zijn; en de *Hindoosche of Brahminsche* Godsdienst, volstrekte gehoorzaamheid en arbeidzaamheid, bij name opgenoemd, als het eenige middel tot tevredenstelling der Godheid vordert.

Immers alle geschriften, alle beschrevene monumenten en steenen der laatste, die tot dusverre in ruime mate gevonden en aanwezig zijn, behelzen vermaning tot bearbeiding hunner rijstvelden, tot verzorging hunner *karabouwen*, (1) opvoeding en verpleging hunner kinderen, gehoorzaamheid aan hunne overheden enz. — vermaningen, die in de vervaardiging van al de heerlijke overblijfsels van Tempels en Sarcophagen zigtbaar, hen onbereikbaar doen zijn voor den tegenwoordigen *Javaan*.

(1) Beesten, tusschen koeijen en buffels in, echter niet tot één dezer geslachten behoorende, en sterker dan beiden; het onmisbaarste en nuttigste dier van JAVA.

Bedenkt wijders, dat juist de *Javaan* onder de alonde Godsdienst, de Heer en Meester van alle omliggende plaatsen was; immers *Palembang*, gene streek van *Borneo*; *Baly*, de *Lampongs* enz. enz., gehoorzaamden den trotschen Heer *Javaan*, wiens eigene zelfskracht of energie, en wiens beschaving, hem ver boven al de omliggende volken verhief.

Gaarne hadden wij omtrent dezen tempel, deszelfs stichter, ouderdom enz., eenige inlichting gehad, dan, de daar aanwezige, groote, met karakters benedene steen, behelsde een oud schrift, dat door zeer weinige *Javanen* gekend wordt.

Op *Zaturdag den* 25 *Junij* begaven wij ons naar *Sie Mampir*, na op weg de ruïnes van eene begraafplaats, *Gedok*, gezien, en het allerschoonste gezigt op de hooge bergen *Arjuno* en *Kloot* gehad te hebben.

Ik had wel weder mijn stoel medegenomen, om ingeval van afgematheid daarvan gebruik te maken, doch ik stapte maar weder te paard, en heb dit de geheele reis volgehouden, dat mij niet berouwde, daar men veel van het schoone gezigt mist, met in dien overdekten, en alleen aan den voorkant openen stoel te zitten. Onder weg deed ik met den dertig-jarigen zoon des *Pangerangs*, die mij met zijn gevolg vergezelde, het huis van een *Chineeschen* pachter der *Pas-*

seer

sér (1) aan, dat goed gesecureerd was tegen de aanvallen van dieven, enz., die deze *Chineesche* uitzuigers en onderdrukkers zoo gaarne van hunne helpen. Die *Chinezen* in de binnenlanden slapen op hooge staketsels, die rondom met planken en katoen voorzien zijn, om niet geschoten of gestoken te kunnen worden. Hier, zoo wel als bij den Tempel van gisteren, waren ons het suikerriet en het *klapperwater* onbetaalbaar aangenaam; dingen, die door ons op *Sourabaya* met minachting werden aangezien.

Op *Zondag* 26 *Junij* reden wij door eene bergachtige landstreek tot aan de rivier, die, in het *Malangsche* ontspringende, langs vele omwegen bij *Sourabaya* zich in zee stort, en bij hooge oevers, eenen snelvlietenden, met zware steenen gevulden, stroom en bedding heeft.

Wij vonden bij onze aankomst een rottingtouw over dezelve gespannen, ten einde onze personen met eene schuit aan den overkant te brengen; doch *amuseerden* ons niet weinig met het gezigt, op welk eene wijze onze paarden, ten getale van 60 tot 80, overkwamen.

Een man namelijk gaat te voet, hoog boven de plaats die hij aan de overzijde bereiken wil, het paard

(1) Markt; bij de Arabieren *Bazar*.

paard aan de hand houdende, gevolgd door al de andere paarden, die in de rivier zijn gejaagd, zoekt hij, al loopende, zoo lang de ondiepte hem zulks toelaat, het paard naar den overkant te doen zwemmen; dan dit, in de diepte komende, keert den kop naar de zijde van waar hij komt, en die hem bekend is, en zakt in dien tijd door den sterken stroom tot tegen het daar straks gemelde touw, gevolgd door al die paarden, die ten getale van 60 tot 80 met de koppen alleen boven, de bek opengesperd, en dus de tanden bloot, al grinnikkende en snuivende, met hun allen tegen dat touw optornende, daarover blijven hangen, tot dat het touw opgeligt, en zij op nieuw naar den oever gejaagd, en de proef herhaald wordt.

Wij amuseerden ons daarmede zoodanig, dat wij naauwelijks de aankomst van den *Assistent-Resident* van *Malang*, den Heer HOFFMAN, bemerkten, die ons op zijne grenzen te gemoet kwam.

Deze gulle gastvrije Heer, die ons in zijn geheel gebied vergezeld, en ons aan zijne Europesche tafel vergast heeft, deed ons dra na onzen overtogt de fundamenten van eenen muur opmerken, die bij eene uitgestrektheid van omtrent 30 uren tot aan het Zuiderstrand geloopen hebbende, de scheiding en weering van tweederlei grondgebied, in vorige eeuwen plagt uit te maken, en *Batoe-leli* heet. Na

Na een ontbijt in de *Kampo* (1) *Bang[illegible]*, overnachtten wij te *Kepahjang*; [illegible] wij, daar — niettegenstaande de zware [illegible] nachte [illegible]; [illegible] weinig [illegible] nende [illegible]; en de zware [illegible] die zes voet hoog stond — noch wij [illegible] eenig teeken van de tijgers [illegible]. Het is [illegible] dat die beesten, niet, zoo als de [illegible] nen in *Holland*, overal voorkomen; maar zij zijn toch hier aanwezig; en wat waarborg [illegible] dat de eene of andere onzer [illegible] werd. De voorbeelden daarvan zijn op dagelijksche togten als de onze aan te wijzen; [illegible] wil men in gezelschap, en nog wel [illegible] zittende was, een tijger over dien kring heen sprong, om in aller tegenwoordigheid een [illegible] hoop, die op eene *Balle Balle* zat, in den [illegible] te vatten, over den schouder te [illegible], en er zich mede weg te maken; en zelfs des avonds voor wij *Batoe Ieli*, dat boschachtig is, passeerden, was een *hoofd* van *Malang* geattakeerd door een tijger, die deszelfs paard van onder hem weg in het bosch gesleept had. Echter was ik, nu ik weder met het groote gezelschap reisde, minder bevreesd daarvoor; want de tijger is doorgaans bang voor een groot getal van menschen.

De

(1) Het Dorp.

De schrik, die het [illegible] bij het bespannen van zulk een dier, waarin het den ruiter afsmijt, en ten spot [illegible] laat, is gewoonlijk de schuld van ongelukken van dien aard.

Den 20 Junij deden wij een rid tot *Malang*, zijnde 14 palen afstands, waar het nette huis, en meubelen, en de eerbaarlijke spijzen, ons, die eenige dagen onder de Inlanders geleefd hadden, zeer welkom waren.

Het huis, voor aan de schoone *Passeerbaan* gelegen, met een langen tuin er voor, is 6 à 8 voet boven den grond verheven, en uit balken en ramen, met breede bamboes doorvlochten, zamengesteld; het heeft eene voor- en achtergalerij, en zeven groote kamers met een breeden gang in het midden. Aan de achtergalerij is eene overdekte *Pandoppe* gehecht, die gelijkvloers, en onze gewone eetkamer was. — Verbeeld u dit hooge en luchtige gebouw! deszelfs fraai uitzigt op de schoone *Passeerbaan*, en op de velden, geruggesteund door verder liggende bergen; — daarbij, de gastvrije tafel, erwten, kropsalade, peultjes, artischokken en room, zoo als ons dat alles op *Sourabaya* bijna onbekend is, en mij voor een jaar levensgenot verschaft heeft: — verbeeld u, zeg ik, dat alles, gepaard gaande met eene koude (bij *Nederlanders* mogt dat zeker zoo niet heeten,) van 65 gr. *Far.* vóór zons-

opgang; en gij zult mij u ligtelijk voorstellen, hoe ik lekker (1), vergenoegd en dankbaar was.

Dat hier, zoo wel als overal waar wij vroeger en na dien tijd geweest zijn, op de *Gamelang* gespeeld, en door de *Rongeengs* getandakt (2) werd, kunt gij begrijpen; maar dat men ook een stel muzijkinstrumenten van *f* 8000 waardig bezat, zult gij niet gelooven, dan wanneer ik u zeg, dat onze Inlandsche Regent er dit hier voorheeft.

Malang, onder de residentie *Passoeroeang* behoorende, is slechts sedert weinige jaren, door den koffijbouw, in dien bloeijenden toestand als thans, en nog voor vele uitbreiding en bebouwing vatbaar; daar het slechts schaars bevolkt is.

De residentie *Passourouwang* heet, in de *Javaansche* taal, *Gembóng* of *tuin*; en waarlijk verdient zij dien eernaam dubbel, door hare heerlijke ligging, haar klimaat en voortbrengselen, vooral van tabak en koffij, waarvan alleen de laatste 36,000 *picols* (3) 's jaars opbrengt; maar niet ook

(1) Het woord *lekker* gebruikt men in de Oost, meer dan bij ons, voor *aangenaam*, *genoegelijk*; ook, gelijk hier, voor *frisch*, *zich gezond gevoelende*.

(2) *Gamelang* is een Javaansch muzijkinstrument. — *Tandakken* is het dansen door de dansmeiden.

(3) De *Pikol* is 125 ℔; de *Koojang* 30 Pikols.

ook opgehoopt [illegible] een rijkdom, in gekleedij, goud, zilver en edele gesteenten niet, als hier. [illegible]

Op *Dingsdag den 28 Junij* deden wij een bezoek bij eene begraafplaats te *Gondit*, die *Sengier* heet. Hoewel nagenoeg geheel vervallen, toont echter het vierkante, zeer groot, steenen voetstuk, en de daarop geplaatste kleinere vierkanten, met smalle ronde bogen, den schoonen stijl der vervaardigers. De beek, die er langs vliet, en ons over een omgevallen boom passage gaf, schenkt aan het gezigt den helderen, groenen, ongelijken grond, waarover dezelve, dan zachter, dan sneller kabbelende, in kleine natuurlijke vallen wegvloeit. De groep rondom ons van hoogten en laagten, de schakering van helder- en donkergroen van een koffijtuin, waarin ons de [illegible] van alle kanten [illegible]; de heerlijke koele morgen en finale afwezigheid van alle be[illegible], deed hier al het verledene en het toekomende uit de gedachten verdwijnen; alles liep hier tot een edel, Godverheerlijkend genot van den tegenwoordigen oogenblik, waarbij men zich verheugde mensch te zijn, vatbaar, om over dat genot zelf na te denken. Wanneer, ô wanneer is mij met u, mijne beste! een dergelijk genot op een schoonen lentemorgen in mijn vaderland te wachten? wanneer lees ik uit uwe, en gij uit mijne blikken, de verrukking die de schoo-

ne mitter; die onze [illegible] kan schenken heb.

Van deze heerlijke plaats ontrukt, begaven wij ons naar de, op den grooten weg van *Malang* naar *Passeruwang*, eenigzins zijwaarts liggende tempels van *Singo Sari*, die, schoon geene van vijf, ons wel geene zonderlinge figuren presenteerden, maar des niet te min sierlijk en schoon waren.

Een dezer beelden, eene der schoonste welken des Tempels van *Boeddha*, was op den hoogen gezeten en negen voet hoog; de armen en beenen waren aan de gewrichten met slangen omgeven, die, als de afbeelding der onsterfelijkheid, hunne staarten in den bek namen. Het hoofddeksel en buikkleed waren in Geometrische orde met doodshoofden bezaaid, en de tegenschonden door die in de regterhand gehoudene [illegible] dose; en inzonderheid de beelden van *Boeddha*, waren bijzonder proportioneel aan schoone ligchamen ontleend, daar de hoofden, de armen, de beenen, de schouders, de handen, en de buik, ieder afzonderlijk, alle verheffing aantroffen; de weg liep door een koffijtuin naar een der vijf Tempels; en die Tempel was eene uitgebreider beschrijving waardig, dan [illegible] die eene vierkante eerste verdieping had, in eene vierkante Pyramide eindigde, en van binnen hol was. Ook de fraaije bas-reliefs, en de andere beel-

beeldtenis geene zeldzaamheid voorbij. Het beeld der *Wijsheid* zal ik echter trachten u te beschrijven. Hetzelve stelt een Olifantskop en neus voor, die op twee onder het lijf zittende, en daaronder uitstekende knieën rusten, en welke schijnt, waar in ééne der vier handen rust, terwijl eene andere een' kop met geld (zoo ik meene), de derde eene machine als een stijgbeugel, en de vierde, eene machine als een vischhaak heeft. Deze kop was overigens als met een' Bisschops-mijter, en zoowel als de handen en groote voetstukken met loodhoofden beladen, en zoo ongeduldig expressief voorgesteld, als mijne beschrijving u misschien duister en onnoodig voorkomt.

Malang heeft een blokhuis, dat echter zoo weinig aan zijn doel beantwoordt, als hetzelve daar eenvoudig is. Verbeeld u een vierkant steenen huis van ééne verdieping, waarvan de vertrekken gelijkvloers, met uitzondering van de kruidkamer, ten dienste zijn van den aanwezigen Luitenant-Kommandant. De kruidkamer bij den trap naar boven, niet behoorlijk gemaakt zijnde, laat groote reten in de deur zien, om toegang te geven aan den vonk der pijpen en tabak, welke naar boven gebragt worden. De zolder is een vertrek met houten luiken, die, tot op de vloer doorgaande, wel is waar, aan de lucht een vrijen doortogt laten, maar dien zolder niet vrij van geweerkogels maakt; daarbij, geene magazijnen dan

op een' aanzienlijken afstand van het Residentiehuis, waar de Archiven en de kas des Gouvernements zijn; ja, door Kampons (1) is het gezigt daarop benomen, en gij zult zelf gevoelen, hoe weinig het Gouvernement hier staat maken kan op een versterkt punt, dat ook, buiten mogelijke opstanden, nog steeds de bewaarplaats moet uitmaken, of het verdedigingspunt zijn van [illegible] (dit is 14400) pikols koffij, jaarlijks aldaar voor Gouvernementsrekening ontvangen wordende.

Op *Woensdag den 29 Julij* vertrokken wij naar *Glagodoö* — waar wij ontbeten, na eerst eenen tempel te *Kudal* bezigtigd te hebben — en vervolgden naar *Gobo Kulka*. Deze dag en de volgende — die de moeijelijkste en gevaarlijkste van onze geheele reis waren, en mij in ligchaams-vermoeijing, tot dusverre de zwaarste in mijn leven vielen — moesten ons de hoogte van 7000 voet boven de oppervlakte der zee doen bereiken. De weg ging berg op, berg af, met verschrikkelijke steilten. Ik vergat bijna, u te zeggen, dat onze reisgenoot, de Heer [illegible], ons te *Malang*, wegens ongesteldheid, verlaten had, zoodat de Heer *Resident* voornoemd, de ons vergezellende *Assistent-Resident* van *Malang*, de *Regent* en ik, de eenige hoofdpersonen van deze cavalcade uitmaakten. [illegible]

(1) Voorsteden of buurten.

De moeijelijkheden, die wij dezen en den volgenden dag, zijnde Donderdag den 30 Junij, ondergingen, waren, zoo als gezegd is, aan den hoogen bergketen, dien wij moesten overtrekken, te wijten. Verbeeld u een pad, dat niet dan bij noodzaak bereisd wordt, dat berg op en afgaat, en op vele plaatsen is uitgegraven, en alsdan gewoonlijk op de helling der bergen ligt, daar men even als naar een toren, zonder leuning rondloopt, of linker zijde, zoo breed slechts, dat er een paard net door kan, en de ruiter zijne beenen achteruit moest brengen, om niet op de 2½ voet hooge heertjes te blijven staan, en het paard onder zich te zien wegrijden. Dikwijls gebeurde het mij, vrij lang zijnde, in het neerdalen, op die heertjes de beenen en voeten te stooten, en de stijgbeugels over den hiel te zien schieten, dat natuurlijk op zulke gevaarlijke togten nog meer dan gewoonlijk moet vermijd worden; daarbij nu waren de wegen vochtig, en, even als te *Batavia*, uit eene vette koffij-bruine kleur van aarde zamengesteld, en zoo glad, dat ik vreesde, dat mijn arm paard verder met mij zou glijden dan noodig was, en mij, dus doende, in den afgrond werpen. Dikwijls heb ik mij ook verwonderd, dat dit niet gebeurde, vooral, wanneer het arme beest een hoek om moest maken; want boorden weerhielden het niet! Nog verbeeld ik mij dien kronkelenden, smallen, opgaanden weg,

die, in de rotsen uitgegraven en verschrikkelijk steil opgaande, geene lucht, ja bijna geen licht toeliet! Ziedaar nu den Heer *Resident* vooruit; dan volg ik — die achter, door het kronkelen van den volstrekt rondloopenden weg, het paard van mijn' voorganger niet zie — gebogen tot op den kop van mijn paard, door de hagen der rots boven mijn hoofd. — Daar is een steen van drie voet perpendiculaire hoogte, te midden, neen, volstrekt den geheelen weg beslaande! — Na het paard wat aangezet, dat met één sprong denzelfs top bereikt! Arm beest, welk medelijden heb ik vooral met u! welk leed doet mij het hijgen, dat ik van de vier, paards-lengte achter mij zijnde, paarden nog wel hoor! Hoe zie ik uw' angst, als gij gevaarlijke plaatsen af moet dalen, en gij gevoelt, dat uw berijder bijna over uw kop rolt! Hoe voorzigtig zoekt uw, bijna tot aan den grond gebogen kop, naar de zekerste paden, en hoe vurig vangt gij aan, de hoogste, steilste bergen te beklimmen, die gij toch meestal ter halve wege moet staken, om op uwen adem te komen, en wat uit te rusten!

Zulke moeijelijke wegen berijdende, bevonden wij ons *Donderdags* op eens op een paadje, dat, naar de berekening van den Heer *Resident*, — daar ik misschien in dergelijke berekeningen nog niet genoegzame ondervinding heb opgedaan — slechts acht duimen breed was, aan wederzijden

met

met afgronden, die, volgens nader te melden berekening, op het minst 5000 voet diep waren. Het was 's morgens vroeg, en de fijnste berglucht blies ons tegen; aan de eene zijde waren boomen, die ons als spelden voorkwamen, omdat zij maar digt op lagere bergen geplaatst; een hevig geruisch deed ons eene bergrivier, die van deze zekere, vrij aanzienlijke hoogte nederstortte, herkennen, terwijl de linkerzijde, van de verder landwaarts ingaande bergketens, de toppen in derzelver differente gedaanten te zien gaf; sommige waren regelmatige *plateaux*, andere met groen, weer andere geheel met boomen bedekt. Eindelijk vertoonde ons die kant een bergketen, die eene vallei omringde, uit welker midden een rook scheen op te gaan. Dit gezigt vooral was bijzonder aardig, daar onze hoogte ons de vallei geheel deed beschouwen, die doorgaans met wit fijn zand gevuld was, hetwelk door den wind, even als de baren der zee, bewogen werd.

Mijne berekening der hoogte baseert zich op die van Prof. REINWARDT; die deszelfs uiterste hoogte bepaald heeft op 7000 voet boven de oppervlakte der zee; wanneer wij nu aannemen, dat wij op *dat* padje niet volkomen het hoogste punt van het *Tenggersch* gebergte bereikt hadden, en daarbij voegen de meerdere elevatie, die het land, of de voet der bergen boven de zee had, dan geloof ik, met 2000 voet reductie voor een en ander, de

bepaling of suppositie van [illegible] dispositie der deelen, wel te kunnen goedmaken.

Ik liet intusschen mij aan de goede Voorzienigheid en aan mijn paard over, mijn toom op zijn hals leggende, daar het afstappen, vooreerst, niet mogelijk, en ten tweede, het te voet gaan, nog gevaarlijker zou geweest zijn, en reed dus doende ½ paal, of tien minuten, ver; tot dat een uitgegraven weg, waar voor een tijd, ons beveiligde, tot zoo lang dat wij weder een dergelijk paadje, voor langer of korter tijd aantroffen. Wij bereikten alzoo Woensdag avond *Gobo Klabba*, en Donderdag *Lolo Kimbo*.

Gobo Klabba, bijna boven op een berg gelegen, bestaat slechts uit eenige weinige *huizen*, die door en boven elkander, als op dijken gelegen waren, en eenigzins anders gebouwd zijn, dan de gewone *Javaansche*, bestaande de *Tengersche* woning uit een, acht voeten hoog, lang en smal gebouw, dat geheel uit Bamboezen is *zamengesteld*, die vóór het dak opengesneden, en half rond zijnde, als zoo vele goten, aan den regen eene afwatering verschaffen. Voor het huis is een afgesloten afdak, waarin hun vee zich bij rijen bevindt, en binnen het huis zijn *balie balies* geplaatst, die als bedsteden en tafels dienen; aan het einde des vertreks wordt gestookt en gekookt, welke rook vrij in het huis circuleert, en aan de vrouwen, dochters en kinderen tot verwarming strekt. De werk-

zaam-

omstreken dezer menschen bepalen zich meestal, tot het vervoeren der goederen, en aan die groenten, zoo als uijen, aardappelen, wortelen, peterselie en kropsalade, die door de vrouwen en kinderen geplant en onderhouden zijn, verder, in de jagt, tot de verzorging van het rundvee, enz.

Hunne Godsdienst is nog altoos de *Boeddhaansche* of *Bramansche*, welke zich, met eenige verandering, in het doen van offeranden aan den brandenden berg *Bromo* bepaalt. Zij zijn goedhartige, brave, eerlijke menschen, die hunne kinderen wel volgens de *Mahomedaansche* Wet voor den Hoofdpriester doen trouwen, maar ze echter op hunne manier weder overtrouwen, en zich volkomen aan de hun gegevene wetten, en aangenomene *Javaansche* gebruiken uitwendig onderwerpen.

De koude hebben wij hier door de zware mist of wolken, waarin wij gehuld waren, wij onder-gelijk gevonden, echter niet op 54 gr. *Far.* zoo als de Thermometer ons aanwees, Donderdags des avonds ten 8 ure, ...

Des avonds, terwijl wij onder een afdak zaten te eten, werden wij weder op eene *Tandak* of danspartij onthaald; deze dansen werden door een der oudste eerbiedwaardigste *Tenggersche* mannen medegedanst, die, half voor *Paillas* spelende, de drie danseressen alleraardigst met eene

eene inlandsche slamboow verlichtte, maar ons werkelijk aanmoedden.

Op Donderdag den 30 Junij trokken wij te paard, tusschen den brandenden of stroom zullenden Bromo, en den hoogsten berg van JAVA, den Smero door. Na ons naar rijzen en dalen van 2 à 5000 voet, was mijn paard zoo afgemat, dat het, bij het klimmen, op den rand van een afgrond sprong, als een schoothondje sidderde, en met de achterpooten zich naar beneden begaf. Ontsteld sprong ik onmiddelijk af, nam het paard van een der bedienden, en moest naar ons volk aanrijden, om den *Resident* in te halen. Intusschen liep deze togt al weer goed voor ons en ons volk af, ofschoon een paard zonder ruiter in den afgrond reide, om nooit weder gezien te worden.

Na een schoon gezigt op het lagere *Probolingosche*, arriveerden wij dan eindelijk te *Lele Umbo*, te midden eener vallei, die, behalve de Z. O. zijde, geheel tusschen bergen ligt, en ons derzelver hellingen met de heerlijkste groenten aan bedden gelegd, te zien gaf. Intusschen was deze *Passan-Gerahan* (1) niet in orde, zoodat [illegible] de

(1) Woning van een Inlandsch Opperhoofd, aan de *Passerbaan* gelegen, waar telkens het reisgezelschap zijn intrek nam.

de vaderlanden in deze woestijn bedriegelijke speling door de groote spleten, in het binnenste zijner kamer houden, en het buiten getrokken vuur, (dit juist niet van het dampen dezer vlakte ...

Op zekere hoogte des bergs gekomen, ontdekt men eenige der aanwezige planten en gewassen der hoogte, waarop men zich bevindt, zonder hierin als Natuur- of Plantenkenner te spreken; merk ik toch aan, dat wij op eene gegevene hoogte, planten, als kruisemunt, klaver, wilde peterselie enz. voorkwamen, die op de lagere vlakte niet bekend zijn; het boomengewas verandert ook, en wordt zelfs op de grootste hoogten schaarsch, of verdwijnt geheel. De wolken trokken gestadig over, voor, en door ons gezelschap heen, hingen ook wel beneden ons, om boomen, struikjes of bergen, en deden ons aan de hoogte, waarop wij ons bevonden, wel eens twijfelen. Ik verheugde mij op

Vrijdag den 1 Julij, als remedie tegen de koude, te paard te kunnen stijgen. Wij daalden den geheelen dag, afgaande naar het *Zuider Zee* strand, en onthaalden te *Kandangan*, op eene hoogte gelegen, waar de zware mist belette, om een schoon, vrij gezigt op de Zee zelve te hebben, en wij arriveerden vervolgens 's namiddags te vier ure te *Passirian*, van waar wij op

Zaturdag den 2 Julij vertrokken, en aan een onbewoond strand arriveerden. Dit strand, uit

bed-

beddingen zand zamengesteld, leverde ons geene schelpen, noch merkwaardige zeegewas op. Het ver uitspringende Kapen zamengesteld, was het mulle zand en de digt aan den oever staande boomen, eene slechte belooning voor de groote verwachting, die wij ons hiervan gevormd hadden. De onmetelijke plas des Oceaans trof mij echter; immers, die is het, die ons van elkander afscheidt, en, door de voorstelling van deszelfs onmeetbaarheid, tot de gedachte aan Gods almagt en grootheid van zelve opleidt. De sterk opkomende vloed noodzaakte ons weldra, om de wijk in het digt begroeide bosch te nemen; dan, onze *Javanen* hielpen ons aldra, hoewel allerlangzaamst, een doortogt vinden. De messen, die uit twee heften; het eene rond en het andere regt uitloopende; bestaan, hakten ons in drie uren tijds een afstand van een kwartier uurs! Dat nu mijne muts en mijne kleederen elken oogenblik haakten, en de eerste gestadig aan de takken bleef hangen, was niets, daar ons eene *Pandoppo*, rijkelijk met eten gevuld, op eene aanzienlijke hoogte toelachte; maar niet, eene vrij breede rivier, die door het zeewater vrij diep was, had begrepen, om ons geduld nog vooraf op de proef te stellen. Wij gingen wel wat hooger op, maar dat was even eens als aan het strand, en dus moesten wij met onze paarden maar overzwemmen, na onze horologies, papieren, kom-

pas

pas en stalwerk in onze hooge gebergen te hebben. Dit zwemmen ging heel goed, zoo lang als het paard nog zwemt, maar zoo ras het meent grond te hebben, laat het zijn achterlijf en pooten zakken, en past daarmede, maar doet tevens zijn' berijder van zijn' rug afglijden en zinken; ik had daar geen lust toe, en greep bij tijds de manen van het beest, en zoo hangende reden wij den overkant op, en bereikten met het natte pak weldra het gereed staande ontbijt, waar eene warme kom thee, met rooden wijn en suiker gemengd, ons weer inwendig verwarmde.

Van hier reden wij per wagen, met het half drooge pak, tot *Lamadjang*, dat meer bewoond, en door een goed oud *Hoofd*, die rang van *Ronggo* heeft, bestuurd wordt.

De *Passan-Gerahan* ligt alleen op eene hoogte, die steil afgaat, en door eenen snelvlietenden bergstroom omzoomd wordt, die, over steenen loopende, de schoonste vallen en draaijingen vormt. De regen belette ons echter weldra, het schoone gezigt op de hooge, als een halven cirkel gelegene, bergen, den *Smiro*, den *Jan*, en den *Lamong-an* te genieten, hoewel de, aan onzen overkant, kronkelende weg, de rijstvelden, de differente boomen en bosschen, en vooral de schoone woning zelve, ons rijkelijk schoone gezigten aanboden.

De *Passan-Gerahan* staat op steenen baren, vijf

vijf voet uit den grond, samengesteld uit houten pilaren en ramen, met bamboes doorvlochten. Het schuin afloopend *Atap*-dak of eigenlijk formeert eene rondgaande gedekte galerij, eene breede middengalerij, met aan weerszijde twee aardige luchtige kamers met tafels, die allen aan elkander passen, met goede ledikanten en banken, met goede houten haken, om geweren, bagadjes enz. te plaatsen, maakt hetzelve tot een geschikt verblijf voor een gezelschap reizigers.

Ons eerste werk, wanneer wij het nachtverblijf bereikten, was altijd, om onze geweren op die rakken te hangen, onze bagadjes of kleeren gereed te maken, thee met rooden wijn te drinken, en ons te verkleeden, te wasschen, en dan met het geweer in de hand de omstreken te bezoeken, tot de duisternis ons naar huis joeg. De zons op- en ondergang is onder en bij de linie, zoo als gij weet, op een half uur variatie na, aequinox, of dag en nacht even lang, de schemering, zoo zij dezen naam verdient, niet meer dan een kwartier-uurs.

Over het geheel hebben wij steeds goed eten en bedden gevonden, zijnde de laatste uit eene soort van katoen, *Kapok* genaamd, vervaardigd, en zoowel als de ronde en vierkante kussens, zeer elastiek, *aliae*, hard. De gordijnen zijn van grof linnen of witte *dourias*, en doen over het geheel groten dienst, daar de muskiten, altoos

aan

aan de strandbewoners, intusschen, allersterkst in aantal zijn.

De regen noodzaakte ons op *Zondag den 5 Julij*, eerst om 8½ ure, naar Yosso *Winongan* te stevenen. Aldaar ontbeten en van paard verwisseld hebbende, deden wij over den gladden steenigen dijkweg, een verbazend schielijken rid, dat echter oneindig minder vermoeit, dan dat ellendig stappen, waarbij de beenen, in de stijgbeugels hangende, op het laatst alle gevoel verliezen, en het bijkans onmogelijk wordt, om zich langer te paard te houden. Ik zelf had heden een paard, dat woedend hard liep en hard in den bek was, zoo dat ik het niet kon ophouden, maar doorzette tot *Boegor*, de plaats, waarvan ik u dezen schrijf.

Onze woning is hier echter naar, en door andere woningen als ingesloten. De *Pandoppo* is in zijne lengte aan de eene zijde door kamers bezet, die niet dan kleine bamboezen-luikjes hebben, om licht en lucht te ontvangen; echter rijst reeds op de *Passeerbaan* eene nieuwe fraai gelegene *Passan-Gerahan* op.

Op *Maandag den 6 Julij* ontving ik uwe brieven, terwijl wij zaten te eten, zijnde ons door eenen expresse met eenigen nieuwen voorraad schoon linnen aangebragt. Nu bleef ik te huis om uwe brieven te lezen, terwijl de Heer *Resident* en de *Regent*, de 20 palen verder gelege-

ne vogelklippen, *Batoe-Veloi*, benoemen, zijnde klippen of rotsen, die groote holen hebben, waaruit de onderpachters der vogelnesten, die hier wonen en *Mandaneesen* genoemd worden, met levensgevaar hunnen buit zoeken. Nimmer echter was ik zoo verheugd met uwe brieven, ik regretteerde *Batoe-Veloi* niet, en was, hoewel aan JAVA's *Zuiderstrand*, echter met mijne ziel en wenschen geheel bij u.

Op *Dingsdag*, 5 *Julij*, probeerden wij op *Nusa Baron* te komen, doch vergeefs; de kleine, vier voet groote en één voet breede schuitjes uit één stuk gemaakt, met vlengels of balangsen — die van het hovenboord krom naar beneden in het water loopen, en waarop een proportioneel dikke balk rust, — voorzien, zijn niet voor eene branding, zoo als men die te *Scheveningen*, *Katwijk* enz. ziet, geschikt, en ons verblijf was voor niets, dan voor mij goed, om dit Journaal wat te redigeeren.

Nusa Baron is een eiland, dat in den grooten Oceaan, op twee mijlen afstands van *Poegar* ligt; het is hoog, met steile boorden boven de zee verheven, en twee mijlen groot. Voormaals was het bewoond, doch thans is het slechts de verblijfplaats van vogels, die hier hunne kostbare nesten hebben, en van herten en slangen. Vijftig jaren geleden, stond de bevolking tegen de voormalige O. I. Compagnie op, en werd nu geheel van daar verdreven.

Dan

Dan, eenmaal op weg zijnde, daar eene rivier het vaste land van het strand bij *Poegar* scheidt, gingen wij ieder in zulk eene vlengelpraauw, en voeren, door een man *gepagaaid*, de rivier landwaarts in, op de krokodillenjagt; die zich echter niet lieten naderen, maar of op de hooge boorden, of in de rivier zelve, hun heil in de vlugt zochten. Nimmer zag ik echter meer wild dan hier, honderden van wilde hoenders, paauwen, met enkelde wilde varkens en herten, wierden door ons aan- en misgeschoten.

Op de geheele reis zagen wij vele wilde paauwen en hoenders. De eerste waren natuurlijk schoon, doch niet minder de laatste, die in de overheerlijke groote staarten, in den ruimen voorraad van borstvederen, hunne oogen, en het, dezelve omringend, vel, de schoonste kleuren vertoonden. De soep der paauwen is lekker, en smaakte inzonderheid ons, wanneer onze goede *Resident* zich met het koken daarvan wilde belasten.

Op *Woensdag* 6 *Julij*, ten 5 ure 's morgens, door het bosch rijdende, waar op ieder kwartiersuurs afstand een tijgerval met een hond tot aas, en een valdeur stond, namen wij alle precautiën, die wij konden, om ons voor ongelukken te behoeden, en kwamen, na hard doorgereden te hebben, te *Jemba*, 26 palen van onze afreis, aan, waar een aangenaam ontbijt in het, bij eene schoo-

schoone beek, met de heerlijke schoone *Waringi*-boomen voorziene huis, ons verbeidde.

Deze en andere boomen laten hunne takken tot op den grond zakken, die door de vruchtbare aarde terstond worden opgenomen, wortelen en takken van nieuws schieten, en, met den moederboom vereenigd blijvende, na verloop van tijd, uit éénen boom het allerzonderlingste bosch vormen; de *Franschen* noemen, geloof ik, dien boom *l'Immortalité*.

Na het ontbijt reden wij nog 36 palen, die dezen dag in het geheel als onzen afstande, tot *Bondowosso*. In deze schoone omstreken, waar de vruchtbaarste vlakten met rijst en tabak overladen zijn, bestaat nagenoeg de geheele bevolking uit *Madureezen*, bewoners van het, over *Sourabaya* tot hiertoe overliggend Eiland *Madura* en *Sumanap*, die, zoo in taal als manieren, van de overige *Javanen* onderscheiden, daar, hunne groote nijverheid en den vruchtbaren grond, hen te groote mate van aartsvaderlijken rijkdom verkregen hebben. Ik bedoel hierdoor, overvloed van runderen en paarden, rijst, tabak en dergelijke voortbrengselen. Ieder, zelfs het armste huisgezin, heeft een twintig stuks *Karabouwen*; ieder, tot de vrouwen en kinderen toe, rijdt te paard; alle vrachten en goederen worden aldus *gepikold*.

Donderdag 7 Julij. De *Passan-Gerahan* ligt op eene groote hoogte, in eene vallei, die

voor

voor het huis, op eenen goeden afstand, glooijende opgaat, welig beplant met rijst en boomen, die in aardige afperkingen het hooger en alweer hooger gelegen, en door kleine dijkjes gescheiden rijstveld, tot scheiding verstrekken. Op een matige afstand van het huis is de weg, aan welke heerzijde eene *Dessa* juist zoo gelegen is, om den voor het bloote oog vatbaar *Coup d'Oeil* van het boomgeschetste te geven. Daar achter liggen enkele geïsoleerde bergen, die door eenen schilderachtigen hoogen bergketen, een einde aan den gezigteinder maken.

Achter ons ligt de berg *Jan*, een keten van lagere bergen vormende, die naar *Besoekie* loopende, eenen weg, en op het toppunt een vlaggestok bespeuren deden. De door het huis liggende weg, die hier op eenen ongelijken, door witte bruggen afgebroken grond, met eenen ronden boog, zich in een koffijtuin verliest, die met zijn donker groen al het ligte groen der welige rijstvelden — die, onder water staande, de liefelijkste heldere beekjes vormden — als overschaduwt, gaf ons, uit het houten huis, een buitengewoon fraai tafereel, des penseels eenes grooten landschaps-schilders overwaardig.

Op *Vrijdag* den 8 *Julij* kwamen wij na eenige uren rijdens, voor het eerst van de geheele reis, op den *grooten* of *landweg*, en logeerden te *Panarookan*. Deze plaats, onder *Besoekie*

 be-

behoorende, ligt aan de straat van *Madura*, en was tijdens het bezit dier landstreek door een *Chinees*, aan wien de Gouverneur-Generaal DAENDELS dit verkocht had, het verblijf van een *Regent* of Inlandsch Hoofd, die het arme volk op eene jammerlijke wijze uitzoog, en, zoo als de *Javanen* zeggen, *macoun clara*, of, bloed at. Die *Chinees* leeft nog op *Sourabaya*, en is titulair Majoor der *Chineezen*.

Zaturdag 9 *Julij* reden wij per rijtuig, tot het ellendige *Sumbawarie*, na de rivier *Sampang*, bij de *Dessa Padjigan* bezigtigd te hebben. Deze rivier, die op den berg *Jan* ontspringt, schijnt in eene door aardbeving gespletene rots, zich een' weg gebaand te hebben, althans zijne hoogverhevene boorden schijnen volkomen op elkander gepast te hebben.

Over *Kalistiekoes* (de *Muizen*-rivier) kwamen wij dan in ons nachtverblijf, dat regt jammerig en arm was, en reden

Zondag den 10 *Julij* vroeg, te paard, over den steenachtigsten slechtsten weg, een berg om, tot *Batoedodol*. In een digt bosch, op eenen voegzaam breeden, en toch geheel onbewoonden weg rijdende, hadden wij niets voor ons dan eene vrij aanzienlijke uitgegravene rots; dan, op eens zien wij de zee, en het twee mijlen van ons gelegene Eiland *Baly*, dat drie hooge bergen, met eene groote daar tusschengelegene vlakte, met de heer-

heerlijkste boomen, en derzelver liefelijk groen aan ons vertoonde. Als op het donderwoord van *halt!* stonden wij allen stil, en met verbazing riep ieder: »Is dat nu die ongezonde land-»streek?»

Eene nieuwe bijzonderheid was voor mij de *Batoedodol*, zijnde een bijzonder groote steen, die uit wel duizenden van kleine steentjes schijnt zamengesteld, en met eene zoete bron aan het zeestrand gelegen is, ja zelfs somtijds door zeewater bespoeld wordt.

Wij stegen hier in het gereed staande rijtuig, en arriveerden te *Banjoewangie*, waar wij bij den *Regent*, met rang van *Tommagong*, logeerden. Deze inlandsche *Kotta* of stad, die netjes gebouwd, met eene schoone *Passeerbaan* en andere pleinen voorzien is, ligt aan de Straat en over het Eiland *Baly*, gedekt door een *Europeesch* Fort, dat trouwens niet tegen de aanvallen van Europeanen, maar wel tegen de *Balineezen* geschikt is.

Deze Residentie, eene der ongezondste van JAVA, is echter door hare bergachtige landstreek, door de schoone baaijen, door hare geheele ligging, hare lekkere vruchten en water, tevens eene der schoonste en vruchtbaarste. Koffijboomen van 16 maanden waren reeds drie malen geplukt, ja zelfs, die van Januarij dezes jaars tot twee en een half à drie voet gegroeid. Deze tuinen, wier

boomen op een bepaalden afstand van elkander, in rijën worden aangelegd, zijn door andere boomen, waartoe men meestal *Dadap*boomen neemt, gedekt. Of die ongemeene groei nu aan de genoemde beschaduwing, of wel tevens aan den weligen grond moet toegeschreven worden, beken ik, niet te weten.

Het plaatshebbend overlijden van den Resident VAN DER HOOP, deed ons bij den Inlandschen Regent logeeren, en ons op

Maandag den 11 *Julij*, over *Matjang poetie* (1), naar de op den berg *Litjing* gelegene *Passan-Gerahan*, begeven. De weg derwaarts, liep over bergen, langs de schoonste rijstvelden en koffijtuinen, waarvan de beekjes in bekoorlijke vallen, onbelemmerd haren loop over weg en dal vervolgden. Van deze woning hadden wij het gezigt op den fraai aangelegden berg, die het huis omringde, op het kreupelbosch op den voorgrond, in wier opene groene plekken, *de wilde* zwijnen 's avonds graasden, daar naast eene *Sawa* of *rijstveld*, die, in boven elkander liggende bedden van 40 voet breedte, door kleine dijkjes omringd is, die het daar op noodige water opkeerende, een' val veroorzaken, wanneer het water zich boven de hoogte der dijkjes verheft. Die veld,

(1) Witte Tijger.

veld, dat reeds gesneden, en dat droog was, geleek naar groote trappen; op hetzelve stond een *Koebboek* (1), die, op bamboezen staken, 20 voet verheven staat, waaraan touwen gehecht worden ter wering der vogels; en tegelijk dient die *Koebboek* tot vlugtplaats voor de wilde dieren. Daar achter — want de achter- en zijdekant bevatteden schoone bergen en dalen — waren bosschen, rijstvelden en koffijtuinen, met huizen, en de, aan eene spin gelijkende *Kokos*boomen, doorweven; de baai van *Pampang*, met hare kapen, insnijdingen, boomen, kalkbranderijen, en het geheel onbewoonde, door zware boomen bezette Zuidenstrand van *Banjoewangie*, dat, vrij ver in zee uitstrekkende, zich als een gans in het door de zon bespiegeld pekelnat, verloor; aan de andere zijde brak het gezigt zich op *Baly*, dat, als een »*tot hiertoe en niet verder!*» in den achtergrond deszelfs trotsche bergen omhoog stak.

Veel hadden wij van de koude op dezen berg gehoord, die wij echter 's avonds ten 8 ure op 70 gr. *Far.* bevonden.

Des *Dingsdags den* 12 *July* reed ons gezelschap met de *Banjoewangische* Heeren, DONKER en SCHNORREBUSCH, naar *Ong-oep-ong*; langs

(1) Bamboezen-huisje.

langs een smerig ongebaand pad, in een bosch, dat in het bamboezen-gedeelte schier duister was, door drooge rivieren met zware steenen, als van een stroom en hooge boorden voorzien.

Ong-oep-ong ligt in eene vallei met fijn hoog gras en lava bedekt, aan den voet des brandenden bergs *Idjin*, waarin eene van het lang gras gemaakte hut, voor ons vooruit, was in gereedheid gebragt.

Dadelijk na het eten zaten wij weer op, en bestegen den *Idjin*, dat wij halverwege staakten, om te voet de steilte te beklimmen, waaraan twee volle uren besteed werden. Deze berg bestaat op zijn buitenste huid of bovenkorst uit asch en steenen, die door de afwaterende regens, tot kleine paadjes van 1½ à 2 voet diepe groeven gevormd is. Daarin waren nu wel trappen gemaakt, doch *Goliath* had die mogen betrappen, maar mijne, hoewel wij lange beenen, konden het niet. Wij gingen in ploegjes — de *Resident*, de Heer SCHNORRBUSCH en ik — hoogstens 5 minuten, en braken al hijgende af, om, zoo als wij allen dan zeiden, van het schoon gezigt naar beneden te profiteren, en bereikten dan eindelijk te twee ure den top, die (tot eene veilige standplaats) met zwakke rottingtouwtjes omsingeld was.

Verbeeldt u nu een' kom van 160 vademen middellijn, 200 à 300 vademen diep, met een wit-

witachtig water als zeepsop gevuld, gevormd door woestgemaakte rotsen, die scherp en puntig, steil aan de binnenzijde naar beneden gingen. Aan onze overzijde, en dus buiten den kom of krater, 200 voet hooger, een groot gat, uit welks hooggeele zwavel vier à vijf wolkkolommen al donderend oprijzen, en eenen waterval uit dien zwavelkolk loodregt doen nederstorten, in den bovengenoemden krater. Verbeeldt u nu verder het schilderachtigste gezigt! Op zijde vertoont zich de geheel groene en bloeijende natuur, tusschen bergen, als een theater, terwijl wij dit woeste, geweldige natuurverschijnsel voor ons hebben! Mijne gedachten gingen ter zelfder tijd over u, over mijn Vaderland, over de mogelijkheid van een oogenblikkelijken dood, bij eene onverwachte uitbarsting van den Krater! Maar ik kan u ook maar geene flaauwe schets geven van mijne gewaarwordingen, die mij toen meer dan immer bij eenige andere ontmoeting, geheel wegsleepten.

Uit dezen zwavelkolk werd in vroeger tijd de zwavel voor de kruidmakerij getrokken, doch hij wordt nu zelden bezocht. Eenige weken geleden, hadden de *Mandureezen*, op verzoek des *Residents*, eenige monsters uit dien Krater gehaald, die meestal geheel zuiver waren. Zij hadden ten dien einde van bindrottingen ladders gemaakt, en geholpen door een dito touw, dat zij voor het afglijden en inzakken in de assche, in de hand hiel-

lieden, zich laten neerzakken. Ook een inlander, of afstammeling van een *Europeaan* en inlandsche moeder, had, den Krater bezocht hebbende, deszelfs water borrelende en vrij heet bevonden, doch zich voorgenomen, om nooit weer zulk eene gevaarlijke reis te ondernemen.

Op de hoogte vonden wij eene flesch in de asche begraven, waarin een papier besloten was, waarop de namen van den Heer VAN ZUYLEN VAN NYEVELD en eenige andere Heeren met den datum van hun bezoek aldaar stonden; wij niet van schrijfgereedschap voorzien hebbende, teekenden wij met potlood, aan den kant van dat papier, onze namen en datum van onze komst aldaar op.

Op een drafje gingen wij nu berg af, stegen te paard, en bereikten in 41 minuten ons nachtverblijf, waar wij ons des avonds, bij eenige van gehakte boomstronken en ander brandend hout, niet genoegzaam verwarmen konden.

Op Woensdag den 15 *Julij* was de koude 's nachts, en vooral 's morgens om 5 ure, bijna ondragelijk, staande de Thermometer toen op 48 graden *Far.*, dat voor ons, tegen *Soerabaya* berekend, een verschil van 40 à 50 graden uitmaakte. Het rijden verbeterde dit niets, daar het 8 voet hooge gras nat was, en ons dus van top tot teen bevochtigde, en *Lidjin* zag ons, na zeker vier uren gereden te hebben, gevoelloos

van

van de kende [illegible]. Na aldaar schielijk ontbeten te hebben, reden wij naar het Zuider gedeelte van *Banjoewangie*, langs de schilderachtige opene groene velden, over bergen en dalen, die, hoe zeldzaam ook hier op JAVA, gedeeltelijk met Lava bedekt waren, en bereikten de heerlijke *Pandoppo* te *Reggetjampe*, die ons weer een fraai gezigt op den, dien morgen door ons verlaten berggroep, en op de *Ringit* opleverde. Wij bezochten de overblijfsels der, om zijne ongezondheid, voor 50 jaren naar *Banjoewangie* verplaatste, stad *Blambangan*, die, als voormalig Geestelijk Vorstendom, eene niet geringe rol in de *Javaansche* en *Balynesche* geschiedenis speelt.

Deze dag, die ons van 6½ uren 's morgens tot 6 uren 's avonds reizende zag, wierd door een soupétje bij den *Regent* besloten, dat ik, in het eerst, half dood van vermoeidheid, bijwoonde. Na van de *Passeerbaan* te zijn binnengetreden, vonden wij ons omringd van houten stallen, die elk een paard bevatteden; het was reeds donker, echter vorderde de etiquette, dat wij die allen opnamen; bons! daar vliegen acht draaibassen los, die, tot barstens toe volgeladen, onverbeterlijk schielijk een salvo van 40 schoten, ter eere van onzen *Resident* en het verder gezelschap, deden, en die, in de ommuurde woning, een leven als van de hel maakten. Wij tra-

treden in de galerij, in welker midden een houten stakstoel stond, niet ongelijk aan een schavot; den *Regent*, die tevens Priester was, tot bidplaats dienende. Verder was deze Galerij gevuld met een dozijn tafels, die heel netjes gedekt waren, om den anderen met thee en koffij, kahaus en vruchten. Verder zag men er vogelkooitjes, die tusschen de houtenen pilaren, om den anderen, met tortelduiven en boschhanen behangen waren, die al kraaijende en korrende, een aardig leven maakten, toen, vlak bij hen, de salvo's losbraken. Verbeeldt u nu wijders eene portie brandende hang- en muurstolpen; land- en zee-officieren; militaire doctors en apothekers; civielen; *Javanen*; *Mandureezen*; blanken en zwarten; en gij zult u de aardigste aller groepen zoo niet kunnen voorstellen.

Na dan het *Tandakken*, of dansen der *Ronggeens* gezien, en met een salvo, als voren, begroet te zijn, gingen wij slapen, en reden

Donderdag den 14 *Julij* weer den ouden weg over *Badjol Matti*, *Sambawaroe* tot aan *Panaroecan*, waar wij vernachtteden, en toen op

Vrijdag den 15 *Julij* tot aan *Besoekie*, waar wij

Zaturdag den 16 *Julij* bij den *Resident*, den Heer LANGEWAGEN, allergenoegelijkst doorbragten, en

Zondag 17 *Julij*, te paard, den berg uitreed

Arak

Arek, onttrokken, om op het reeds bezochte *Bondowoso* te ontbijten, en

Op *Maandag* den 18 *Julij* van *Besoekie* over *Wonde-Soelie*, gedeeltelijk per wagen, en gedeeltelijk te paard, door het bosch van *Bima* te rijden. Onderweg deden wij een uitstap naar eene uit den grond komende fontein, die een aardig landelijk groepje vormt. Eenige Inlanders vonden wij bezig met offeren, tot bekoming van herstel eener ziekte van een' bloedverwant van één der offeraars. De overlevering doet het ontstaan dier bron aan eene *Poetrie*, of Non, toeschrijven, die zich in de aarde verborg, om de lagen van eenen Prins te ontgaan.

Onderweg kregen wij zwaren regen, en hoewel wij, op den nieuwgemaakten bergachtigen weg, hard doorreden, kwamen wij echter doornat te *Pasaruwahan* in de *Passan-Gerahan*, die met eenen hoek den weg geheel beslaat, en tegen eenen koffijtuin ligt. Onze jongens, die met de bagaadje eenen naderen weg hadden moeten rijden, hadden echter begrepen, dat een omweg van tien à twaalf paal geen kwaad kon. Wij moesten dus onze toevlugt nemen tot de *Sarong* en *Kabaan* (1) van den Heer HUYGHENS, die om ons,

(1) Wijde, luchtige nachtrok, die men aantrekt, om te bed te gaan, hetzij bij dag, hetzij met den nacht.

ons, van zijne woning te *Kraksan*, naar herwaarts was gekomen. Wij hadden reden een fraai gezigt op den voor ons liggenden bergketen van *Tengger*, den *Smiro*, den *Arjuno* of *Wiliran*, en den *Lamong-ang*.

Op *Dingsdag den* 19 *Julij* bereikten wij, na een' toer door de bergen *Klakka*, welke *Passan-Gerahan* op de helling des bergs *Lamongan* ligt. Stelt u het groote bamboezenhuis voor, met houten pilaren en bamboezen, op steenen voeten, zes voet uit den grond, op eene hoogte gelegen. Plaatst u daar in de achtergalerij, die, zoowel als het geheele huis, gemeubileerd is. De stilte des nachts wordt afgebroken door de vliegende katten en andere vogels, die ons omringen, — afgebroken? neen, verdoofd door den brandenden berg, die, op tien palen hemelsbreedte, gevaarten van steenen, al donderende, eenige honderden voeten omhoog werpt. Verbeeldt u ons, ieder met een' verrekijker aan het oog, die vlammen, die steenen, dien ontzaggelijk grooten Krater beschouwende; het groote, diep beneden ons liggende Meer, waarvan de, hetzelve omzoomende boomen, hunne takken tot in het water buigen; het effect der terugkaatsing van die boomen, en daar tusschen de vlammen des vuurspuwenden bergs, die, in eene omgekeerde reden, zijne gloeijende steenen opwerpende, als tot aan onze voeten daarmede schijnbaar nadert, en gij ge-

gevoel; hoe dit één der schoonste gezigten op onze geheele reis was.

Woensdag den 20 *Julij* bezochten wij het tweede Meer, dat verschrikkelijk steil en glad was, en nog maar weinig is bezocht geworden; van daar ook, dat de eenden en *madelawen*, die wij uit de daartoe, voor ons hier aangebragte schuitjes beschoten, wel opvlogen na het vallen van een schot, maar slechts, om dadelijk weer voor den tromp van des anderen geweer neer te vallen.

Den 21 *Julij*, *Donderdag*, reden wij te paard over *Lijtjes* en *Pontallar*, tot digt bij de *Hoofddessa* of *Kotta Probolingo*, en ontbeten daar, en toen over *Sepie Krip* naar *Wono Sarie*, op het *Tengersch* gebergte, waar ons mijn logeergast, de Luitenant der Mariniers, 'T HOOFT, en de Victualie-meester, GEVERS LEUVEN, in een goed gesloten huis verwachtteden.

Den 22 *Julij*, *Vrijdag*, deden wij een uitstapje te paard, naar den brandenden berg *Bromo*, die gemakkelijk te beklimmen is, sterker rookt, maar in grootte niet bij den *Idjin* komt. Hij ligt in de Zandzee, door het *Tengersch* gebergte omringd.

Zaturdag den 23 *Julij* reden wij naar *Malang*. Van deze bergen, die wij overtrokken, laat zich niets bijzonders zeggen, dan dat zij

slechts door koffijmolenaars bereid worden, en de weg dus naauw, met groote steenen bezet, en slecht is. Een ander reiziger zou die steenstroomen (want zoodanig komen zij voor), die afgronden, waarop men langs een smal glibberig pad trekt, die steilten en diepten, *gevaarlijk* genoemd hebben; maar de gewoonte deed ons dit alles niet veel meer tellen.

Zondag den 24 *Julij* te *Malang* verblijvende, reden wij

Maandag den 25 *Julij*, 18 palen, tot *Batoe*, waar onze, te *Malang*, bij onze heenreis achtergeblevene reisgenoot, de baden gebruikte.

Dingsdag den 26 *Julij* naar *Malang* terugkeerende, bezagen wij den prachtigen, 70 voet hoogen, waterval, welke dien te *Rio Janeiro*, volgens deskundigen, in hoogte en schoonheid overtreft, en hoorden

's Woensdag den 27 *Julij*, naar *Batoe* terugkeerende, de per expresse aangebragte tijding van den opstand te *Djocjacarta*, en keerden dus

Donderdag den 28 *Julij*, over *Padjik* langs den *Sourabayschen* berg *Arjuno*, over het, onder *Sourabaya* behoorende, lustverblijf *Tamiüadjing*, door de, onder de Residentie *Passourouang* behoorende, *Bangil*, en ons gehoorende *Porrong*, te paard, en van daar per wagen,

gen, over *Sidokarie* enz., naar *Sourabaya* — na dien dag de schoonste bergstreken, bosschen, heerlijk bebouwde velden, groote rivieren enz., als in een *Panorama*, van de hoogte bezigtigd, en zonder eenig ongeluk of ziekte, Gode zij dank! doorgestaan te hebben, vermagerd en verbrand, maar met nieuwe levens- en veerkracht voorzien — terug.

CANTATE

TER

VIERING VAN HET KERSFEEST.

DOOR

B. F. TYDEMAN.

KOOR.

Heft aan, heft aan ô Feestgenooten,
Die biddend op verlossing wacht!
Des Heeren Tempel staat ontsloten,
De Hemel, die ons aanziet, lacht.
Heft aan; uw stem doorgalm deez' wanden.
« Gods adem zweeft het welfsel door.»
Heft aan, en voelt u 't harte branden
Van liefde en lof met 's hemels koor.
Heft aan; wilt Hem uw zangen wijden.
Komt, storten we onze harten uit!
Des Heeren naam, dien wij belijden,
Stort zegen over 't menschdom uit.

RE-

Bij dit Stuk is, op verzoek van eenen vriend, in afdeeling en maat gevolgd, en tot een zangstuk ter viering van het Kersfeest gewijzigd, *de Cantate* in den *Jubelzang van* H. TOLLENS CZ., gezongen den 16 November 1809, bij de vijf-en-twintigste verjaring der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Rotterdam, en gedrukt in H. TOLLENS CZ. *Gedichten*, 4e *Druk*, D. I. *bl.* 66, 72 en 82.

RECITATIEF.

Daar schittert de hemel met heerlijke glanzen,
En schiet ons zijn licht in het oog en het hart.
Geen' zon heeft nog ooit van de helderste transen
Geschenen zoo troostvol in smart.

ARIA.

Jezus daalt op aarde neder,
Hij, de Heer der heerlijkheid.
Nog zij zijn' gedaante teder,
Maar de kroon is Hem bereid.
Ja, Hij komt voor 't menschdom strijden
Slaafsch in ketenen gekneld,
Overwinnen, ons bevrijden,
Door de zonde neêrgeveld.

RECITATIEF.

Een Engel daalt neder in Bethlehems velden,
En galmt aan het hoofd eener Engelenschaar:
« Verblijdt u, gij volken! De Held aller Helden!
« De Redder en Heiland der menschen is daar! »

ARIA.

ARIA.

Komt tot Hem dan heengevloden,
Op wier hart de zonde stormt!
Liefde en dienst Hem aangeboden,
Die ons tot Gods kindren vormt!
Knielen wij voor Hem ter neder,
Die de magt der Hel trotseert.
Juichende verheft Hij weder,
Die zich weenende verneêrt.

RECITATIEF.

De velden van Bethlehem weemlen van Eng'len;
Weergalmen van 't loflied ter eere van God.
Laat ons onze stem met de hunne vermeng'len,
En juichen te zaam in Gods liefde en ons lot.

ARIA.

Eeuwig, heerlijk Opperwezen!
Uwe liefde maakt ons vrij.
Gij komt tot ons! wie zou vreezen?
Gij zijt met ons; blijft ons bij;
Gij schept vrede voor ons harte;
Gij, in 't vleesch geöpenbaard!

Gij heelt aller boezemsmarte;
Gij verlost van zonde de aard.

KOOR.

Eere zij U, God der Goden,
Die, in Jezus, onzen Heer,
Ons verlossen komt en nooden!
Eeuwig zij U lof en eer!

TRIO VAN MEISJES.

A.

Zusters! wilt Gods gunst vertellen!
Galmt zijn' liefde uit wijd en zijd!

B.

Zusters! voelt uw boezem zwellen
Van een' liefde, aan Hem gewijd!

C.

Zusters! komt tot Jezus snellen,
Bij wien ge eeuwig zalig zijt.

A.

Vreugde en blijdschap doen wij hooren
Om het heil ons aangebragt.

B.

Rust en vrede is ons beschoren
Door des Heeren liefde en magt.

C.

C.

Zaligheid komt ons doorgloren,
  Nu ons Jezus bij zich wacht.

KOOR VAN MEISJES.

Komt dan, komt dan Feestgenooten!
  Zusters, Broeders, juicht om strijd.
Nu ons loflied uitgegoten,
  En ons hart er bij gewijd!

ALGEMEEN KOOR.

Ja, nu zal ons heil verrijzen.
  « Deugd en wijsheid klimt ten troon.»
Alles, alles moet U prijzen,
  Jezus! voor uw gunstbetoon.
Alles moet Hem eer bewijzen,
  Die ons schenkt zijne eerekroon.

DUO.

A.

« Broeders! ziet gij ginds dien luister,
  « Ginds, in 't nadrend vergezigt?

B.

B.

« 't Was daar ginder doodsch en duister.»
't Wordt ook daar, als om ons, licht.

A en B.

Broeders! ja, de neevlen vlugten.
De ochtend treedt ook daar ter baan.
Onder alle streeken, luchten,
Volken, breekt de heildag aan.

KOOR.

« Ja, hij blinkt en gloeit ons tegen.»
Dag van vrede en zaligheid;
Dag, waarop des Heeren zegen
Over 't menschdom zich verspreidt.

ARIA.

Heil! De zonde met haar plagen,
Met haar schrik en doodsgeweld,
Ligt door Jezus neêrgeveld;
En de zon, die Hij deed dagen
Heeft den schoonsten dag hersteld.

't Is de dag, zoo lang gebeden,
Die het menschdom zalig spreekt;
't Licht der kennis Gods ontsteekt,

En

En de volken, rein van zeden,
Voor den hemel vormt en kweekt.

RECITATIEF.

Daar klimt hij, en schittert, en zaligt in 't glimmen!
En waanzin, en zonde verstuift en verzwindt...
Gezegend o zonne! Gezegend uw klimmen!
Juicht Broeders! ons leven begint!

QUARTET VAN JONGELINGEN.

A.

Laat ons Hem dan eere geven,
Die ons van 't verderf verlost.

B.

Laat ons dan voor Jezus leven,
Wien ons heil heeft strijd gekost.

C.

Ja, Hij is ons loflied waardig.
Geven wij Hem eeuwig eer.

D.

Wijdt Hem ook uw hart volvaardig;
Hij schonk ons het leven weer.

REI VAN JONGELINGEN.

Jezus! Gij zijt overwaardig,
Dat met ons heel de aard' U eer'!

COUPLETTEN.

Eerste.

EEN JONGELING.

Valt dan, volken! voor Hem neder,
Die zijn zonlicht op u spreidt!
Looft Hem, en bemint Hem teeder,
Die u mint in eeuwigheid.

KOOR VAN JONGELINGEN.

Volgt zijn liefdespoor naar boven,
Waar zijn oog u op bewaakt.
Laat uw hart en mond Hem loven
Die van menschen Eng'len maakt.

Tweede;

EEN MEISJE.

Vlechten wij Hem eerekronen
Van de deugden, die Hij kweekt.
Laat de geur der liefde toonen
Hoe zijn' liefde ons hart ontsteekt.

Laat

Laat ons zoo dien Heer beloonen,
Die ons redt en zalig spreekt.

KOOR VAN MEISJES.

Eeuw'ge liefde moge loonen
Wat aan onzen lof ontbreekt.

ALGEMEEN KOOR.

Nu nog eenmaal onze zangen,
Onze harten Hem gewijd,
Die den kampstrijd aan kwam vangen,
En het menschdom heeft bevrijd.
Eer, en lof, en liefde tevens,
Zij u, Jezus! Heer en Held!
Doodvertreder! Bron des levens!
Die ons eeuwig hebt hersteld!

Dordrecht 1823.

PHI-

PHILIP WOUWERMAN (*).

Wie roemt het schoone paard, zoo vlug als sterk, mar (waarde?
Bij de Ouden reeds vereerd als 't edelst dier der aarde?
Ja! bij der Dichtren God, verheven op Parnas;
Dat nog in marmer praalt, als 't werk van PHIDIAS (1).
Het paard moest Schilderkunst, door vorm en aard, bekoren,
En 't Nederlands penseel op 't luisterrijkst doen gloren:
't Was Haarlems schilderschool die, uit haar' milden schoot,
Een' PHILIP WOUWERMAN daartoe als eersten bood (2).
Hij maalt het lieflijk land, in onderscheiden streken;
Hier zien wij 't welig veld, ginds *bosschen*, *heuvels*, beken,
't Eenvoudig landverblijf, 't paleis, waar weelde woont,
En overal waar 't paard zich naast den mensch vertoont:
Ook daar, waar 't moordtuig woedt, met schriklijk kunstver- (mogen,
Als 't ramp en angst verspreidt, door 't ijslijk oorelogen. —
Die

(*) Jaarzang aan de Broederschap van de aloude Rhetorijkkamer te Haarlem, *Trouw moet blijken*, op den eersten dag van 't jaar 1827, toegezongen door derzelver *Factor*.

Die groote meester moge, in vroegen levenstijd,
Reeds aan zijns vaders hand *Pictura* zijn gewijd;
Hij schepte in 't keurig werk van WIJNANDS ligt behagen,
Doch is zijn eigen spoor voorzeker ingeslagen (3);
Hij zocht bij vreemden voor het kunstpenseel geen stof:
Waar werd het in zijn tijd geroemd met meerder lof?
In Haarlem's heerlijk oord, zijn beemden, lustwaranden,
Vond hij verscheidenheid, was ruime stof voorhanden;
En wen soms iets ontbrak op vaderlandschen grond,
Door dichterlijk vernuft was 't, dat hij alles vond (4).

De jagt op 't schuwe wild, haar toestel en vermaken,
Deed, als 't geliefkoosd vak, zijn kunstvuur heerlijk blaken:
Wij worden, aan zijn hand, voor 't grootsch kasteel gebragt;
Elk is er op de been, men staat gereed ter jagt,
De jager blaast, men hoort het blaffen van de honden,
Hier springend heen en weêr en daar te zaam gebonden.
Het schoon en moedig paard briescht, krabt van ongeduld,
Terwijl men, bij 't vertrek, nog eens den beker vult;
Ook heeft de valkenier zich reeds vooruit begeven,
Een ridder galoppeert, den valk omhoog geheven;
Een ander stijgt te paard, zijn schoone gade op zij',
Nog eens kust zij haar kindje, en volgt de jagtpartij.
De rijknecht, die zijn liefje omarmd houdt, onder 't praten,
Waagt langer toeven niet, thans moet hij haar verlaten (5).
Weldra bereikt men 't bosch of komt in 't open veld,

Men speurt het vlugge hert, dat angstig henen snelt,
Of 't zwijn, dat woedend kampt met honden, die niet wijken,
En eindlijk door den spriet des jagers moet bezwijken.
De losgelaten valk stijgt pijlsnel in de lucht,
Valt op het veldhoen, of grijpt reigers in de vlugt.
't Gaat over heuvels, regt door struiken en door beken;
De paarden schuimen. — Tot den aftogt klinkt het teeken,
Terwijl men wel te vreên den rijken buit beschouwt.
De stoet trekt huiswaarts heen, door 't bruin gebladerd (woud.
Men stapt op 't voorplein af, m' ontvangt de welkomst-groeten;
Hier staat *Diana's* beeld, en 't wild legt m' aan heur voeten.

Doch langer niet verwijld bij zoo veel jagt-tafreelen,
Beschouwen we ook het paard op andere tooneelen:
Daar 't, met den reiziger of weidschen ruitren-stoet,
Vertoeft aan een fontein en rust bij middag-gloed.
Als men het bij 't gewoel der markt ziet staan of draven;
Of voedren in den stal, vermoeid van *rustloos slaven.*
Ook als 't in 't rijperk met veel zorgen wordt geleerd,
Nu, om zijn vatbaarheid, geliefkoosd en vereêrd,
Dan, door des ruiters zweep en sporen wordt gedwongen
Dewijl het dartlend speelt, of, om zijn stugge sprongen.
Het steigert fier en toont, daar 't fel slaat achteruit,
Dat, kende het zijn kracht, die moeilijk werd gestuit;
Maar 't snelt haast willig voort, de staart om hoog geheven,
Daar lange manen om den hals al golvend zweven.

't Ge-

'tGehoorzaamt zelfs den smid, 't laat zich door hem be-
(slaan,
Wij zien het in 't gareel des nijvren landmans staan;
Of, toegerust ten strijd, schermutslen en kamperen,
Ja! bij het woên des krijgs gevaar en dood trotseeren:
Het rukt kloekmoedig aan, hoe 't dondrend vuur ontbrand',
Of redt zijn' ruiter, in den nood, uit 's vijands hand. —
Ook bij hernieuwden strijd wordt dapper 't hoofd geboden;
Doch 't paard stort met zijn held in 't bloed bij al de dooden(6).

Welk woest tooneel is dat? — 't zijn moordnaars in een
(woud;
Een reiskoets wordt hun prooi, zij plundren wreed en
(stout. —
Laat ons niet toeven bij die wreede rooverbenden,
Hoe meesterlijk gemaald, maar herwaarts de oogen wenden:
Daar staat m' als op de baan dier vrolijke oefening
Waar 't paard den landman dient, bij 't steekspel naar
(den ring.

Deez' kunstnaar doet niet slechts zijn rossen loopen, springen;
Hij maalt ook juist den mensch in al zijn' handelingen! —
Ruim moog' de werkkring zijn, vermeld met zoo veel lof;
Zijn geest werd niet beperkt: hij koos soms grootscher stof:
Zie hier den boetgezant ST. JAN, in woeste streken,
Voor 't zaamgeschoolde volk met heilgen ijver prêken (7);
Of ginds de herders in het Betlehemsche veld,
Terwijl een Engel hun de blijdste boodschap meldt (8).
Der jageren patroon moest hem vooräl bezielen:
Hij doet voor 't wonder-hert den vromen ridder knielen,

En schenkt, door dankbaarheid en vriendschap aangespoord,
Dit stuk den priester, tot wiens leeken hij behoort (9).
Dan, hoe men 't geen hij schiep door kunstgenie, moog' heeten,
Het paard, zijn lieveling, werd nooit daarbij vergeten:
Vol jeugdig vuur en kracht, bevallig, treffend, schoon,
Bij weelde en overvloed stelt hij het vaak ten toon;
Maar ook daar 't, oud, veracht, nog pijnelijk moest zwoegen
En zich met schralen kost en slagen vergenoegen.
't Is, of men 't kwijnen ziet, terwijl 't aan wonden lijdt (10),
Waardoor 't d'ondankbren mensch zijn wreed gedrag verwijt:
Het nuttigst edelst dier, waarop deze aard' mag roemen,
Kan men alzoo, helaas! het ongelukkigst noemen:
Het dartelt, jong en schoon, in 't schitterend gareel,
Maar afgeleefd en zwak is 't hardste lot zijn deel.

Zoo doet dan WOUWERMAN op blijde- en treurtooneelen,
Waar kunst natuur trotseert, het paard de hoofdrol spelen.
Uitvoerig, vol van smaak, behaagt of treft zijn werk,
En draagt van 't rijkst vernuft een onmiskenbaar merk:
Hoe eigenaardig weet hij alles uit te drukken (11)!
Welk een verscheidenheid in zoó veel meesterstukken!
Ruim is de leeftijd wis, die hem 't vermoeden geeft,
Hij heeft nogtans, hoe kort! geen vijftig jaar geleefd,
In *Haarlem* eindigde ook dat werkzaam, roemvol leven (12),
Hier, waar zijn wiegje eens stond, is meê zijn asch verbleven,
Men leest er voor zijn huis zijn' naam nog in arduin (13);

Nog

Nog klinkt door gansch Euroop van hem de lofbazuin.
Waartoe dien kunstenaar een praalgraf op te rigten?
Zijn' werken zijn alöm de roemrijkste eergestichten;
Met geestdrift wordt daarvan slechts iets, hoe duur, begeerd,
Ja! met eene eerste plaats aan 't vorstlijk hof verëerd:
's Is onze WOUWERMAN, bij zoo veel kunstgenooten,
Die daar den glans verhoogt, den rijkdom moet vergrooten (14),
En *Haarlem* wordt vooräl om hem met lof genoemd,
Daar waar men Schilderkunst in al haar grootheid roemt!

A. VAN DER WILLIGEN.

AANTEEKENINGEN.

(1) Een der antieke paarden op het plein *Monte-Cavallo* te *Rome* wordt, volgens het daarop gevonden oude opschrift, aan PHIDIAS toegeschreven, gelijk het daar tegen overstaande, aan PRAXITELES, beide beroemde Grieksche beeldhouwers. Zie DE LA LANDE, *Voyage en Italie*, *Tom.* 4 *p.* 391 *e. v.*; hoe dit zij, zeker is het, dat het paard, zoo wel als de leeuw, door groote meesters der oudheid is verkozen geworden tot voorname kunstwerken, waarvan er nog bestaan. Zie WINKELMAN's *Gesch. der kunst des alterthums*, *Th.* I. *p.* 186 *e. v.*

(2) Bij FIORILLO, een der geachtste Schrijvers over de geschiedenis der Schilderkunst, leest men in het Hoogduitsch:

duitsch: « Onder het groot aantal beroemde meesters, die « de stad *Haarlem* voortbragt, verdient WOUWERMAN « eene uitstekende plaats.» Zie *Gesch. der zeich. künste in Deutschl. und den Vereinigten Nederlanden*, 3 *t. bl.* 169. Deze beroemde Schilder werd er in of omstreeks het jaar 1620 geboren.

(3) Zijn vader, en vervolgens de vermaarde Haarlemsche Landschapschilder WIJNANDS, waren, naar het schijnt, zijne leermeesters. Dat hij zich in lateren tijd wel eens bediende, na P. VAN DE LAAR's dood, van eenige schetsen, die deze van gebouwen of gezigten in *Italië* gemaakt had, gelijk HOUBRAKEN, D. II. bl. 75 verhaalt, komt mij niet geheel onwaarschijnlijk voor; doch dit zal zich dan wel tot dergelijke schetsen bepaald hebben; daar het immers uit de vergelijking der werken van onzen WOUWERMAN met die van VAN DE LAAR duidelijk blijkt, dat de eerstgenoemde dat van den laatstgenoemden geenszins ter navolging behoefde, maar een hem eigen uitstekend kunsttalent bezat. Zie DESCAMPS, *Tom.* II. *pag.* 286 *e. v.* en FIORILLO ter bovengem. plaats.

(4) Verre reizen schijnt onze WOUWERMAN niet gedaan te hebben; waarschijnelijk liet hij echter de landen, thans tot onze Zuidelijke provinciën behoorende, niet onbezocht: sommige zijner tafereelen staven dit vermoeden, en de krijgsbedrijven, welke daar toen plaats hadden, kunnen hem alzoo stof geleverd hebben voor onderscheidene oorlogstooneelen.

(5) Zij, die met de schilderijen van dezen meester of het groot aantal prenten, naar zijne stukken gegraveerd, bekend zijn, zullen zich deze en verdere hier voorkomende tooneelen herinneren. In het Koninklijk Museum te 's Gra-

's Gravenhage, en dat te *Amsterdam* vindt men verscheidene zijner voorname stukken.

(6) Een der beroemdste krijgstooneelen door PH. WOUWERMAN kan men in het Konink. Museum te *'s Gravenhage* bewonderen; het is bekend onder den naam van *de groote batailje*.

(7) Dit stuk, dat zich voorheen in de verzameling van den heer DE BLONDY, te *Parijs* bevond, is door MOYREAU in plaat gebragt. Onder de toehoorders bevinden zich eenige lieden te paard.

(8) E. BEAUMONT vervaardigde eene plaat naar deze schilderij, toen berustende in het kunstkabinet van den Graaf DE VENCE te *Parijs*.

(9) Zie VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN, *Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst*, D. I. bl. 404 e. v.

(10) Meermalen ziet men in de tafereelen van onzen WOUWERMAN het paard gewond, door de tuigen of den zadel.

(11) Zie ook Baron COLLOT D'ESCURY, *Hollands roem in Kunsten en Wetenschappen*, D. I. bl. 112 e. v.

(12) Hij stierf in het jaar 1668. Zie HOUBRAKEN D. II. bl. 70.

(13) Hij woonde omstreeks de Roomsch Kathol. Kerk, op de Bakenessergracht, tegen over de Kwakebrug; en wijlen de Wel-eerw. heer FRONHOFF, Pastoor bij die Kerk, deed in dat daaraan behoorend huis, dien steen, eeni-

eenige jaren geleden, plaatsen. Zie *Algem. Konst- en Letterbode* van 1823, D. I. bl. 338 e. v.

(14) Als bij den Dauphin van Frankrijk, den Keurvorst van Beijeren, en andere Vorsten. Zie HOUBRAKEN D. II. bl. 72. DESÇAMPS Tom. II. pag. 291 e. v. en FIORILLO ter voornoemde plaats, 3 *b*. bl. 171.

BRUI-

BRUILOFTSLIED.

Op statige en hoofsche partijen
Alleen zich in schijn te verblijën,
Dat noem ik een pijnelijk lot;
In schaduw van bloemen en kransen
Te juichen, te zingen, te dansen,
Is wijsheid, is levensgenot.

Tot eere van neven of nichten
Alleen uit beleefdheid te dichten,
Dat is een vervelende taak;
Maar — lucht aan het harte te geven,
De snaren van vreugd te doen beven,
Is wellust, is zielenvermaak.

Welaan dan! een feestlied gezongen,
Mijn stem naar de kunste gedwongen,
En hoore mij 't jeugdige paar!
De vreugde, die schoonste der schoonen,
Zocht zelve mij maten en toonen,
En tokkelt de trillende snaar.

Wij prijzen u, schoonste der schoonen,
O vreugde, die levende kroonen
Van rozen en lelien draagt!
Wij vlochten u tuiltjens en kransen,
Wij eeren met luchtige dansen
Uw godheid, bevallige Maagd!

Uw adem roept alles in 't leven.
De velden, de bosschen, de dreven
Herhalen om strijd uwen lof.
De stemmen der vogelenkoren,
Die de echo verdubbeld doet hooren,
Doorgalmen welluidend den hof.

Maar

Maar — 't jubel van fluiten en snaren,
Waar zilveren stemmen meê paren,
Klinkt zoeter dan 't vogelenlied.
Wij wilden harmonisch u loven.
Wat gaat er de toonkunst te boven?
Zij is 't, die de harten gebiedt.

Geen woestheid beneedele uw drempel!
De vrolijkheid woont in uw tempel,
Die eendragt en orde bemint.
De vriendschap verzelt uwe schreden,
Uw tooverstem lokt naar beneden
Dat blinde, gevleugelde Kind.

Ja! vreugde smelt zielen te samen,
En juichende roept gij hier Amen,
Gelukkige Bruigom en Bruid!
Reeds ziet gij de grens van uw hopen,
En gaat u het heiligdom open,
Dat liefde, dat vreugde u ontsluit.

Zweeft lagchende en stoeijende binnen,
En zoekt er die mirten te winnen,
Die 't loon zijn der teederste min.
Dat loof zij u hooger van waarde,
Dan alle de schatten der aarde,
Genoten met wrevelen zin.

Dat loof moet uw glorie vermelden:
't Is meer, dan de lauwer der helden
Met bloed en met tranen bemorst;
't Is meer, dan de lauwer der dichters,
Der wijzen, der volkenverlichters;
't Is meer, dan de kroon van een Vorst.

Ziet ééns, in den zomer van 't leven,
Een bloeijend geslacht u omzweven,
Een kroost aan zijn oud'ren gelijk!
Dat zorge noch kommer u kwellen!
Dat achting en roem u verzellen!
Dan zijt gij gelukkig en rijk.

Dat

Dat wenschen wij allen, zoo velen
Wij hier in uw zaligheid deelen.
Komt! plengen wij d'edelen wijn!
Ja! vol nu de glazen geschonken!
Ten bodem toe ledig gedronken!
Zoo moge, zoo moge het zijn!

18 7/24 27. A. F. SIFFLÉ.

DANKZEGGING,

UITGESPROKEN DOOR ÉÉNE DER KWEEKELINGEN VAN HET ISRAELITISCH INSTITUUT *CHESED NEGNURIM*, TE MIDDELBURG,

Na het Examen en de Prijsuitdeeling aldaar,
den 25 van Louwmaand 1826.

Welk een rang gij moogt bekleeden;
  Braven! die ons gunstig zijt,
En door mildheid of bescherming
  Ons bemoedigt en verblijdt!

Gij, wier kennis met haar glansen
  Onzen levensweg bestraalt,
En wier aanblik in dit ure
  Minzaam op ons nederdaalt!

Gij, die ons de fraaiste boekjens
  In de teed're handen geeft,
Daar een lachjen van genoegen
  Op ons aller lippen zweeft!

Neen!

Neen! geen koude vloed van woorden
  Maalt den gloed van onzen dank.
Neen! gij kent de taal van 't harte:
  Kunsteloos zij elke klank!

Als een schaduw, die den wand'laar
  In den zonneschijn verzelt,
Moge stil geluk u volgen,
  Daar ge op effen paden snelt!

O! wij weten het: ons zwoegen
  Strekt ons-zelven meest tot heil;
Maar gij hebt uw beste wenschen
  Immers voor ons welzijn veil?

Zoo wij onzen pligt vergaten,
  En de leerlust ons verliet,
Wierd dit voor uwe ed'le harten
  Tot een bronwel van verdriet.

Komt, vriendinnetjes en vriendtjes!
  Komt, verdubb'len wij de vlijt;
Woek'ren wij met oogenblikken!
  Want gevleugeld is de tijd.

Die

Die een franje[illegible] —
In den zomer, [illegible]
Moet gezwind zijn in het grijpen:
Zelden zit het dientje stil.

Eer het iemand kan verwachten,
Vliegt het van zijn bloempjen af,
En het al te [illegible]
Moet het zuigen tot zijn straf.

Zóó wil ons de tijd ontsnellen,
Vlug is *hij*, nog vlugger *wij*:
Zonder wettig tolbetalen,
Komt hij nimmer van ons vrij.

Dat wij schatten mogen zaam'len
Voor het hart en voor den geest!
Zielenschoon heeft hooger waarde,
Dan de schoonheid van de leest.

Dat wij in de huisgezinnen,
Of in uitgebreiden kring,
Onze namen ééns doen deelen
In der braven zegening!

Doch

Doch — wat smeek ik wensch en bede
  Tot geluk van u en mij?
Groeije en bloeije in heil en liefde
  Heel der menschen maatschappij!

Dat Gods zegen Neêrlands beemden
  Als een morgendauw besproei,
En de Oranjezon er eeuwig
  Aan de zuivre kimmen gloei!

Alles, éénig Opperwezen,
  Zij van U alleen verwacht!
U zij lof en dank en eere
  Voor uw goedheid toegebragt!

A. F. SIFFLÉ.

IN VRIENDENROLLEN.

I.

In antwoord op een Albumblaadjen, voorstellende het beeld der Vriendschap.

Waarom maaldet gij die trekken
regelmatig, edel, zacht?
« In die harmonie, dien adel
en dat zachte schuilt *de kracht*.»
Waarom blikt dat oog zoo helder,
daar de reine ziel in spreekt?
« Ronde opregtheid is de *bonne*,
die de ware vriendschap kweekt.»
Wat wil de opgeslagen sluijer?
« Nimmer dekt ze 't schoon gelaat
« Voor een ongeveinsd aanbidder,
Wien voor haar het harte slaat;

Maar

« Maar zij houdt het steeds omzwachteld,
hem, die op zijn listen koen
« Met een huichlend oog haar huldigt:
Waarom zou zij anders doen? »

1821.

II.

In het Album eener Jonggehuwde.

Eens kruiste ik door een bloemengaard,
En zag een rozestruik.
Twee roosjes bloeiden naast elkaar,
En sierden dezen struik;
Maar menig blaadje groende er nog,
Ook aan dien eigen tak;
Daar heerlijk, door dat malsche groen,
De gloed der rozen brak. —
Hier zocht ik nutte leering uit,
En bleef al peinzend staan.
Ik prees den schoonen rozenstruik,
De bloemen en de blaån.
Ik vond in dezen fraaijen struik
De schild'ring van een lot,
Dat voor den braven overvloeit
Van 't edelste genot.
Ik riep: Is niet een jeugdig paar,

Door liefdesband gepaard,
Gelijk twee rozen, praalt elkeen,
Aan (éénen stok vereenigd)
En geeft een teêren wierookwalm:
Aan blijgehuwden niet
Hetgeen dit frisch en fleurig loof
Aan deze bloemen biedt?
Gij, wie dit blaadjen toebehoort,
Tel onder deze rij
Die u en uw gemaal verzelt,
(Dit smeek ik) steeds ook mij!

1822.

III.

In de Vriendenrollen van twee zusters.

Zoo natuur mij zacht dichten
uw' *gaave* geschonken had,
Welke zachte tafereelen
schetste u dit gelukkig blad!
Aan de Vriendschap toegeheiligd
toonde 't een bevallig dal,
Waar in schaduw van lentelommer
bloemtjens prijken zonder tal,
(Lieve bloemtjes, zoet van geuren,
schoon, gelijk uw hand ze maalt;)

Daar

Daar geluks ivoren tempel
aan het eind der baan praalt:
En, geleid door deugd en vriendschap,
zweefdet gij met lichte treên,
Over gras en kruid en bloemen,
vrolijk naar dien tempel heen.
Ach, vriendin! ik weet: dit blaadjen
mist de pracht der teekenkunst;
Maar ik vraag om uwe vriendschap
als een onverdiende gunst.

1820.

2.

Konde ik nu de blijde beemden
scheppen uit het wit papier,
Toovren door penseel en verwen
met uw smaak en lossen zwier;
Daar verrees een lachend landschap,
en daar vloeide een heldre stroom.
Slingerende vlood hij henen
langs den rijkbegraasden zoom.
Luchtig zweefden aan uw zijde
lachjes en bevalligheên,
En van duizend schoone bloemen
zoudt gij 't rijk tapijt betreên.
Reine Hemelgeesten daalden
in het kleed des lichts getooid;

Rozen, lelies, *immortellen*,
werdt gij mildlijk mêe bestrooid.
Vriendschap vlecht die tot een kransjen,
en dat kransjen sière u vrij:
Maar — gedenkt gij aan uw vrienden,
denk dan altijd ook aan mij!

1820. A. F. SIFFLÉ.

TOEGIFT.

Over Mr. C. M. VAN DER KEMP'S *uitval tegen* Mnemos. XV (V) Deel, *bl.* 261.

Het heeft Mr. C. M. VAN DER KEMP kunnen gelusten (*), tien bladzijden van misverstand en wankritiek, gesausd met scheldwoorden en lasterlijk aantijgen, te gaan volschrijven tegen de *anecdote* nopens *Prins* MAURITS; die naauwlijks ééne bladzijde beslaat in deze *Mnemos.* t. a. pl. en die in het werk van Ds. STOLKER, tegen wien hij het gedrag van Pr. M. omtrent de Remonstranten tracht te verdedigen, slechts in het voorbijgaan, in eene aanteekening, was te pas gebragt.

Tegen den Heer ST. doorgaans bedaard, of met geen meerdere warmte dan de zaak meebragt, schrijvende, geraakt hij hier op eens in woede, en daardoor verbijsterd. — Hij begint, op dat de Lezer toch gelooven zou, dat men zoo iets had durven verhalen, met de plaats geheel uit te schrijven (bl. 120, *v.*) en schrijft dan (bl. 121): « Wat « nu op dit verhaal te zeggen? — Dat, indien het « waarheid is, wij in eens, alleen reeds hierom, « aan MAURITS alle onze achting opzeggen. » — Dit-

(*) *Het gedrag van Prins Maurits van Oranje* enz. 's Gravenh. 1828, bl. 120—129.

Ditzelfde herhaalt hij (straks, bl. [illegible]) [illegible] en wel, uit naam van « alle vroegere hoogschatters « van *Prins* MAURITS, met [illegible] — Maar, vroeger hoogschatter van Pr. M. dan de Heer V. D. K. (en waardiger, durf ik zeggen, als beoordeelaar en onpartijdiger), moet ik hiertegen protesteren. MAURITS heeft er op verre na dat al niet bij gedacht, wat de Heer V. D. K. met pathetische [illegible] amplificatie, hier en bl. 124 en 125, er uit gelieft te halen — ten einde daaruit *à priori* te bewijzen, dat MAURITS tot *zóó iets* niet in staat was: *Ergo* het verhaal, niet slechts onwaar, maar een stellige leugen is (bl. 121), een verfoeilijke leugen (bl. 122), een domme leugen (bl. 124), een vervloekte leugen (bl. 125), een tastbare leugen (bl. 126; — en nog eens, bij gebrek, naar 't schijnt van nieuwe epitheta — bl. 129.)

Doch de Heer V. D. K. zal redeneeren (bl. 121): — « niet alleen [A] « trekken wij de waar-« heid van dit verhaal in twijfel, om de onge-« loofwaardigheid des Schrijvers, die het ons voor-« draagt; maar ook [B] noemen wij hetzelve eenen « stelligen leugen, daar het in zich zelve alle de « kenmerken van een verfoeijelijken leugen met zich « voert. » — Laat ons deze beide punten, zoo kort mogelijk, met hem nagaan.

[A] (Bl. 122) « Wat FURMERIUS betreft, zoo « heeft hij, volgens het getuigenis van den Hoogl. « G. DE WAL, (*Orat. de Claris Frisiae JCtis*, « pag. 169) verscheidene boeken over de Vrie-« sche Geschiedenissen geschreven, doch te veel « geloof gehecht aan de verdichtselen dergenen « die hij volgde, en is hij niet altijd naauwkeu-« rig. » — *Antw.* 1) Indien de Heer V. D. K. eens door zich zelven leerde kennen, en onbevooroordeeld kon beschouwen, hetgene FURMERIUS over de oude Vriesche Geschiedenissen geschreven heeft (zijne *Annales* reiken slechts tot de

[illegible]) dan zoude hij mis-
schien gunstiger oordeelen; ook over datgene,
wat W. in twijfelenden toon, en blijkbaar *faute de*
mieux, zoo veel zegt over de vroegste tijdper-
ken, [illegible] ook in de Vriesche Geschiedenis;
het *onzekere* en *mythische* noemen kan. Men
kan [illegible] meer en meer terug van de *hy-*
perkritiek, waarmede sommige Geschiedvor-
schers, — en wat onze geschiedenis betreft,
DOUSA, EMMIUS, SCHOTANUS, — alles afsnij-
den en geheel wegwerpen, wat toch uit den aard
der zaak zelf op geene echte bescheiden of andere
[illegible] historische bronnen kan berusten. De
ware geschiedkunde is niet, om de oude, later
beschrevene overleveringen en ligtgeloovige of ook
wel opgesierde Kronijkverhalen, met één smade-
lijken pennestreek te willen uitwisschen; maar te
onderzoeken en schiften wat er waars in schuile
of waarschijnlijks uit op te maken zij. Dit ten op-
zigte der alleroudste, meestal fabuleuze geschiede-
nissen te doen, lag niet in het plan van FURME-
RIUS; trouwens was hij ook niet op die hoogte;
maar in de latere tijdvakken van zijn geschiedver-
haal, pleegde hij wel onderzoek, en weerlegt, waar
[illegible], DOUSA, EMMIUS enz. — 2.) Een
weinig wezenlijke geschiedkundige kritiek bezitten-
de, zou de Heer V. D. K. weten, dat dezelfde
Schrijvers, die zich ten aanzien van het oude,
duistere en andere geheel onvolledige, met de oude
overleveringen en Kronijkverhalen behelpen, b. v.
[illegible] die er zelfs ter goeder
trouw volgeloof aan geven, als b. v. een M. VAN
[illegible], een SUFFRIDUS PETRI, de Leer-
meester, en in de waardigheid van Geschiedschrij-
ver van Vriesland, voorganger van onzen FUR-
MERIUS — zeer geloofwaardig kunnen zijn en
algemeen er voor erkend worden, in het geen na-

dat bij en in hun eigen tijd is voorgevallen, en uit toereikende bronnen of eigene ervaring door hem beschreven. — (3) Hij zou dan vooral begrijpen, dat ligtgeloovigheid en kwade trouw in haren aard verschillen, niet slechts, maar de eene de andere doorgaans buitensluit. — Doch wat spreek ik van historische kritiek met iemand, die een afzonderlijk *Aanhangsel* toewijdt aan een al te blijkbaar partijzuchtig verzonnen paskwil van het jaar 1621 — twee jaren na den val van *Barneveld*, en tegen 't eindigen van 't Bestand — en er op uit is om er eenige waarde aan te doen hechten; vooral ook, om dat het zegt gedrukt te zijn « *met consent* der Amsterdamsche Regering »: terwijl dit, zoo 't al waar is, toch geen meer gezag aan het boeksken toebrengen zal, dan een *privilegie* der Staten van Holland deed, aan de werken, waaraan zij dit verleenden (*).

Van de historische onnaauwkeurigheid van FURM. meent de Heer V. D. K. voorts *bl.* 122 « een nieuw en treffelijk voorbeeld » te vinden in een paar omstandigheden van dit zijn verhaal zelf. Maar straks zegt hij zelf, bl. 123 « dit kunnen « kleinere onnaauwkeurigheden zijn, » — en ontslaat ons dus, van er bij stil te staan. Het tweede der aangemerkte punten verdient dit *ook* geheel niet: maar het eerste, *het verschil van datum*, dat bij mij tegen een zich noemend gelijktijdig *dagboek* nog al wat af zou doen, wordt zeer gemakkelijk, en juist ter bekrachtiging van de naauwkeurigheid des Verhalers, opgelost door de eenvoudige opmerking, dat men toenmaals in Holland dagteekende naar den zoogenaamden *nieu-*

(*) (De aanleiding tot dat paskwil is denkelijk te vinden bij BRANDT, *Hist. der Reform.* IV D. bl. 617.)

beelden, waarin Vriesland gelijk nog lang daar-
na, naar den *ouden* stijl (*).

« Maar nu komt er een fraaije redenering *ad ho-*
minem. De Heer v. d. k. vervolgt: « Wat inder-
« daad [N. B. *wat meer zegt*] is dit, dat wi-
« HERIUS aan MAURITS juist het tegenoverge-
« stelde gevoelen aangaande het voortzetten des
« oorlogs of het sluiten van vrede toedicht [N. B.
« *toedicht*] als het bekend is — (— aan wien ? Ziet
hierover straks) « dat MAURITS ooit gehad heeft.
« Volgens dit verhaal zou MAURITS het sluiten
« van vrede hebben aangeraden. — Aan welk kind
« nu is het onbekend, hoe men [*wie* ? —] MAU-
« RITS steeds van oorlogzucht en heerschzucht
« heeft beschuldigd, om dat hij zich steeds voor
« het voortzetten des oorlogs en tegen het sluiten
« van vrede met den valschen en listigen Span-
« jaard verklaarde. »

Deze, min of meer listige redenering, wordt
nu bij ongeluk door den Schrijver zelf oogen-
blikkelijk ontzenuwd, door dit bijvoegsel: « Ter-
« loops merken wij aan, dat over de ongegrond-
« heid dezer beschuldiging tegen onzen edelen
« MAURITS verdient nagelezen te worden onze
« groote en waarheidlievende KLUIT in zijne
« *Hist. der Holl. Staatsr.* III. Deel, bl. 77,
« enz. Dezen leze men » (zegt hij, *pedantelijk*,
er bij) « en men worde wijs! » — Ik had KLUIT
reeds gelezen, toen de Heer v. d. k. denkelijk
nog niet lezen kon; ik had KLUIT's mondeling
en vertrouwelijk onderwijs genoten, eer de Heer
v. d. k. nog geboren was: — en wat had KLUIT
mij dan geleerd; en wat wilde de Hr. v. d. k.

dat

(*) Zie de Verhandeling van den Hoogl. DE CRANE, in het II St. van het *Archief voor de Vriesche Geschiedenis*, 1827.

dat elk [illegible] noemde leeren? Ziet; alles is « bekend geworden », en de [illegible] kinderen [illegible] be-hoede beschuldiging », waarvan de HH. [illegible] zich bedienen, om FURMERIUS voor een leugen-naar te schelden, ongegrond zijn: die MAURITS niet van eeuwigen oorlog met Spanje en de Spaansche Nederlanden wilde (een denkbeeld, dat op zich-zelf reeds ongerijmd is); maar vrede doch een vasten en eerlijken wilde. — Dus, derhalve, het verhaal van FURMERIUS, in dit wezenlijk punt, waarop het geheel berust en er van afhangt, het ware, en V. DEMMO's eigen gevoelen uitgedrukt en bekrachtigd. — eene bijzonderheid te opmerkelijker, naarmate, voorzeker, het tegenovergestelde gevoelen algemeener is; maar welke dus ook wederkeerig, zoo wel het gesprek vermelden, oplevert, voor de waarheid van het daarmede in verband staande *gebeurde feit*.

En nu — in plaats van dit, met gewoon menschenverstand in te zien (want de vraag is hier toch niet, hoe *de kinderen* thans veelal de historie leeren; maar (1) welke de waarheid der oude zaak is, en (2) hoedanig FURMERIUS die zaak voordraagt) heeft de Hr. VAN DIJK — de [illegible] beschaamdheid, zeg ik niet, want eene zoo groote kan ik mij niet verbeelden: maar, na de verbijstering, van (na nog een compliment aan MAURITS uit KLUIT bijgebragt te hebben) aldus te vervolgen (bl. 124): « Doch om tot het verhaal « van FURMERIUS weder te keeren, zoo schijnt « hij aan MAURITS zoo openhartig een tegen« vergesteld gevoelen, als hij had (N. B. ? !) toe, « dat het onmogelijk is, dit gantsche verhaal niet « te houden voor een louter verdichtsel, dat door « deszelfs tastbare valschheid van de domheid des « auteurs getuigt. » — Lieve, bescheidene naamtjes! — Maar wie verdient die, FURMERIUS of KEMPIUS? — Dit zal er van afhangen, of het ge-

voe-

[illegible] MAURITS [illegible] schrijft [illegible] *de gemoeregte stelde* [illegible] hetzelve der is, *dat Maurits* [illegible] Welk gevoelen [illegible] FURMERIUS [illegible] Dat hij [illegible] reeds [illegible] was, [illegible] bewijst, *het gevoelen van* MAURITS [illegible] Hooren [illegible] zelf, Hij zegt, H. D. bl. 98 « De gevoelens waren verdeeld. Eenigen door de « groote voordeelen des oorlogs aangemoedigd, « hebben daarbij nog meerder te winnen [die dan juist de Vriesche GENERAAL, van FURMERIUS [illegible]] anderen oordeelden, meer standvas« dig dan heerschzuchtig, dat een *[illegible] stilstand* « [illegible] ware, en wilden « daarom *de volle vrede*, of [N. B.] *andere* « [illegible] des oorlogs. Dus dacht ook « MAURITS; dus dacht *Zeeland*, en de *Am*« *sterdamsche* Raad hield het lang met MAU« RITS. »

De verstandige en eerlijke Leser beslisse nu zelf, tusschen den Heer V. B. K. — en FURMERIUS, die dat verhaal, gelijk al wat hij deed, of hem wedervoer, of wat hij vernam, in zijn dagboek schreef; en mij, die, toen dit Dagboek nog het eigendom van den Geleerden HERBELL[illegible] [illegible], en [illegible] voor de Vriesche Geschiedenis onbekend was (*) en een vriend mij dit ééne excerpt uit [illegible] bij een brief ingesloten had, dit, na dat het een jaar of twee in mijne *portefeuille* had gelegen, eindelijk, geheel argeloos, tot gezelschap gaf aan een ander brokjen dat ook reeds tweemaal vergeten was. « Ik schreef « de plaats, letterlijk, zoo als ze mij gedienstig » (en voorzeker even argeloos, als ik ze plaatsen liet) « was medegedeeld » — en voor hetgeen ze was;

(*) DE WAL, *de Clar. Fris. JCtis*, adnot. p. 170.

wijs *uittreksel uit het eigenhandig Dagboek van* BERN. FURMERIUS, *in leven Geschiedschrijver van Vriesland*, — « te moeten bijvoe- « gen », zonder er voorts eenige aanmerking bij te maken. — De Heer V. D. K. noemt dit, bl. 125, « dat het nu eindelijk, na meer dan twee eeuwen « te zijn bedolven geweest, aan het licht gebragt « en met eene schijnbare eenvoudigheid, als iets « ontwijfelbaars wordt opgedischt », — en bezigt den bl. 125, 126 daarover eene taal uit, welke ieder, die mij kent (gelijk de Hr. V. D. K. zelf mij konde en moest kennen) met verontwaardiging moet vervullen; maar welke ik, voor God en in mijn geweten gerust, medelijdend kan verachten (1).

Wat nu 't feit zelf betreft, dat de Hr. V. D. K. zoo vreemdelijk uitkrijt, om 't, of in zich zelf, of het verzwijgen en niet telkens aan MAURITS verwijten er van, onmogelijk te stellen: Een oorvijg *gegeven* aan een gewoon Vriesch Afgevaardigden — (en die zich zoo onhebbelijk gedroeg: men mag toch denken, ja het blijkt uit het verhaal, dat hij zelf te voren telkens Vrieslands onvermogen, om tot de kosten des oorlogs bij te dragen, te berde gebragt en MAURITS in de verlangde gelden beknibbeld had) — een oorvijg dan, aan zoo iemand *door* MAURITS met der daad *gegeven*, komt mij, de personen in aanmerking genomen, veel minder onwaarschijnlijk en grof beleedigend voor, dan die, volgens sommigen voo-

(*) Slechts heb ik mij te beschuldigen van ééne, mij zelf onbegrijpelijke onnaauwkeurigheid, die mij nu, bij deze gelegenheid, voor het eerst in 't oog valt. De *datum* wordt in 't oorspronkelijk latijn, dat onder aan de bladz. staat, gezegd *d. Mart.* d. i. *Dingsdag*; terwijl in de vertaling, die den tekst der bladzijde uitmaakt, *Donderdag* gesteld is! — Hierover vrage ik verschooning.

had; — en waarin de Hr. v. d. k. zelf (bl. 126) « zeker mindere onwaarschijnlijkheid » stelt; — door M. aan OLDENBARNEVELD *gedreigd* (« de « hand opheffende om hem te slaan »). — 't Is waar, tegen OSWEMA greep M. naar den degen; doch dit meen ik voor een bloot dreigement, of gebaar in oploopendheid van gemoed, te moeten houden: want in een talrijk besoigne iemand met den degen te steken, zou niet ligt hebben kunnen gebeuren; veel min hem te *doorsteken*: waarvan ook wel iets bij de HH. STOLKER (*doorstooten*, bl. 48) en v. d. k. (*den degen te trekken, met oogmerk om hem te doorsteken*, bl. 128) doch welk eigenlijk niet bij FURN. staat: « *eundem ense percussurus* »; in mijne vertaling, bl. 265: « zou hem met den degen ge« steken hebben » — en, gelijk ik zeide, dit moest natuurlijk door de omstanders verhinderd worden.

Het is ook geheel geen wonder, — wat den Hr. v. d. k. zoo volstrekt onbegrijpelijk voorkomt, dat hij « voor de oplossing hiervan de zaak zelve « volkomen gewonnen geeft » (bl. 105) — dat de zaak in der tijd niet onder het paskwillerend gemeen verspreid is. Immers, voor het fatsoen van OSWEMA vooral, en toch ook voor dat van MAURITS zelf, moest ze zoo veel mogelijk geheim gehouden en bedekt worden: 't geen echter niet verhindert, dat ze niet onder de hand, of aan iemand die in de betrekkingen van FURN. stond, verhaald kon worden. Niet elke ware bijzonderheid toch der *Cronique scandaleuse* wordt terstond publiek; en dit maakt juist het *piquante* van dat treurig gedeelte der Geschiedkunde.

L. 8 Mei 1828. H. W. T.

LIJST

LIJST DER STUKKEN,

VOORKOMENDE IN DE ACHT DEELEN DER MNEMOSYNE, NIEUWE VERZAMELING, 1822—1828.

Naar Alphabetische orde der Schrijvers gerangschikt.

J.

J. T. BERGMAN.

Mr. W. BILDERDIJK.

Vrouwe K. W. BILDERDIJK.

Ds. J. C. BOOT.

(Prof. E. A. BORGER.)

Mr.

P.

Mr. A. F. SIFFLÉ.

Prof. A. SIMONS.

G. E. DUVAL SLOTHOUWER.

J. W. VAN SONSBEECK.

P.

P. SPANJAARDT.

Ds. C. STEENHAUER.

P. L. STRUCHTMEYER. Zie KLOTZ.

C. J. TEMMINCK.

Mr. M. TEMMINCK.

Mr. W. TERPSTRA.

J. TERPSTRA.

H. TOLLENS, Cz.

Prof.

AN-

Mr.

Het

